

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Bibliographie annuelle du Moyen-Âge Tardif. Auteurs et textes latins, rassemblée et compilée à la section latine de l'Institut de recherche et d'histoire des textes (C.N.R.S.) par Jean-Pierre ROTHSCHILD avec la collaboration de Ariane BERGERON, Julie BRUMBERG-CHAUMONT, Christine GEORGELIN et Patrice SICARD, Turnholt, Brepols, X (2000), X i 580 pp.

Ja d'entrada, en la llista de *Revue le plus complètement dépouillées*, figuren els volums 17 i 18 d'aquest anuari, únic cas de tota la Península Ibèrica (IX). En el curs de la bibliografia trobem notícies sobre la *Summula de Summa Raymundi* d'Adam Alderspacensis, en còpies manuscrites de Koblenz, Landeshauptarchiv, Best. 701, Nr. 138; i la mateixa 'cum commento', de Mainz (Magúncia), Stadtbibl. I, 172; I, 226; i I, 239 (nn. 3-4); sobre Antonius Andreae (nn. 211-213); Antonius Raymundus Pasqualis (n. 224); Arnaldus de Villanova (nn. 276-292); Bífblia (n. 544); biblioteques (n. 603); Franciscus Eximensis (!) (nn. 946-950); Guido de Monterocherii (n. 1114); Guido Terreni (nn. 1115-1116); heretgies (n. 1256, 1264); Iacobus Marquilles (n. 1515); Iohannes Ballistarius (n. 1581); Iohannes de Montesono (n. 1835); Iohannes de Palomar (n. 1857); Iohannes de Rupescissa (n. 1903); Iohannes-Ludovicus Vives (nn. 1978-1985); dret (n. 2017); Nicolaus Eymereich (nn. 2376-2408); Raymundus Lullus (nn. 2789-2845); Raymundus Martini (nn. 2846); Raymundus de Pennaforte (nn. 2847-2852); Raymundus Sabunde (nn. 2853-2855); cisma d'Occident (2968); Thomas Migerii (n. 3424); Vincentius Ferrerius, s. (nn. 3458-3474). — J. P. E. [16.368

Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya. Volum II. D - O, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Editorial Claret 2000, XXII i 774 pp.

Aquest segon volum conté les següents biografies d'escriptors, que entren en el nostre camp: Deguí, Pere (1-2); Daniel, Francesc (6); Àngel Delfau (11); Descamps i de Riu, Antoni Ignasi (14-15); Despont, Ramon (16-17); Despuig, Miquel (17); Déu, Bernat de (18); Déu, Josep de (18); Diago, Francesc (21); Dionís de la Concepció (24); Domènec, Antoni Vicenç (27); Domènec, Pau; Domènec i Desbarri, Joan Ramon; Domènec de Catalunya (27); Domènech, Jaume (28); Domènech, Pere (28-29); Dorda, Francesc (39); Doria, Gerolamo (39-40); Duarte, Esteve (42); Durall, Galceran (44); Duran, Pau (45); Duran d'Osca (48). Eimeric, Nicolau (53-56); Eiximenis, Francesc (57-58); Eiximeno, Joan (58); Elias, Francesc Xavier (58); Ermemir Quintilià (71); Estampa, Josep (117); Estela, Miquel (121); Estrugós, Josep Elies (127); Eura i Martro, Agustí (131); Faci, Roque Alberto (139); Factos, Pere Nicolau (139-140); Falces Salas, Joan de Santisteve de (141-142); Fauria, Pere Pau (148); Febrer, Isidre (149); Febrers, Andreu (149); Felip de Malla (151-152); Feliu d'Urgell (155-156); Fenoll, Joan Esteve (157); Ferran, Jaume (159); Ferrer [de Catalunya]; Ferrer, Esteve (161); Ferrer, Joan; Ferrer, Josep; Ferrer, Pere; Ferrer, Rafael (163); Ferrer, Vicent, s. (164-165); Ferrer i Puig, Vicenç (167-168); Ferrés, Andreu (169); Ferrussola, Pere; Fèuria, Pere-Pau (170); Fidel de Sautó (171); Figueras i Subirats, Francesc (173); Finestres i de Monsalvo, Daniel Antoni (i Jaume/ Josep/ i Pere Joan): 179-180); Fiter, Raimon; Fiter i Rossell, Antoni (181); Fletxa, Mateu (183); Fluvià, Francesc Xavier (184-185); Fogueres, Joan (186-187); Foixà, Jofre de (188); Font, Antoni (193); Font, Pere (194); Forcada, Anselm; Forcadell i Forcadell, Aleix (202); Forma, Francesc; Formiguera, Josep (204); Forner, Miquel (206); Fort, Joan (207); Francesc, Miquel (211); Francesc d'Olzinelles (211-212); Francesc de Taradell (212).

Galès i Rayner, Pere (237-238); Gallissà i Costa, Lluçia (242); Garau, Francesc (244); Garcia, Francesc Vicent (244-245); Garcia, Manuel (245-246); Garcia, Pere (246); Gargallo, Lluís Vi-

cent (250-251); Garriga, Bartomeu (253); Gassó, Joan (256); Gassol, Jaume (257); Gàver, Nadal (259-260); Gelabert, Melcior (262); Gener, Jaume (263); Gener, Joan Bta. (263-264); Genover, Antoni (264); Genover, Fèlix (264-265); Germés, Joan (272); Giginta, Miquel (275); Gil i Estal·la, Pere (275); Gil de Frederich, Antoni (276); Ginebreda, Antoni (279); Girbau i Barceló, Narcís (280-281); Giribets, Jeroni (281); Gord, Bernat (300); Grima, Francesc (321); Gualbes i de Setantí, Joan Cristòfor (325); Guardiola, Joan Benet (328); Guasch, Pere Joan (329); Guifreu de la Palma, Josep (333); Guilla, Lluís (333-334); Guillem Pere de Ravidats (335); Guitart, Rafael (342); Gustà, Francesc (347); Guzmán, Juan de (347).

Hervieu Basan de Flameville, Jean (357); Hortolà, Cosme Damià (366).

Ifern, Francesc (380); Ignasi de Sant Feliu Saserra (381); Izquierdo i Capdevila, Joan (409).

Jacint d'Olp (411); Jalpí i Julià, Josep (412); Jeroni de l'Assumpció; Jeroni de la Verge de Montserrat (419); Joan de Bíclarum (424); Joan de Jesús Roca (425); Joan de Sant Josep (426); Joan de Santa Cecília (426-427); Joan Antoni de Barcelona (427); Joan Hispà (428); Joaquim de Berga (429); Jofre de Foixà (432); Jofreu, Josep; Joglar, Jeroni; Jolís, Josep (432); Joncar, Francesc (433); Jordà, Gaspar (434); Josa i Agulló, Francesc (438); Josep de l'Esperit Sant (440); Josep de Jesús Maria; i Josep de Jesús Maria (440); Josep de Sant Benet; Josep de Sant Joan de la Creu (441); Josep Francesc d'Olot (442); Jover, Pere (446); Jubí, Joan (447-448); Julià, Antoni (448); Julià, Narcís (449); Juncà i Farré, Melcior (449-450).

Larraz, Blai (463-464); Lasala i Locela, Rafael (464); Llampillas, Francesc Xavier (475); Llinàs i Aznar, Josep (496); Lloaces, Ferran de (498); Llobet Mas i Navarro, Francesc (499); Llord, Josep (502); Lloret, Jeroni; Lloret, Mateu (504); Llot de Ribera, Francesc (505); Lluís d'Olot (508); Llull, Ramon (510-511); López i Bartrolí, Joan (515); Loris, Joan Dimes (519).

Macià, Agustí (524); Macià, Joan (525); Magarola i Fontanet, Pere de (527); Malegat i Escuder, Domènec (531); Mallol, Bernat (533); Manescal, Onofre (534); Manyà, Esteve (538); Marban, Pere (542); Marbres, Joan; Marca, Francesc (543); Marcé, Pere (544); March, Ignasi; March, Joan (547); Marcillo, Manuel (548); Marés, Francesc (549); Margarit i Pau, Joan (551); Marimon i Salvador, Felip (556); Marquès, Antoni; Marquès, Bonaventura (557); Marquilles, Jaume; Marquina, Martí; Marsal, Lluçia (559); Marsili, Pere; Martí, Bru (560); Martí, Francesc (561); Martí, Josep; Martí, Ramon (562); Martí i Estadella, Marià (565); Martí i Marvà, Jaume (566); Martí de Taradell (568); Martín i Coll, Antoni; Martín i Descallar Pròsper (569); Martorell, Onofre (573); Martorell i de Luna, Francesc (574-575); Mascaró, Francesc (579); Masdeu i de Montero, Baltasar de (i Joan Francesc de, i Josep Antoni de) (580-581); Massot, Josep (588); Matamoros, Josep (590); Matas i Peramàs, Jaume; Mateu i Smandia, Francesc (593-594); Mauris, Teodor (597); Melich, Felicià (601-602); Melitó de Perpinyà (602); Mestre, Miquel (609); Mimbela i Morlans, Jaume; Mimbela i Morlans, Manuel (614-615); Minuart, Agustí Antoni (616); Miquel de Valladolid (618); Miracle, Pau (620); Mirambell i Fiol, Francesc (622); Miravall i Forcadell, Vicent de (623); Miró i Pou, Gabriel (624); Moixó i de Francolí, Benet Maria de (639); Molas, Antoni (640); Molinao, Agustí; Molines i Casadevall, Josep (641); Moner de Barutell, Francesc Pere de (646); Mont, Arnau de (648); Montalt, Pere (653-654); Montaner, Pere (654); Montcada, Joan Lluís de (658); Montjuïc, Jaume de (664); Montserrat, Andreu (671); Montserrat, Cosme (671-672); Montserrat i Montanyès, Miquel de (672); Montserrat i Rufet, Oleguer de (673); Morató, Antoni (681); Morell, Juliana (682); Morer, Ignasi; Morera, Llorenç (684); Moxí, Antoni; Mudarra, Josep (690); Muns, Pau (693); Muntaner, Arnau (694).

Navarro, Josep (711); Nicolau, Guillem; Nicolau, Pere (713); Ninot i Ninot, Jeroni (716); Noviala, Manuel (723-724); Nualart, Francesc (724); Nuix i de Perpinyà, Joan de (i Josep Xavier de; i Rafael de (725).

Oliba (741-742); Oliba, Arnau (743); Oliver, Bernat d' (745-746); Oliveres i de Plana, Marià (746); Oller, Bernat (748); Orfanell i Prades, Jacint (755); Oriol, Pere (763); Orri, Francesc; Orriols, Francesc (767). — J. P. E. [16.369

[Els quatre primers fascicles d'aquest volum han estat recollits en el nostre volum XVII (1998), 671, núm. 12556; en els dos restants assenyalen les entrades següents]: *Jardí, Ponç de*, d'Ernest Zaragoza (1044-1045); *Játiva* (!), d'A. Linage Conde (1102-1103); *Jaume d'Aragón* (primer fill de Jaume II), d'E. Zaragoza (1111-1112), i *Jaume Marquilles* (1114), *Jaume de Montjuïc* (1115), *Jaume de Vivers* (1115-1116) del mateix; *Jean de Alcoy*, de Vicent Càrcel Ortí (1207); *Jean d'Aragón*, metropolità de Tarragona, d'E. Zaragoza (1242-1243); *Jean Ballester*, de R. Aubert (1265); *Jean de Biclar*, d'A. Linage Conde (1302-1304); *Jean Borgia*, sr., i *Jean Borgia*, jr. (1323); *Jean Burgundi*, de José Goñi Gaztambide (1350-1351); *Jean de Campo* [de Campillonc?], del mateix (1366); *Jean de Casanova* (1382); *Jean le chanoine* (*Joan Marbres*), de R. Aubert (1400), i *Jean, évêque d'Elche* (*Joannes Ilicitanus*), d'E. Zaragoza (1496). — J. P. E. [16.370

Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques sous la direction de R[oger] AUBERT. Tome vingt-septième: *Jean E...-Jonart*, París, Letouzey et Ané 2000, [XVII] i 1518 cols.

Entren en el nostre tema els títols següents: *Jean d'Espagne* (català, membre del grup de traductors de Toledo), d'Ernest Zaragoza (6-7); *Jean de Guimerà*, abat de Poblet, del mateix (125); *Jean de Monzón* (!), de Roger Aubert (318-319); *Jean d'Orgaña* (!), fundador del monestir de les Avellanes, de L. C. Van Dyck (395); *Jean de Palomar* (419); *Jean Pasqual*, d'I. Vázquez Janeiro (429-430); *Jean de Peralta*, abat de Montserrat, d'E. Zaragoza (435-436); *Jean de Puinoix* (*Jobannes de Podionucis*), [dominicà francès que intervingué molt a les nostres terres en temps de Benet XIII], de A. Duval (481-482); *Jean de Ribera* (*saint*) (504); *Jean de Santa Cecília de Montserrat*, d'E. Zaragoza (587); *Jean de Tauste*, de I. Vázquez (702-703); *Joan i Escrivà, Honorat* (1359-1361), i *Joana Vidal, Gerard* (1361-1362), ambdós d'E. Zaragoza; *Jofre de Biure*, d'A. Garcia i Garcia (1416-1417); i *Jofre de Foixà*, d'E. Zaragoza (1418-1419). — J. P. E. [16.371

Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. LIV. *Ghiselli-Gimma*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2000, XX i 774 pp.

En aquest volum recauen d'alguna manera en el nostre tema els articles següents: *Gbisi, Bartolomeo* (4-7) i *Gbisi, Giorgio* (10-12), ambdós de G. Ravegnani: en els primers anys del segle XIV protagonitzaren batalles, treves i pactes amb la Companyia Catalana en el Negropont; *Ghislieri, Michele*, de F. Crucitti (62): convers del judaisme amb tota la seva família, fou confessor de Joan Bta. Vives i col·laborador seu en la fundació del col·legi internacional per a missioners (futura Propaganda Fide); *Giamberti, Antonio, detto Antonio da Sangallo il Vecchio*, de P. Zampa (273-287): treballà per a Alexandre VI i per a Cèsar Borja; *Gianfigliuzzi, Bongianini*, de V. Arrighi (344-347): de família florentina dedicada a la banca i a la mercaderia, no sols tingué contactes, sinó que hauria fet l'aprenentatge en companyies mercantils afincades a Barcelona, València i Mallorca entorn el 1430; *Gianfigliuzzi, Castello*, del mateix (352-354): en el pas del segle XIII al XIV hauria efectuat operacions mercantívols i bancàries amb Jaume II de Catalunya-Aragó; *Gianfigliuzzi, Rinaldo*, del mateix (367-370), el 1424 formà part d'una ambaixada de Florència al rei Alfons IV, a Nàpols. — J. P. E. [16.372

Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. LV. *Ginammi - Giovanni da Crema*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2000, XX i 792 pp.

Encara que no sigui documentada cap relació personal seva amb cap dels Països Catalans, és justificat d'assenyalar l'article dedicat a *Gioacchino da Fiore*, d'R. Orioli (61-66), per l'influx d'aquest autor en l'espiritualitat de Catalunya en la Baixa Edat Mitjana. Afegim-hi *Giordano, Onofrio*, d'M. G. Ercolino (277-279), la col·laboració del qual en la construcció del Castel Nuovo de Nàpols és documentada a l'ACA; amb *Giovanna I d'Angiò, regina di Sicilia*, d'Andreas Kiesewetter, i amb *Giovanna II d'Angiò, regina di Sicilia*, d'A. Ryder (477-486), assistim a la repercus-

sió que durant un segle seguí tenint la situació creada per les Vespres Sicilianes i per la Croada contra Catalunya en la part contrària a la Casa de Barcelona, la d'Anjou, implicació que tingué dos cimals en el matrimoni de Giovanna I amb el pretendent al regne de Mallorca, Jaume (IV) el 1363 (466), i en la farsa de les esposalles de Giovanna II amb Juan de Trastámara, futur Joan II de Catalunya-Aragó, el 1415 (480), o a la declaració del rei Alfons IV com a hereu del 'Regno' i a la primera presència d'aquest entorn Nàpols el 1422 (483-484). Afegim-hi *Giovanna d'Aragona, regina di Napoli*, filla de l'acabat d'esmentar Joan II (486-489), article signat per P. Doria. *Giovanni I, marchese di Monferrato*, d'A. A. Settia (543-547), fou el primer pretendent a la mà de Blanca d'Anjou que després, casada a Vilabertran amb Jaume II, fou reina de Catalunya-Aragó; *Giovanni XXII, papa*, article no signat (611-621), recorda que un dels contraris a la seva opinió sobre l'ajornament de la visió beatífica fou un dels fills dels Jaume i Blanca acabats d'esmentar, Joan d'Aragó [el qual, però, no fou 'grande di Spagna', ans metropolità de Tarragona alhora que patriarca d'Alexandria: 620]; *Giovanni da Capestrano, santo*, d'H. Angiolini (744-759), el qual, tot i haver-se declarat contrari al rei Alfons IV en la seva lluita per Nàpols, intervingué davant aquest a favor de l'Aquila (753); i *Giovanni da Casamicciola*, d'F. Delle Donne (765), possible mestre en medicina d'Arnau de Vilanova segons el *Breviarium practicae* d'aquest. — J. P. E. [16.373

«Dominican History Newsletter / Boletín de Historia Dominicana, Instituto Historici Ordinis Fratrum Praedicatorum», IX (2000), 205 pp.

La secció inicial, de *Notitiae*, informa dels projectes impulsats per Alfonso Esponera Cerdán, director del Instituto Histórico de la Provincia de Aragón i de la Col·lecció 'San Vicente Ferrer' de l'Ajuntament de València (11); de les intervencions sobre sant Ramon de Penyafort en la celebració romana del IV Centenari de la canonització, la publicació de les quals és prevista en la col·lecció «Dissertationes Historicae» del Istituto Storico Domenicano (12); i de les aportacions sobre *Los papas Borja y València* per a la «VI Jornada de Estudios de la Academia de Historia Eclesiástica de València» (16-17). Entre les *Dissertationes Universitariae* hi ha resum de la tesi d'Emilio Collado Estela [cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms 16.127-16.130] sobre el dominic arquebisbe de València, Isidoro Aliaga (19-25: amb considerable informació bibliogràfica; i 76-77/296-305). Assenyalen notícies esparses en les seccions *De historia generali ordinis* (36-42: 39/77: Vicent Ferrer; 41/96: Guerra de Separació), *De haereticis et de inquisitoribus* (45/117-118: Vicent Ferrer; i Inquisición Española a València); *De traditione intellectuali ordinis* (52/158-159; 57/195: Estudi de València; 54/172, 55/180 i 57/198; cf. 180, núm. 1129: la *Disputa de Barcelona*), *De libris bibliothecisque fratrum* (60/207: obres de Tomàs d'Aquino en biblioteques conventuals de Barcelona), *De praedicatione*, on no manca mestre Vicent (63/216). La secció *De fratribus* informa d'aportacions bibliogràfiques recents sobre Antoni Ginebreda (79/316), Lluís Bertran (125/666-667), Nicolau Eimeric (129-130/690-695), Pau Cristià (131/701-702), Ramon Despont, Ramon Martí, Ramon de Penyafort (134-136/724-732), Bartomeu Ribelles (137/140-141), Lluís de Sales (140/762), Jacint Segura (144/797), Jacint Vilaseca (167/1027), sant Vicent Ferrer (171-174/1055-1082); i quant a germanes, Rosa Maria March (199/1277). — J. P. E. [16.374

Gesamtkatalog de Wiegendrucke herausgegeben von der Staatsbibliothek zu Berlin -Preussischer Kulturbesitz-. Band X. *Gratia Dei - Hierocles*. Nummer 11339-12411, Stuttgart, Anton Hiersemann 1992-2000, *12 pp. i 808 col.

Amb el cinquè lliurament, datat el 2000, s'acabava el cinquè volum d'aquesta obra bàsica per al coneixement d'edicions d'incunables i de biblioteques que en posseeixen exemplar. I així sabem que la BP de Tarragona posseeix exemplar d'Aesculanus Gratia Dei, *Super totam artem veterem*, Venècia 1493 (11340/3); que la mateixa i Barcelona, BU, tenen exemplars de Johannes Baptista Gratia Dei, *De confutatione hebraicae sectae*, Roma 1500 (11345/7); que a Barcelona, BC, i a Girona, Fons de Sant Feliu, hi ha exemplar del *Decretum Gratiani*, Roma 1478 (11358/20) i la BC, de Venècia 1498 (11385/46); i València, Catedral, de les de Venècia 1479/80 (11360/23),

1483 (11365/28) i 1493 (11378/39); d'una altra de Venècia 1490, de Venècia 1500 (11389/50), també a Barcelona, Seminari (11375/36); edició del 1500 és a B, BU i a la Bibl. dels Franciscans (11389/50); una altra edició del mateix any a B, BU (11390/51). De Gregori el Gran, *Dialogi*, Venècia 1492 (59/11401), a B, BC; Palma i Tarragona, BP; altra de París 1494 (60/11402), a Sogorb, Seminari; les *Homiliae in Evangelia*, París 1491 (78/11421), són a València, BU; Venècia 1493 (78/11422), a B, BC, Palma i Tarragona, BP; dels *Moralia in Iob*, París 1495 (89-90/11434), n'hi ha exemplar a Tarragona, BP; Basilea 1496 (89-90/11434), a B, ACA i a Lleida, BP; Venècia 1496 (90-91/11435), a B., BU; de Brescia 1498 (91-92/11436), a B, BC, a Maó, BP, i a València, Escolapis; Venècia 1480 (93-94/11437), a B, ACA, a Palma, BP i a Tortosa, Catedral. De la *Regula Pastoralis*, Venècia 1492 (101-102/11446), a B, BC i BU, i a Tarragona, BP; i de París 1498 (104-105, València BU. De les *Decretales* de Gregori IX (i de Sant Ramon de Penafort), Roma 1474 (110-111/11453), a València, Catedral; Venècia 1475 (111-112/11454), a B, BU; de Venècia 1489 (133-134/11480), al Monestir de Montserrat i a Tarragona, BP; de Venècia 1491 (135/11482), a València, BU; de Venècia 1498 (146/11495), a Girona, BP; de Venècia 1500 (151/11501), a València, Catedral; i de Basilea 1500 (152-153/11502), a B, BU. El *Super I Librum Sententiarum Petri Lombardi*, de Gregori de Rimini (Gregorius Ariminensis), publicat a València, Crist. Cofmann 1500, per Joan Verdú d'Alcoi (155-156/11504), es troba a la BU de Barcelona i a la BP de Palma; aquestes biblioteques i les d'Oriola i Palma, BP, i València, Catedral també posseeixen exemplars del *Super II Librum Sententiarum Petri Lombardi* del mateix autor, editat a Milà, 1494 (156-157/11505). Barcelona, BU posseeix exemplar de Conradus Gritsch, *Quadragesimale*, Nürnbreg 1483 (186/11548) i Lió 1487 (189-190/11552); del darrer també n'hi ha exemplar a Palma, BP; de la mateixa obra, Lió 1489, exemplar a Barcelona, BU (192/11555); de la de Venècia 1495, exemplars a Montserrat i a València, BU (194-195/11558); de la de Lió 1495, dos exemplars a Barcelona, BU i un a Girona, BP (196/11559); de la de Lió 1494, a Barcelona, Franciscans i a Palma, BP (197-198/11561). De Guarinus Veronensis, *Regulae grammaticales*, Nàpols 1489, exemplar únic a Palma, BP (237/11630). De Robertus Guiba, *Oratio ad Innocentium VIII*, Roma, s.a. (262/11692), exemplar a València, BU. De Guido de Cauliac, *Chirurgia*, Lleida c. 1749 (264/11695), exemplar a Girona, Catedral; i de la traducció catalana, Barcelona 1492, exemplars únics a Barcelona, BC i BU (270/11703). De Guido de Monrocherio, *Manipulus curatorum*, en són documentades cent-divuit edicions incunables, entre 282/11716 i 351/11834; una d'aquestes edicions és la de Tarragona, Nicolau Spindeler 1484, de la qual només en són coneguts tres exemplars, un a Tarragona, BP, i un altre a Barcelona, BC (325/11793). De Guillelmus Altissiodorensis, *Summa aurea*, París 1500 (371-372/11861): exemplars a Barcelona, BC; Palma, BP; i Sogorb, Seminari. De Guillelmus Alvernus, *Opera*, Nürnbreg 1496-1497; exemplars a Montserrat; València, BU; *De rhetorica divina*, Freiburg post 1491 Barcelona, BU; Palma, BP; Sogorb, Seminari; Seu d'Urgell, Bisbat; València, Sant Francesc; *De sacramentis*; *De causis*, Nürnbreg 1497 (383/11869): exemplars a Barcelona, BU; i Montserrat; i *De universo* post 1497: exemplars a Barcelona, BU i Franciscans, i Montserrat. De Guillelmus Hentisberus, *De sensu communi et diviso*, Venècia 1491 (402-404/11901): exemplar a Palma, BP; altra edició de Venècia 1494 (404-405/11902), exemplar a Barcelona, BU. De Guillelmus de Ockam, *Compendium errorum Johannis papae XXII*, Lió 1495 (409-410/11905): exemplars a Barcelona, BU, i a Perpinyà, BM; *Decisiones octo quaestionum super potestate summi pontificis*, Lió 1496 (410-411/11906): a Barcelona, BU, i Palma, BP; *Dialogi adversus haereticos*, Lió c. 1494 (412-413/11908): exemplars a Barcelona, ACA i BU; i Perpinyà, BM; *Opus nonaginta dierum*, Lió 1495 (415-416/11910): Barcelona, ACA; i Perpinyà, BM; *Quodlibeta septem*, Estrasburg c. 1491 (417-419/11912): Barcelona, BU; *Super quatuor libros Sententiarum/Centiloquium*, Lió 1495 (420-423/11916): Barcelona, BU, Catedral, Franciscans; Maó, BP; Palma, BP; Tarragona, BP; València, Catedral, Franciscans; *Summa logicae*, París 1488 (424/11918): Barcelona, Franciscans; *Summulae in Aristotelis physicam*, Bolonya 1494 (425-426/11920): Barcelona, Seminari. De Guillelmus Parisiensis, *Postilla super epistolas et evangelia*, Nürnbreg 1488 (463/11960): exemplar a València, BU; edició de Nürnbreg 1496 (473-474/11975): Montserrat; segueix l'edició de Girona 1486 (474-475/11976): tres exemplars únics a Barcelona, BU; edició ampliada de Lió 1500 (478/479/11982): Palma, BP; edició modificada, Lió 1492 (481/11984): Barcelona, BU; de l'edició de Basilea 1492 (489-491/12000): Montser-

rat; edició de Lió 1499 (502/12021): Barcelona, BU. De Guillelmus de Parisiis, *Dialogus de septem sacramentis*, Lió c. 1500 (517/12043): exemplar únic a Palma, BP. De Guillelmus Peraldus, *De eruditione religiosorum*, Pamplona 1499 (520/12046): però el text no és català, sinó castellà; exemplar a Girona, BP; *Summa de virtutibus et vitiis*, Brescia 1494 (528-529/12054); Barcelona, BU; Girona, BP; Palma, BP; València, BU; edició de Basilea 1494 (529-530/12055): Maó, BP; Palma BP; edició de Venècia 1497 (531-532/12056): Palma, BP; València, BU; i edició de Lió 1500 (532-533/12057): Barcelona, BU; Girona, Seminari; Palma, BP.

De Felix Hemmerli, *Variae oblectationis opuscula et tractatus*, Estrasburg 1497 (611/12187): exemplar a Oriola, BP. D'Henricus de Frimaria, *De decem praeceptis*, París c. 1497 (627/12209): Barcelona, BC. D'Henricus de Gorinchem, *De celebratione festorum*, Tolosa de Llenguadoc 1486 (630/12213): Maó, BP (exemplar únic). D'Henricus de Herp, *Speculum aureum de praeceptis divinae Legis*, Nürnberg 1481 (640-641): Barcelona, BU; edició de Basilea 1496 (642-643/12228): Girona, BP; Palma, BP. Hi ha tres edicions d'un *De virtutibus barbarum* atribuït a Arnau de Vilanova i a Avicenna: Vicenza 1491; Venècia 1497; i 1499 (678-679): no en consta cap exemplar en biblioteques de Països Catalans. De Hermannus de Petra, *Sermones L super orationem dominicam*, Lió 1488 (688-689/12294): Palma BP; i València, Franciscans. De Johannes Herolt, *Sermones discipuli de tempore et de sanctis*, Lió 1483 (737-738/12351): Barcelona, Franciscans; edició de Lió 1499 (776-777/12385): Barcelona, BU. D'Heymericus de Campo, *Promptuarium argumentorum...*, Colònia 1496 (792-793/12407): Barcelona, BU. — J. P. E. [16.375]

«Lexikon für Theologie und Kirche.» Neunter Band. *San bis Thomas*, Freiburg, Basel, Rom, Wien, Herder 2000, 14* pp. i 1538 pp.

Troblem en aquest volum els següents títols que afecten el nostre camp: *Santes Creus*, d'Ursula Vones-Liebenstein (17-18); *Sanz, Pedro Màrtir* (sic!), de Mariano Delgado (65); *Serra, Junípero* (sic!), de Norbert M. Borengässer (489); *Severus Bp. von Menorca*, d'Albert Viciano (504); *Sizilianische Vesper*, de Peter Herde (647-648); *Soler, Antonio* (sic!), de Rainer Heyink (705); *Tarragona*, d'Odilo Engels (1270-1271); *Terrassa-Ègara*, d'Ursula Vones-Liebenstein (1341); *Theodulf, Bischof von Orleans*, de Rudolf Schieffer (1426-1427); *Thomas Le Myésier*, d'Ulli Roth (1533); *Thomàs von Villanova*, d'Adolar Zumkeller (1537). — J. P. E. [16.376]

«Medioevo Latino», XXI. A cura di Claudio LEONARDI e Lucia PINELLI, e di Rino AVESANI, Ferruccio BERTINI, Giuseppe CREMASCOLI, Giuseppe SCALIA. Firenze/Bottai, Edizioni del Galluzzo 2000, XXXVIII i 1286 pp.

El present anuari segueix figurant en la llista de publicacions, de les quals «Medioevo latino» es fa ressò (XIII i XXIII). En la primera secció, dedicada a la bibliografia relativa a autors i obres, en trobem que estudien: Adam Alderspacensis (9); Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (17); Alexander VI papa (26); Antonius Andreae (42); Armengaudus Blasii (45); Arnaldus de Villanova (45-46); Benedictus XIII antipapa (!) (62-63); Benedictus Anianensis (63); Bernardus de Granollachs (72); Bonifacius Ferrerii (83); Callixtus III papa (87); *Carmina Rivipullensia* (89); Claudius Taurinensis episcopus (96); *Compendium examinatorum Parisiense* (99); Dhouda (108); Felix Urgellensis episcopus (128); Florus Lugdunensis (130); Franciscus Ximenius Gerundensis (139); Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (143); Guido de Monte Rocherii (165-166); Guido Terrena de Perpiniano (166); Guillelmus de Aragonia (167); Guillelmus de Rubione (174); Iacobus I Aragoniae rex (202); Iohannes Biclarensis abbas (217); Iohannes de Rupescissa (234); Matthaeus Agrigentinus ep. (277); Guimerà, Matthaeus (Fra Mateu); Nahmanides (283); Nicolaus Eymerici (288-289); Oliba Rivipullensis abb. (295); Paulus Christiani (299); Petrus IV Aragonum rex (301); Petrus de Albalat, Tarraconensis archiepiscopus (301); Petrus Paschalis, Giennensis ep. (310); Petrus Thomae (312); Petrus Michael Carbonellus (! 313); Raymundus Lullus (321-323); Raymundus Lullus pseudo (323); Raymundus Martini (323-324; cf. 326); Raymundus de Pennaforti (324); Raymundus Sabunde (324); Salomon ben Adret Barcinonensis

(337); Savasorda (338); Thomas Migerii (369), Vincentius Ferrerii (3377-378); i Vitalis de Canelas (351). Les seccions següents ofereixen informació bibliogràfica nostra discontinua, que trobem, per exemple, en la de biografies (*Vite*) (382-423), en les de seccions temàtiques (487-606), o en les de biblioteques medievals (607-625); la darrera part informa d'autors i obres en manuscrits medievals de la província de Pistoia, coneguts per catàleg recent. — J. P. E. [16.377]

Memòria de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. Curs 1998-1999, València, Alacant, Castelló, Universitat, Desembre de 1999, 60 pp.

Ultra de l'activitat estrictament universitària, aquestes pàgines informen de les publicacions recents de la «Biblioteca Sanchis Guarner» i de «Symposia Philologica» (9-11), de les dels membres de l'Institut editor (21-47), de les tesis doctorals (47-48) i d'altres activitats (48-57). — J. P. E. [16.378]

«*Quiern. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna*». Elaborat per Pep VALSALOBRE (amb la col·laboració Francesc Xavier GÓMEZ i David PRATS). Dirigit per Albert ROSSICH i Lola BADIA. 3 (1999), 200 pp.

Els autors manifesten llur satisfacció pel doble fet que el present núm. 3 representa la consolidació del projecte i perquè amb tres edicions han més que doblat el nombre de referències bibliogràfiques, saltant de 713 en el primer a 1480 en l'actual: l'enhorabona! En aquest han introduït la modificació de reduir a sigla o abreviatura els títols de publicacions col·lectives, tres o més de les quals entren en el present servei, aplegant els títols complets al final (5 i 185-189). La llista bibliogràfica (7-183) manté l'ordre alfabètic del primer cognom dels autors d'escrits publicats els anys 1997-1998 [en honor de la veritat i de la justícia he d'indicar que la recensió que m'és atribuïda en el núm. 1037 no és meua, ans d'Armand Puig i Tàrrach, tal com consta al final de la mateixa]. La taula unitària d'autors, d'obres anònimes i de matèries ocupa les pàgines 191-199. — J. P. E. [16.379]

Ramón HERNÁNDEZ MARTÍN, *Aportación del tomismo español al pensamiento medieval hispano*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1117-1142.

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *El pensamiento hispano-franciscano medieval en la historiografía reciente*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1143-1173.

[Els segles de la Baixa Edat mitjana els dos ordes religiosos, als quals són dedicats els dos títols anteriors, anaven units, ni que fos per contraposició, i per això ho van ací]. El primer dedica resums biobibliogràfics a Ramon Martí (1120-1121), a Nicolau Eimeric (1121-1123), a Antoni Canals (1123-1124), a Vicent Ferrer (1124) i a Joan Ferrer (1141). El segon, a Francesc Eiximenis (1165-1168). Al final de les dedicades a Diego de Moxena esmenta el seu títol publicat a «Salmanticensis», ja conegut dels nostres lectors [cf. ATCA, XVIII (1999), 844-848, els advertiments de la qual recensió són vàlids per a les publicacions del mateix autor, sobretot per a les dedicades al seu confrare i connacional Diego de Moxena]. — J. P. E. [16.380-16.381]

Klaus REINHARDT, *Bibelkommentare spanischer Autoren (1500-1700)*. I. Autoren A-LL. II. Autoren M-Z (Medievalia et Humanistica, 5-6), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1999, XX i 284; XXII i 428 pp.

Per als autors ací presentats, després del nom i d'una breu biografia, segueix la presentació de cada obra amb el títol, indicació de l'edició o de les edicions, o de la o de les biblioteques que posseeixen exemplars d'obres inèdites.

Troblem en el primer volum: Antoni Abat, de Cardona, *El libro de san Mateo...*, Barcelona 1692 (3); Antonio Acevedo, *Elenchus commentarii in Pentateuchum...*, Barcelona, 1580; i *Commentaria in Matthaeum*, Lió 1570 (4-5); Jeroni Agulló, Barcelona, deixà manuscrit un comentari al salm 71 (9 i 277); a Tomàs Alaix, Barcelona, li és atribuït un *Commentarius in epistolam ad Hebraeos* (11); Pau Albinyà, València, *In Canticum Canticorum Salomonis...*, Gènova 1656, que havia de tenir cinc altres volums, manuscrits (13-14); Marc Antoni Alòs i Orraca, València, *Expositio in Genesim...*, València 1657; un segon volum restà manuscrit; *Tractatus de sacra et divina Scriptura...*, València 1663 (19-20); Miquel Antolí, professor a Lleida, *Commentaria in Ps. 1-6*, inèdit (24); Joan Aparici, Énguera, deixà inèdits set volums sobre temes bíblics (25-26); Joan Artal, la Pobla de Segur, deixà manuscrits cinc volums de comentaris bíblics (43). Ballester, Lluís, València, *Onomatographia sive descriptio nominum...*, i *Hierologia sive de sacro sermone...*, ambdós, Lió 1617 (57-58); Nicolau Ballester, Mallorca, *Periphrastica expositio in Psalmum 110...*, Palma 1679 (58-59); Josep M. de Barcelona, Sabadell, *In libros Macchabeorum* (60); Pau Bells, Barcelona, *Commentaria in Iob* (65); Jeroni Bellvis de Montcada, Bèlgida-València, *El Génesis con reflexión*, dos volums, València 1731 (66); Pere Antoni Beuter, València, *Annotaciones decem in Sacram Scripturam*, València 1547; diverses obres inèdites; i llibres diversos sobre celebració de sagraments (68-72 i 280); Josep Bononat, Scala Dei, deixà un volum inèdit sobre salms i càntics (74); Francesc de Borja, sant, Gandia-Roma: *Tratado sobre el cántico de los tres muchachos...*, València 1548; *Exposición sobre los Trenos... i Avisos para leer la Sagrada Escritura*, Madrid 1644 (74-75); Antoni Brenach, Vilafraca de Conflent-Montserrat, *Epithalamium Salomonis* (77); Gregori Candel, *Expositio in canticum Magnificat*, València 1662 (87); Jeroni Cantó, *De las excelencias del santísimo Nombre de Jesús...*, Barcelona 1607 (90); Andreu Capella, València-Sanahuja, *Commentaria in Ieremiam...*, Scala Dei 1586 (91 i 280); Joan Bta. Cardona, València-El Puig, cinc títols inèdits a Tarragona, BP ms. 177 (95-96); Jeroni Miquel Calmell, Barcelona, cinc títols inèdits (96); Gaspar Carxes, Vall d'Hebron, *Silva hieroglyphicorum...*, manuscrit (100-101); Magí Cases, Barcelona, *Desengany...* i *Desengany del Apocalipsis*, Barcelona 1673 i s. a. (101-102); Galceran Cassayach, Mallorca, *In libros S. Scripturae commentaria* (102); Gaspar Català de Montsonís, València: *Tratado de la explicación del Pater Noster*, València 1667 (114); Joan Albert Cifré, Mallorca, quatre títols inèdits (121); Francesc Colín, Ripoll: *India sacra...*, Madrid 1666 (122); Jeroni Conques, *Llibre de Job*, Barcelona 1976 (123); Josep Cortès, *Tractatus de sensibus S. Scripturae*, inèdit a Girona, BP (129); Raimund Costa, *Biblia divi Thomae...*, Barcelona 1672 (130); Francesc Cruïlles, València, *De vita Christi tractatus*, inèdit (130); Pere Cruïlles, Valls, *Psalterium sancti Iohannis*, inèdit (130); Damià Esteve, *La biblia parva de San Pedro Pascual*, no conservat (155); Josep Esteve, València-Oriola, *De bello sacro...*, Oriola 1603 (155); Joan Francesc Fernández (Ferrandis) d'Herèdia, *Glosa al Pater Noster*, València 1562, *Contemplación al santísimo crucifijo* i *La Pasión de N. S. Jesucristo*, ambdós València 1913 (160); Francesc Ferràndez, *Expositio S. Evangelii*, inèdit (162); Josep Ferrer, *Pharus Evangelii*, Lió 1661 (162); Frederic Furió i Ceriol, *Bononia...*, Basilea 1556 (167); Vicent Garcia Ordóñez de Lloris, Oliva: *Exposición literal en lengua castellana...* (180); Joan Gili, Sineu-Valldemossa: *Quaestiones nonnullae... S. Scripturae...* (184); Alons Giron de Rebolledo, *Glosa del Padre Nuestro* i *La Pasión de N. S. Jesucristo*, València 1572 i 1563 (184); Pere Joan Guasch, Vilafranca del Penedès: *Tractatus de interpretatione S. Scripturae*, inèdit (196-197); Francesc Gutiérrez, Xàtiva-La Seu d'Urgell: *Commentaria in Capita I-X Matthaei* (201); Cosme Damià Hortolà, Perpinyà-Vilafranca: *In canticum canticorum Salomonis...*, Barcelona 1589 (214); Lupercio de Huete, València?: *Metaphrastica expositio in I Cap. Genesios...*, València 1589 (217); Lluís Istella, València: *Commentaria in sacram Genesim...*, i *Commentaria in Exodum...*, ambdós Roma 1601 (227); Josep Lleonart, Tarragona: deixà quatre títols inèdits (271-272); Rafael Llinàs, Mallorca: *Commentaria in Vetus et Novum Testamentum* (272); i Jeroni Lloret, Cervera-Montserrat: *Sylva allegoariarum totius sacrae Scripturae*, Barcelona 1570, i *Index et genealogia virorum et mulierum...*, Barcelona 1568 (272-273). En apèndix: Joan Alçamora, València, *De decem nominibus...* (278)

El segon volum informa dels autors i obres següents: Joan Bra. Maltès, d'Alacant i Gandia, *Mulier apocalyptica...*, inèdit (24); de Tomàs Maluenda, Xàtiva i València (24-32), després de mort foren publicades les *Opera omnia*, Lió 1650 (26-28); hi ha una sèrie d'escrits inèdits a València, BU (28-31); i les dues edicions del *De Anticristo* (31-32). Juan Mancebón, d'Oriola, *Comen-*

tarios... (34). Vicent Mariner d'Alagó, València-El Escorial, deixà cinc obres bíbliques inèdites (43-44). Joan Micó, Palomar-València, publicà *Rosarium sive psalterium sanctissimi nominis Iesu*, València 1583, i deixà dos títols inèdits (78-79). Joan Molina, traduï al castellà el *Gamaliel*, València 1525, i publicà *Vergel de Nuestra Señora*, Sevilla 1542 (81). Pere Mongay d'Espès, *Graduales y penitenciales...*, inèdit (82). Vicent Montanyès, València, Barcelona, Lleida, *De principiis praenoscendis sacrae theologiae*, Barcelona 1570 (84). Jeroni Monterde, de Benassal, mercedari, *Theologia expositiva...* en tres volums publicats, València 1698-1704; i *Literal inteligencia... i Juicio según letras humanas y divinas...*, València 1684; *Espejo sacro profético...* (amb *Adiciones...*), València 1686 (86-88). Miquel Montserrat, català, protestant: *Christiana confessión...*, Leiden 1629; *Tbrenos de David...* 1643; i *Libro intitulado in Coena Domini*, Den Haag (90). Pere Joan Montsó, València, *Enarrationes locupletissimae...*, València 1577 (91). Bartomeu Mora, Porreras-Palma de Mallorca, *Biblia eucharistica...*, inèdit (91-92). Andreu Moragues, *Lucubrationes in Sacram Scripturam*, inèdit (92). Llorenç Morera, *Itinerario espiritual... sobre el psalmo 118...*, Barcelona 1633 (94). Jeroni Nadal, Mallorca-Roma, *Evangelicae historiae imagines...*, Anvers 1593 i *Adnotationes et Meditationes...*, Anvers 1594 i edicions d'ambdós llibres (98-100). Gaspar Navarro, *Narratio evangelica...*, Besers 1681 (105). Pere Joan Nunyes, *Catbolica et compendiosa sacrarum Scripturarum explicatio...*, inèdit (122-123). Josep d'Olleria, Olleria-València, *Hagiographica prolegomena...*, València 1700 (132). Àngel del Pas, Perpinyà-Roma, *Opera omnia*, Roma 1623 sq. (169-170). Raimon Pasqual, Barcelona, *In epistolam ad Romanos*, Barcelona 1594 (171). Francesc de Pau, *Commentarius super libros Regum. De regis potestate* (172). Benet Perera/Pereira, València-Roma, *Commentariorum... in Genesim*, quatre volums, repetidament publicats; *Selectarum disputationum... super libro Exodi...*, Ingolstadt 1601, ec.; *Commentariorum in Daniele prophetam...*, Roma 1578; *Selectarum disputationum in evangelium beati Iohannis...*, Lió 1608 i 1610; *...in epistolam ad Romanos...*, Ingolstadt 1603; *...in Apocalypsim...* Lió 1606; *Liber... disputationum adversus Joannem Annum Viterbiensem...*, Lió 1606; i *Adversus fallaces et superstitiosas artes, id est de magia...*, Ingolstadt 1591; i nombre de títols d'obres inèdites (177-182). Diego Pérez de Valdivia, Sevilla, Barcelona: *Tratado de la Singular y puríssima Concepción...*, Barcelona 1600; *Explicación sobre... los Cantares de Salomón...*, Barcelona 1600 (190-191). Joan Bta. de Pineda, *Dialogus de Morte Christi*, València 1566 (197). Salvador Pons, *Exposició sobre lo salm Miserere*, Barcelona 1592 (205). Jaume Puig, Cervera-Barcelona, *Commentariorum in libros Macchabeorum...* (214). Galí Punsó, Universitat de Lleida, dues obres inèdites (214-215). Hipòlita de Jesús Rocabertí, Barcelona: *Celestial Jerusalem...*, València 1683; *Exposiciones literales y místicas...*, *Tratado dividido en cuatro libros...*, València 1683, *Comentario y mística exposición de los divinos cantares de Salomón...*, València 1683; *Memorial de la Passión...*, València 1683; *Exposición literal... de los Hechos Apostólicos...*, València 1695, i *Exposición de la Salve Regina...*, València 1684-1685 (259-261). Martí Romeu, sis volums de comentaris a *Fets d'Apòstols* i *Lletres de Pau*, inèdits (267). Francesc Sancho, Morella-València, *Commentaria in Lamentationes Jeremiae*, inèdit (295). Pere Dimas Sanç, *Contra iudaeos*, inèdit (301). Antoni Seguí, *Tractatus de Scripturae Sacrae intelligentiis*, inèdit (305). Bernat Serra, Tarragona, *Speculum praedicatorum verbi Dei*, Tortosa, s.a. (306-307). Martí Serra, Muro-Palma de Mallorca, *Disputatio de Sacra Scriptura*, inèdita (307); Pere Màrtir Serra, *Tractatus isagogicus de sacra Scriptura*, inèdit (307-307). Rafael Serra, *Expositio libri Geneseos*, inèdit (308). Marcel·lí Siuri Navarro, València, *Tractatus evangelici...*, Còrdova 1723-1727 (314). Baltasar Sorió, València-Tortosa, *Super psalmum XXXVIII*, Barcelona 1522, *Apologeticus pro unica Maria Magdalena...* Saragossa 1621, *Contra septem blasphemias...*, València 1511, i *Mariale*, Tortosa 1538 (315-317). Joan Sorribas, València, *Commentaria litteralia et moralia...* (317). Miquel Torres, València, *Commentaria in psalmos*, *Commentaria in prophetas maiores*, inèdits (347). Pere Torres, València, *Explicaciones de varios lugares...*, i *Excelesias de San José*, Anvers 1714 (347-348). Joan Tremiño, Alacant/Oriola, *In Iona prophetiam...* i *In quatuor priores Davidis psalmos...*, Oriola 1623 (340-341). Jeroni Trilles, *Commentaria in psalmos*, inèdit. Pere Joan Trilles, València, quinze títols inèdits (351-357). Vicent Trilles, València, *Institutiones sacrae linguae hebraicae*, València 1606 (357). Carles Bartholí, de València, Cocentaina-Gandia, quatre títols, inèdits (369-370). Joan Valero, Sogorb-Scala Dei, *Annotationes et Glossae...*, inèdit (375). Benet Vila, Montserrat, *Arpa de David...*, Barcelona 1540 (398-399). Joan Lluís Vives, València-Bruges, *Meditationes in septem psalmos paenitentiales*, Luvaina 1520, etc.; *Meditatio altera in psalmum 37...*, Bruges

1529; i *Commentarius in precationem dominicam*, Anvers 1535 (411-419). Ramon Zanglada, Palma de Mallorca, nou títols inèdits (422-424). — J. P. E. [16.382]

Adeline RUCQUOI, *Contribution aux Studia Generalia à la pensée hispanique médiévale*, dins «Misc. Santiago-Otero», 737-770.

[En les pàgines inicials, la informació de l'autora sembla confondre no sols Espanya amb Castella, ans encara reduir-hi Hispània: 738-740], encara que després, ni que sigui bastant de passada, informa d'alguns extrems que ens afecten: 743, 748, 749, 753, 758, 761, 762]. — J. P. E. [16.383]

Carlos BARQUERO GOÑI, *La Orden Hospital en España durante la Edad Media: un estado de la cuestión*, dins «Hispania Sacra», 52 (2000), 7-20.

Balanç de les investigacions sobre el tema, que els darrers anys han augmentat de forma considerable, per al coneixement del qual «son muy ricos los fondos conservados sobre Aragón y Cataluña» (7-8); en realitat, entre la bibliografia hispànica, són ben representades les publicacions dels Països Catalans, començant per les relatives a l'edició de fonts documentals en particular de capbreus; segueix la bibliografia sobre els començos, sobre les institucions locals, entre les quals destaca la Castellania d'Amposta, sobre la situació econòmica i sobre algunes de les personalitats destacades, com Joan Fernández de Heredia. — J. P. E. [16.384]

Tomeu CAIMARI CALAFAT, Ana COLL COLL, Rosa RAMOS RODRÍGUEZ, *Repertori bibliogràfic dels estudis sobre la cartografia mallorquina dels segles XIV-XVI*, dins «XVIII Estudis Locals», 277-285.

Hí ha dues parts ben definides; la primera és diacrònica i desgrana la successió dels treballs, d'onsevilla que siguin, des de mitjan segle XIX (277-279); la segona presenta llista bibliogràfica de títols, agrupats per estats actuals, col·locats seguint ordre alfabètic: bibliografia alemanya, anglosaxona, espanyola, francesa i italiana (280-285). — J. P. E. [16.385]

Antoni MAS I FORNERS, *Ideologia, topònims i llinatges. Algunes consideracions sobre l'ús de la Toponomàstica i de l'etimologia com a font per a l'estudi de l'origen dels 're pobladors' de Mallorca (segles XIII i XIV)*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 125-143.

La introducció fa avinent la càrrega inclosa en mots com 'reconquesta' o 're poblament' [per ventura, a fi d'evitar tant la càrrega ideològica com el possible anacronisme, seria interessant d'esbrinar com ho veia i ho anomenava un mallorquí de la primera onada d'habitants, Ramon Llull]. Per la seva banda, l'autor es proposa d'esbrinar la validesa de la toponomàstica per conèixer la procedència dels immigrants a Mallorca fins a la Pesta Negra com també la supervivència onomàstica d'època andalusina. En el primer punt, ha documentat dos-cents quatre immigrants catalans (la llista dels quals és al final: 140-143), extrem que li ha permès de constatar que els antropònims compostos amb 'de i topònim' «no coincideixen mai amb la localitat documentada com el seu lloc d'origen» (132), i només en casos excepcionals els cognoms topònims o considerats típics d'una zona encaixen amb el lloc de procedència documentat (133). Quant als topònims considerats anteriors a la conquesta, la dita presència no s'ha confirmat en cap cas (136-138). — J. P. E. [16.386]

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *Les cartes portolanes mallorquines*, dins *La cartografia catalana*. 10è curs organitzat per l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el Departament de Geografia de la

Universitat Autònoma de Barcelona, 22-26 de febrer de 1999, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya 2000, 19-115.

Montserrat GALERA i MONEGAL, *Guerra i cartografia a Catalunya. Segles XVII-XX*, dins *Ibid.*, 119-195.

Aquestes són les aportacions bàsiques del curs indicat en el títol, que «presenta una primera aproximació al paper de la cartografia catalana al llarg dels anys» (15). La primera comença resumint el procés de formació de les representacions geogràfiques des de Ptolemeu a les obres mestres d'un Cresques, en les quals és successivament assenyalada l'aportació mallorquina o catalana (30-31; 35, 37) o les informacions sobre la costa catalana (29); els descobriments de la impremta i d'Amèrica i l'interès de la monarquia hispànica per l'orient mediterrani causaren la dispersió dels obradors (38-42). A partir d'ací l'autor ens obsequia amb successius resums de la producció de Dalorto-Dulcert (52-54) i dels Cresques i seguidors (54-63); les observacions geogràfiques complementàries encaixen amb l'origen religiós dels respectius autors o amb les successives informacions, per exemple, en relació a les Illes Afortunades (64-64). Segueix un capítol dedicat als mestres, les notícies del qual són pràcticament totes mallorquines o catalanes; l'autor hi proposa que els buixolers formaven una categoria laboral superior a la dels mestres de cartes de navegar (68) i aplega les dades disponibles sobre llurs feines, eines i estris i sobre el preu que hom pagava pels seus productes (68-71); en contraposició a l'arrelament mallorquí dels Pruné(r)s fins a mitjan segle XVII, els Oliva-Olives serien «paradigma de la mobilitat i de la dispersió» (71-74), demostrada aquesta per la també diversitat de fons on les cartes es troben ara i dels estudiosos que les han esbrinades, les mallorquines per obra de Julio Rey Pastor i Ernesto García Camarero (74-76), les quals, comptades totes, arribarien a cent seixanta-dues peces (76-77); la grafia dels topònims demostra que aquests tenien tanta mobilitat com els mestres, els nostres inclosos, entre català, italià, llatí i, ja en temps moderns, castellà; en aquest punt l'autor, analitzades les grafies de «cap/cauo/capo» i dels vents, proposa una certa «unitat lingüísticocultural de la Mediterrània», una certa «lingua franca» (83-87); encara més mobilitat presenten les grafies (87-90). Les darreres pàgines descriuen els components gràfics i simbòlics de les cartes portolanes; al final es pregunten si en llur vessant artístic les nostres cartes manifesten un «estil mallorquí» (91-107). Hi ha bibliografia (107-115).

El segon article ja declara en el títol la seva particular atenció a la cartografia bèl·lica, en la línia poliorcètica de Jodocus Lyps (Justus Lipsius) després de la publicació del seu *Poliorceticon sive de Machinis...* el 1596 (121). El seguiren trenta-set mapes diversos durant el segle XVII i vint-i-nou durant el XVIII, que tingueren fins a la vora de cent-seixanta reproduccions amb variants d'origen predominant holandès i francès (124-125). Segueix l'anàlisi de les principals produccions del segle XVII, del 1640 ençà: són vinculades a la Guerra de Separació les del Chevalier de Beaulieu (Sébastien de Pontault), *Les plans et profils des principales villes et lieux considerables de la Principauté de Catalogne...*, els dels comtats del Nord i els catorze plànols del Principat o dels Comtats integrats en el *Grand Beaulieu*, i els de Tarragona i de Tortosa (128-132); el mapa de J. Boisseau, del 1642, i dues vistes de Barcelona, una del mateix Boisseau (132-134). Fins a final de segle hi ha el mapa de l'esmentat Beaulieu amb les noves fronteres del Tractat dels Pirineus i els vuit mapes amb trenta-dues variants de Nicolas Sanson; els croquis de les defenses d'un triangle que va de Roses a Barcelona i a Bellaguarda i Puigcerdà; i els relacionats amb el setge de Barcelona del 1697 (135-141). La Guerra de Successió ocasionà els plànols de sis ciutats del Principat dins la *History of England* de Paul Rapin de Thoyras, i d'altres mapes i plànols de ciutats (143-148). Dels temps posteriors són la *Carte générale des Monts Pyrenées* de Roussel i les primeres produccions de mà catalana: i del 1726 la *Guía de los caminos...* d'Oleguer de Taverner i d'Ardena, comte de Darnius (149-155). Les pàgines següents recauen en el segle XIX. — J. P. E. [16.387-16.388]

Jaume ANDREU Galmés, *La projecció dels models urbanístics medievals a l'edat moderna. El cas de la Corona d'Aragó*, dins «XVIII Estudis Locals», 155-174.

Ja en la Catalunya Nova algunes de les poblacions foren planificades de forma geomètrica, esquema que fou aplicat a noves poblacions del País Valencià (Vila-real, Castelló, etc.); l'ús es con-

vertí en llei en les *Ordinacions* de Jaume II de Mallorca, conegudes no sols com a norma teòrica, ans també en llur aplicació almenys als nuclis de Felanitx i de Petra, amb el respectiu proveïment d'aigua, la carnisseria i la peixateria, la quartera, el pes i el mesuratge, l'església, rectoria i cementiri, els murs i d'altres serveis (159-164); Francesc Eiximenis en faria la teoria dins el *Dotzè del Crestià* o *Regiment de prínceps*; ell coneix els precedents tant peninsulars com insulars, però els sobrepassa, car no es limita a la configuració material, ans vol que aquesta sigui el resultat de l'ordenació espiritual i d'una constitució legal encertada, i la configuració urbanística és més pensada que en els models fàctics (165-166); aquests plànols racionals presidiren la construcció de ciutats com Santa Fe (Granada) i Caracas; hi ha croquis dels diversos esquemes (169-170) i bibliografia (171-172). — J. P. E. [16.389

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Textos publicados en torno a Montesa en los siglos XVI, XVII y XVIII y edición de manuscritos: Historiografía clásica y fuentes impresas de la Orden Militar valenciana*, dins *Órdenes Militares*, II, 1289-1314.

La historiografia sobre Montesa comença amb Hipólito de Samper, *Montesa Ilustrada...* del 1669, «un verdadero libro de historia, aunque por descontado panegirista» (1291) en defensa de drets i privilegis de l'orde contra l'aragonès Miquel Ramón Zapater, que la sotmetia al Císter per obediència a l'abat de Santes Creus. La seguiria José Villaroya, *Real Maestrazgo de Montesa...*, destinada a «reconstruir el patrimonio histórico del ,maestrazgo' de la orden, recuperar en su caso el ilegalmente enajenado y... racionalizar su administración» (1292) després que el rei n'havia esdevingut ,mestre'; alhora, només de forma excepcional Montesa havia entrat en els tractats castellans sobre els ordres militars (1294, notes 15-17); després d'aquestes obres bàsiques (a les quals s'ha d'afegir la de Roberto Muñoz, *Origen, fundación... de la Real y esclarecida Orden Militar de Nuestra Señora de Montesa...*, Salamanca 1791: 1309), tenim informació de les edicions de textos normatius (1296-1297), de preses de posició en temes de govern i justícia, com també en el de la relació entre ordre i corona (1298-1302), en el de les tensions amb d'altres instàncies de l'Església (1303-1307) i de les de tema divers (1308-1310). Les darreres pàgines informen de la presència de Montesa en cròniques o d'altres obres de caràcter general, sobretot valencianes (1310-1311), i de les publicacions de fonts durant els segles XIX i XX, punt en el qual destaquen les edicions de cartes de població de llocs montesians, sobretot en el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» (1312-1314). En general els títols dels respectius escrits són donats complets en les notes. — J. P. E. [16.390

Elena POSTIGO CASTELLANOS, *Las Órdenes Militares de la Monarquía Hispana. Modelos discursivos de los siglos XVI-XVIII*, dins *Órdenes Militares*, II, 1585-1636.

Una de les pàgines dona informació, sobretot bibliogràfica, de les ,definicions' de l'orde de Montesa, publicades en el *Libro de las definiciones, instituciones y reformaciones...*, València 1570, i les definitives *Diffiniciones de la sagrada Religión y Cavallería de Santa María de Montesa y Sanct Jorge...*, València 1573 (1612). — J. P. E. [16.391

Pedro GARCÍA MARTÍN, *Bibliografía de las lenguas hispanas de la Orden de Malta en la época moderna*, dins *Órdenes militares*, II, 1315-1337.

A diferència de l'estudi anterior, en aquest les referències que ens afecten són molt discontinües, com la de Josep M. d'Alòs i de Dou, *Índice y extracto de las pruebas...* (1317-1318), o les de Pau Clascar del Vallès a la traducció de Domenico M. Curione, Barcelona 1619, de Juan Agustín de Funes, València 1626 (1319) o de Genís Campillo, Barcelona 1769 (1320), o l'edició del 1645 de la *Còpia del manifest o edicte del Gran Turc, ab lo qual declara los motius que té de romper la guerra ab*

la cristiandat, senyaladament ab la Religió militar de Sant Joan (1130). També hi ha indicacions bibliogràfiques de publicacions recents (1323, 1325-1326, 1332 i 1334). — J. P. E. [16.392]

Dolors PIFARRÉ TORRES, *La transmissió de la informació i la seva importància en el comerç internacional baixmedieval*, dins «Misc. Riu», I, 683-697.

Article dividit en dues parts, la primera de les quals resumeix els sistemes de comunicació, ràpida i segura, entre Barcelona i els principals punts comercials d'Europa, amb particular atenció a l'escarcella segellada on anava la correspondència (684-691); la segona, a base del *Llibre del consolat dels mercaders catalans en Bruges*, concreta amb considerable detall les condicions del dit servei entre Bruges i Barcelona, com són el cost del servei, la durada normal del viatge, la distribució de la correspondència en el lloc d'arribada (692-693). Les lletres de l'Archivio Datini, de Prato, aporten detalls complementaris de la forma com realment funcionaven aquells correus, sobretot entre les tres capitals marítimes dels Països Catalans (694-696). — J. P. E. [16.393]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Rampellament, terme de ramaderia*, dins *Rural ramadera*, 341-348. Josep MARTINES, *Dues petites aportacions al lèxic de la ramaderia*, dins *Rural ramadera*, 605-616.

El primer títol s'encara amb el mot 'rampellament' emprat per Jaume Roig en estrofa de tema ramader (versos 8484-8494) i recorda l'explicació oferta per successius editors (342-343); per la seva banda, aplega mostres textuales dels segles XIII-XV que inclouen el mot (343-346) i en dedueix el significat d'acció de foragitar brusquement i violenta bestiar(s) envaïdor(s) de terreny, on no poden pasturar.

El segon esbrina la biografia diacrònica de dos mots: 'madallar / madullar' i 'forro / aforrar', començant, en ambdós casos per allò que en diuen els diccionaris i per l'extensió geogràfica constatada: el primer és present en documentació valenciana dels segles XIV-XV (607-608), el segon en documentació del segle XVII i XVIII (610); l'autor en dedueix «la constant transformació a què està sotmès el significat» dels mots (611). Hi ha bibliografia (613-616). — J. P. E. [16.394-16.395]

Jospe MARTINES, *Sobre una construcció sintàctica catalana una mica controvertida: «ser + de + infinitiu»*. «E si de dos mals lo menor és de elegir, qual serà l'altre, si la mort per menor elegexes» (Joan Roís de Corella), dins *Estudis Corella*, 211-263.

L'autor comença resumint les posicions dels gramàtics actuals entorn la dita construcció (211-225); les 'autoritats' d'escriptors antics comencen d'ésser aplegades amb motiu d'una construcció paral·lela «haver + a + INF» (habere/tenere + ad + INF) (224-225), i segueix amb «ésser + a + INF» (226-228), o «ésser + de + INF» (229-232), «fer + a + INF» (233-234), «NOM + a + INF» (235-243), «ADJ + ad/a + INF» (243-246) i variacions. Les darreres pàgines tornen als gramàtics d'ara (243-252). Hi ha bibliografia (253-263). — J. P. E. [16.396]

Jospe MARTINES, *El canvi lèxic en català (s. XVI-XX). Una aproximació des de la lexicologia diacrònica cognitiva. Les novetats i la llengua catalana*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant» (16 i 17 d'octubre de 1998), Barcelona i Elx, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament 2000, 35-64.

En aquestes pàgines l'autor esbrina «alguna mostra del canvi lèxic produït en català d'ençà del segle XVI, arran de les novetats materials derivades del descobriment d'Amèrica» (36), en concret la substitució de 'pebre = piper' per la novetat americana de 'pebre = capsicum annum', documentada ja de darreries del segle XVI ençà (37-38), de la qual ací l'autor ressegueix la multitud de variants amb què hom ha designat la planta, el fruit o el producte utilitzat en gastronomia (39-57). Hi ha bibliografia (60-64). — J. P. E. [16.397]

Joan VENY, *De la nineta a l'ànima de l'ull*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant» (16 i 17 d'octubre de 1998), Barcelona i Elx, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament, 2000, 83-92 i un desplegable.

Estudi de geolingüística aplicada als dos mots del títol i als equivalents en l'àrea lingüística catalana, que aplega les dades diacròniques d'època medieval per a ,nina' (88-89), l'absència de ,pulpil·la' encara el segle XVII (88), i l'ús de ,negre dels ulls' en el XVIII (86). Hi ha bibliografia (91-92). — J. P. E. [16.398]

Costanzo DI GIROLAMO, Donatella SIVERO, *Da Orange a Beniarjó (passando per Firenze). Un'interpretazione degli estramps catalani*, dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 81-95.

,Estramps' són una «forma mètrica abbastanza curiosa, típicament catalana», caracteritzada «per l'esclusió de la rima, e inoltre per l'adozione obbligatoria in fine verso di parole parossitone» i per la «conservazione della misura strofica e inoltre, in una tipologia particolare dei vocaboli che concludono il verso, che chiameremo ,non rimanti'» (81-82). Uns primers passos es troben en el ,trobar ric o car' de Raimbaut d'Orenga, Giraut de Bornelh i Arnaut Daniel (87), que després cultivarien Andreu Febrer i Jordi de Sant Jordi; aquests, però, utilitzen mots no emprats pels predecessors (87-89); les paraules utilitzades rimarien amb mots absents dels versos, però «ben presenti nella memoria letteraria del poeta e del suo pubblico» (90), detall que els hauria salvat d'ésser ,rims espars o bruts' (92); Ausiàs Marc hauria utilitzat alguns d'aquells mots, repasant-los, però, fins a tal punt d'esdevenir irrecognoscibles (93-94). Amb la seva traducció de la *Divina Comèdia*, Andreu Febrer hauria estat l'eminència grisa que hauria preparat l'oblit de la tradició trobadoresca i l'eclosió marquiana (94-95). — J. P. E. [16.399]

Antoni SERRÀ CAMPINS, *La tençó popular: el combat de corrandistes, glosadors o enversadors*, dins «Els Marges. Revista de Llengua i Literatura», núm. 64 (setembre de 1999), 5-38.

Exposició sistemàtica d'un gènere literari popular dels Països Catalans, fins fa quatre dies ben viu a les Illes Balears. La presentació dels diversos aspectes, amb particular atenció als de l'espectacle, és acompanyada de nombre d'exemples, un almenys dels quals és documentat en el segon decenni del segle XVIII, protagonitzat per Sebastià Gelabert, ,Tià de sa Real' (15: nota 15: en són assenyalades variants). Hi ha bibliografia (33-38). — J. P. E. [16.400]

Veronica ORAZI, *Die verfolgte Frau: Per l'analisi semiologica di un motivo folclorico e delle sue derivazioni medievali (con speciale attenzione all'ambito catalano)*, dins «Estudis Romànics», XII (2000), 101-138.

Després d'algunes consideracions generals sobre els continguts dels relats folclòrics o populars i les seves relacions amb els mateixos relats quan són treballats des d'una intenció culta, l'autora estudia el motiu de la noia perseguida, on apareixen reminiscències d'antics ritus d'iniciació sexual, i que serà reprès abundantment en la literatura medieval. Aquesta destacarà el caràcter sexual i incestuós de la persecució, i sobre aquest fons constant sorgiran les diverses formes que adopta el relat. L'autora inventaria totes les versions medievals conegudes, tant en llatí com en vulgar. En l'àmbit català hi ha la *Història de la filla del rei d'Hongria*, la *Història de la filla de l'emperador Contastí*, la novel·la *La comtessa lleial*, i el *Miracle que la Verge Maria féu a l'emperadriu muller de l'emperador de Roma*. Després exposa l'estructura d'aquest relat medieval, amb les variants que s'incorporen a les diverses versions. Finalment escomet els quatre relats medievals catalans amb el propòsit d'establir si hi ha un antecedent textual immediat que hagi servit de model a tots ells. El resultat és que les tres primeres novel·letes no podien ésser considerades una derivació de cap model precís, perquè en totes tres hi ha proximitats i allunyaments a l'esguard de possibles models precedents: d'un text a l'altre es constata «una costellazione di rimandi narratologici ...

all'interno di un gruppo circoscritto di opere coeve». En canvi del *Miracle* sí que es pot afirmar que deriva directament de la redacció miraculista originària, encara que sigui difícil una filiació del relat català més precisa a l'esguard d'una redacció llatina en particular. — J. de P. [16.401

Ansori M. MUNDÓ, *Le statut du scribeur en Catalogne du IXe au XIe siècle*, dins *Le statut du scribeur au Moyen Age*. Actes du XII colloque scientifique du Comité international de paléographie latine réunis par Marie-Clotilde HUBERT, Emmanuel POULE et Marc H. SMITH (Matériaux pour l'histoire publiés par l'École des Chartes, 2), Paris, École des Chartes 2000, 21-28.

Jesús ALTURO, *Le statut du scribeur en Catalogne (XIIe-XIIIe siècles)*, dins *ibid.*, 41-55.

J. Antoni IGLESIAS, *Le statut du scribeur en Catalogne (XIVe-XVe siècles): une approche*, dins *ibid.*, 229-266.

Immediatament després de la primitiva intervenció carolíngia a Catalunya, la feina dels escriptors públics seguia essent regulada pel *Liber iudiciorum*; això no obstant, ja en el segle IX s'anà estenent l'ús de la lletra carolíngia (22); alhora, la redacció de documents anà passant, amb denominacions diverses, dels ,pueri' visigòtics als jutges i clergues carolingis, algun dels quals, excepcionalment, s'autoqualificava de ,poeta' (21-22). L'autor assenyalava certes dades biogràfiques d'escriptors destacats, deduïbles de la documentació: Addanagildus (Vic), Richarius (Girona), Sigefredus (Barcelona), Joan de Ripoll, Ervigi/Marc (Barcelona), Bonsom (Barcelona: establí el propi ,scriptorium', planter de ,scriptores' laics), Ermemir Quintilà (Vic) (22-25). La denominació de ,notarius' comparegué a redós de bisbes i abats (per influx del ,scriptorium' pontifical?), també dels comtes, i sembla indicar l'establiment d'un grau a ocupar per qui oficialment és responsable de l'elaboració de documents, sota el qual treballaven els ,scriptores' (27-28).

El prof. Alturo remarca que els escriptors eren majoritàriament eclesiàstics, només excepcionalment laics, i encara molt més, dones (42). Però saber d'escriure era element de prestigi i es repetien les afirmacions de saber-ne quan, per la raó que fos, hom no signava (43, nota 13); des de mitjan segle XII els pares procuraven que llurs fills aprenguessin de lletra (44), car era ofici redditiu (44-45); fins a darreries del segle XIII no és documentat un copista de llibres, laic (46). Un segle abans s'havia anat introduint la gòtica cursiva, però no com a tipus únic d'escriptura (57). La bona qualitat gramatical dels documents demostra la serietat de les escoles i de llurs biblioteques (48). Hi ha llista de fonts i reproducció d'onze mostres cal·ligràfiques (51-55).

El prof. Iglesias recorda que els protocols notarials són ara sistemàticament estudiats i ell ho ha fet a la recerca de notícies sobre copistes i il·luminadors de llibres; ell pretén en aquestes pàgines fer conèixer els dits treballs i presentar un mostrari, ni que sigui limitat, de pàgines manuscrites (258-266, amb tretze reproduccions). La documentació reial fou aplegada anys ha per Antoni Rubió i Lluch (230-231), però la notarial és més generosa en notícies personals: nomenclatura de la qualificació professional (,scriptor' sol, però també ,illuminator'?) (232-235), nom i filiació dels implicats en el contracte, essent digna d'atenció l'activitat de menestrals com a copistes de llibres, extrem confirmat pels inventaris ,post mortem' (237-239); també permet de saber la identitat dels il·luminadors (240-241), la col·laboració entre uns i altres (242) i algun cas en què la mateixa persona realitzà ambdós treballs (243), la duració de la feina (244-246), i les mostres que calia reproduir (247-249); àdhuc és documentat algun cas d'abús de confiança, traient més còpies de les acordades (249-251). Les pàgines següents sintetitzen les dades (251-254). En annex tenim llistes diverses de ,scriptores' d'acord amb llur especialització o qualificació (255-257). — J. P. E. [16.402-16.403-16.404

Paola SUPINO MARTINI, *Orientamenti per la datazione e la localizzazione delle cosiddette litterae textuales italiane et iberiche nei secoli XII-XIV*, dins «Scriptorium», LIV (2000), 20-34.

Visió global del problema, que per a les escriptures ibèriques ha d'ésser vist de forma diferent segons que es tracti de portugueses, castellanés o catalanes, encara que en tots els casos l'origen de la lletra gòtica s'ha de col·locar en la segona meitat del segle XII, a Catalunya en un marc comú

amb el Llenguadoc i el Nord d'Itàlia (21), cosa que es manifesta sobretot en la ,rotunda libreria' del segle XIV, que fa pensar en la ,Bononiensis', tal com demostrarien nombre d'exemplars manuscrits, ara a París, BN, lat. 8926, 4670; Barcelona, BC, 1759; ACA, Casa Reial 7, i Sant Cugat 1; Bruxelles, BR 9169, o Lleida, AMun. 1375 (25, nota 10). — J. P. E. [16.405]

Manuel CALDERÓN CALDERÓN, *Rocatallada, joaquinisme y sebastianismo (siglos XIV-XVIII)*, dins «Boletín de la Biblioteca de Menéndez Pelayo», LXXIII (1997), 245-281.

La trajectòria de les prediccions de Joan de Rocatalhada passà per Catalunya, des d'on s'escampà per la Península fins a Portugal; hi ha referències a poblacions o a personatges dels Països Catalans (251-254, 260-263); de més a més, nombre de dades d'aquest article procedeixen de Josep M. Pou i Martí i de Pere Bohigas (268, 260, 264). Hi ha bibliografia (277-281). — J. P. E. [16.406]

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Parròquia i societat rural: 15 anys d'investigacions*, dins «Revista de Girona», núm. 202 (setembre-octubre 2000), 67-71.

L'autor recorda que fins al final de la dècada del 1970 els arxius parroquials eren utilitzats com a font per a estudis de demografia, ajudats per inventaris heurístics, ací personificats en el llibre d'Antoni Mayans, *Els arxius parroquials, municipals i notariais de la Garrotxa*, del 1987; però el 1978 Josep M. Marquès assenyalava perspectives més globals, i en aquesta línia anà la tesi de llicenciatura de l'autor, estudi de la *Consuetud de Rindellots de la Selva*, escrita el 1763 per Joan Calderó, que permetia una reconstrucció de l'entrellat de relacions que vinculava tota la comunitat a la parròquia, alhora que assenyalava el protagonisme dels fidels; darrerament hom ha cercat en la documentació parroquial la forma d'esbrinar aspectes de convivència i d'estructuració política i social de les comunitats de l'Antic Règim, i sobretot els mecanismes de repartiment de càrregues des de la connivència entre els qui les havien de suportar. — J. P. E. [16.407]

Alicia CÁMARA, *Las fortificaciones y la defensa del Mediterráneo*, dins *Felipe II, IV*, 355-376.

Visió global de les necessitats i dels projectes de fortificació en els diversos regnes de Felip I de Catalunya (II); quant als Països Catalans, trobem un resum de la situació de Mallorca descrita en un manuscrit de Madrid, Biblioteca de Palacio, II-175 (360-362); també de Peníscola, Alacant i València el 1560, notícies aplegades a Simancas, AG, *Guerra Antigua*, lligall 70 (366-367). Hi ha reproducció d'un croquis contemporani de Maó 1597 (351), i el dibuix de Barcelona, d'Anton Van den Wyngaerde (375). — J. P. E. [16.408]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Franciscanisme cultural i modernisme teològic dels framenors caputxins de Catalunya*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 391-427.

Ultra les notícies sobre l'ambient de la província caputxina de Catalunya els primers dècennis del segle XX, aquestes pàgines contenen informació biobibliogràfica d'estudiosos que entren en aquestes pàgines: Ambròs de Saldes (Ramon Fontdevila i Fontdevila), editor de documents d'ACA i d'un llibre del 1612, inèdit, entre el 1907 i el 1912 (401-402); i Martí de Barcelona (Jaume Bogunyà i Casanoves), assassinat el 1936, els estudis del qual sobre història cultural de Catalunya són tothora tinguts en compte (405-408; cf. ATCA, XI (1992), 467-470). — J. P. E. [16.409]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Studia in codicum fragmenta* (Seminari de Paleografia, Diplomàtica i Codicologia. Monografies, núm. 1), Barcelona, Universitat Autònoma 1999, 312 pp.

Aplec de divuit títols, gairebé tots ja publicats i molts resumits en les nostres *Notícies bibliogràfiques*. Són els següents: *La aportación del estudio de los fragmentos y membra disiecta de códices a la historia del libro y de la cultura*, del 1990 (11-40; cf. ATCA, IX (1990), 421, núm. 5248 i XI (1992), 508, núm. 7086); *Un nou fragment visigòtic dels Moralia in Iob de sant Gregori el Gran: el 106 de Solsona, Arxiu Catedralici*, del 1984 (41-51; cf. ATCA, V (1986), 574, núm. 3174); *El fragment del còdex visigòtic de Terrassa* (aportació nova): el fragment procedeix de Sant Pere d'Ègara, escrit durant la primera meitat del s. IX; el text també correspon als *Moralia in Iob*, llibre XXV, cap. xxvi, nús. 36 (en afegit marginal), 37-39 (53-58); *Manuscrits i documents en escriptura beneventana conservats a Catalunya*, del 1987 (59-101; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 691, núm. 5082); *Le manuscrit 1038 de la Bibliothèque de l'Abbaye de Montserrat: un glossaire du VIIIe siècle*, del 1990 (103-121); *Los folios de guarda del manuscrito París, Bibl. Nac. lat. 6113, un Commentarium in Luccam de Beda del siglo IX*, del 1992 (123-130; cf. ATCA, XVII (1998), 777-778, núm. 12952); *Un manuscrit du Scriptorium de Sant Pere de Rodes (Catalogne): le Tractatus in Iohannem de saint Augustin*, del 1993 (131-139; cf. ATCA, XIV (1995), 515, núm. 10166); *El fragment de còdex 2541. IV de la Biblioteca de Catalunya amb algunes notes sobre característiques paleogràfiques de la primitiva minúscula carolina catalana*, del 1994-1995 (141-148; cf. ATCA, XVI (1997), 643, núm. 11998); *Un Seduli amb glosses de Remi d'Auxerre copiat a començos del segle X (a Barcelona?)*, del 1996 (149-174; cf. ATCA, XVII (1998), 778, núm. 12954); *Un Facetus en dístics copiat a Barcelona al segle XII-XIII*, del 1996, publicat en aquestes pàgines (175-183; cf. ATCA, XVII (1998), 778-779, núm. 12965); *El manuscrit més antic del Pamphilus, copiat a Barcelona?*, del 1997 (185-195; cf. ATCA, XVIII (1999), 977-978, núm. 13973); *Un manuscrito del Liber de dono perseverantiae de san Agustín copiado en Gerona en torno al decenio 870-880*, del 1997 (197-203; cf. ATCA, XVIII (1999), 970, núm. 13844); *Fragment d'una traducció catalana medieval dels Moralia in Iob de sant Gregori el Gran*, del 1985 (205-222; cf. ACTA, VII-VIII (1988-1989), 598, núm. 4747); *Un nou manuscrit (incomplet) del Llibre de l'orde de Cavalleria de Ramon Llull*, publicat el 1988-1989 en aquestes pàgines (223-241; cf. ATCA, X (1991), 572, núm. 6645); *Un nou testimoni de la versió catalana medieval de la Vita Sancti Antonii*, del 1989 (243-264; cf. ATCA, X (1991), 594, núm. 6720); *L'apporto delle carte alla storia della scrittura e del codice*, del 1995 (265-278); *Un altre manuscrit del Libre dels Fets del rei en Jaume*, publicat en aquestes pàgines el 1998 (279-296); i *Restes codicològiques del més antic manuscrit de Jaufré amb algunes consideracions sobre aquesta novel·la provençal*, del 1997-1998 (297-311; cf. ATCA, XIX (2000), 833, núm. 14.733). — J. P. E. [16.410

Miquel BATLLORI, *Iberoamèrica: Del descobriment a la independència*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (cord.). Pròleg de Pere GRASES (Obra completa, XIV; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 31), València, Eliseu Climent editor 1999, XII i 530 pp.

Són aplegats en la primera secció d'aquest volum (Descobriments i conquesta) els títols següents: *Les idees geogràfiques de Ramon Llull i llur difusió a Itàlia durant els segles XIV i XV*, del 1951 (3-10); *Catalunya i Amèrica: Precedents, descoberta i període colomí*, del 1984 (11-30); *Alexandre VI, Colom i els Reis Catòlics*, del 1961 (31-40); *La divisió papal del món i les seves conseqüències*, del 1975 (41-54). Dins el segon bloc (*Evangelització*), dos articles: *Els jesuïtes a les Filipines: L'aportació catalanoaragonesa*, d'entorn 1965 (119-128), i *Fra Juníper Serra (1713-1784)*, del 1984 (139-141). També són reproduïdes algunes recensions d'obres més o menys integrades en la nostra temàtica. — J. P. E. [16.411

Miguel BATLLORI, *De la Edad Media a la contemporánea. Conversaciones sobre mi obra*. Edición a cargo de Carla CARRERAS, Barcelona, Ediciones Ariel 1994, 152 pp.

Traducció castellana del llibre presentat en aquestes pàgines d'ATCA, XVII (1998), 686, núm. 12608. — J. P. E. [16.412]

Agustí ALCOBERRO, *Miquel Batllori* (Història, 8), Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca 2000, 154 pp.

L'autor pretén resseguir alguns moments biogràfics més significatius, però també dades que facilitin la lectura de l'obra de Miquel Batllori (14). I així en aquestes pàgines s'entrellacen els moments personals, familiars o socials, amb els anys de formació i la creixent dedicació a la recerca, al mestratge i a l'edició, ací i sobretot a Itàlia, fins a arribar a la plenitud dels noranta anys (100-102). La segona part és dedicada més directament a l'obra, en la qual destaquen com dos eixos: el de Catalunya-Europa i el d'història religiosa i història cultural (105), no pas unilineal, ans a la recerca d'una visió integradora de línies diverses dins una història total, sense oblidar una dosi d'agnosticisme ni el contacte constant amb les fonts, tant literàries com arxivístiques (105-113); i així desemboquem en la temàtica dels segles XIII al XX que ha atreta l'atenció de Batllori (113-134) i en la seva concreció dels dinou volums de l'*Obra completa* (135-153). — J. P. E. [16.413]

Gabriel LLOMPART, *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca, Folklore de Europa*. Miscelánea de estudios. I. *El calendario y la jornada*.² Prólogo de Julio CARO BAROJA (La Foradada, 85), Palma de Mallorca, José J. de Olañeta, editor 2001, 428 pp.

Reedició del recull conegut dels lectors d'ATCA per la notícia bibliogràfica del volum III (1984), 353-354, núm. 1387. — J. P. E. [16.414]

Ramon MIRÓ, *La correspondència entre Caro Baroja i Duran i Sanpere*, dins «Palestra Universitària», 13 (2000), 163-227.

Les més de vuitanta lletres d'aquesta correspondència entre Julio Caro Baroja i Agustí Duran i Sanpere, datada els anys 1944 i 1952, entren en el nostre anuari perquè ajuden a conèixer la biografia de Duran, perquè són font d'informació de treballs d'estudi a Catalunya i dels problemes que presentava la integració en programes centralitzats a Madrid, i perquè una de les lletres innova de l'existència de la sèrie de *Llibres de passanties* del gremi d'argenteres i joiers de Barcelona, segles XVI-XIX, existents a Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat (186). Les lletres són a Cervera, AHC, *Fons Duran i Sanpere*. — J. P. E. [16.415]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Enric Casassas i Simó. In memoriam*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 505-506.

Antic President de l'Institut d'Estudis Catalans, en qualitat del qual càrrec, assegurarà la continuïtat d'aquest anuari en vincular-lo al dit Institut i a la Facultat de Teologia de Catalunya; després hi col·laborà amb recensions de volums sobre temes d'història científica dels Països Catalans. — J. P. E. [16.416]

Abelard SARAGOSSA, *El quart homenatge científic a Germà Colón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (1999 [2000]), 179-200.

Aquest homenatge número quatre és l'intitulat *La corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge a Germà Colón*, Tübingen 1999; els seus estudis són dedicats a filologia

castellana, tot i que dos almenys dels títols recauen en el nostre camp, els de Kurt Baldinger sobre els diccionaris de Joan Coromines (188-189) i *Los catalanismos en la traducción castellana de la versión catalana del libro de Valerio Máximo*, de Curt Wittlin (199-200). — J. P. E. [16.417

Juan Manuel ABASCAL PALAZÓN, *Fidel Fita (1835-1918). Su legado documental en la Real Academia de la Historia*, Madrid, Real Academia de la Historia 1998, 282 pp.

El treball del p. Fidel Fita i Colomer, sobretot el d'editor en publicar les corts medievals de Catalunya i València, fou tan important per a les nostres terres, que per força el seu llegat ho ha d'ésser i, doncs, ha d'ésser assenyalada ací la seva conservació en la Reial Acadèmia de la Història, ara més accessible gràcies a l'inventari elaborat per Abascal. El volum conté un esbós biogràfic i taules finals. — J. P. E. [16.418

Vicente GARCÍA EDO, *Arcadio García Sanz (1926-1998)*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXVIII (1998), 744-749.

Format entre Vic, Barcelona i València, immediatament després investigador a l'arxiu de Vic amb Eduard Junyent i amb Raimon d'Abadal molt abans que professor d'Història del Dret a València, col·laborador de Josep M. Font i Rius, de Germà Colón i de Raimon Noguera, es concentrà en l'estudi del nostre dret marítim i mercantil medieval i en l'edició dels *Furs de València*, que completà, però no pogué veure totalment editada. Hi ha bibliografia (748-749). — J. P. E. [16.419

La història arrelada al territori. Homenatge a Antoni Pladevall i Font. Coordinació a càrrec de Carme CARA, Vic, Centre d'Estudis Socials d'Osona, L'Albergueria i Patronat d'Estudis Osonencs 2000, 256 pp.

Destinat a recordar la figura d'Antoni Pladevall en el moment de la seva jubilació el 1999, aquest volum té tres parts: la de les valoracions fetes per nou col·legues, que esbrinen abast i significat de les diverses facetes personals i de l'obra escrita, alhora que obliguen l'homenatjat a donar la seva versió de cada tema mitjançant preguntes (13-127); la segona, que transcriu la conversa de Carme Cara i Castro amb Antoni Pladevall a Taradell, equival a una 'autobiografia' d'una banda, i de l'altra a una 'confessió general' entorn l'obra (129-194); la tercera part conté la cronologia i la bibliografia (197-250: [aquesta darrera a hores d'ara ja s'ha quedat curta per les noves publicacions, entre les quals hi ha el butlletí bibliogràfic del volum XIX (2000), del nostre anuari, 651-660, i la recensió publicada en el volum XX (2001), 701-704]). — J. P. E. [16.420

Joan DOMÈNECH MONER, *Josep Maria Pons Guri, tot un personatge*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1», 9-32.

Josep M. CODINA BAGUÉ, *Tot recordant...*, *ibid.*, 33-34.

D'aproximació a la personalitat i de 'síntesi biogràfica' qualifica Domènech les seves pàgines, en les quals, aprofitant el fil conductor dels successius esdeveniments vitals, destaca les successives etapes d'estudis, en particular els anys de formació universitària i els mestres (de la Torre, Rubió i Lluch, Galo Sánchez), la dedicació a la història del dret català, a la de les institucions del bisbat de Girona i a la del vescomtat de Cabrera, la fundació i direcció de l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar i el mestratge privat exercit a través d'aquesta institució. Hi ha llista de les principals publicacions de Pons Guri (24-27).

Codina subratlla els records del mestratge privat. — J. P. E. [16.421-16.422

Salvador CLARAMUNT, Antoni RIERA, *Presentació i Bibliografia del dr. Manuel Riu i Riu*, dins «Misc. Riu, I», 9-55.

Recordada sumàriament la trajectòria acadèmica del prof. Dr. Riu i Riu, arriba la bibliografia, dividida en dues seccions, que apleguen respectivament els escrits dels anys 1950 a 1982 (11-33) i els del 1983 al 2000 (33-55), i subdividida la primera en treballs d'investigació (11-18), obres de síntesi i pedagògiques (19-21), pròlegs i presentacions (21), programes d'assignatures universitàries (22), treballs de vulgarització (22-23), ressenyes i comentaris bibliogràfics (24-25) i articles periodístics i de divulgació cultural (25-33); la llista de la segona secció és unitària. El conjunt bibliogràfic produït pel prof. dr. Riu i Riu, arriba en aquestes pàgines al núm. 722 [i augurem a llur autor vida i salut per a sobrepassar-lo de molt]. — J. P. E. [16.423

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Assaigs de literatura valenciana del Renaixement* (Biblioteca de Filologia Catalana, 9), Alacant, Universitat 1999, 160 pp.

Aplec de quatre estudis «particularment denotatius d'una cultura brillant i d'una crisi d'identitat lingüística i social» (7); algun d'ells ocuparen l'autor 'fa anys', foren editats en publicacions ara d'accés no fàcil, i per això es trobaran més a l'abast aplegats en aquest llibre. Són *Sobre la farsa de La vesita de Joan Ferrandis d'Heredia*, publicat fa una quarantena d'anys (9-15); *Mateu Fletxa el Vell, la cort literariomusical del duc de Calàbria i el cançoner dit d'Uppsala*, del 1958 (17-107); *Literatura valenciana en El cortesano de Lluís del Milà*, del 1951 (109-129); i *Cinc aspectes de poesia tradicional valenciana del Renaixement*, títol reelaborat com el primer dels quatre (131-159). — J. P. E. [16.424

Albert MESTRES, *Rubió i Ors i la Renaixença. Represa o ruptura*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000), 641-654.

Enric PUJOL, *Els fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1911)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000), 655-669.

Personificació de la Renaixença en la seva etapa inicial romàntica, Joaquim Rubió i Ors, ultra la poesia, també publicà semblances de personatges que entren en les nostres pàgines: Ausiàs Marc (1882), Francesc Vicent Garcia (1882 i 1883), Bastero (1894); sobretot, però, hi entra per haver il·lustrat amb noves dades d'arxiu la vida i l'obra d'Antoni de Capmany i de Montpalau (1869) i d'haver documentat el segle XV a base de fons de l'Arxiu Municipal de Barcelona (1904).

La generació següent, a la qual pertanyia el fill Antoni (que en seria personatge clau: 657-658) i després el nét Jordi (668), passaria, per obra d'Enric Prat de la Riba, de l'entusiasme romàntic a l'etapa institucional amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans; en foren membres constituents, figures que són de casa en aquestes pàgines: Jaume Massó i Torrents, Joaquim Miret i Sans, Guillem M. de Brocà (659-661). Les altres pàgines resumeixen els problemes de tota mena, personals i polítics, que hagué de solucionar Enric Prat per a fer néixer l'Institut. — J. P. E. [16.425-16.426

Jordi MALÉ I PEGUEROLES, *Jordi Rubió i Balaguer, molt més enllà del positivisme*, dins «Revista de Catalunya», núm. 148 (febrer de 2000), 89-115.

Del seu pare, Antoni, Jordi Rubió havia rebut la consigna de «llegir amb la ploma a la mà»; la complí, a la recerca d'allò que a ell li interessava per a l'explicació de fets o de texts, la recreació de l'ambient; aquest seria «el concepte clau del seu pensament literari» (93) i explicaria la recerca apassionada del document (93-96); l'altra dimensió seria la diacrònica, la de veure el tema d'estudi «sota la llum de la tradició literària» (97); una tradició, però, que havia de reconèixer la font de novetat, la inspiració interior (97-99), tesi aplicada a temes diversos d'estudi (99-101).

L'element personal de l'obra literària explica la insistència de Rubió en els conceptes d',originalitat' i d',autenticitat', aplicable al tema de l'humanisme: aquest implicava ,originalitat' i ,autenticitat' en la formació de l'home, mentre el classicisme era simple imitació de models literaris (105-106); les valors humanistes eren a la base de l'exercici de la crítica (107-109), aquella que cal per a establir la llista de les obres «que jamai no desemparen» (110-113). Hi ha una nota bibliogràfica (114-115). — J. P. E. [16.427]

Pau VICIANO, *Erudició i autoctonisme al País Valencià. La història eclesiàstica de Josep Sanchis Sivera (1920-1921)*, dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», núm. 36 (2000), 399-420.

Els historiadors valencians dels anys 1926-1936, crítics amb la feina de llurs antecessors immediats, integraren Josep Sanchis Sivera en el nou grup, reconeixent així la qualitat de la seva obra i emparant-se en una figura de prestigi. Els anys indicats en el títol són els de la publicació dels dos volums de l'obra capdala de Sanchis Sivera (402), en tota la qual batega la gran herència d'erudició eclesiàstica del segle XVIII i la concepció de la història com a biografia de les nacions, que, per a ell hauria estat «una ciència que revelava les manifestacions seculars d'una essència regional valenciana on la religió catòlica n'era un element constitutiu» (403). En dos punts, però, el sentit religiós deixava en segon terme les exigències crítiques: el de la continuïtat des dels fbers, els valors ètics dels quals haurien estat consubstancials amb el cristianisme, i haurien superat tots els invasors (406-410), continuïtat que s'hauria mantingut durant els segles d'Islam amb els mossàrabs (410-415). — J. P. E. [16.428]

Juan VERNET, *La transmisión de algunas ideas científicas de Oriente a Occidente y de Occidente a Oriente en los siglos XI-XIII*, con prefazione di Francesco GABRIELI, introduzione di Biancamaria SCARCIA AMORETTI e una bio-bibliografia dell'autore (Unione Internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'Arte in Roma. Conferenze, 9), Roma, 1992, 84 pp.

Bibliografia complementaria de Juan Vernet, dins «Misc. Vernet», 15-18.

Els dos títols són complementaris, no sols perquè el primer conté una biografia del prof. Joan Vernet, de Biancamaria Scarcia Amoretti (9-17), i la conferència del professor, que dona títol a la publicació primera, ans, sobretot, perquè conté l'establiment bàsic de la seva biobibliografia (56-83), de manera que la de l'article remet explícitament a la de l'opuscle romà i el completa, concretament en la secció d'articles de revista, fulletons i notes, que, si en la primera versió arribava al número 307, en les pàgines de la miscel·lània puja a 327 títols (15-18). [No cal dir que ATCA i els qui la fan s'associen a l'homenatge de la recent miscel·lània a qui també ha honorat aquestes pàgines col·laborant-hi en el volum XII (1993), 441-442]. — J. P. E. [16.429]

Bibliografia 1999-2000, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 531-548.

Llista única, ordenada d'acord amb la seqüència alfabètica del primer cognom dels autors, de les publicacions de tema humanístic sobre les Illes Balears, publicades en la seva gairebé totalitat en les mateixes Illes durant els dos anys indicats en el títol; un elevat percentatge de temes recau en el nostre camp. — J. P. E. [16.430]

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'Història de l'Església d'àmbit català (1996-1999)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 72 (1999), 525-556.

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'història de l'Església d'àmbit català (1999-2000)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 465-471.

Ambdós reculls presenten una estructura bàsicament paral·lela de simple llista de títols, repartits entre els corresponents a fonts (525-527), a temàtica general (527-529; 465-466), a arqueologia i història antiga (529-531; 466), a història medieval (531-541; 466-468), història moderna (541-549; 468-469) i a història contemporània (549-556; 469-470), i en el segon lliurament, a l'art (470-471). — J. P. E. [16.431-16.432]

Ressenyes col·lectives, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 11 (2000), 475-531.

Sota aquest títol col·lectiu trobem informació bibliogràfica sobre: *Els quatre últims volums de les Obres completes de Jordi Rubió i Balaguer*, de Lola Badia (475-477); *Selecció d'edicions i estudis lul·lians (1996-1998)*, d'Albert Soler (477-482); *Selecció d'edicions i estudis arnaldians recents*, del mateix (482-485); *Profetisme escatològic medieval*, de Joan Requesens i Piquer (485-498); *Joan Ramis, Antoni Febrer i Cardona, Vicenç Albertí i la Menorca de la il·lustració*, de Josep Solervicens Bo i Antoni Moll Benejam (498-517); i *L'obra de Joan Corominas. Cicle d'estudi i homenatge*, de Joan Anton Rabella (523-531). — J. P. E. [16.433]

Alexander FIDORA, *Die Beschäftigung mit katalanistischen Themen in romanistischen Sammelpublikationen und Zeitschriften aus dem deutschsprachigen Raum*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 13 (2000), 109-120.

Les informacions bibliogràfiques d'aquestes pàgines, setze de les quals almenys recauen en el nostre camp, s'agrupen en estudis publicats en miscel·lànies i en actes de congressos o sota d'altres títols (110-117) i en els editats en revistes (117-120); sobrepuen en nombre els dedicats a Ausiàs Marc, Ramon Llull i Joanot Martorell. — J. P. E. [16.434]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Roser PARCERISAS I COLOMER, *Memòria d'Aguilar de Segarra. Recull de la vida d'un poble* (Monogràfics, 22), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 2000, 296 pp.

Més que una història del poble, l'autora ha escrit un intent de penetració en l'esperit popular, sobretot en la segona part del llibre, que és la més congruent amb el nostre anuari. Seguint els segles, presenta fragments d'assentaments parroquials, de fogatges, de capbreus o de documents notariais, però també llargues transcripcions de remeis, consignats en la llibreta d'un fill de gavtxos, Joan Camps i Bacardit (1549-1615), barreja de religiositat i receptes populars (74-77), l'inventari d'un mas amb motiu del canvi de masovers a mitjan segle XVI (86), anotacions sagramentals relatives a gavtxos (88-93) i narracions de bandolers (94-95). El segle XVII presenta fragments de procés judicial per abusos a una menor (98-101), però sobretot problemes d'allotjament i de deutes amb motiu dels exèrcits (103-105), que portà a la misèria moltes famílies (107-109). Noves morts el segle XVIII amb motiu de la Guerra de Successió (113-117), i dificultats agreujades pel cadastre (117-118); els arxius familiars han conservat les ordinacions proclamades amb motiu de la presa de possessió de la senyoria d'Aguilar (120-121), i ja pertanyents als darrers anys del segle, dues tirallongues de versos corresponents a sengles esquellors, del 1796 (126-130) i del 1798 (137-141) i així sortim del segle XVIII. — J. P. E. [16.435]

Natxo CRUZ CARDIEL, *Els models familiars en la història. Les respostes generals d'Agullana de 1717*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 127-145.

Els responsables municipals d'Agullana donaren a l'intendent la resposta als requeriments fiscals d'aquest, document de 23 pàgines, ara conservat a Agullana. L'autor n'estudia la informació que fa referència a les cases del poble, esmentant els models metodològics d'estudi històric de les famílies, comparant l'evolució demogràfica d'Agullana amb la d'altres pobles veïns: Darnius, La Jonquera, Maçanet de Cabrenys, i descrivint-ne l'estructura. Aquesta és dinàmica i complexa, de manera que es fa difícil d'encabir-la en un model. Hi ha bibliografia. — J. de P. [16.436]

Enrique CUTILLAS BERNAL, *La feria de Alicante (1296-1804)*, dins *Jaume II*, 651-666.

Basat en documentació inèdita d'Alacant, AM, *Armaris diversos* entre l'1 i el 12, de la qual són constantment transcrits fragments, l'autor ha pogut «esclarecer el devenir de la Feria nacida hace ahora setecientos años, la poca inclinación ferial de Alicante y cómo las clases dirigentes de la Ciudad, manipulando la organización en favor de sus intereses personales, consiguieron hacerla fracasar en reiteradas ocasiones, hasta hacerla desaparecer durante largos períodos al provocar la huida de feriantes a otras poblaciones donde no existían presiones fiscales y económicas» (651), raó per la qual les fires de les diverses localitzacions només s'haurien reafirmat durant el segle XVIII (566 i 664). — J. P. E. [16.437]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Oligarquías urbanas en las ciudades y villas alicantinas durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, II, 295-310.

L'autor ha dedicat estudis diversos a la introducció documentada del sistema d'insaculació (o ,de sac i sort') en l'elecció de càrrecs municipals de l'àrea alacantina baixmedieval i ara es fixa en detalls que poden resultar significatius. — J. P. E. [16.438]

José HINOJOSA MONTALVO, *La organización social del espacio alicantino y las transformaciones agrarias en los siglos bajomedievales*, dins *Rural ramadera*, 499-531.

,'l'espai alacantí' és la zona ,dellà Xixonxa' agregada definitivament al Regne de València a començos del segle XIV. Per documentació notarial consta que l'espai era molt trencat en bancals de secà (503-504), i durant tot el segle la política de la corona fou la d'impulsar la transformació d'ermes en camps de conreu (509-512) i del secà en regadiu, amb creixement general de la producció agrícola típicament mediterrània (513-518), sobretot de l'arròs (515); els excedents destinats al comerç eren exportats a través dels carregadors de la costa, en particular Dénia, Xàbia i la Vilajoiosa, on feien escala les naus en ruta per la Mediterrània occidental (528-529). — J. P. E. [16.439]

Rosa ALOY I PEDRÓS, Francesc RUIZ I QUESADA, *Pere Lembrí i el Mestre d'Albocàsser. Inici d'una revisió sobre la pintura castellanenca en temps del gòtic internacional*, dins «XL Assemblea Morella», 381-401.

Estudi d'història d'art, un dels elements de la qual és la documentació relativa a obres artístiques, coneguda per publicacions anteriors i reportada en alguns fragments textuais. Hi ha bibliografia (398-401). — J. P. E. [16.440]

Maria-José CARBONELL BORJA, Irene MANCLÚS CUÑAT, *El Libro de fábrica de la iglesia parroquial de Alcudiola*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 135-140.

L'antic arxiu parroquial de l'Alcudiola es troba ara en el de Favara. Entre els seus fons hi ha l'esmentat *Llibre de fàbrica*, manuscrit 11, amb anotacions que van del 1636 al 1744, repartides en tres grups: la llista dels obrers de la parròquia del 1634 al 1711, ací transcrita (138-139), els ingressos de la fàbrica del temple i les entrades pel ,bací de les ànimes'; de totes tres parts hi ha transcripcions de fragments textuals, sempre en llengua catalana, transcripcions que s'estenen a aspectes fundacionals de la parròquia de l'Alcudiola i a la seva vinculació amb el monestir de la Valldigna, copiats de l'ARV, *Clerecia. Lligalls* (135-137). — J. P. E. [16.441]

Paloma MARTÍN ARREDONDO, *Lozas y porcelanas tiernas de Alcora en el Museo de Artes decorativas de París. Primera aproximación a una serie desconocida*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 119-145.

Objectiu de l'autora: «presentar un catàleg de las piezas que, en el departamento de los siglos XVII y XVIII [del Musée des Arts Décoratives] estaban atribuidas a la manufactura de Alcora» (121), cosa que fa després de resumir, a base de la bibliografia existent, història i característiques tècniques i estètiques de la producció, en la qual des del 1784, una ,A' distingeix les peces de la Fàbrica de les de les ,fabriquetes' (122-126). El catàleg de les divuit peces ocupa les pàgines 127-144; algunes d'elles, pots de farmàcia, tenen les corresponents inscripcions, ben llegibles en les fotografies (133-134, núms. 6-8); el barralet de taula (139, núm. 145) té en la cara superior la inscripció de propietat. Hi ha bibliografia (144-145). — J. P. E. [16.442]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Jordi Clariana Font, notari d'Alcover (1731)*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 91 (juliol-setembre 2000), 4-7.

La publicació dels inventaris de protocols notariais duta actualment a terme per la Fundació Noguera permet de conèixer amb més facilitat la trajectòria d'un notari; el cas de Jordi Clariana n'és mostra, car els seus llibres professionals comencen a Tarragona i rodalia el 1730; el 1735 iniciava l'activitat a El Vendrell, on seguí actuant fins al 1777, tot i que el 1760 obtingué una de les notaries de nombre de Tarragona, servida pel seu gendre. Els seus llibres es troben a Tarragona, AH, *Fons notarial*, i a El Vendrell, també *Fons notarial* (7, notes 3-6). — J. P. E. [16.443]

Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÉS, *Els retaules de l'església d'Algaida* (Monuments de les Illes Balears, 16), Palma de Mallorca i Algaida, Institut d'Estudis Balearics i Ajuntament 1999, 156 pp.

Els catorze retaules existents ara en l'església parroquial d'Algaida són ací descrits un per un, aprofitant les dades que els afecten en documentació d'arxius diversos: Palma de Mallorca, ADM, *Visites pastorals*, i Algaida, AP i AM, començant per les dades relatives a la construcció de l'església durant els segles moderns (13-19), que condicionen les capelles i els respectius retaules, tal com hom pot veure en el croquis (133). Segueix la descripció de cada retaule tant històrica com estilística, acompanyada amb fotografies en blanc i negre, en la qual són aprofitades les corresponents dades arxivístiques (20-90); aquestes són concentrades en l'apèndix documental, que les transcriu; són datades entre el 1581 i el 1797 (91-114); segueix la reproducció total de cada un dels retaules amb fotografia a colors (135-148); les darreres pàgines són de bibliografia (149-152). — J. P. E. [16.444]

Joan ARMANGUÉ, Luca SCALA, *Sant Narcís i el lladre de sants*, dins «Revista de Girona», núm. 199 (març-abril 2000), 54-55.

En virtut de vot de poble, el 1687 l'Alguer s'encomanava a sant Narcís per veure's lliure d'una plaga de llangosts, tal com reporta el canonge Tensa en el seu *Repertori* manuscrit; contra la dita plaga, com també a llaor del sant gironí hi hagué goigs a l'Alguer, ací en part copiats; el sant fou també patró del gremi de segadors, el primer a desfilar en les processons tal com recorden la *Cançó del dijous de Setmana Santa*, i el *Llibre de les ordinacions*, còpia del qual es conserva a l'AComunal, 102. La cantalla popular dels 'lladres de sants' es refereix a dos capellans de l'Alguer que intentaren fer passar la imatge de sant Narcís per la de la Mare de Déu. — J. P. E. [16.445

David IGUAL LUIS, *Almassora a la Baixa Edat Mitjana: comunitat rural, espai agrari i dinamisme social*, dins *Rural ramadera*, 533-560.

David IGUAL LUIS, *Església i societat a Almassora (1245-1489)*, dins «La Murà. Revista del Museu Municipal d'Almassora», núm. 3 (1999), 35-79.

L'autor es proposa d'aportar informacions i hipòtesis entorn l'establiment en el terme d'Almassora d'una comunitat cristiana medieval, sobre l'organització de l'espai agrari que la dita comunitat posà en marxa i sobre les condicions en què es concretà la vida, sobretot l'econòmica, dels conveïns (535). El 'castell (sarraí) d'Almassora', conquerit el 1234, fou primer integrat en el reialenc, però ja el 1237 passava a senyoriu eclesiàstic, que el 1245 fou el de l'església de Tortosa i durà fins al segle XIX; l'intent reial de recuperar el mer imperi, desembocà en cosenyoriu i aquest en tensions constants dins la població; el nucli urbà passà del castell a la plana i es formà com les noves poblacions cristianes veïnes, amb les quals foren normals la corba i estratificació demogràfica, la mobilitat, les relacions i les tensions (535-541), tot documentat en quatre sèries de fonts, entre les quals destaquen els llibres del notari Antoni Martí, ara a València, Arxiu del Patriarca (541-542); les dades proporcionades per aquests documents permeten a l'autor de dibuixar zones, cultius i delimitacions en el terme en la segona meitat del segle XV (543-551), també de destacar aquelles trajectòries personals que, per camins civils o eclesiàstics, projectaven certs almassorins més enllà de la Plana, de València a Tortosa (552-559).

El segon article documenta punts fonamentals que ja coneixem per l'anterior com la vinculació senyorial a l'església de Tortosa i la partició de mer i mixt imperi entre rei i bisbe (40-48); però l'autoritat eclesiàstica, com arreu, també actuava a Almassora administrant la parròquia, que, ultra el servei litúrgic als fidels o a tota la comunitat, amb el temps anà augmentant l'activitat amb beneficis i capellanies (cf 67-76: inventari de les vint capellanies establertes a Almassora els segles XIV-XV), fundacions piadoses o caritatives, processons i sobretot amb la comunitat de beneficiats, segurament semblant a les catalanes (49-52, notes 33 i 36); sembla documentada una particular devoció a sant Llorenç amb fundació de beneficis i construcció d'un retaule el 1480 (54); el parament de casa de l'abadia és conegut per l'inventari del 1459 (56-57). Les bases econòmiques de parròquia [pobra? 63; i (la part dels delmes i primícies?) i clerecia eren diversificades, car els rèdits eclesiàstics se sumaven als de propietat privada i d'hora als censals, tal com demostren els casos concrets (63-66). — J. P. E. [16.446-16.447

Antoni GILI I FERRER, *El monedatge d'Artà de l'any 1337*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 477-487.

Presentació i transcripció del procés enantat contra Jaume Martí, batlle i collidor del monedatge reial del 1337 a la vila d'Artà, acusat d'haver defraudat en els comptes del dit tribut, no fent constar i per tant no satisfent al rei de Mallorca algunes de les quantitats rebudes; el procés es troba a Palma de Mallorca, ARM, AA-7, és ací transcrit en totes les seves parts conservades (manquen els capítols d'acusació), entre les quals destaca la declaració dels setanta-cinc testimonis de l'acusació o de la defensa (51 homes, dos dels quals esclaus, i 24 dones, dues de les quals esclaves: 479-485, amb llista dels declarants: 478), la defensa de l'advocat (486-487) i la sentència absoluta (487). — J. P. E. [16.448

Jesús BERNAT AGUT, *Toponímia rural d'Atzeneta del Maestrat. Recull toponímic i estudi primerenc* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 40), Castelló, Diputació 2000, 398 pp.

Llibre tot ell concentrat en l'aspecte descriptiu, tant global del terme i de les seves contrades, o de la metodologia de l'estudi, com de cada un dels topònims, que en constitueixen el gruix principal, encara que només sigui qualificat d'*Apèndix toponímic* (81-394), sovint completat amb fotografies a colors que permeten de concretar el sentit del mot corresponent; ja en la part inicial, l'autor esmenta les 'visures' dels segles XVI i XVII (25) com a una de les fonts del seu aplec; en l'esmentat apèndix la frase corresponent de les dites 'visures' és transcrita quan existeix. Hi ha bibliografia (395-397). — J. P. E. [16.449]

Jesús MIRALLES PORCAR, *Parròquia de Sant Bartomeu. Atzeneta del Maestrat. Visites Pastorals. 1602-1688*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (1999 [2001]), 61-123.

Després d'alguna notícia sobre la parròquia posterior a la reconquesta, l'autor innova que l'arxiu parroquial se salvà l'any 1936; un dels seus volums conté actes de visita pastoral dels anys 1608-1763 i resumeix les dades principals sobre rectors, temple, i demografia (64-67). Són transcrites íntegres les actes de visita pastoral dels anys 1602 (68-72), 1605 (72-75), 1609 (75-78), 1614 (79-84), 1617 (84-88), 1621 (88-92), 1624 (92-96), 1630 (96-99), 1634 (99-105), 1637 (105-109), 1654 (109-114); les dels anys 1664, 1666, 1674, 1685, 1686 només són resumides (114-118); la del 1688 és altra vegada completa (118-123). — J. P. E. [16.450]

Josep BAUCCELLS I REIG, *Les relacions, adés amicals, adés discordants, entre el monestir de Sant Cugat del Vallès i la Seu Episcopal de Barcelona al llarg de la història*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 5-66.

Exposició, que s'estén del segle XI al XIX, basada en documents ja publicats i en sèries inèdites, tant de l'ADB, *Visitacionum* (cf. 13-15), *Regesta communia* i *Monestirs. Sant Cugat*, com de l'ACB, *Libri Antiquitatum* (6-7; cf. 12). Dins la tònica de convivència basculant es concreta un punt conflictiu, el de la jurisdicció (episcopal o abacial) damunt la parròquia de Sant Pere d'Octavià i de les altres situades dins el senyoriu temporal de l'abat (8-11), i compareixen de tant en tant d'altres moments de fricció: entre bisbe i abat de Sant Ponç de Tomeres per l'elecció de nou abat de Sant Cugat, conflicte solucionat pel papa a favor ni de l'un ni de l'altre, ans a favor dels monjos vallesans (16-18); el plet del 1117 entorn de si el monestir tenia prerrogatives parroquials (baptisteri, p. e.) s'acabà indecís, però amb un reforçament de la jurisdicció directa de la Santa Seu damunt el monestir (18-20); durant el segle XIII el bisbe volgué clarificar fins on arribava l'exempció, decidida per arbitratge del metropolità de Tarragona a favor del bisbe de Barcelona, amb excepció de la parròquia de Sant Pere d'Octavià, situació que es mantingué fins al 1381 (21-28). El 1382 començava un colla-amolla de més de dos segles entre abat i bisbe entorn al dret de visita, normalment i fàctica resolt a favor del primer (29-42); tot el segle XVII i fins al 1739 les relacions es guien amb petits entrebancs per una concòrdia del 1606 entre bisbe i abat (43-49; resum de la concòrdia: 45); el 1740 hi havia un terç en discòrdia, l'intervencionisme regalista dels Borbons i llur Patronato Regio, que entre els anys 1740-1761 intervé en les picabaralles acostumades entorn l'exempció, amb algun moment conflictiu com quan el monestir intentà negar que la parròquia de Sant Pere es trobava en el bisbat de Barcelona (45-50); però les fortes despeses que costava la protecció reial desaconsellà de repetir els recursos a la mateixa, sobretot quan les respostes reials no satisfien cap de les dues parts (50-57); definitivament aquestes segueixen la via de la concòrdia en acceptar i signar el 1788 bisbe i abat el dictamen de dos juristes, ací resumit (60-61); l'oratge era nou i ja féu efecte abans i tot de la dita signatura (61-63; 65). El restant, amb l'extinció del monestir, ja pertany al segle XIX. — J. P. E. [16.451]

Jordi GUNZBERG MOLL, *Crisis agrarias, mortalidad y alimentación en la ciudad y territorio de Barcelona, durante la Alta Edad Media*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 979-1013.

A base d'una àmplia bibliografia (981-984), i de vint documents de Barcelona, ACB, *Libri Antiquitatum* o *Pergamins*, i d'ACA, *Pergamins, Ramon Berenguer I*, en els quals hi ha referència explícita a anys de fam o a moltaldats (1006-1012), completats amb notícies de cròniques, i dades d'epigrafia i d'arqueologia (984), l'autor, després d'haver recordat allò que hom pot saber dels canvis en la relació entre bosc, conreu i ciutat en els segles entorn l'any mil, i de les bases alimentícies d'aquella societat (985-990), ressegueix des del moment de la conquesta de la ciutat per Lluís el Piadós (995), les declaracions documentals de situació personal desesperada per fam o misèria (991), les devastadores ràzzies musulmanes del segle IX (995-996), i de manera cronològica, les notícies dels successius mals anys durant els segles IX-XII (997-1001); l'arqueologia confirma que, comparats amb les visigòtiques, les restes humanes d'entorn l'any mil manifesten una talla entre dos i sis centímetres més curta (1002-1003). — J. P. E. [16.452

M. Teresa FERRER I MALLOL, *Jurisdicció i control de la navegació a la Ribera i Mar de Barcelona*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 113-133.

Tant els *Usatges* com les *Constitucions de Catalunya*, començant per les de Pau i Treva, col·loquen la mar de Barcelona sota la protecció del príncep, el qual, d'acord amb el Dret Romà era l'únic titular de platja i mar, i exercí les seves prerrogatives a través del veguer o el batlle de Barcelona (114-116) i més tard a través del batlle general de Catalunya (117-120), d'acord amb les normes del *Consolat de mar*. L'almirall, únic per al o als estols de tots els regnes i terres de la corona, tenia jurisdicció exclusiva sobre les naus i els qui treballaven tant a fer-les i adobar-les com a servir-les, però no mancaren conflictes competencials; hi hagué vicealmirall per a cada un dels estats marítims (120-124); també tenien missions judicials específiques els cònsols de la mar, creats el 1279 i convertits en consolat el 1348 (124-128), els defensors de la mercaderia (128) i els consellers de Barcelona (129). Hi hagué *Ordinacions reials de la manera de navegar en temps de guerra* de la primera meitat del segle XIV (130-133). La formulació de la normativa és reforçada i il·lustrada amb casos coneguts per documentació ja publicada per Antoni de Capmany i de Montpalau o per l'autora, o encara inèdita a l'ACA, *Reial Patrimoni. Batllia*, o a *Canc., reg.*, com també a l'AHCB, *Arxiu del Veguer*. — J. P. E. [16.453

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Notaries i conflictes entre notaris en les ciutats i viles*, dins «Actes Notariat II», 9-28.

Recordada l'existència de notaris per autoritat diversa (de ciutat, imperials/reials, i apostòlics), l'autor centra la seva exposició en el conflicte creat entre els barcelonins, sobre la base de concessions reials contradictòries, car d'acord amb la cort de Montsó del 1289, Pere III el Cerimoniós confirmava que els notaris reials havien de sotmetre's a l'examen, al qual se sotmetien els notaris de la ciutat (14-15). Tenim en aquestes pàgines descrita l'evolució del problema, que arribà a la creació de dos col·lectius notariais, els de la ciutat i els reials, amb el ben entès que cap dels notaris creats per autoritat reial directa no podia exercir a Barcelona si no se sotmetia a examen específic; és ací aplegada la documentació que acompanyà l'afer fins a darreries del segle XVI, tant la favorable a la dita exigència (14-23), com la que delimitava el camp d'actuació dels notaris reials (24), la que confirmava que la cort del veguer no era tancada als escrivans de Barcelona (25) i la que delimitava el camp dels notaris d'autoritat apostòlica (26). És transcrit el document de Pere III el Cerimoniós declarant exigible segon examen només als notaris creats pel veguer, no als creats per autoritat reial, d'ACA, *Canc., reg.* (27-28). — J. P. E. [16.454

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Documents de cancelleria reial sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (1402-1450)*, dins «Misc. Riu», I, 663-682.

[Continuació de les pàgines resumides dins ATCA, XIX (2000), 767, núm. 14.466]. En aquestes tenim regest de vint-i-cinc documents pertanyents als regnats de Martí l'Humà i dels dos primers reis Trastámara. Cinc contenen intervencions reials en plets d'aquella comunitat; un en conflicte entre autoritat reial i eclesiàstica; tres són autoritzacions a capbrevar; i els altres incideixen en la manca d'acord entre corona i pontificat en la provisió de càrrecs monacals (664-671). Segueixen els regests de cada un dels documents (672-680) i la taula d'antropònims que hi són esmentats (681-682). — J. P. E. {16.455

Lluís MONJAS MANSO, *El estado interior y exterior de los edificios de culto en Cataluña a finales de la Edad Media: la expresión de la pastoral de la decoración*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 207-250.

[Cf. ATCA, XVII (1998), 514-534, i 725-726, núm. 12758]. Els edificis de culte de Catalunya es limiten als de les parròquies del Baix Llobregat i llur situació interna i externa és coneguda gràcies a les actes de visita pastoral dels anys 1414, 1421 i 1425, conservades a l'ADB, *Visitationum*. L'autor aplega les dades que aquesta font li proporciona i les presenta agrupades en els principals punts en què es concentrava la visita: estat de l'edifici del temple, del cementiri, del campanar i les campanes, de la reserva eucarística, de les fonts baptismals i dels sants olis, de l'altar major i dels altres, de la roba i els objectes de culte, entre els quals hi ha els llibres, en general els litúrgics, i només per excepció, algun d'altre, com una *Bíblia* i *Flos sanctorum*, aquest en català, a Santa Eulàlia de Provençana (241). Les dades i les conseqüents prescripcions són reduïdes a nombre de taules i de quadres sinòptics. — J. P. E. {16.456

Jorge GUNZBERG MOLL, *Los notarios de Barcelona en la Corte de Alfonso el Magnánimo. Embajadas y actividad laboral en Nápoles*, dins XVI Congreso Corona, I, 919-932.

La documentació ja publicada per autors diversos, i en particular per Josep M. Madurell i Marimon, permet a l'autor de resumir les notícies sobre les onze missatgeries trameses per la ciutat al rei (919-921), amb motiu de les quals alguns dels enviats practicaren l'ofici de notaris (922-923); un d'ells, Antoni Vinyes, destaca per les informacions que tramet en les seves lletres (924); a Nàpols foren atorgades prerrogatives importants a la ciutat de Barcelona: construcció de port, batiment de croats, competències del Consolat de Mar, fundació de l'Estudi General (925). L'activitat dels notaris barcelonins a Nàpols és coneguda per nombre de protocols conservats (926 i 931-932); catorze dels dits notaris són recordats nominalment (928-931). — J. P. E. {16.457

Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA, *La protocol·lització de la conflictivitat familiar a l'inici de l'època moderna*, dins *Actes Notariat II*, 343-354.

L'autora es fixa en la conflictivitat entre famílies d'estatut social elevat per propietats de terra (344, nota 7), coneguda per les concòrdies dels anys 1500-1650 (348 i nota 20); analitza els elements integrats en actes diversos de concòrdia i llur evolució (346-348), i observa que amb el segle XVII compareixen llibres notariais exclusius per a concòrdies (349). Són font tant per a conèixer la conflictivitat com un dels camins de pacificació social dins l'entrellat jurídic d'aquell moment (350-351). N'és transcrita una del 1624 entre uns Copons i uns Fivaller, emparentats, de Barcelona, AHPB, *Miquel Amell. Llibre de concòrdies i capítols matrimonials* (352-354). — J. P. E. {16.458

Doris MORENO, *Redes clientelares e Inquisición en la Barcelona de Felipe II*, dins *Felipe II*, IV, 43-62.

Tres temes: 1. atès que la Inquisición Española fou un poder més, quina participació hi pogueren tenir els catalans de la segona meitat del segle XVI; 2. anàlisi sociològica del personal burocràtic del tribunal i vies d'accés als càrrecs; 3. el familiar i la seva funció de tascó jurisdiccional (44). L'autora es basa en la documentació de Madrid, AHN, *Inquisición. Lligalls*, completada amb la de l'AHPB. El poder de la Inquisición Española s'estengué de l'inicial tema de puresa de fe, a una sèrie de comportaments considerats immorals i a tota la jurisdicció damunt tot el personal del mateix Sant Ofici, i tot de forma discrecional, cosa que topava amb les *Constitucions de Catalunya*; les autoritats procuraren d'arribar a una concòrdia que delimités camps, però el parer dels inquisidors a Catalunya era que «...esta gente... tienen necesidad de una cara de hierro para resistirlos» (47). Essent els inquisidors en general forasters, l'anàlisi sociològica es limita als 'oficials', de posició intermitja, recrutats entre cavallers ciutadans honorats, juristes, mercaders i notaris (49), sobretot per tres camins: herència, dot i favor reial: els Sorribes, procedents de Berga el 1546 i el 1628 insaculats per a la conselleria terça de la ciutat de Barcelona, poden servir de cas paradigmàtic (49-57). Els 'familiars' passaven de 783 el 1567 a 847 el 1600 (58), predominaven els mercaders, considerats particularment seriosos: cercaven en la familiatura les exempcions legals i la protecció del Sant Ofici (58-63). — J. P. E. [16.459]

Jaume DANÍ I RIU, *Oligarquía urbana i hisenda local a Barcelona al segle XVI*, dins *Felipe II*, II, 345-361.

Objectiu de l'autor: «aprofundir en la connivència de l'oligarquia barcelonina en les dificultats de la hisenda local manifestada en la insuficiència dels successius redreços que el propi Consell de Cent endegava en el segle XVI» (345-346), i en concret «l'estudi dels tipus de negligència que el consell permetia, de la participació en els arrendaments d'imposicions de la ciutat de membres de les famílies que composaven l'esmentada oligarquía, així com de les irregularitats que es detectaven en els processos de visita a la mateixa administració» (346), a base d'estudis anteriors i de seccions diverses de Barcelona, AHCB, *Mss., Dietari de l'antic consell barceloní, Consellers, Diversorum, Consell de Cent. Deliberacions i Ordinacions, i Lletres closes*, que permeten a l'autor d'exposar els casos successius de mala administració demostrats pels també successius intents de redreç, la successió dels quals demostra llur inutilitat, i les manipulacions que permeteren als membres de l'oligarquia ciutadana d'assegurar-se llocs en el Consell (348-349) i tota mena d'intervencions en el Racional o en la Taula de Canvi de la Ciutat, ultra les inversions en el deute de la mateixa o els arrendaments d'impostos. — J. P. E. [16.460]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Oposición del rey Felipe II a la implantación y expansión de los franciscanos capuchinos*, dins *Felipe II*, II, 205-218.

La primera part d'aquest article exposa la contradicció entre la negativa de Felip II a la implantació del nou orde religiós i el favor que aquest trobà entre les autoritats de Barcelona, actuant d'acord amb llurs prerrogatives; el resultat fou no sols la fundació de convents per tot Catalunya, ans encara l'expansió pels altres estats de la corona catalanoaragonesa, malgrat l'oposició d'altres famílies franciscanes (210-214). La segona part de l'article conté transcripció de tres lletres, conservades a Barcelona, APCaputxins de Catalunya, *Civils*, dels Diputats de la Generalitat de Catalunya a Felip I (II de Castella) i a membres del consell reial, totes del 7 de juliol del 1584, intentant de contrarrestar la campanya dels altres franciscans contra l'establiment de caputxins (215-218). — J. P. E. [16.461]

Josep PELLICER I BRU, *Les monedes del segle XVII amb marques B - A, encunyacions de la Seca de Barcelona o de Burgos?*, dins «Gaceta Numismática», núm. 138 (septiembre 2000), 51-58.

La qüestió afecta les «peces d'or de tipus provincial o metropolitana B - A, a martell, ... atribuïdes fins ara a la seca de Barcelona» (51), les quals, un cop analitzades i ateses les informacions que les afecten en les *Rúbriques de Bruniquer* (54-55), són atribuïdes per l'autor a la seca de Burgos (57-58). — J. P. E. [16.462]

Josep PAVIA I SIMÓ, *Calendari músico-litúrgic de la Catedral de Barcelona, finals del s. XVII-inicis del s. XVIII*, dins «Anuario Musical», 55 (2000), 99-153.

Davant les partitures conservades a l'ACB l'autor es pregunta a què responien, i la resposta ve del *Manual del cabiscol* per als anys 1682-1729, del mateix arxiu, la taula de capítols i annexos del qual és transcrita (100-101); segueix la indicació de les funcions de cada un dels obligats al cor en relació a les parts cantades de la litúrgia (cabiscol, succentor, domers, dormitorer: 102-104); la classificació de les celebracions litúrgiques d'acord amb la major o menor jerarquia de festes, fèries o dies de sants (104-126); les particularitats litúrgiques de la Seu de Barcelona, des dels horaris de les hores canòniques fins a les pregàries per pluja o serenor o a esdeveniments particulars (126-136). És transcrit al final el *Calendari de tots los mesos y dias del any en què se asseñala en cada diada en particular la solemnitat que li correspon...* (136-153). — J. P. E. [16.463]

Lluïsa RODRÍGUEZ MUÑOZ, *La Iglesia de Santa Marta: Un ejemplo de la arquitectura barcelonesa de la primera mitad del siglo XVIII*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 95-112.

Estudi de l'activitat de Josep Juli i Fabregat, autor del projecte i de la taba del nou Hospital d'En Pere Desvilar, enderrocat el que havia arribat dels temps fundacionals (començaments del segle XIV) per trobar-se en zona destinada a les casernes borbòniques de la Ciutadella; la construcció del nou tingué dues etapes, d'acord amb les possibilitats econòmiques, escasses: 1735-1739 (100-102) i 1743-1754 (103-106). Els projectes eren ja influïts per les idees de les Acadèmies militars borbòniques, en particular de la de Matemàtiques. Les etapes i altres detalls de la construcció, en particular els de la façana i del retaule principal (106-110) són coneguts per l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, *Documentació de l'Hospital Desvilar*, completada amb la de l'AHCB, *Acords Municipals*, i ADB, *Communium*. Els nous hospital i església foren víctima de la reforma viària de Barcelona els primers anys del segle XX. — J. P. E. [16.464]

Isabel LOBATO FRANCO, L'amigable composició. *La negociación de la insolvencia y la quiebra mercantil en la Barcelona del siglo XVIII*, dins *Actes Notariat*, II, 291-311.

No abunden els estudis de l'activitat mercantil vista des de la situació dels perdedors; l'autora, resumides les normes del dret comercial català sobre abatiments o fallides comercials (294-295), concentra l'atenció en els casos barcelonins documentats a Barcelona, AHPN, *Miquel Cabrer i Sebastià Prats*, dels anys 1729-1770, en els quals ha localitzat una trentena de documents sobre insolvents i impagats (296), vint dels quals són resumits en quadre sinòptic (300-302); aquella situació comportava inventaris o memorials de béns dels abatuts (298, nota 19: llista de memorials); hom arribava, tant que era possible, a una amigable composició (299), en la qual era bàsica la intervenció de terceres persones, normalment familiars (303-306). Aquests documents contribueixen al coneixement de l'economia catalana del XVIII entre d'altres raons perquè els acreedors sovint es repeteixen. — J. P. E. [16.465]

Jordi BASSEGODA, *El VII Centenari de la Seu Gòtica de Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 353-365.

Estudi de caràcter històric, basat en documentació ja publicada, on és transcrit el contingut de dues làpides de pedra col·locades a banda i banda del portal de Sant Iu de la Seu barcelonina, sense desenvolupar les abreviatures de l'original llatí. L'autor fa referència a la transcripció que n'havia donada Pi i Arimon i a les crítiques que aquest havia fetes a transcripcions anteriors. — J. de P. [16.466]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Llibre de la Mare de Déu del Portal patrona de Batea*, Batea 2000, 398 pp. Localitzats i descrits terme i població de Batea (27-42), és resumida l'advocació de Mare de Déu del Portal, documentada en el segon decenni del segle XV, incidentalment el 1413 i de forma directa el 1417, en què haurien obtinguda l'aprovació reial els *Capítols de la confraria de la Mare de Déu del Portal* (164-173); seguirien determinacions de visita pastoral, com la que el 1428 encarregava als responsables de la confraria l'administració dels béns de l'hospital de la vila (110-113), de la qual són transcrites les *Ordinacions del 1770* (115-116); no mancaren prescripcions relatives al culte (77-79); el 1739 Roque Alberto Faci en el seu *Aragón, Reyno de Christo...* destinava una pàgina a la Mare de Déu del Portal, ací transcrita (175). Moltes d'aquestes pàgines són dedicades a les vicissituds dels segles XIX i XX i a la reproducció de texts d'aquests dos segles (176-385). — J. P. E. [16.467]

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINÓS, *Els canvis senyoriais a Bellver de Sió i Mont-roig durant els segles XIII i XIV: dels Alemany als Mur i als Queralt*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», núm. 13 (2000), 26-43. Fins al segle XIX ambdós pobles pertanyien al mateix senyoriu; el primer conegut, per donació de Jaume II el 1296, és el de Ramon Alemany, senyor de Guimerà; hi ha ací notícies de la seva col·laboració amb el rei Jaume i de les disposicions testamentàries. Els Anglesola, ja presents abans, tornen a ésser documentats com a senyors el 1328; el 1368 ho era Dalmau de Mur, per herència femenina, i pel mateix camí el 1378 els Queralt, que el posseïren mentre foren vigents els drets senyoriais. Aquesta trajectòria es basa en els fons Queralt de B, BC, *Arxiu*, i ACA, *Cases senyoriais*. Les dades són reduïdes a arbres genealògics dels Alemany, Puigvert i Mur. Són transcrits en apèndix l'arranjament de béns i drets senyoriais entre els esposos Dalmau de Mur i Constança de Carcassona, del 1367, i el testament del dit Dalmau, del 1375, ambdós del *Fons Queralt* de B, BC, *Arxiu* (34-41). — J. P. E. [16.468]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Paleotoponímia de Benassal, la Tinença de Culla i Ares*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 667-725. Aquest aplec de topònims comença amb la delimitació del territori en la documentació medieval, de la qual són transcrits els fragments relatius, els quals, per la part d'Aragó assenyalen com a límits Alcanyís, la Comunitat de Terol, Cantavella, Linares, Mosquerola i Nogueruelas (670-672) i per la del Regne de València, Vilafermosa, l'Alcalatén, la Serra d'En Galceran, les Coves de Vinromà, Morella/Catí i Ares (673-675). Un recull semblant aplega les indicacions de delimitacions interiors (675-681), els topònims de les quals són col·locats en ordre alfabètic, il·lustrats (681-695) i assenyalats en mapa de la contrada (698). Segueixen sis documents transcrits d'ACA, de Madrid, AHN, i de València, ARV, datats entre el 1203 i el 1405 (699-709); i un segon apèndix dedicat a exposar la situació del Mall fins a la seva agregació a Mosquerola, amb vint-i-quatre nous documents dels anys 1284-1322, de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canç. reg.* (709-722). Hi ha bibliografia (722-725). — J. P. E. [16.469]

M. CRUSAFONT I SABATER, *Troballa dels Cingles de Bertí*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 168-170.

M. CRUSAFONT I SABATER, *Troballa del Bruc*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 171-174.

En ambdós casos es tracta de moneda falsa del temps de Felip II de Catalunya i de Carles II o de l'Arxiduc Carles, respectivament; entre els elements copiats hi ha les inscripcions en general de moneda barcelonesa i en un cas d'aragonesa. — J. P. E. [16.470-16.471]

Marc SUREDA I JUBANY, *La Congregació dels Dolors de Besalú. Venerable Congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Besalú*, Olot, Ajuntament de Besalú i Diputació de Girona 1999, 235 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [16.472]

Ramon MIRÓ, *La Inquisició, del testimoni a l'acció, la moderació i l'abús*, dins «Quaderns de El Pregoner de l'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 13 (2000), 21-52.

Recordats els estudis recents sobre inquisició en general i sobre la Inquisición Española a Catalunya, l'autor, aprofitant d'una banda les dades ofertes per Juan Blázquez Miguel [cf. ATCA, XII (1993), 507, núm. 8207; i XIV (1995), 366-367], i de l'altra les trobades per ell a Cervera, AHC, *Fons Dalmasas*, sobretot en el *Regestrum Sancti Officii Inquisitionis, districtus Cervarie*, corresponent als anys 1632-1663, ens informa de les activitats de la dita Inquisición en el ròdol entorn Bellpuig, de Balaguer a les Borges Blanques i de Santa Coloma de Queralt a Lleida (22, nota 3). La documentació inquisitorial certerina, ací transcrita, conté una llista de dubtes jurídics que la Inquisición Española, els seus oficials i familiars, presentaven davant les *Constitucions de Catalunya* (38-39); segueixen les anotacions del 1509, que permeten de veure les tres novetats que la dita Inquisición comportà a nivell local: l'haver d'assenyalar per a ara i al futur, 'lloc per a cremar' (40) els heretges, que fou «detràs la ribera o gobina dels blanqués, que vulgarment se diu lo Prat del rey, allà cerqua o lo més prop de la aygua o torrent...», a fi que l'aygua se'n port tot aygu-avall (41); el d'haver de preparar un cadafal a la Plaça del Blat per als autos de fe (43-46); i la imposició de la llengua castellana en la documentació oficial de la Inquisición Española (47). Després es presentarien els conflictes i la consegüent cacera de pretesos bruixots o bruixes (48-50), i els relatius als familiars de la mateixa Inquisición per deutes impagats (50). — J. P. E. [16.473]

Josep M. PLANES I COSTA, *Estructura laboral i aspectes socials de Bellpuig en els anys 1575-1577*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'Estudis», 13 (2000), 53-74.

L'autor ha aplegat en tres volums notarials de Bellpuig pertanyents als anys indicats en el títol, ara a Cervera, AHC, *Fons notarial. Antoni Joan Mestre*, els noms dels cent quaranta-cinc actuants (llista nominal: 56-60), que no són tots els habitants de la vila, ans els dels qui aquells anys anaren a cal notari i, malgrat les pèrdues del paper, encara són legibles; també hi ha llista d'oficis, predominantment pagesos (66), i de noms de pila, els més comuns dels quals eren els d'Antoni, Francesc, Jaume i Pere (67-68). També trobem aplec de notícies entorn els cognoms portats per les famílies més influents en la vida col·lectiva vilatana (70-73). — J. P. E. [16.474]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre la fabricació d'un orgue per a l'església parroquial de Bellpuig (1686-1688)*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 13 (2000), 17-20

Quatre documents, ara a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, ací transcrits (18-20), donen fe de la recepció de l'orgue fabricat els anys indicats en el títol, dels pagaments ja efectuats i de

l'acord de completar el pagament definitiu un cop el dit orgue hagués estat reafinat. Gairebé un segle després, el 1764 la comunitat de preveres en contractava un altre. — J. P. E. [16.475]

Josep RECASENS LLORT, *Blancafort, a partir dels noms passats i presents* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, IV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 158 pp.

Bàsicament aquestes pàgines són llista alfabètica dels topònims del terme de Blancafort (Conca de Barberà) (33-158), de cada un dels quals és indicat el fet d'ésser documentat, la majoria de les vegades ja abans del 1801, en algun dels arxius o dels registres o manuals de protocols indicats en les pàgines inicials (13-15). Precedeix una descripció tant literària (23-27) com cartogràfica (19-21) del terme i segueix una llista de llocs d'anomenada, de noms de casa, de partides de terra i de poblacions veïnes (155-157). — J. P. E. [16.476]

Jesús RODRÍGUEZ BLANCO, *La reconstrucció del 'Llibre dels actes, privilegis i escriptures pertanyents a la Universitat i comú de la vila de Calella fet pel notari Joan Boscà en 1564'*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/I), 65-77.

Calella havia tingut el seu *Llibre de privilegis* obra del notari Joan Boscà, ara dissortadament perdut; la petja deixada pel dit notari en l'AM de Calella, *Pergamins* (65, nota 3), ha facilitat el camí vers el *Llibre...*, les rúbriques del qual han pogut ésser reconstruïdes gràcies a les transcripcions d'Albert Giol Galceran (68-69), que també permeten de resumir els vint-i-quatre documents d'aquell recull (68-86), al final cronològicament ordenats del 1327 al 1568 (76-77). — J. P. E. [16.477]

Andreu GALERA I PEDROSA, *Els Ros de Garrigosa: entorn les relacions entre l'oligarquia de la vila de Cardona i l'alta burgesia barcelonina (segles XII-XV)*, dins «Misc. Riu», I, 591-615.

L'escorcoll dels arxius de Cardona (AHM i AParroquial); de Solsona, ADiocesà; de Barcelona (ACB, AHPB, i de la BC), ha permès a l'autor de resseguir la trajectòria dels Garrigosa/Ros des del moment en què compareixen a Cardona el 1191; a mitjan segle XIII és documentat llur alberg, que donava nom al carrer (595), i d'altres béns a la vila o a pagès (596-599). En el terç decenni del segle XIV ja eren ciutadans de Barcelona, on havien constituït societat mercantil, i el 1333 un d'ells, Berenguer, era membre del Consell de Cent (603-605); al cap de poc arribaria l'entroncament matrimonial amb els grans noms de la burgesia barcelonina com els Dusai o els Desbosc, i l'extensió de la influència, ara a la Generalitat en els primers anys Trastámara (606-609); després serien gairebé tots bigaires, i en la Guerra contra Joan II es posarien a favor de les institucions de la terra (610-613). Hi ha arbre genealògic (615). — J. P. E. [16.478]

Pedro LÓPEZ ELUM, *La ocupación de los castillos valencianos después de la conquista cristiana del siglo XIII*, dins «Misc. Riu». I, 267-277.

A base de la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, tant publicada com inèdita, i dels *Llibres del repartiment*, l'autor personifica en el cas de Dénia (ja estudiat per ell) el resultat del colla-i-amolla entre la corona, que volia enfortir els castells fent assentar els immigrants en les seves faldes, i aquests, que preferien les alqueries de les planes; també es refereix a Castelló, estudiant les concessions reials en la zona (269), i creu que la decisió del 1251 fent deixar el castell i poblar el pla és explicable per les relacions de Jaume I amb l'infant Pere de Portugal (272); solucionat aquest punt, el rei el 1272 intentà la repoblació del castell, en el qual era previst un 'raval' habitat, no repoblat per sarraïns ans per cristians (274-276): era el 'saxum [= saxum = roca o rocam] Castilionis' (276-277). — J. P. E. [16.479]

Carles RABASSA I VAQUER, *L'extensió del regadiu de Castelló durant la Baixa Edat Mitjana*, dins *Rural ramadera*, 617-649.

La sèrie de *Llibres de la peita*, de Castelló, AM, ha estat parcialment utilitzada per a reconstruir l'agricultura castellonenca dels segles XIV i XV (618-623); l'autor es proposa de quantificar l'extensió de l'«Horta vella», definida pel dret a regar amb les aigües del riu de Millars; tenia unes 2.250 Ha. No hi ha cap notícia de la situació del regadiu en temps islàmic, però és documentada immediatament després en la *Carta de poblament de Benimabomet* del 1239 i en les donacions incloses en el *Llibre del repartiment* (624-625); seguiria el 1307 la primera distribució de les tandes de reg (629-635), precedida del primer sogueig de l'horta, que tenia 1.731'31 Ha. (636-637: quadre amb l'extensió del regadiu de les altres tres viles de la Plana: 638); el 1347, el comte de Ribagorça en sentència arbitral determinava el repartiment de l'aigua del Millars entre les quatre viles de la Plana (628). D'altra documentació posterior permet a l'autor d'arribar a la conclusió que la superfície cultivada dins el terme de Castelló era en la segona meitat del segle XV de 3.400/3.500 Ha., i que l'horta representava «més de la meitat de l'espai total roturat» (646). — J. P. E. [16.480

José SÁNCHEZ ADELL, *La ganadería medieval en Castellón de la Plana. Materiales para su estudio*, dins *Rural ramadera*, 721-781.

José Ángel SESMA MUÑOZ, Germán NAVARRO ESPINACH, *Herbajes de ganados valencianos en tierras de Teruel (siglo XV)*, dins *Rural ramadera*, 783-801.

Els afers de ramaderia han deixat petja abundosa en sèries diverses de l'AM de Castelló de la Plana, sobretot en la de *Llibres de consells*, també en d'altres com els *Pergamins*; l'autor els aplega en els capítols de pastura dins el terme, amb particular presència dels drets de la ciutat de València (721-740; drets de València: 734-740), relacions amb el termes veïns (740-758: Almassora, Borriol, Onda, Montornés i Morvedre) i les particular amb llocs de Terol (758-779). Les dades tenen en general la forma de decisions del consell, consignades en el *Llibre* corresponent i transcrits sovint íntegres, altrament en regist, o de documents, nombre dels quals són també transcrits sencers, tot i llur llargada. Hi ha bibliografia (779-781).

El segon títol, encara que d'abast general, posa atenció particular a Castelló. Recordats estudis anteriors sobre el tema, els autors assenyalen llur aportació: «dos documentos excepcionales...: las cuentas de los herbajes de los ganados del reino de Valencia y de otras partes... los años 1462-1466 (documento n.º. 1) y 1469 (documento n.º. 2)» (786-787), transcrits de Terol, AM, *Concejo. Manual de Actos*, respectivament en les pàgines 792-799 i 799-801; la dada que els autors consideren més interessant és la xifra exacta de caps en cada ramat, que, amb la data, el nom del propietari del bestiar, el nombre de caps i la quantitat pagada per l'herbatge han estat reduïdes a quadre sinòptic (787-788). — J. P. E. [16.481-16.482

Pau VICIANO, *Els cofres del rei. Rendes i gestors de la batllia de Castelló (1366-1500)*. Pròleg de Guy BOIS (Recerca i pensament, 12), Catarroja-Barcelona, Editorial Afers 2000, 200 pp.

En l'economia de la corona, les entrades procedents de béns patrimonials superaren les de la fiscalitat pública recent (21-22); el 1417 Castelló hi aportava 17.700 sous (29); després de diversos senyors, finalment el 1366 la vila tornava a la corona. Des d'aquell moment i fins al començament del segle XVI, l'aportació castellonenca a l'erari reial consta a València, ARV, *Mestre Racional, Batllia i Canc.*, i a Castelló, AM, *Llibres de consells* i *Llibres de vânes de la peita*, completats amb l'Arxiu del Patriarca, *Protocols*, i per Barcelona, ACA, *Canc., reg.* (187-188), i els seus resultats econòmics, tant en absolut com en gràfiques relatives, consten en les pàgines d'apèndix (163-178), de la mateixa manera que tenim un resum del sistema comptable aplicat en els registres del Mestre Racional (40-43). El bloc central del treball (inicialment tesi de llicenciatura: 15) s'enceta amb la presentació sistemàtica de les fonts diverses de percepció numèrica (45-74) i que, vistes de més a menys, eren el «terç delme» (encara que a Castelló era la meitat), la peita, la cena,

les regalies i un grup d'altres percepcions menors, ací explicades tant en el seu origen històric i legal com en la respectiva rendibilitat i forma de percepció, que podia ésser directa o per arrendament a un col·lector (46). En el segle i mig estudiat, la suma dels tributs en general baixà d'uns 20.900 sous de mitjana els anys 1372-1374 a uns 13.200, també de promig, els anys 1498-1500 (76), exceptuades les escrivanies, que augmentaren perquè el 1423 els establiments foren substituïts per arrendaments a curt termini, i així saltaren de 27 sous a 500 i seguiren creixent durant tot el segle (81-82); i si la disminució global de les rendes no sembla que tingués gaire a veure amb la devaluació de la moneda (84-85), sí que fou paral·lela i resultat de la minva de població castellonenca, que passà d'un miler de focs el 1350 a menys de 500 el 1499 (86-90), i de la devaluació del preu del gra (el cafís de forment valia quaranta sous el 1372 i la meitat la dècada del 1490, alhora que el d'ordi baixava de vint a deu en el mateix període (91-99). El gestor local dels drets reials era el batlle (= baiulus) i en la seva absència o impossibilitat, el lloctinent, que a Castelló fins al 1466 eren prohoms de la vila, pertanyents a aquell 10% de la població que es dedicava a la mercaderia o a professions liberals i pertanyia a l'estrat social superior; després s'instaurà l'absentisme, amb titulars que ni vivien a la vila. De més a més, només en pocs casos el batlle era el perceptor directe dels drets reials [potser en el dels establiments de terres o edificis?], car el terçdelme era recaptat per arrendataris i els serveis públics de molí, forn i carnisseria eren atribuïts al millor postor, cosa que, durant la primera meitat del segle XV, es concentrà sovint en Domingo Dolç (103-124). El darrer capítol és dedicat a *La gestió dels batlles* (124-154): atès el descens demogràfic i econòmic, causant del de les percepcions reials i del dels salaris dels oficials reials (138-140), calgué cercar correctius en la percepció i en els seus possibles abusos, que, però, només donaren algun resultat positiu en els censos d'algun molí i en el d'una escrivania (130-132); d'acord amb la línia general de percepcions, les despeses per pagues o jornals també baixaren d'uns sis-cents a uns tres-cents cinquanta sous (140); globalment, les despeses per càrrecs, jornals, costos d'administració i inversions en obres havien passat d'uns sis-cents a uns set-cents sous entre el 1366 i els darrers anys del segle XV (141). Altra font de despeses fou la paga i la lluïció de censals creats en els moments difícils de la segona meitat del segle XIV, els quals, gràcies a una operació que implicava l'administració municipal, eren progressivament liquidats en començar el segle XV (143-149); i no mancaren els problemes i àdhuc els conflictes entre els molts implicats en els drets reials (150-154). El cas de Castelló confirma que formar part del reialenc era garantia d'estabilitat i d'un tracte acceptable. Hi ha llista dels emfiteutes o arrendataris de les rendes de la batllia (178-186) i bibliografia (188-198). — J. P. E. [16.483]

Concha DOMINGO PÉREZ, *El territorio interior de Castellón: femenino rural*, dins *Rural ramadera*, 349-370.

Només les primeres pàgines entren en la present bibliografia, car reporten amb transcripció textual, allò que Anton Josep Cabanilles deixà consignat en les *Observaciones sobre la historia natural...del reyno de Valencia* del 1795 sobre la feina de les dones i la seva consistència econòmica en la comarca de Morella i en general en la muntanya al nord de la Plana (350-353). — J. P. E. [16.484]

María de los Dolores MATEU IBARS, *Consideraciones sobre el culto y arte de san Vicente en Cataluña. La hagiotoponimia de san Vicente Mártir según fuentes arquitectónicas del románico catalán*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 343-370.

Pàgines definides per l'autora d'«avance de la completa hagiotoponimia de San Vicente en Cataluña» (344), la qual, ultra els monuments arquitectònics, també s'ha servit de fonts manuscrites, en particular de l'ACB. Comença recordant els treballs recents sobre el tema del culte a sant Vicent màrtir tant d'ella com d'altres, entre els quals destaquen els d'Àngel Fàbrega i de Victor Saxer (344-350), les fonts escrites des de l'Alta Edat Mitjana de Catalunya i les representacions pictòriques de cada un dels passos de la vida i sobretot del martiri (351-352); la indicació de les principals esglésies a ell dedicades, d'entre les quals destaca Sant Vicenç de Cardona (354-358),

conduïx a la llista de totes, primer per comarques i després per rigorós ordre alfabètic (359-364). Les darreres pàgines són dedicades a informació bibliogràfica i documental (365-367). — J. P. E. [16.485

Antoni RIERA I MELIS, «*Transmarina vel orientalis especies magno labore quaesita, multo precio empta*». *Especies y Sociedad en el Mediterráneo Nordoccidental en el siglo XII*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 1017-1087.

La ‚Mediterrània occidental‘ significa el territori que va del Rose a l'Ebre, és a dir Lleuadoc i Catalunya, entre el 1098 i el 1229, temps en el qual la desfeta de Muret desembocà en el tractat de Corbell del 1229 (1017); el mot ‚espècies‘ és pres en sentit estricte (1019); l'època de plenitud del sistema feudal (1020-1025) havia creat una nova classe, la dels senyors, en la qual els *Usatges* distingien quatre plans, dos per a l'alta (vescomtes i comtors) i dos per a la baixa noblesa (varvasors i cavallers) (1025-1028). L'arribada d'espècies, facilitada per les expedicions de Croada, era assegurada pels estols italians, provençals, occitans i catalans; i el mercat real és conegut per Barcelona, ACA, *Canc. Pergamins*, i les seves dades són concentrades en quadres sinòptics per a la casa reial (reina, rei i comte Sanç de Provença: 1031-1040), per a la noblesa (Guillema de Montcada, i estada d'un grup de tarragonins a Cervera: 1041-1049), per a l'alta clerecia (metropolità de Tarragona i bisbe de Lleida: 1049-1064), als monestirs (1065-1075), i als camperols (1075-1078). Essent un producte d'importació i car, prestigiava tant els qui se'n podien plevir com les mateixes espècies (1079-1086). — J. P. E. [16.486

Flocel SABATÉ I CURULL, *La Governació al Principat de Catalunya i als comtats de Rosselló i Cerdanya*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval», 12 (1999), 21-62.

La base arxivística d'aquestes pàgines ja és coneguda dels nostres lectors (21, nota 1) [cf. ATCA, XX (2001), 932, núm. 15.916]. El primer apartat repassa les formes diverses de representació del sobirà a Catalunya des de Jaume I a Martí l'Humà, d'entre les quals destaca la del governador de Catalunya (21-28). L'autor dibuixa les funcions dels seus col·laboradors a base de casos documentats, en primer lloc per als del Principat de Catalunya: vicesgerent o portantveus del governador general (28-31), lloctinent de l'anterior i components de la seva cort de justícia: assessor, procurador fiscal, escrivà, advocat fiscal dels pobres, collidor o receptor de drets (32-35); a continuació els càrrecs paral·lels per als comtats de Rosselló i Cerdanya (36-42). El següent apartat fita la col·laboració en la tasca governativa i administrativa del sobirà, sempre a base de casos concrets documentats tant per al Principat com per als Comtats (42-46). A partir de les mateixes fonts, les pàgines següents recorden la relació de les poblacions amb les dites instàncies de l'administració reial (47-52), que els senyors jurisdiccionals acusaven d'invasora dels atributs senyorials (52-54). Els darrers temps medievals assistiren a algunes modificacions: exigència de ciutats i senyors que els oficials reials superiors juressin les *Constitucions de Catalunya* i els privilegis locals; l'encàrrec momentani de vicesregències per a afers concrets; lloctinència particular de la reina Maria per a Catalunya; i el pas decidit vers els virreis en la segona meitat del segle XV (55-62). — J. P. E. [16.487

Antoni SIMON I TARRÉS, *El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i socials*, dins *Felipe II/1*, 79-98.

L'autor es proposa mesurar i valorar el pes de la immigració gavatxa en el creixement demogràfic de Catalunya durant el segle XVI i esbrinar els processos d'integració d'aquella població forània en la societat catalana. En el primer punt, la consciència d'eufòria manifestada en textos de darreries del s. XVI contrasta amb la de prostració de cent anys abans (80); i si la comparació entre les dades de fogatges fins al 1515 i el cens del bisbat de Vic 1626, dona un creixement

del 100%, l'establerta en les anotacions de baptisme de vuit parròquies catalanes entre la dècada 1521-1530 i la de cent anys després certifica un creixement que supera quelcom el 50% (81-82); causes? Una combinació de factors que inclou immigració francesa, descens de les crisis de mortalitat, estímul de natalitat i nupcialitat (83-88). La integració d'aquesta allau de gavatxos en la societat catalana és tema no tan clar com el de llur quantificació, però l'autor considera que fou afavorida, ultra pel veïnatge lingüístic, per un ràpid i intens mestissatge amb la població autòctona, la ràpida inserció en el món del treball, i una bona integració en la vida parroquial i religiosa en les comunitats (90-93); no mancaren elements de refús com la malfiança bàsica envers el gavatx, francès, major en èpoques de conflicte amb França (sobretot als Comtats) o per sospites de contaminació amb hugonots, de connivència amb escamots de bandolers o per tendència a bruixeria (aquesta es plasmà en les cobles de la *Història meravellosa del sabbat de les bruixes i bruixots* (94-97). — J. P. E. [16.488

X. SANAHUJA ANGUERA, *Rals i croats catalans del segle XVI*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 95-130.

La manca de monedes encunyades per sobirans posteriors a Ferran II acaba d'ésser explicada per la constatació documental que el 1584 «encara es batien croats a Barcelona... amb el retrat de Ferran el Catòlic» (97). L'autor reconstrueix les vicissituds i redueix a quadres sinòptics les dades tècniques de les emissions tant de Barcelona com de Perpinyà, valent-se de vint-i-set documents, en general ací transcrits, datats entre el 1460 i el 1598, de Barcelona, AHCB, *Consell de Cent*, *Registres de deliberacions*, *Lletres closes i Ordinacions*; i de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Llibre de seguretats de la Ciutat de Lleida i Consells generals*. — J. P. E. [16.489

Bernat HERNÁNDEZ, *La fiscalidad en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVI*, dins *Felipe II, I*, 529-554.

En l'estudi de la fiscalitat pública a Catalunya, l'autor es concentra en l'aplicació del concepte de 'pressió fiscal' esbrinant les repercussions socials d'unes estructures d'hisenda que cresqueren durant aquest període, amb l'exigència que 'cada província pagui les seves despeses' per mitjà de la percepció del quint a les hisendes municipals, d'una crítica i intent de revisar la gestió de la Generalitat de Catalunya i d'una proposta de millor administració directa del patrimoni reial, a la qual respon el *Liber Patrimonii Regii*, començat el 1582 (535-538). L'autor basa les seves reflexions en documentació inèdita, entre d'altra, de l'AHCB, *Consell de Cent* (534, nota 2), en un text també inèdit de Gaspar de Pons, *Exposición de los puntos que se tocaron...* (536-537) i en un fascicle intitulat *Liber de iuribus et tributis Generalitatis Cathaloniae...*, imprès els primers anys del segle XVII i conservat a l'ACA, *Generalitat* (538, nota 9). La secció següent recorda els tres capítols dels ingressos de la Generalitat: els impostos sobre el comerç i sobre la fabricació de productes tèxtils, i el de galeres, que arribaren al màxim d'ingressos en el darrer decenni del segle XVI, i resumeix les constants propostes de revisió en la forma de percebre'ls, atesos els abusos, cosa que obligà a plantejar-se llur licitud moral, confirmada el 1610 per una junta de teòlegs, de la qual nasqué l'esmentat *Liber de iuribus...* (539-548). Les darreres pàgines indiquen casos d'implicació de grans negociants en les finances tant de la Corona com de la Generalitat de Catalunya per mitjà de préstecs amb elevats interessos (550-551). Hi ha bibliografia (552-554). — J. P. E. [16.490

Pere MOLAS I RIBALTA, *La noblesa catalana a l'època de Felip II*, dins *Felipe II, II*, 99-112.

A base d'estudis previs, de memòries contemporànies com el *Llibre de coses assenyalades* de Pere Joan Comes, el *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, de les *Rúbriques de Bruniquer* o el *Manual de Novells Ardits*, i de qualque referència a fons inèdits (Madrid, BN, mss.; AHN, *Órdenes militares. Calatrava*), l'autor resumeix la trajectòria que portà les grans cases nobles catalanes a nissagues de

la corona de Castella: Requesens a Zúñiga (99-100), Cardona-Bellpuig a Sessa (101-107); hi ha notícies sobre la branca dels Montcada marquesos d'Aitona (107-108), sobre els Erill (109) i sobre la integració de nobles catalans en ordes militars de Castella (foren quaranta-nou durant el segle XVI) (110-111). En canvi, «Felip II va ser gasiu en la incorporació de noves famílies a l'estament militar», a diferència del seu fill, que en les corts del 1599 escampà «66 privilegis de ciutadans honrats, 70 de cavallers i 85 de nobles» (111). — J. P. E. [16.491

Pilar SÁNCHEZ, *Senyors de la muntanya i hugonots a les alteracions d'Aragó*, dins *Felipe II*, II, 113-126.

D'aquestes pàgines ens afecten les dedicades a la comarca de Ribagorça (118-122), basades en estudis anteriors i en documentació de Madrid, AHN, *Inquisición i Consejos*, en Simancas, AG, *Estado*, i àhuc en Londres, British Library, Egerton 1508, ja que per la seva extensió i pel veïnatge amb Gascunya, situació que augmentava el perill hugonot, Felip I (II) el volgué incorporar a la corona, cosa assolida per negociació el 1588; però tant abans com després era viva la por inquisitorial que els gascons que havien ajudat el duc de Villahermosa a posseir el comtat de Ribagorça haguessin deixada llavor d'heretgia. — J. P. E. [16.492

Eloy MARTÍN CORRALES, *El comercio marítimo catalán a través de los archivos notariales (siglos XVI-XVIII): resultados, posibilidades y límites*, dins *Actes Notariat*, II, 249-289.

Dues parts ben diverses formen aquest article: la primera comença presentant les fonts arxivístiques no notariales que contenen dades sobre el comerç marítim català de l'Edat Moderna: *Registre de llicències de coses vedades*; *Drets de la Generalitat*; *Noticias de los barcos que salen y entran en puerto de Barcelona 1778* i el 1799, de Simancas, AG, *Drets de lleuda i de pariatge* (249-259), i segueix presentant les sèries notariales: contractes d'assegurances, de noliejament, préstecs sobre buc i arreus, comandes, companyies mercantils, inventaris, escriptories de Marina, armament en cors (259-267), alhora que en cada tema són indicats els treballs que han explotat la font indicada [cosa que confereix a aquestes pàgines una certa fesomia de butlletí bibliogràfic]; hi ha tres quadres sinòptics: de vaixells entrats al port de Barcelona entre el 1762 i el 1803 (252); de nombres globals d'entrades i eixides de naus al mateix port, 1498-1712 (262); i armes de foc lliurades per Intendència a patrons catalans (267). La segona part és de bibliografia (272-289). — J. P. E. [16.493

Gabriel VERDÚ, *Discripción succincta de la noble y antigua universidad de Catí*. Introducció i edició a cura de Vicent PITARCH (Biblioteca Veles i Paisatges, 3), Benicarló, Edicions Alambor 2000, 174 pp.

L'actual volum és dividit en dues parts: la primera conté l'estudi introductori de Vicent Pitarch (9-50); la segona, l'edició de la *Discripción...*, inèdita fins ara, de propietat particular (41) i sortosament retrobada després d'haver-se considerat engolida en la voràgine de la Guerra Civil 1936-1939 (51-128); un *Annex d'il·lustracions* ocupa les pàgines 129-174. L'estudi preliminar col·loca l'autor, no sols per la cronologia, ans també per les vinculacions personals (l'oncle dominic Blai Verdú i l'arquebisbe de València Isidoro Aliaga [cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms. 16.126-16.130], al costat del qual Gabriel madurà en concepte de 'familiar'), dins els corrents de la Contrareforma valenciana, amb la qual compartí religiositat barroca, plena ortodòxia i autèntica devoció a la reialesa en els moments de la Guerra de Separació. La *Discripción...*, oficialment destinada a completar amb informacions sobre Catí el llibre de l'oncle Blai sobre la Font de l'Avellà, en realitat hauria estat la col·laboració del catinenc amb estudis a la perfídia secular amb què Catí lluità a independitzar-se de Morella (25-26), datable entre el 1672 i el 1684 (27); només una de les tres altres obres seves fou publicada, les restants haurien restat inèdites (24). N'és descrita la qualitat de la llengua (32-40), que «conserva l'encant del

text ingenu, fresc, amb tons d'apassionament, i sobretot el caliu propi del petit fragment de vida del nostre Barroc» (40). Descrita la còpia actual incompleta, escrita el 1689 (42-47), i recordada la bibliografia adient (49-50), arriba la transcripció generosament anotada de la *Descripció...* (51-122); n'hem de destacar el capítol IX, *De los méritos y prendas del insigne R. P. M. Fr. Blacio Verdú...*, per les informacions sobre l'oncle escriptor (93-104); és també publicada la *Dedicatòria* del mateix Verdú a l'edició del *Sermó de la Conquesta* de Gaspar B. Arbuixech, del 1666 (125-127). L'*Annex d'il·lustracions* completa visualment moltes descripcions del text i anotacions de l'editor (129-174). — J. P. E. [16.494]

Enric VENTOSA I SERRA, *Velles esglésies de Cerdanya. Origen, descripció i característiques*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 439-552.

La descripció de cada una de les esglésies cerdanes, la situació geogràfica de les quals es pot veure en el croquis de la pàgina 441, és bàsicament arquitectònica i es concreta en una fitxa, en la qual consten les característiques principals, i en particular les de cada absis, de cada nau i de cada campanar, completades amb un dibuix de cada planta i de cada alçada i amb les corresponents fotografies; en la part expositiva consten les dades històriques conegudes i documentades, en general per la bibliografia aplegada en les dues pàgines finals (551-552). Les esglésies ací analitzades són: Santa Maria d'All, Sant Mamet d'Anes, Sant Andreu d'Angostrina, Sant Bartomeu de Bajande, Sant Andreu de Baltarga, Santa Maria de Bastanist, Santa Cecília de Beders, Santa Maria de Bell-lloc, Santa Cecília de Bolvir, Sant Marcel de Bor, Sant Romà de Càldegues, Sant Serni de Coborriu, Sant Policarp de Cortàs, Sant Joan de Dorres, Santa Eulàlia d'Éller, Sant Martí d'Envalls, Sant Serni d'Enveig, Sant Julià d'Estavar, Sant Climent de Gréixer, Sant Esteve de Guils, Sant Fruitós d'Iravals, Sant Martí d'Ix, Sant Fruitós de Llo, Santa Magdalena de Mendrat i Sant Sadurní de Meranges, cada una de les quals és acompanyada per les corresponents indicacions bibliogràfiques. — J. P. E. [16.495]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Sis inventaris del castell de Cervera (1482-1667)*, dins «Palestra Universitària», 13 (2000), 61-100.

Presentació (61-66) i transcripció (67-100) de sis inventaris del dit castell. La presentació localitza la fortalesa i descriu la seva estructura (punt il·lustrat amb dues fotografies i tres croquis entre les pàgines 64-65), recorda alguns dels alcaids i explica una llista de mots militars (65-66). Són conservats a Cervera, AHC, *Fons Dalmasas*; ultra les parts de la construcció i de l'instrumental militar, hi ha constància de documents en l'inventari del 1482 (73), en el del 1516 (85); i en el plec de paper adjunt: 88-90); en el del 1599 (93); en el del 1516 figura «un libre de stampa, de paper, cubertes de post, que és de gramàtica» (85), i en el darrer, del 1667, «una salutació de Nostra Senyora, francesa» (96). — J. P. E. [16.496]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre una societat de mercaders (1485-1486)*, dins «XL Assemblea Morella», 135-137.

Presentació i publicació dels tres documents amb els quals es constituí i es dissolgué al cap d'un any a Cervera una societat mercantil entre un mercader de Jaén i un de Vallibona; són a Cervera, AHC, *Fons notarial. Cervera*. — J. P. E. [16.497]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents per a la història de la moneda municipal de Cervera (1462-1626) (segona addenda)*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 93-94.

[Cf. ATCA, XV (1996), 669, núm. 10881, i XVII (1998), 714, núm. 12717]. Ara és presentada i transcrita una lletra de Francí Torroja, datada el 1485, defensant davant el regent de la cancelleria reial a Barcelona el seu dret als ploms o senyals que tenia en la dita vila, de Cervera, AHC, *Fons notarial* (94). — J. P. E. [16.498]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Joglars i músics de la Conca de Barberà i d'altres comarques tarragonines a Cervera i Tàrrrega (segles XIV a inicis del XVIII)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 9-25.

L'autor ha aplegat en sèries diverses de Cervera, AHC, *Fons municipal*, i de Tàrrrega, AHC, *Fons municipal*, les anotacions relatives a pagues a joglars o músics de poblacions de la Conca de Barberà (15-18) per llurs actuacions en les dues viles entre el 1338 i el 1633 a Cervera (10-13), i el 1361 i 1701 a Tàrrrega (13-14); també les relatives a professionals d'altres comarques (18-19), que amb el pas del temps s'anaren multiplicant i professionalitzant (19-20). Hi ha llista unitària d'uns i altres (20-22) i en apèndix, transcripció de cinc documents datats entre el 1446 i el 1701 (22-25). — J. P. E. [16.499]

Andreu Josep VILLALONGA, *Art i religió a Consell. Estudi historicoartístic de l'església parroquial (s. XVI-XX)* (Monuments de les Illes Balears, 17), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Balearics 1998, 122 pp.

L'objectiu d'aquestes pàgines és l'estudi de l'església parroquial de Consell des dels punts de vista arquitectònic i artístic, cosa que comporta reconstruir dins el possible el seu procés de construcció i d'embelliment; l'autor ha aprofitat els estudis d'altri (13-16; bibliografia: 118-119); les bases arxivístiques per a documentació nova són l'ADM, *Visites pastorals i Parròquies. Consell*, l'AP, l'AM i l'Arxiu privat de Son Fiol en la població, l'AM d'Alaró i l'ARM, *Protocols notarials i Parròquies i convents*. L'exposició té dues grans parts, respectivament dedicades a l'arquitectura del temple, del qual és transcrita la notícia de la primera pedra el 1580 (21); l'església subsistiria encara durant el segle XVIII, modificada per la construcció de capelles secundàries (21-64, amb nombre de fotografies). La segona part és per a les arts plàstiques i posa particular atenció a descriure els retaules (67-80), i la capella del Sant Crist (80-84). L'apèndix documental transcriu nombre de documents, deu dels quals són anteriors al segle XIX; contenen rebuts d'obres i la descripció de l'església el 1789 escrita per Jeroni de Berard, *Viaje a las villas de Mallorca* (99-105). — J. P. E. [16.500]

Joan MARÍ CARDONA, *El camí de missa. Poblament d'Eivissa i Formentera* (Monuments de les Illes Balears, 13), Palma de Mallorca i Eivissa, Institut d'Estudis Balearics i Consell Insular d'Eivissa i Formentera 1996, 180 pp.

‘Camí de missa’ significa a Eivissa un dret inalienable de pas per propietat particular d'altri només per a accedir a l'església parroquial en ocasió de rebre algun sagrament o de sepultura. Essent durant segles Santa Maria d'Eivissa parròquia única per a les Pitiüses, el ‘camí de missa’ constituïa una xarxa que intercomunicava tot el territori. En aquest cas, l'autor, com fa segle i mig l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg, ha refet el camí que porta a totes les parròquies actuals i als altres temples, dedicant a cada un la respectiva presentació, dins la qual transcriu fragments de fons arxivístics, tant d'Eivissa, Arxiu de la Pabordia de Santa Maria, o AHM; de Tarragona, AHA; de Barcelona, ACA, de Palma, ARM; i de Madrid, AHN (171); destaquen les delimitacions de termes parroquials realitzades pel primer bisbe, Manuel Abad i Lasierra, del 1784. Hi ha fotografia de totes les esglésies. — J. P. E. [16.501]

V. FERRER, *Un memorial de la guerra contra el turc. Les 'Notes' dels 'Llibres d'entreviniments' de la parròquia de Santa Maria d'Eivissa (segle XVI). Edició i estudi*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1997.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[16.502

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Las Islas Adyacentes al Reino de Mallorca en la época de Felipe II*, dins *Felipe II*, 293-311.

Amb trajectòries divergents, les illes a les quals són dedicades aquestes pàgines són les d'Eivissa i de Menorca, acomunades pel perill turc (al qual en ambdós casos la corona respongué amb fortificacions adients) i per l'economia d'exportació, sal i ramaderia, respectivament. Eivissa tot just ha encetat la recerca en els seus fons arxivístics; d'allò que hom en pot deduir, començà la solució al problema de la multiplicitat de jurisdiccions pel fet que els diversos senyors delegaren llurs funcions en el governador reial (298-299); el comerç de la sal, en canvi, caigué en forta crisi, fins a un 85% de les exportacions (300-301). Menorca, concentrada a Ciutadella abans del 1558, sofrí aquell any la presa i destrucció a mans dels turcs, i com a conseqüència de la fortificació a Maó (Castell de Sant Felip), es creà un nou pol, més dinàmic en la part oriental de l'illa i cap al final del regnat de Felip II la recuperació en ramaderia i teixits era innegable (306-309). — J. P. E.

[16.503

Erika SERNA I COBA, Joan SERRA I PERALS, *Documents per a la història de l'art altempordanès (1594-1618)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 123-248.

Tercera i darrera sèrie del conjunt d'estudis dels altars prebarrocs i barrocs altempordanesos coneguts gràcies a la recerca arxivística centrada en protocols notariais (cfr. ATCA XX (2001), 809, núm. 15.425). Serna i Serra estudien els autors dels retaules (Rafael Andreu, Francesc Borjonyó, Joan Mazier, Jaume Moler, Josep i Rafael Oliu, Gaspar Payrachs, Francesc Rago, Arnau Rocafort, Joan Baptista Toscano, Baldiri Vilar i Jaume Lazonera), el més notable dels quals és Gaspar Payrachs. Després són analitzats els contractes dels retaules, l'estructura o el programa artístic i els elements dels mateixos, com llur iconografia. En apèndix documental són publicats vint-i-tres d'aquests contractes, vint-i-dos procedents de l'Arxiu Històric de Girona i un de l'AHC d'Olot. Els contractes fan referència a retaules de les esglésies de Sant Cebrià de Mollet de Peralada, de Sant Climent Cescebes, de Sant Julià de Llers, de convents de Castelló d'Empúries, de Santa Eulàlia de Garriguella, d'Agullana, d'Arenys d'Empordà, de Saus, de Llançà, de Vilabertran, de Sant Llorenç de la Muga, de Beuda, de Vilamalla, de Maçanet de Cabrenys, de Figueres, d'Espolla i de la capella domèstica d'Ignasi Prats, de Figueres. Amb aquests són cinquanta-dos els contractes analitzats i publicats pels autors. — J. de P.

[16.504

Anna Maria CORREDOR PLAJA, *La vida dels francesos residents a la costa del Baix Empordà el 1637*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 79-100.

Aquestes pàgines es basen en el document intítulat: *Matrícula de francesos habitants a la costa de Catalunya, any 1637*, anys de guerra encoberta amb França en què calia controlar els francesos, de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Secretaria de Catalunya*, 551; aquest és el resultat: Torroella de Montgrí: 141 gavatxs; Pals: 18; Begur 12; Palafrugell, 11; Palamós, 15; Colonge, 6; Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro, 50 (81-82); l'autora aplega les dades comunes entorn l'origen, la forma de vida a Catalunya, oficis i propietat, punt ric en toponímia. Hi ha llistes alfabètiques dels residents a Pals, Begur, Torroella de Montgrí, Palafrugell, Palamós, Calonge i Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro (94-96); segueixen quadres sinòptics segons anys d'estada, de parents i d'oficis, d'anys de residència a Catalunya, d'estat civil, de nombre de fills i de propietats (96-98). Són transcrites set declaracions d'altres tants residents (98-100). — J. P. E.

[16.505

Josep LLOP I TOUS, *Dades, notes i apunts històrics de la vila de Falset, iniciats per mossèn Francesc Mestre*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 5-82.

La major part d'aquestes pàgines recorden efemèrides dels segles XIX i XX; però les primeres contenen una certa transcripció d'acta jurada, en la qual Alfons I de Catalunya manava d'establir els termenals de Siurana el 6 de març del 1173 (1172), d'ACA, *Canc., perg. d'Alfons I* (16-18); la traducció de l'acta de donació del terme de Falset als habitants, del *Llibre vermell* de l'AM de Falset; l'acta és del maig del 1191 i la transcripció del 1621 (19-20); l'anotació de naixement al castell de Falset, d'Elionor d'Aragó, filla de l'infant, futur fra, Pere d'Aragó i de Joana de Foix (20); la notícia de la troballa el 1821 d'un pergami amb fragments en hebreu del *Deuteronomi*, VI, 4-9, i XI, 11-21 (21); i la narració d'un episodi de la Guerra de Successió, de l'AP, terç llibre de baptismes, matrimonis i sepultures (21-22); hi ha notícies diverses relatives a la parròquia (22-24). És transcrita la inscripció que presidia l'antiga porta de l'ermita de Sant Gregori: «San Gregorio Pontífice Romano del Tesoro de la Iglesia Concede a todos sus Devotos Quanto Puede. Año 1721» (80). — J. P. E. [16.506

Josep LLOP I TOUS, *Una cruel sentència de l'any 1696 a Falset*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 277-280.

Narració resumida del doble crim d'assassinat del batlle i el lloctinent de Falset el 1696, del procés i de la sentència a càrrec de l'assassí, mentrestant difunt, i dels seus còmplices, de Tarragona, AH, *Protocols notariais. Tortosa*. — J. P. E. [16.507

Carlos BARQUERO GOÑI, *Actuaciones de Jaime II en las encomiendas Hospitalarias de la Castellania de Amposta: una aproximación*, dins *Jaume II*, 511-519.

Amposta i el seu castell eren el cap i donaven nom a tota la comanda hospitalera; l'autor narra alguns moments conflictius per a cases diverses de l'orde, en els quals hagué d'intervenir el rei, coneguts per Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Carpetas*, i per la documentació ja publicada de Barcelona, ACA: hi hagué conflictes de jurisdicció entre Fraga i Torrent de Cinca (on també hi hagué problemes per fugues de vassalls), entre Tortosa i Cervera del Maestrat per robatori de bestiar i entorn Ulldesona i Peníscola per la utilització de l'aigua de la Cènia; i en les antigues cases templeres de la Ribera d'Ebre a l'hora de passar a mans de l'Hospital, el qual, però, no volia donar la documentació de les seves cases al nou orde de Montesa. — J. P. E. [16.508

Marta SANCHO I PLANAS, *La producción de hierro en el establecimiento siderúrgico de Fabregada (Pre Pirineo Catalán) en la Edad Media (siglos XI-XIII)*, dins *Medieval Culture in Medieval Europe* (Papers of the 'Medieval Europe Brugge 1997' Conference", volume 7), edited by Guy DE BOE, Frans VERHAEGHE, Zellik - Asse, I. A. P. Repporten 1997, 61-72.

Localitzada l'antiga farga en la comarca del Pallars Jussà, en són donades algunes notícies sobre allò que era en l'Edat Mitjana abans del segle XIV en què ja havia desaparegut. El treball previ a l'excavació en el jaciment consistí a revisar els més d'onze mil documents dels segles IX-XIII que fan referència a la contrada, cent trenta-nou dels quals fan conèixer setanta-vuit fargues entre els Pirineus i l'Ebre a Catalunya (65), de les quals només una ha estat identificada i investigada, amb els primers resultats que figuren en les pàgines 66-71. Hi ha bibliografia (71-72). — J. P. E. [16.509

Josep M. BERNILS I MACH, *Antigues ordinacions de la vila de Figueres (1620, 1806, 1817 i 1852)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 157-165.

Recau en el camp del nostre interès el resum que l'autor ofereix d'uns *Capítols i Ordinacions de la vila de Figueres de la Mostasaffaria que foren corregides pels magnífics misser Paulí Romaguera i Francesch Pujol, botiguers de la mateixa vila per comissió a ells donada pels magnífics Cònsols i consell amb conclusió feta el 5 de gener de 1620*. No s'indica si el document és manuscrit o imprès, i l'autor hi ha tingut accés a través de fotocòpies conservades a l'arxiu municipal de Figueres. — J. de P. [16.510]

María Teresa IRANZO MUÑO, *La Carta de Franquicias de 1302 de Fortanete (Teruel)*, dins «Misc. San Vicente», 411-424.

Part de l'Alt Maestrat, integrat al regne d'Aragó el 1169, concedit a l'Orde de l'Hospital el 1202, i cal suposar que en aquells moments inicials dotat de la pròpia Carta de Poblament, que els habitants al cap d'un segle havien perduda tal com diu el text de la nova («...com éls aguessen perduda la carta antiga que avien de població del Espital...»: 423), Fortaner (la grafia del document és aquesta) rebia nou estatut municipal de relació amb els senyors, redactat en llengua catalana i datat pel còmput de l'Era el 1340, ací transcrit de Toledo, AHN, *Nobleza. Frías* (423-424). En les pàgines introductòries l'autora exposa l'estat actual dels estudis entorn les cartes de poblament aragoneses. — J. P. E. [16.511]

Maria Rosa FORT I CAÑELLAS, *Elements lèxics i toponímics en un document de Fraga de 1501*, dins «Misc. San Vicente», 355-371.

[Cf. ATCA, XX (2001), 810, núms. 15430-15432]. Estudi realitzat a base d'un volum d'actes del consell del 1501, de Fraga, Arxiu Municipal, d'on l'autora transcriu l'acta del 18 d'octubre, en la qual els jurats establiren les condicions per al contracte d'utilització d'herbes i aigües en el sector de sol ixent de Montnegres (370-371); l'autora analitza «alguns elements lèxics del dit document» (356), als quals dedica dues llistes alfabètiques: la dels mots emprats per a designar localitzacions (356-358) i la dels que designen objectes que entren en el contracte (358-366). Hi ha bibliografia (368-369). — J. P. E. [16.512]

Maria Mercè HOMS I BRUGAROLAS - Josep CANAL I ROQUET, *Senyors i pagesos del castell de Toralles (Garrotxa)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 51-122.

Amb documentació de l'arxiu del monestir de Sant Daniel de Girona, i d'altra de propietat particular que s'indica, els autors estudien la geografia, la vila, la parròquia i el castell de Toralles, la seva història -amb detall notable- i la qüestió remença des que es planteja fins a la sentència arbitral de 1488 i les disposicions complementàries posteriors. Els autors dreçen inventari dels trenta-sis masos existents a Toralles abans de la Pesta Negra i en annexos donen el nom de tots els pagesos que capbreven el 1345 i el 1558. En dos parells de quadres s'extremen els topònims de rius i torrents, els altres topònims, els senyors del castell de Toralles des del s. XI fins al 1558, la lista de mals usos, els masos i bordes coneguts i els antropònims. Els documents són citats només per referència. — J. de P. [16.513]

Pere CATALÀ I ROCA, *Contribució a l'estudi dels Bertran (segle XIV), família senyorial de Gelida*, dins «Misc. Riu», I, 381-390.

En el *Fogatge* del 1358 consta que Gelida és senyoriu del Jutge d'Arborea i en el de 1365-1370, d'En Berenguer Bertran (383), canvi causat per la rebel·lió sarda dels Arborea i consegüent venda de la jurisdicció senyorial de Gelida a l'esmentat mercader i ciutadà de Barcelona, sobre el qual i la seva família són ací aplegades notícies (384-387), també sobre llur relació amb Sardenya per casament amb la pubilla del comtat de Quirra (388-389). — J. P. E. [16.514]

M. Lluïsa ORRIOLS VIDAL, Xavier SORNÍ ESTEVA, *El capbreu de la rectoria de la parroquial església de Santa Maria de la Geltrú de l'any 1495* (Documents i Estudis de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú, 1), Vilanova i la Geltrú 1995, 136 pp.

Conservat a Vilanova i la Geltrú, AP de la Geltrú, el *Capbreu del 1495*, redactat en llatí (fora del text de la crida que proclamava l'obligació de capbrevar: 23), és ací d'alguna manera transcrit (21-44), amb el complement de tres actes d'establiment (o de la seva confirmació) d'una vinya i de dues peces de terra (45-48). Els capbrevants foren vint-i-quatre, els quals reconegueren al rector de la Geltrú els drets senyorials sobre quaranta-sis peces de terra (51-53), que en les pàgines següents són localitzades tant dins el terme de la Geltrú com en el de Vilanova (57-73), i delimitades les relacions entre els emfiteutes i la senyoria (74-104). El darrer capítol presenta un esquema de cada confessió (106-130). — J. P. E. [16.515]

THESAURI GUALTRUDE. *Recull d'articles de Mn. Miquel Nicolau Faura. Apunt biogràfic*: M. Ll. ORRIOLS VIDAL. Edició a cura de Ferran SANZ LOU i Xavier SORNÍ ESTEVA (Col·lecció Documents i Estudis de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú, 2), Vilanova i la Geltrú, Parròquia de Santa Maria de la Geltrú 1996, 142 pp.

Responsable en qualitat d'Ecònom de la parròquia de la Geltrú el decenni 1926-1936, assassinat el 12 d'agost del darrer any esmentat, Miquel Nicolau i Faura ordenà i valorà l'arxiu parroquial, d'una banda (per les garanties que donava, obtingué de l'Institut d'Estudis Catalans la devolució de noranta-vuit pergamins que un seu antecessor havia donat a la institució barcelonina: 16-17; però..., 19, nota 11), i de l'altra amb quaranta-un articles divulgats en publicacions locals nombre d'informacions històriques mitjançant fragments textuals transcrits o traduïts d'aquell fons, ara reproduïts en aquesta publicació. — J. P. E. [16.516]

Francesc RUIZ QUESADA, *Els Borrassà i les canòniques de Girona*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», XII (1999-2000), 117-147.

Repàs de l'activitat de la raguèlia Borrassà a Girona des del 1360 al 1422, amb particular atenció a la successió de pintors Borrassà entre aquelles dates i a l'atribució d'obres a cada un d'ells (Guillem Borrassà I i II, Lluís i Francesc Borrassà); els dos darrers el 1422 confessaven liquidat el pagament del retaule de Sant Martí Sacosta (són publicades en apèndix dues èpoques pel retaule major de la darrera església: 146-167, de Girona, AH, *Protocols. Notaria* 1, 385); ultra aquests documents, les presents pàgines es basen en els publicats per d'altres autors, en particular per Josep M. Madurell i Marimon i Josep Clara i Resplandis. — J. P. E. [16.517]

Carlos del VALLE, *Los terremotos de Girona de 1427 en la fuente hebrea*. Edición príncipe con un epílogo del Dr. Antoni ROCA (Colección España Judía. Autores Judíos de Cataluña, 1), Madrid i Girona, Aben Ezra ediciones i Ajuntament de Girona 1996, 133 pp.

En aquesta publicació són ofertes al públic en primer lloc i com a aportació principal, la narració dels terratrèmols del 1427 escrita per un jueu de Girona sembla a començaments de juny d'aquell any, abans que el 18 del mateix mes es produís la darrera sotragada; i en apèndix les narracions d'aquelles falconades del mateix any a Catalunya de procedència cartoixana i conservades a Viena, Staatsbibliothek ms. 3529; i a Gdansk / Danzig, Ms Mar. F. 256. — J. P. E. [16.518]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Ermites i santuaris de la Diòcesi de Girona* (Col·lecció Francesc Monsalvatge, 4), Girona, Diputació 2000, 186 pp.

A base de sèries diverses de l'ADG, i diferenciant amb precisió les capelles dels santuaris, l'autor ofereix informació documental i bibliogràfica de més de cinc-cents llocs de culte del bisbat de Girona, alfabèticament ordenats pel nom de la respectiva població, d'Adri a Vulpellac, sota la qual són aplegades les referències documentals proporcionades per les esmentades sèries (39-163); en el cas que una població tingui més d'una ermita o santuari, hi ha paràgraf particular per a cada un. El conjunt de notícies aplegades han permès a l'autor d'escriure les pàgines inicials de visió global, en les quals presenta de forma diacrònica la compareixença d'ermites i santuaris en la documentació antiga, les processons o pelegrinatges que hi feien cap, els goigs que en resultaren (33-35), i les formes de vinculació amb la comunitat parroquial o amb la jerarquia eclesiàstica (27-32). Les pàgines finals ens ofereixen llista de noms i d'advocacions (165-170) i onze pàgines de reproduccions fotogràfiques (173-183, una de les quals, almenys, correspon als *Goigs en alabansa de la verge Santa Brígida...*, d'Amer, del segle XVIII: 179). — J. P. E. [16.519

Pep VILA, *Les litúrgies del menjar a les terres gironines*, Girona, Diputació 2000, 580 pp.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [16.519 bis

Josep CLARA, *Un cens desconegut del bisbat de Girona (1598)*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis a honor de Josep M. Pons Guri, I), 173-184.

El dit recompte demogràfic s'ha conservat a Girona, AD, *Visitationum* (P-75), i consisteix a indicar el nombre de focs al costat del nom de la població visitada (no són totes les del bisbat, començant per la capital, que no hi figura); la primera llista conté les parròquies a les quals hom assignava cent o més focs, al capdamunt de les quals en aquell moment s'havia col·locat Olot amb 800 cases, passant Castelló d'Empúries a segon terme amb 500 (174-175; els nombres del 1598 són col·locats al costat dels de 1553); les altres poblacions són aplegades per comarques: Alt Empordà (175-178), Baix Empordà (178-179), Garrotxa (180-181), Gironès (181-182), Pla de l'Estany (182-183), Ripollès (183-184) i Selva (184). La impressió era la de creixement demogràfic: Camprodon hauria crescut el 300% i Vilallonga el 303%. — J. P. E. [16.520

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Carreres dels col·laboradors dels bisbes de Girona 1600-1774*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 125-178.

L'autor es proposa d'estudiar dins el període seleccionat la promoció de les persones eclesiàstiques de l'entorn del bisbe de Girona. El bisbe és tothora el detentor d'una potestat i el cap d'una administració. Com a tal, exerceix el seu poder a través d'organismes com és ara la Cúria, que se li subordinen però que també el limiten. Marquès descriu la divisió del poder en l'esfera eclesiàstica, amb la part important que hi pren també el Capítol catedralici, i els 'pactes' que feien possible el seu funcionament regular. Normalment com a vicari general era designat un canonge, amb poques excepcions. A partir del s. XVIII es desenvolupa el càrrec de secretari de cambra i govern, persona de la confiança del bisbe, pertanyent a la seva 'família'. Els servidors del bisbe veien retribuïts els seus serveis amb l'assignació de parròquies, que després es podien permutar per beneficis més interessants. Aquesta mena de nepotisme diocesà s'acabà amb el concordat borbònic de 1753, quan s'aplicaren al peu de la lletra les disposicions conciliars tridentines, abans vulnerades d'una manera sistemàtica mitjançant trucs i subterfugis. En apèndix és donada una llista llarga d'eclesiàstics que van fer carrera de la mà dels bisbes que governaven la diòcesi de 1598 al 1774. Les notícies, com avisa l'autor, procedeixen dels índexs de documents de la sèrie *Manuale* de l'arxiu diocesà, elaborats per ell mateix, els quals analitzen 60.071 documents del període que va del 1576 al 1819. És una veritable 'selva de noms i currículums', de gran utilitat per a il·lustrar la història gironina del període, que la manca d'índexs de noms del volum farà poc manejable, ai làs, quan és un primer intent de

penetrar en un dels boscos documentals diocesans, dels quals és ben coneguda l'espessor i són prou desconegudes les informacions que contenen. — J. de P. {16.521

Pep VILA, *Adsumus*, *l'oració del consell municipal gironí*, dins «Revista de Girona», núm. 198 (gener-febrer 2000), 54-55.

Conservada en un full de pergami en l'AM de Girona, introduïda al començament de les sessions municipals per decisió presa el 10 de gener del 1648, és ací reproduïda fotogràficament i traduïda al català; l'original llatí procedeix d'un 'ordo' sinodal anterior al segle VII i fou integrada per Guilhem Durand, de Mende, en la seva compilació litúrgica. En llatí o en versió castellana fou emprada pel consell municipal gironí fins enllà del segle XIX. — J. P. E. {16.522

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Organistes i mestres de capella de la diòcesi de Girona*, dins «Anuario Musical», núm. 54 (1999), 89-130.

Exposada la vinculació entre música i església per raó de la celebració solemne d'ofici litúrgic i missa, en resulta l'existència, ultra del xantre, tant d'organistes com de mestres de capella en les principals esglésies del bisbat i la d'un sol clergue que feia d'organista i de músic alhora en la immensa majoria de les altres; el mestre de capella era alhora el primer mestre de música en la localitat. Els registres de l'ADG permeten de conèixer els noms, el temps i la localització en la qual cada un dels eclesiàstics que figuren en les llistes ací publicades prestaren els respectius serveis. — J. P. E. {16.523

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *L'episcopat i la formació del baix clergat al segle XVIII. L'exemple de les conferències eclesiàstiques del bisbat de Girona*, dins *Bisbes segle XVIII*, 89-132.

Ultra la celebració de sínodes diocesans i l'erecció de seminaris, la línia posttridentina es concretà el 1717 en l'establiment de les 'Conferències sacerdotals' per obra del Concili Provincial de la Tarraconense reunit a Girona (91). L'autor recorda en aquestes pàgines els precedents tant europeus (92-94), com catalans, als quals l'edicte tarragoní donà continuïtat (95-98), i es fixa més en l'aplicació gironina, oficialment implantada el 1718, que el 1751 assolí el cim de cinquanta-set (99), amb una xarxa que prescindia de les estructures oficials i cercava la facilitat d'accés, de la mateixa manera que la temàtica sorgia d'allò que el bisbe havia constatat en les visites pastorals, i cada assistent n'havia de presentar un breu resum per escrit (cosa que incitava a l'estudi i la possessió de llibres), llegit i discutit en la conferència (100-102). Els temes (no pas les respostes) dels anys 1718-1778 es conserven a l'ADG: insisteixen en la figura del pastor-rector i en la seva actuació d'acord amb la normativa posttridentina (103-107). No cal dir que foren d'efecte positiu, sobretot en la formació de biblioteques eclesiàstiques locals, però vers la meitat de segle ja passaven per la crisi de l'absentisme (107-110). Trobem en apèndix les *Ordinacions de la Germanor de Sacerdots de la Conferència de Rupit*, del 1739 (115-118); l'*Establiment de conferències quinzenals a Sant Cristòfor de les Planes*, del 1736 (118-121); i *Tria de temes a estudi de les conferències diocesanes*, 1718-1778 (121-132). — J. P. E. {16.524

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Pep VILA, *Llicències i permisos de representacions teatrals en les comarques gironines de la Contrareforma*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 481-502.

El nucli central d'aquestes pàgines és constituït per la llista, cronològicament ordenada entre el 1613 i el 1680, de permisos de representació teatral, per a cada un dels quals consta el títol de l'obra representada; la font és Girona, ADG, *Sèrie U* (487-491). També són transcrits sencers, de sèries diverses del mateix arxiu, com el *Registre de lletres* o el *Manual*, set permisos dels anys 1363-1677 (495-501). Hi ha taula de topònims i de títols d'obres, llista de temàtica de les repre-

sentacions, i dels llocs d'aquestes (501-502). Les pàgines inicials recorden, amb transcripció de paràgrafs, la normativa diocesana al respecte posterior al concili de Trento, dictada en *Constitucions sinodals* o en *Concilis Provincials* entre el 1543 i el 1717 (483); a Perpinyà és documentat el 1614 un conflicte dins el capítol de Sant Joan perquè un ardiaca anava a veure comèdies (484); i els Jurats de la Ciutat de Girona establiren un vot de poble que frenava les representacions (485). A través d'aquesta documentació coneixem dos nous autors: Felicià Tarrats, rector de Tarradelles, que escriví una peça sobre Sant Mer, abat de Banyoles, i Joan B. Miró, de Lleida, autor d'una *Passió* (486). — J. P. E. [16.525]

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *Beneficis de les abadies gironines (s. XVIII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 389-417.

Abans del concordat amb la Santa Seu del 1753, el marquès de la Ensenada va sotmetre als abats de l'estat espanyol un qüestionari sobre els beneficis fundats a les esglésies que regien. Aquests documents són ara a l'AHN de Madrid, Secció de *Consejos*. Del lligall 12049, l'autor publica les respostes dels abats de Santa Maria d'Amer i Santa Maria de Roses, Sant Pere de Camprodon, Sant Esteve de Banyoles, Sant Pere de Besalú, Sant Pere de Roda, Sant Pere de Galligants i Sant Salvador de Breda. — J. de P. [16.526]

Josep FÀBREGAS ROIG, *La Guerra Gran, 1793-1795. El protagonisme de Girona i la mobilització dels Miquelets*, Lleida, Pagès editors 2000, 176 pp.

Part de tesi doctoral, que esbrina, primer, el conflicte bèl·lic i la reacció del poble coneguda a través de lletres, diaris, etc.; després, la contribució econòmica tant de Girona com de Besalú i els seus contorns, tot a base de la documentació de nombrosos arxius de Catalunya (comarcals de Cervera, Reus, Tàrraga, Tortosa; municipals de Barcelona, Girona, Sant Feliu de Guíxols; històrics de Girona i Tarragona; i General de Simancas; i els del Palau de Peralada i Palau Requesens, a Sant Cugat del Vallès): la primera part equival a un diari de les operacions bèl·liques de les successives campanyes dels anys 1793 (17-44), en què l'exèrcit del rei d'Espanya no es pogué apoderar de Perpinyà; aquesta part porta intercalada la presa de Toló (31-38); 1794, en què l'exèrcit de la République Française contraatacà fins a les envistes de Girona i calgué resuscitar la milícia de la terra, els Sometents (45-84), per als quals fou escrita una *Instrucción para las Justicias y Ayuntamientos*, ací resumida (79-81); i 1795, en què el darrer anava reculant i les hostilitats s'acabaren perquè ambdós països i exèrcits, exhausts, ja no pogueren seguir (86-96); la narració de la primera part és sovint feta amb fragments de texts contemporanis dels fets i completada amb nombre de croquis geogràfics i de quadres sinòptics que presenten els efectius militars o els resultats de les batalles. La segona part presenta i quantifica l'aportació de la terra en forma de miquelets, quan el fracàs continu de l'exèrcit espanyol obligà les poblacions a prendre la defensa pel seu compte el gener del 1795, una defensa que no sols comportava la formació d'un cos militar, sinó sobretot la seva financiació per les poblacions de Catalunya; gran part d'aquesta secció és dedicada als problemes que suscità Girona a fi que la seva contribució no fos superior a la dels altres corregiments; en aquesta part els quadres sinòptics, alguns dels quals són de naturalesa demogràfica, són particularment abundants; assenyalen la llarga *Relació de pobles del partit de Besalú ocupats per les tropes franceses* (119-121). Hi ha indicació de fonts i bibliografia (169-172). — J. P. E. [16.527]

Joan BOADAS, Josep M. LLORENS, Josep Manuel RUEDA, *El patrimoni cultural. Del conreu de la història a la gestió integral*, dins *Girona 200*, 227-238.

Aquestes pàgines recorden les actuacions empreses des de camps diversos per a la conservació i sovint salvaguarda del patrimoni cultural i ens informen de la constitució de biblioteques especialitzades d'arqueologia i d'història actualment en el Museu d'Arqueologia de Catalunya (Sant

Pere de Galligants) (229); de les actuacions de la Comissió de Patrimoni des del maig del 1937 salvant i concentrant alguns arxius, sobretot eclesiàstics, quan per la folia incendiària del 1936 «muchos archivos parroquiales y monacales habían sido destruídos» (232-233). Després del 1939 naixerien els Instituts d'Estudis comarcals o provincial, el Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona (235). Hi ha bibliografia (238). — J. P. E. [16.528

Francisco de LARA LÓPEZ, *El pensament. Lluites ideològiques i polítiques entre tradició i modernitat*, dins *Girona 2000*, 239-252.

Pàgines que presenten la successió de formes predominants de pensament, de vegades més subterranies que explícites, en la Girona del segle XX, on trobem informació i enquadrament -aquest bàsicament des d'un punt de vista 'espanyol' - de persones gironines habituals en les nostres pàgines com Tomàs i Joaquim Carreras i Artau, Josep M. Millàs i Vallicrosa, Lluís Batlle i Prats, Eusebi Colomer i Pous, i llur obra col·lectiva l'Institut de Estudios Gerundenses i els «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», els quals (homes i obra col·lectiva) en col·laboració amb d'altres, contribuïren «a l'enderrocament ideològic del nacionalcatolicisme» (251). — J. P. E. [16.529

Enric PUJOL, *{La historiografia}. Entre la realitat comarcal i l'atracció barcelonina*, dins *Girona 2000*, 287-294.

Repàs de la dedicació i de la producció historiogràfica, que fa passar davant els ulls l'obra del grup que, vinculat a la «Revista de Gerona», escorcollà els arxius i produí obres com la de Francesc Monsalvatge i Fossas i Joaquim Botet i Sisó (l'obra del qual, *Les monedes catalanes*, fou publicada per l'Institut d'Estudis Catalans); amb aquesta institució col·laboraren plenament els gironins Josep M. Millàs i Vallicrosa, i Tomàs i Joaquim Carreras i Artau; després del 1940 s'ha d'esmentar el nucli universitari gironí (Jaume Vicens i Vives, Joan Reglà i Campistol i Santiago Sobrequés i Vidal), al qual s'afegiren els grups d'historiadors locals de Girona (Lluís Batlle i Prats i els 'seus' «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses»), d'Olot (Nolasc del Molar) i Figueres (Albert Compte). Els darrers decennis han donat un esplet de noms [que arriben o ja viuen en plena maduresa, els noms dels quals es troben contínuament en aquestes pàgines]. Hi ha un quadre cronològic i un de bibliogràfic (293-294). — J. P. E. [16.530

Joan DUCH I MAS, Gener GONZALVO I BOU, *Els pergamins reials sobre el mercat i les fires de Guimerà. El privilegi de Jaume II (1294)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001): 54-57.

Crònica de la troballa i identificació de dos documents en pergamí a la Casa de la Vila de Guimerà, ara a Tàrraga, AHC; ja foren publicats el 1994 en la mateixa revista [cf. ATCA, XV (1996), 679, núm. 10.925]; ara hi és afegida notícia, transcripció i traducció del document de Jaume II concedint a Guimerà mercat setmanal els dimecres (56-57). — J. P. E. [16.530 bis

Manuel JIMÉNEZ CATALÁN, *La imprenta en Lérida. Ensayo bibliográfico (1479-1917)*. Edició dirigida y coordinada per Lola GONZÁLEZ, Lleida, Universitat i Institut d'Estudis Ilerdencs 1997, LII i 588 pp.

Aquest treball arriba al públic vuitanta anys després d'haver estat acabat i guardonat. La part introductòria ofereix una breu presentació de l'autor (XV-XXIII), repassa els estudis dedicats a la introducció i activitat de la imprenta a Lleida, tant els anteriors (XXIII-XXVIII) com els posteriors (XXIX-XXXVII) a la guerra civil dels anys 1936-1939, i remarca allò que els estudis de Jiménez Catalán representaren dins el conjunt de recerques hispàniques sobre el tema (XXXVIII-XL). La introducció es clou amb la bibliografia de Jiménez Catalán (XLIII-XLIV) i la

dedicada a la impremta a Lleida (XLV-XLVIII). En allò que recau en el nostre camp, el volum és dividit en aquestes dues seccions: la dedicada als successius impressors: dels segles XV (9-16), XVI (17-24), XVII-XVIII (25-40), on trobem nombre de reproduccions, entre les quals hi ha uns *Goigs en alabansa al gloriós sant Isidro, Patró dels pagesos*. La segona part analitza tècnicament cada una de les edicions impreses a Lleida, altra vegada per segles: XV (63-80), XVI (81-119), XVII (123-209) i XVIII (210-253), i amb un complement per als impresos de datació dubtosa (436-448 i 481-486), amb particular atenció a l'edició lleidetana del 1910 del *Regiment de preservació a epidèmia o pestilència*, de Jacme d'Agramont, amb narració del seu descobriment a l'Arxiu Parroquial de Verdú (519-521). Hi ha taula d'impressors i de llibreters (527-528) i taula general d'autors, traductors, compiladors i d'obres anònimes (529-544). — J. P. E. [16.531

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *La campaneta de les ànimes de la Llèqua*, dins «XL Assemblea Morella», 413-416.

Descrits tant el lloc despoblat de la Llèqua (prop Cincorres, els Ports de Morella) com les característiques tècniques de la dita campana, construïda entorn el 1450, i ara dipositada en el Museu Arxiprestal de Morella, n'és reportada la inscripció: «te deum laudamus» (415). — J. P. E. [16.532

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La Gobernación del Reino de Mallorca*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 79-111.

La governació del Regne de Mallorca naixia l'octubre del 1230, el 1256 era atribuïda a l'infant Jaume (futur rei de Mallorca), cosa que creava una situació especial, car havia de col·laborar amb els funcionaris reials posats pel seu pare, Jaume I (83-85); aquestes pàgines ens en fan conèixer l'evolució i algunes vicissituds molt concretes, com és ara la forma de pagament del sou a un dels primers governadors (82: quadre sinòptic), o la seqüència de governadors en les tres illes (88: quadre sinòptic), tant en el temps d'integració (83-85 i 86) o reintegració en la corona catalanoaragonesa (90-100) com en el del regne privatiu, al qual corresponen algunes sèries de l'ARM i alguns llibres de privilegis (86-90); el governador, màxima representació reial després del 1343 i l'actuació del qual fou formulada i era guiada per *Estils de governació* (93), presidia òrgans executius i era ajudat per assessors (101-108); a darreries del segle XIV compareixeria el primer virrei, Hug d'Anglesola, decidit i efectiu, cosa que contribuï a enfrontar dos corrents d'opinió, el de l'eficàcia o el de la vigència de les franqueses del Regne (94-98). Les fonts en què aquestes pàgines es basen són de Palma de Mallorca, ARM, *Escrivania de cartes reials*, o d'altra documentació ja publicada. — J. P. E. [16.533

Gabriel ALOU FORNER, *El mercader Juan Barral y el comercio en Mallorca e Ibiza tras la conquista (1235-1236)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 469-476.

«Este estudio tiene por objeto dar a conocer un botón de muestra de las posibilidades que permite a la investigación una documentación tan variada como rica» (469) com la de Sant Domènec de Mallorca, conservada a Madrid, AHN, *Clerecia*, carpeta 77, en la qual hi hauria més de cent cinquanta pergamins anteriors al 1250; ací en són transcrits vuit (472-476), a través dels quals hom es fa una idea de la vitalitat comercial de Mallorca en els primers anys de la conquesta, d'Occitània al Nord d'Àfrica fins a Espanya, amb particular interès en la sal d'Eivissa. L'autor indica semblant riquesa documental de la cartoixa de Valldemossa en el mateix arxiu. — J. P. E. [16.534

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Las cuentas de la colonización feudal (Mallorca 1231-1245)*, dins «En la España Medieval», 20 (1997).

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[16.535

Ricard SOTO, *Drets reials, renda feudal i circulació monetària a Mallorca del segle XIII*, dins «Gaceta Numismática», núm. 137 (junio 2000), 51-66.

Aquestes pàgines es basen sobretot en la documentació de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni. Escribania de cartes reials*; l'autor hi veu diferenciades dues etapes: 1230-1247 i 1247-1301; en la primera, després d'uns primers anys en què la moneda corrent devia ésser la procedent de la presa de la ciutat, per als anys 1236-1247 de les cinc-cents cinquanta-una transaccions documentades, el 82'39% foren realitzades en moneda melgoresa; els anys 1247-1276, en canvi, en el 75'60% de les 820 transaccions, la moneda foren els reials valencians (53-54); i dels 273 establiments en la zona de Nuno Sanç, el 61'04% havia d'ésser pagat amb masmudines (55-56). L'economia reial en temps de Jaume II de Mallorca es basà sobretot en venda de drets reials, que podia oscil·lar entre les 5000 i les 15000 lliures de reials valencians; el 1301, amb les *Ordinacions del Regne de Mallorca*, Jaume II, creà el reial de Mallorca, amb paritat oficial amb el valencià, però la realitat no respongué a la pretesa paritat i el reial mallorquí s'hagué de limitar a l'interior del regne (63). És transcrit un permís de cercar tresors, del 1247 (64-65). Hi ha bibliografia (65-66). — J. P. E. [16.536]

Antoni MAYOL I LLOMPART, *El vi en el sistema tributari de Mallorca (segles XIV-XV)*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 163-179.

Repàs de les taxes sobre el vi, que compareixen el 1310; el 1328, els controls esdevingueren estrictes: els recol·lectors havien de declarar la producció. La normativa per a la segona meitat del segle XIV és aplegada en el còdex 29 de l'ARM; destaca la relativa al sisè del vi, amb *Ordinacions* pròpies en vint-i-sis capítols, ací resumits i reduïts a quadre sinòptic (165-168). Per a la Part forana, el tribut era, de més a més, d'un quint, objecte del còdex 30, de la segona meitat del segle XV; també n'és resumida la normativa, i esquematitzada en quadre (170-174); a darreries del segle XV, Ferran II intentarà un redreç de la producció disminuint la fiscalitat, però agravant el control (178-179). — J. P. E. [16.537]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los delitos contra el matrimonio y la moral sexual en el Derecho histórico de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 45-64.

Aquestes pàgines recorden, d'una banda, que el dret mallorquí era calcat en el natural i el canònic (en alguns casos a través de les explicacions de Francesc Eiximenis en el *Regiment de la cosa pública*), i que, de l'altra, es basava en l'assumpció de les normes legals canòniques en la legislació o la normativa mallorquines, paral·leles de la catalana, i la seva aplicació a casos reals, ni que fos per sentències de la Reial Audiència, aquells coneguts per fonts diverses ja publicades o encara inèdites; l'autor divideix la seva exposició en delictes contra el matrimoni (45-54) i delictes contra la moral sexual (54-64); són tractats en la primera part l'adulteri, el concubinat, la bigàmia, els matrimonis sense consentiment familiar, els besos i altres actes que podien forçar al matrimoni, i la separació de fet. En la segona meitat trobem pàgines dedicades al crim contra natura, a l'incest, l'estupre i la violació, el rapte, i el lenocini, dins el qual trobem l'alcauoteria, el rufianisme i el lenocini simple. Les fonts són alguns sínodes diocesans de Mallorca, i documentació inèdita de l'ARM, sobretot de l'AA, o de volums com el *Llibre de jurisdiccions e stils* o els dos *Roselló*, el Vell i el Nou. — J. P. E. [16.538]

Bartomeu BESTARD CLADERA, *L'heràldica medieval a la Seu de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 79-88.

Repàs analític tant des del punt de vista històric com de l'heràldic dels escuts d'armes que es troben en llocs diversos de la dita Seu, començant per la O/rosassa. En algun cas hi ha referència a volums manuscrits de Palma de Mallorca, ARM, *Lletres reials* (82, nota 22), a l'*Armorial català* de

Salamanca, (Biblioteca de la Universitat 84, nota 33) o a qualque llibre de fàbrica de l'arxiu de la mateixa seu (85, nota 44). El text d'aquestes pàgines és completat amb les vuit primeres fotografies en la secció de làmines al final del volum. — J. P. E. [16.539

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La estructura de la administración real en la isla de Mallorca* circa 1358, dins «Mayurqa», 26 (2000), 145-159.

Entorn el 1358 el *Llibre de les rendes e emoluments que l senyor rey rebia en la ciutat e illa de Mallorques*, ara a ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, reestructurava d'acord amb la sobirania única tant la percepció com la normal despesa de diner reial, reduïda aquesta a quadres sinòptics per a la Casa dels bans, la Batllia, la Justícia criminal i el port (151-152); segueix la distribució i remuneració de personal en cada una de les seccions de l'administració reial: governació (153-154), administració de justícia (154-157) i administració econòmica (158-159). Hi ha alguna notícia sobre l'economia del regne privatiu (147-148). — J. P. E. [16.540

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, 'Folles fembres bordelleres'. *La prostitució femenina al tombant de l'edat mitjana (Ciutat de Mallorca, segles XIV-XVI)*, dins «XVIII Estudis Locals», 213-249.

Les primeres pàgines repassen el tractament del tema en els historiadors del Barroc i els estudis i publicacions del segle XX, tant de tipus històric com antropològic i folclòric (214-218). El cos de l'article té dues grans parts: la primera descriu la prostitució de manera que barreja les consideracions generals amb les dades de Mallorca: figura jurídica de la prostituta, l'interès públic a delimitar l'exercici dins un clos ciutadà i la funció social de descarregador de tensions, sobretot entre col·lectius d'avalot fàcil (220-226). La segona part es limita a Ciutat de Mallorca, a base de documentació ja publicada i en un cas inèdita a ARM, *Reial Patrimoni*, i en especial de les *Ordinacions del 1479*, en part resumides (233-234): hi ha la tensió entre una prostitució omnipresent i la tancada al bordell, reconstruït en la data esmentada (228-230), la condícia a delimitar jurídicament la figura de la prostituta («dona errada que viu a guany del seu cos obtingut amb més d'un home»: 232) i tota la voracitat dels qui viuen dels diners d'elles, sobretot al bordell, amb diversitat de figures sociojurídiques: senyor del bordell, alcavots, hostalers, etc. (227-239). — J. P. E. [16.541

José Francisco LÓPEZ BONET, *La Ceca y los Jurados de Mallorca. Diferencias criteriológico contables con el fisco real (1434-1438)*, dins XVI Congreso Corona, I, 395-419.

Dibuixat el marc de desfeta econòmica de Mallorca en el pas del segle XIV al XV i els seus antecedents ja del temps de Joan I (397-401), l'autor analitza el procés dels anys 1434 i següents, conservat a Palma de Mallorca, ARM, Arxiu Històric 2030, que discutia si la corona o la ciutat de Mallorca tenia dret a una quantitat que superava les 1215 lliures, generades pels interessos als préstecs de la darrera als reis Joan I i Martí l'Humà; l'autor hi destaca «la diferencia abismal de criterios de imputación mantenidos por los representantes de los jurados frente a las instancias políticas y a sus oficiales fiscales» (405); un dels punts interessants inclosos en el procés és el compte de l'or encunyat a la Ceca de Mallorca en forma de florins d'or d'Aragó entre el 1401 i el 1432, ací presentat en diversos quadres sinòptics (410-413). — J. P. E. [16.542

Onofre VAQUER BENNASAR, *Comerç entre Mallorca i Nàpols després de la conquesta de 1443*, dins XVI Congreso Corona, II, 1201-1219.

L'autor ha escorcollat els protocols de quatre notaris especialitzats en comerç i n'ha tret les xifres tant absolutes com relatives de naus adreçades a Nàpols els anys 1448-1468: cinquanta-tres

en total, que arriben al 12'04% els anys 1465-1468 i assenyalen els mercaders mallorquins que s'establiren a Nàpols (1201-1202); sintetitzades les dades sobre productes intercanviats (1204-1206), tenim llista dels noliejaments (1207-1208), de mercaderies assegurades (1209-1212), de comandaments (1213-1214) i d'importacions de Nàpols (1215-1217) i de trameses de pedra de Mallorca a Nàpols (1217-1219). Hi ha bibliografia (1219). — J. P. E. [16.543

Joana Maria PUJADES I MORA, Enrique SÁNCHEZ NIEVAS, *Els sistemes alimentaris del tombant de l'edat mitjana: cartoixos i dominics*, dins «XVIII Estudis Locals», 483-495.

Ultra els estudis sobre alimentació, aquestes pàgines apleguen les informacions dels *Llibres d'entrades i eixides* de Sant Domènec de Ciutat i de la cartoixa de Valldemossa, ara a Palma, ARM, *Convents*, C-1242 i C-1517, ací aplegades sota el epígraf de llegums i hortalisses, fruita, llet i productes làctics, ous, carn (no per als cartoixos), peix i altres productes, distingint entre ambdues cases; assenyalen la llista de denominacions de peixos (490); també hi ha notícia de preus. Tot i que els llibres arriben respectivament al 1514 i 1533, no documenten cap presència de comestibles de les Índies fa poc descobertes (493). Hi ha bibliografia (494). — J. P. E. [16.544

Josep ESTELRICH I COSTA, *Macrotoponímia d'un monestir. El monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes, de Ciutat de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 407-414.

Fundat el 1333 com a Casa de dones de Penitència, considerades del Terç Orde (regular) de Sant Francesc, transformades elles el 1485 en Jerònimes i la casa o convent en monestir, la comunitat ha creat una toponímia d'ús intern, que ha passat a la documentació de l'arxiu (i en un parell de casos, a la de l'ARM i a l'ADM). L'autor l'ha aplegada en aquestes pàgines, amb indicació de la data més antiga en què es documenta; entre els topònims hi ha els de 's'Arxiu' («amb un bon armari de bon llenyam, amb data de 1753»: 410) i de 'sa Biblioteca'. — J. P. E. [16.545

Sebastiana SABATER, *La pintura gòtica en el convento de Santa Elisabet. Obras de maestros castellanos*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 415-420.

Encara que l'estudi d'història de l'art no entra en el nostre camp, sí que hi entra l'atenció posada per l'autora a la decoració de llibres de cor i en concret a les inicials miniades de l'Ofici de la Santíssima Trinitat, i del *Volum de Corpus*; la d'aquell seria de tipus francoflamenc normal a Castella els trenta darrers anys del segle XV, i la de Corpus, de la darrera miniatura gòtica flamenca, normal també a Castella en la darrera dècada d'aquell segle (418-420). Tenia decoració semblant un còdex de la Seu de Manresa, del segle XV, perdut (418). — J. P. E. [16.546

Antonio CONTRERAS MAS, *Astrología, alquimia y medicina en Mallorca medieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 89-102.

Aplec de notícies ja publicades per autors diversos, sobre pràctiques fetilleres (92), sobre alquímia i medicina, sobretot en relació a la darrera malaltia de Ferran d'Antequera (92-95) i sobre astrologia i medicina, particularment cultivades en temps de Pere el Cerimoniós (96-100). — J. P. E. [16.547

Miguel José DEYÁ BAUZÁ, *La manufactura de la lana en la Mallorca de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, II, 1095-1111.

Les notícies extretes de Palma, ARM, *Protocolos notariales* són el punt de partida, on l'autor vol trobar els trets distintius de la fabricació de llana mallorquina, manifestats en les ocasions de proteccionsime, en particular en les *Ordinacions de l'obratge de la llana*, del 1454, normes que no foren complertes i el 1455 ja era legitimada la importació (1096-1097). El quinquenni 1416-1421 els documents notarians demostren el protagonisme dels mercaders en la comercialització de la llana, mentre els venedors mallorquins eren petits amos de ramats de Part Forana (1098-1099); la compra a espera assegurava que, gràcies a certes operacions, la llana i la seva manufactura seria controlada pels mercaders, que també condicionaven la seva venda (1100-1104); de fet, alhora que s'enfortien els mercaders-productors eren reduïts a situació marginal els paraires residuals (1105-1106); aquesta era la situació que les ordinacions del 1454 haurien enfortit. — J. P. E. [16.548]

Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Mallorquins a la Cort del Magnànim i a la Itàlia renaixentista: la seva influència cultural al regne de Mallorca*, dins XVI Congreso Corona, II, 1293-1310.

Dins una investigació sobre l'encavallament de la novetat renaixentista en la tradició medieval mallorquina, l'autora avança resultats provisionals relatius a tres personatges vinculats a la cort del rei Alfons: Francesc Eixaló (1296-1298), Mateu Malferit (1299-1302) i Joan Valero (1302-1305), secretaris el primer i el darrer i conseller el segon, i ressegueix «les incipients vies de recepció d'idees i models italians a Mallorca», encara que només reeixissin a introduir-se «en determinats manlleus culturals» (1305); l'autora s'apunta a la teoria, segons la qual «l'Humanisme no va gaudir als territoris catalans d'un èxit generalitzat ni permanent», car constata «una continuïtat del component medieval en nombrosos àmbits» (1294) dins el qual s'introdueixen nous elements. Els tres personatges, sobre els quals aquestes pàgines aporten dades d'arxiu (Palma, ARM, *Arxiu Històric*), també relatives a llibres (1298, 1301-1302, 1303-1304), n'haurien estat introductors. — J. P. E. [16.549]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Notes sobre alguns picapedres en la Mallorca tardomedieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 103-116.

Aquestes pàgines, qualificades per l'autora de «primera aportació», es limiten a fer públiques les dades trobades per ella en un escorcoll de sèries diverses de l'ARM, sobretot en *Protocolos notariales*, dades que completa amb d'altres de ja publicades; en molts casos la informació consisteix a transcriure fragments textuais inèdits. La present primera aportació es limita a documentar Mateu Forcimanya, que en començar la segona meitat del segle XV es trobava a Nàpols, i [mort el rei Alfons] acceptà l'oferta d'ésser «capmestre de les obres de l'Hospital General de Mallorca» (104); i membres diversos de la família Creix, on ultra transcripcions escadusseres, trobem considerables fragments de contractes d'obra (107-114). — J. P. E. [16.550]

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *El régimen de Sort i Sac. Consecuencias financieras de su instauración*, dins XVI Congreso Corona, I, 763-771.

La instauració del sistema insaculatori en la universitat de la ciutat i regne de Mallorca el 1445, anorrea les expectatives de les faccions (Call i Almudaina), que havien esmerçat quantitats importants per a assegurar-se els càrrecs i exigiren compensació; dos anys després el rei establia que aquesta s'havia de carregar damunt els acreedors d'acord amb determinades taxes, cosa que desembocà en nova emissió del deute públic el 1449; la documentació de Palma, ARM, *Còdexs*, *Arxiu Històric* i LR permet de seguir els passos de la distribució dels rèdits entre les dues faccions, problema encara viu el 1478 [cf. resum següent]. — J. P. E. [16.551]

Jaume PALOU SANTANDREU, *El problema del deute públic i l'enfortiment del poder reial a la Mallorca del darrer terç del segle XV: l'ambaixada de Jaume de Montanyans de 1478 a la cort de Joan II*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 197-208.

La documentació de Palma de Mallorca, ARM, *Extracció d'oficis, Actes del Gran e General Consell, Lletres missives i Protocols notariais*, ha permès a l'autor de refer la successió familiar durant el segle XV i la biografia de Jaume, jurista comparat als més grans d'Itàlia (198-200); de resumir els preparatius i el desenvolupament de l'ambaixada del 1478, encaminada a alleujar l'enorme pagament de censals, a cridar l'atenció del rei envers la constant violació de les lleis mallorquines per part de les autoritats reials i la condonació del maridatge; el resultat fou minso, amb només rebaixa d'un terç en el maridatge (de 9000 a 6000 lliures) i confirmació d'algunes franqueses. — J. P. E. [16.552

Josep JUAN VIDAL, *El Regne de Mallorca en temps de Carles V: balanç i perspectives*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 13-56.

L'autor repeteix en la introducció que es proposa de fer balanç d'un regnat només recentment objecte d'estudi. Les bases arxivístiques, ultra l'ACA, són sobretot mallorquines amb predomini de l'ARM i la seva dotzena de sèries, en particular les de l'*Arxiu Històric, Reial Audiència i Gran e General Consell* (56). I així resumeix l'estructura jurídica de poder (lloctinent i assessor per al tribunal reial, procurador per als béns de la corona, Gran i General Consell), amb notícies dels qui tingueren els càrrecs i dels problemes i àdhuc conflictes que sorgiren ja els anys previs a les Germanies, tant entre els mateixos representants reials com amb la representació de la terra (15-20); la Germania no sols provocà el caos en la representació reial, ans encara plantejà el problema de la superioritat entre el rei i la llei (en aquest cas, el rei havia nomenat un lloctinent aragonès contra una franquesa de Pere el Cerimoniós, jurada per cada rei successor seu) i hagué de contrarrestar la propaganda adversa. Després de la Germania, Carles I seguí mantenint, i àdhuc nomenant, lloctinents aragonesos (20-24). Després, confluïren les repressions contra els agermanats i el bandolerisme (24-28); les conseqüències de la Germania arribaren a les bosses d'insaculació per als càrrecs elegibles 'a sac e sort', ja que l'autoritat reial, contra franqueses, controlà els insaculats, de manera que només hi hagués afectes a la política reial (28-31). La demografia seguí ascendent fins al 1517, davallà i es recuperà fins a un 6'41% en acabar el regnat, el 1552 (31-35). Els delmes demostren que la producció agrícola augmentà considerablement durant aquells anys (36), però seguí l'endèmica fretura de grans (en la primera meitat del segle XVI, trenta-quatre anys foren deficitaris: 38); calgué importar-ne d'on fos, de Sicília en particular (36-42); la producció de vi fou fomentada amb prohibicions d'importació de vi forà i amb exempcions de delme durant quinze anys, que donaren resultat (3-46, amb quadre sinòptic: 45); la producció d'oli s'estabilitzà (46-47), i la d'hortalisses cresqué molt sobretot en la Part Forana (48); la Germania, amb les mances de bestiar, capolà el creixement de la ramaderia, que ja no es reféu i calgué importar (49-50); en la indústria tèxtil es repetí una situació semblant (51-52); el comerç seguí basant-se en l'eix Mallorca, Sardenya i Sicília o Nàpols (53-54). Les darreres pàgines són dedicades a la Inquisició Espanyola en la seva primera etapa (fins al 1535) encaminada al criptojudaisme: 806 jutjats, una mitjana anyal de 14'14 condemnats; després del 1544 l'actuació inquisitorial es desvià a apòstates, luterans i bruixes i s'anà esllanguint (54-56). — J. P. E. [16.553

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, *Sant Cabrit i Sant Bassa. Com es construí un mite a la Mallorca medieval* (Llibres de Nostra Terra, 46), Palma de Mallorca, Leonard Muntañer, editor 2000, 128 pp.

Narració que intenta de reconstruir el procés que féu néixer el culte als dos 'sants' esmentats, procés que s'alimentà de les teories d'Annio da Viterbo i el 'Pseudo-Beroso', que propugnaven orígens ennoblidors i heroics de les col·lectivitats; també el Regne de Mallorca hauria tingut la seva trilogia celestial en Ramon Llull, Caterina Tomàs i Cabrit-Bassa. Però els fets documentats

no confirmen llur suplici a mans dels militars d'Alfons II de Catalunya entorn el 1285, raó per la qual hom pot dubtar de llur historicitat (43-61); una certa primera compareixença en el *Breviarium Maioricense* imprès el 1506, no acaba d'ésser clara, car entre els oficis *Plurimorum martyrum* col·loca el dels dos 'Capello et Bassa' [qui sap si el sintagma fou introduït en aquella edició] (70-73); el culte esclatà a Alaró per obra del rector Joan Coll des del 1620 (78-84); una de les peces-clau per a la potenciació i extensió del culte fou el sermó de fra Jeroni Planas, imprès en castellà per Gabriel Guasp el 1625 (89-96; reproducció de la portada: 4). Però la substitució del *Breviarium Maioricense* pel *Romanum* i les imposicions de la Il·lustració borbònica reduïren aquell culte a la marginalitat. — J. P. E. [16.554

Margalida BERNAT I ROCA, *Llibre de reparacions de cases de la present Ciutat de Mallorca* (1525), dins «Bolletí de la Societat Arqueològica lul·liana», LVI (2000), 117-144.

Segons la Procuració Reial de Mallorca, les Germanies portaren 'destrucció i ruïna de moltes cases i edificis' en la porció reial, que la dita procuració mirà de refer començant per inventariar els danys, tal com demostra el *Llibre de reparacions...*, ara a l'ARM, *Reial patrimoni*, 4178. Tot i ésser incomplet, el llibre informa de l'estat de cent catorze immobles en tres de les parròquies ciutadanes, i l'autora ha completat aquelles dades amb les d'una talla del 1512 i d'un corpus cadastral dels anys 1513-1514, del mateix arxiu i sèrie (118), i amb la *Informació judicial sobre ls adictes a la Germania...*, publicada per Josep M. Quadrado, cosa que li permet de recordar les malvestats causades per aquella confrontació (118-122) i en particular els afectats de la parròquia de Santa Eulàlia (122-125). Tractant-se de la porció reial, tots els immobles eren posseïts en emfiteusi, encara que aquesta sovint no era directa, car és documentat el cas de l'estadà en sotsestabliment, que tenia dos emfiteutes entre ell i el rei (126-129). Segueixen cinc quadres sinòptics que presenten per ordre alfabètic la situació dels censalers segons els diversos documents (131-137); les darreres pàgines contenen transcripció del *Llibre de reparacions...* (137-143). — J. P. E. [16.555

Onofre VAQUER, *La repressió dels agermanats*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 59-71.

Del *Llibre de lletres certificatòries de la Germania*, de Palma de Mallorca, ARM, AH, 4806, l'autor en dedueix que les condemnes a mort allí documentades van del setembre 1522 al febrer del 1525, quan només n'hi hagué vint-i-tres per als Comuneros de Castella. Ací són presentades per llista alfabètica de poblacions el nombre d'agermanats que sofriren penes pecuniàries (primera xifra) i com la suma total de lliures (segona xifra): Alaró: 118/2640; Algaida: 134/3823; Artà: 142/2530; Binissalem: 117/3219; Bunyola: 47/3048; Campanet: 72/2188; Campos: 113/2920; Escorca: 11/1037; Esporles: 47/1483; Felanitx: 187/4535; Inca: 285/7104; Llcmajor: 517/12374; Manacor: 188/3890; Montuïri: 96/2807; Muro: 163/3889; Petra: 64/806; Pollença: 311/8493; Porreres: 196/5092; Sa Pobla: 71/1667; Sencelles: 110/2709; Santa Margalida: 63/1755; Santa Maria: 41/1681; Santanyí: 82/1901; Sant Joan: 52/617; Selva: 122/3825; Sineu: 382/3546; Sóller: 254/12446; i Valdemossa: 108/2301 (60-68). A Ciutat la repressió anà per gremis: paraires: 230/7588; ferrers: 42/959; sabaters: 40/500; forners: 36/539; sastres: 52/1121; fusters: 34/954; traginers de garrot: 31/452; picapedrers: 30/550; hortolans: 26/568; barrerers: 27/438; moliners: 25/661; revenedors: 21/511; argenters: 22/415; botiguers: 14/155; gerrers: 13/181; apotecaris: 12/629; barbers: 11/306; boters: 9/300; corredors de coll: 9/113; basters-corders: 9/282; i calafats: 7/89 (69-71). Hi ha gràfica per a les sis principals poblacions afectades (71). — J. P. E. [16.556

Enrique SÁNCHEZ NIEVAS, *La berencia econòmica de Carlos V*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 101-110.

Primer tast d'un estudi sobre la hisenda reial al Regne de Mallorca els darrers anys de Carles V, basat en sèries diverses de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni*; les dades esparses són resumides en cinc quadres sinòptics, on consta d'una banda que entre el 1550 i el 1556 les entrades a tresoreria reial passaren de 25.133 a 53.091 lliures (103). També hi ha llista de les principals despeses, tant ordinàries (105), com de les inversions en obres o en atencions militars (106-108). El darrer any de l'emperador Carles el superàvit fou de 27.692 lliures (105). — J. P. E. [16.557]

Onofre VAQUER, *Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (I)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 199-226.

L'autor indica que prossegueix en aquestes pàgines els recomptes anteriors dedicats a la primera meitat del segle XV i a la primera meitat del XVI [cf. ATCA, XVI (1997), 595, núm. 11793; i XIX (2000), 792, núm. 14560] i comença amb un quadre sinòptic de procedències, on destaca la de Catalunya (262 persones, 28'8%), seguida de la de França (144 = 15'8%, el terç dels quals de Marsella). Les notícies, limitades als anys 1551-1575, provenen de Palma de Mallorca, ARM, *Protocols notarial*, i de l'ADM, *Concessos*. El cos de l'article dóna llista alfabètica dels nou-cents trenta-vuit documentats (dotze dels quals eren dones), per a cada un dels quals figuren les dades que consten a les fonts (201-225). — J. P. E. [16.558]

Román PIÑA HOMS, *El Gran y General Consell y la creación de la Audiencia de Mallorca en la política de Felipe II*, dins *Felipe II*, III, 631-642.

Recordada la representació de Mallorca en el Gran i General Consell i en els paral·lels de les altres dues illes, i l'existència del lloctinent, i de la Cúria del lloctinent per a l'administració de justícia fins a mitjan segle XVI, en la segona meitat del dit segle, i coincidint amb uns decennis horribles per a Mallorca, el Consell proposà al rei el 1564 i 1567 que un dels extrems de redreç havia d'ésser una Reial Audiència que assegurés una justícia imparcial (634-638). El 1571 era promulgada la *Pragmatica super institutione Regii Consilii in regno Maioricarum*, que lluny d'equilibrar-la de forma pactista feia de la nova audiència una manifestació de l'autoritat reial (639-640). Aquell pas provocà la primera fractura seriosa, de desconfiança, del regne de Mallorca envers el rei (641). — J. P. E. [16.559]

Gabriel JOVER I AVELLÀ, *Nobleza terrateniente y crecimiento agrario. Mallorca en la segunda mitad del siglo XVI*, dins *Felipe II/1*, 195-227.

Objectiu de l'autor: esbrinar, partint de la realitat mallorquina, els factors que tallaren l'època daurada de l'economia urbana i formular preguntes i hipòtesis de per què Mallorca fou incapaç de respondre als canvis econòmics i comercials de la segona meitat del segle XVI (196); recordats els precedents configurats en la segona meitat del segle XV (196-197), sobre la base d'estudis ja publicats i en algun cas d'accés directe a l'ARM, *Protocols notarial*, o de l'ACM, l'autor exposa i concentra en quatre quadres i gràfiques, les dades relatives a dues cases de grans terratinents emfiteutes confinants amb la petita noblesa, els Ballester de Togores i els Sureda de Sant Martí: en ambdós casos, en començar el segle XVI, la font principal d'ingressos era la ramaderia (198-200); durant la segona meitat del dit segle, la ramaderia baixà i augmentava la producció de grans; també baixà l'exportació de teixits i augmentà la d'oli i formatges, els teixits eren la contrapartida a la importació de gra, deficitari en l'illa, cosa que desequilibrà la balança de pagaments i féu créixer la sembradura de cereals en detriment de la ramaderia (200-207); les dades proporcionades pels documents de les dues famílies esmentades confirmen la trajectòria indicada en les pàgines anteriors, cosa que repercutí en l'ordenació del territori, en la producció i en les formes d'explotació del treball (209-221). Hi ha bibliografia (223-227). — J. P. E. [16.560]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *El bandolerisme mallorquí postagermanat*, dins «Mayurqa», 20 (2000), 75-97.

Jaume SERRA I BARCELÓ, *El bandolerismo en Mallorca durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, II, 443-478.

En el primer article, l'autor basat en documentació ja publicada o en la inèdita de Palma de Mallorca, ARM, AH i RA, recorda els estudis anteriors dedicats al tema, posteriors al de Joan Reglà i Campistol, i manifesta el seu desacord amb la versió, segons la qual després de les Germanies Mallorca hauria viscut en pau, car, tant abans com després, 'qüestions' i 'banderies' pul·lulaven, entre les darreres la dels Torrella contra Puigdorfila, que desembocaren respectivament en Canavall i Canamunt; tant abans com després de les Germanies, les notícies d'escamots de bandejats són constants, com també les de bregues i faccions, ben documentades en aquestes pàgines, incloses les de nobles entre ells, malgrat la pau signada per aquests a Eivissa el 1522 (84). D'altra banda, per a la Cort, el 1557-1558 la situació de Mallorca no era diversa de la de Catalunya (445) i entre el 1560 i el 1598 hi hauria la primera explosió de violència generalitzada (454); Felanitx en presentaria un cas clar, en la lluita del consell municipal contra els senyors de la vila, la família dels Pax entre el 1596 i el final de segle (455-464); no mancaren d'altres bandes i quadrilles, ben documentades en l'ARM, *Reial Audiència* (466-470), o conflictes com els de Sóller, implicat en els crims de Torrelles i Puigdorfiles (471-477). — J. P. E. [16.561-16.562]

Miguel José DEYÀ BAUZÀ, *La manufactura en el reino de Mallorca durante la época de Felipe II*, dins *Felipe II*, I, 311-322.

«El objetivo del presente trabajo es analizar la situación que presentaban los sectores textil, curtidor y metalúrgico durante el reinado de Felipe II» (312). L'exposició del primer tema es basa en sèries diverses de l'ARM, *Audiència*, *Presidials decrets*, *Arxiu Històric* i *Protocols notarials*; de fet, quant a la llana, les successives prescripcions dels *Capítols del vedreç* completades amb les dades dels protocols notarials permeten de conèixer el desplaçament vers la fabricació d'estamenyes i escots i la utilització de productes més barats en els tints; en conseqüència, les estamenyes esdevingueren el drap més exportat; també és documentada la progressiva dependència de paraires envers els mercaders de primeres matèries (313-321); aquest apartat és completat amb notícies relatives a la fabricació de lli i cànem, a la irrupció de la indústria de la seda, a la producció de peces menors i a la competència estrangera (322-326); quant al cuir, es presentà el problema bàsic de l'exclusiva de blanquers i assaonadors damunt una matèria primera, la pell, que també pretenien els sabaters, amb sentència reial del 1597, favorable a aquests; també incidí la primera matèria arribada d'Amèrica; és escassa la informació sobre fersers (329-330). — J. P. E. [16.563]

Mateu COLOM PALMER, *El Tribunal de la Inquisició a Mallorca a l'època de Felip II. Crisi i reformes*, dins *Felipe II*, IV, 65-77.

La Inquisición Española fou introduïda a Mallorca el 1488 i tingué una primera etapa de gran activitat amb els conversos del judaisme; després en seguí una segona de gran prostració, en què ni fou nomenat inquisidor per la Suprema, ans actuà el delegat Nicolau Montanyans; fou el bisbe Diego de Arnedo qui el 1563 demanà que hom la reviscolés (67); la informació dels esdeveniments posteriors és treta de Madrid, AHN, *Inquisición: visita d'inspecció* el 1569 (69-71); introducció de canvis estructurals el 1578 encaminats a restablir el prestigi del Sant Ofici a Mallorca; augment de causes sentenciades amb presència significativa de sarraïns conversos o de cristians renegats en captiveri; repressió de desviacions sexuals que arribaren a ésser la meitat de les causes; i escenificació de vint actes de fe (72-76). Les relacions amb les autoritats tant civils com eclesiàstiques foren difícils (77). — J. P. E. [16.564]

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *L'advocació del Remei i els trinitatis de València*, dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, en honor de Vicenç M. Rosselló i Verger, València, Denes Editorial 2000, 289-293.

[Encara que el títol esmenti València, aquesta notícia bibliogràfica correspon a Mallorca perquè transcriu un paràgraf inèdit del llibre de Llorenç Reynés, *Crònica de la província de Aragó de la orden de la Santíssima Trinidad*, manuscrit de Palma de Mallorca, Biblioteca Pública, 62, relatiu a l'origen de la Confraria del Remei, erigida a Ciutat després de Lepant el 1574 a iniciativa del virrei Miquel de Montcada (292). — J. P. E. {16.565

Emilio BEJARANO GALINDO, *El almotacén como institución armonizadora de las relaciones sociales*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 243-260.

Descripció de comportaments socials a la ciutat de Mallorca del segle XVII, presidides per la immobilitat de classe en un moment de refeudalització: el nucli compacte de les cases, les corporacions i gremis, l'església (244-248); el mercat de treball i de capitals (249-251); i els mercats de queviures són recordats mitjançant transcripció de fragments dels *Capítols per lo exercici de la jurisdicció del magnífic mostassaf...*, del 1688 (251-256); la relació humana s'establia en català, de vegades anomenat 'llengua balear' (256-257); la patent de cors formava part de les possibilitats de subsistència (257). L'Estudi General de Mallorca esdevenia Universitat el 1673 i s'havia de defensar tant contra la competència pedagògica dels jesuïtes com dels atacs dels antilul·listes (258-259). — J. P. E. {16.566

Miquela FORTEZA OLIVER, *Heràldica episcopal en la xilografia mallorquina (siglos XVII y XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 145-172.

L'autora fa constar que es limita als escuts xilogràfics, no als realitzats amb altres tècniques, com la calcografia. N'ha trobats vint-i-quatre corresponents a divuit dels vint-i-un bisbes de Mallorca durant els dos segles indicats en el títol [no pas vint-i-dos, car el que no prengué possessió no fou bisbe de Mallorca]; alguns dels dits segells s'han conservat en impresos contemporanis: el de Joan Vich i Manrique en cinc (148); el de Simó Bauzá i Salas, en dos (149); el de Baltasar de Borja i Velasco, en un (151); el de Joan de Santander, en dos, ultra la inscripció inclosa en el segell (152); el de Tomàs de Rocamora, en un (153); el de Diego de Escolano, en un (156); els tres de Pedro Fernández, en un els dos primers (158-159) i en dos el terç (160); el de Pedro de Alagón, en dos (161); i el d'Anastasio de Esterripa, en un (164). — J. P. E. {16.567

Cristina BARDOLET, *Iglesia de Nuestra Señora del Socorro de Palma. Noticias históricas sobre su construcción y diferentes reformas*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXXIV (2000), 99-150.

Aquestes pàgines tenen dues parts. La primera reproduceix la descripció de convent i església del P. J. Jordán, *Historia de la corona de Aragón de la Sagrada Orden de los Ermitaños de S. Agustín...*, València 1704-1712 (100-107), i campanar (124-125); la segona estableix la cronologia de les obres tant en convent i església del 1659 ençà (110-115), com en campanar (126-127), a base de llibres de comptes conservats a l'ARM, sèrie C, i a la Biblioteca Augustiniana de Palma de Mallorca (132), d'on són transcrits els fragments textuals corresponents. Hi ha bibliografia (133-134) i transcripció de la descripció del temporal del 16 de febrer del 1679 que malmeté les obres de l'església (135-137), i de dues notes comptables (137-138), de l'ARM, C-704. Les darreres pàgines reproduïxen deu dibuixos (141-150). — J. P. E. {16.568

Félix CARMONA, *Iconografía de la Iglesia de Nuestra Señora del Socorro de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 173-198.

Malgrat la desamortització, una part de l'arxiu del convent augustinià passà a l'ARM, i una altra part salvada es troba en el mateix convent. El resum sobre construcció del temple es basa en la *Historia...* de Jaume Jordà [cf. resum anterior] i en textos inèdits com el *Llibre de obres de la Iglésia... dels Desemparats*, de l'Arxiu del Convent o el *Llibre d'entrades 1653-1767*, de l'ARM, C-716. Algunes imatges són documentades abans del segle XIX, com la de la Mare de Déu del Socors de començaments del segle XVI (176), la de la Mare de Déu d'Itria o de la Mare de Déu de Gràcia (177); també les pintures de sant Tomàs de Villanueva (segona meitat del segle XVII), amb dues inscripcions (182), i del venerable Joan Eixarc, fundador de temple i convent, amb inscripció llatina datada el 1480 (186); d'altres són documentades en els segles XVII o XVIII, com la col·lecció de sants augustinians, anterior al 1792 (187-188), el Sant Crist del cor, i el Sant Crist de la sagristia, ambdós d'entorn el 1750 (189); una primitiva imatge de la Mare de Déu del Socors, coneguda ja el 1549 (190-191, nota 45: ara transformada en Pilar). El quadre de càtedra i apoteosi de sant Pere i el de sant Vicent Ferrer, ambdós amb breus inscripcions, són dels segles XVII i XVIII respectivament (196-197). — J. P. E. [16.569

Aina PASCUAL, Jaume LLABRÉS, *La configuració del jardí artístic en el segle XVIII: Gabriel de Berga y la reforma barroca de Alfàbia*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 91-112.

La documentació de Palma, ARM, *Protocols notarialis*, i les investigacions d'altri permeten de refer la trajectòria d'aquell noble botifler i la concentració en ell d'herències de rames familiars diverses, cosa que el constituïu en una de les grans fortunes de Mallorca la primera meitat del segle XVIII (91-92); això li permeté de programar la transformació tant de la casa gòtica de Ciutat en una gran mansió il·lustrada, com de la possessió d'Alfàbia en una agricultura reditícia i en un casal de repòs amb considerables jardins i jocs d'aigua, projectes avortats per la mort tant de Gabriel de Berga com del seu hereu el 1756 (96-100); recordem que Alfàbia havia estat ja una gran mansió sarraïna, de la qual es conservava l'enteixinat i una llarga inscripció àrab al saló primitiu (100-101). Els plànols han estat atribuïts a Joan Francesc Aragon (101-108). Les darreres pàgines resumeixen la bibliografia dels segles XIX i XX sobre Alfàbia (109-110). — J. P. E. [16.570

Mercè GAMBÚS, Catalina GENESTAR, Josefina PALOU, Antònia REIG, *El retaule major de l'església conventual de Sant Francesc (Palma 1734-1742)*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 27-46.

L'objectiu d'aquestes pàgines és presentar un estudi científicotècnic del dit retaule; al començament, però, hom recorda que fou construït entre el 1734 i el 1739 i que les vicissituds de la construcció consten per les cròniques coeves de Ramon Calafat, publicades els anys 1925 i 1928, pel *Llibre de enterraments i òbits del real convent de Sant Francesc* i *Llibre de antiguitats de la iglésia del real convent de Sant Francesc* (29-30); la investigació recent ha confirmat que només la imatge de Sant Francesc és de fusta i que les altres són de conglomerat damunt una estructura de fusta o de ferro «coberta amb teles, estopa i capes de guix policromades» (30: fotografia: 37). Són transcrits en apèndix la descripció del retaule, del dit Calafat (39-40); *Memòria de la Iglésia de Sant Francesc 1732*, del pare Barceló (40-45); i *Memorial y resolució... para el coste de la figura de San Jorge...* (45). — J. P. E. [16.571

Andreu Josep VILLALONGA VIDAL, *Las causas civiles y el arte religioso en la Mallorca moderna. Estado de la cuestión*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 113-126.

Les primeres pàgines resumeixen les publicacions globals de referència o d'edició de documents relatius a retaules mallorquins del 1789 ençà (113-116); les següents assenyalen els fons fins ara utilitzats: protocols notarialis, a l'ARM; llibres de comptes de confraries i els llibres del *Reverend comú*, als corresponents arxius parroquials, a l'ADM i a l'ARM; els aplecs d'albarans, als

arxius parroquials, en els quals i en l'ADM hi ha les actes de visita pastoral; i les actes dels consells de les universitats i els llibres del clavari, en els arxius municipals (116-121). L'autor assenyala, de més a més, el fons de *Causes civils* de l'ADM, per als casos conflictius en què el punt discutit gira entorn una obra d'art, car en tal cas les dades són abundants, precises i segures (121-123), concreta les dites possibilitats en el plet entorn al daurat del retaule per al Sant Crist d'Alcúdia (primers anys del segle XVIII) i dóna una fitxa de mostra (123-126). — J. P. E. [16.572

Joan PARETS I SERRA, *Notes per a la història de la música a Mallorca (4)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 421-426.

Trascripció de cinc fragments relatius a cantors o a agrupacions d'ells, una del 1596: *Cantores et músicos pro singulis vocibus*; una altra del 1728; i les condicions per a la fusió de les capelles de música de la Seu i de la capella reial de l'Almudaina, del 1772; aquests tres textos, els dos primers en català, procedeixen de l'ACM; acta de constitució d'una nova capella de música, del 1678; i altra acta d'agrupació dels músics que seguien la 'música nova', el 1717, de l'ARM, *Protocolos notariales*. — J. P. E. [16.573

José Luis BARRIO MOYA, *Diversas noticias familiares sobre el pintor mallorquín Pedro Onofre Cotto*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 427-432.

La família Cotto es traslladà a Madrid el 1691 i dos anys després ja era requerit a avaluar els quadres d'una herència (428), de més a més, l'Archivo Histórico de Protocolos de Madrid, protocols 15530 i 15531, conserva els testaments de dos dels germans Cotto dels anys 1733 i 1738, ací transcrits (429-431). — J. P. E. [16.574

Josep JUAN VIDAL, *El Cens d'Aranda a Mallorca (1768-1769)* (El Tall del Temps, 25), Palma de Mallorca, El Tall Editorial 1996, 144 pp.

La part del *Cens d'Aranda* corresponent a l'illa de Mallorca s'ha conservat en còpia a Madrid, Academia de la Historia, i és ací transcrita (107-139). Les dades proporcionades pels respectius rectors de les parròquies, als quals fou encomanat el compliment de l'encàrrec, distingien edats, sexe i estat de vida (96), ultra la jurisdicció a la qual pertanyia cada censat, cosa que permet tota mena d'estudis sociogràfics, tant del conjunt de bisbat i illa, que comptava 123.630 habitants (20-21), com de cada una de les parròquies, en xifres absolutes (22-25), o en relatives (32-78). — J. P. E. [16.575

Joaquim NOLLA I AGUILÀ, *El Masroig i les Pinyeres (segles XII-XIX)*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 93-202.

Amb la reconquesta comença la història d'ambdós pobles, en un primer moment a base d'allò que permeten d'endevinar els documents reials de delimitació de termes i d'infeudació de la comarca a Albert de Castellvell, i les conseqüents cartes de poblament (95-105); en un segon, a base de la documentació, ara a Toledo, AHN, *Sección nobleza. Medinaceli*, sobre les batusses entre els Templers, els Montcada i els Entença, fins al 1313, en què el territori del comtat de Prades passava al rei, no, però, el de Garcia (112-123); a partir d'ací, destruïts i cremats l'estiu del 1936 els arxius tant municipal com parroquial, els passos successius són coneguts, ultra pel dels Medinaceli, per arxiu particular (134, nota 29) o per la història general de Catalunya (guerres contra Joan II, dels Segadors, de Successió, i expulsió dels moriscs: 135-140 i 144-146), fins que la segona meitat del segle XVII arriben el capbreu del 1615 i del 1659 (141-143 i 183-185) i el procés de segregació de Garcia, ja en acabar el segle XVIII, documentat a l'ACA, *Reial Audiència* (146-149).

És transcrita l'acta de possessió senyorial el 1692, de Tarragona, AH, *Protocols notarial. Tortosa* (186-190). Hi ha bibliografia (192-197). — J. P. E. [16.576]

Miquel COLL I CANYELLES, Biel MASSOT I MUNTANER, *Marratxí: aproximació a partir dels Stims de 1581 i el Cadastre de 1685*, dins «II Jornades Marratxí», 13-27.

M. Pilar LÓPEZ I SASTRE, Gaspar VALERO I MARTÍ, *Els estims de Marratxí de 1732*, dins «II Jornades Marratxí», 29-56.

En tots tres casos, els documents originals s'han conservat a Marratxí, AM; els utilitzats en el primer títol són reduïts a quadres sinòptics, el primer dels quals només fa constar el valor global dels béns en lliures (14), mentre el segon inclou d'altres dades (casa o conreu, hort o vinya), també reduïdes a quadre sinòptic per ordre alfabètic de propietaris (16-21), completat amb quadre comparatiu entre les dues fonts (23), i seguint l'ordre en què aquells es troben en l'original (25-27).

El segon títol transcriu tot l'*Estim del 1732* (37-56), mentre en les pàgines inicials els autors són més atents a la toponímia de les possessions (30-31 i 35-36) i als antropònims dels propietaris, ací disposats en ordre alfabètic (33-35). — J. P. E. [16.577-16.578]

M. Teresa MÁRQUEZ, *Troballes de peces de moneda feudal a l'illa de Menorca*, dins «Gaceta Numismática», núm. 136 (marzo 2000), 51-58.

A les quatre-centes cinquanta-cinc monedes trobades a Menorca, conegudes fins ara, i publicades per Manuel Crusafont i Felip Mateu i Llopis, l'autora n'afegeix quaranta-cinc localitzades per tota l'illa (57 i 58), pertanyents a sobirans diversos, tant del regne privatiu com de tota la corona catalanoaragonesa, de Jaume I a Ferran II (51-52); en són descrites set, on consten les corresponents inscripcions, cinc del regne privatiu i dues d'Alfons IV (55-56). — J. P. E. [16.579]

Coral CUADRADA, *El paper de la llana menorquina segons la documentació datiniana: mecanismes i estratègies comercials*, dins «Misc. Riu», I, 391-407.

L'Archivio Datini, de Prato, conserva tres-centes cinc lletres comercials enviades de Menorca, datades entre el 1395 i el 1411 (392), pràcticament desconegudes; les seves dades són completables amb les que proporciona l'ARM, *Registres de la Lleuda* (395), i resumides en quatre quadres sinòptics de les mateixes lletres (394 i 401) i dels corresponents (398), d'entre els quals destaca Bernat Portal (399-401). Les informacions es refereixen a l'obertura d'una sucursal Datini a Palma de Mallorca i al descobriment del mercat menorquí, la llana del qual resultà ésser excel·lent i els productors menorquins se'n prevalgueren per a fer-se pagar més el producte (403-406). — J. P. E. [16.580]

Joan HERNÁNDEZ ANDREU, *Florentins a terres de Menorca. Un model de comerç marítim a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 41-49.

L'autor recorda l'alta qualitat de la llana menorquina ja des del temps dels àrabs. L'Archivio Datini, de Prato, conté informació sobre la importació de llana menorquina per Florència a partir del 1375. El tràfic comercial, a base de nolis especialitzats, era a tres i quatre bandes: Florència, Barcelona, Palma, Menorca. Durant els segles XIV i XV el comerç menorquí de la llana fou totalment lliure. A partir de la segona meitat del s. XVI es registren els primers actes d'autoritats municipals en defensa de la indústria llanera, oposats als exportadors de llana; seguiran disposicions reials semblants fins a temps recents, en què ni la indústria drapera ni l'exportació de llana no es perjudicaren mútuament de forma sensible. L'autor treballa amb dades de segona mà. Hi ha bibliografia. — J. de P. [16.581]

El Moianès al llarg de la història. Fascicle monogràfic de «Modilianum», núm. 22 (juny 2000), 112 pp.

Més que treballs d'investigació, els tres d'aquest aplec que entren en el nostre camp són síntesis globals, resultat d'un cicle de conferències. Antoni Pladevall i Font, *El Moianès i la sots-vegueria de Moià en els segles medievals* (29-46), recorda en les primeres pàgines els documents més antics, entre darreries del segle IX i començaments del X, en què compareix la contrada, o alguns dels seus topònims (32-34); segueix un simple tast o visió abreujada d'alguns dels termes senyorials que es formaren en la comarca (35-38), i aplecs de notícies sobre la vila de Moià (39-40) i sobre la família senyorial dels Planella (40-44), de la qual Moià (46: demografia) malda a redimir-se i tornar al senyoriu reial directe (44-45). Jaume Dantí i Riu, *El Moianès entre la crisi i el desenvolupament: segles XVI-XVII* (47-62), és més atent a les bases demogràfica i econòmica del creixement de la contrada, a la tensió entorn els drets senyorials (Estany, Planella, Centelles) i, no cal dir, a les exigències reials d'allotjament de soldats. Llorenç Ferrer i Alòs, *El Moianès en els segles XVIII i XIX; de l'especialització llanera a la decadència per manca d'aigua* (63-92), desplega el doble creixement, demogràfic i econòmic, i presenta el darrer com a resultat de l'empenta tant de l'agricultura com de la indústria llanera; i es reflecteix en les informacions de final de segle, com les de Francisco de Zamora o de Francesc Vilarrúbia, de les quals són transcrits fragments (75-83). — J. P. E. [16.582]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dos documents sobre obres d'orfebreria produïdes per argenters de Montblanc (1407 i 1412)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 115-118.

Els dos documents esmentats en el títol es conserven a Cervera, AHC, *Fons notarial*; són els rebuts, ací transcrits, del respectiu import d'una creu i d'una custòdia de plata per a Granyena de Segarra. — J. P. E. [16.583]

Sofia MATA DE LA CRUZ, *Pintors montblanquins del cinc-cents*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 119-129.

Aplec de dades sobre artistes montblanquins documentats en els abundants estudis que els han estat dedicats, ací reportats en notes; són reproduïdes tres signatures de Cristòfor Hortonedà dels anys 1599-1610 (126-128). Eren, en general, «pintors locals, que acaparaven el mercat de les confraries i les esglésies parroquials de la zona» (129). — J. P. E. [16.584]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *El castlà de Montblanc, una institució medieval en època moderna*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 57-70.

Des de començaments del segle XVII consta que els successius castlans de Montblanc (família Calders o Copons-Calders, barons de Segur) acumularen creacions de censals (almenys fins a 742 lliures: 59), no pas sempre pagats segons que consta en documents conservats a Barcelona, ACA, *Batllia de processos moderns*. Els béns dels castlans a la vila consten per les successives actes de presa de possessió de la castlania, on figuren tant els béns seients dins la vila com els del terme (61-62) i pels convenis d'arrendament, conservats a Montblanc, AHC, *Fons notarial*, o a Tarragona AH, *Fons notarial*. És transcrita en apèndix, del fons de Montblanc, l'acta de la possessió de la castlania i les seves propietats el 1791 (65-70). — J. P. E. [16.585]

Miguel Ángel GONZÁLEZ DE SAN SEGUNDO, *El Consejo de Aragón y la Orden de Montesa*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXVII (1997), 901-923.

D'entre els biaixos des dels quals es podria estudiar la relació entre l'orde de Montesa i el Consell d'Aragó, l'autor tria el prosopogràfic, basat en nombre de publicacions i de Madrid, AHN, *Montesa*. I així desgrana els cavallers de l'ordre que foren vicecancellers, presidents o regents del Consell d'Aragó (905-908), consellers de capa i espasa (909-910), fiscals o secretaris del dit consell (911-912). En la segona part desfilen les dignitats, comanadories i oficis de l'orde: clavers (913), comanadors (914-916), assessors (916-920) i secretaris de l'orde (920-922). — J. P. E. [16.586]

Anna M. BALAGUER, *La medallística barcelonina dels segles XV, XVI i XVII. Catalogació i justificació cronològica*, dins «Acta Numismàtica», 27 (1997), 186-226.

Anna M. BALAGUER, *Noves dades sobre la medallística montserratina dels segles XV-XVII*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 145-161.

El segon títol completa amb un fragment ja publicat d'ACA, *Reial Patrimoni*, l'episodi de la reina Elionor de Sicília enduent-se i pagant amb cent sous «alguns anells d'or e peres precioses menudes» que el 1358 havia agafades de la imatge de la Mare de Déu (146); i amb anotacions en l'inventari de béns relictos d'Isabel de Trastàmara, reina de Catalunya-Aragó, la Catòlica, que esmenten medalles de pelegrinatge o de devoció, señales de plata dorada, que paren de Monserrate' o de plata simple (148). També informa de la troballa de noves plaquetes, la del tipus 1.1, al nord de França, departament de Seine et Marne, i la del tipus 7, ambdues amb inscripció (151-154), a les quals s'han d'afegir dues medalles del segle XVII, totes tècnicament descrites (157-161). — J. P. E. [16.587-16.588]

Josep ALANYÀ I ROIG, *La Vera Creu de Morella. Joiell templer del Castell de Miravet*, dins «XL Assemblea Morella», 373-380.

És cosa sabuda que els béns de l'orde del Temple passaren a les mans reials de Jaume II, també els objectes litúrgics, entre els quals consten documentalment les (vera)creus (374). També consta documentalment que la més ornamentada fou lliurada en dipòsit als jurats de Morella el 1312 i el 1747 fou oberta segons acta notarial que indica allò que hi havia al seu interior; acta de donació reial i acta de reconeixement del segle XVIII, respectivament de Barcelona, ACA, i de Morella, Arxiu Històric Eclesiàstic (379-380). — J. P. E. [16.589]

Josefina y M. Dolores MATEU IBARS, *Morella y su referencia documental en «Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón»*, dins «XL Assemblea Morella», I, 315-325.

Hom pot trobar en aquestes pàgines, ultra records personals, una presentació de l'Arxiu Històric Eclesiàstic de Morella amb indicació de les seves seccions i dels segles als quals pertany la documentació de cada una (316-317); bibliografia sobre el mateix arxiu (318); transcripció d'uns *Establiments del vet del vi*, del 1306 (320), amb consegüents anotacions i bibliografia (321); transcripció d'una citació reial del futur Joan II, del 1434, amb les corresponents anotacions i bibliografia (322-325). Hi ha reproducció fotogràfica d'ambdós documents (322 i 319, respectivament). — J. P. E. [16.590]

Ferran OLUCHA MONTINS, *Noves dades sobre argenters i brodadors a Morella (segles XIV-XVII)*, dins «XL Assemblea Morella», 403-416.

El *Fons Betí* de Castelló, Societat Castellonenca de Cultura, ha estat revisat per l'autor, que hi ha trobat dades sobre pintors i brodadors morellencs, que no havien entrat en publicacions ni de Manuel Betí i Bonfill ni de Manuel Milian i Boix; són resumides amb indicació de font en

aquestes pàgines les relatives a dinou argenters (404-409) i a tres brodadors (409-410); és reproduït en apèndix el text de set documents dels anys 1395-1414 (410-413); assenyaem que les condicions d'obra d'un pal·li precisen que uns àngels entorn la imatge de la Mare de Déu «tinguen quiscun títol en lo qual sien scrits los VII goygs de la Verge Maria o almenys un troz» (411, del 1410). — J. P. E. [16.591

Josep ALANYÀ I ROIG, *El Castell de Morella. Obres i enderrocs a l'Edat Mitjana*, dins «XL Assemblea Morella», 95-111.

Josep ALANYÀ I ROIG, *Professions i oficis a Morella segons el morabetí de 1397*, dins «XL Assemblea Morella», 113-119.

Set documents de Barcelona, ACA, *Canc*, reg., datats entre el 1322 i el 1372, transcrits en apèndix del primer títol (105-111), ultra els copiats en les pàgines de la primera part, permeten al lector de fer-se una idea de la importància del castell, reconeguda pel rei Jaume I, i de les destruccions i prostració dels darrers segles. Les necessàries reparacions del segle XIV es veieren afectades en negatiu per la lluita de les aldees contra Morella; això no obstant, la casa reial insistí en la seguretat tant de castell com de vila, que es traduí en l'existència d'un mur comú, precisant fins al detall el seu perímetre; passava pel Pla dels Estudis i la seva construcció obligà a obrir el Portal dels Estudis (103).

Els comptes del morabatí de l'any indicat en el títol, conservats a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 2405, donen nou-cents quaranta-nou focs, uns tres-mil vuit-cents habitants. L'autor presenta existència i consistència de les diferents cinquanta professions documentades, amb dos-cents vint-i-set exercents, els més nombrosos dels quals eren els paraires (30), sastres (18), notaris (17) i pastors (15); hi havia tres mestres i dos pintors de retaules i un escriptor. Hi ha llista nominal tant d'oficis com dels qui els exercien i de la respectiva localització en una de les tres parròquies de la vila (116-119). — J. P. E. [16.592-16.593

Vicent GARCIA EDO, *Una proposta de reconstrucció del dret municipal del territori de Morella i de les seues aldees*, dins «XL Assemblea Morella», 61-69.

La proposta era la publicada el 1930 per Joan Puig, de Catí, en el sentit d'aplegar la documentació de la comarca; fora de la seva aportació i de la de Manuel Milian, fou ineficax; però quatre anys abans, Ferran Valls i Taberner havia començada la feina publicant els *Establiments de 1530 de Morella i les seves aldees*, que descobria l'existència a Castelltort, AM, de dos volums manuscrits: *Establiments Generals de Morella* del 1530, i *Índex general de privilegis*, ambdós conservats rothora en el mateix arxiu; ell mateix donava a conèixer existència i publicava registres dels documents copiats en tres llibres oficials de Morella: el *Llibre Vermell*, el *Llibre Blanc* i el *Llibre de provisions*, dissortadament destruït amb l'AM de Morella durant el segle XIX; però essent Morella població reial, els documents són en general a l'ACA i alguns, pel camí de Benifassà, a Madrid, AHN; de més a més, hi ha dos altres volums d'establiments (67 i 63, nota 8), respectivament al mateix AM de Castelltort i a Barcelona, BC, *Reserva*, ms. 2292. — J. P. E. [16.594

Lluís MESEGUER, *Els Ports de Morella: comarca i literatura*, dins «XL Assemblea Morella», 483-515.

Dins aquest recull hi ha seccions, com la dedicada a la cultura popular escrita (486-515), en la qual algunes de les estrofes podrien ésser anteriors al segle XIX, però no consta; d'altres entren en aquestes pàgines com la referència a les nades de Gasulla d'Ursino (489) o a vides santes de frares del temps del barroc (490) o en representacions escèniques (492); la secció d'història recorda 'milacres morallans' de s. Vicent Ferrer (495) o la posició de Morella en la guerra de les Germanies, recordada per autors com Josep Pau Cros, Bartomeu Vilanova o Lluís Crespí de Valldaura

(495-497); la secció de patrimoni i memòria literària informa de representacions teatrals a la comarca en el pas del s. XVII al XVIII (502) i sobre autors comarcals de temes més amplis des de darreries de l'Edat Mitjana (503-504). Hi ha bibliografia (510-515). — J. P. E. [16.595]

Sebastià RIUTORT TABERNER, *Sant Josep fa la capta. Religiositat, societat i art a la Mallorca del segle XVIII: les confraries com a client artístic*, dins «Estudis Balearics», 66-67 (2000), 59-78.

L'exposició del tema és concentrada en la Confraria de Sant Josep de Muro, del 1742ss., els *Llibres de comptes* i *Llibres de sentències* de la qual són conservats a l'AP de Muro; se'n dedueixen les dades sobre la mateixa confraria i els seus responsables (60-63); però el tema bàsic és el de la financiació de la mateixa confraria, tant en el capítol d'entrades (64-70) com en el de despeses (71-73); del corresponent *Llibre de comptes* són transcrites en apèndix les anotacions de pagaments de capella i retaule de Sant Josep dels anys 1767-1776 (74-76). Hi ha bibliografia (76-77). — J. P. E. [16.596]

Jordi CARDONA I REGADA, *Fets i gent de la baronia d'Ogern i la Salsa*, Solsona, Solsona Comunicacions 2000, 208 pp.

El fil conductor d'aquestes pàgines, un cop resumit origen i característiques dels senyorius feudals a partir del moment de llur supressió (15-27) i després d'un capítol dedicat als fets més colpidors des de la Pesta Negra fins al bandolerisme del Barroc passant per les secades i el recurs a la Mare de Déu del Claustre (28-44), són els successius senyors de la Baronia d'Ogern i la Salsa, fins al segle XVIII els Josa, amb presentació global i petites biografies dels successius caps de la raguèlia, dins la qual narració són integrats fragments de capítols matrimonials, d'anotacions de baptisme, de capbreus, de compravendes, d'establiment de botigues de blat per a assegurar als pobres el gra de sembradura, i de lletres trameses, procedents de Solsona, ADS i ACS, *Protocolos notariales* (45/106). Els capítols següents presenten el capbreu del 1783 (107-112), el batlle del senyor i la universitat dels veïns (114-122), la presa de possessió de la baronia (123-129), els seus termenals (130-136), les propietats immediates del senyor (137-139), els antropònims dels caps de família documentats en successius instruments des del 1497 (140-156), la configuració urbanística d'Ogern (157-166) o de la Salsa (167-179). Clouen el llibre les llegendes del poble (180-187) i l'explicació de mots tècnics (188-192). Són reproduïdes signatures dels senyors (193) i dues pàgines manuscrites dels anys 1661 i 1714 (194-195); hi ha bibliografia (197-198) i catorze reproduccions fotogràfiques (201-208). — J. P. E. [16.597]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, José Vicente CABEZUELO PLIEGO, José HINOJOSA MONTALVO, *La contribución de la procuración de Oribuela en la conquista de Cerdeña*, dins *Jaume II*, 377-383.

[Recordem que la Procuració d'Oriola era formada per aquella part del Regne de València, 'dellà Xexona', que fins al 1294 pertangué al Regne de Múrcia i a la corona de Castella]. Les negociacions per a obtenir ajuda comportaren la confirmació i concessió de nous privilegis municipals per a Oriola, que consten a Oriola, AM, *Libro de privilegios*, i a Madrid, AHN, *Códices, Privilegia per serenissimos reges civitati Oriole concessa*, a Elx, AHM, i a Barcelona, ACA, *Canc., reg. i CRD d'Alfons III*; però també introduïren una forma d'imposició fiscal, que, repetida els anys 1322 i 1324, acabaria fent-se permanent, les sises gravant l'adquisició de béns de subsistència, tant a les comunitats de cristians com de sarraïns i de jueus; d'aquesta manera la capital del regne de València aportaria 350.000 sous i la procuració d'Oriola 46.000. — J. P. E. [16.598]

Antonio CARRASCO RODRÍGUEZ, *Los orígenes del pleito del obispado de Oribuela (siglos XIII-XIV)*, dins *Jaume II*, 633-642.

Primer la conquesta cristiana i després la integració del territori dellà Xixona en el Regne de València, amb capitalitat a Oriola, però dins el bisbat castellà de Múrcia, foren les raons per les quals tant la corona (després d'un intent fracassat a favor de Xàtiva) com la vila d'Oriola insistiren a demanar que aquesta fos bisbat per a la part sud de València, insistència documentada a Oriola, AM, *Libro becerro de Privilegios reales*, i Arxiu de la Catedral, *Actas capitulares*. Les situacions de tensió amb el bisbe de Múrcia es repetiren durant el segle XIV, en part per la pertanyença als dos regnes. L'elevació a seu episcopal arribaria el 1564. — J. P. E. [16.599]

Clara ALARCÓN RUIZ, Julio NAVARRO MOLTÓ, Rafaela VIDAL FERNÁNDEZ, *Capítulos entre Murcia y Orihuela. Relaciones de frontera (1427)*, dins *Jaume II*, 543-552.

Els capítols pactats entre les dues ciutats es troben dins una lletra de Pero Maça de Liçana, governador de València dellà Xixona, a les autoritats d'Oriola, comunicant-los el text aprovat del dit pacte; aquest es conserva a Oriola, AM, *Llibre 20*, i és ací transcrit, com també ho és l'acta de presentació als justícia i jurats de la vila d'Oriola (550-552). Aquells capítols intentaven evitar que en el futur es repetissin els moments de tensió entre les poblacions dels dos regnes per problemes de frontera i sobretot per les contínues incursions d'almogàvers de totes les procedències, sarraïna de Granada inclosa (543-549). — J. P. E. [16.600]

Miguel RODRÍGUEZ LLOPIS, *Propiedades y rentas de la Orden de Santiago en Orihuela durante la Baja Edad Media*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 237-248.

El canvi de sobirania del Regne de Múrcia i la integració de la seva part oriental al Regne de València afectà la presència de l'orde de Santiago (Uclés) a la comarca d'Oriola. Les vicissituds per les quals passaren aquelles propietats, tant rústiques com urbanes, són documentades per Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i Madrid, AHN, *Órdenes militares. Santiago o Uclés*, i resumides en dos quadres sinòptics (245 i 247). — J. P. E. [16.601]

José HINOJOSA MONTALVO, Juan Antonio BARRIO BARRIO, José Vicente CABEZUELO PLIEGO, Pedro PICATOSTE NAVARRO, *Las relaciones entre Alfonso V y Eugenio IV ante la crisis del Concilio de Basilea y la cuestión del obispado de Orihuela (1431-1447)*, dins XVI Congreso Corona, I, 383-393.

Resumida la situació general de relacions difícils entre el rei Alfons, Eugeni IV i el Concili de Basilea (383-385), ho és també la historiografia sobre el tema, només present en la local i en l'obra de Josep Ametller i Vinyas (385-386). L'aportació pròpia d'aquestes pàgines és «la dinàmica generada entre Alfonso V y el papado en torno a la erección de un obispado en Orihuela» (386), vista des d'Oriola, AM, *Contestador*: rei i vila volien bisbat per no dependre d'un de Castella, però calia vèncer dues dificultats, la de les males relacions entre rei i papa, portades fins a la ruptura en ocasió del concili decapitat de Basilea, i la de l'oposició bel·ligerant del bisbe de Cartagena a perdre una part del seu bisbat; aquest conjunt de tensions avortà l'establiment del bisbat d'Oriola en temps d'Alfons IV, quan, sobre el paper, el rei ja havia obtingut que fos seu episcopal (387-392). — J. P. E. [16.602]

Juan Manuel del ESTAL, *Elevación de la villa valenciana de Orihuela a ciudad por Alfonso V de Aragón (1437)*, dins XVI Congreso Corona, I, 225-236.

En aquestes pàgines l'autor exposa la situació política, social i econòmica d'Oriola en el moment de la seva elevació a seu episcopal; resumeix les raons presentades per Oriola a favor de la

seva elevació i tradueix fragments del privilegi reial atorgant el títol de ciutat i promentent que li procurará l'elevació a seu episcopal (228-231); les darreres pàgines resumeixen els documents que fan referència a l'ennobliment civil d'Oriola (232-235). — J. P. E. [16.603]

A. CARRASCO RODRÍGUEZ, *Una aportación al estudio de las Germanías valencianas: el saco de Oriuela de 1521*, dins «Revista de Historia Moderna. Universidad de Alicante», núm. 17 (1998-1999), 219-234.

Exposició tant de la posició d'Oriola dins el moviment de les Germanies, com de la posterior repressió, que hauria estat particularment cruel. — J. P. E. [16.604]

Pere MOLAS I RIBALTA, *El setge de Palamós de 1655 vist des de Madrid*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 101-106.

Els episodis bèl·lics dels darrers anys de la Guerra de Separació eren seguits tant a Barcelona (sotmesa a Felipe IV el 1652) com a Madrid, tal com demostren els escrits contemporanis entre els quals figura la correspondència del dit rei amb sor Maria de Ágreda, dels quals són ací transcrits alguns fragments. — J. P. E. [16.605]

Philip DAILEADER, *True Citizens. Violence, Memory, and Identity in the Medieval Community of Perpignan, 1162-1397* (The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cultures, 400-1453, 25), Leiden-Boston-Köln, Brill 2000, XIV i 280 pp.

[Cf. ATCA, XX (2001), 831-832, núm. 15521]. «Aquest llibre esbrina la ciutadania urbana del Perpinyà medieval» (1) entre les dues dates indicades en el títol mitjançant els cinc capítols que constitueixen el seu bloc central, després d'haver resumit la història de Perpinyà (8-11) i d'haver manifestat el desig no sols de contribuir al coneixement de la història urbana de Perpinyà, ans a la de Catalunya en general (12). El primer capítol, distingint entre habitants i ciutadans, dibuixa la història de les normes que determinaven la ciutadania perpinyanesa i es reduïen a dues: pagar els tributs (o ,vicinitas') i ciutadinatge (13-37). Establerta l'obligació de pagar el 1176, molts en volgueren ésser exclosos, però només ho obtingueren aquells que havien fet vot d'entrar en orde militar i encara no l'havien complert (15); però entre 1162 i 1274 s'introdueix la tripartició d',habitadores, cives, vicini'; hom els exigia residència contínua (no pas sols d'un any i un dia); quan s'hi afegí l'obligació de contribuir, anà desapareixent la diferència entre ,vicinus' i ,civis' (17-20). El 1274, Jaume I establí la norma que tot habitant o continu resident a Perpinyà havia de contribuir a les exaccions municipals; hom inventà subterfugis, ben documentats, com el d'esborrar-se de les llistes de residents, o presentà privilegis generals, com els clergues (20-29); el principi de la residència tingué modificacions, car als nouvinguts els era exigida contínua durant els primers cinc anys, després només era indispensable la de quatre dies l'any (29-32); l'obligació de residència per als qui ,són nadius e naturals de la dita vila' es rebaixà fins a l'extrem que ,hagen a tenir d'ací avant en la dita vila casa lur o logada' (34, nota 73); els nouvinguts havien de tenir la dita casa abans d'arribar-hi o dins els tres primers mesos (33-37). El segon capítol resumeix i analitza les successives redaccions dels *Costums de Perpinyà*: del 1162 (38-41) i del 1243 (41-47: aquestes serien copiades al començament del *Llibre verd menor*, del *Llibre de provisions* i del *Llibre verd major*: 48), als quals el 1264 i el 1275 hom afegí dos nous costums escrits; el 1279 començaven els *Ordonaments* (49); en canvi, la voluntat reial favorable a la validesa dels *Usatges* topà amb qualche resistència (53-54); de resultes de la Pesta Negra, calgué reconèixer a les autoritats locals la legitimitat d'ordinacions incompatibles amb els costums anteriors (60-68). El capítol terç, dedicat a la defensa (70-114), ens guia en el colla-amolla entre els ciutadans, conduïts pels ,prohoms' de Perpinyà, i el poder reial, entre la pau del rei i el consolat amb la seva ,mà armada'; analitzat el document del 23-II-1197 (79-84), l'autor estableix la seva tesi: el consolat perpin-

yanès fou creat contra la ,pau del rei' amb vistes a l'eficàcia (83), no pas contra el rei, car tant el veguer com el batlle reials formaven part de la ,mà armada' (86; 95-97); per això hi hauria hagut relació entre la desaparició del consolat en ciutats i viles de Catalunya i el retorn a la ,Pau del rei' (87-95), situació que repercutia en la vigència a Perpinyà dels *Usatges de Barcelona* (104); les dues posicions entorn prerrogatives municipals es complicaren amb el problema de la supervivència del Regne de Mallorca o de la reintegració a la corona (104-109); però aquella situació es demostrà envellida quan la corona hagué de protegir els jueus per exemple el 1391. I així arribem al capítol quart, dedicat a esbrinar la col·locació ciutadana dels jueus a Perpinyà, començant per recordar que ni clergues ni jueus no eren membres de la comunitat de ciutadans; els darrers sembla que comptaven unes tres o quatre-centes persones, la majoria prestamistes (116), per als quals si el 1391 fou un cop dur el 1415 fou una catàstrofe (117). Recordades les qualificacions dels autors en relació al tema de la integració ciutadana (els darrers temps, els estudiosos s'han allunyat de considerar-los ,un estat dins l'estat'), l'autor sentència: «Els jueus de Perpinyà eren marginats, tant jurídicament com físicament» (121), extrems que explica en les pàgines següents, segons les quals haurien estat introduïts mitjançant ordinacions donades els anys 1279-1315, corresponents al regnat de Jaume II de Mallorca (cf. p. XIII) (121-140), encara que també en ambdós aspectes la marginació tenia límits, tal com demostrà l'interès a obrir portes en la paret protectora del call i el capteniment dels cristians en el ,pogrom' de 1391 (141-150); per això l'autor es pregunta qui foren els atacants del call durant la segona meitat del segle XIV (154). El capítol cinquè i darrer és dedicat a respondre-hi (155-206): l'autor creu que hi ha relació entre els atacs contra els jueus dels anys 1348, 1367, 1370 i sobretot 1391, els protagonistes dels quals haurien estat la gent dels gremis (202), i la descohesió interna de la comunitat civil de cristians perpinyanesos (201), raó per la qual justament l'any sobre els cònsuls demanaven que el jurament de ciutadania tornés a ésser obligatori. El ,pogrom' del 1391, que a Castella hauria estat de naturalesa religiosa, a Catalunya hauria estat un alçament social no sols contra els jueus, ans també contra els clergues i contra els rics (202-203). Les pàgines finals ofereixen nombre de gràfiques i quadres sobre dades sociològiques (233-243), llistes de cònsols perpinyanesos entre 1266 i 1399 (245-255), transcripció dels documents del rei Sanç confirmant el privilegi de la mà armada el 1322, i de Joan I facultant els cònsols a repetir i fer repetir el jurament de mútua defensa o mà armada el 1392 (256-261), bibliografia (263-273) i taula única d'antropònims i topònims (275-280). — J. P. E. [16.606]

Josep SERRANO DAURA, *La Carta de població de Pinell (de Brai), en la comarca catalana de la Tierra Alta, de 1223*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXIX (1999), 275-290.

Després de la reconquesta i de la donació de la zona a l'orde del Temple, Pinell del Brai rebé cartes de població els anys 1198 i 1207; foren ineficaces; la del 1223, en transcripció feta el 1589 conservada a Barcelona, ACA, *Audiència. Plets civils*, 13658, és ací publicada (289-290), i analitzada en els seus diversos elements, també en comparació amb les dues anteriors; la del 1223 limita a quinze el nombre de caps de casa i també limita a incursions contra els sarraïns l'obligació d'enrolar-se en l'exèrcit senyorial (286-287). — J. P. E. [16.607]

Antonio M. GARCÍA ESPAÑOL, *La institució de la familiaritas en documentos del monasterio de Poblet (segunda mitad del siglo XII)*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls [Alt Camp]», 4 (1998), 81-121.

Datats els anys 1186-1190, la documentació actual de Poblet a Madrid, AHN, *Clero regular y secular* (pergamins i *Cartulari major de Poblet*), o a Tarragona, AH, *Cartulari menor de Poblet*, conserva vint-i-vuit documents que certifiquen altres tants actes de donació a la comunitat del monestir. Les pàgines inicials exposen la diversitat de vincles que, d'acord amb la situació personal, el dit acte establia entre el donat i el monestir tant en el pla espiritual com en el civil (82-88). El text dels documents (alguns dels quals és testament: núm. 2/91-92) ocupa les

pàgines 90-120; els antropònims, que en el text són llatinitzats, en les pàgines inicials són castellanitzats [vol dir això que la llengua castellana era la vernacla de Poblet i de la seva zona els anys finals del segle XII? Aleshores, què hi fan les paraules catalanes que s'han esmunyit a l'interior dels documents?]. — J. P. E. [16.608]

Natividad de DIEGO RODRÍGUEZ, *Correspondencia de Alfonso V con el monasterio de Poblet*, dins XVI Congreso Corona, I, 213-224.

Presentació i regest de quaranta-cinc documents conservats a Madrid, AHN, *Clero. Poblet*, datats entre el juliol del 1416 i el maig del 1456. Els dos darrers regests repeteixen a l'abat de Poblet que no alieni el volum de Nicolau de Lira, propietat del monestir (224, núm.s 44 i 45). — J. P. E. [16.609]

Miquel CRUSAFONT I SABATER, *Les encunyacions monetàries del monestir de Poblet*, dins «Misc. Riu», I, 211-221.

Després de la informació de monedes encunyades per dignitaris eclesiàstics i de les relatives a moneda local, l'autor resumeix els tres documents que esmenten emissions monetàries a Poblet, anys 1564, 1640 i 1647, la primera de les quals és coneguda per l'esment d'Antich Roca en l'*Aritmètica* (215-218). De més a més, és ací presentada una moneda de plom inèdita (230), corresponent a l'abadiat de Domènec Porta (1502-1526), paral·lela a d'altres de locals (221). — J. P. E. [16.610]

Miquela SACARÉS TABERNER, Catalina Maria VENY RIERA, *L'ornamentació a la retaulística barroca porrerena: el retaule del Sant Crucifixi*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 47-58.

Les consideracions generals sobre les intervencions tècniques normals en la construcció d'un retaule o sobre el seu repertori decoratiu, són aplicades al del Sant Crucifixi de Porreres. L'AP, *Llibres d'entrades i eixides...*, forneix les èpoques, ací transcrites, dels successius pagaments, quantitats bestretes a compte de la feina a fer (48-49); l'ARM, *Protocols notarials*, ha conservat el contracte, del 1729, del qual són transcrits alguns paràgrafs (55-56). Hi ha bibliografia (59). — J. P. E. [16.611]

Jill R. WEBSTER, *Un segle d'inquietud religiosa a Puigcerdà*, dins «Estudios Franciscanos», 101 (2000), 347-364.

Aplec de notícies resumides dels successius *Llibres del consell* de Puigcerdà, AHC, *Fons municipal*, en gran part relatives a la competència entre ordes religiosos per a serveis a càrrec de la universitat, com era la predicació quaresmal; també hi ha notícies sobre el tancament del convent de framenors i la seva substitució per augustinians, o del de Santa Clara, perquè amenaçava ruïna i les clarisses foren acollides en el convent de Balaguer, amb les gestions per al restabliment de la comunitat ja el 1630. També presentà problemes la capella de la Soledat i l'elecció de l'orde religiós que se n'havia d'encarregar (358); no mancà a Perpinyà la presència de qualche inquisidor en els moments de la caça de bruixes entorn el 1629 (361), o dels jesuïtes (631-632). També es fa sentir la presència de francesos en els anys de la Guerra de Separació (360). És transcrita en apèndix una lletra dels cònsols, del 1619, oferint als caputxins facilitats per a fundar a Puigcerdà (363). — J. P. E. [16.612]

Ramon RIPOLL MASFERRER, *L'obra pública en el segle XVIII. L'arranjament de la riera de Santa Coloma al seu pas per Rindavenes*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000), 103-111.

La dita riera revenia sovint en temps de pluja i inundava el poble (105: set vegades almenys entre 1763 i 1791; hi hagué ofegats); fou constant la petició de solucions; el 1780 intervingué el capità general borbònic i el projecte aprovat i aplicat arribà el 1784; dos terços del cost havien de recaure damunt els terratinents afectats per les riuades i l'altre terç sobre els habitants del poble. Malgrat les obres, les queixes seguiren. Tot és documentat a Barcelona, ACA, *Reial Audiència*, lli-gall 259/111, d'on són transcrits fragments (105-110). — J. P. E. [16.613]

Mercè RENOM I PULIT, *Arrendaments Municipals i control del mercat local a finals de l'Antic Règim. Sabadell com a exemple*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 9-27.

L'autora comença amb unes consideracions generals sobre la naturalesa del mercat i del pacte social en l'Antic Règim: el mercat afectava una part relativa de la producció degut a la intensitat de l'autoconsum, i en els nuclis urbans, on era més ampli, era controlat i regulat per l'Administració. Després descriu el model vigent a Sabadell a finals del s. XVIII, partint de la *Memòria de les coses notables de la vida de Sabadell comensant en desembre de 1787*, manuscrit d'Antoni Bosch i Cardellach, on s'esmenten diversos incidents entorn els arrendaments de botigues i les incidències de llur servei. L'autora conclou que en el fenomen del mercat local s'hi observa la capacitat política i social de la comunitat per a organitzar el seu consum. Per això és possible de detectar-hi la presència de criteris d'equitat i formes d'actuació en defensa del dret col·lectiu (el clam, l'avalot) que són consuetudinàries. En apèndix l'autora edita les tabes per a l'arrendament de la fleca per l'any 1781 i de la carnisseria per a l'any 1798, documents de l'Arxiu Històric de Sabadell. Hi ha bibliografia. — J. de P. [16.614]

Esteve CANYAMERES I RAMONEDA, *Les falsificacions nobiliàries: el cas dels Amat de Palou originaris de la vila de Sabadell*, dins «Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i vexil·lologia», 11 (2000), 63-85.

Les pretensions a una canongia en la catedral de Sevilla entorn el 1753, més segura si l'aspirant podia demostrar ascendència noble, provocà la corresponent falsificació documental, ja detectada a darreries del segle XVIII per Antoni Bosch i Cardellach (65-66) i confirmada per l'autor, que ha reconstruït a base de documentació autèntica (Barcelona, AHPB, ACB i ADB) les línies genealògiques dels Amat de Palou i dels Amat de Sabadell amb els corresponents arbres (68-77) i ha individuat els documents falsificats en aquella ocasió (78-82). Hi ha bibliografia (84-85). — J. P. E. [16.615]

Benet JULIÀ I FIGUERAS, *Marina guixolenca del segle XVIII. (Del desastre a la recuperació)*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 107-154.

A partir de notícies aplegades en arxius diversos: AHM de Sant Feliu de Guíxols; i Girona, ACG, ADG, AMG i AHG, que conserva els *Llibres de Marina*, l'autor intenta de veure en aquestes pàgines la col·laboració de la gent de mar en la recuperació col·lectiva després de la desfeta del 1714; la documentació és particularment abundosa en la segona meitat de la centúria (109). Demogràficament, la vila saltà de 1500 a 6000 habitants i de set naus a un centenar, ultra les dedicades a la pesca (108-109). Ens passen davant els ulls les naus mercants i llurs mariners o pescadors (111-115) i els mestres d'aixa (116) i altres personatges de la gent de mar com els patrons, dels quals és feta la llista per als anys 1752-1766 (120-127), com també la de les embarcacions de més abast i dels corresponents ports (128); segueixen pàgines dedicades a la lleva de mariners

(129-133), al treball en la drassana reial (133-140), al trànsit marítim (141-142), als corsaris (143-151) i a les epidèmies (151-153) i als ,americans' (154). — J. P. E. {16.616

Guillem SINTES ESPASA, *El procés de formació del poble de Sant Lluís. L'ambició d'un petit model d'illa* (Monuments de les Illes Balears, 17), Palma de Mallorca i Menorca, Institut d'Estudis Balearics i Institut Menorquí d'Estudis 2000, 136 pp.

Durant la dominació francesa en l'illa de Menorca, entorn el 1760, aquelles autoritats decidiren de construir una nova població que fés productiva una extensió fins aleshores erma a fi que assortís Maó sobretot quan hi fondejava l'estol francès, alhora que fos un testimoni constant de la presència francesa; per aquesta raó s'havia d'anomenar Sant Lluís, el qual també havia d'ésser el titular de l'església parroquial; l'Arxiu Històric de Maó, els parroquial i municipal de Sant Lluís, però sobretot el de París, Centre d'Accueil de Recherche des Archives Nationales, han proporcionat les dades tant per al capítol primer, que reconstrueix la distribució d'establiments de terres en la contrada del 1530 ençà, amb nombre de quadres sinòptics (11-49), com per al dedicat a la configuració del nou poble i a la construcció de l'església parroquial, sota aquesta inscripció: «Divo Ludovico Aedem Dedicavere Galli. MDCCLX» (68). Les darreres pàgines són dedicades a fonts i a bibliografia (128-133). — J. P. E. {16.617

Antoni MAS I FORNERS, *De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà*, dins «XVIII Estudis Locals», 437-450.

A base de documentació ja publicada i de la inèdita a Palma, ARM, *Protocols notarials i Plets*, l'autor refà la trajectòria dels Cerdà de Binicalvell, parròquia de Santa Margalida, d'ençà de la primera meitat del segle XIV, la normal de tantes famílies de terratinents; el salt qualitatiu vingué amb els dos eclesiàstics, el cardenal Antoni Cerdà i el nebot canonge Gabriel Cerdà, que ,actuà com a veritable cap del llinatge' i planificà l'ascens tant econòmic com social, car en començar el segle XVI els Cerdans ja eren cavallers (440); el creixement patrimonial és exposat, reduït a quadres i dibuixat en les darreres pàgines (440-445). — J. P. E. {16.618

Joan PAPELL I TARDIU, Montserrat GARRIGA I PUJALS, *Documents sobre la mort de l'últim abat perpetu de Santes Creus, dom Jaume Carnicer, i sobre l'elecció, després d'ingressar el monestir a la Congregació Cistercenca d'Aragó, del primer abat quadriennal Josep Barberà*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls [Alt Camp]», 4 (1998), 125-159.

De Valls, AHC, *Protocols notarials*, han estat transcrits els nou documents del 1619 que informen sobre els tres fets de la mort i funeral de Jaume Carnicer, de la integració de Santes Creus en la Congregació Cistercenca de la corona catalanoaragonesa i de l'elecció a abat de Josep Barberà. Assenyalem que encara en aquell moment l'abat de Santes Creus és oficialment qualificat de «Cappellanus Maior potentissimi domini nostri Regis Aragonum» (137); que el monjo arxiver de Santes Creus es deia Dionís Gravalosa i que dos monjos estudiaven a Osa en el Col·legi Cistercenc: Joan Domènec i Joan Bosc (136). També compareix, relacionat tant amb Santes Creus com amb el seu priorat perpinyanès d'Eula, Miquel Agustí/Agostí [l'autor dels *Secrets d'Agricultura...?*] (131). — J. P. E. {16.619

Elena SÁNCHEZ ALMELA, *Establiments de Saranyana*, dins «XL Assemblea Morella», 357-370.

Presentació (357-359) i transcripció (359-370) d'establiments dels anys 1386, 1388, 1394, 1399, 1409 i 1418, conservats en un manuscrit copiat el segle XIX, ara conservat a Castelló, So-

cietat Castellonense de Cultura, intitulat *Còpia del llibre de stabliments del lloch de Saranyana, carrer de la vila de Morella*. Al final hi ha taula onomàstica (370). — J. P. E. [16.620

Carles DORICO I ALUJAS, *Els escultors sarraïens de la família Espinalt i les seves obres (I)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», núm. 16 (1998), 71-118.

Carles DORICO I ALUJAS, *Els escultors sarraïens de la família Espinalt i les seves obres (II)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de treballs», núm. 18 (2000), 131-166.

El primer lliurament es concentra en l'escultor de Sarraï Isidre Espinalt i Serra-rica, «iniciador i principal membre d'un llinatge d'escultors» (131); el segon, en el seu nét Isidre Espinalt i Vellet, el qual igualà l'avi en categoria, treballà durant gairebé tota la segona meitat del segle XVIII, però és menys conegut que aquell. Ací, a base de les informacions ja publicades per autors diversos i de la documentació de paròquies conservada a Tarragona, AHA, l'autor il·lustra (també amb vuit fotografies) nombre d'obres d'aquells i d'altres artistes de la família; al final transcriu de l'arxiu esmentat, *Poboleda. Lligall església*, contracte i rebut relatiu al retaule major de Poboleda (164-166), cosa que li permet de precisar la data d'aquell retaule i la diferència amb el que fou construït cent anys després (150-151). — J. P. E. [16.621-16.622

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal a La Selva del Camp (segles XVI i XVII)*, dins «Gaceta Numismática», núm. 135 (Diciembre 1999), 49-52.

Vint-i-set documents datats entre el 1521 i el 1712, aplegats tots menys un en sèries diverses de la Selva del Camp AM, i un a Reus, AHC. *Fons municipal. Reus*, ací publicats (53-62), permeten de conèixer emissions dels anys 1521, 1533, 1556, 1614 i d'altres, algunes de les condicions prèvies a l'emissió i els problemes inherents a tal moneda, entre els quals la seva acceptació tant fora com dins la mateixa vila. — J. P. E. [16.623

Cebrià BARAUT, *L'origen de la senyoria episcopal de la Seu d'Urgell*, dins «Misc. Riu», I, 57-61.

Els historiadors de la Seu d'Urgell, refusada la donació de Lluís el Piadós, no s'han pronunciat sobre l'origen del senyoriu episcopal damunt la capital del bisbat, i l'autor es proposa de «donar-li una resposta vàlida en la mesura que ho permet la documentació conservada» (57); el primer esment de possessió es troba en la butlla de Benet VIII a sant Ermengol d'Urgell, del 1012 (58-59), la qual n'atribueix la donació al comte Ramon Borrell de Barcelona, en tant que tutor del nebot futur comte Ermengol II, donació datable d'entre el novembre del 1010 i el desembre del 1012 (60). — J. P. E. [16.624

Antonio BACH I RIU, *Artistas de Solsona y su entorno con algunos comentarios*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 255-276.

Aplec de notícies, procedents sobretot de Solsona, AD, *Pergamins*, relatives a característiques especials de certs temples (p. e., criptes) (255-256), a artistes (257-260: amb transcripció del pergamí enterrat en l'altar major de la canònica en la consagració del 1407), al cor de la mateixa (amb transcripció del contracte del 1497: 261-262), a les obres i decoració realitzades amb motiu de l'elevació a catedral (265-267) i en temps posteriors fins a darreries del s. XVIII (267-276: amb transcripció de l'acta amb què el 1735 el Gremi de Platers de Barcelona acceptava la Reial Cèdula del 1732: 272-275; i d'aquella amb què el 1792, Josep Pujol declarava els cinc retaules que ja tenia començats: 275-276). — J. P. E. [16.625

Francisco Javier LACUEVA USED, *Balance económico de la Aduana de Tamarite de Litera en el año 1445-1446*, dins «Misc. San Vicente», 445-465.

Un quadern de comptes conservat a Saragossa, Archivo de la Diputación Provincial, *Cajón* 26, núm. 159, que es devia intitular *Còpia del libre de la segona anyada del sisè any de la arrendació del General*, serveix a l'autor per a exposar extrems diversos en l'activitat de la duana de Tamarit de la Llitera en l'exercici que va del 25 al 24 d'agost dels dos anys esmentats: percepció per arrendament, quantificació per mesos (450-451), amb clar predomini del juny, posició de la duana de Tamarit en les del Regne d'Aragó (453) i visió general tant d'importacions (drap de Puigcerdà, Bagà, la Pobla de Lillet, Ripoll), com exportacions (grans), sense que hi manqui el capítol de fraus (460-461) [hi ha repetides referències a un apèndix documental que no he sabut veure]. — J. P. E. [16.626]

Daniel PIÑOL ALABART, *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)* (Estudis, 27), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 394 pp. i cinc fulls d'apèndix sense numerar.

Daniel PIÑOL ALABART, *Notaris, notaries i protocols a la diòcesi de Tarragona a l'Edat Mitjana*, dins *Actes Notariat*, II, 427-445.

L'autor, ja des de la tesi doctoral que és el primer títol, esbrina el funcionament de la institució notarial a fi de comprendre amb profunditat contingut i característiques de la documentació; per això, de forma resumida, es refereix en l'article als fons notarians de Reus, AHC, i als de parròquies diverses, ara a Tarragona, AHA, completats amb d'altres fons manuscrites. Amb la conquesta del segle XII s'implantà el notariat tradicional, vinculat al rector de la parròquia sota l'autoritat del metropolità, situació que hauria durat globalment fins a la segona meitat del segle XIII, en què compareixen les notaries públiques i els nomenaments reials (429-432). De les notaries tradicionals, parroquials, n'era titular el rector, el qual normalment en llogava l'exercici, i això fins al segle XVII (433-436). A Tarragona, ultra l'escrivania eclesiàstica, el metropolità era senyor de l'escrivania comuna i l'atorgava a l'encarregat, tal com demostren casos diversos (437-438). Les darreres pàgines subratllen algunes característiques dels més de tres-cents manuals, datats entre el 1229 i el 1351, salvats de les parròquies del camp de Tarragona: és sobretot característica la constitució del Concili Provincial del 1364, que obligà els rectors i els seus notaris de tota la Província Eclesiàstica a escriure les anotacions notarians sense abreviatures i a datar-les pels anys de la Nativitat (439-443). El llibre ofereix informació de fons notarians de Tarragona i del Camp (331-345) i bibliografia (347-393) i una certa transcripció de vuit documents, datats entre el 1241 i el 1330; el cinquè, del 1323, és acta de lliurament al prebost i al capítol de la seu de Tarragona de saquets de documents, cada un dels quals es referia a gran nombre de poblacions tarragonines i fins a Vilafranca del Penedès, retrobats a Valls; el sisè, del 1328, és inventari dels béns personals d'un rector de la Selva del Camp, on figuren: un llibre de sants, un *Sufragia monachorum*, la *Summa* de sant Ramon de Penyafort, un *Doctrinale*, *Compot* i *Himnes*, unes *Glosses a Horaci*, i unes *Constitucions*. — J. P. E. [16.627-16.628]

Jordi MORELLÓ I BAGET, *Vers l'obtenció d'una franquesa fiscal: el rescat del bovatge al Camp de Tarragona (1347)*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls [Alt Camp]», 4 (1998), 39-74.

Assetjat per la revolta de Sardènia i per l'esclat de la Unió de València, Pere III el Cerimoniós en cort inacabada de Barcelona 1347 acordà amb el metropolità i les universitats del Camp de Tarragona la «remissionem, absolutionem et diffinitionem» del bovatge per una quantitat teòrica de quaranta-mil lliures (62-63). La percepció del dit tribut inicial de cada regnat havia tingut variacions des del temps de Pere el Gran i en els primers anys del Cerimoniós presentava tres problemes i un apèndix: si era una regalia exclusiva o d'alguna manera compartida o condicionada d'alguna manera amb el o pel metropolità i si aquest en podia rebre una part; si el rei feia directament la percep-

ció a la menuda o per composició amb les universitats; i darrer tema: si aquell bovatge significava o no l'alliberació dels futurs (50-55). Les darreres pàgines resumeixen les notícies sobre la percepció del dit bovatge (64-73). La documentació és nombrosa tant a Tarragona, AHA, *Registra Negotiorum* i *Protocolos notariales*, AH, *Pergamins*; ACA, *Canc., reg.*, en particular el 552; AHC de Reus i de Valls i AMH de la Selva del Camp (44, nota 16). — J. P. E. [16.629]

Manel GÜELL, *La dispersió de documentació notarial a Tarragona a través d'un document del principi del segle XVIII*, dins *Actes Notariat*, II, 447-459.

L'autor fa un repàs d'alguns fets més coneguts de dispersió documental, i informa d'iniciatives de poblacions diverses encaminades almenys a saber on es troba ara llur documentació, darrerament conegudes a través dels inventaris dels arxius de protocols publicats per la Fundació Noguera. Dóna notícia de peticions del consistori tarragoní demanant la creació d'un col·legi de notaris, on es conservessin els llibres notarians, però sense resultat concret; per això a començament del segle XVIII algú redactà una *Taula dels notaris que-i à bagut en la ciutat de Tarragona y que tenen escripturas vellas y en poder de qui estan avuy en dia...*, conservada a Barcelona, ACA, *Monacals. Hisenda* (450), ací transcrita (456-458). Al final hi ha una altra *Taula dels notaris que vuy en lo any de 1688 habitan en la ciutat de Tarragona* (459): són vint-i-sis noms, de només deu dels quals hi ha volums, en general escadussers, a l'AH de Tarragona, d'un altre a Valls, AHC, i encara d'un altre a Barcelona, ACA; també consten els notaris adquirents de protocols d'altri, on és copiable un intent de monopolitzar aquells fons i el fet que alguns volums marxaren de Tarragona (452-455). — J. P. E. [16.630]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Joglars i músics a Tàrrrega del segle XIV a inicis del XVIII*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 13 (2000), 45-68.

Fruit de l'escorcoll en sèries diverses del *Fons municipal*, de Tàrrrega, AHC, l'autor resumeix totes i cada una de les referències que hi ha trobades des del 1341 al 1706 (46-59), després de les quals configura la imatge pública dels verguers, dels joglars, dels músics i de les festes, on és documentada la representació d'obres teatrals: *Comèdia dels set pecats mortals*, *Història del fill pròdig* i *Comèdia del Sant Sagrament* (59-63). Segueix la llista de joglars i músics (63-64) i transcripció de quinze anotacions dels anys 1341-1787, en general del *Llibre de consells*, algunes del *Llibre d'albarans* i una del *Llibre de pòlisses* (64-67). Hi ha bibliografia (67). — J. P. E. [16.631]

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Ordinacions de bon govern de la Batllia de Terrassa (1299-1625)*.

Introducció i edició a cura de Vicenç RUIZ I GÓMEZ, sota la direcció de Pere PUIG I USTRELL (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 129), Barcelona 2000, 232 pp.

Procedents de l'antiga biblioteca Soler i Palet [i abans, potser de l'arxiu de la batllia de Terrassa], l'AHC de Terrassa poseeix una sèrie de *Llibres {de la cort?} del batlle* (27), que amb deplorables pèrdues intermitges van del 1298 al 1626 (37-38). D'aquests volums, el recordat Salvador Cardús, del qual es commemora el centenari del naixement, aplegà les quatre-centes cinquanta-set decisions tant dels jurats de la vila com del mateix batlle, que poden ésser agrupades sota el títol del llibre (39-219); hom en pot saber la temàtica per la taula específica (221-225). La introducció recorda allò que eren les batllies i resumeix dades conegudes sobre la de Terrassa, en particular els canvis causats per la successió de senyors (11-17); la potestat normativa dels municipis catalans medievals, una manifestació de la qual eren les ordinacions, i llur normal temàtica col·lectiva (19-26), que tingué poques variacions al llarg de quatre segles, indiferent als canvis de dinastia (28); les darreres pàgines introductòries recorden el treball de l'autor en la sèrie dels *Llibres del batlle*, del qual és mostra el present llibre, que ha esperat mig segle a ésser publicat (27-29). Hi ha bibliografia (35-36). Una observació: si l'escripció apareix d'hora (el 1326,

núm. 53), les escoles de la vila i llur mestre triguen molt i ho fan en un context en què sembla que fou normal que el mestre de minyons de l'escola pública es dediqués també a l'exercici didàctic privat (el 1572, núm. 421). — J. P. E. [16.632]

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Terrassa medieval: la Vall de Terrassa*, dins «Terme. Terrassa», núm. 15 (novembre 2000), 15-23.

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Terrassa medieval: forn de districte, fleca, molins, fàbregues i hostals*, dins «Terme. Terrassa», núm. 15 (novembre 2000), 24-28,

Ambdós títols són pòstums. El primer ressegueix i sovint transcriu fragments de sèries documentals diverses de Terrassa, AHC, que fan referència als accidents de la vall geogràfica que es forma als peus de Sant Llorenç del Munt, des de Matadepera fins a la fondalada de can Bosc de Basea. El mateix fa el segon [en aquest cas amb nombroses referències a les *Ordinacions...* aplegades per ell mateix [i ara finalment editades: cf. notícia bibliogràfica anterior] en relació als serveis comunitaris locals indicats. — J. P. E. [16.633-16.634]

Vicenç RUIZ I GÓMEZ, *La cúpula del poder institucional laic al Castrum Terracie (segles X-XI)*, dins «Terme. Terrassa», núm. 15 (novembre 2000), 30-37.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el d'«identificar els detentors del principals càrrecs de poder laic al terme castral de Terrassa» (30), a base de la documentació ja publicada o de l'encara inèdita de Terrassa, AHC, *Pergamins*, i Barcelona, ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer I i Memorials*. Així identifica la successió de veguers entre els segles X i XI i la compareixença i arrelament de Bernat Amat de Claramunt i dels seus amb funcions senyoriales damunt Terrassa; el veguer aniria prenent la fesomia de castlà (34-35). — J. P. E. [16.635]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *La notaria de Torroella de Montgrí abans del 1348*, dins *Actes Notariat*, II, 503-516.

La documentació notarial d'aquella vila és dispersa entre Girona, AHG, i ADG; hi ha capbreus a Barcelona, ACA, i pergamins a l'AM de la població. L'autor es proposa d'establir la llista de notaris i distingeix entre els successius titulars de la notaria i els actuants reals (505-512); també dóna en respectius quadres la llista dels vint-i-un llibres salvats (513-514) i la dels respectius escrivans (515-516). — J. P. E. [16.636]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *El capbreu de Torroja del Priorat del 1744*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 203-234.

El capbreu es conserva a Tarragona, AH, *Reus*, en volum que en conté de la Vilella Alta, Gratallops i Porrera, de senyoriu de Scala Dei, reconegut «segons las Constitucions del present Principat de Catalunya» (210) amb les corresponents prestacions i contraprestacions en delmes, emprius, prestació personal, drets i cens, reduïts a quadre sinòptic (211-212); el capbreu delimita el terme del poble en descripció ací transcrita (215) i aplega els reconeixements de senyoriu, tant de vilatans com de forasters (216-219), i permet de conèixer la distribució de la propietat, la seva transmissió (219-223) i els censals que la gravaven (224-226). Al final és transcrit un contracte de parceria, del 1712, del mateix arxiu, *Protocol notarial. Tortosa (Falset)* (227-234). Les primeres pàgines resumeixen les dades de Tarragona, AHA, *Torroja del Priorat. Llibres de baptismes, etc.*, sobre evolució demogràfica del 1670 al 1720, de clara línia creixent amb l'excepció dels anys de Guerra de Successió, en què el 1706 fou tràgic amb quaranta morts contra una mitjana d'entre

cinc i deu (206-209); és copiada la descripció de les violències certificades en quatre cossos el 1711 (204-205). — J. P. E. {16.637

Josep TORNÉ I CUBELLS, *Les Ordinacions municipals de Torroja i de la Figuera, reflex d'un món rural, al marge dels grans canvis*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 235-249.

Les primeres pàgines resumeixen la formació del senyoriu territorial de Scala Dei (235-238). Les ordinacions dels dos pobles es troben respectivament a Falset, Centre d'Estudis, i són ja publicades (239, nota 13) i a la Figuera, AM, *Llibre de les ordinacions*; ací n'és exposada tant la significació genèrica per a un sistema molt autònom de govern municipal (239-244), com els principals extrems de les dues ací contemplades (245-249). — J. P. E. {16.638

Antoni VIRGILI, *Moneda i peces de moneda en els inicis de la Tortosa feudal*, dins «Gaceta Numismática», núm. 137 (junio 2000), 29-50.

En documentació tortosina ara a l'ACA, *Ordres militars. Temple*, o a l'ACatedral de Tortosa, completada amb la contemporània de Poblet i de Santes Creus, l'autor ha comptabilitzat quatre-cents cinquanta-dues actes notariais amb referències monetàries, més de la meitat de les quals (256) són compravendes (31); ultra els tipus dels documents, són analitzades les denominacions de les monedes, entre les quals predominen els morabatins (34) i en les gràfiques de l'apèndix és visible l'evolució diacrònica per quadriennis entre les dues dates del títol, línia paral·lela tant amb la situació política del Sharq al-Andalus com de les relacions d'aquell amb la nostra corona entre la conquesta de Tortosa i la de València. — J. P. E. {16.639

Maria Victòria ALMUNI BALADA, *Pere de Moragues, mestre major de l'obra de la Seu de Tortosa*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 423-449.

Fins ara era detall desconegut que Pere de Moragues, imaginer i orfebre barceloní, havia estat el mestre major de l'obra de la Seu de Tortosa els anys 1382-1383. La documentació de Tortosa, Arxiu Capitular, *Notaris del Capítol, Traces i dibuixos i Capellanies*, ha proporcionat les capitulacions amb el capítol tortosí, en virtut de les quals Moragues esdevingué mestre major de l'obra de la Seu, ací transcrits (446-448); amb aquestes han ofert d'altres dades que permeten a l'autora de refer l'intent inicial d'afermar per al càrrec Antoni Guarc (427-428), d'analitzar amb detall el conveni amb Moragues (429-434) i de completar les notícies sobre el seu aparellador, Joan de Mayni (424-436). Les darreres pàgines completen amb informació d'altres treballs professionals la fesomia artística de Pere de Moragues, documentat treballant des del 1358 en llocs diversos de la corona catalanoaragonesa (437-443). — J. P. E. {16.640

Albert CURTO HOMEDES, Albert MARTÍNEZ SILVESTRE, *La presència del llop a l'antic terme de Tortosa durant la Baixa Edat Mitjana*, dins «Misc. Riu», I, 455-475.

Cristòfor Despuig esmenta el malson que causaven llops i guineus a ramats i galliners, contra el qual en els dos segles anteriors hom s'havia defensat amb establiments de la ciutat que fomentaven la cacera sistemàtica compensada (463-464). Les recompenses consten en a l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons municipal. Claveria*, d'on els autors han extret les dades de dos-cents vuitanta-dos casos, que han sistematitzat en quadre sinòptic on consten data, caçador i domicili, nombre de peces, premi i localització de la cacera entre el 1371 i el 1461 (466-475). — J. P. E. {16.641

David BEA I CASTAÑO, Albert VILASECA I CANALS, *L'excavació arqueològica al pati de l'antic convent de Sant Joan de Jerusalem i de l'Orde de Malta, de Tortosa (Baix Ebre). Nota Preliminar*, dins *Nous Horitzons*, IV, 85-95.

Propiciada per la urgència d'unes construccions, l'excavació d'una zona de muralla del segle XIV, comptava amb la informació proporcionada per la llicència de construcció donada pel capítol catedralici tortosí el 1727, ací transcrita (86-88). Entre els objectes descoberts per l'excavació hi ha vaixella del convent amb nom de propietat d'una monja (91-93). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [16.642

Àngel MONLLEÓ I GALCERÀ, *Noves consideracions a l'entorn del camí de Sant Jaume de l'Ebre centrades en la Ciutat de Tortosa*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 191-242.

L'autor malda a demostrar una tesi: «la funció de Tortosa i del 'Portal del Romeu' com a capçalera i porta respectivament d'un camí que conduïa a Compostel·la» (238). De moment concentra dades sobre la dita porta i les seves imatges entre Cristòfor Despuig i l'acta municipal del 1756, que en pagava de noves per a sant Jaume i sant Cristòfor, completades amb les dels *Goigs de la Verge del Romeu* (194-200); n'aporta de desconegudes sobre pelegrins a o de Compostel·la passant per Tortosa, que reberen almoïna del municipi tortosí, documentades a l'AM dins l'AHC de les Terres de l'Ebre (227), o de la casa reial (228-231: anotacions reproduïdes en apèndix: 240-241, i resumides en quadre sinòptic: 242). Més enllà de les dades, l'autor recolza la tesi en consideracions interpretatives. — J. P. E. [16.643

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Revolta i contrarevolta a Tortosa (1640)* (Col·lecció Dertosa, 47), Tortosa, Cooperativa Gràfica Dertosense 1997, 128 pp.

A base de les fonts indicades en la corresponent secció (Barcelona, ACA; Tarragona, ACatedral i AH; i Tortosa, ACatedral i AHC de les Terres de l'Ebre) i en la de bibliografia (121-124), els autors refan els esdeveniments de l'estiu del 1640, fins ara només coneguts per allò que en consignà Vicent Miravall i Forcadell en *Tortosa ciudad fidelísima y exemplar* del 1641. L'exposició segueix aquests passos: *Catalunya i Tortosa l'any 1640* (9-17), *La revolta popular del juliol de 1640* (19-28); *La contrarevolta dels oligarques* (29-36); *Tortosa sota l'administració dels contrarevolucionaris* (37-46); *El procés dels revoltats* (47-63); *Personatges principals de la contrarevolta* (65-78); *Posicionament de l'estament nobiliari* (79-96); *Actuació dels eclesiàstics* (97-111); i *Vicent Miravall i el seu 'Tortosa ciudad fidelísima'* (113-116), i *Cloenda* (117-119). Ultra la constatació de fragments textuals, alguns dels quals també donats en fotografia (81), hi ha apèndix, on són transcrits tres documents de Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, *Paeria i veguer*. — J. P. E. [16.644

Yolanda GIL SAURA, *La iglesia de la Purísima Concepción Victoria de Tortosa, el arquitecto Juan Ibáñez y la arquitectura valenciana del seiscientos*, dins *Nous col·loquis*, IV, 177-190.

Volguda pel bisbe Giovanni Battista Veschi en reconeixement per la victòria reial en la Guerra dels Segadors (178-179), la mateixa autora diu que «el descubrimiento de que el maestro que construyó esta iglesia fue el arquitecto Juan Ibáñez nos ha servido de pretexto para realizar un análisis de la arquitectura de este templo, la figura del maestro y a su vez hacer una pequeña valoración de su labor...» (177). El document, en el qual el bisbe, ja preconitzat i a punt de marxar a la seu de Puzuzoli, assegurava la construcció del temple, és transcrit ací (178-180); Ibáñez era aragonès i s'havia prestigiat en obres de la zona valenciana del bisbat de Tortosa (180-182; cf. 189); les darreres pàgines descriuen les característiques arquitectòniques del temple, fortament influït pel renaixement italià a través de l'arquitectura valenciana del segle XVI (185). — J. P. E. [16.645

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *El llinatge Escofet de Tortosa, i la raó social Francisco de Escofet e Hijo (1790-1833)*, dins *Actes Notariat*, II, 461-473

La documentació familiar del segle XVIII prové de Tortosa, ACatedral, de Tarragona, AHistòric. *Protocolos notariales. Tortosa., completat per d'altres. Segurament el fet més singular fou l'ennobliment de Francesc Escofet, els darrers mesos del 1799, guanyat amb accions generoses en moments de perill col·lectiu, documentat a Madrid, AHN, Consejos*, amb descripció de l'escut nobiliari (463). Així entrava al segle XIX. — J. P. E. [16.646

Mario ZUCCHITELLO, *Tossa: la formació d'una vila. El comte, l'abat i els tossencs (segles IX-XII)* (Quaderns d'Estudis Tossencs, 5), Tossa 1998, 256 pp.

A base de la documentació proporcionada per Barcelona, ACA, BC i AHPB; Girona, ACG i ADG; i Tossa, AHM i AP (11), l'autor, recordada la pèrdua irreparable de documentació de Ripoll la nit incendiària del 9 d'agost del 1835 (15-20), ressegueix les notícies anteriors a l'any Mil, començant per la derivació del topònim 'Tossa' de la 'Turissa' romana a través de la 'Tursa' altmedieval (23-31); segueix el capítol dedicat a precisar la delimitació del terme i dels veïns, concretada en croquis (40). La darrera voluntat del comte Miró de Barcelona, el 966 (213-219; traducció: 220-224), estenia i delimitava el senyoriu d'abat i monestir de Ripoll damunt Tossa (41-63); les còpies del document es divideixen en qualificar Tossa de 'vall' o de 'villa', però la documentació paral·lela és favorable a 'vall' (65-69). La secció següent ens informa de la situació imperant fins i tot després del 801, en què la conquesta de Barcelona per Lluís el Piadós, no donà seguretat als pobladors de les marines, ja mínimament documentats, però esparsos car, per la constant basarda davant el perill d'incursions sarraïnes per mar, s'amagaven en foranques boscoses prop esglésies (ací, Sant Vicenç/Sant Benet o Sant Lionç) i es protegien amb torres de guaita (79-113). La darrera part aplega les notícies existents sobre els béns vegetals i animals de la contrada i els cursos d'aigua, molins i camins que ajudaven a posar-los al servei de l'home, en aquell moment pagesos o pescadors (115-155); i així arriba la secció dedicada a la carta de poblament del 1186, al començament de la qual abat i comunitat de Ripoll afirmen: 'facio castellum' (231), sempre traduït per 'construeixo un castell' (235 [però atesa la diferència del document entre 'castellum' i 'castrum', la traducció fidel no seria 'estableixo un castell', en el sentit de 'castell termenat'? Així s'explicaria la diferència textual entre 'castellum' i 'castrum': aquest seria la fortalesa], amb la corresponent diferenciació entre les cases de dins i les de fora la vila. — J. P. E. [16.647

David MORÉ AGUIRRE, *Cas Fuster: La família Martí a través dels seus documents* (Quaderns d'Estudis Tossencs, 6), Tossa de Mar, Ajuntament 2000, 292 pp.

El fons documental de la família Martí, donat a l'ajuntament i dipositat en l'AM de Tossa, té la característica de no ésser 'patrimonial', car la documentació no fa referència a patrimoni, ans familiar, perquè només conserva documentació personal dels seus membres, menestrals. La part principal tant de l'arxiu com d'aquest llibre pertany als segles XIX i XX; assenyalem, però, les dues anotacions del segle XVIII (70-71) i les pàgines que refan la història de la família des de darrerries del segle XVII (73-80; vegeu els arbres genealògics: 18-23 i 31-47; i la cronologia: 24-30). Particular interès té la llibreta de l'aprenent de fuster Josep Martí i Mondet, que ell mateix intitulà així: *Aquest llibre és de Josep Martí y Mondet, abui 30 de lo mes de setembre en lo present any 1725 trobanme jo en la present siutat de Barcelona apranent en casa de mestre Anton Millà fuster*, de la qual són transcrits fórmules diverses per a fer ingredients de l'ofici i un remei d'Ungén per a curar persellanas o tumors freds que són ja oberts (271-278) i reproduïdes fotogràficament algunes pàgines (269-270). — J. P. E. [16.648

Agustín RUBIO VELA, *El ganado de Valencia y los pastos del reino. El avituallamiento urbano bajomedieval como factor de conflictividad*, dins *Rural ramadera*, 651-719.

Aquestes pàgines són repartides en dues meitats: l'exposició inicial (651-686) i la transcripció de quaranta-quatre documents datats entre el 1347 i el 1488, de València, AMV, *Manuale de consells* (687-719), sense que l'autor hagi pretès que hi són tots ans només «una muestra significativa» (669). En la primera, l'autor en precisa l'objectiu: refer el secular conflicte entre l'actuació dels ciutadans, recolzats per la ciutat de València, i les queixes de les poblacions del regne «por el uso, control y comercialización de algunos bienes y alimentos obtenidos en el territorio de éste» (652). El centre del conflicte rau en el dret d'empriu de les pastures de tot el regne atorgat a la capital per Jaume I, dret defensat sempre per la ciutat i també atacat sempre per tots els altres (652-654). La raó era el lloc que ocupava la carn en l'alimentació medieval: calia importar-la i la forma més adient era menar les bèsties vives, cosa que exigia pastures per al camí (654-658); les autoritats ciutadanes tenien molt clares dues idees: la necessitat d'importació de carn per a l'assortiment de la població, i la de defensar amb decisió el privilegi d'ús d'emprius concedit per Jaume I no sols en terres de la corona, ans encara de nobles i de l'Església (658-661); les pàgines següents recorden la constant defensa d'aquest dret per part de la capital, i la no menys constat contraposició de les altres parts del regne, de vegades violenta o fregant la violència (668-671). Els bovalars foren ocasió de conflicte, car per *Furs* eren exclusius de cada població i aquestes, multiplicant-los i engrandint-los, se'n valgueren per encongir el terreny en el qual València tenia dret de pastura (674-676). La transcripció dels documents segueix deixant aquell regust de feina ben feta, a la qual l'autor ens té acostumats. — J. P. E. [16.649]

Josep TORRÓ, *L'organització monetària del Regne de València al segle XIII (1247-1277)*, dins «Gaceta Numismàtica», núm. 137 (junio 2000), 67-92.

Entre el 1238, any d'entrada en la capital, i el 1247, data de la imposició dels reials de València, les monedes documentades en el *Llibre dels fets* de Jaume I, i en els fons de Barcelona, ACA, de València, Catedral, i de Cocentaina, AM, són les masmudines i els besants, per la part dels vençuts, i els diners jaquesos i melgoresos, per la part vencedora. El 1247, Jaume I creava i imposava els reials de València, en paritat de valor amb les dues darreres monedes (70-75: amb particular atenció als problemes de la paritat i de les emissions). El 1271 hi hagué una nova emissió, que immediatament s'hagué d'enfrontar amb la desconfiança dels usuaris (76-79). Les darreres pàgines informen de la situació de cada tipus de moneda aquells anys: besants, millaresos, moneda de billó, moneda d'or i moneda real (80-88). En apèndix és esquematitzada la documentació relativa al valor de les dites monedes (89-91). — J. P. E. [16.650]

José HINOJOSA MONTALVO, *Las fronteras del Reino de Valencia en tiempos de Jaime II*, dins *Jaime II*, 213-228.

La sentència arbitral de Torrellas, del 1304, completada amb l'acord d'Elx de l'any sobre, fixava la frontera del Regne de València amb Múrcia i amb la corona de Castella (215); la part oriental (governació o procuració 'dellà Xexona', amb capital a Oriola) seria oficialment confirmada al Regne de València el 1308 amb la consegüent aplicació dels *Furs de València* (215-217). La dita modificació de fronteres tingué una altra conseqüència: el Regne de València, si no limitava de forma estricta, resultava ubicat molt prop del de Granada, amb la consegüent permeabilitat sarraïna, cosa que ja assenyala P. Bellot en els *Anales de Oribuela* (218-220) i és ací exposada amb cert detall, car no existí sols la frontera de terra, sinó també la de mar, en la qual el fracàs de la campanya d'Almeria el 1309 assenyala el començament de la pèrdua de poder marítim de la corona catalanoaragonesa (321-324). Les darreres pàgines recorden episodis d'aquell estat de perill constant (225-227). — J. P. E. [16.651]

Vicente PONS ALÓS, *Heráldica Episcopal Valentina* (ss. XIII-XVI), dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 585-612.

L'autor es proposa d'oferir un catàleg de l'heràldica dels bisbes de València des del moment de la reconquesta fins a sant Juan de Ribera, prenent com a base el text manuscrit de Madrid, BN, 732, ací transcrit (601-606); en l'estudi inicial, el text és completat amb les dades proporcionades pels mateixos escuts conservats a la Seu de València o en d'altres indrets del bisbat (592-595; 597-598), per fonts manuscrites o impreses (595-596), en especial per alguns manuscrits de l'AC de València, ja estudiats (586-587); no sempre coincideixen aquestes fonts (587-592); mereixen particular atenció l'heràldica episcopal borgiana (598-599) i els quadres de Joan de Joanes, portadors d'inscripcions (600-601). Hi ha divuit reproduccions d'obres o pàgines diverses (607-612). — J. P. E. [16.652]

David IGUAL LUIS, *Las relaciones financieras de una ciudad mediterránea: Valencia en la Baja Edad Media*, dins *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*. Actas del Simposio Internacional «Dinero, Moneda y Crédito. De la Monarquía Hispánica a la Integración Monetaria Europea». Madrid, 4-7 de mayo de 1999, Madrid, Marcial Pons 2000, 99-120.

Objectiu de l'autor: «reincidir en el análisis de las condiciones en que se desarrolló históricamente la circulación internacional del dinero, a partir del ejemplo concreto... (de) un núcleo mediterráneo (la Valencia de los siglos XIII-XV) y, más específicamente, el desarrollo en su interior de los mecanismos cambiarios» (100) sobre la base dels entorns sis milers de registres notarial conservats a València per als segles XIII-XV (104, nota 10). Les ,pratiche di mercatura' col·locaven València dins l'organigrama bancari europeu i donaven notícia de la paritat de les monedes barcelonesa o valenciana (101), manifestant així «la buena salud monetaria de Valencia en el Cuatrocientos», que afegí el caràcter de ,ciutat financera' al de ,ciutat comercial' (103); la situació del primer terç del s. XIV (104-106), evolucionà des del darrer terç gràcies a la lletra de canvi, àmpliament utilitzada per l'empresa Datini (108), i ja en començar el segle XV era ben altra (109-110); quant a la segona meitat del segle XV, l'autor resumeix estudis personals seus dels registres notarial, sobretot dels de Jaume Salvador [sobre aquest notari, cf. estudis del mateix autor resumits dins ATCA, XVIII (1999), 952-953, núms. 13.781-13.785], d'on es dedueix la idea d'una València que «exportaba más capitales de los que importaba» (113), perquè els mercaders obtenien més beneficis fent passar llurs negocis per València (115) a través de ,taules de canvi' (118-119). — J. P. E. [16.653]

Ramon Josep PUCHADES BATALLER, *El notari valencià baixmedieval: exemple de la posició i percepció social de la professió notarial en l'Occident mediterrani dels segles XIII, XIV i XV*, dins *Actes Notariat*, II, 517-549.

«L'anàlisi d'aquest joc fascinant d'adaptació mútua entre realitat i imatge estereotipada en el cas concret de la professió notarial és el camí a recórrer en les pàgines que segueixen» (518). L'autor recorda l'actuació notarial anterior a la constitució del Regne, en els *Llibres del repartiment*: vint-i-cinc notaris ajudats de cinquanta-cinc escrivans col·laboraren amb Jaume I entre 1218 i 1250; el 1239 el notariat era establert oficialment a València per donar ,fides publica' amb ,instrumenta publica' (519); el notari esdevenia punt central de referència per a totes les capes socials (520) i «als anys quaranta del segle XIV quedava definitivament consagrat el procediment de la triple registració» (521) en els llibres rebedor, protocol i notal, respectivament. Atesa la centralitat oficial i social del notari, és explicable la seva creixença aritmètica, tant a la capital com en les poblacions (522-524). De les possibilitats de promoció econòmic-social ja en el segle XIII n'és prova l'inventari ,post mortem' d'Esteve de Mediona (ARV, *Protocolos notariales*, 2811) (524-526), situació, però, que canviaria des de mitjan segle XIV, en què era determinant la clientela, i en què es presenten en la documentació els «pobres notaris de la dita ciutat de València» (527); Alzira i en menor grau Castelló en serien mostra (528); però el pas definitiu a la promoció social era la formació jurídica universitària (529-530). La valoració social dels notaris és expressada amb frases de sant Ramon de Penyafort, que considera incompatible amb la clerecia l'exercici del notariat, si el clergue té béns

de subsistència (531-533; és la posició del *Decretum*, 543), i de Francesc Eiximenis, que viu en moment d'inflació del nombre de notaris, i avisa que tal situació és perillosa, car pot ésser ocasió de saltar-se les obligacions de la 'fides publica', ja que «ofici de notari és ofici de honor e, per consegüent, ha mester covinent salari de son treball» (536); i així, per a sant Vicent Ferrer, el pecat professional dels notaris valencians és la supèrbia (537); de fet, el notari hauria estat alhora admirat i particularment odiat per les classes populars (538). Les darreres pàgines fan referència a la situació en d'altres països d'Europa (540-549; cf. 794-796). — J. P. E. [16.654]

Andrés DÍAZ BORRÀS, *Los antecedentes trecentistas del corso murciano. Las vinculaciones del corsario Martín Sánchez con las autoridades de Valencia en las postrimerías del reinado de Jaime el Justo*, dins *Jaume II*, 385-394.

L'ARV, *Reial* 611, conserva la documentació, datada el 1327 i ací transcrita en notes (388-392), relativa a la legalització d'una sagetia de Martín Sánchez 'amaridada' al Grau de València i al permís per a fer-se a la mar; les gestions giraven entorn les fiances que havia de presentar abans d'obtenir el permís de sortir de platja i els documents de Múrcia que havia de presentar a fi que les fiances fossin restituïdes; el 1334 l'esmentat Sánchez practicava el cors des de l'illa de Mallorca contra el regne de Granada (394). — J. P. E. [16.655]

María Dolores LÓPEZ, *De nuevo sobre la 'Guerra del Estrecho': la contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1332-1344)*, dins *Jaume II*, 405-416.

La inutilitat de l'intent de conquerir Almeria el 1309 demostrà que calia controlar l'Estret de Gibraltar, però l'abril del 1340 l'estol musulmà derrotava el castellà i amb ell les quatre galeres catalanes. Aquestes pàgines, basades en Barcelona, ACA, *Canc.*, reg., 1377 i 1378, exposen el segon intent, que obligà a celebrar corts de València el desembre 1342 per a assegurar el subsidi a base d'imposició sobre béns de consum inexcusable amb condicions que portaren al naixement de la Generalitat Valenciana, i les dificultats per a arribar a un resultat satisfactori. Part del subsidi anà a sufragar les operacions bèl·liques de la reintegració del Regne de Mallorca i la part principal posà fi «a la intervenció mariní en la península ibérica» (416). — J. P. E. [16.656]

Manuel BENÍTEZ DOLORINOS, *Las cofradías medievales en el Reino de Valencia (1329-1458)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 261-287.

Objectiu d'aquestes pàgines: a base de publicacions anteriors i de la documentació d'ACA, *Canc.*, reg., on l'autor ha identificats noranta-tres privilegis per a setanta-tres confraries, el 75% de les quals eren de la ciutat de València: 264, realitzar «el estudio de las ordenanzas otorgadas por la Corona de Aragón a las cofradías del reino de Valencia, centrándose en el espacio temporal comprendido entre los reinados de Alfonso IV y Alfonso V» (261). La corona seguí un camí fluctuant en l'aprovació d'estatuts, d'acord amb la prevenció d'avalots dels oficis o de l'estat del reial patrimoni en temps de Joan I (264-265); mereixen particular atenció les confraries de conversos (Sant Cristòfor i Sant Amador, unificades el 1420), la dels «Cent ballesters de la ploma», milícia ciutadana sota patrocini de Sant Jordi, i la dels cecs (266). Les ordinacions determinaven les condicions d'acceptació de nous membres (honorabilitat, ésser de l'ofici si calia, satisfer la quota), les funcions dels càrrecs i llur elecció, i les condicions per als capítols de la confraria (267-270); també les obligacions dels confreres (271-274). La documentació certifica que les confraries eren molt diferents en quant a la possessió de béns materials, tant immobles com diners (274-275). Segueixen les pàgines que resumeixen les activitats religioses, especialment els sufragis per als confreres difunts (276-278) i les atencions assistencials (279-280). Del 1392 al 1443, les *Ordinacions* inclouen articles de natura gremial com els de control de dies de festa o de feina ben feta o de

requisits per al mestratge (280-284). Hi ha croquis de la distribució geogràfica de les confraries en el Regne de València (285). — J. P. E. {16.657

José HINOJOSA MONTALVO, *Aspectos del comercio exterior valenciano en el siglo XIV (1351-1378)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 207-236.

A base de sis registres d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, completats amb documentació municipal de l'AMV i d'ARV, *Protocols notarial*s, l'autor proporciona una sèrie de dades que ajuden a conèixer aquells anys de dificultats, sobretot en quant al comerç exterior, ja que els dits registres certifiquen l'exportació de 'coses vedades' (208; cf. 214, nota 11). Les primeres pàgines informen, àdhuc amb quadres sinòptics, de la procedència geogràfica o d'altres detalls personals dels propietaris de les mercaderies (210-213); amb semblant ús de quadres som informats dels productes que s'exportaren (214-215) i de llur destinació (216-217), tant per via marítima (Mallorca, destí principal: 218-221; Catalunya: 221-223; Itàlia i Occitània: 224-230; països musulmans: 231-232; i Andalusia: 233), com per camins de terra vers Aragó i Castella (234-236). — J. P. E. {16.658

Mª Mar SÁNCHEZ VERDUCH, *A propósito de la situación del maestro de obras en la València gótica*, dins «Estudios Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 393-402.

A base de l'AMV, *Sotsobreria de Murs i Valls. Llibres de comptes*, del 1380 al 1480, completats amb la *Claveria de Censals* dels anys 1391-1392 i amb un pergami de Madrid, AHN, *Clero*, l'autora es proposa de «clarificar cuál debió ser el status social del maestro de obras» (395); d'una banda, l'encarregant de l'obra feia constar en contracte que el mestre d'obres es trobaria a peu de feina i per a això li assegurava casa pagada (i el preu d'aquest lloguer era el termòmetre de la valoració social del mestre: 397); aquest podia ésser alhora empresari de la pròpia colla de menestrals i manobres, o desdoblar-se en un per a l'obra i un altre per als picadors de pedra; en obres llargues la contractació era a sou, en les altres podia ésser a preu fet; en alguns casos els mestres exigien que tot el material i eines se'ls posés a peu d'obra, en d'altres s'havien d'espavilar ells mateixos. — J. P. E. {16.659

Mª Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Ad servitium Ecclesiae dedicandi. Clérigos aragoneses ordenados en Valencia en el siglo XV*, dins «Misc. San Vicente», 163-183,

Els registres d'ordenacions del bisbat de València es troben a l'AD (dos) i en el patrimonial del Baró de Llaurí (tres); un de cada fons correspon al segle XV; l'autora n'aplega les dades relatives a l'acte mateix de l'ordenació (166) i les que es refereixen a les persones, tant del bisbe ordenant com dels ordenats (167-171); del segon dels arxius són transcrits quatre mostres d'actes o certificats d'ordenació (172-175). Les pàgines següents donen llista cronològica d'ordenats aragonesos del 1401 al 1421 (176-180) i del 1463 al 1479 (181-183). — J. P. E. {16.660

David ABULAFIA, *La produzione dello zucchero nei domini della Corona d'Aragona*, dins «Misc. Del Treppo», 105-119.

L'autor dedica les pàgines inicials a recordar la trajectòria de l'expansió del sucre, antigament considerat producte exòtic de l'Índia; l'illa de Sicília, hauria estat la primera de l'Occident medieval a esdevenir productor i distribuïdor sucrer (110-111); quant a València, el punt més septentrional de producció sucrera, l'autor resumeix dades procedents dels comptes d'entre el 1460 i el 1550, de la «Grosse Ravensburger Handelsgesellschaft», que no sols es dedicà al comerç, ans també intentà d'estendre el seu negoci a la producció de sucre dins el senyoriu de N'Hug de Car-

dona, amb transcripció de fragments tant en alemany com en català. La competència econòmica del sucre de Madeira féu decaure progressivament l'interès internacional pel valencià (112-116). — J. P. E. [16.661

Agustín BERMÚDEZ, Magdalena MARTÍNEZ, Alfredo OBARRIO, *Las Cortes valencianas durante el reinado de Alfonso V el Magnánimo. La legislación foral*, dins XVI Congreso Corona, I, 73-97.

Els autors deploren la poca atenció que hom dedica a les corts valencianes en els estudis recents; per llur part, precisen que en aquestes pàgines es limiten als furs, ja que només tres de les corts valencianes del rei Alfons promulgaren furs (74-75), perquè una part important del treball de les corts consistia a revisar, corregir i precisar la legislació precedent (76-78), i 'fur' requeria «acord, consell e exprés consentiment de tots los dessusdits e de cascú d'ells» (94/56). L'aportació d'aquestes pàgines consisteix a indicar tots i cada un dels furs de les dites tres corts (1417-1418, 1428 i 1443-1446), que foren acollits en l'edició del 1547 dels *Fori Regni Valentiae* (84-91). — J. P. E. [16.662

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La estética del poder. Arte y gastos suntuarios en la corte de Alfonso el Magnánimo (Valencia, 1425-1428)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1705-1718.

L'autor presenta els volums de l'ARV, Mestre racional, 8.760-8.771, que li han permès de conèixer allò que econòmicament representaren per a València les estades reials en la dita ciutat, després que aquesta havia ofert al rei mil florins cada mes que ell s'hi estigués (1706-1707); una de les despeses majors de la cort fou la celebració de justes cavalleresques o cavalcades amb participació de la magestat reial (1708-1710) o la de solemnitats religioses (1711-1714); cada un d'aquests capítols és documentat amb nombre de casos. — J. P. E. [16.663

Enrique CRUSELLES, José M. CRUSELLES, *Valencianos en la corte napolitana de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 875-897.

La ciutat de València entrà en el segle XV amb forta atracció immigratòria, també, però, amb eixida de valencians a d'altres bandes; els autors han detectat els presents en la cort del rei Alfons en els protocols notarials de Jaume Eiximeno dels anys 1449-1459, ara a l'ARV; en tres registres ara a l'Arxiu del Patriarca; i en les *Lletres missives*, de l'AMV; la dita presència de valencians fou considerable el decenni del 1450, fou normalment temporal, i de persones pertanyents o acostades al centre del poder, sobretot als ambients polítics de la cort (funcionaris, 'familiars', consellers, proveïdors: 879); les pàgines següents contenen notícies prosopogràfiques abundoses sobre aquells valencians pertanyents al patriciat urbà (885-891), alhora que, prenent com a punt de comparació Barcelona, assenyalen línies d'actuació com, per exemple, el «repliegue del patriciado mercantil valenciano justo en el momento de la constitución de la corte napolitana» (882). — J. P. E. [16.664

M. José CARBONELL BÒRIA, Andrés DÍAZ BORRÀS, Luis J. GUIA MARÍN, *Crisi política i estabilitat institucional. El regne de València i les corts de Montsó el 1435-1436*, dins XVI Congreso Corona, I, 147-158.

La primera conseqüència de la 'Comedieta de Ponza' fou la concentració de poders de la corona en l'única persona reial lliure, la reina Maria, muller i lloctinent del rei Alfons, que organitzà un consell reial de crisi, encarat amb dos problemes: la solució de la treva establerta el 1430 amb Castella i la de la crisi institucional causada per la presó del rei. Les gestions d'aquells moments són conegudes per l'ARV, *Canc., reg., Batllia*, i *Mestre racional*; i AMV, *Lletres missives*. La prolon-

gació de la treva amb Castella, obligà a convocar corts a Montsó, que la ratifiquessin, però alhora no podien deixar d'ocupar-se del captiveri reial; la ciutat de València en féu un estudi minuciós (150), atrapada entre l'obligació d'ajudar el rei i la de fer respectar el dret de la ciutat a la llibertat en les decisions polítiques: la ciutat ajornava la decisió i la reina hagué de presentar fiadors (151-152). L'alliberament del rei Alfons i del seu germà Joan, rei de Navarra, desvirtuà la cort de Montsó amb la perspectiva de les que se celebrarien en cada estat. En aquella situació-límit, la cohesió de la corona catalanoaragonesa resistí i el rei pogué veure que ací havia de respectar les lleis. — J. P. E. [16.665]

A BERMÚDEZ, *El asesoramiento judicial en los pleitos reales valencianos de la Baja Edad Media*, dins XVI Congreso Corona, II, 1367-1377.

El fet que el jutge que presidia la cort de justícia no fos necessàriament un 'savi en dret' propicià l'existència d'assessors en tots els graus de l'administració de justícia. L'autor aplega ací, de l'ARV, *Real*, els noms d'assessors que foren nomenats pels reis Alfons i Joan II en la tramitació de plets relatius a Oriola entre el 1428 i el 1478 (1375-1377). — J. P. E. [16.666]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Aproximació a la noblesa valenciana en la segona meitat del segle XV*, dins XVI Congreso Corona, I, 899-917.

No existint claredat en el tema del títol, l'autor, basat en tres fonts documentals ja publicades (900-901: havien d'ésser presentades en una nota 5, inexistent en la pàgina 917), distingeix els grups de nobles titulats, que aleshores pujaren a sis (902-903), els trenta-un «nobles, reconeguts pel prefix 'don'» (903), els cavallers, que arribaven a 195 a darreries del segle (904-905), i els donzells, encara no armats cavallers (906-907); les llistes nominals de títols, nobles, cavallers i donzells figuren en les pàgines 908-912, als quals s'han d'afegir vint-i-tres persones incloses en les llistes del braç militar (912), i encara tres juristes, quinze vídues i dos comanadors d'ordes militars (912-913). — J. P. E. [16.667]

María Luisa CABANES CATALÀ, Ramon BALDAQUÍ ESCANDELL, Verónica MATEO RIPOLL, *Sigilografía Valenciana en la Época de Alfonso el Magnánimo: estado de la cuestión*, dins XVI Congreso Corona, I, 99-109.

Els autors recorden els estudis anteriors sobre el tema i els treballs en curs de realització (106-109), presenten les variants, sobretot sigil·logràfiques, en segells apositats a lletres missives conservades a Cocentaina (107/8), que tenen en comú les mides, en general d'entre 40 i 45 mm.; quant al text, aquest és escrit en lletra gòtica, majúscula o minúscula o capital (100). — J. P. E. [16.668]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Valencia y Mallorca en el siglo XV*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 183-193.

El segle XV fou ben divers en ambdós regnes: pau i empenta a València, problemes econòmics i malestar social que esclatà en revolta el 1450, repercussions de la Guerra Civil catalana del 1460 a Mallorca. Les primeres pàgines resumeixen en quatre quadres notícies de moviment de naus comercials des del 1401, menys intenses en la segona meitat del segle i en particular els anys de la guerra civil catalana (184-187); la segona part, més directament basada en els protocols notariales de l'ARM informa, també en quadre sinòptic, de les societats comercials i corsàries constituïdes a Mallorca els anys 1415-1418, en resposta al triangle comercial de Mallorca - València - el Maghreb, amb gran participació tant de jueus com de conversos (188-191); per als anys 1459-1461 són també coneguts els casos de valencians casats a Mallorca (192). — J. P. E. [16.669]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Los huertos de sogueros de Valencia y Castellón: Una larga tradición artesanal nacida en la Edad Media*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 303-345.

A base d'un escorcoll de València, AMV, *Manuale de consells*, i *Llibres d'aveïnament*; de l'Arxiu del Patriarca, *Protocols notarial*s (341-345), de Castelló, AM (321), en particular del *Llibre del mostassaf* i dels *Llibres de vàlues de la peita* (325), i de publicacions basades en fonts castellanques, l'autor es proposa d'aclarir en què consistia la feina dels corders, que, com a 'Hort de soguers', té encara topònim viu a Castelló i ho fou a València; descriu les feines de l'ofici de corders a començaments del segle XX a base de les informacions i dels dibuixos proporcionats per Josep Pasqual Tirado per al *Diccionari...* d'Alcover-Moll (308-311), i completa la informació a base de documents valencians de darreries de l'Edat Mitjana (contractes i *Ordinacions dels anys 1476 i 1511*); els de Castelló li permeten d'assenyalar la transformació d'alguns empresaris en capitalistes [cf. ATCA, XIX (2000), 772-773, núm. 14490] (319-322), i de donar algunes notícies relatives a l'ofici en el segle XIII (326-328), amb noves ordinacions de temps posteriors (329-330). L'apèndix informa de la localització topogràfica de corders en la ciutat de València en el pas del segle XV al XVI (332-332) i afegeix dades personals de nombre de corders de la mateixa ciutat entre 1450 o 1525 (333-341). — J. P. E. {16.670

David IGUAL LUIS, *La confraria dels genovesos de València. Una associació interprofessional a les darreries de l'Edat Mitjana*, dins *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, a cura de Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000, 91-102.

Resumida la creixent presència i activitat d'italians a València durant el segle XV, dels genovesos consta el 1487 llur voluntat de tenir a Sant Francesc una capella o 'casa de disciplinants' (95), posteriorment anomenada 'confraria de genovesos' (96); és documentada a València, Arxiu del Patriarca, *Protocols notarial*s; la capella fou enderrocada el 1805; a darreries del segle XVI el convent franciscà interposà plets contra la capella (97); la darrera presència notarial és a mitjan segle XVIII en què per l'estat decadent de la capella calia establir una taxa entre els confreres per a reforçar-la (98). — J. P. E. {16.671

Vicente PONS ALÓS, *Documentos y sellos de las aldeas de Teruel en un proceso ante el gobernador de Valencia de 1492*, dins «Misc. San Vicente», 637-657.

L'ARV, *Canc.*, conserva en el seu registre 618 un document que no és reial dins un procés judicial entorn els drets de pasturatge en la zona de La Garrofera entre Alzira i Tous davant el senyor d'aquest lloc; hi foren testimonis pastors de Terol que hi anaven a hivernar, les declaracions dels quals són presentades tant en la materialitat de llur composició (certificat de la 'creença', del fet de la declaració i transcripció de la mateixa, amb llista de testimonis i de notaris: 643-645), com en l'aspecte diplomàtic dels segells locals que les validen (646-648). Segueix transcripció de tres documents, el terç dels quals és l'acta de la declaració d'un dels testimonis (649-653). Hi ha reproducció fotogràfica dels segells (654-657). — J. P. E. {16.672

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *La población valenciana en la segunda mitad del siglo XVI*, dins *Felipe II/1*, 99-119.

Les primeres pàgines esbrinen críticament la vàlua de les dades ofertes per les diverses fonts demogràfiques; d'entre els veïnatsges, el més fiable seria el del 1510, al costat dels llibres parroquials, dissortadament tan fragmentaris i, en tractar-se de moriscs, tan poc fiables (99-103); cal afegir-hi els amplis despoblats i la baixa població a la costa, per perill d'atacs i el pes de la ciutat de València (104-105). Les dites fonts permeten aproximacions desiguals, segons les idees dels respectius autors (106); la situació dels moriscs, que podien emigrar lliurement, dificulta preci-

sar el ritme de creixement de la població, però aquest sembla segur en el pas del segle XVI al XVII (107-110), superior la dels moriscs per la nupcialitat més primerenca, natalitat més nombrosa i manca d'estat celibatari (112-116). Les darreres pàgines ofereixen sengles quadres per a les tres actuals províncies entre el 1540 i el 1609 (118-119). — J. P. E. [16.673

David BERNABÉ GIL, *Aspectos sociales del crecimiento agrario valenciano en tiempos de Felipe II*, dins *Felipe II/1*, 179-193.

L'autor allarga el temps de la investigació fins a l'expulsió dels moriscos i presenta sobretot els resultats de la seva investigació damunt la comarca del Baix Segura, on, a diferència d'altres, la població cristiana vella superava la morisca i el reialenc el senyoriu; els dits resultats coincideixen a reafirmar el creixement amb els dels estudis realitzats a base de preus i jornals o del delme percebut per la Seu de València. Un dels factors fou el de l'arrancada de noves terres, documentada en l'AM d'Oriola, *Contestador*, i l'ampliació de les de regadiu, igual com en nombre de poblacions valencianes (182-183); cresqué la producció de gra, la de morera, oli, canyamel i vi (184-185). El creixement no sempre revertí a favor dels senyors, ans només en els casos de parceria, o en el d'explotació directa de zones de reialenc, o pels delmes en el cas de les institucions eclesiàstiques (186-188); els aspectes de distribució de la terra i de configuració del grup de majors terratinents són reduïts a quadres sinòptics (192-193). — J. P. E. [16.674

Ricardo FRANCH BENAVENT, *La evolución de la sedería valenciana durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, I, 289-310.

La sederia valenciana cresqué fins a les Germanies, després de les quals sofrí greu crisi i l'autor n'esbrina causes i abast. La producció fou gravada amb nova imposició del 5% del valor, cosa que disminuï la competitivitat del producte; una informació del 1580, d'ARV, *Generalitat*, reg. 3319, descriu el fenomen general del contraban i el seu resultat: la seda valenciana era més barata a Toledo que a València (293-294). La sèrie de *Dades i rebudes* de València, Arxiu del Col·legi de l'Art major de la seda permet de resseguir l'evolució quantitativa tant d'efectius humans com d'ingressos del col·legi, ambdues reduïdes a quadres; se'n dedueix que la dècada del 1565-1575 fou de represa o almenys d'equilibri tant en sentit personal com econòmic i que des del 1585 el descens fou dràstic en ambdós sentits, en un moment en què el Col·legi hagué d'esmerçar sumes considerables en la defensa dels propis drets davant la fiscalitat municipal. Hi ha quadres dels principals productors (306) i dels tipus de teixits fabricats el 1598 (308). — J. P. E. [16.675

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *Las Cortes de Valencia y las Juntas de Estamentos*, dins *Felipe II*, IV, 139-157.

L'autora reivindica per a l'organigrama d'institucions representatives del regne de València les Junes d'Estaments, la documentació sobre els quals es troba a València, ARV, *Canc.*, reg. i *Generalitat*; AMV, i ACV (140, nota 4), també en Llorenç Matheu i Sanç. Sobre aquestes bases l'autora toca quatre temes: relació entre les corts valencianes i les corresponents juntes d'estaments; la tensió entre aquestes i la Generalitat en apropiar-se unes i altra la representació del regne en els períodes entre corts; resum de les dues corts del 1563 i 1585 (149-152); i algun dels temes que tractà la Junta d'Estaments en aquell període (153-156). Fora de corts, la Junta d'Estaments era capacitada a assignar donatius al rei i l'autora creu que «la genuina representación del Reino de Valencia fuera de Cortes corresponde a los Estamentos» (157) i que la indefinició de competències entre aquests i la Generalitat fou un dels estratagemes del rei per a domar les institucions representatives del Regne de València. — J. P. E. [16.676

Jorge Antonio CATALÀ SANZ, *La nobleza valenciana en la época de Felipe II. Mecanismos de castigo y disciplina*, dins *Felipe II*, II, 77-97.

Les primeres pàgines recorden els estudis sobre el tema, també les zones inexplorades (77-80), i formulen el propòsit de l'autor: esbrinar els mecanismes mitjançant els quals Felip II intentà de frenar els excessos facciosos dels nobles valencians, coneguts per les sentències de la Reial Audiència, pels pagaments a saigs en execució de crims de nobles (ARV, *Mestre racional*) i per les actes de reunions de l'estament militar, sense oblidar la concessió de favors reials (80-81). Les pàgines següents descriuen la situació de discòrdia permanent entre la classe nobiliària del Regne de València resumint els atacs mutus, sovint criminals, entre els Borja i els Centelles, i d'altres, la participació de nobles en crim organitzat dins quadrilles de bandolers, situació confirmada per les sentències de la Reial Audiència, ara a ARV (82-89). Els mecanismes del càstig començaven amb la imposició per autoritat reial de paus i treves entre els enemics, la fractura de les quals era castigada amb penes fins a la capital d'alguns nobles; seguien amb pragmàtiques, edictes, bans, crides i ordenances, però aquestes no sols provocaren polèmica, ans encara arribaren al contrafur (90-94). Les successions amb mancaça d'hereu posaven sovint a les mans del rei títols nobiliaris, cosa que aquest aprofitava per a domar els afavorits amb la concessió (95-97). — J. P. E. [16.677

Amparo FELIPE ORTS, *Control monárquico y oligarquía municipal en la Valencia de Felipe II*, dins *Felipe II*, II, 311-344.

L'autora, basada en la documentació de l'AMV, *Manuales de consells*, analitza en aquestes pàgines el mecanisme d'intervenció reial en els nomenaments de jurats, racional, síndic i d'altres càrrecs majors de la ciutat de València. Per als jurats, elegits per rodolins, el moment d'intervenir era aquell en què el rei rebia del racional la proposta de noms i ell la podia modificar a discreció; el resultat es manifestava en els quadres de jurats cavallers i de ciutadans; només cent-cinc foren presentats, pertanyien a cinquanta-cinc famílies, catorze d'ells foren elegits més de deu vegades; els ciutadans proposats foren cent setze, de vuitanta-tres famílies (315-316); una altra constatació és la poca iniciativa dels racionals, car hi ha noms sistemàticament proposats per racionals diversos; la iniciativa devia trobar-se en mans del rei a l'hora de formular la ceda o llista definitiva dels que entraven en els rodolins (317-319). El racional era de nomenament reial directe i ací és transcrita de València, AM, *Manuales de consells* la lletra comunicant el nomenament el 1583, on també són documentades d'altres intervencions reials directes o a través del virrei (320-330: hi ha llista dels racionals en el regnat de Felip II: 329). Les pàgines finals informen dels nomenaments de justícia civil (334-336), justícia criminal (336-338), i mostassaf (338-342), amb corresponents quadres tant dels qui exerciren el càrrec com dels qui foren proposats. — J. P. E. [16.678

Javier PALAO GIL, *La tributación de los bienes eclesiásticos en Valencia tras los decretos de Nueva Planta*, dins XVI Congreso Corona, II, 1747-1763.

«Las líneas que vienen a continuación constituyen el esbozo de un tema arduo», el de compaginar l'abolició el 1707 dels *Furs de València*, que comportava l'equiparació a Castella i al cap de poc la submissió a l',equivalent', d'una banda, i de l'altra la Cèdula del 7 de setembre del 1707 amb què Felip V, declarava a favor dels eclesiàstics que la Nova Planta no abolia «lo favorable de la inmunidad, y por fueros tenían toda exención» (1748, nota 6). El tema ha deixada documentació a València, ARV, *Reial Acord, Batllia*; ACat, *Lligalls*; Madrid, AHN, *Consejos*; i Simancas, AG, *Secretaría i Superintendencia de Hacienda*, i seguia sense resoldre en el moment del concordat del 1737, en què era viu en el punt dels béns adquirits per institucions eclesiàstiques després de la Nova Planta i convertits en exempts i amortitzats; ací és resumida la discussió sorgida quan el 1741 el poder reial intentà gravar els dits béns (1751-1761). — J. P. E. [16.679

Francisco J. SANCHIS MORENO, *La descripción del Hospital general de Valencia a la luz de un plano de 1749 ballado en el Archivo del Reino de Valencia*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 727-734.

En data recent no indicada, els Archives Departementales de l'Aude, a Carcassona, restitüen a l'ARV, certs fons segurament enduts per l'exèrcit francès entorn el 1814, dels quals forma part el dit plànol, ara conservat en la secció de *Mapes i plànols* (731); la distribució dels espais assenyalsats en aquell plànol és possible gràcies a la *Relación y noticia de la fundación del Hospital Real y General de la Ciudad de Valencia...* d'Ignasi Espluges, editada durant el segle XVIII. La identificació i descripció dels diversos ambients ocupa les pàgines finals (732-734). — J. P. E. [16.680]

Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ, Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Història de Valldemossa (1230-1516)*.

Presentació d'Antònia SERRANO DARDER. Pròleg de Gabriel ENSENYAT PUJOL (Na Fàtima, 1), Valldemossa, Obra Cultural Balear/Documenta 1999, 288 pp.

Valldemossa inicia la seva història dins la conquesta i colonització catalana del 1230, tan prest que l'any sobre ja és documentada. Conservà, certament, de l'àrab una part del seu nom (Muço/Mûsuh o Mûsû), però l'altra part ja és de llengua llatina/romanç. La dels tres segles del títol és presentada en quatre parts: territori (21-92), població (95-125), administració i govern (129-172) i religió (175-231). Els successius temes són exposats de manera que són primer resums en regist els documents que s'hi refereixen (la majoria de l'ARM, *Escrivania de Cartes Reials*: 235-257) i després explicada la respectiva situació. Tenen particular interès en aquestes pàgines l'inventari de la parròquia del 1466, en el qual no manca l'apartat dels llibres litúrgics (198 i 201), o el de Miramar, en un moment (1455) en què estigué en mans de l'Orde Dominicà (221-227), en el qual eren presents els llibres litúrgics, però també d'altres, en l'església (222-223, 225), però sobretot en la llibreria (226-227: hi havia tres obres segurament d'Eiximenis: *Llibre dels àngels*, *Lo crestià* i *Vita Christi* (223 i 227); aquell 'libra qui à nom *Plasent*' (227) no seria la *Plasent visió* de Llull, després perdut? També hi havia 'desets llibres cornats e molts descornats' (225). Assenyaem la secció dedicada a Miramar (213-231) i les dues pàgines sobre sant Vicent Ferrer a Valldemossa, amb les despeses de la cartoixa en aquella ocasió (230-231). Hi ha bibliografia [en la qual no haurien de mancar «Estudios Lulianos», XXIII (1979), 73-76, ni ATCA IX (1990), 233-239] i taules toponímica i antroponímica (263-286). — J. P. E. [16.681]

Núria CANYELLAS VILAR, *L'assistència als pobres de Valls (fi del segle XIII-meitat del segle XIV). A través del cartulari de clàusules dels pobres del bací de Valls*, dins «Historia et documenta. Revista de divulgació històrica i del fons documental de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 29-59.

Les dades realment referides al tema es basen en el *Cartulari de clàusules testamentàries*, de Valls, AHC, *Fons municipal. Beneficència*, llibre oficial on eren consignades per notari les clàusules testamentàries favorables als pobres de la vila, d'on és transcrita la declaració inicial i algunes altres mostres. És subratllat el detall que l'assistència als dits pobres no era a Valls en mans de l'església, ans del municipi, que a través d'administradors regia el 'Bací dels pobres' (38-40); l'autora es fixa sobretot en la diferència entre destinació de llegats i de béns a distribuir en dates determinades o en general, en certes modificacions introduïdes en el curs del temps [assenyaem-ne una que pot ésser important: en la primera dècada del segle XIV apareixen els pobres com a hereus universals, 49; cal preguntar-se si Arnau de Vilanova i el missatge del seu *De belemosina et sacrificio* hi tingueren quelcom a veure]. Les dades diverses són concretades en sis gràfiques, en les quals es fa visible l'impacte de les motaldats de la Pesta Negra (55-59) [Una observació: als segles XIII-XIV, l'Ascensió de Crist no era el VII diumenge després de Pasqua: 53]. — J. P. E. [16.682]

Jordi MORELLÓ BAGET, *Les estimes de 1378: consideracions sobre la població fiscal de Valls*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 5 (1999), 9-56.

El dit AHC posseeix la sèrie d'*Estimes*, el primer volum de les quals, del 1378, és ací breument descrit (10-12); l'existència d'unes *Ordinacions fiscals* del 1369 permet d'esbossar una comparació entre els dos documents (13-14) i d'estudiar la població fiscal, començant per la constatació dels set-cents vint-i-cinc declarants de l'estima, cinc-cents quaranta-tres dels quals eren de la vila, i onze jueus [s'hi haurien d'afegir clergues i religiosos, en nombre desconegut] (17); és també documentada la ubicació de contribuents en els tretze carrers (24-25) i la distribució per professions (26); en general, un declarant representava una casa, però hi ha casos en què el declarant devia ésser autònom davant el fisc (31-34). L'annex de l'estudi dóna la llista alfabètica de tots els subjectes inscrits en les estimes del 1378 (38-56). — J. P. E. [16.683]

Joan PAPELL I TARDIU, *Les actes municipals de la vila de Valls de 1394*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 99-157.

El *Llibre del Consell Secret* de la vila de Valls, ara a Valls mateix, AHC, *Fons municipal*, conserva les actes de les sessions del dit consell de l'any indicat en el títol. Hi foren tractats els afers que afectaven el dit consell, tant per al servei de la comunitat (conducta de metge i de barber, intent de portar a la vila homes d'ofici, ajuts a donzelles a maridar, arrendament de serveis comunitaris), com de la comuna de les universitats del Camp; i les relacions amb el senyor, el metropolità de Tarragona, amb un intent-límit, el de fer-li destituir el batlle en la vila; un cas toca la relació amb la casa reial, el de la «cruel mort e ladronia, que fet e perpetrat ... en la persona d'en Bonanant de la Guarres, domèstich de la senyora Reyna» (150-151 [i hom es pregunta si no fou un dels episodis que, mort Joan I, portarien a una acusació general dels cortesans del dit rei i de Violant de Bar, la reina]). Un fet interessa en particular aquestes pàgines: el 4 d'octubre del mateix any «Francesch de Vacharisses, prevere, presentà los scolans qui deuen anar a Leyda» (142): hom hi veu el grup d'estudiants que, havent acabat els estudis de gramàtica (l'latina) i arts en l'estudi de la vila, eren enviats a seguir carrera universitària a Lleida; Francesc de Vacarisses devia ésser el director de l'estudi de Valls. — J. P. E. [16.684]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els nobles de Valls a l'època dels Àustria*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», núm. 6 (2000), 161-198.

El buidatge de sèries diverses (sobretot del fons notarial i dels llibres parroquials) de Tarragona, AHA, i AH, de Tàrrrega i de Valls (AHC), ha permès a l'autor de refer la raguèlia de vuit cases nobles ubicades a Valls durant els segles XVI i XVII i de donar informació sobre altres vuit famílies nobles que en algun moment del segle XVI hi tingueren casa parada; quatre de les del primer grup pertanyien a la categoria de donzell/cavaller (Ferrer, Moreda, Pedrolo i Ubac) i les altres quatre a la de ciutadans honrats (Bellver, Rosselló, Segarra i Torner). Hi ha aplec de notícies personals i patrimonials de cada un dels membres de les vuit cases i arbre genealògic de les mateixes; un plançó Pedrolo, Joan, es féu carmelità abans del 1522 i escriví un *De potestate clavium*, inèdit (176); un altre, Miquel, el 1608, un llibre d'espiritualitat sobre l'eucaristia: *Descubrimiento de los tesoros y riquezas que Dios tiene escondidas...* (178). — J. P. E. [16.685]

Isidre PUIG I SANCHIS, *El tresor de l'església parroquial de Verdú*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 69-102.

Una primera idea de la riquesa artística que posseïa i, malgrat els robatoris i d'altres pèrdues, encara posseeix la parròquia de Verdú en mobiliari i parament litúrgics és oferta per la *Consueta* de Ramon Cortadelles, de mitjan segle XVIII, i per la de Josep Antic, d'entorn el 1866 (70-73). De les quaranta-dues peces conservades tenim ací descripció individualitzada i en general completada amb la corresponent fotografia (73-90). Segueix l'apèndix documental, amb divuit aplecs de documents, dels anys 1402-1687, transcrits de Verdú, AP, *Comptes de la comunitat, Documents diversos, Manuals notariais* i àdhuc de Barcelona, AHPB (90-100). — J. P. E. [16.686]

Josep FORMIGA I BOSCH, *Les propietats dels vescomtes de Cabrera a Vidreres*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = «Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1»), 37-49.

Delimitat el terme de Vidreres dins el vescomtat de Cabrera i aquest dins el bisbat de Girona, i recordades les institucions que posseïen domini directe en el dit terme (40-41) són presentats els capbreus que permeten de conèixer els béns sota senyoriu dels Cabrera dels anys 1537, 1584 i 1643, microfilmats en l'Arxiu Medinaceli de Poblet, i el del 1729-1739, ara a Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita (43), d'on són reportats actes de reconeixement datats entre el 1439 i el 1730 (43-46). Hi ha quadres sinòptics de senyorius directes de masos existents (46-47) o desapareguts (48-49) i de cases dins la vila (49). — J. P. E. [16.687]

Miquel CRUSAFORT I SABATER, *Malles de Vilafranca de Conflent?* dins «La Pallofe», núm. 41 (Février 2000), 17-19.

Estudi de «dues petites peces de billó», ací descrites, amb transcripció de les respectives inscripcions; per llur «gran parentiu amb els diners rossellonesos d'Alfons IV i Joan II» (18), l'autor pensa que les dites peces podrien ésser exemplars de moneda que, per raons de guerra amb França, Joan II havia permès de batre al comú de Vilafranca de Conflent el 1473. Segueix traducció francesa (20-23). — J. P. E. [16.688]

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els Peirí, de Vilanova d'Escornalbou*, dins «Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia», núm. 12 (2000), 27-36.

Reconstrucció d'aquella nissaga des de mitjan segle XVII a base de la documentació de Tarragona, AH, *Protocols notariais*, i Reus, AHC, *Fons Peirí*, amb particular atenció a l'activitat econòmica i a la inversió dels resultats en censals i en propietats tant rústiques com urbanes. — J. P. E. [16.689]

Enric MOLINÉ, *Les passeries de 1653 i la Vall de Cardós*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 553-558.

[Cf. ATCA, V (1986), 349-350]. Establertes com a mitjà per a mantenir la pau o de rescabalar les pèrdues d'uns i d'altres entre les comarques veïnes d'una i altra banda de la frontera, sobretot en temps de conflicte entre les monarquies francesa i hispànica com els dels anys centrals del segle XVII, l'autor ha descobert a Seu d'Urgell, Arxiu Diocesà, *Esterrí d'Àneu*, les prolongacions de les passeries dels anys 1655, 1656 i 1657, així com el document d'adhesió a les dites passeries de la Vall de Cardós el 1657. El conjunt d'aquells documents, ací transcrits (556-558), és encapçalat per aquest títol: *Original de les capitulacions et passeries fetes, firmades y jurades entre los habitants y naturals de les viles y locbs de les Valls de Àneu y Vall de Aran, jurisdicció o terra de Espanya, de una; y los habitants y naturals de les viles y locbs de tot Coserans, Vila de Sant Girons, Ciutat de Sant Lisé y Castellania de Casti-lló, jurisdicció ho terra de Fransa, de part altra* (354). També hi havia condicions jurídiques per al cas que alguna de les col·lectivitats en volgués envair una altra (555). — J. P. E. [16.690]

Concepció BAUÇÀ DE MIRABÓ GRALLA, *Una tècnica oblidada en la Cartuja de Valldemossa: el esgrafiat*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 113-124.

Les restes de la dita Cartoixa conserven esgrafiat del temps del Barroc, si no únics, uns dels pocs de les Balears. Aquestes pàgines són dedicades a la reconstrucció i descripció tècnica d'aquelles representacions, reproduïdes ací tant en dibuix (114-115) com en fotografia (118-121), en les quals no manca alguna inscripció (115); la tècnica de l'esgrafiat es d'origen català (118); la interpretació de les figures condueix a la història tant de l'antic palau com de la cartoixa fortificada, amb nombre d'anotacions de Palma ARM, *Diversos*, que documenten pagaments a la Cartoixa, també per necessitats de defensa (119-122). — J. P. E. {16.691

Josep M. BENET I OLLÉ, *Els Argentona, Vallmoll i el Padrós*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 9-26.

Objectiu de l'autor: «...exposar, junt amb la seva (dels Argentona) genealogia, el règim sota el qual eren posseïts aquests béns i les estructures feudals que pesaven sobre els mateixos» (9): residents a Vilaseca, senyors de Vallmoll sota el metropolità de Tarragona, la documentació que permet de reconstruir raguèlia i béns és bàsicament la de Tarragona, AHA, *Vallmoll. Fons notarial*, completada amb d'altra de Valls, AHC, i de Madrid, AHN, *Còdices*, d'on són transcrits fragments. El curs de l'exposició ens assabenta dels canvis de senyoriu entre els segles XIII i XIV en feus que serien dels Argentona, dels juraments de fidelitat al senyor superior, metropolità de Tarragona, de situacions en què aquest, d'acord amb els *Usatges*, exigí la ,potestar' d'alguns llocs i sobretot de notícies familiars, que arriben fins a darreries del segle XV a l'Espluga de Francolí. — J. P. E.

{16.692

Paul FREEDMAN, *Another Look at the Uprising of the Townsmen of Vic (1181-1183)*, dins «Misc. Riu», I, 177-186.

[Cf. ATCA, I (1982), 332, núm. 45; II (1983), 475, núm. 708 i 477, núm. 717]. La pretensió dels Montcada a posseir el ple senyoriu de la meitat de Vic provocà el 1209 una informació judicial, en part coneguda, de la qual Josep Masnou ha trobat a Vic, AC, calaix 6, núm. 2875, dues declaracions desconegudes, una de les quals pot ésser atribuïda a ,Petrus, capellanus Vici' identificat amb ,Petrus Petragoricus' (179), ací transcrita (186), que informa sobre la ,coniuratio/conxorxa jurada' per a defensa col·lectiva, datable els anys 1181-1183 (185), de la qual no eren globalment exclosos els clergues de Vic, refusada pel bisbe però aprovada pel rei, sense que els Montcada hi entressin per res; la nova informació completa però no enriqueix la coneguda per la sentència donada a l'afer, ja coneguda per la còpia d'ACA, *Canc., Extraintentari*. — J. P. E.

{16.693

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Un cas de dissidència cronogràfica: còmput cronològic a Vic i al bisbat de Vic, segles XII-XIV*, dins «Misc. Riu», II, 561-590.

Entre els arxius episcopal i capitular de Vic, els documents datats durant el segle XII sumen mil quaranta-sis, set-cents cinquanta dels quals són datats pels reis francs, dos-cents vuitanta ,anno Domini', quaranta-un per l'any de l'Encarnació i vuit pel de la Nativitat (562-565), les datacions dels quals, si no són dobles (568-572) són transcrites (581-586) i resumides en quadre sinòptic; des del 1181 la relació entre les tres datacions canvia i des del 1187 les tres darreres s'imposen, sobretot ,l'anno Domini' (587-590). Realitzades les observacions adients, no resulta clar quin dia començava l'any en el còmput dels reis francs; en canvi, la datació substitutiva era la d',annus Nativitatis' i així des del 1180 s'anà imposant l'inici de l'any el 25 de desembre (574), també aplicat a Manresa (575, nota 21) i en les notaries d'entorn Vic o de senyoriu episcopal, com

Santa Maria d'Horta (575). Les hipòtesis d'explicació d'aquesta peculiaritat vigatana ocupen les pàgines 578-580. — J. P. E. [16.694

[Modest REIXACH], *Llibres i estudis superiors a Vic. Una història de mil anys*, Vic, Eumo Editorial 1999, 60 pp.

Guia de l'exposició enllestida a Vic amb motiu dels vint-i-cinc anys d'existència de l'Editorial Eumo, de la Universitat de Vic, que reflectia les dues parts, respectivament i desigualmente dedicades al llibre manuscrit i al llibre imprès. Són dedicats a la primera tres breus resums de M[iquel dels]-S[ants] G[ros], que recorden el 'scriptorium' i l'escola catedralícia i els orígens de l'ensenyament superior en les Escoles Generals (7-10). També és recordada la significació cultural de la impremta, amb particular atenció als Països Catalans (16-17), i més concreta a Vic des del 1740, amb bibliografia (21-24); són particularment recordades les imprentes Morera i Tolosa (25-28); les explicacions són completades amb reproduccions de pàgines. Al final hi ha llista de les peces presents a l'exposició (48-59). — J. P. E. [16.695

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els Pontarró de Vilabella. De pagesos i mercaders a nobles (segles XV-XVIII)*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp), 4 (1998), 9-37.

A base de la documentació parroquial de Vilabella, ara a Tarragona, AHA, l'autor reconstrueix la prosopografia de deu generacions de Pontarrons, en la qual destaquen la predominant dedicació a la mercaderia des d'entorn el 1520 a Tarragona (10), en la qual destacà el comerç amb mules (21), i l'ennobliment per haver-se decantat a favor de Felip IV el 1640 [li eren ja o li feren d'espies aprofitant la mobilitat de marxants, com els Ninot de Santa Coloma de Queralt?: cf. ATCA, XX (2001), 991-992, núm. 16.143], qualitat que no li era reconeguda per les autoritats de Vilavella (33-34). Assenyalen la notícia sobre l'incendi de part de l'arxiu familiar el 1597 (14). Hi ha reconstrucció tant de les activitats econòmiques (20-26), com del patrimoni familiar (26-32), dels béns en la Taula de Canvi de Tarragona (32) i de l'arbre genealògic (36-37). — J. P. E. [16.696

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *La desaparecida Solispassa de Vilafranca*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 147-179.

Aplec de dades, exposades «de forma descriptiva para constituir, a la par, un trabajo eminentemente etnográfico» (150), i també aplec bibliogràfic en les notes a peu de pàgina. La descripció sovint fa referència al *Llibre Tenal* de l'AP de Vilafranca, d'on trascriu fragments (159, 164). Recordades les variants en tot l'àmbit de la llengua (153-155), descriu el ritus i reporta els rodolins o altres formes de poesia popular que l'acompanyaven (160-163), amb les corresponents tonades (169-171). Hi ha cinc reproduccions figuratives (178-179) [El 1330 a Santa Caterina de València hi havia ,i. calder per a salpaçer', *ibid.*, 419]. — J. P. E. [16.697

Joaquín APARICI MARTÍ, *Vila-real y los ganados de Teruel en el siglo XV*, dins *Rural ramadera*, 307-323.

L'autor aplega en aquestes pàgines tres classes de notícies, bàsicament a partir de Vila-real, AM, *Manuale de consells i Peita*, completat amb Castelló de la Plana, AM, *Justícia*: turolencs documentats a la vila per raons diverses (309-310); notícies esparses ja del segle XIV entorn presència de ramats en règim de reciprocitat (313-317); i quadre sistemàtic dels turolencs documentats en els *Llibres de la peita* de Vila-real entre el 1444 i el 1531 (318-322). Hi ha croquis geogràfic de la zona aragonesa documentada (323). — J. P. E. [16.698

ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Leandre VILLARONGA, *Les monedes de plata d'Empòrion, Rhode i les seves imitacions. De principi del segle III aC. fins a l'arribada dels romans el 218 aC* (Complements d'Acta Numismàtica, 5), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 256 pp.

Després de l'estudi dedicat a les monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC [cf. ATCA, XVIII (1999), 957, núm. 13801] arriba ara el de «les monedes amb el tipus de cavall dempeus» (11) corresponents als anys indicats en el títol. En realitat, després de la bibliografia (13-19), la primera part del llibre descriu les monedes de Rhode (27-74), on trobem unes pàgines dedicades a llurs inscripcions (33-34; cf. 63-65). La segona analitza les d'Empòrion (75-174); també en aquesta segona part hi ha una secció dedicada a les inscripcions (85-87) i són transcrites les de les imitacions (148-149), les indesxifrables (154 i 165) i les d'imitació (155-157). Per a ambdós casos són indicades les col·leccions públiques que en posseeixen exemplars (71-72 i 167-168). La darrera part conté les reproduccions fotogràfiques de les peces (184-254).— J. P. E. [16.699

Manel GARCÍA SÁNCHEZ, *Epigrafia anfòrica grega de Mas Castellar - Pontós*, dins «Pyrene», 29 (1998 [1999]), 243-251.

Manel GARCÍA SÁNCHEZ, *Epigrafia anfòrica de Empúries*, dins «Pyrene», 30 (1999 [2000]), 223-242.

En les successives excavacions de Mas Castellar, a Pontós, han estat trobats i identificats vint-i-quatre segells i tres grafits, de cada un dels quals aquestes pàgines ofereixen fitxa amb reproducció del «sigillum», transcripció i indicació d'altres característiques.

La majoria dels «sigilla» trobats a Empúries en fragments d'ànfores són jònics, d'on es dedueix que les ànfores servien per al transport de vi i són datables d'un segle i mig immediatament aC. Trobem ací reproducció, transcripció i anàlisi de vint-i-nou segells, d'onze de miscel·lanis i d'un, el darrer, núm. 41, de fenici-púnic escrit amb grafia grega. Hi ha taula d'antropònims documentats (241) i bibliografia (242).— J. P. E. [16.700-16.701

Marisol MADRID FERNÁNDEZ, *Primers resultats de l'estudi de la Terra sigillata de Baetulo: circulació ceràmica i aportacions cronològiques a la ciutat*, dins «Pyrene», 30 (1999 [2000]), 147-172.

Les excavacions realitzades del 1970 ençà en punts diversos de Badalona han proporcionat nombre de fragments, en els quals es troben antropònims, ací aplegats formant grups segons llur localització a l'hora de la troballa, i transcrits en la pàgina 151; correspondrien al primer segle aC. (169). Hi ha bibliografia (171-172).— J. P. E. [16.702

Sabine GOT CASTELLVÍ, *Le «Trésor de Bompass»*, dins «La Pallofe», núm. 41 (Février 2000), 24-26.

Trobat el 1910 per un pagès del poble de Clarà, el tresor ha estat adquirit per la vila de Perpinyà i integrat dins el Museu Puig; l'autora en dóna una idea general: és constituït per tretze diners romans normals, amb les respectives inscripcions que permeten de datar-los entre els anys 122-77 aC.; els centenars de monedes gal·liques són anepígrafes. El tresor hauria estat amagat amb motiu de la campanya de Pompeu a Hispània els anys 77-74 aC.— J. P. E. [16.703

«Hispania Epigraphica», 6 (1996), XVI i 538 pp.

La part dedicada a l'estat espanyol agrupa per províncies civils tant informacions de troballes com transcripcions, una o més, si n'hi ha, de dedicatòries, donades a conèixer entorn el 1994: Ala-

cant (26-28, del mateix Alacant, de Dénia i d'Elda); Balears (65-67: Alaior, Alcúdia, Eivissa); Barcelona (67-72: Bagà, Barcelona, Cabrils, Granollers, Mataró); Castelló (162-164: la Vilabella); Girona (172-173: Empúries, Besalú); Lleida (204-205: Abella de la Conca, Isona, Penelles); Tarragona (330-334: Roda de Berà, Tarragona); i València (346-364: Énova, Xàtiva, Llíria, Montichelvo, Olocau, Ribarroja del Túria, Sagunt, València i Vallada). Algunes de les procedents d'altres terres es troben en localitats dels Països Catalans: són ací presentades i llurs inscripcions transcrites en català, quan les publicacions així ho han fet (378-380).— J. P. E. [16.704

Enrique GARCÍA RIAZA, *Los nomina de origen romano-republicano en la necrópolis de Sa Carrotja (Ses Salines, Mallorca)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 25-34.

L'autor recorda les anàlisis precedents d'antroponímia insular (25, nota 3) i que cap conjunt no arriba a l'abundància de les gairebé cinquanta inscripcions de Son Corretja, dins les quals els Antestii, Caecilii, Pompeii i Sergii representa més del 75% dels ,nomina'; són datables majoritàriament dels dos segles I aC. i I pC. i confirmarien l'establiment de vincles clientelars entre les capes superiors indígenes i els colonitzadors del 123 aC. ençà (27). Analtzada l'extensió de cada un dels ,nomina' (28-32) i resumides les dades, resulta que els quatre noms, predominants a Mallorca, no ho són ni a Menorca ni a Eivissa, on, en canvi guanyen els Cornelii, sobretot en la Pitiüsa (33).— J. P. E. [16.705

Enrique GARCÍA RIAZA, *Manlii en las Baleares romanas. A propósito de un nuevo testimonio*, dins «Mayurqa», XXVI (2000), 241-243.

,Manlii' eren documentats fins ara en dues inscripcions de Palma i dues vegades en una de Pollentia, on n'acaba d'aparèixer una altra en el fòrum de la ciutat; en el segle XIII, en el moment de la conquesta, un fragment de muralla portava el nom de ,murus Manlius'; les inscripcions podrien ésser contemporànies de Pompeu, d'entorn al 67 aC.— J. P. E. [16.706

Geza ALFÖLDY, *Wann wurde Tarraco römische Kolonie?*, dins «Misc. Gasperini», I, 3-22.

Hom ha considerat fins ara que Tarraco hauria esdevingut colònia per obra de Cèsar el 45 aC.; darrerament, arqueòlegs tarragonins, posaren la data entorn el 25 aC., amb motiu de l'estada d'August (4), i, sense relació mútua, coincidiren amb ells dos arqueòlegs alemanys (5); l'autor critica els arguments dels darrers (6-13) i es manifesta a favor de la tesi tradicional (13-14), que ell justifica amb nova lectura de CIL II 4134, inscripció per a un monument dedicat a Cn. Domitius Calvinus, que ell reconstrueix completa, i en la qual Tarragona entorn el 36 aC. és qualificada de ,Colonia · Urbs · Triumphalis' (20-21).— J. P. E. [16.707

Juan José SEGUÍ MARCO, José Manuel MELCHOR MONSERRAT, Josep BENEDITO NUEZ, *Nuevas inscripciones funerarias de Valentia*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua», XXIV (2000), 135-154.

El jaciment excavat l'estiu 1999 es troba en el carrer de Sant Vicent, paral·lel a la Via Augusta, tocant l'antiga Valentia, i hauria estat destruït en primitiva època musulmana (s. VIII-IX); són ací analitzades, transcrites i algunes reproduïdes en fotografia tretze inscripcions o fragments (138-146 i 153-154), pertanyents a classe social poc elevada i datables entre mitjan segle I i mitjan segle III pC. (151).— J. P. E. [16.708

María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Una Flaminica en la Menorca altoimperial*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 255-258.

L'autora reanalitza una inscripció trobada a Maó a darreries del segle XVIII (CIL II, 3712) i es decanta per la lectura de Jean-Noël Bonneville: «[FLAVIAE (?) SJERENAE / [FLAM.IAMO]NTA / [NAE...]; hauria estat, doncs, la dita Serena «una ,flaminica' municipal elegida, como era norma, por el ,ordo' local» (256); fins ara, fora d'aquest, no existiria «ningún ejemplo explícito de sacerdocio femenino» (255); aquest seria de darreries del segle II o començaments del III dC.— J. P. E. {16.709

M. Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Movilidad geográfica y elites municipales en la Menorca romana (Siglo II dC.)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 35-44.

La revisió de la inscripció CIL II 3711 (Maó, Museu de Menorca) i la nova lectura d'un dels seus mots MONTANUS, reconstruït en [IA]MONTANUS, a la qual l'autora s'associa i, gràcies a la inscripció de Barcino CIL II 4538 i d'altres que documenten trajectòries semblants, en treu la conseqüència de la mobilitat entre Iamo-Ciutadella i Mago-Maó; serien de la segona meitat del s. II pC.— J. P. E. {16.710

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *Nueva lectura, con comentario, del epitafio métrico de Julio Estatuto (R.I.T., 447)*, dins «Misc. Gasperini», I, 417-428.

La dita inscripció, ara a Tarragona, Museu Nacional d'Arqueologia, 1, ací fotogràficament reproduïda (419), ha estat sotmesa a relectura crítica, resultat de la qual és la doble transcripció, epigràfica i diacrítica (421); l'estudi de les darreres pàgines assenyala, amb referència constant a estudis d'altri, els paral·lels epigràfics i literaris, i les característiques lexicogràfiques, onomàstiques i lingüístiques (422-427); resultat de l'estudi és la traducció castellana i la datació: del segle II pC., però llenguatge i mètrica serien més del s. III pC. (429).— J. P. E. {16.711

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *La tradición medieval de los Carmina Latina Epigraphica*, dins *Humanismi medievali*, 171-189.

El ,carmen' numerat 2.7, «Pius preclarus doctor alacer fecundus...», dedicat a Justinià de València (Tarraconensis), posterior al segle VI, és ací reproduït (183); els altres pertanyien, en general, a la Tarraconensis, però no als actuals Països Catalans.— J. P. E. {16.712

Henar GALLEGU FRANCO, *Los Aurelii en Hispania Tarraconense. Un estudio de las fuentes epigráficas*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua», XXIV (2000), 219-250.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el d'avaluar les peculiaritats del ,nomen Aurelius' en la Tarraconense i la seva aportació a la romanització i urbanització de la dita província, en la qual s'han identificat cent-quatre individus portadors del dit nomen (,duo nomina' més que ,tria nomina': 235), el doble que a les províncies Bètica i Lusitània (220-221 i nota 7; 244-248: quadre sinòptic), amb gran concentració en la capital (trenta-sis: 250) i presència a Emporiae, Barcino, Dertosa, Viver Llíria i Lucentum (249). És ací analitzat el ,nomen' i els seus complements de ,praenomen' i ,cognomen' o d'antropònims grecs (220-225). La ,gens', particularment representada entre els darrers decenniis del s. II i els del III pC. (239), inclouria un fort component d'administració civil i de professió militar (236); «merece destacarse la implicación de los Aurelii tarraconenses en las primitivas comunidades cristianas, hallándoseles en las de Alicante y especialmente Tarragona en el siglo IV dC.» (237-238). Hi ha bibliografia (243).— J. P. E. {16.713

Francisco Javier GARCÍA DE CASTRO, *Epigrafía y culto imperial en la provincia tarraconense durante el Bajo Imperio*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua», XXIV (2000), 251-260.

L'anàlisi de la dotzena de mostres epigràfiques pertanyents a l'època i relatives al culte imperial permeten de constatar que havien desaparegut els càrrecs vinculats a aquell culte en l'Alt Imperi (253) i que els oferents són persones integrades en l'alta administració del mateix i fins a un 80% residents a Tarraco; d'altra banda, després de Constantí, l'únic que rebé culte documentat fou l'usurpador Magnus Màxim (256); l'extinció del culte imperial durant el segle IV hauria estat un efecte de l'extensió del cristianisme (257). Les dedicatòries són sintetitzades en quadre sinòptic (258) i transcrites en les pàgines 259-260 (Barcelona, 1; Tarraco, 9).— J. P. E. [16.714

Marta DARDER, Gisela RIPOLL, Calimorfvs (est) patinicvs. *La cuadriga vencedora del mosaico circense de Bell-lloc (Girona)*, dins *Romanité et cité chrétienne. Permanences et mutations, intégration et exclusion du Ier au VIe siècle*. «Mélanges en l'honneur d'Yvette Duval», París, De Boccard 2000, 128-139.

Descripció i anàlisi del mosaic de Bell-lloc, descobert el 1876, amb particular atenció a les tres quadrígenes, cada una de les quals porta la corresponent inscripció (132-133); hi ha cinc reproduccions fotogràfiques entre les pàgines 142-143, explicades en la pàgina 140.— J. P. E. [16.715

Alberto LÓPEZ MULLOR, Maria Magdalena ESTARELLAS, *La céramique à parois fines du sanctuaire de So N'Oms (Palma de Majorque, Espagne)*, dins «Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de Libourne. 1er - 4 juin 2000», décembre 2000, 211-223.

So N'Oms portava fins fa poc el topònim de Pleta de Son Vidal Nou; el jaciment, ja conegut des del 1908, fou redescobert amb motiu de la construcció de l'autovia de Palma a l'Aeroport; hom hi identificà un lloc de culte, del qual s'ha salvat el santuari, entorn al qual el culte fou més viu entre el segon decenni del segle I aC. i mitjan segle I pC. (221). L'atenció dels autors se centra en la descripció de les restes ceràmiques, i en la identificació de llurs tipologies i procedències (Mallorca, Eivissa, Itàlia i Bètica); en algunes de les reproduccions figuratives, hom pot llegir en general una paraula i en algun cas més d'una (I, 5 i 10; III, 6 (?); IV, 1 i 2; V, 2, 4, 5; VI, 7 (en grec) i 8; i VII, 8). Hi ha bibliografia (221-223).— J. P. E. [16.716

Ramón JÁRREGA DOMÍNGUEZ, *El Alto Palancia en la época romana* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 38), Castelló, Diputació 2000, 342 pp.

Descrita la comarca i assenyalats els tres problemes que l'afecten en tractar-se de l'època romana (identificació de Sogorb amb Segobriga; localització dels 'turdetans' que, partidaris de Cartago, atacaren Sagunt en la Segona Guerra Púnica; i equivalència del riu Palància amb el 'Pallantia' esmentat per Ptolemeu: 29-33), l'autor exposa allò que han donat cada un dels jaciments localitzats entre Sot de Ferrer i Barracas, en els quals monedes i inscripcions (aquestes, llatines ací transcrites), entren en el nostre camp (37-187); recorda allò que hom pot deduir de les dades dels antics itineraris transmeses per autors medievals i de les restes arqueològiques, cosa que li permet de proposar una hipòtesi de recorregut de la via romana per la comarca (189-239), que formava part del 'Conventus Tarraconensis', car aquest per la part meridional arribava fins al Xúquer (246). Per la notable quantitat de terrissa de totes procedències, els darrers capítols descriuen allò que hom pot saber de l'ocupació del territori en època romana i dels aspectes socials i econòmics de la població. L'apèndix gràfic inclou cinc reproduccions textuais (289-297); hi ha bibliografia (327-341).— J. P. E. [16.717

Anna M. BALAGUER, *Troballa al municipi de Gavet de la Conca* (Troballes monetàries, 16), dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 163-165.

En la dècada del 1960 fou trobada en camp de conreu d'aquell municipi del Pallars Jussà una siliqua de Màxim Tirà (409-411), ací analitzada, on consta la inscripció (164). Hauria estat encunyada a Barcelona; hi ha croquis geogràfic dels llocs on se n'han trobades d'altres (165).— J. P. E. [16.718

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *La nota marginal Maria ex stirpe Danielis en la edició de Paciano del cardenal Sáenz de Aguirre*, dins «Emerita. Revista de lingüística y filología clásica», LXVI (1998), 23-26.

En editar les obres de Pacià de Barcelona dins la seva *Collectio Maxima...*, Roma 1694, 97, al marge de l'expressió «pater Mariae, Iudaei etiam dominator imperii», afegí l'anotació «Maria ex stirpe Danielis», nota originada en una errata d'impremta en la quarta edició de la *Bibliotheca Patrum* de Margerin de La Bigne, Colònia 1618, IV, 245, d'on passà a la darrera edició, Lió 1677, 317, i d'ací a Sáenz.— J. P. E. [16.719

Pacian of Barcelona. Orosius of Braga. Translated by Craig L. HANSON (The Fathers of the Church, 99. Iberian Fathers, 3), Washington, The Catholic University of America Press 1999, X i 192 pp.

La part dedicada a l'antic bisbe de Barcelona, ofereix la traducció anglesa de les tres lletres de sant Pacià de Barcelona a Simproniana, de la *Paraenesis* i del *De Baptismo*, no, en canvi del *De similitudine carnis peccati* ni del *Liber ad Iustinum*, considerats espuris. La introducció subratlla la defensa de l'eclesiologia catòlica enfront del rigorisme novacià, tant en les lletres com en la *Paraenesis*, que propugnen la possibilitat de penitència pública després del baptisme.— J. P. E. [16.720

Hubertus R. DROBNER, *Die «Passio» des hl. Vinzenz von Saragossa nach den Festpredigten Augustins* (*sermões 4, 274-277 A, 359 B*), dins «Misc. Ramos-Lissón», 133-166.

Són relativament nombrosos els textos escrits durant el temps de l'Imperi Romà que esmenten sant Vicent màrtir; destaquen els set sermons que li dedicà sant Agustí entre el 403 i el 419, els n.ºs. 4, 274-277A i 359B; els sis darrers foren precedits per la lectura de les actes del màrtir (135-136). L'autor resumeix el treball crític realitzat del 1479 ençà pels editors o els estudiosos de la *Passio Vincentii*, amb el resultat de reconèixer dues famílies textuales, respectivament utilitzades per Agustí i Prudenci (137-140). L'autor replanteja tot el problema, començant per assenyalar les característiques d'ambdues famílies (140-146) i les dels sermons d'Agustí (146-160), seguint per les comparacions textuales en quadres sinòptics (161-164) i acabant amb la indicació de resultats: cap de les versions actuals constituï la base precisa per als sermons d'Agustí, car el vocabulari emprat per ell es troba en ambdues versions; justament per això, el problema resta obert, tot esperant l'estudi de Victor Saxer sobre la tradició manuscrita (166).— J. P. E. [16.721

Antonio LINAGE CONDE, *Algunos textos sobre el monacato en la Hispania de Teodosio*, dins «Cuadernos de Historia de España», LXXV (1998-1999), 7-16.

La connexió entre text i monacat es troba ja a l'Orient en la *Vita Antonii* de sant Atanasi; en la Tarraconense, on el rigorisme priscil·lianista tenia adeptes entre els i les ascetes, el Concili de Saragossa, dels bisbes nostres i d'Aquitània, del 380, havent deixat entendre que la vida dels clergues era excessivament mundana i la dels monjos més observant, intentava de frenar el pas dels primers als segons; els escrits de Baquiari confirmen la valoració popular del monacat en tant que

forma de vida institucionalitzada i no sols en tant que camí d'ascesi personal (10-13); la resposta del papa Sirici al metropolità Himeri, a la inversa del concili de Saragossa, declarava desitjable que els monjos de fiar fossin ordenats clergues; de fet, també els monjos en els monestirs serien progressivament ordenats clergues (14-16).— J. P. E. [16.722

Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, *La Carta encíclica del obispo Severo de Menorca (a. 418)*, dins «Misc. Muñoz», 63-76.

[Cf. ATCA, XX (2001), 656, nota 293], on Josep Amengual qualifica així aquestes pàgines: «un article, que més tost és un resum de la circular, amb bibliografia antiquada, que coneix les noves cartes de Consenci a través de Stemberger». Realment, la bibliografia baleàrica de les edicions de la lletra de Sever es para el 1981 (65). Després segueixen els resums tant de la topada judeocristiana de Maó amb motiu del pas de les relíquies de sant Esteve (68-72), com de l'*Altercatio Synagogae et Ecclesiae*, en la qual la primera acaba donant la raó a la segona (73-76).— J. P. E. [16.723

M. CRUSAFONT I SABATER, Jean Claude RICHARD, *El trient de Barcelona de Sisebut, trobat a Magalona*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 33-36.

La dita peça, trobada a Magalona, és conservada a Montpeller, Société Archéologique; és ací descrita, transcrita la corresponent inscripció (34) i reproduïda en fotografia en la qual la inscripció és clarament legible (35). Entre els anys 612 i 621 Barcelona encunyava moneda d'or.— J. P. E. [16.724

Joan-Vianney M. ARBELOA I RIGAU, *Dertosa a l'antiguitat tardana. Consideracions sobre els espais culturals*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 45-71.

Des de segles, tres columnes tortosines (49-50) han estat associades a antics edificis cristians de culte; després, els anys 1964 i 1967 aparegueren dos fragments arquitectònics (62), i encara darrerament (1988) altres restes arquitectòniques (59-60), cosa que ha fet recordar aquella, eclesiam vetulam' documentada el 1178 (64-65, nota 7) i d'altres dades ofertes per Cristòfor Despuig i Antoni Cortès; en conseqüència, l'autor, ultra la catedral, esmenta «la possibilitat d'una església visigòtica prop l'antic alfontec» (66-67). Hi ha bibliografia (68-71).— J. P. E. [16.725

AGOBARDI LUGDUNENSIS, *Adversum dogma Felicis*. Text llatí i traducció catalana a cura de Manuel RIU I RIU, La Seu d'Urgell, Bisbat d'Urgell 1999, 76 pp.

Breu presentació i transcripció del text llatí del llibre indicat en el títol, reproduït de l'edició Van Acker del «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», del 1981 (5-37), text que Manuel Riu i Riu ha traduït al català (39-75).— J. P. E. [16.726

Josep PERARNAU I ESPELT, *'Verus' i 'proprius' en la Confessio fidei de Feliu d'Urgell*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXV (2000), 161-166.

La comparació entre les frases, on es troben els dos adjectius en la *Confessio fidei*, atribuïda a Feliu d'Urgell, i els fragments autèntics salvats en les obres dels seus detractors demostra la diferència amb què foren emprats aquells qualificatius (amb sentit de continuïtat biològica Feliu; amb sentit d'atribució purament lògica la *Confessio fidei*), d'on es dedueix que aquesta no fou escrita pel nostre bisbe.— J. P. E. [16.727

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *L'adopcionisme i el camí de la litúrgia*, dins *Del romà al romànic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1999, 403-407.

Aquestes pàgines exposen l'adopcionisme centrat en Elipand de Toledo i es fixen en les repercussions que tingué en els llibres litúrgics la integració de la Marca Hispànica dins l'Imperi carolingi després de la destitució de Feliu d'Urgell el 799. Hi ha bibliografia.— J. P. E. [16.728]

Álvaro d'ORS, *Teodulfo de Zaragoza, arzobispo de Orleans, entre San Isidoro y Rabano Mauro: el origen hispánico del renacimiento carolingio*, dins «Misc. Ramos-Lissón», 773-799.

A base de les fonts indicades en la bibliografia (775-777), i deixant-se guiar pels *Carmina* del mateix Teodulf, l'autor acumula hipòtesis sobre el seu origen, començant per la del naixement a Saragossa [es pot deduir amb certesa res més que no sigui l'ésser un ,geticus = got', i que Prudenci era ,noster', segurament perquè era de la mateixa província tarraconense?]. La seva formació fou francesa (Gallia... nutriu: 779; cf. 784), i el seu ,cursus honorum' tingué per marc la cort carolíngia, per a la qual elaborà els *Libri Carolini*, incondòfob com Claudi de Torí i després bandejats (784-787); bisbe d'Orleans contribuï a difondre la idea imperial de Carlemany, cantada en els seus versos («Ut tibi cedit aper, Maurus tibi cedat Arabsque / Sarmata succumbat, ut tibi cedit aper»: 788); el 817 queia en desgràcia i morí el 720/721. Sabem les seves lectures pel *Carmen* 45, li coneixem la predilecció per Ovidi, Virgili i Prudenci, i l'influx de sant Isidor sobre ell potser rebut a Saragossa (792-795). [Sobre aquesta temàtica cf. les pàgines d'Elisabeth Magnou-Nortier, resumides dins ATCA, XIX (2000), 826-827, núm. 14.707].— J. P. E. [16.729]

Christian MÉNAGE, *Le De processione Spiritus Sancti [De Spiritu Sancto] de Théodulfe d'Orléans. Édition, études des sources et commentaire*, dins «Positions des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2000 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École des Chartes 2000, 225-229.

Resum de tesi per al "diplôme d'études approfondies", en la qual l'autor defensa que el títol d'aquell tractat de Teodulf ha d'ésser el *De processione Spiritus Sancti*, recull de textos patristics destinat al concili d'Aachen del 809 i a la introducció del ,Filioque' en el *Credo*. L'edició del text es basa en el ms de Londres, British Library, Harley 3024, contemporani de l'autor; cinc d'altres en deriven (226); de més a més, l'autor ha esbrinat no sols els disset autors, grecs i llatins citats amb una certa predilecció pels hispànics, i els seixanta-vuit fragments, aplegats en el recull (no tots autèntics), ans encara els volums manuscrits que possiblement va utilitzar, com l'actual de Berlín, Staatsbibliothek, Phillipps 1671, aleshores a l'abadia de Fleury, on pogué utilitzar també els actuals volums d'Orléans, Bibliothèque Municipale 160, i de la Bibl. Vaticana, Reg. lat. 267; també es pogué servir del volum de Berna, Bürgerbibliothek 224, de l'abadia de Saint-Mesmil de Micy, encara més pròxima a Orleans. Trenta-set fragments procedeixen d'obres, de les quals no són coneguts els manuscrits que Teodulf tingué a les mans. Ultra el prefaci en vers dedicant el llibre a Carlemany, la feina de Teodulf consistí a estructurar diacrònicament i a introduir el material aplegat entorn a sant Agustí, precedit per Pares tant grecs com llatins i seguit per escriptors posteriors. El *De processione Spiritus Sancti* reflecteix el mètode teològic propi de l'època carolíngia.— J. P. E. [16.730]

Paul-Irénée FRANSEN, *Florilège Pastoral tiré de Grégoire de Nazianze par Florus de Lyon*, dins «Revue Bénédictine», CX (2000), 86-94.

Dins el ms. de París, BN, lat. 13371, ff. 60-68, són copiats uns *Panca capitula ex dictis beati Gregorii Nazianzeni episcopi excerpta habentur*, selecció atribuïda a Florus de Lió, atribuïda a l'autor confirma per detalls diversos típics dels extrets de Florus (87); també transcriu els dits tretze ,capitula' (89-94).— J. P. E. [16.731]

Michael Idomir ALLEN, *The Chronicle of Claudius of Turin*, dins *After Rome's Fall. Narrators and Sources of Early Medieval History*. Essays presented to Walter Goffart edited by Alexander Callender MURRAY, Toronto, University Press Inc. 1998, 288-319.

L'autor informa que prepara l'edició de la dita obra per al «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis». Recorda que la dita *Chronica* només havia estat parcialment publicada i coneguda fins que el 1973 Mirella Ferrari demostrà l'existència de l'obra completa; és conservada en tres còpies: la de París, BN lat. 5001, seria la més antiga (292-293); la més completa, en canvi, seria la de Madrid, BN, 9605 (294-295); n'hi ha una tercera, a Monza, BCapitolare, c-9/69 (295-297); l'autor assenyalava en particular els afegits de cada còpia. Claudi s'hi manifesta interessat a precisar la cronologia de les successives edats del món i sobretot la de les genealogies de Crist segons els evangelistes Mateu i Lluc (300-302). Les pàgines següents resumeixen allò que Claudi diu de cada «aetas mundi» (303-313). La segona part de la *Chronica* s'ocupa de temes particulars, com és ara el paral·lisme entre la cronologia de la creació de l'home i la de la Passió i Resurrecció de Crist (313-314); un altre és el de convertir «the lunar date into the solar calendar via ‚compotus’» (316); o la impossibilitat de preveure els anys que durarà aquest món (318).— J. P. E. [16.732

Raffaele SAVIGNI, *L'immagine dell'ebreo e dell'ebraismo in Agobardo di Lione e nella cultura carolingia*, dins «Annali di Storia dell'Esegesi», XVII (2000), 417-461.

Les primeres pàgines recorden tant idees com bibliografia de polèmica antijueva dels segles anteriors a Agobard (418-431); l'època carolíngia hauria reforçada la teologia de la institució eclesiàstica (432-434) i, per contra, menysvalorat tot allò que en restava fora (heretges, jueus, infidels), ja perceptible en el sínode romà del 745 (434-436); dins aquesta atmosfera, Agobard reforçà la institució eclesiàstica, atribuint-li els «modeli sacrali veterotestamentari», en particular la figura del jerarca (437-438), amb clara repercussió política i econòmica (sacralització dels béns i de les donacions a les esglésies); aquestes idees topaven amb el rol politicossocial dels jueus al Lió del s. IX. De fet, Agobard dedicà cinc opuscles a temes jueus entre el 823 i el 828 (438-440): *De baptismo mancipiorum Iudaeorum*, favorable al baptisme d'esclaus d'amos jueus ‚invito domino’ (440-442); *Contra preceptum impium de baptismo mancipiorum judaicorum*, que insisteix en el component cristià de l'Imperi i en la necessitat d'establir fronteres clares entre el cristià i els altres (443-444); següen *De insolentia Iudaeorum* i *De iudaicis superstitionibus et erroribus*, que baixen a situacions lioneses molt concretes de convivència civil (444-448); i finalment, *De cavendo convictu et societate iudaica*, que estén a la vida civil el principi de la frontera religiosa (448-450); per aquest camí s'arribaria prest al ghetto.— J. P. E. [16.732

Guifre el Pelós. *Documentació i identitat*. Edició a cura de Jordi MASCARELLA i Miquel SITJAR, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1997, 88 pp.

Els autors s'han proposat d'oferir «el conjunt de textos conservats en la redacció dels quals van intervenir directament Guifre o Guinidilda» (11), exclosos els ‚falsos originals’ com la donació a Sant Joan de les Abadesses del 885. Els aplegats són quinze, la majoria dotalies o donacions a institucions eclesiàstiques, datats entre el 873 i el 890, un dels quals, el núm. 11, compravenda de la vall d'Espinavessa al Berguedà, és presentat com a «document autèntic, que correspon a l'acte que en motiva el redactat» i de fet és l'únic dels quinze l'original del qual encara es conserva, a l'ACA, *Canc. Pergamins de Jofre el Pelut*, 6 (11 i 60-63). L'edició segueix la metodologia acostumada en aquesta classe de documents, amb l'afegit de la traducció en català, d'algunes il·lustracions i de bibliografia (83-85). L'esmentat document original inclou en la línia 16 el mot ‚abante’, documentat el 889 [llatinització d'un mot ja català? L'hauria traduït, en avant] (62).— J. P. E. [16.732

Martí VERGÉS TRIAS i Teresa VINYOLES VIDAL, *De la Seu de Frodoí a la catedral romànica de Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 9-49.

A base de trenta-dos documents de l'ACB, molts procedents dels *Libri Antiquitatum*, que abasten des del 875-877 al 1058, data de la consagració i dotació de la seu romànica, i tenint en compte les dades arqueològiques sòlidament establertes fins ara, els autors estudien les circumstàncies de tot tipus que han gravitat sobre el temple cristià principal de Barcelona des de l'època visigòtica fins al 1058: l'antiga seu tardoromana, la seu de la restauració carolíngia, la destrucció d'Al-Mansur i la restauració posterior. Fixant-se bé en les afrontacions dels immobles veïns i analitzant amb cura extrema la terminologia que hi és emprada, els autors conclouen que «el centre principal del culte cristià a Barcelona se situà des d'antic al lloc on és encara avui la catedral» i, per tant, cal situar «la catedral d'època carolíngia a l'indret i amb la orientació de les subsegüents» (36).— J. de P. [16.733]

M. Pilar SENDRA BELTRAN, *Els notaris i la canònica de Sant Tomàs de Riudeperes. Segles X-XII*, dins *Actes Notariat*, 419-426.

L'autora explica el camí que, a través de segles, ha portat les restes de l'arxiu d'aquella canònica a l'actual Arxiu Provincial dels Franciscans de Catalunya, a Barcelona. Hi ha set-cents cinquanta-set pergamins (420), cent dels quals pertanyen als tres segles indicats en el títol: l'autora es fixa en algunes característiques com la del ,signum', la de la datació pels reis francs (422) o l'antroponímia (423-424); al final dóna llista cronològica de tots els escrivans, que signen cada un dels documents (425-426).— J. P. E. [16.734]

José V. BOSCA CODINA, *De la voz en el texto: cambios y permanencias en el proceso de afirmación de la escritura (Cataluña, ss. X-XII)*, dins «Misc. Riu», 139-175.

A base de documentació d'arxius catalans diversos datada entre el 907 i el 1175 (170-173), en general ja publicada (173-175), l'autor esbrina, a través de la utilització del mot ,vox', la desvaloració de la paraula parlada i la contraposada valoració de la paraula escrita en el llenguatge jurídic dels segles X-XII, quan normalment significa el dret d'algú sobre quelcom (142-146), transmissible de paraula o per escrit (144); es pot referir a paraula escrita en la *Lex visigotorum* (149) o a l'equiparació de ,vox' i document escrit amb finalitat jurídica (150-153). El prestigi de la ,vox' hauria assolit el cim el segle XI, i decaigut en el segle XII (153-155), en què comença a ésser substituïda per la lectura directa i silenciosa del document (157); en conseqüència, l'encapçalament dels documents dóna per suposat que aquests poden ésser coneguts més enllà del grup que n'escolta la lectura: «Natum sit omnibus hominibus tam presentibus quam futuris...» (159); la funció de la veu era subratllada amb l'ús de ,resonare' (162-163). I el *Liber* resumia en ,videre et audire' les dues fonts que donaven força a un testimoni (165-169).— J. P. E. [16.735]

Josep CAMPRUBÍ SENSADA, *La indivisibilitat del bloc comtal cerdanoberguedà en època d'Oliba (Cabreta) i dels seus fills (finals del segle X inici de l'XI)*, dins *Actes Gerbert*, 151-162.

L'autor revisa les interpretacions de la separació entre els comtats de Cerdanya i de Berga, començant per analitzar els documents. Quant a la hipòtesi que col·loca la dita separació en el pas d'Oliba Cabreta als seus fills entorn el 990, l'autor recorda cinc documents berguedans que certifiquen actuació o presència de la vídua amb el(s) fill(s) d'aquell comte els anys 990-995, i vuit la del fill d'ambdós, Oliba, comte (anys 997-1003), abat i bisbe (152-155), d'on sembla poder-se deduir que inicialment aquest fou comte de Berga (consta tal en un document del 997: 155). El 1035 el comte Guifré, fill d'Oliba Cabreta, separava Cerdanya i Conflent, donats al seu hereu Ramon, i el Berguedà, a l'altre fill Bernat (159-161).— J. P. E. [16.736]

Pierre RICHÉ, *Deux siècles d'études gerbertiennes*, dins *Actes Gerbert*, 23-42.

La primera part d'aquesta exposició ressegueix els estudis publicats sobre aquell personatge del 1835 ençà, d'entre els quals destaquen les publicacions dels seus escrits des del 1867 al 1993 (23-26). La segona presenta les fonts que permeten de conèixer el personatge: les dues-centes vint lletres, les obres autèntiques i la *Historia* de Riquer de Reims, amb informacions sobre manuscrits i autògrafs (26-28). En la tercera part som informats de les etapes de la carrera de Gerbert, el segon pas de la qual hauria estat la temporada d'estudiant a Catalunya (29-30). La darrera part informa de les activitats intel·lectuals de Gerbert, on trobem els resultats dels estudis sobre el llatí, i els coneixements entorn el 'trivium' i el 'quadrivium' (37-40).— J. P. E. [16.737

Jean MERCIER, *Les problèmes politico-religieux en Catalogne (IXe-XIe siècles)*, dins *Actes Gerbert*, 115-133.

La base textual per a l'estudi d'aquells segles consisteix en documentació pontifícia, reial, sinodal, esparsa i en la *Vita Sancti Theodardi*, que dona el punt de vista de Narbona en l'afer del restabliment a Vic de la metròpoli Tarraconense, i en la qual l'autor assenyala els elements sòlidament històrics, els silencis significatius (p. e., sobre l'existència dels bisbats d'Osona-Vic i de Pallars), i els afegits espuris o falsejats, com la butlla narbonesa d'Esteve VI (116-121). Sobre aquesta base, l'autor proposa un esquema de l'evolució catalana envers Narbona, en el qual ja troba un cert distanciament a darreries del segle IX, decisions importants preses pels comtes en camp eclesiàstic sense comptar amb Narbona en el segle X i el restabliment oficial de la metròpoli tarragonina el segle XI, alhora que la primacia de Toledo. La *Vita...* hauria estat la defensa narbonesa més davant Toledo que davant Tarragona.— J. P. E. [16.738

Raül PÉREZ I POZA, *La relació de Sant Pere de Rodas amb l'aristocràcia laica dels segles IX-XI*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 33 (2000), 55-95.

A base de documentació ja publicada, l'autor estudia les relacions del monestir de Sant Pere de Roda amb l'aristocràcia dels segles IX-XI, que prèviament és sotmesa a un intent d'anàlisi. Sant Pere de Roda té múltiples relacions amb els comtes d'Empúries i Peralada, amb els de Barcelona, els de Rosselló, els de Besalú, els de Cerdanya i és molt puntual la relació amb els altres comtats, com és ara Tolosa, Carcassona, Urgell, i els vescomtats de Rosselló, Girona, Narbona, Rocafortí, Castellbó i Conflent. Després l'autor dreça un inventari d'altres magnats locals, molt nodrida, que van tenir contactes i relacions amb el gran monestir de Roda. Aventura la hipòtesi que alguns fills de les grans famílies empordaneses foren monjos de Sant Pere, en constatar-hi la presència de «noms ben documentats entre les famílies de l'entorn del comte d'Empúries». Les relacions foren complexes: donacions, assistències a actes diversos celebrats en el monestir, connivència en cercar el manteniment de l'ordre social, atacs francs, baralles jurídiques, etc.— J. de P. [16.739

Adam J. KOSTO, *Oliba, Peacemaker*, dins *Actes Gerbert*, 135-149.

A base de les fonts ja publicades, l'autor resumeix la vida de qui, segons un vers escrit a Ripoll, fou 'comes, abbas, praesul', en ell s'intercomunicaren els tres càrrecs (137) per i en la constant recerca de la pau; la manifestació més coneguda és la promoció del moviment de Pau i Treva (138); l'autor es fixa en la seva actuació en processos judicials, de la qual s'han conservat setze documents, a través dels quals es pot reconstruir la composició i el funcionament d'un tribunal, i pels quals coneixem els casos en què en fou president, aquells en què fou demandant i aquells en què fou amdues coses (139-140); de l'anàlisi de les actes judicials no es dedueix una particular tendència al compromís (142-143); però aquesta lectura personal i familiar podria resultar tendenciosa (145), si no es col·loqués en companyia i pel camí dels concilis de Pau i Treva de Toluges 1027 i de Vic 1030 i 1033 (145-146).— J. P. E. [16.734

Francesc RODRÍGUEZ BERNAL, *Els vescomtes d'Osona. Dades familiars i gènesi patrimonial d'un llinatge nobiliari pels volts de l'any 1000*, dins *Actes Gerbert*, 163-174.

L'autor ha aplegat uns setanta-cinc pergamins datats entre el 975 i el 1040 a Barcelona, ACA, i ACB i BC; Vic, ACat. i AEpisc.; Girona, ADG; i la Seu d'Urgell, ACat., i estableix la successió d'Arnulf, bisbe de Vic, a Ramon i Bermond, vescomtes d'Osona, l'activitat dels quals, fora del nord d'Osona, es concentrà en la reintegració de la terra enllà del Cardener vers la Segarra. Hi ha llista tant de senyorijs com de parròquies d'aquesta zona (172).— J. P. E. [16.735

Pere BENITO I MONCLÚS, *Fams atroces en la Catalunya de l'Any mil*, dins *Actes Gerbert*, 189-207.

La documentació de Barcelona, ACA, ACB, ADB, BC, BUB; de Vic ACV; i de Girona, ADG, sobretot la publicada darrerament en edicions ben conegudes dels lectors d'aquest anuari (194/nota 8), permeten a l'autor de proposar aquestes dades, que ell qualifica de 'primera aproximació'; recorda la presència de fams a l'Europa contemporània i, d'acord amb els documents, assenyalava que foren de fam els anys 983-984, 992-993, 995-996, 1017, 1024-1025, 1028-1040, 1043, 1046, 1052-1055, 1066-1067, 1083-1086, 1092-1095 i 1099 (194-200). L'autor es pregunta si tanta fam fou només resultat dels 'mals anys' o, per contra, hi influí l'augment de terra destinada a vinya i la consegüent disminució de la dedicada a cereals (201-202). Hi ha sis gràfiques (203-206).— J. P. E. [16.736

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *La plana del Baix Ter fa mil anys: ocupació i organització del territori*, dins *Actes Gerbert*, 227-244.

El Baix Ter equival a la marina del Baix Empordà, comtat d'Empúries. L'autor presenta ocupació i organització dels segles IX-XI a base de la documentació catalana (Marca, Abadal) o específicament gironina (Marquès i Planagumà, Martí). La toponímia indica l'existència d'estanys i aiguamolls (228-229), el treball al mar (corall i pesca) i la diversificació de la terra cultivada (230-233, amb quadre); la distribució del poblament és documentada per les 'villae' i 'villulae' (234-236, amb dos quadres sinòptics), i aquestes aplegades en parròquies (237-239: nou quadre sinòptic); políticament la població és agrupada en pobles i castells (240-242).— J. P. E. [16.737

Joan BASTARDAS, *El català vers l'any 1000*, dins *Actes Gerbert*, 495-514.

Les primeres pàgines apleguen dades sobre al pas del llatí a les llengües romanes a l'Europa occidental (495-501); a mitjan segle IX les novel·les seguien essent tan semblants que el text del *Jurament d'Estrasburg* del 842 (498) encara ara «resulta més entenedor, en igualtat de coneixements lingüístics, per a un catalanoparlant que per a un francòfon» (503). Les pàgines següents recorden que Gerbert formava part del seguici que el 967 acompanyà a Catalunya els comtes Borrell II de Barcelona i Ledgarda de Roergue; l'autor, bo i preguntant-se si en aquell viatge roergats i catalans s'entenen i com s'entenen, exposa, amb minúcia filològica, les característiques d'una llengua catalana naixent en aquells moments (503-509). A final addueix cinc mostres de les diferències en les redaccions llatines del segle X (510-513).— J. P. E. [16.738

Ramon ORDEIG I MATA, *Ató de Vic, mestre de Gerbert d'Orlbac*, dins *Actes Gerbert*, 593-620.

Les primeres pàgines de l'article reproduïxen els paràgrafs dedicats pel monjo Riquer de Reims a la vinguda de Gerbert a Catalunya a formar-se 'in artibus' (544-545), recorden els altres texts contemporanis que parlen de Gerbert, sense que informin més que Riquer (596-598) i repassen la bibliografia moderna, al final de la qual compareixen les primeres aportacions de documentació medieval per part dels estudiosos sobretot dels segles XIX i XX (599-606). Per

la seva banda, Ordeig resumeix les aportacions recents, que confirmen la vinculació d'Ató amb el bisbe Gotmar de Girona (607-608), el viatge del comte Borrell a Alvèrnia i Roergue (609-610, la vinculació Borrell-Ató, el nomenament d'aquest a la seu de Vic el 957 (611-612) i la forma de mestratge personal [o sistema de mestre particular] documentat a Vic en la segona meitat del segle X, cosa que fa pensar en un mestratge en arts d'aquest tipus d'Ató a Gerbert (616-617).— J. P. E. [16.739

Antoni PLADEVALL I FONT, *Entorn de l'estada de Gerbert a Catalunya (967-970). L'existència de biblioteques privades perdudes*, dins *Actes Gerbert*, 651-663.

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *La vila de Vic i el monestir de Ripoll en els anys 867-970*, dins *Actes Gerbert*, 747-761.

Visió de conjunt de tota la temàtica al voltant de Gerbert i de la seva estada a Catalunya, amb la constatació que allò que sabem de biblioteques d'institucions no permetria de suposar que a Catalunya d'aquells moments eren molt estesos grans coneixements de ,quatrivium' (657-658), i que l'aprenentatge de Gerbert s'hauria d'haver fet pel sistema de mestre particular.

El segon títol és molt més detallat en analitzar els fons de la biblioteca de la seu de Vic els anys indicats i també confessa «l'absència total de llibres d'autors clàssics, de gramàtica i de ciències» (751-754); manca que, aquells anys, també és constatable a Ripoll (758-760).— J. P. E.

[16.740-16.741

Josep M. MASNOU, *L'escola de la catedral de Vic al segle XI*, dins *Actes Gerbert*, 621-634.

Objectiu d'aquestes pàgines: «centrar-nos en com estava organitzada aquesta escola i l',scriptorium' annex i, sobretot, veure quins van ser els personatges que se'n van ocupar» (621). El 1015 és documentat a Vic el gramàtic seglar Guifred, de Lodi (Llombardia), també ho és la seva successió fins a final de segle (622-624 i 632). Ja el 1009 és documentada una ,schola minor', elemental, i la ,maior' per al trivium i quatrivium; algun dels alumnes d'aquest, ,nutritus' o ,scholaris', és conegut pel *Martyrologium II*; és conegut també algun mestre o ,grammaticus' (625-626 i 628-630). De l'activitat del ,scriptorium' en resten alguns còdexs i la memòria d'algun mestre, com Ermemir Quintilià (626-627). Ultra l'arbre genealògic del gramàtic Guifred (632) tenim reproducció de signatures i anotació autògrafes (633).— J. P. E. [16.742

Pierre BONNASSIE, *Sur la genèse de la féodalité catalane: nouvelles approches*, dins *Il feudalesimo nell'Alto Medioevo*. 8-2 aprile 1999 (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, XLVII. Tomo secondo), Spoleto, Sede del Centro 2000, 569-609.

Aquestes pàgines comencen recordant que la tesi de l'autor ja havia complert els vint-i-cinc anys i que en l'entremig d'altres havien fetes aportacions notables al tema; en la present ocasió ell se centra en la diferència de valoracions del procés que menà al feudalisme, vist com a seqüència més constant per Dominique Barthélemy, i com a més discontinua o ,mutacionista' per l'autor, el qual reexamina ací el vocabulari dels documents «en centrant mon exposé sur les deux institutions cardinales de la féodalité: le fief et la vassalité» (572). La primera part de l'estudi se centra en el sintagma aparentment contradictori d',alodem fevalem / alode de feo / alode feal', amb constant referència a documents concrets, parts dels quals són transcrites (572-580); sintagma que des del 1020 es comença de desfer separant alou de feu, situació que s'estén arreu vint anys després, en què l'alou ja privat es divideix i subdivideix en tants castells com descendències, fins a l'atomització de les cavaleries, amb el contrapès comtal d'insistir en la característica de ,feu', situació, les dades de la qual l'autor interpreta en sentir ,mutacionista' (580-588). Quant al vassallatge, Bonnassie assenyalava que, de manera significativa, també entorn 1020 compareix per primera vegada a Europa, en una ,convenientia' entre els comtes de Barcelona i d'Urgell, el mot ,hominaticum', i que en canvi sovint-

gen (un centenar entre el 1041 i el 1076), els juraments de fidelitat (588-590), a l'anàlisi dels quals són dedicades les pàgines 591-594; abans de l'any Mil, tot i manca el jurament, és una vintena de vegades documentada la fidelitat o la qualitat de 'fidelis', potser perquè hom suposava que la coherència de la sang o l'adhesió al cap eren suficients (595-601). Resumint: poc després de l'any Mil compareixen els primers documents escrits i això significa que la relació vassallàtica ha accedit a la categoria de contracte social responnent així a les noves necessitats de la societat (602-603), que també s'imposen mitjançant fenòmens contemporanis com la dissociació entre alou i feu, l'aparició del 'nomen paternum', la dels cognoms geogràfics depenents d'un castell i la negociació de les primeres 'convenientiae' (604-605.— J. P. E. [16.743

Josep M. SALRACH, «Multa placita et contenciones». *Conflictos de los siglos X-XII en el Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, dins *Les origines de la féodalité*. «Hommage à Claudio Sánchez Albornoz. Actes du Colloque International tenu à la Maison des Pays ibériques les 22 et 23 octobre 1993» réunis et présentés par Joseph PÉREZ et Santiago AGUADÉ NIETO (Collection de la Casa de Velázquez, 69), Madrid, Casa de Velázquez - Universidad de Alcalá 2000, 197-228.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «trabajo sobre pleitos y conflictos basado únicamente en documentos de los siglos X-XII» (199), amb la finalitat de precisar el ritme de les mutacions que desembocaren en el nou ordre social del feudalisme. Precisat el nombre de 1.229 documents que corresponen al conjunt i els que foren escrits en cada un dels segles IX-XIII en el *Chartularium* indicat en el títol, l'autor n'ha escollit cent-dinou que documenten solucions a conflictes (i per tant conflictes) entre el monestir i els o alguns dels seus homes; alguns dels dits documents són actes complets de judicis (199-200), i uns i altres li han permès de treure'n tres idees globals: la corba de la conflictivitat per blocs de cinquanta anys; la identitat de la part altra que discuteix amb el monestir; i els béns i drets en discussió. El màxim de conflictivitat es concentra en la segona meitat del segle XII amb el 54% de tot el període, dada que coincideix amb la de les 'quaerimoniae' conegudes per d'altres fonts (201-202); el 70% de pledejants pertanyia a la classe senyorial, un 23% eren petits nobles i pagesos grassos (203-210); i l'objecte més freqüent en discussió, fins a un 39%, eren béns productius, des de terres a molins o graners, seguits per apropiació de tributs senyorials, amb un 17%, i, en general consistent en allò que aleshores era anomenat 'invasio bonorum ecclesiasticorum' (211-220). El darrer apartat informa de les instàncies de recurs i de la dinàmica de l'administració de justícia (221-227), que al principi és el comte en el seu 'palatium', però després s'atomitza en tots els graus de la jerarquia feudal, per tornar a la justícia, ja reial, els darrers anys del segle XII; en la primera meitat del segle XI la dinàmica era la de la *Lex Visigotorum*, progressivament substituïda per arbitratges i 'convenientiae' i coronada per la 'definitio', que liquidava el contenciós.— J. P. E. [16.744

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Ermengol d'Urgell: l'obra d'un bisbe del segle XI*, dins *Les transformacions de la frontera al segle XI. Reflexions des de Guissona arran del IX centenari de la consagració de l'església de Santa Maria*. «IV Fòrum d'Arqueologia i Història de Guissona (Guissona, 4 i 5 de setembre de 1998)», Lleida, Universitat i Institut d'Estudis Ilerdencs 2000, 89-132.

A l'interior d'un esquema biogràfic, que acompanya aquell bisbe des dels orígens familiars fins a la mort i al culte pòstum, i sempre a base de la documentació tant urgellenca com d'altra recentment publicada, són tocats temes de més abast com el de les canòniques augustinianes del bisbat d'Urgell, amb particular atenció a la reforma de la canònica urgellenca, als seus membres coneguts per llurs testaments, i àdhuc a la seva vida intel·lectual, rica tant en llibres clàssics d'artes sermocinandi' com en textos bíblics, litúrgics i patristics (93-104; cf. 114-120), o al constant impuls a la reconquesta en direcció a les terres de Lleida (109-112). Enfora del bisbat és notable la seva coincidència amb l'obra d'Olibà de Vic (p. e., a favor de les prescripcions de Pau i Treva: 106, 120-122), i les dues vegades que cercà a Roma (la primera en temps del papa Silvestre / Ger-

bert) allò que ja no trobava en els reis francs (112-114); afegim-hi la seva activitat judicial, coneguda per resums de judicis (114-120), i la constructora en la qual morí, concretament en la construcció del Pont de Bar (122-125). Assenyalem la traducció del testament al català (126-129).— J. P. E. [16.745]

Carlos LALIENA CORBERA, *Rituales litúrgicos y poder real en el siglo XI*, dins «Misc. San Vicente», 467-476.

Objectiu de l'autor: «subrayar el notable interés de los actos simbólicos de carácter religioso que se asociaban con la monarquía y transferían carisma a los soberanos» (469). Entre les fonts per a tal constatació hi ha el *Sacramentari de Roda*, poc posterior a l'any 1000, en què hi ha fórmules de benedicció a l'exèrcit i al rei capdavanter i d'altres invocacions a favor del monarca (471-473). Però la gran dificultat és la manca de textos rituals, àdhuc a Catalunya, on els documents, en general notarials, són tan abundosos, en els quals, però, i en concret en les dotalies, el rei només compareix com a donant (476).— J. P. E. [16.746]

VI Col·loqui: *Les canòniques catalanes. Arquitectura i art medieval. Barcelona, 4 - 5 i 6 de novembre de 1998*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XII (1999-2000), 9-115.

El conjunt d'aportacions al tema publicats en aquestes pàgines proporciona fragments textuais en algun cas (p. e., 46, nota 87), però sobretot resumeix els estudis dels darrers anys. Són: Joan-Albert Adell i Gispert, *L'arquitectura romànica a les canòniques augustinianes* (15-19); Rosa Alcoy i Pedrós, *L'art de les canòniques augustinianes a l'època gòtica* (21-54); Xavier Barral i Altet, *L'escultura romànica de les canòniques augustinianes* (55-63); Pere Besarán i Ramon, *Revisions i propostes per a l'escultura del claustre de l'Estany* (65-80); Antoni Pladevall i Font, *Les canòniques augustinianes a Catalunya durant el segle XI* (81-89); Olivier Poisson, *El priorat agustí de Serrabona (Rosselló)* (91-101); i Manuel Riu i Riu, *Les canòniques augustinianes del bisbat d'Urgell* (103-115).— J. P. E. [16.747]

Max TURULL RUBINAT, *Sobre la potestad tributaria del Conde de Barcelona (siglos XII-XV)*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 689-723.

L'autor qualifica aquestes pàgines de notes, materials per a la discussió i hipòtesis entorn a la forma i a les raons amb les quals el comte de Barcelona justificava la seva capacitat d'imposar tributs (690). Aquest fou un dels punts, i no el mínim, que s'ha de col·locar en el marc de la lluita del comte(rei) de Barcelona per la sobirania damunt Catalunya. Els passos previs són el precedent visigot que traspasà als reis les prerrogatives imperials, també damunt la moneda i els tributs (596). Els *Usatges* no estableixen res directament, sí però, almenys en sis reconeixen al comte-prnceps facultats indirectes (597-599). El 'Ius commune' o romà reintroduït reconeixia als reis els privilegis imperials (600-602). De fet, els dos tributs de bovatge i monedatge damunt tot Catalunya ja eren vigents abans del 1257 (603) i la situació extrema de la Croada contra Catalunya féu comparèixer formes noves de tributació, oficialment 'ex mera liberalitate' i 'pro defensione terre nostre', que es repetiren en les guerres de Sardenya i en els moments angoixants de la segona meitat del segle XIV (603-607). Oficialment la potestat impositiva del comte(rei) damunt el seu senyoriu era reconeguda; en els altres, calia la seva confirmació a les imposicions dels senyors, laics o eclesiàstics. Quant a l'Església, almenys a Tarragona, també calgué l'aquiescència de l'arquebisbe-cosenyor de la ciutat i del Camp (615-619). Durant la segona meitat del segle XIV, l'aplicació del *Princeps namque*, de fet estengué la tributació als eclesiàstics, extrem acceptat pel braç eclesiàstic amb acte de Cort en la de de Sant Cugat, 1419-1420, en guerres, coronatges, maridatges (620-622); el rei Alfons IV, unilateralment pretengué imposar el darrer en el casament de filles seves bastardes (620-622) [cf. en la secció corresponent, la recensió de les *Lletres reials a la Ciutat de Girona*].— J. P. E. [16.748]

Pere BENITO I MONCLÚS, *Els 'clamores' de Sant Cugat contra el fill del Gran Senescal i altres episodis de terrorisme nobiliari (1161-1162)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 851-886.

Estudi dedicat a un pergami fins ara desconegut, individuat a Barcelona, ACA, *Monacals. Pergamins sense inventariar*, ací transcrit (879-883), on no sols hi ha narració d'accions violentes en persones i béns realitzades al final del 1161 i els primers mesos del 1162 (quadre sinòptic de les malifetes de Guillem de Montcada: 876), ans també menyspreu de sentència judicial; per tot el conjunt, el monestir de Sant Cugat clamava justícia al comte; la narració fou «elaborada per l'escriptori monàstic, redactada en un llatí correcte, d'un estil acurat, i el que és més remarcable, conté nombrosos referents temporals destinats a atorgar credibilitat a la declaració dels monjos» (855). La denúncia és estructurada en cinc parts, cada una de les quals és analitzada amb referències constants al *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* (857-873). L'anàlisi és completada amb dos croquis geogràfics (885-886).— J. P. E. [16.749]

Adam J. KOSTO, *The convenientia in the Early Middle Ages*, dins «Medieval Studies», 60 (1998), 1-54.

[Cf. ATCA, XIX (2000), 830, núm. 14.721]. Treball resultat de l'estudi de fonts de l'Alta Edat Mitjana, ací presentades com a antecedents de les 'convenientiae' catalanes, ja de la primera meitat del segle XI; els dits antecedents es trobarien en la pràctica oral o escrita, qualificada de 'convenientia', i documentada des dels segles VII-VIII en escrits jurídics o literaris i en documents d'Itàlia del Nord, de la Rètia o de Baviera. Tot i els possibles precedents, l'autor veu una innegable originalitat de contingut i de forma en les 'convenientiae' catalanes i les considera manifestació de noves relacions socials.— J. P. E. [16.750]

Eliana MAGNANI SOARES-CHRISTEN, *Monastères et aristocratie en Provence, milieu Xe - début XIIe siècle* (Vita regularis. Ordnungen und Deutungen religiösen Lebens im Mittelalter, 10), Münster, LIT Verlag 1999, XX i 610 pp.

Entre la descomposició de les estructures carolíngies abans de l'any Mil i el començament del segle XII, en què es fa sentir el poder de Roma, impulsant una clarificació i diversificació dels plans religiosos i el seglar de la vida, els monestirs de Provença estigueren fortament condicionats per les pretensions i les intervencions de les famílies senyoriales. En aquest marc, les decisions del comte de Barcelona Ramon Berenguer III pesaren de forma decisiva a favor de la política romana obligant senyors feudals a restituir béns apropiats dels monestirs, com el de Lerins per membres de la família de Grassa el 1125 (304-305); en la segona meitat d'aquell segle, el 1176, Alfons I impulsà la constitució de consuls locals que permetessin a les poblacions de regir-se elles i no estar a l'albir dels senyors (307). La relació dels comtes de Barcelona amb Lerins és abundantment documentada desde mitjan segle XI i es concretà en la donació de Sant Pol de Mar el 1068, abans de Sant Víctor de Marsella (315); també estigué vinculat a Sant Víctor el monestir de Ripoll i en aquest fou escrita la crònica de l'abadia marsellesa (7).— J. P. E. [16.751]

Helena de CARLOS, *Algunas huellas de materia troyana en el medioevo hispano*, dins *Umanesimi medievale*, 85-95.

Dues de les dites petjades són catalanes: el díptic funerari per a Guillem Berenguer a Sant Miquel del Fai (prop Sant Feliu de Codines), ací transcrit (89) i la còpia rippollesa del *Carmen Campidoctoris*, ara a París, BN, *Royal* 5132, 'carmen' que, per expressions com 'marchio... comes', no seria castellà, ans català, i del qual ací són reportades quatre estrofes; aquest mateix text permetria de parlar d'influx de Virgili en la Catalunya del segle XI, influx confirmat per l'existència a Ripoll d'un glossari de Virgili i d'altres *Libri artium* (89-91).— J. P. E. [16.752]

Michel ZIMMERMANN, *Le chateau contre la cité. Les représentations de l'espace politique dans la Catalogne féodale (XI-XIII siècles)*, dins *La Ville médiévale en deçà et au-delà de ses murs*. Mélanges Jean-Pierre Leguay. Textes réunis par Philippe LARDIN et Jean-Louis ROCH, Rouen, Publications de l'Université 2000, 387-402.

Els juraments de fidelitat, que compareixen en la segona dècada del segle XI, són la millor font per a descobrir els nous equilibris de poder i l'autor es fixa en els del temps de Ramon Berenguer I, del 1035 al 1076, tots de Barcelona, ACA, Canc., *Pergamins de Ramon Berenguer I*, sense data; estructuralment, els juraments presenten al començ els actuant i després precisen les obligacions a les quals el jurant se sotmet (389-390); la superioritat del comte es manifesta per la seva vinculació a una 'civitas', detall demostrat en la integració de la 'civitas Minorise' en substitució d'una Ausona destruïda i reduïda a 'vicus' (392-393); la localització del poder es completa amb la del bisbat paral·lel. En els juraments de fidelitat es demostra l'aparició dins el comtat del 'castrum' com a personificació d'un poder, amb el qual cal comptar, sobretot en la frontera del país amb Hispania (395), i que esdevé nou punt de referència geogràfica (398-400); els juraments són la fórmula de coexistència entre 'comitatus/episcopatus' seu del poder sobirà, i 'castrum' al seu interior; per prestigi s'anirà destacant (i imposant) Barcelona: serà la 'patria' (402).— J. P. E. [16.753

Antoni PLADEVALL I FONT, *Monument a la Catalunya romànica*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 651-660.

L'autor delimita cronològicament (segles XI-XIII) i geogràficament (tot el territori que secularment ha format part dels nou bisbats de Catalunya amb l'afegit de la Val d'Aran) allò que hom pot trobar en els disset volums de la dita col·lecció (652-653). Recordats els iniciadors i els autors d'un projecte que intentava «inventariar i estudiar tot el patrimoni romànic català» (655), i no pas de forma selectiva: «per tant, s'estudien des dels monestirs i catedrals a la més petita capella, resta de castell, peça de ceràmica o moneda i des dels *Beatus* i Tapís de la Creació de Girona o les pintures murals al més humil manuscrit il·luminat, vestigi de pintura o grafit gravat en un mur» (656). És de justícia subratllar en aquestes pàgines la notícia que en els vint-i-set volums hi són reproduïts sis-cents cinc documents (dues-centes cinquanta-cinc dotalies d'esglésies, vint-i-vuit preceptes carolingis, vint-i-quatre butlles papals), en original llatí i traducció catalana, d'una trentena dels quals hi ha reproducció fotogràfica. La col·lecció és completada amb un volum intítulat *Del romà al romànic*, síntesi d'història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X.— J. P. E. [16.754

M. Luisa MELERO MONEO, *Iconografía de los oficios artísticos en el románico. Algunas representaciones en la escultura monumental*, dins «Lambard. Estudios d'art medieval», XIII (2000-2001), 61-79.

En un estudi de caràcter generalístic sobre escultura monumental de l'època del romànic, l'autora recull i publica la inscripció del claustre de Sant Cugat del Vallès, en el qual Arnau Cadell es presenta com autor de l'escultura del mateix.— J. de P. [16.755

Joan F. CABESTANY I FORT, *Tres masos medievals (Pontons)*, dins «Lambard. Estudios d'art medieval», XIII (2000-2001), 111-123.

Traducció al català d'un treball publicat dins els «Atti del Colloquio Internazionale di Archeologia Medievale (Palermo-Erice 20-22 settembre 1974)»; Università di Palermo 1976. Sobre la base de documentació precedentment publicada, l'autor descriu els masos de cal Reig, cal Xamanet i cal Guixó, tots tres existents en el pas del s. XII al XIII.— J. de P. [16.756

Anna ORRIOLS I ALSINA, *El 'Beatus' de Torí i les imatges profanes*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», XIII (2000-2001), 125-162.

L'autora estudia el ms. I.II.1 de la Biblioteca Nazionale de Torí, copiat a Girona a principis del s. XII. El posa en relació amb els altres *Beatus* coneguts i especialment amb el que encara es conserva a Girona, assenyalant les convergències i les divergències en la decoració, taules genealògiques, mapamundi i fonts del comentari.— J. de P. [16.757]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber Usatici y Tomás Mieres. Notas deshilvanadas y materiales de trabajo*, «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 1-132.

Exposició de les vicissituds per les quals ha passat en la seva conformació la compilació dels *Usatges*, i de les diverses versions que en donen els manuscrits i, després del 1495, les *Constitucions de Catalunya* (46). L'autor es mira amb particular atenció el ms. d'ACA, *Casa reial. Còdex 10*, del qual transcriu la taula de rúbriques (61-71), la seqüència dels *Usatges* (72-86), comparada amb la d'altres testimonis (86-94), i la llista dels capítols esmentats per Narcís de Sant Dionís (95-101), els no numerats i els dels reis Martí l'Humà i Ferran I (102-116), també els caiguts en dessuetud (117-123) i els capítols llatins del mateix manuscrit (124-132).— J. P. E. [16.758]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *El manuscrito latino 4792 de la Biblioteca nacional de París. Usatges y Liber Iudiciorum*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 643-825.

Trobem en aquestes pàgines descripció del volum i anàlisi comparativa del text, a la qual segueixen les transcripcions dels *Capitula* o índex de rúbriques, del text del *Liber usatici* (723-775), i d'una tria de fragments del *Liber Iudiciorum* (777-813), i tres apèndixs (815-825).— J. P. E. [16.759]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, Daniel DURAN I DUELT, *Una ambaixada catalana a Constantinoble el 1176 i el matrimoni de la princesa Eudòxia*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 963-977.

Les pàgines expositives expliquen la situació preocupant de Catalunya dins el joc de forces de la política internacional d'aquells anys, en què el rei Alfons I, a fi d'assegurar l'autoritat de la Casa de Barcelona damunt Provença, hagué de cercar el contrapès de Pisa i, a través d'ella, de l'Imperi Grec, contra Gènova i els seus aliats; un dels elements d'aquell equilibri consistí en el casament de la princesa Eudòxia, que seria l'àvia de Jaume el Conqueridor; els contactes amb Pisa i amb Constantinoble exigiren desplaçaments per mar, dels quals han restat dos documents a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Pergamins. Alfons I i Extraintentari*, ací transcrits; són, respectivament un canvi de moneda, que permet de veure les equivalències; i un contracte de préstec, que precisa amb detall les garanties del prestamista en cas de no ésser pagat en el temps convingut (974-977). És transcrit el fragment del *Llibre dels fets*, que explica amb poc d'encert la vinguda i casament d'Eudòxia, narració corregida pels *Annales Pisani* (791-792).— J. P. E. [16.760]

Mireille MOUSNIER, *Dono unum hominem meum: désignations de la dépendance du XIe au XIIIe siècle en Languedoc occidental*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 111 (1999), 51-60.

Les dades sobre el Llenguadoc occidental, conegudes sobretot gràcies als cartularis, són comparades amb les del Rosselló i de Catalunya (! [el Rosselló no és Catalunya?]); de fet la denominació 'homo proprius et solidus' es troba en tota Catalunya sense diferència (55), i la d' 'amansati' exactament igual (59); el sentit de les dites expressions «engage tout l'être dépendant y compris dans sa composante biologique, charnelle et reproductrice; son avenir est voué à son maître. Ca-

ractéristique également est l'engagement de la progéniture, surtout à partir du XIIe siècle» (60).— J. P. E. [16.761

VÍCTOR FARIÁS ZURITA, *Sobre la reorganización del señorío rural y la figura del baiulus en la Catalunya del Noreste de los siglos XII y XIII*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 887-916.

Sobre la base arxivística de nombrosos arxius (Barcelona, ACA, *Canc.*, ACB, *Libri antiquitatum* i *Pergamins. Diversorum*; i Sant Pere de les Puelles; de Girona, ACG, ADG, AHG; de Terrassa, AHC; de Montserrat, Arxiu; de Mataró, Arxiu-Museu de Santa Maria) i de nombre d'edicions de documentació catalana d'entorn l'any Mil (887, nota 1), l'autor, partint del fet que la unitat tant productora com fiscal al nord-est de la Catalunya Vella era el mas i que els drets senyorialers eren fets efectius pel ,baiulus / batlle', exposa en aquestes pàgines, primer, l'origen del mot i, tot seguit «las funciones y los ámbitos de actuación que se atribuyeron a los ,baiuli' y la manera en que eran retribuidos. A continuación presentaremos lo que era la ,baiulia' en tanto que cargo (officium)», para acabar precisando el estatus social, jurídico y político de los ,baiuli'» (889) en les pàgines següents.— J. P. E. [16.762

Nikolas JASPERT, *Bonds and Tensions on the Frontier: the Templars in Twelfth-Century Western Catalonia*, dins *Mendicants, Military Orders, and Regionalism in medieval Europe*, edited by J. SARNOWSKY, Aldershot, Ashgate 1999, XIV i 334 pp.

Les dificultats d'integració a Catalunya entorn el 1120, augmentades per la contraposició dels ordes anteriors, foren vençudes gràcies a la protecció tant de la corona com del papat, el qual amb la butlla *Omne datum optimum* del 1139 els declarava exempts de l'autoritat episcopal i els facultava a sepultar difunts cristians en cementiris del Temple, cosa que provocà la confrontació amb els bisbes entorn el 1180 i preludiaria les topades amb els ordes mendicants entre el 1230 i el 1240.— J. P. E. [16.763

José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *Elías, canónico Rotense, posible autor de la Chronica Adefonsi Imperatoris*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 735-755.

Les primeres pàgines reporten les hipòtesis relatives a l'autor d'aquella *Chronica*, d'entre les quals destaca la que l'atribueix a Arnoldus, bisbe d'Astorga, però Canal la refusa perquè «por su calidad de obispo no gozaba de la tranquilidad y tiempo necesarios», encara que el fet d'ésser català l'afavoriria en la candidatura (738); ell, en canvi, proposa Elies, canonge de Roda d'Isàvena, perquè és autor d'una *Vida de sant Ramon de Roda* (738-740) i perquè algunes consideracions li serien favorables: l'encàrrec d'Alfonso VII de Castella, casat amb una catalana, alguns paral·lelismes textuais i d'estructura entre els dos textos (741-745), i la relació de la *Chronica...* amb la *Historia Roderici* i amb el *Carmen Campidoctoris*, amb el resultat que l'autor pogué ésser un monjo de Ripoll o un canonge de Roda d'Isàvena en la segona meitat del segle XII (746-750); les darreres pàgines resumeixen allò que l'autor anomena el ,movimiento cidófilo' (751-753); hi ha bibliografia (753-7549).— J. P. E. [16.764

Arcadi GARCIA I SANZ, *Origen de la fe pública del document notarial*, dins *Actes Notariat*, II, 491-501.

Aquestes pàgines tenen dues parts: la primera presenta l'evolució de la legislació sobre ,fides publica' en els textos bàsics de la canònica medieval, fins a les *Decretals* i a les diverses *Glossa ordinària* (492-495): de per si, la ,fides publica' és exclusiva de l',instrumentum in publicam formam redactum'. La segona part exposa l'aplicació de la dita normativa a les nostres terres, ja en el

Liber iudicum, en l'*Usatge Si quis testamentum*, i sobretot en els *Furs de València* i el *Costum de Tortosa*, que donaven força pública també a les notes en llibre notarial, encara que no haguessin passat a 'instrumentum publicum' (495-499). A Barcelona, en canvi, encara en la segona meitat del segle XIV, el darrer cas depenia de la validació del veguer (500).— J. P. E. [16.765]

Marc TORRAS I SERRA, *Escrivania judicials, vicarials i senyorials*, dins *Actes Notariat*, II, 355-407.

L'autor precisa la diferència entre les escrivanies del títol i les notaries, en el sentit que aquestes registraven els actes administratius o judicials de l'autoritat corresponent, amb la conseqüència que els registres eren de la institució, i aquestes els de protagonistes privats (356), encara que l'autoritat que les justificava fos vicarial o senyorial, amb la conseqüència que els registres eren del corresponent notari (358). Veguers i batlles tenien la cúria corresponent a llurs funcions (administrativa i de jurisdicció civil la segona i continuà existint després de la Nova Planta) (359-361); és àmpliament descrita la funció dels escrivans a base de situacions concretes (361-370); la multiplicitat d'actuacions, normalment registrades en les corresponents sèries, amb particular esment dels *Llibres de la cort del batlle* (371-374), dels processos (374-379), apel·lacions (379-380), compromisos i sentències arbitrals (380-381), trasllats de documents (381-382), protestes o lletres de protest (382), obligacions i deutoris (383-384), escriptures i penes de terç (384-385), fermances o penyores (386-388), manlleutes (388), empires (389-390), ferma de dret (391-392), guiatges (392-393), marca i retromarca (394-395), exàmens i permisos per a exercir un càrrec (395), crides (396) i lletres (397). Són transcrites en apèndix setze mostres de documents, de Manresa, AHM, en general dels segles XIII-XIV, i els quatre darrers dels segles XVI i XVII (398-407).— J. P. E. [16.766]

M. Teresa FERRER I MALLOL, *L'instrument notarial (segles XI-XV)*, dins *Actes Notariat*, II, 28-88.

Els orígens del notariat a Catalunya són dubtosos (entre els segles XII i XIII), però es consideren vinculats i contemporanis de la territorialització de la funció notarial, del pas del pergami escrit a l'*instrumentum publicum* i de la introducció del Dret Romà, cosa que es dataria a mitjan segle XII si no fos l'*Usatge Si quis testamentum*, núm. 148 (30-33). Per la seva banda, l'autora es proposa analitzar el formulari i el lèxic emprat pels documents notaries com a pautes d'evolució (33). Aquesta comença [amb formularis tradicionals del tipus *Per hanc scripturam...*] dins els quals són introduïts els extrems concrets com la intitulació presentant els protagonistes, la naturalesa de l'acte, la descripció de l'objecte, les clàusules de validació i les finals de datació i signatura (34-36). A darreries del segle XII, per la multiplicitat de legislacions (gòtica del *Liber iudiciorum*, feudal dels *Usatges*, i nou dret romà), noves clàusules fan constar la validesa de l'acte en qualsevol cas (37-39). Després del segle XI els instruments notaries es diversifiquen d'acord amb la multiplicitat d'actes dels quals donen fe: contractes feudals, documents referents a la successió i al matrimoni, a la propietat immoble, a béns mobles, a vaixells o parts de vaixells, a comandaments-dipòsit, a liquidacions de comptes i venda de censals i violaris, a contractes de transport o d'activitats mercantils, a construcció i reparació d'edificis, vaixells i obres d'art, a arbitratges i concòrdies, i a actes referents a persones (41-67). Les pàgines següents analitzen les successives parts dels nous instruments notaries: protocol, part dispositiva, clàusules de renúncia, en particular les relatives a obligacions solidàries, les de risc de mar, i de corroboració; i l'escatocol: data i subscripcions d'atorgants, de testimonis i de notari, amb la corresponent clausura i el signe del notari (69-86). També és prevista la possibilitat de validació internacional (87).— J. P. E. [16.767]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Les escrivanies eclesiàstiques a Catalunya*, dins *Actes Notariat*, II, 89-160.

Des de mitjan segle XII és patent l'interès de la corona a atribuir-se la fe pública i així entre el 1188 i el 1329 l'autor compta dinou concessions de notaria a entitats o institucions eclesiàstiques

catalanes (90-92) i de les quaranta-quatre notaries de les que s'han conservat llibres datats el segle XIII (92, nota 17), almenys trenta-cinc són vinculades a institucions eclesiàstiques; el 1281 Pere el Gran encarregava a Ramon de Besalú un projecte de reglamentació de les relacions entre el rei i les notaries eclesiàstiques, no aplicat per les dificultats de la Croada contra Catalunya, però repescat per Jaume II (94-98). Les pàgines següents descriuen les situacions jurídiques de les notaries eclesiàstiques: les plenament eclesiàstiques (100-105), les públiques de domini eminent laical però de domini útil eclesiàstic (105-110) i les de cúries eclesiàstiques (110-111); segueix un apartat que aplega i transcriu constitucions tant de concilis provincials tarraconenses, com de sínodes diocesans relatives a eclesiàstics notaris o a notaries d'Església fins al segle XVIII (111-129). L'apèndix primer transcriu constitucions provincials publicades pel metropolità Joan Terés el 1593 (136-141) i el segon els capítols corresponents de les constitucions sinodals vigatanes del 1748 (142-145).— J. P. E. [16.768]

Frederic UDINA I MARTORELL, «*Haec est memoria*», escrita pel primer historiador modern de Catalunya, dins «Misc. Riu», I, 203-209.

Amb aquest íncipit comença una narració conservada a l'ACA, *Canc., Perg. extrainventari*, el títol de la qual podria ésser *Haec est memoria qualiter civitas Carcassona cum omni comitatu devenit venerabili comiti Barchinone*, que era Ramon Berenguer el Vell, per tant vers mitjan segle XI. La narració, en plural, ací transcrita (207-208), recorda la compra del comtat de Carcassona i les posteriors vicissituds de la seva vinculació amb la dinastia de Barcelona fins al rei Alfons I de Catalunya, amb la indicació d'informar-se en la documentació de l'Arxiu Reial. Hi ha reproducció d'una pàgina (209).— J. P. E. [16.769]

Thomas N. BISSON, *Poder escrit i successió al comtat d'Urgell (1188-1210)*, dins «Misc. Riu», I, 187-201.

En preveure una successió sense hereu legítim, Ermengol VIII assegurarà la fidelitat de les poblacions a la muller Elvira i a la filla i pubilla Aurembiaix; en resten set documents a l'ACA, *Canc. Pergamins de Pere I*, ací resumits en regist (197-201). L'autor defineix aquestes pàgines d'«estudi preliminar que tracta tres punts crítics: els objectius, els mitjans i l'èxit del comte Ermengol VIII (1184-1209) i el rei Pere (1196-1213) a l'hora d'aconseguir que els habitants d'Urgell signessin els compromisos; la naturalesa del poder definida per les peticions d'adhesió i les declaracions de submissió; i, finalment, el procediment de fer d'aitals registres en relació amb situacions semblants a Catalunya i Aragó» (189).— J. P. E. [16.770]

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Gènesi i evolució dels registres notariais (segles XIII-XIX)*, dins *Actes Notariat*, II, 161-184.

La gènesi dels registres o protocols notariais hauria estat «paral·lela a l'evolució del notari públic i de l'ús del paper» en el primer terç del segle XIII; l'evolució tingué un punt de ruptura per les disposicions borbòniques dels anys 1736 i 1755, que imposaren el sistema castellà (163). La implantació del dret romà distingí entre l'anotació bàsica i la seva transformació en document definitiu; l'anotació bàsica féu nàixer els registres o protocols notariais; en parlen les *Consuetudines Dertose*, les *Ordinacions dels paers de Lleida* de darreries del segle XIII i un segle més tard disposicions dels consellers de Barcelona (167); els volums havien comparegut molt abans, car se'n troben del 1222 ençà (169: Arxiu de la Seu de Manresa); l'autor descriu les característiques dels volums primitius i les raons d'evolució (p. e., diferenciació en temes o diversitat de cobertes) o els textos privats i complementaris (170-179); les reials ordres del 1736 i 1755, imposades tant a notaris col·legiats com no, homologaven els nostres registres als de Castella, imposant-los el paper segellat i la constitució

de volums a base de quaderns (180-182); la darrera, però, acceptava que «los instrumentos se otorguen en idioma inteligible a los contrayentes» (184).— J. P. E. [16.771

Cebrià BARAUT i OBIOLS, *Els inicis de la Inquisició a Catalunya i les seves actuacions al bisbat d'Urgell (segles XII-XIII)*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 407-438.

La part expositiva d'aquest article resumeix les decisions reials contràries a l'heretgia des del decret d'Alfons I, el Cast, promulgat a Lleida el 1194, confirmat quatre anys més tard a Girona per Pere I el Catòlic, i enfortit en decisions de Jaume I els anys 1225 i 1228 (408); al cap de quatre anys, el 1232, era introduïda la inquisició per delegació papal, al costat dels bisbes, jutges únics fins aleshores, per a la repressió de l'heretgia (409) i per a l'actuació dels quals a Occitània ja el 1229 havien estat redactades ordinacions, completades el 1235 per sant Ramon de Penyafort (*Nota Raimundi*), i el 1242 per a la província eclesiàstica de Tarragona, que precisava les possibilitats teòriques i els graus de col·laboració fàctica amb heretges (410-411); fou contemporània la intervenció al bisbat d'Urgell (412-413). El primer inquisidor papal fou sant Bernat Calvó, bisbe de Vic, que actuà en comissió amb el metropolità i d'altres bisbes, fins que entorn el 1255 la comissió papal fou donada als dominics, que estengueren les seves enquestes a encausats ja difunts (414). Segueix en apèndix la transcripció textual completa de tretze documents, datats entre el 1194 i el 1255, procedents d'arxius diversos, sobretot de Tarragona, Arxiu Metropolità, salvats per Jaume Villanueva (419-438 [alguns dels quals havien estat publicats també per Marcelino Menéndez y Pelayo]).— J. P. E. [16.772

Jill R. WEBSTER, *Carmel in medieval Catalonia* (The Medieval Mediterranean, 23), Leiden - Boston - Colònia, Brill 1999, XVII i 202 pp., un mapa i quatre làmines.

Pàgines només conegudes per la recensió signada per Richard Copley i publicada dins «The Journal of Ecclesiastical History», 51 (2000), 786-787; el crític, després d'algunes observacions, resumeix la seva valoració amb aquesta frase: «...this volume could have been a valuable addition to Carmelite studies but it is marred by inaccuracies and misleading hypotheses». Hom en pot veure una altra recensió, bàsicament descriptiva, signada per Enric Moliné i publicada dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 72 (1999), 521-523.— J. P. E. [16.773

Joan BELLAVISTA, *Diversos formularis litúrgics de la missa de santa Eulàlia de Barcelona i les seves peculiaritats*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXV (2000), 179-189.

L'autor aplega disset formularis litúrgics, conservats en nou manuscrits medievals i en dues impressions del 1509 (180-185: Barcelona, ACB, 163 i 116; ACA, St. Cugat 47 i 24; Ripoll, 112; BC, ms. 420; Seu d'Urgell, ACat., Missal del segle XIV; Vat. lat. 3547; i Vic, Mus. Ep. 68); s'agrupen entorn al dia de la festa, al de la translació i a celebracions votives. El text més antic dels conservats seria el de St. Cugat 47, amb fort influx en els posteriors (186-188).— J. P. E. [16.774

Damián SMITH, *Motivo y significación de la coronación de Pedro II de Aragón*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LX (2000), 163-179.

El dia 11 de novembre del 1204, Innocenci III protagonitzava a Roma, San Pancrazio, la coronació reial de Pere I, el Catòlic, ja adobat cavaller a Sant Pere. L'autor, a base de documentació tant romana com catalana, en general ja publicada, de la qual reproduceix fragments, es proposa de clarificar certs punts de la coronació mateixa, col·locar-la en el context històric, esbrinar-ne les causes i apuntar noves perspectives quant a la significació de la mateixa (164). La font bàsica és l'*Ordo coronationis Petri, regis Aragonum*, ja publicat, elaborat per a aquella ocasió a base de fonts di-

verses; per la seva banda, el rei sotmetia el regne al Papa, amb tribut anyal, en document ací transcrit (166/12). Ultra el desig de prestigi personal i de la casa de Barcelona, aprofitant en profit propi allò que també cercaven d'altres (173), hi havia repercussions polítiques (ja assenyalades pel papa en la seva carta: 167/14), en relació a la casa dels Staufen, en preparació de la conquesta de Mallorca, en confirmació del comtat imperial de Provença i de la lluita antiherètica a Occitània (167-173); també el papa podia esperar avantatges per a la política papal i la llibertat de l'Església (174-176). De fet, la coronació pesaria en la croada antialbigesa, en el record de la dinastia i potser en la prudència política romana (177-179).— J. P. E. [16.775

Saverio GUIDA, *Uc de Saint Circ e la crociata contro gli Albigesi*, dins «Cultura Neolatina», LVII (1997), 19-54.

L'autor atribueix a Hug de Sant Circ, exiliat a Itàlia després de la batalla de Muret, la *Vida* de Folquet de Marselha, de trajectòria contraposada a la seva, car arribà a bisbe de Tolosa de Lenguadoc sota els vencedors; una de les raons de la divergència rau en les pàgines laudatòries dedicades per Hug a Pere el Catòlic i a la seva cort, punt de convergència dels trobadors i de tota la nació occitana (41), de la qual Pere hauria estat l'únic rei defensor (49-50).— J. P. E. [16.776

Martín ALVIRA CABRER, *La cruzada albigense y la intervención de la corona de Aragón en Occitania. El recuerdo de las Crónicas Hispánicas del siglo XIII*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LX (2000), 947-976.

Les primeres pàgines, alhora que recorden la nul·la o poca presència de la croada antialbigesa en les cròniques hispanes contemporànies, constata que la memòria històrica d'aquella lluita es concentrà en la mort del rei de Catalunya-Aragó, Pere el Catòlic (952-956), entorn al qual calia fer entenent que un rei catòlic, heroi croat a Las Navas de Tolosa, hagués mort immediatament després defensant heretges, i així, o bé la solució era presentar la seva mort com a càstig de Déu (*Crónica latina de los reyes de Castilla*) o limitar-se a dir que havia mort (amb alguna excepció, com la dels *Annales Sancti Victoris Massiliensis*, segons els quals el rei hauria mort «in bello, quod habuit cum Francigenis..., de cuius morte tota christianitas lugere debet et tristari» [959]); les altres versions explicatòries comencen amb la primera versió dels *Gesta Comitum Barcinonensium et Regum Aragonensium*, que silenciava l'aspecte religiós, i fou molt acceptada, fins i tot a França (960-961); a Castella, Rodrigo Jiménez de Rada, la porta a l'extrem de presentar-la com a obligació de família («affinitatis debito»), versió seguida pels *Gesta Comitum Barcinonensium II i III* (962-966); la historiografia castellana posterior completà la versió de Rodrigo Jiménez, amb la del càstig diví (967-968), i l'oficial catalana de les *Cròniques* reials hi afegí l'autocrítica de la mala disposició a la batalla i en tregué la lliçó dinàstica: d'una batalla, els reis de la Casa de Barcelona només en poden sortir o vencedors o morts (969-973). La *Crónica latina de los reyes de Castilla*, acaba la història celebrant que una castellana, la reina Blanca, imposés a Occitània la «pax gallica» (974-975).— J. P. E. [16.777

Damian J. SMITH, *Pope Innocent III and the Minority of James I*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 19-50.

Assenyalada la manca d'estudis sobre els punts més importants de relació entre Roma i la Península Ibèrica en aquell començament de segle XIII, l'autor es proposa de clarificar els primers anys de Jaume I a través del tracte que rebé del dit papa i alhora plantejar noves qüestions, però també la manera com el pontificat en tragué benefici polític. La relació entre Pere el Catòlic i Innocenci III no pogué ésser més positiva i, malgrat la desfeta de Muret i el caos que se'n seguí, el papa complí la promesa de vetllar per l'hereu del rei i es responsabilitzà de la situació enviant el cardenal legat Pietro Collivaccina da Benevento. Ultra els records d'infantesa consignats en el

Llibre dels fets del rei, la documentació tant pontifícia com reial aplegada en reculls diversos i butlles o altra documentació d'ACA, Canc. *Pergamins Pere II o de Jaume I* i ACB, *Pergamins*, permet de constatar que el primer èxit del legat papal fou el d'obtenir que Simó de Montfort posés l'Infant a les seves mans (24-27); el segon fou establir una xarxa d'autoritat a Catalunya, encarregar l'educació del futur rei al comte Sanç de Provença (al qual donà instruccions per escrit) i obligar catalans i aragonesos a jurar-lo per rei i a mantenir la unió dinàstica (28-30). Segueixen pàgines dedicades a l'actuació del cardenal a Occitània (30-34); al Concili IV del Laterà (35-37), on fou reafirmada la primacia de Toledo, sense que resultés clar què significava en concret atesa la independència dels regnes hispànics (37-40); també fou deposat el comte de Tolosa (40-43); després fou reconciliat Guillem de Montcada per haver assassinat el metropolità de Tarragona, Berenguer de Vilademuls, amb imposició de dura penitència (44); segueix resum de les butlles papals dels anys 1213-1216 avortant una conspiració aragonesa contra l'infant-rei i assenyalant les línies d'actuació del consell reial durant la minoria d'edat (46-47). Els mesos de maig i abril del 1216 el cardenal afegia la seva signatura en butlles per a Vic i l'Estany; el mes sobre moria a Perusa (48).— J. P. E. {16.778

Manuel BESER I JORDÀ, *Orígens del feudalisme a la comarca dels Ports*, dins «XL Assemblea Morella», 81-93.

Els orígens del feudalisme en la dita comarca són personificats en les actuacions de Balasc d'Alagó. L'autor resumeix així les seves pàgines: «Primerament indicarem les causes principals que motivaren la conquesta d'aquestes terres...; després voldríem incidir en els fets i la personalitat d'En Blasc d'Alagó..., a continuació tractarem com el règim feudal s'introduí a la comarca mitjançant un(a) anàlisi de les cartes de població i de les donacions que oferí el rei en Jaume a Morella...» (82). Les causes de la conquesta haurien estat econòmiques: els morellans no volien pagar tributs a estranys, el bisbe de Tortosa es volia assegurar delmes i primícies, el rei volia augmentar el seu territori (83-84). De Balasc d'Alagó en subratlla, d'acord amb les fonts històriques, el caràcter ambiciós, adelerat a ésser rei de València, amb un joc no gens noble envers Jaume I (85-88). La carta de poblament de Balasc, ací resumida, establia una estructura que recolzava en els senyors de les aldees, mentre la de Jaume I introduïa l'opció reial d'afavorir el consell de Morella, cosa que augmentà les tensions entre aquest i les aldees (89-93).— J. P. E. {16.779

Alexandre FONT, *Algunes observacions a l'entorn d'un document de delimitació de propietats de 1232*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 459-468.

El document, que Josep M. Bover diu haver trobat en l'Arxiu Reial i Josep M. Quadrado diu conèixer pels papers del P. Gaietà de Mallorca, ara no és ni a l'ARM ni entre els papers del segon conservats en la Biblioteca Vivot. Si els autors precedents el consideraren previ al repartiment i l'atribuïren als «agrimensores», l'autor, ni que només fos per la data (set de setembre del 1232), el considera posterior, car el *Llibre del repartiment* ja havia estat autènticat el primer de juliol del mateix any, l'atribueix a uns «divisores», que haurien delimitat els termes de Lluçmajor, Campos i Porreres, Montuïri i Sant Joan, Petra i Manacor i Porreres, i el considera paral·lel al *Llibre de les quarterades* de Barcelona, ACA, ja publicat per Pròsper de Bofarull. L'autor el reproduïx i anota amb profusió (463-468), atès que els topònims de les possessions són transcrits de l'àrab, però alhora els «divisores» fan constar si pertany a la porció del rei o a la de Nuno Sanç i sovint el propietari posterior al *Repartiment*.— J. P. E. {16.780

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Las lechugas y la etimología del amainar*, dins «Revista de Filología Española», LXXIV (1994), 291-296

Germà COLÓN DOMÈNECH, *El fantasmagórico Amainar de Guillem de Berguedà*, dins «Revista de Filología Española», 76 (1996), 155-160.

Sota el primer títol, l'autor recorda que dins el *De viribus herbarum* de Macer de València, BU, ms. 216, hom havia transcrit 'poden amainar', on, en de la còpia de París, BN, Farauto de Saint-Germain havia llegit 'poden asuavar'; l'autor reproduïx el fragment de València (294) i transcriu 'poden asuavar', que invalida l'altra lectura, acceptada per Joan Coromines.

En el segon, un vers de Guillem de Berguedà diu en un manuscrit segons Joan Coromines, 'e fes l'amainar', on dos altres manuscrits i els editors llegeixen 'e fes l'amagar'; els altres manuscrits porten variants diverses. Però 'amainar' era inexistent en occità i en català només comparèixeria durant el segle XV.— J. P. E. [16.781

Vicenç BELTRAN, *Tipos y temas trobadorescos. XVI. Sordel en España*, dins «Cultura Neolatina», LX (2000), 341-369.

Una part d'aquestes pàgines és dedicada a esbrinar quan hauria tingut lloc una trobada entre Sordel i Jaume I de Catalunya-Aragó, que justificués la referència de Peïre Bremon i la dedicatòria al rei del sirventès *Qui be-is membra del segle qu-és passatz*, atès que les anades de Jaume I a Occitània i a Provença no acabaren amb èxit, normalment per imposició pontifícia; l'autor pensa en una trobada personal, que s'hauria esdevingut el 1241, entre el rei, Ramon VII de Tolosa i Ramon Berenguer V de Provença (364-368).— J. P. E. [16.782

Míriam CABRÉ, *La 'Faula del Rossinyol' de Cerverí de Girona*, dins *La narrativa in Provenza e in Catalogna nel XIII e XIV secolo*, a cura di F. BEGGIATO, Pisa 1995, 67-81.

Míriam CABRÉ, *Cerverí de Girona and his Poetic Traditions*, Londres 1999.

Títols només coneguts per referència.— J. P. E. [16.783-16.784

Antoni M. ESPADALER, *El final del "Jaufré" i, novament, Cerverí de Girona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 321-334.

Contra la datació del *Jaufré* proposada per Jesús Alturo (entre 1176 i 1185), l'autor creu que la novel·la ha d'ésser datada ben entrat el segle XIII, i en dona unes quantes raons de naturalesa literària: els *planhs* per la mort del protagonista, en els quals és esmentada la Mare de Déu, orientarien una datació posterior al 1220; el silenci sobre el *Jaufré* i els seus personatges en l'*Ensenbament* de Guerau de Cabrera (1196-1198), així com la sentència de Ramon Vidal de Besalú afirmant que «la parladura francesca val mais et es pluz avinenz a far romanz», indicaria que el *Jaufré* ha d'ésser posterior. En particular l'autor remarca les coincidències entre el *Jaufré* i alguns passatges de Cerverí de Girona, especialment l'acabament de la novel·la amb una invitació a la pregària, amb ressons sistemàtics en l'obra de Cerverí: *Maldit-Bendit*, *La faula del rossinyol* i el *Sermó*. En aquest sentit, l'autor revaloritza la seva proposta anterior d'identificar amb Jaume I el rei d'Aragó a qui és dedicat el *Jaufré*, la qual cosa implica una datació entorn als anys 1272-1274. Hi ha bibliografia.— J. de P. [16.785

Carles DUARTE, *El Llibre de les costums de Tortosa i l'establiment del llenguatge jurídic actual*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Tortosa» (4 i 5 de juny de 1999), Barcelona i Tortosa, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament, 2000, 61-63.

L'actual 'aggiornamento' del llenguatge jurídic català també s'ha inspirat en «el retrobament de formes tradicionals... que permetessin reflectir-ne el lligam amb els antecedents històrics i que alhora donessin al nostre llenguatge jurídic una personalitat pròpia» (61): i així, trobem

en *Les Costums* i en la traducció del *Forum iudicum* són introduïdes formes tant masculines com femenines (‘teners / teneres’, ‘aquell / aquella’) àdhuc on el llatí només és masculí; altres casos serien ‘interlocutòria’ en sentit de sentència no definitiva i l’adjectiu ‘interlocutori’ (62); el sufix ‘-atge’ en sentit d’impost corresponent a’ (peatge); o la predilecció per llatinismes en compte de germanismes. Això no obstant, en certs àmbits semàntics, continuaven certs arabismes, de la mateixa manera que en d’altres la grafia era poc fixa (63).— J. P. E. [16.786

Elmar FLEUCHAUS, *Die Briefsammlung des Berard von Neapel. Überlieferung - Regesten* (Monumenta Germaniae Historica. Hilfsmittel 17), Munic, Monumenta Germaniae Historica 1998, XLII i 802 pp.

Berardus de Neapoli fou notari de la cancelleria apostòlica entre el 1261/1262 i el 1292/1293, encarregat de la correspondència que tocava afers internacionals, testimoni de la qual és la col·lecció de lletres que porta el seu nom, conservada, en estrats redaccionals diversos, almenys en vint-i-quatre volums manuscrits (VII-VIII); la característica de recull de mostres documentals explica que aquestes no segueixin una ordenació cronològica, ans saltada. Ultra l’estudi dedicat a Berard i al seu aplec documental, on l’autor fa constar que un dels primers a utilitzar aquest aplec fou Jerónimo Zurita (19-239), aquest volum proporciona regest de vuit-cents quaranta documents (241-676), molts dels quals recauen en el nostre camp i constitueixen font única per a esdeveniments capdals del passat dels Països Catalans com foren les Vespres Sicilianes i les seves conseqüències, sobretot la Croada contra Catalunya. De fet, el primer document ací resumit és l’avís d’Urbà IV a Jaume I contra un pacte matrimonial amb Manfred Hohenstaufen, el 1262 (244/4); quatre anys més tard seguien nous advertiments al mateix rei, entre els quals una crida d’atenció a la versió mentidera de Mossè ben Nahman sobre la *Disputa de Barcelona* (252/18); el 1274 el rei era informat d’una missatgeria al rei de Castella encomanada al bisbe de València, Andreu d’Albalat (278-279/66-67); 343/186: compareix una de les còpies del procés contra Pere el Gran i els avalotats en les Vespres Sicilianes, 1283 (343/186); entre el 1272-1276 havia escrit a Jaume I demanant-li d’ajornar decisions sobre el projecte de croada a Terra Santa (397/286), i el 1275 el mateix Gregori X agraià a l’hereu, Pere el Gran, la seva disponibilitat al servei de Déu (403/298); arriba el gran bloc d’escrits pontificis relatius a la deposició de Pere el Gran i a la Croada contra Catalunya per a l’entronització de la dinastia Anjou, 1283-1284 (456/388-482/450: [alguns d’aquests documents es troben a l’ACA, però la gran majoria, no]). La futura reina nostra Blanca d’Anjou, muller de Jaume II, havia estat destinada pel seu pare, Carles d’Anjou, a esdevenir esposa del dalfí, Joan de Vienne (488/461). Pere el Gran informà el papa del seu projecte de campanya a l’Àfrica del Nord i el papa li demanava d’ampliar la informació, 1282 (489/463; [és la campanya que derivà en les Vespres Sicilianes]). Segueixen una sèrie de textos papals contra Pere el Gran, des de les esmentades Vespres fins al procés de deposició contra ell (496/477; 498/480; 499/484-500/485; 502/490-506/499; 507/501-508/503). En reacció contra el matrimoni de Pere el Gran amb Constança de Hohenstaufen, es trencà el compromís de casament entre Felip l’Ardit de França i la futura santa Isabel de Portugal, filla de Pere el Gran (518/523); el 1265 el papa animava a la croada contra els sarraïns d’Espanya i de l’Àfrica (533/548; cf. 590/663); i reptava Jaume I a tallar una relació amb una casada i encarregava el metropolità de Tarragona i el bisbe de Tortosa de retornar-la al seu marit (584/650-652); després de l’empresonament de Carles d’Anjou, el 1288 el papa encarregava el rei de França que mirés d’alliberar-lo (649/780; 650/782 i 659/804); a 658/803 torna el primer procés contra Pere el Gran i els avalotats de les Vespres Sicilianes, i a 661/808 la lletra de Martí IV contra el duel de Bordeus entre Pere el Gran i Carles d’Anjou, 1283 (cf. 459/394 i nota 562). Ultra el regest, íncipit i èxplícit de cada document, l’autor afegeix indicació dels manuscrits on aquest es troba, i, en cas d’existir, de les seves edicions o regests ja publicats; sovint, de més a més, la informació és enriquida amb notes a peu de pàgina que fan referència a notícies complementàries en d’altres fonts. Per la relació que té amb la literatura catalana, indiquem la lletra del 1276 a (Pere?) Pasqual, bisbe de Jaén (594/670).— J. P. E. [16.787

Josep M. MAS I SOLENCH, *Ramon de Penyafort* (Episodis de la Història, 327), Barcelona, Rafael Dalmau editor 2000, 94 pp.

Ramon de Penyafort i el dret català. Quatre-cents anys de la canonització del patró dels advocats de Catalunya (1601-2001), Barcelona, Fundació Jaume I, Nadal del 2000, 98 pp.

L'autor del primer títol exposa en aquestes pàgines «els trets més destacats de la vida i els esdeveniments en els quals va intervenir» (7) sant Ramon de Penyafort, amb particular atenció a les successives aportacions al camp de la ciència juridicocanònica, amb resums tant dels llibres del sant com d'obres que les precediren (per exemple, el *Decretum* de Gracià en relació a les *Decretals*: 37-39) i amb esment dels escrits perduts: *Modus iuste negotiandi in gratiam mercatorum* o la *Forma visitandi ecclesias*; i una particular sensibilitat envers el tema de la vigència del Dret Canònic en tant que supletori del dret català (39-41); i a les decisions polítiques preses per Jaume I dins la línia marcada pel pontificat després de la desfeta de Muret (pèrdua de l'influx damunt Occitània i Provença i concentració en la reconquesta de les Illes i de València); a l'activitat al servei de Gregori IX i al retorn a Barcelona (42-45); després dels anys en què fou general de l'orde dominicà (45-48), el 1241 tornava a Barcelona, on, ultra la intervenció en afers de tota mena com a personalitat reconeguda per tothom, participà en l'erecció de col·legis de llengües orientals i en la *Disputa de Barcelona* del 1263 (56-58), i donà el seu parer en qüestions econòmiques com el valor de la moneda o l'ètica del comerç (60-61). Les pàgines següents resumeixen la supervivència tant en el record popular com en el culte (63-79). En el seu pensament destaquen la doctrina pactista en política i la distinció entre préstec de consum i préstec de producció, per al segon dels quals hom pot percebre interès o ,usura' (83-84). Al final hi ha bibliografia (87-89) i cronologia dels esdeveniments relacionats amb sant Ramon de Penyafort (91-94).

Sota el segon títol trobem un conjunt de temes, aplegats en dues seccions. La primera s'intitula *Un sant català* i engloba: Llorenç GALMÉS, *Sant Ramon de Penyafort. L'home* (6-17); *Cronologia* (18-19); Josep M. AINAUD DE LASARTE, *Un sant popular* (20-25); i *Ramon de Penyafort i el dret*, de Santiago BUENO SALINAS (26-32). La segona part, sota el títol, *El Dret dels catalans, ofereix Dret civil i identitat nacional. Del dret pactat a la reivindicació política*, de Josep M. PUIG I SALELLAS (34-49); i *L'ordenament jurídic de Catalunya*, de Josep M. MAS I SOLENCH (50-96). El volum és ricament il·lustrat amb fotografies, bon nombre de les quals són de pàgines de manuscrits o d'edicions del barroc.— J. P. E. [16.788-16.789]

RAMON DE PENYAFORT, *Summa de penitència. Cartes i documents*. Introducció de Llorenç GALMÉS, traducció de Jaume FÀBREGAS (Clàssics del Cristianisme, 75), Barcelona, Edicions Proa 1999, 196 pp.

Dues parts ben diferenciades formen aquest volum: l'exposició introductòria (7-45) i l'edició de texts en traducció catalana (47-191). En la segona part trobem en primer lloc quatre fragments de la *Summa de paenitentia*, o *De casibus*: el proemi (49-50); i els títols *Dels jueus, sarraïns i llurs esclaus* (51-56); *Dels heretges, protectors i ordenats per ells* (57-63); i *De poenitentiis et remissionibus*, que no sols exposa el tema de les penes administratives o judicials, sinó també de l'administració del sagrament de la penitència (65-128); l'altra secció aplega les seves setze lletres conservades (129-170) i en apèndix la traducció de la *Vita antiqua* (171-187) i la petició de canonització adreçada pel concili provincial de Tarragona el 1279 a Nicolau IV (189-191). La introducció resumeix la biografia del sant, dins la qual és subratllada la seva obra escrita, tota ella vàlida durant segles, sobretot la jurídica de les *Decretals* (15-24), i l'activitat més pròpia de l'orde, en la qual entra la relativa a l'heretgia i a la conversió dels infidels (25-37). Hi ha cronologia (39-42) i bibliografia (43-45).— J. P. E. [16.790]

Juan Alfredo OBARRIO, *La prueba judicial en los Furs de Valencia*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXX (2000), 297-350.

Aplicació dels principis del dret romà comú, els *Furs de València* també s'hi inspiren en establir l'iter procesal, començant per atribuir a l'actor o demandant l'obligació de la prova: ,necessitas probandi incumbit actori', ja deien els *Fori antiqui Valentiae* (301-304), amb la intenció que el jutge no pogués sentenciar de forma arbitrària, ans atenant-se a allò que era provat (305). D'ací la importància de la o de les proves a les quals era reconeguda força demostrativa: jurament, confessió, testimonis, documents, tortura, investigació o ,inquisitio', duel judicial i les presumpcions, indicis i sospites) (306-349).— J. P. E. [16.791

,Edición' y ,traducción' de las Constituciones Americanas (1272), por Francesc GÓMEZ MARTÍN bajo la dirección de la catedrática de Filología Lola BADÍA, dins «Estudios. Revista trimestral publicada por los frailes de la Orden de la Merced», LV (1999), 9-48.

Després d'una explicació de com ha sorgit aquesta edició i traducció i d'indicació de diferències entre la present i la de Juan Devesa (7-11), segueix la doble edició del text català i de la traducció castellana en pàgines paral·leles, amb numeració repetida, de la 14 a la 30. El text català ha estat comprovat amb l'original de Barcelona, ACA (7).— J. P. E. [16.792

Àngel CORTARRABÍA BEITIA, *Los ,studia linguarum' de los dominicos en los siglos XIII y XIV*, dins «Misc. Muñoz», 253-276.

Establerta la vinculació entre orde dominicà i escoles de llengües. en són presentats els principals protagonistes, un dels quals és sant Ramon de Penyafort (255-257); malgrat que la província dominicana d'Aragó no existís encara, el Studium Arabicum de Tunis tingué particular relació amb Catalunya tant per Jaume I i el seu influx a Tunis, com per fra Ramon Martí i d'altres dominics catalans (264-266); des d'entorn el 1260 hi hagué Studium Hebraicum a Barcelona i també allí trobem Ramon Martí (267); abans del 1281 hi havia Studium Arabicum a València i cap a darreries del segle XIII, a Xàtiva tant d'hebreu com d'àrab (267-269). Les pàgines següents apleguen de les respectives actes de l'orde les notícies tant relatives a professors com a alumnes: destaca Ramon Martí amb les seves successives obres: *Explanatio symboli apostolorum*, *Capistrum iudaeorum*, *Pugio fidei*, a qui se n'atribueixen d'altres, potser no segures (271-275).— J. P. E. [16.793

Ursula RAGACS, *Raimundo Martí, O. P. Biografía*, dins «Misc. Muñoz», 300-308.

Aplec d'algunes notícies biogràfiques bàsiques, vistes des de perspectiva jueva, i en un context en què interessen més les divergències d'autors jueus sobre Martí i les seves obres principals que la biografia d'aquest [i així l'autora, que accepta el naixement a Subirats (303), pren molt seriosament la possibilitat que Ramon Martí hagués estat un convers i que abans «hubiera recibido una formación rabínica profunda» (306) (on, a Subirats? Hi ha estat mai l'autora a Subirats? Quants jueus pot demostrar l'autora que hi ha hagut a Subirats durant els deu segles de l'Edat Mitjana?). La ciència consisteix primer de tot a tocar de peus a terra].— J. P. E. [16.794

Charles BURNETT, *Encounters with Râzî the Philosopher: Constantine the African, Petrus Alfonsi and Ramón Martí*, dins «Misc. Santiago-Otero», 973-992.

L'autor aplega proves de la presència de Râzî a l'Europa Occidental abans de la traducció de Gerard de Cremona i presenta proves tretes dels tres autors indicats en el títol. Quant a Ramon Martí i al *Pugio fidei* l'autor observa que en encarar-se amb els sarraïns, Martí es mou en pla purament filosòfic en discutir amb alguns filòsofs musulmans el problema de l'eternitat del món (891-892), i dedica a Râzî una sèrie de paràgrafs transcrits ací (982-986), traduïts a l'anglès i anotats (986-991). Constatada la qualitat dels fragments i de les referències de Martí tant a Râzî com

a Galè (991), insisteix, en comparar-lo amb els altres dos, en el seu «precise and accurate knowledge of a key work by Râzî» (992), els *Dubtes presentats a Galè*. — J. P. E. [16.795]

Rebecca Lynn WINER, *Defining Rape in Medieval Perpignan: Women Plaintiffs before the Law*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 31 (2000), 165-183.

Aquest article parteix d'un document notarial del 1279, conservat a Perpinyà, ADPO, 3EI 10, en el qual una noia negava davant notari que un individu determinat li hagués fet o feta fer violència carnal; aquell document és publicat amb un altre d'ACA, *Canc., reg.*, en el qual cinc anys abans el rei absolia un seu antic batlle de semblant acusació envers una dona casada (183). Hom es pot preguntar quin sentit té negar d'haver estat objecte de violència carnal, si aquesta existí, sobretot tenint en compte les penes de mort imposades tant pels *Usatges de Barcelona* com pels *Costums de Tortosa* i els *Furs de València* (167); en aquest context és recordada la sentència de Jaume I a Perpinyà el 1274, absolutent, perquè les interessades no mantingueren l'acusació, un altre batlle seu d'una sèrie d'acusacions fetes pels jurats de la vila, les sis primeres de les quals eren de violència carnal (169-172); d'altres formalitats legals invalidaven l'acusació, com que aquesta no hagués estat presentada l'endemà mateix, segons els *Furs* (173); casos posteriors de Beatriu de Planesoles o novel·lescs com els del *Tirant lo Blanc*, semblen demostrar que les formalitats legals i les conseqüències socials frenaven el reconeixement oficial del crim i l'aplicació de la pena capital prevista. — J. P. E. [16.796]

Suzanne F. CAWSEY, *Royal Eloquence, Royal Propaganda and the Use of the Sermon in the Medieval Crown of Aragon, c. 1200-1410*, dins «The Journal of Ecclesiastical History», 50 (1999), 442-463.

L'autora es proposa de tocar quatre punts: si les al·locucions dels nostres reis a les corts es poden qualificar de sermons (l'autora considera tals, aquells textos conservats que comencen amb un 'tema bíblic', exposen la matèria de forma ordenada i reblen l'ensenyament amb 'auctoritates'; els dels nostres reis, de més a més, eren predicats des de la trona i tenien un clar recobriment religiós: 443-446); el context dels sermons reials a les corts europees (les pàgines 446-448 apleguen casos coneguts de reis europeus predicadors); la tradició sermonadora dels membres de la casa reial de Barcelona (la casa de Barcelona hauria estat única a mantenir una tradició pràcticament ininterrompuda de predicar, des de començament del segle XII fins al XV: 449-455, tal com demostren les cròniques de Jaume I, de Ramon Muntaner, de Bernat Desclot i de Pere III i d'altres com Nicolò Speciale, *Historia Sicula*); i anàlisi dels dos predicats per Pere III el Cerimoniós a les corts de Tarragona, el 1370, i de Montsó, el 1383 (442); quant al darrer punt, l'autora resumeix cada un dels dos sermons, seguint el desplegament de llurs raonaments: el de Tarragona posava els representants del país davant la responsabilitat de defensar els ciutadans dels perills, en aquells moments les companyies de ventura, tal com havien fet sempre els reis de la nissaga (455-460); el de Montsó respon a un estat de coses en el qual la corona demana contínuament ajut per a la submissió de Sardenya, però els representants retreuen les contínues exaccions, la manca de justícia i els mals consellers del rei, davant les quals queixes aquest es limita a repetir que seguirà les petjades dels seus predecessors (460-463). — J. P. E. [16.797]

Domingo MUÑOZ LEÓN, *San Pedro Pascual, obispo de Jaén*, dins «Misc. Muñoz», 309-315.

Domingo MUÑOZ LEÓN, *San Pedro Pascual y la Biblia (1). Misterios de la Infancia de Cristo en el tratado sobre la Secta Mabometana*, dins «Giennium», 1 (1998), 42 pp.

El primer article conté un resum biogràfic i una presentació de les obres, tant castellanes: *Impugnación de la secta mabometana*, *Glosa del Pater noster* i *Tratado contra el fatalismo musulmán* (312-313); com de les catalanes: *Biblia parva* i *Disputa del bisbe de Jaén contra los jueus* (313-314).

També hi ha referència a la controvèrsia entorn la identitat de l'autor i la personalitat d'un ,sant Pere Pasqual', tradicionalment presentat com a mossàrab, valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir (314-315).

El segon títol només m'és conegut per referència.— J. P. E. [16.798-16.799]

Vincent LAGARDÈRE, *La chancellerie ou Dîwân al-rasâ'il à l'époque almoravide (1035-1146) en Andalus et au Maghreb*, dins «Revue des études islamiques», LXI-LXII (1993-1994 [1998]), 19-62.

Els primers passos de l'autor, encaminats a una història de les cancelleries almoràvits, consisteixen a recordar successius caps de les dites oficines i a presentar o a resumir la respectiva documentació conservada. Tenen particular importància per a nosaltres la lletra d'Abû-l-Qâsim b. al-Gadd sobre la situació de Mallorca els primers decennis del segle XII, amb una descripció de l'atac pisanocatalà des del punt de vista sarraí, els anys 1114/508 (41); i la de Tâsfin b. `Ali b. Yusuf sobre les tensions, també doctrinals, en la València de mitjan segle XII entorn la doctrina d'Al Gatzell (58); i una altra del mateix, subratllant el perill que gravitava damunt Lleida i les conseqüències nefastes per a la defensa del Sharq-al-Andalus, si la dita ciutat era conquerida pels cristians (59).— J. P. E. [16.800]

Anna M. BALAGUER, *Nova evidència del felús amb cap de guerrer (segle II H/VIII dC.)*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 37-45.

Un dels deu exemplars ara coneguts fou trobat vers el 1950 en camps de conreu de la província de Tarragona (37 i 44-46); es tracta d'un tipus de moneda tan pròxim a la conquesta que podria haver estat encunyat en una ceca itinerant com l'exèrcit conqueridor; n'és transcrita i traduïda la inscripció àrab (36 i 44) i les peces reproduïdes en fotografia (45).— J. P. E. [16.801]

Dominique VALÉRIAN, *Bougie, port maghrébin à la fin du Moyen Age (1067-1510)*, París, Université I-Pantheon-Sorbonne 2000, 734 pp.

Dominique VALÉRIAN, *Contribution à l'étude de la guerre dans le Maghreb médiéval: Bougie et la mer de la fin du XIe au début du XVIe siècle*, dins «Mésogios / Méditerranée», 7 (2000), 126-142.

Ja en la introducció, en presentar les fonts escrites en llengües llatines, som informats que els arxius notariais de Mallorca, València i Barcelona són molt rics (27, 315) i que, quant a documentació política, el fons més important és el de l'ACA, *Canc., reg.*, (668-669), al qual cal afegir la documentació municipal de Barcelona i de València (28 i 670-671) i la de l'ARM, *Reial Patrimoni* (31 i 669-670). Sobre aquesta base, la presència de mercaders catalans a Bugia és constant des del moment en què l'exposició ens fa passar per la duana (245-261) i àdhuc ens eximeix de pagar drets reials en el cas de compravenda d'una nau entre cristians d'acord amb *Consolat de Mar* (255). En entrar al fonduk català (262-288) ens trobem a casa (amb obradors, botigues, església i cementiri) i des del 1300, per la represa polèmica del Regne per Jaume II de Mallorca, també ens hi trobem en el mallorquí (262-269), governat per un (o dos) cònsol(s) (271-272), nomenat(s) pel rei (274-276), i dotat(s) de jurisdicció civil i criminal, també sobre no cristians en el fonduk (278-279). No cal dir que el fonduk bull amb la vida dels mercaders, les seves relacions, tractes i compravenda de productes (291-314), tant d'importació (315-353: quadre sinòptic de drap importat de Mallorca, entre 1408 i 1427: 325), com d'exportació (354-395). No tot era comerç legítim, car l'activitat corsària fou constant des d'ambdues parts (396-469) amb una gravetat particular pel fet d'ésser font d'esclavitud; ací la documentació dels nostres arxius reials és particularment generosa de dades, car permet de presentar en quadre sinòptic els avisos de presència de pirates musulmans en mar de València en la segona meitat del segle XIV (403), i també en quadre les missions de redempció entre 1373 i 1410 (403-404), els llocs de detenció de captius

valencians al Maghreb del 1400 al 1479 (408) i l'equipatge d'una galiota de Bugia capturada el 1423, conegut per ARV, *Baillia* (411-412), com també els tipus de naus utilitzades pels pirates d'aquella ciutat entre 1315 i 1498, documentats en diversos fons arxivístics (417); assenyalen el resum de la narració d'un acte de pirateria, d'ACA, *Canc., reg.*, 2288 (419-420: és qualificat de ,malheureusement exceptionnel'); les nostres són encara les fons principals per al quadre d'apresaments de naus en aigües cristianes entre 1370 i 1434 (422), de preus de rescats en dobles (456-457) o en monedes europees (457-458) i de nombre d'antics captius musulmans repatriats des de Mallorca i València (461). El tercer gran apartat de la tesi dibuixa la significació de les dades per a la comprensió de la trajectòria comercial de Bugia, a diferència d'altres països musulmans, encarada a l'Occident cristià, amb la consegüent presència de mercaders de les dues procedències en els territoris de l'altra (471-631); i altra vegada són els nostres arxius els qui permeten de reduir les dades a quadres: musulmans i jueus de Bugia documentats a Mallorca i a València, 1279-1500 (483-484); mercaders musulmans i jueus de València actuant a Bugia, 1336-1492 (489-490); tipus de naus de comerç, 1150-1500 (525-527); tractats de pau entre els Hafsides i les potències cristianes, 1230-1360 (568); contractes barcelonins i quantitats invertides, segons destins diversos, 1200-1290 (577); i ja en el segle XIV, en què la importància del comerç italià a Bugia s'encongeix i creix el mallorquí (589-600), les xifres són també reduïdes a quadres sinòptics: nombre de naus que van de Mallorca a Bugia, 1310-1410 (595), destinacions maghrebines de naus sortint de Mallorca, 1385-1419 (597); nous tractats de pau entre els Hafsides i les potències cristianes, 1360-1500 (613); guiatges concedits a Mallorca amb destinacions maghrebines i destinacions de musulmans deixant Mallorca (624); i evolució de la part que correspon a Bugia i a l'Alger en el comerç mallorquí al Maghreb, 1385-1500 (625). En annexe trobem llistes de sobirans maghrebins de les diverses dinasties (638-639), arbres genealògics (640-641), cronologies sinòptiques (642-644) i llista bibliogràfica dels tractats de pau (645-649). Hi ha bibliografia (672-727). [Encara que no hi anés a negociar, no hauria estat sobrer de recordar l'estada de Ramon Llull el 1307 a Bugia, descrita per ell en el *Liber disputationis Raymondii christiani et Hamar sarraceni* i resumida en la *Vita coetanea*].

L'article aplega notícies esparses que ens afecten, com és ara la petició d'ajut naval de Bugia a Barcelona a començament del segle XIV, situació de feblesa ben captada pels mercaders catalans presents a Bugia (135-136) i exposada en lletra a Jaume II conservada a l'ACA, *Canc., CRD*, núm. 5115 (141-142, nota 68).— J. P. E. [16.802-16.803]

Elena LOURIE, *Black Women Warriors in the Muslim Army besieging Valencia and the Cid's Victory: A Problem of Interpretation*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion», 55 (2000), 181-208.

Article de tesi, basada en un esdeveniment sembla documentat: l'autora propugna que els historiadors han de prendre amb més serietat la narració de la *Primera Crònica General*, segons la qual en l'exèrcit almoràvit, actuant en el marc d'una ,Djihad', en intentar d'expugnar València després de la conquesta del Cid i ja mort aquest, hi havia un cos format per tres-centes dones negres, que formaven en primera línia davant els murs i sofriren grans pèrdues en la coneguda com a batalla de Quart.— J. P. E. [16.804]

Philippe GOURDIN, *Les États européens du nord de la Méditerranée occidentale et le Maghreb au XIII siècle: des relations entre égaux ou des rapports de dépendance?*, dins «Mésogeios / Méditerranée», 7 (2000), 113-125.

Pàgines que, basades en «l'ensemble des traités qui sont régulièrement signés et que les archives européennes conservent en grand nombre» (114), representen una contra-tesi de la de Charles-Emmanuel Dufourcq en quatre punts, que afecten de forma particular la corona catalanoaragonesa: els dits tractats no estableixen cap superioritat (ni en els fonduks) a favor de la nostra corona, ans són estipulats en pla d'igualtat, punt vàlid concretament per al tractat de 1271

entre Jaume I i Al Mostancer (114-117); i aquests tractats no eren un tapabruis d'una submissió real exercida a través de les milícies cristianes, car aquestes eren al servei i pagades pel rei de Tunís (117-118); l'autor també discuteix que el percentatge percebut pel rei comte de Barcelona damunt els drets de duana hagués estat «une mainmise chrétienne sur la politique fiscale du roi de Tlemcen» (120), car en algun cas consta haver estat una forma de restitució de pillatges (118-120); i, essent veritat que en el tractat del 1286 amb Oran és reconegut protector únic dels cristians de totes les procedències, cosa que és un triomf comercial i diplomàtic, però no implica cap submissió dels súbdits d'altres estats i en particular dels genovesos al comte rei de Barcelona (120-121). És transcrit en apèndix el conveni del 1287 entre Alfons II de Catalunya i Atmet Abuçayt, rei de Tirimce, d'ACA, *Canc., reg.*, ja publicat per L. Klüpfel (121-123).— J. P. E. [16.805

A. BOFARULL I COMENGE, *Trobada a la zona de Lleida*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 166-167.

[Cf. ATCA, XX (2001), 797, núm. 15.381]. Com en aquell cas, també ara l'autor informa que entorn el 1982 foren trobats pels volts de Lleida un dirhem i un fragment, encunyats en la taifa lleidatana, a nom de Iusuf al-Mudhaffar ibn Sulaiman, els anys 1046-1067; les peces són reproduïdes i hi són visibles les inscripcions, que no són ni transcrits en àrab ni transliterades.— J. P. E. [16.806

Catalina VANRELL BERGA, *La ràtzia pisanocatalana contra Mayûrqa segons el Kitâb al-iktifâ' d'Ibn al-Kardabûs (XII-XIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 403-406.

Després del recull inicial de notícies sobre autor i obra, que en el punt de l'atac pisanocatalà coincideix amb el del *Liber maiolichinus*, fins a fer pensar que en depèn, segueix la traducció anotada del capítol d'Ibn al-Kardabûs (404-406). El text àrab fou editat el 1966 per Ahmad Mujtâr al-Abbâdî dins la «Revista del Instituto de Estudios Islámicos en Madrid».— J. P. E. [16.807

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La contribución confesional: musulmanes y judíos en el Reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)*, dins «Misc. Riu», I, 119-138.

Objectiu: «examinar la inserción de musulmanes y judíos dentro del aparato fiscal del reino y su relación institucional con la monarquía y con el municipio de Mallorca» (121). En el moment de la conquesta, l'illa hauria estat poblada per 30.000-35.000 habitants, cinc mil dels quals haurien disfrutat d'una situació de favor i els altres esdevingut esclaus; després del 1245, els esclaus alliberats pagaven el morabatí anyal o vuit sous, el 1275, 227 (122-124); el 1276, Jaume II de Mallorca introduïa tres noves taxes: el dret dels sarraïns, i els del passatge i eixida dels mateixos, que foren arrendades, i després reduïdes a dues: d'estades i d'eixides de sarraïns (127), ultra la «Lleuda dels sarraïns estranys» per als estrangers (127). La fiscalitat damunt els jueus, ells, però, lliures, comença a ésser coneguda des del 1244, i era executada a través dels secretaris de l'aljama; el 1247 la contribució gravava la totalitat de l'aljama i pujava a 3.300 sous; d'altra banda, podien ésser gravats amb tributs particulars (129). De més a més, s'introduïren en la fiscalitat reial com a recaptadors i com a arrendadors de drets reials (129-130); el 1300, Jaume II de Mallorca establiria el monedatge a pagar cada septenni (132); i el 1309 també el municipi volgué una contribució de l'aljama (132), durant anys discutida amb la monarquia, comportà un elevat deute de l'aljama, amb róssec encara després de la reintegració definitiva a la corona (134-135); la fiscalitat damunt l'aljama s'estabilitzà en tres tributs: quèstia, monedatge i lleuda, ultra les exaccions fora del normal, sempre en qualitat de «regalies del senyor rei» (136); les dificultats de la segona meitat del segle XIV introduïren formes de tributació indirecta, com el «quart del vi jueuesc» (137).— J. P. E. [16.808

M. Magdalena MARTÍNEZ ALMIRA, *Derechos y privilegios de los mudéjares en las tierras alicantinas en la documentación de Jaime II*, dins *Jaume II*, 667-681.

A base de documentació ja publicada per autors diversos, l'autora es proposà «configurar un esquema sintético de las instituciones jurídicas, que... constata el respeto a determinados derechos inherentes a los mudéjares de Sharq al-Andalus» (668). El punt bàsic era la confirmació dels drets ja reconeguts, amb vista a la convivència pacífica entre religions, tant a favor de tots els habitants d'un lloc, com en particular a favor dels sarraïns del mateix; quant a aquests, Jaume II deixà clar que ell, en primer lloc respectaria la situació establerta pels reis de Castella i per possibles convenis bilaterals amb sobirans del Nord d'Àfrica (671-672) quant a seguretat personal, de residència i de desplaçament (672-674), a drets reconeguts de naturalesa judicial i procesal (674-675) o relacionats amb patrimoni personal o mercantil (675-677). Els sarraïns, però, tenien les mateixes obligacions defensives o de tributació personal (monedatge) que els altres habitants de la seva població (677-679), encara que en el darrer punt hi podia haver concessió(ns) puntual(s) o permanent(s) d'alguna exempció (680-681).— J. P. E. [16.809

Gabriel GONZÁLEZ MAURAZOS, *La documentación diplomática entre la corona de Aragón y el sultanato mameluco durante el reinado de Jaime II: un ejemplo de las transformaciones en las relaciones internacionales del ámbito mediterráneo en la Baja Edad Media*, dins *Jaume II*, 395-403.

Coneguda des d'Antoni de Capmany a darreries del segle XVIII, després publicada, resumida i traduïda per autors diversos, la dita documentació és constituïda per tretze unitats, datades entre el 1292 i el 1327 (397), i darrere seu hi ha l'interès recíproc de rei i de soldà a passar per protectors dels fidels de la pròpia religió en la zona sota sobirania de l'altra part contractant (398). L'autor divideix aquells tretze documents en tres grups cronològics: els dos del 1292 manifesten la política internacional catalana d'aquell moment, d'associar els altres estats hispànics, i d'assegurar recolzaments en la lluita contra França (388-389); els cinc dels anys 1300-1306 representen moments conflictius: el del 1300 intentava de treure avantatges de la conquesta fugissera de Terra Santa pels Mongols, les altres intenten de reconduir una batussa que portà a la presó tots els catalans d'Alexandria (399-400); les sis dels anys 1314-1327, ja només en nom de la corona catalanoaragonesa, insisteixen en la protecció a llocs sants i pelegrins, insistència coronada amb èxit en decantar-se el soldà a favor del successor de Jaume II desestimant la competència d'una ambaixada de França i de la Santa Seu.— J. P. E. [16.810

Mercè VILADRICH, *Noves dades sobre les relacions entre el soldà del Caire al-Nâsir Muhammad ibn Sayf al-Dîn Qalâwîn i el rei Jaume II*, dins *Jaume II*, 501-507.

[Vegeu la notícia bibliogràfica precedent (397, núm. 7), que informa d'una lletra del soldà datada el 16. II. 1306 i d'una llista de regals ja publicada per Aziz Suryal Atiya, tot procedent d'ACA, *Cartes àrabs. Rotllo IV*]. Ara l'autora, sense citar Atiya, i fiant-se només d'altres editors, que trobaren a mancar la dita llista, creu poder-la identificar «entre els papers de la caixa IV dels documents àrabs de l'Arxiu de la Corona d'Aragó» (503), diu preparar l'edició i traducció del text àrab, i la identificació dels objectes; dóna algunes dades dels tres fulls de paper, recorda l'incident diplomàtic amb què acabà aquella ambaixada i la lletra de l'ambaixador català al rei des de Sicília, ja publicada per Angels Masià de Ros (506-507).— J. P. E. [16.811

Roser SALICRÚ I LLUCH, *La presència comercial catalano-aragonesa al sultanat de Granada durant el regnat d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congreso Corona, II, 1173-1200.

Resultat de les aportacions d'autors precedents i de l'escorcoll directe de l'ACA, *Canc.*, reg., i de València, ARV, *Canc.*, l'autora contribueix a omplir el buit de coneixement en les relacions entre les dues corones en el segle XV, i constata que aquelles relacions no foren assegurades per

sarraïns valencians, ans ho foren «essencialment, gràcies al paper que hi tingué el col·lectiu cristià valencià», cosa que obliga a redimensionar el paper dels genovesos (1176); en pàgines successives, l'autora informa de cristians valencians (entre els quals destaca Joan Mercader), de mallorquins (1183-1185) i de catalans (1185-1187) actuant en el regne de Granada (1177-1182).— J. P. E. [16.812

Mercè VILADRICH, *Jaque al Sultán en el ,damero maldito'. Edición y traducción de un tratado diplomático entre los mercaderes catalanes y el sultanato mameluco (1429)*, dins *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, a cura de M. Teresa FERRER I MALLOL i Damien COULON, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1999, 161-205.

Informació datada el 1429 destinada al comissionat per a les relacions amb Egipte, sobre els passos de negociació entre el rei Alfons IV i el soldà d'Egipte amb vistes a l'acord establert el 1430.— J. P. E. [16.813

Mercè VILADRICH, *L'extraterritorialitat del dret: una concessió atorgada al cònsol dels catalans a Alexandria el 1430*, dins XVI Congreso Corona, I, 807-830.

L'ACA, *Canc., doc. àrab*, conserva sota els núms. 145 i 164 dues versions del tractat de pau entre la Corona Catalanoaragonesa i Egipte del 1430; ja publicada la primera, l'autora es fixa en la segona, tot i que es trobi partida en 111 trossos desordenats, i presenta l'edició, traducció i estudi del seu capítol 26, que l'autora qualifica no sols de ,sulh' = ,tractat de pau', ans també de ,marsûm' = ,privilegi o salconduit comercial bilateral' (809); transcriu el text àrab, el tradueix al català (810-811), l'analitza i comenta (811-814), alhora que reflexiona sobre l'encaix dels mercaders no sarraïns en terres d'Islam i més en concret a l'Egipte (814-816); en apèndix és reproduït l'article 26 del doc. 145 (816). Hi ha bibliografia (817-822).— J. P. E. [16.814

Manuel RUZAFÀ GARCÍA, *La corte de Alfonso V, eje vertebrador de intercambios económicos y circulación de élites entre Valencia y Nápoles (1440-1458)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1161-1172.

L'atenció de l'autor s'adreça als intercanvis humans propiciats per l'estada del rei Alfons a Nàpols entre les dates indicades en el títol, i basat en les informacions de l'ACA, de l'ARV, *Canc., Batllia general i Mestre racional*, i els *Protocols notariais*; i de l'AMV, *Manuale de consells i Lletres misses*, després d'haver recordada la situació d'aquells moments (1162) i els estudis d'autors diversos (1163-1165), resumeix l'estada d'un any a Nàpols del merge Abdallà Algazí, síndic de l'aljama de València, que féu una certa amistat amb el rei i n'obtingué decisions a favor de l'aljama després del pogrom del 1455 (1166-1168).— J. P. E. [16.815

Bernard VINCENT, *Benimuslem, village de la Ribera valencienne*, dins *L'histoire grande ouverte. «Hommages à Emmanuel Le Roy Ladurie réunis sous la direction d'André BURGUIÈRE, Joseph GOY et Marie-Jeanne TITS-DIEUAIDE»*, París, Arthème Fayard 1997, 459-464.

Localitzada la Ribera Alta, l'autor informa d'haver tingut accés i pogut estudiar un procés inquisitorial del 1574 a càrrec de moriscos, ara de propietat privada; els interrogatoris haurien estat realitzats a Alzira i els moriscs pertanyien a la mateixa població i a Benimodo, Carlet, el Pujol i Benimuslem; Vincent es fixa en el darrer: era poble de 25 cases i 110 habitants, tots moriscos, quaranta-sis dels quals declararen davant l'inquisidor, gairebé tots llauradors, gairebé tots casats dins l'Islam (només una dona havia estat casada amb un cristià vell, però enviudada es tornà a casar amb un sarraí); quant a les pràctiques musulmanes, els declarants reconegueren de practicar-ne i àdhuc el qui més insistí a confessar-se cristià, no sabia ni fer el senyal de la

creu; tots, però, pogueren respondre en català o en castellà, a diferència d'altres pobles. Els inquisidors no sembla que insistissin a aclarir les contradiccions entre les afirmacions dels diversos declarants.— J. P. E. [16.816

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els sarraïns del Regne de Múrcia durant la conquesta de Jaume II (1296-1304)*, dins *Jaume II*, 173-200.

Les notícies incloses en aquestes pàgines, que es limiten als anys indicats en el títol i encara a les conseqüències de la guerra, procedeixen de Barcelona, ACA; *Canc.*, *reg.*, ja sigui directament ja a través de publicacions prèvies de l'autora o d'altri. El primer fet a remarcar és que les conseqüències bèl·liques queien damunt una població sarraïna, 'gent espantadissa' (200), i provocaren reaccions múltiples i al final despoblació de la terra (175-178); segueixen pàgines dedicades a cada una de les poblacions afectades: Alacant (179-181), Elx (181-183), Crevillent, amb la seva situació particular (era l'únic senyoriu sota arraix musulmà, on la població es podia sentir més protegida i on de fet la d'altres llocs cercà aixopluc: 184-186), les poblacions de la Vall d'Elda (Monòver, Xinosa, Petrer, Elda i Novelda, Asp: 186-189), Oriola (189-191) i les definitivament romanes en el regne de Múrcia (189-198) i les d'ordes militars (198-199).— J. P. E. [16.817

Josep Ramon SEGARRA I ESTARELLES, *El crim del Tossal. Justícia privada i ritualització de la violència a la València del segle XV*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000), 613-632.

L'ARV, *Batllia* 1431, conserva el procés per l'assassinat d'Açén Muça per Abdal·là Centido, dins l'aglomeració per la processó de Corpus del 1491 a València, en plena tensió per la Guerra de Granada; a través dels fets documentats, l'autor esbrina el problema de la violència i el seu significat històricocultural (614). El fet és que Muça apunyà Centido, confessà el fet i l'explicà perquè aquest havia participat en la mort d'un seu germanastre i, tot i que la família estava d'acord a fer les paus per diners, ell no s'hi sumà ans declarà «que ell sabia que s'havia de fer» (620) i ho complí després que Centido aquell mateix dia diverses vegades l'havia provocat amb gests i ganyotes a 'affrenellar-se' (624-628). L'autor veu en l'episodi una «violència fortament ritualitzada» (629). Centido, de més a més, havia estat condemnat dues vegades a pena de mort i a ban, i, això no obstant, seguia lliure (618). Quant a la convivència entre cristians i sarraïns, és documentat que aquests cercaven la companyia de cristians en passejar-se per València, a fi d'evitar conflictes (623).— J. P. E. [16.818

Eugenio CÍSCAR PALLARÈS, *La vida cotidiana entre cristianos viejos y moriscos en Valencia*, dins *Felipe II*, II, 569-591.

«...pretendemos aquí movernos en el terreno de lo concreto y prosaico, en el análisis de la vida social a pequeña escala, en el ámbito de la 'vida cotidiana'... a partir de fuentes que inciden en el ámbito privado o íntimo de los individuos» (572), i així les primeres pàgines dibuixen una geografia morisca del País Valencià (572-575) amb particular atenció a la contrada de la Valldigna, on l'autor, basat en València, ARV, *Clerencia*, *Capbreu de Simat 1600*, i en documentació notarial i judicial, assenyala la relativa alta barreja en la mateixa unitat de població i la similitud de les cases d'uns i d'altres, dins les quals, però, l'autor assenyala quatre diferències de detall: coixins contra cadires, estores i cortinatges contra representacions religioses, monedes contra joies, i tipologia de les armes (577-580: amb tres quadres sinòptics); les pàgines següents expliquen aquestes diferències (580-682), que en canvi no es manifesten en la forma de vestir, ja que els moriscs es vestien «como los naturales del Reino de Valencia» (682); el paral·lelisme entre les dues comunitats hauria estat pràcticament total en la vida ordinària (583-588) amb l'excepció de les

manifestacions religioses (588-589) i de l'alfabetització, un 16% més elevada en els cristians, essent analfabetes les dones (589-590).— J. P. E. [16.819

Santiago VALLDEPÉREZ CASTAÑO, *Muchos moros en la costa y pocos moriscos en el interior catalán*, dins *Felipe II*, II, 593-609.

L'autor presenta la seva aportació dividida en dues parts, la primera per al perill musulmà a la costa i l'altra per als moriscs de l'interior del bisbat de Tortosa i en particular de la Ribera d'Ebre. Resumeix en la primera casos concrets d'atacs corsaris entre les platges de Sant Jordi d'Alfama i els Alfacs, amb incursions a l'interior, sobretot al Coll de Balaguer, des de mitjan segle XVI a ja ben entrat el XVIII, conegudes per Tortosa, AC, *Visites pastorals*, i per Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, lligalls diversos; la resposta a les dites incursions fou la vigilància, per a la qual hom projectà les 'Torres de Moros' i nomenà els corresponents guaites (597-599). En l'interior, cal distingir entre la virulència de les moreries entorn la Serra d'Espadat (Vall d'Uixó, Tales, Onda), objecte de clamorosos processos inquisitorials (600), i la relativa pau de Tortosa i Ribera d'Ebre, on les institucions reial i eclesiàstica desplegaron l'intent d'escola de cristians nous dels Sants Jaume i Maties de Tortosa, els estatuts del qual són ací resumits (600-601) i transcrits de Barcelona, ACA, *Canc., reg.* (605-609), i crearen parròquies per a moriscs, a les quals tornaren algunes famílies que havien estat expulsades el 1610 (602-603).— J. P. E. [16.820

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *La política de Felipe II ante la minoría morisca*, dins *Felipe II*, II, 503-536.

Aquestes pàgines tracten el tema amb abast general, però concentren l'atenció en els nuclis de Granada, de València i de l'Aragó. Quant a aquest, la Junta de Valladolid del 1548 hauria dibuixada una política més estricta envers els moriscs valencians, que no fou aplicada durant els darrers anys de l'emperador Carles (506); dibuixada la geografia dels moriscs valencians amb els seus 10.683 focs (507-508) i recordades les limitacions que imposaven els *Furs* quant a la confiscació de béns tant alodials com emfitèutics (510), arribà la primera manifestació de canvi de política en les corts de València del 1563-1564, amb el principi «ja que són batejats, viuen com a christians» (512) i les peticions dels braços, ací resumides. La política a seguir fou encarregada a un comissari amb la missió d'inspeccionar, evangelitzar i reconciliar (513-514). La sublevació dels moriscs de Granada des del 1569 (519-525) deixà en segon terme els de València, entorn als quals el Consell discutí si els havia de portar terra endins i àdhuc si els havia d'expulsar, però no féu res, i així, entre informacions i delacions més o menys verídiques, més o menys fantasioses, propostes, respostes, contrapropostes i aturades, ben conegudes per Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, València, ARV, Reial, Madrid, AHN, *Inquisición*, i Simancas, AG, *Estado*, s'acabà el regnat de Felip II, en els darrers temps del qual l'únic projecte estudiat seriosament fou el d'assegurar la xarxa de parròquies de cristians novells i llur eficàcia (526-535).— J. P. E. [16.821

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Entorn de l'expulsió dels moriscos: un procés per robatori*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 261-274.

Després de la conquesta, la presència de sarraïns a Mallorca hauria estat esporàdica, però augmentà després de la guerra de las Alpujarras (263); també és documentada la presència a l'illa de contingents de moriscs expulsats de València o de l'Aragó (266-268). Després de l'expulsió encara se'n trobaven (almenys el grup de Ricote (Múrcia), considerats bons cristians), però el rei manà que també aquests fossin foragitats (268-269). L'interrogatori ací transcrit (272-274) de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Audiència*, és particularment important perquè documenta una nau grossa amb moriscs procedents de València el 5 de setembre 1609, abans que el decret d'expulsió fos publicat a València (270-272).— J. P. E. [16.822

Antoni MAS I FORNERS, Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ, *Repobladors mallorquins al Sud del País Valencià després de l'expulsió dels moriscs. Cap a un estat de la qüestió*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 275-296.

Era dada coneguda i acceptada que Tàrbena i els pobles de la Vall de Gallinera foren repoblats amb famílies mallorquines després de l'expulsió dels moriscs, però darrerament Josep Costa en la tesi doctoral sobre el marquesat de Dénia afirma que els mallorquins repoblaren bona part del dit marquesat, la Marina Alta i alguns pobles de la Marina Baixa, el Comtat i la Safor, i encara Xaló, Llíber, Pedreguer i la Vall d'Alaguar (275-276). Atesa la reacció a la dita tesi, reafirmant que la repoblació partí del mateix Regne de València (282-283), l'autor considera que cal replantar-la i buidar la documentació tant valenciana com mallorquina (277); aquesta, concretament la de Lluçmajor i la de Santa Margalida en els respectius AM, confirma l'emigració (280-281), i per part valenciana les cartes de poblament i els arxius parroquials documenten una repoblació immediata a l'expulsió a les valls de Castells, Alaguar, Ebo, Gallinera i Tàrbena, seguida d'una segona i més duradora onada en d'altres zones (285); les esmentades i d'altres fonts (Ávila, Archivo de Orgaz, *Callosa d'En Sarrià*; AHN, *Osuna*; ARV, *Escribanies de cambra, Reial Audiència, Mestre racional*) permeten a l'autor dreçar una llista de vint-i-vuit poblacions illenques d'on isqueren repobladors vers València (286-287); l'anàlisi dels cognoms o llinatges, malgrat les deformacions, confirma l'allau (289-291). Són transcrits en apèndix set anotacions de baptisme o de matrimoni dels AP de Tàrbena, Beniardà i Fageca, *Quinque libri* (291-292). Hi ha bibliografia (294-296).— J. P. E. [16.823

Alia BACCAR, *Traces de la Catalogne dans la Tunisie contemporaine*, dins «Mésogeios / Méditerranée», 8 (2000), 85-98.

Repàs global, que recorda la inscripció púnica del pas del segle IV al III aC, ara a París, Musée du Louvre, pagada per un Hannibas, membre de l'assemblea del poble d'Eivissa (87); les estades de Ramon Llull els anys 1291 i 1314 i sobretot d'Anselm Turmeda, esdevingut qaïd Abdallah Tourjman' (89-91); aquell Rafael Vives, que el 1446 obtenia la primera concessió exclusiva de corall (91-92) i el vocabulari català més o menys desfigurat que subsisteix en el parlar de Tunis (92).— J. P. E. [16.824

Vicente CANTARINO, *Notas para la polémica contra el Islam en España*, dins *Spanien und der Orient im Frühen und Hohen Mittelalter*. «Kolloquium Berlin 1991» (Madrider Beiträge, 24), Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern 1996, 127-141.

Aquesta presentació global conté paràgrafs o pàgines dedicades a escriptors nostres: Ramon Martí, el *Pugio fidei* del qual no és polèmic contra l'Islam; el controvertit Pere Pasqual (130); l'infant Juan Manuel [clarament influït per Ramon Llull] (131) i aquest darrer (132); l'alfaquí convers Joan Andrés (137-138), Bernardo Pérez de Chinchón, canonge de Gandia, i Joan Lluís Vives (138-139).— J. P. E. [16.825

John V. TOLAN, *Rhetoric, Polemics and the art of hostile biography: Portraying Muhammad in thirteenth-Century christian Spain*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1497-1511.

Són resumits en aquestes pàgines els capítols de polèmica antimusulmana basats en la biografia de Mahoma en llibres de Pere Pasqual [tan divulgats en català medieval], d'Alfons el Savi i de Ramon Martí. El primer en *Sobre la seta mabometana*, dona dues biografies, una segons fonts sarraïnes i l'altra a base de les cristianes (1498); la primera reporta en àrab textos de l'*Alcorà*, de Hadits i de Mi'raj, repeteix les normals acusacions cristianes contra l'Islam i reporta consideracions d'Al-Kindi i de biografies llatines polèmiques (1498-1499); la segona és fàrcida de narracions desfavorables i l'autor considera que, «encegat pel seu esperit de polèmica, Pere Pasqual fou incapaç de distingir entre veritat i falsedat entorn l'Islam» (1501). Ramon Martí dedicà al tema el *De seta Machometi*,

suara editat per Josep Hernando (1502, nota 15), la primera part del qual desacredita Mahoma, acusant-lo de fals profeta, i l'Islam, que sotmet a la ,quadriplex refutatio' demostrant que els seus fruits han estat dolents, sobretot en el camp de la pràctica sexual; la segona refuta l'acusació anticristiana de falsificació de la Bíblia. En resum, Martí tria aquells elements que més poden desacreditar Mahoma davant els cristians, en particular els clergues (1502-1505).— J. P. E. [16.826

Carmen BARCELÓ, *Ganados, agua y fortificaciones: el arabismo ,albacar(a)' y otros préstamos afines*, dins *Rural i ramadera*, 325-340.

Les primers pàgines recorden les interpretacions donades actualment al mot; per la seva banda, l'autora indica textos on es troba ,albacar', començant pel *Llibre dels fets* de Jaume I (327-328), i seguint per terminologia àrab afí, documentada en escrits contemporanis, per exemple a Xàtiva (330); i així ,çeloquia' (absent del DCVB) seria la ,torre de l'homenatge' (332) i ,barbacana' tindria el sentit actual (333-334); quant a ,albacar' l'autora aplega mostres d'ús del mot durant el segle XIII a Catalunya i a València (337-338), creu que corresponia al ,cortal' del català d'aleshores i el defineix com a «muro exterior que envuelve una fortificación y por extensión, la superficie limitada por la muralla» (337). Hi ha bibliografia (339-340).— J. P. E. [16.827

Eva LAPIEDRA GUTIÉRREZ, *Cómo los musulmanes llamaban a los cristianos hispánicos*. Prólogo-presentación de Mikel de EPALZA, Alacant, Generalitat Valenciana, Instituto de Cultura 'Juan Gil Albert', Diputació d'Alacant 1997, 378 pp.

Llibre només conegut per la llarga recensió, signada per Rubén Chuaqui, publicada dins «Nueva revista de filología hispánica», XLIX (2001), 127-134, de la qual resulta que una de les categories, constatables en cròniques sarraïnes o textos afins, en les quals l'autora reparteix les denominacions documentades, és la geogràfica, i que dins aquesta hi ha la ,ifran^yí', que «puede referirse a francos, catalanes y europeos» (129, amb referència a la pàgina 249 del llibre).— J. P. E. [16.828

David ROMANO, *Notes sobre l'activitat dels jueus a Catalunya l'any mil*, dins *Actes Gerbert*, 697-699

Laura MINERVINI, *I mercanti ebrei radaniti e le lingue d'Europa*, dins «Cultura Neolatina», LVII (1997), 7-18.

El primer títol informa de jueus coneguts a Barcelona i, ja entorn l'any mil, també a Girona i Tortosa, amb informació bibliogràfica del mateix autor.

El segon títol podria ésser una novetat: els jueus radanites són qualificats per l'autora d'«audaci mercanti ebrei che, nel IX secolo... trasportarono beni di lusso tra la Cina e l'Europa occidentale» (7) i són coneguts, ells, llurs itineraris i mercaderies, pel *Llibre dels camins i dels regnes* (*Kitâb al-masâlik wa l-mamâlik*) d'Ibn Hurdâbih, del 846. Un dels països esmentats és ,Firanga', país dels Francs, al qual pertanyien «in primo luogo coloro che vivono nei territori dell'Impero carolingio..., ma anche gli abitanti della marca catalana...» (12; cf. 16), amb esment especial de Girona (13); en canvi, l'autora no veu clar que ,la llengua dels Francs' (,ifrangiyya') es refereixi a quelcom més que a una varietat gal·loromànica (16).— J. P. E. [16.829-16.830

Michael MCGAHA, *El tapís de la Creació i els cabalistes de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins». XLI (2000), 9-26.

Planteig de les similituds constatades per Josep Calzada i Oliveras entre els mosaics de la sinagoga de Beth-Alfa i el tapís de la Creació de la seu gironina i dels estudis posteriors de Pere de Palol, que van corroborar aquella similitud; l'autor exposa les raons per les quals creu que pot afirmar que el tapís hauria estat teixit per jueus, a Girona mateix, i que les influències de

Beth-Alfa podrien ésser indirectes a través, per exemple, de la iconografia de les catifes. Les raons al·legades són els paral·lelismes simbòlics de l'especulació cabalística amb les figures del tapís: representacions de les 'sefirot', el simbolisme de l'unicorn, del cèrvol, la col·locació dels vents, els dos Messies de la tradició jueva, etc. En una paraula: el tapís encarregat per algú de la Seu a un obrador jueu tindria un sentit aparent cristià, però en realitat vehicularia tot de missatges que només els jueus -i encara potser només els cabalistes- serien capaços de desxifrar. McGaha recolza cadascuna de les seves exposicions en textos de cabalistes i altres socis jueus, alguns d'ells catalans i gironins. Hi ha bibliografia i il·lustracions.— J. de P. [16.831

Yom TOB ASSIS, *Jaime II y los judíos en la corona de Aragón*, dins *Jaime II*, 331-342.

La base d'aquestes pàgines es troba sobretot a Barcelona, ACA, *Canc.*, reg., gairebé sempre a través de la recopilació de J. Regné. L'autor parteix del principi que 'els jueus són del rei' amb la doble conseqüència: d'una part són intocables, perquè tenen assegurada la protecció reial, de l'altra són font segura per al reial patrimoni. En els diversos reis, aquest principi va des de l'acolliment en els regnes i terres (cas de Mallorca i València després de la conquesta: 334; i dels jueus francesos després de llur expulsió de França: 338) fins a la prohibició de marxar-ne donada per Jaume II (332-334). La croada contra Catalunya repercutí en les relacions entre jueus i corona, car els nobles condicionaren llur col·laboració al compromís reial de no donar a jueus càrrecs amb autoritat sobre cristians (334-336); però seguiren actuant com a ambaixadors a reis sarraïns i com a metges (336-337 i 339). Durant el segle XIV el fet nou és la creixent importància de les aljames com a tals, amb la possibilitat d'ascens social (338-339), i Jaume II incidí en la vida interna de les aljames afavorint suauement les aspiracions dels estrats inferiors de població, introduint en la determinació de càrregues econòmiques representants de les tres mans.— J. P. E. [16.832

Garrit BOS, Guido MENSCHING, *Macer floridus: A middle hebrew Fragment with romance Elements*, «The Jewish Quarterly Review», XCI (2000), 17-51.

Presentació i edició d'un fragment del *Macer floridus* en traducció hebrea, conservada a Berlín, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, confrotat amb el text llatí. La traducció hauria estat realitzada en zona entre Occitània i Catalunya [Montpeller?], car ha integrat en el text hebreu nombre de mots occitans i catalans. L'estudi té en compte la traducció catalana publicada per Lluís Faraudó de Saint Germain (20-21) i els diccionaris (50). En l'anàlisi dels mots derivats de llengua romànica és constantment tingut en compte el mot català (43-49).— J. P. E. [16.833

Marco PERANI, *Il giardino dell'Eden in Nabmanide*, dins «Annali di Storia dell'Esegesi», 13 (1996), 477-491.

Segons Mossè ben Nahman o Bonastruc de Porta, el paradís terrenal descrit en el *Gènesi* era el símbol del cel, perquè Adam hi vivia sense coneixement del bé i del mal ni voluntat pròpia.— J. P. E. [16.834

Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, *La Disputa de Barcelona de 1263*, dins «Misc. Muñoz», 277-291.

Recordades les dues versions de la dia disputa, l'hebrea i la llatina, resumeix els documents que indiquen el protagonisme de Jaume I i les actuacions reials consecutives en el sentit d'obligar i de desobligar els jueus a escoltar les tesis cristianes. I quant a la valoració d'ambdues versions, l'autor afirma: «los dos documentos, el latino y el hebreo, tienen su valor y se complementan» (286). En les pàgines següents són resumits tres dels quatre punts principals de la disputa (286-290), car la manca del quart indicaria que la discussió fou voluntàriament interrompuda (291).— J. P. E. [16.835

Josep-Ignasi SARANYANA, *A propósito de la Disputa de Barcelona de 1263 (La razón especulativa versus la fe teologal)*, dins «Misc. Santiago Otero», 1513-1527.

Les primeres pàgines recorden tant les controvèrsies orals com els autors d'obres polèmiques o apològètiques de l'Occident cristià en els segles XIII-XV, i els avalots per dificultats de convivència sobretot a la corona de Castella (1514-1518). La *Discussió de Barcelona*, s'emmarcà al Palau Reial i a la sinagoga de Barcelona els dies 20 de juliol a 8 d'agost del 1263; per primera vegada, ultra la *Bíblia*, hom discutí a base de literatura rabínica, cosa que ocasionà una precisió de Nahmànides: els 'midrashim' no són considerats obligatoris (1519-1520 i 1525). De les dues narracions, la considerada més objectiva és la llatina, car l'hebrea és visiblement personalista; hi ha alguna possible altra narració escrita, però no és segur que es refereixi a la discussió de Barcelona (1521-1522). És dubtós que la controvèrsia jueva entorn els escrits de Maimònides incidís en les sessions de Barcelona, però sí que hagué d'ésser clarificat el valor doctrinal dels 'midrashim'; Nahmànides atacà d'irracionals els dogmes cristians fonamentals (1524-1527).— J. P. E. [16.836

Alisa MEYUHAS GINIO, *Nahmànides (Mose ben Nabman; Bonastrug de Porta) y la polémica cristiana Adversus Iudaeos*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1529-1542.

Aquestes pàgines pretenen «efectuar algunas observaciones respecto de la influencia que tuvo la disputa de Barcelona sobre la polémica interreligiosa de la península ibérica en las generaciones que siguieron» (1532), ja que tant la narració que Nahmànides féu de la discussió com el seu *Llibre de la redempció* tingueren gran influx en les comunitats jueves, documentada en la disputa de Mallorca i entrellucada en la de Tortosa cent cinquanta anys més tard (1533), sobretot tenint en compte que la narració de Nahmànides intentava «fortalecer y estimular a sus hermanos judíos ante el ataque cristiano, y no tanto atenerse a la verdad histórica» (1533). També influí en la part cristiana, car el *Pugio fidei* de Ramon Martí era un desplegament dels raonaments de Pau Cristià en la discussió, i fou llibre bàsic per a Jerónimo de Santa Fe en la *Disputa de Tortosa* (1534); i les posicions cristianes en la discussió de Barcelona foren assumides per Alonso de Espina en el *Fortalitium fidei*, que esmenta, certament, Nahmànides, però mai en connexió amb Barcelona, i en canvi assumeix la posició dels dominicans barcelonins quant al *Talmud* com a font favorable a la fe cristiana (1537); per contra, reporta fragments de Nahmànides en què utilitza els 'midrashim', en contradicció amb allò que havia sostingut en la disputa (1538-1539). Quant a la previsió escatològica, Espina critica no sols Nahmànides, ans també Arnau de Vilanova, car havien assenyalat anys de la segona meitat del segle XIV (1541).— J. P. E. [16.837

Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, *La Disputa de Mallorca (a. 1286)*, dins «Misc. Muñoz», 293-300.

Ben documentada per divuit manuscrits i tres edicions, dues de les quals ben recents, és resumida la discussió i constatada la victòria cristiana, tal com demostraria el fet que «los judíos de Mallorca cerraron filas e impusieron la excomunió a todos los que mantuvieran encuentros o cualquier contacto con Inghetto» (298). L'autor resumeix l'argumentació d'Inghetto a favor de la dignitat messiànica de Jesús i encara més les favorables a les imatges, als aliments i a la Trinitat (299-300); quant a la historicitat, és inqüestionable que els elements contextuals són documentalment confirmats, tot i que el text actual sigui reelaboració literària.— J. P. E. [16.838

Ram BEN-SHALOM, *The Ban placed by the Community of Barcelona on the Study of Philosophy and allegorical Preaching - A New Study*, dins «Revue des études juives», 159 (2000), 387-404.

L'averroisme també afectà les comunitats d'Occitània i es manifestà en predicadors populars en les jueries que explicaven de forma al·legòrica narracions bíbliques normalment considerades veritat objectiva. En la contrada de Montpeller, la reacció se centrà al voltant el rau Abba Mari, de Lluell, que cercà el suport dels savis i comunitat de Barcelona, personificats per Salomó ben

Adret, que publicà la prohibició als menors de vint-i-cinc anys d'aprendre ciència natural o filosofia en llibres de gentils. Els ,filòsofs' s'empararen del governador de Montpeller, que anul·là les limitacions; Abba Mari reaccionà amb una *Adrabba*, que enduria les prohibicions anteriors; ben Adret, per la seva banda, publicà una llista de les interpretacions al·legòriques i bandejava de la ,col·lecta' de Barcelona com a heretges els qui les defensaven i els corresponents llibres (390-390); poc abans havia aconsellat Abba Mari a no radicalitzar les posicions. L'autor creu que les reaccions s'expliquen per la voluntat de mestres i comunitats d'evitar tot allò que pogués justificar la intervenció de la inquisició cristiana en temes doctrinals jueus.— J. P. E. [16.839

Elka KLEIN, *The Widow's Portion: Law, Custom and Marital Property among Medieval Catalan Jews*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 31 (2000), 147-163.

La convivència dels jueus amb la societat cristiana propicià la permeabilitat àdhuc en punts tan propis com la legislació matrimonial entorn els béns i l'herència. El pergami 1-6-1096 de l'ACB documenta el cas d'un deute contret per un jueu, que hipotecava un tros de terra, i fou redimit per la seva vídua, la qual, segons la llei jueva, no podia heretar ni la terra ni els deutes del marit, car només els fills eren hereus (149-151), en són assenyalats d'altres casos (151-152), com també els ,responsa' que donà Salomó ben Adret, considerant que la vídua era com un creditor del difunt marit; en realitat, algunes precisions en ,ketubbah' són paral·leles al ,decimum / sponsalium' que corresponia a l'esposa en els béns del marit segons dret català, tot i les diferències entre les dues institucions (154-156), però és possible que el dret de la vídua no depengués únicament de si era reconegut en ,ketubbah' (158), car podria ésser manifestació entre els jueus catalans del principi del manteniment íntegre del patrimoni familiar, almenys fins a darreries del segle XIII (159-162).— J. P. E. [16.840

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *La conversión de judíos y su repercusión en la sociedad aragonesa durante los primeros años del reinado de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 843-859.

Miguel Ángel MOTIS DOLADIER, Luisa SÁNCHEZ ARAGONÉS, *Legislación sobre judíos promulgadas (!) por las Cortes de Aragón durante el reinado de Alfonso V (1416-1458)*, dins XVI Congreso Corona, I, 933-947.

[Encara que tant pel tema com per les fonts les pàgines del primer títol no haurien de figurar en les nostres notícies bibliogràfiques], excepcionalment també han extret dades d'ACA, *Canc.*, reg. (849, notes 23 i 27) i es refereixen a conversos traslladats a València (850, notes 31 i 32); de més a més, la situació aragonesa era paral·lela a la dels jueus dels Països Catalans.

Pràcticament el mateix es pot dir del segon títol.— J. P. E. [16.841-16.842

Eleazar GURWIRTH, *De Castellnou a Tlemcen. La Crónica de Shem Tov de Tudela de Navarra*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 171-182.

Entre el 1489 i el 1491, Shem Tov realitzava un desplaçament que, amb marrades, el portaria de Tudela de Navarra a Almeria passant pel País Valencià, que recorregué des de la Capital a Tortosa i retorn fins a Almeria, sempre encaixat per la Inquisició Espanyola. El fragment de narració ací traduït (170-182) comença en un Castellnou entre València i Tortosa, que l'autor identifica no pas amb l'actual Castelló, ans amb Castellnou, l'actual Castelnovo prop Sogorb (175). El relat del pas per València es troba en la pàgina 181 i el resum de l'autor en la 171.— J. P. E. [16.843

Bibliografia lul·lística, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XL (2000), 117-209.

Enguany trobem sis títols en el grup inicial d'*Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes* (117-118), i setanta-vuit (nn. 7-84) en el grup d'*Estudis lul·lístics* (118-127). Se-

gueixen sota l'epígraf de *Resenyes* textos comentant la immensa majoria dels títols esmentats (130-209).- J. P. E. [16.844

Joan SANTANACH, *Notes per a la cronologia del cicle de l'Ars compendiosa inveniendi veritatem*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XL (2000), 23-46.

L'autor recorda la dificultat de datar les obres lul·lianes anteriors al 1294; ell repensa el tema a base de dos punts de referència: d'una banda l'existència de Miramar entorn el 1275 [ell sembla posar «la fundació del monestir de Miramar, del 1276»: 24/nota 4: però la butlla de Joan XXI, que reflecteix la situació anterior a la mort de Jaume I, parla de l'estudi de Miramar a) com d'una institució finançada per l'infant (després, rei) de Mallorca; b) fundada per les autoritats de l'orde franciscà; c) i quan ja funcionava («inibi per eosdem [tredecim fratres OFM] laudabiliter studio insistitur memorato») d) Joan XXI el confirmà amb la protecció de la Santa Seu; Miramar, doncs, ja funcionava abans de la mort de Jaume I i la intervenció de Joan XXI només és la darrera anella d'una cadena fundacional]; i de l'altra la consideració de les relacions entre llibres lul·lians, consideració que el mateix autor qualifica de ,problemàtica'. En treu la conseqüència d'una nova ordenació de vint-i-una obres de Ramon Llull (42 [però què té a veure el *Llibre contra anticrist* amb l'any 1276? I el *Blanquerna*, com pot ésser datat el 1274, si la seva proposta, vergonyant, de procediments evangèlics de conversió és incompatible amb la defensada obertament en el dit *Llibre contra anticrist*? Per a ordenar els llibres lul·lians, també és indispensable un altre punt de referència: l'evolució de la doctrina].- J. P. E. [16.845

Josep Enric RUBIO, *Com és la verdadera Figura X de l'Ars compendiosa inveniendi veritatem?*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 47-80.

La Figura X és anomenada pel mateix Llull ,Figura praedestinationis' i amb major justesa ,Figura contrariorum et concordantium' (49). El dibuix que apareix en l'Edició Moguntina (50) és molt diversa de la que, en doble concreció, circular o amb quadrats interns (51-52, figures 2 i 3), es troba en onze manuscrits (56); és analitzada amb particular atenció la dels mss. de Munic, BSB, Clm. 10511, i de Barcelona, BC 118 (54-56). L'autor esbrina el sentit dels quadrats pel camí de descartar i de refusar hipòtesis, en concret la de la figura elemental (58-62) i pel d'analitzar-los en ells mateixos i en llurs components (62-79), arriba a la sospita que la figura X de la Moguntina no és l'autèntica i es pregunta, sense respondre-hi, quina ho és [per ventura hom podria dir: aquella en què es trobi l'aparellament de conceptes del Clm. 10511 (54); com també es podria preguntar què hi fan a la Moguntina (50) i a Barcelona 118 (56) les línies d'identitat de dignitats pròpies de la Figura A, quan en els de Sant Francesc i de la Sapiència (51) les dites línies són limitades a una de les cares de la dita figura; aquest de les línies no sembla aspecte tingut en compte per l'autor].- J. P. E. [16.846

Yanis DAMBERGS, *Elemental Figure Symmetry*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 81-110.

Estudi destinat a manifestar la racionalitat de la distribució dels noms en els seixanta-quatre calaixons de la figura elemental (81). Comença per una descripció de la dita figura, amb particular atenció al dinamisme operatiu de cada element dins la mateixa (83-85); exposa tot seguit el sentit de la col·locació dels noms dels elements en les columnes, lleixes i compartiments de la mateixa figura (86-96), el de llur combinació mitjançant mesclament, incorporació d'uns en altres i llur composició (96-98), les possibilitats de visualitzar-ho de forma tridimensional (99-103) i el paral·lelisme entre la disposició dels elements en la figura elemental i les possibilitats subjectives d'encarar-se amb els problemes o qüestions (104-109).- J. P. E. [16.847

Raimondo LULLO, *Phantasticus. Disputa del chierico Pietro con l'insensato Raimondo*. Traduzione di Mario POLIA. Prefazione di p. Guglielmo SPIRITO. Nota bio-bibliografica di Adolfo MORGANTI, Rimini, Il Cerchio Iniziative Editoriali 1997, 70 pp.

El prefaci contraposa la vanitat eclesiàstica del clergue a la saviesa cristiana del *Phantasticus*, de Ramon Llull (5-8). La introducció, intitulada *Un uomo per il suo tempo*, teixeix la seva biografia a base dels fets explicats en la *Vita coetanea* i de resums de les obres consecutives, sobretot de les més populars com el *Llibre del gentil i dels tres savis*, el *Llibre de l'ordre de cavalleria*, el *Llibre d'amic i amat*, el *Llibre de meravelles* i les repetides propostes de missió i de croada (9-25). Un darrer apunt introductori col·loca el *Phantasticus* dins la producció dels darrers anys (27-38). Segueix la traducció italiana del text llatí publicat dins el «Corpus Christianorum» (29-60) i en apèndix el fragment de l'*Ars generalis ultima* dedicat a les preguntes sobre la imaginació (61-69).- J. P. E. [16.848

Raymond LULLE, *Anthologie poétique*. Introduction et traduction par Armand LLINARÈS (Sagesses chrétiennes), Paris, Les Éditions du Cerf 1998, 204 pp.

La present antologia, després d'una visió general de l'obra poètica de Llull, de les seves intencions i dels seus gèneres, ofereix versió de les dues poesies del *Blanquerna* (*A vos, dona verge santa Maria i Senyer, ver Déus, rei gloriós*), traducció parcial de *Els cent noms de Déu*, de *Medicina de pecat* i de *Lo Concili*; i completa d'*Hores de Nostra Dona*, del *Plant de nostra dona santa Maria*, de *Lo Desconhort*, del *Cant de Ramon* i dels *Proverbis d'ensenyament* [cf. Rev Scienc Phil Theol, 83 (1999), 365].- J. P. E. [16.849

Antoni BORDOY FERNÁNDEZ, *Ramon Llull; un pensador entre dues èpoques*, dins «XVIII Estudis Locals», 267-275.

Assaig de classificació de Ramon Llull dins la història del pensament, entre l'Edat Mitjana i la primera modernitat. Prescindeix de les 'autoritats' i en això s'allunya de l'Edat Mitjana; torna al diàleg i a l'ús de figures i en això s'acosta al platonisme, avançant-se als humanistes; recupera la idea transcendent i inefable de Déu i també així s'acosta a Agustí i a Plató; en canvi, és insensible a models matemàtics i «aplica la lògica a la totalitat dels estudis» (273). Per això seria un pensador entre dues èpoques.- J. P. E. [16.850

Álvaro GALMÉS DE FUENTES, *Ramón Llull y la tradición árabe. Amor divino y amor cortés en el 'Llibre d'amic e amat'* (Biblioteca General, 22), Barcelona, Quaderns Crema 1998, 206 pp.

El primer apartat és una presentació fortament elogiosa tant de la tradició cultural àrab com de la catalana en la confluència de les quals es formà Ramon Llull (9-26). El segon esbrina significació ('un verdadero arte de contemplación'), estructura (els 365 dies de l'any) i data del dit llibre: escrit els anys 1276-1278, el 1278 hauria estat integrat dins el *Blanquerna* (27-31). El terç és un primer pas de relació amb la tradició àrab: l'anella és 'la manera dels sufís', que per la seva espiritualitat personal tingueren dificultats a ésser reconeguts per l'Islam, dins el qual acabaren formant confraries, sense arribar a vida comunitària (33-41). Amb el terç comença la part central del llibre: «divido mi análisis en dos grandes apartados, dedicados respectivamente al amor divino [43-93] y al amor cortés, en los que trataré de establecer una relación precisa entre las máximas del *Llibre de amic e Amat*, de una parte, y los motivos temáticos de la mística y del amor cortés en la literatura árabe, de otro lado [95-149], para añadir, finalmente, un capítulo sobre la lengua y el estilo del libro luliano [151-200]» (44). Serien elements de lírica eròtica transposats a la mística els temes de l'amic i l'amat, ambdós en masculí per a significar l'absència de relació sexual (44-46); el del 'dikr-remembrança' (50-53), la síntesi de contraris (53-56), els senyals d'amor (56-58), la possessió i l'oblit (58-61), la identitat d'amic i amat (61-65), amic i amat, espill un de l'altre (66-69), el martiri d'amor (69-70), el 'no me mueve...' (70-75), amor-amar-amic-amat

(75-76), l'amor al no-ésser (76-78), la melenconia amorosa o l'oració sense plor (78-79), l'hàbit de drap (79-80), la intenció simbòlica de la realitat vulgar i l'amat representat en les coses visibles (80-83), les mars d'amor (83-84), la trobada amb els lleons (84-86), la bogeria d'amor (86-88) i la ciència infusa i el coneixement de l'amat (88-89), tot recobert d'una dèbil cristianització trinitària o cristològica (89-93). L'apartat cinquè, després d'un resum de com evolucionà la lírica cortès en el món àrab (95-102), presenta «otros elementos que de la lírica eròtica se transfieren a la mística» (95), tenint present que en la lírica àrab «no importa tanto lo que se dice sino cómo se dice», raó per la qual presenta nombre de variants d'un mateix tema (103), com obediència i servei amorós (104-109), el sofriment joiós (109-113), l'amor sense guardó (114), la mort d'amor (115-117), el secret d'amor (117-120), la comunicació per senyals (121), l'enamorament d'oïda (122-124), el tema de l'albada (125-130), l'evocació primaveral (131-136), el cor de veus pertorbadora dels amants (137-141), la manifestació baladrera del dolor (142-146) i el tema bàquic (147-149); en aquesta secció són contínues les transcripcions de fragments àrabs i lul·lians. La secció cinquena s'ocupa de les particularitats lingüístiques i constata que, a diferència del *Llibre de contemplació*, on «aparecen abundantemente calcos sintácticos del árabe» (152), el *Llibre d'amic i amat* no presenta calcs, però sí «matizaciones estilísticas acusadas» (151), de les quals posa exemples, començant per l'ús absolut del relatiu [però el primer l'exemple: «trametre un metge, qui pensàs ,d'ell (= del que pensase)», no és encertat, car el sentit és «trametre un metge, qui l'atengui» (o tingui cura d'ell: ,pensar' és atendre o tenir cura o guarir un malalt o algú que necessita ésser atès)]; també «podemos observar... importantes motivos estilísticos transferidos del árabe a la prosa del *Llibre...*» (160), entre els quals es trobaria tota la nomenclatura vinculada als correlatius, tant en llur concreció com en llur abstracció (180-182). D'ací ve la tesi d'En Galmés: el *Llibre...* no és una traducció de l'àrab (no tenen, doncs, raó els qui le'n consideren), però és escrit ,a la manera dels sufís', que vol dir col·locat en aquell món mental que prové del platonisme a través de la reelaboració àrab (no tenen, doncs, raó, els qui desestimen l'influx àrab) (185-200); més encara, aquest és superior al del *Cant dels cants*, car no canta l'amor entre espòs i esposa com aquest (193-197) i al dels poetes franciscans com Jacopone da Todi, amb els quals hi ha la base comuna de l'amor cortès (198-200). «La aportación bíblica, de san Agustín, de san Buenaventura o de la escuela franciscana fue débil en el *Llibre d'amic e Amat...*, obra realizada, según su propio autor declara, ,segons la manera' de la mística sufi» (201).- J. P. E. {16.851

Dominique URVOY, *Traces arabes dans la pensée européenne non scolastique*, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», CI (2000), 137-148.

L'autor es pregunta si contemporani i paral·lel a la gran escolàstica no existí un rerefons de pensament divers i, sense donar una resposta global, en presenta tres grans eixos, cada un personificat per una obra en el camp del pensament. El primer és el ,fet de pensar' en general, que ha donat els llibres de saviesa popular, com el *Flores de philosophia*, depenent d'obres àrabs i àmpliament divulgat (138-140); la segona línia és la del pensament religiós, que no tingué influx directe damunt el pensament europeu a partir teòlegs àrabs, però, en canvi, hom troba «des marques d'une très probable influence de ces courants théologiques musulmans sur l'oeuvre de Ramon Lull» (142), com la de Juwainî en el *Llibre dels cent noms de Déu* o la d'Ibn Tûmart en el cap. 348 del *Llibre de contemplació*, sense, però, que Lull en fés un problema teòric, car, quan ell es refereix a un model islàmic (el sufisme, en el *Llibre d'amic i amat*), en realitat segueix models occidentals, en el dit cas, de ,conception troubadouresque'; en canvi, Urvoy assenyalava punts de paral·lelisme entre el capteniment de Francesc d'Assís, de Joaquim de Flore i sobretot d'ambdues heterodòxies, la de ,certaines thèses bâtiniques (= ésotériques)' i la dels ,espirituals', aquests personificats per Arnau de Vilanova (143-144), el qual hauria reforçada la idea de croada (?), propugnat la discriminació dels sarraïns en els territoris conquerits, i sobretot amb la pràctica de l'oniromància; en aquest sentit, «Arnau de Vilanova inaugure la restauration d'une vision magique du monde» (144). Acceptació o desafiament són les dues respostes possibles (i som en la tercera línia), i Lull ha cercat constantment el segon, des dels *Cent noms de Déu* contra els noranta-nou dels sufís, fins a la combinatòria, que també per a l'autor «est à la base des techniques modernes d'informatique»

(147) a través de la reelaboració de G. Leibniz. Les tres línies de ‚saviesa laica‘, de religiositat esotèrica i de procediments combinatoris s'imposaran en el món mental del Renaixement (148). [No s'hi haurien d'afegir moltes de les historietes que corrien d'un país a l'altre en forma d' ‚exemplis?‘].- J. P. E. [16.852

J. L. SÁEZ-DÍEZ, *Ramón Llull, un medioevo de frontera*, Madrid 1995.
Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[16.853

Josep-Ignasi SARANYANA, *Le vocabulaire philosophique en langue romane: les premiers écrits catalans de Ramon Llull*, dins *L'élaboration du vocabulaire philosophique au Moyen Âge*. Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve et Leuven 12-14 septembre 1998 organisé par la Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale édités par Jacqueline HAMESSE et Carlos STEEL, Turnhout, Brepols 2000, 325-335.

L'estudi del vocabulari filosòfic de Llull es concentra ací en el *Llibre de contemplació*, en l'*Art amativa* i en els *Proverbis de Ramon*. Quant al primer, l'autor resumeix els estudis de Francesc de Borja Moll, d'Antoni Badia i Margarit i de Tomàs Carreras Artau (324-327 [però l'edició mallorquina dels anys 1906-1914 fou realitzada a base del manuscrit de l'Ambrosiana de Milà?]); l'escrit realment primer és el *Llibre de contemplació en Déu*, que és alhora la primera gran incursió de la llengua catalana en temàtica filosòfica i teològica i per això permet de seguir la formació de neologismes tècnics, empeltant en l'arrel els sufixos corresponents (327). En l'*Art amativa* es proposa justament dotar la llengua catalana del vocabulari filosòfic que fins aleshores li mancava, i s'encara amb el problema dels neologismes, entrebanc en un text que vol ésser a l'abast de tothom; d'ací ve, al final la *Taula d'aquesta art que és de explanament de vocables...*, de la qual són reportats alguns exemples (328-330), alguns dels quals són ací traduïts en francès (327-330). Segueixen dues consideracions sobre sintagmes del *Llibre de proverbis* (331-333), que volen manifestar la naturalesa de les substàncies i de llurs accidents; ‚estar per‘ = ‚ésser‘, analitzat en quatre casos, «n'indique pas une situation transitoire: il vise une condition essentielle», ja que «‚estar‘ signifie ‚être‘» (332); ‚ésser en‘ és contrari a ‚privació d'ésser‘, equival a l'existir fàctic, mentre que ‚vostre ésser ésser en ésser‘ significa l'existir per impossibilitat de no existir o per identitat entre essència i existència (333-336). A *Contemplació* hom troba ‚Vós [Déu] sots en ésser‘, contraposat a ‚ésser en privació‘, que expressen «la contingence ou possibilité, opposée à la nécessité» (335). Un dels grans serveis de Llull a la llengua catalana naixent ha estat la de naturalitzar-hi «les notions métaphysiques les plus élevées (telles que être, rien, consister, contingence, participation)» (336).- J. P. E. [16.854

Charles LOHR, *The Arabic Background to Ramon Lull's Liber Chaos (ca. 1285)*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 55 (2000), 159-170.

En el *Compendium Logicae Algazelis*, Llull introdueix materials procedents d'altres bandes, com per exemple, de Pere Hispà sobre el tema del sil·logisme, i al final les *additiones theologiae*, de les quals serien particularment interessants les *De investigatione veritatis*, *De investigatione secreti* i *De prima et secunda intentione*; la primera exposa el pas de la fe a la intel·ligència; la segona els quatre camins pels quals hom salta d'allò conegut a allò desconegut entre sensible i intel·ligible (que completava l'exposició d'allò que és possible, impossible i necessari); era així formulada la doctrina sobre el tercer grau o camí de coneixement, el d'intel·lectual a intel·lectual, que avançava més enllà dels dos acceptats pels escolàstics (coneixement sensorial i coneixement intel·lectual d'allò que donen els sentits) i feia possible una resposta cristiana a l'exigència islàmica que els fidels coneguin per prova, i no pas per autoritat, els articles de l'Islam sobre Déu (159-162). Darrere aquesta doctrina hi ha Ibn Khaldûn i darrere aquest, al-Gazzali, per al qual el pas del coneixe-

ment sensorial a l'intel·lectual és comparable a l'alliberament d'un vel, cosa que s'obté a base de ,sinceritat' i de ,recta intenció', d'acord amb la ,primera i segona intenció' dels Germans de la Puresa (162-164). En les seves obres primitives, Llull aplicava aquesta doctrina a temes diversos, i en el *Liber chaos* a la teoria dels elements (165). La connexió entre terç grau de coneixement i ,producció pràctica' explica que Llull presentés la seva aportació com a ,art', amb la conseqüència que «he had to reject the Dominican attempt to present Christian doctrine as a demonstrative ,science'» (165): Déu és vist com a ,faedor', com a ,artista' amb les dues doctrines dels nou graus d'ésser o subjectes i la metodologia de les nou preguntes o regles, en la línia d'Ibn Sabin de Múrcia i del seu *Budd al-ârif*, dependència clara en la introducció de la *Lògica nova*, que s'estén al *De ascensu et descensu intellectus*; i en la del neoplatònic murcià Ibn al-Arabí (sobre els graus de l'escala dels éssers, sobre el cosmos i sobre el Tron Diví, Realitat de Realitats: 165-168), que es trobaria darrere el *Liber chaos*; ja aquesta paraula seria transposició de l'àrab ,qaws', «the entire complex of the confused possibilities conceived of by God in a sigle act, together with the determinations categorizing them» (169); les dues darreres pàgines resumeixen les línies bàsiques del *Liber chaos* (169-170).- J. P. E. [16.855

Charles LOHR, *Ramon Lull's new Theory of the Logical Categories*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1023-1214.

D'acord amb la situació religiosa de Mallorca en la segona meitat del segle XIII, Ramon Llull s'autodefiní ,christianus arabicus' i emprà mètodes acostats a la tradició àrab per a convèncer jueus i musulmans de la veritat del cristianisme (1024) i així elaborà en paral·lel amb escoles àrabs i jueves, una teologia natural bàsica acceptable en les tres religions, a base de la contemplació dels noms divins (= dignitats), més poderosos que les realitats inferiors de la creació, car són capaços no sols de fer superar el coneixement sensible assolint el grau superior de coneixement intel·lectual de la realitat sensible (= melius), ans encara el suprem del coneixement purament intel·lectual de la realitat espiritual (= optimum), grau màxim, al qual aspira tota la creació, tota ella activa, sobretot els noms divins o dignitats, no sols actives ,ad extra' -cosa que admeten jueus i sarraïns-, ans també ad intra. Els noms divins o dignitats han d'ésser vistos, doncs, no sols com a principis d'ésser (essentia) ans també d'actuar (agentia): Déu actua ,necessarie ad intra', o en el sentit dels tres correlatius ,-ivum, -bile, -are' (1205-1207). També la realitat del món en la seva globalitat és activa, cosa que Llull exposà en el *Liber chaos* [cf. notícia bibliogràfica precedent] (1207-1209). I la teoria de les categories lògiques és aplicació de l'anàlisi dels aspectes ,ad intra/ad extra' de la realitat, punt que l'autor exposa a base de sis fragments o grups de fragments de la *Lògica nova*; parteix de les teories aristotèliques dels quatre elements constitutius de la matèria i de les categories de la lògica, i les reelabora d'acord amb la seva teoria de l'acció com a integrada en tot ésser; a cada categoria, doncs, li són aplicables els correlatius; de més a més, la distinció entre qualitat intensiva i extensiva, o entre pròpia i apropiada (escalfar és qualitat pròpia del foc, eixugar li és apropiada) condueix Llull a presentar la qualitat apropiada com a instrument per a produir l'efecte ,ad extra' de cada un dels elements, amb la qual cosa col·loca la base per a la comprensió del terç grau de coneixement en les categories o predicaments (1210-1214).- J. P. E.

[16.856

Gabriel JANER MANILA, *De l'educació del jove Blanquerna*. Conferència pronunciada el 26 de novembre de 1999 al saló d'actes del Col·legi de Sant Francesc de Palma (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 29), Palma (Mallorca) 2000, 24 pp.

L'autor recorda, amb Armand Llinarès, que la vida de Ramon Llull és repartida en tres etapes, de plaer, de meditació i d'acció (7-12). La proposta pedagògica que batega darrere els texts «és el resultat de l'observació i de l'estructuració mental d'aquesta observació convertida en imatges, representacions que la intel·ligència elabora en interacció profunda amb l'entorn" (15). La proposta pedagògica lul·liana es concreta en la *Doctrina pueril*, primerenca enciclopèdia escolar, que davalla al

concret, cor intenta d'integrar l'infant en la cultura del seu poble, és a dir, en el triple marc, català, europeu i mediterrani (17), que és el de les tres religions monoteïstes, tant com en allò que té d'específic el seu món cristià (17-21): «allò que aporta Llull de més original és la rara combinació de la contemplació mística i la finíssima intuïció psicològica» (21).- J. P. E. [16.857

Sebastià TRIAS, *Nota sobre la pregunta antropològica lul·liana*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 111-115.

L'autor exposa que l'equivalència de ,som' en el capítol primer, part tercera del *Llibre d'home*, no és ni ,sóc', ni ,superficial', ans en aquell cas ,summe = summum', cosa que el porta a precisar el concepte d'home en tant que ,acte d'ésser' aclarint la interrelació de les dues preguntes: Com és home? i Què és home? (111), preguntes que desemboquen en el fet que la composició d'ànima i cos causa un ésser terç, no confusible amb cap dels dos elements, l'home.- J. P. E. [16.858

Theodor W. KÖHLER, *Aufbrüche im Fragen des Menschen nach sich selbst als Menschen. Die Definitionsantwort des Raimund Lull und ihre Systematische Bedeutung*, dins «Salzburger Jahrbuch der Philosophie», 40 (1995), 79-96.

Theodor W. KÖHLER, *Grundlagen des philosophisch-anthropologischen Diskurses im dreizehnten Jahrhundert. Die Erkenntnisbemühung um den Menschen im zeitgenössischen Verständnis* (Studien und Texte zur Zeitgeschichte des Mittelalters, LXXI), Leiden, Brill 2000, XII i 746 pp.

El llibre sintetitza el pensament de l'autor: l'actual treball d'edició de textos lul·lians és un dels elements que demostra la vivacitat de la medievalística actual (2), al qual s'han d'afegir els estudis sobre la seva antropologia (11, nota 62); en semblança, però no en dependència de Guillem de Conches, el coneixement de quelcom s'obté segons Llull per la resposta a les deu preguntes o ,regulae' de l'Art i l'autor es fixa en la ,Quid est homo?' i sobretot en la resposta: és ,animal hominificant', definició ací qualificada de «hochinteressante, ihrer Zeit weit vorausseilende Begriffsbestimmung des Menschen» (80). En el mateix Llull es troben altres casos en què es repeteix la dita pregunta, com en el *Liber de homine*, i respon que és un ésser capaç de conèixer-se i d'estimar-se si mateix, el proïsme i Déu; en l'*Ars generalis ultima* ressegueix el camí dels nou ,subjectes' i en arribar a l'home dona trenta respostes a la pregunta ,Què és l'home' i reafirma que ésser home exigeix saber reflexament allò que és l'home, car altrament ,est negligere hominis esse' i repeteix la definició d',animal homi[ni]ficans' (84-87); així alliberava la reflexió filosòfica de la definició tradicional i replantejava amb força la necessitat d'una reflexió antropològica (88). Les pàgines 239-245 recorden el conjunt sistemàtic dins el qual és emmarcada la reflexió lul·liana sobre l'home, tant en el *Liber de homine* com en la distinció VI del *De ascensu et descensu intellectus*: hom hi troba la dinamicitat de la definició i l'extensió de la temàtica a punts com la mort de l'home i la pregària. Les pàgines finals tornen a subratllar el fet d'haver superat la definició clàssica i d'haver col·locat la problemàtica sobre l'home en una perspectiva dinàmica (629).- J. P. E. [16.859-16.860

Marc EGEA I GER, *Fe y razón en Ramón Llull*, dins «Sapientia», LV (2000), 385-396.

L'autor es proposa de subratllar la importància que té la relació entre els dos conceptes del títol en l'obra de Ramon Llull; estableix doble punt de partida: l'objectiu final de la conversió dels infidels; i la triple actuació de l'ànima (recordar, entendre i estimar Déu) i l'estructura del raonament. En funció d'aquestes dues bases entrarien les raons necessàries en el camí d'entendre Déu. Quant a la fe, aquesta, en un grau mínim, també es troba en jueus i musulmans (existència de Déu, idèntic a les seves dignitats; i creació del món, on es troba el reflex de Déu i de les seves dignitats). A base d'aquests pressupòsits, Llull intenta demostrar a jueus i a sarraïns la Trinitat de Déu, la creació del món i que aquest reflecteix i demostra l'acció Trinitària (388). La fe, encara, dona coneixença d'allò que és més enllà de l'abast de la intel·ligència humana i és necessària per a

entendre els misteris de la fe catòlica. La fe, doncs, és la realitat més important i es troba en pla superior al de l'enteniment (389). L'anàlisi del capítol 145 del *Llibre de contemplació* presenta fe i raó com a dues realitats complementàries, respectivament més arrelades, però comunicant-se, en les potències de l'ànima (390-391). La fe seria necessària al cristià per a entendre els misteris i les raons al no cristià, no sols per a entendre els misteris, ans també per a entendre per què els ha d'acceptar (392). En Llull la fe hauria progressivament passat davant les raons, i alhora hauria estat acceptat l'ús de la força (393). Les darreres pàgines contextualitzen Llull en relació als pensadors passats, als contemporanis i als posteriors (393-396).- J. P. E. [16.861

Lluís CABRÉ, *Homilètica lul·liana: context i públic a l'ombra de l'art*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 3-22.

Les primeres pàgines resumeixen l'esforç realitzat durant la Baixa Edat Mitjana per a oferir obres d'ajuda als predicadors; Llull, en canvi, hauria insistit en l'aplicació de l'art també en la predicació; però l'autor «pretén modular una mica aquesta visió» (6), assenyalant no sols el lloc que el mateix Llull reconeix als ,exempla / eximplis' ans encara que aquests han d'ocupar la primera part del sermó, seguida de les consideracions morals o doctrinals ,artístiques' (7-10). El sermó lul·lià no era una peça alternativa del normal, i l'acceptació del ,thema' quan els heterodoxos en prescindien demostraria que Llull homologa el seu camí peculiar dins els canons usuals d'instrument tant doctrinal com moral (11-13); per això, les obres homilètiques darreres integren tant els elements comuns com les formes expositives proòpies de l'art' (14-17). Hi ha bibliografia (19-21).- J. P. E. [16.862

Miguel LLUCH BAIXAULI, *Claves de la antropología y la ética de Ramón Llull en sus sermones sobre el Decálogo*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1097-1115.

L'autor comença recordant les explicacions del decàleg en la tradició cristiana (1097-1098); després presenta el decàleg com a base de la doctrina moral lul·liana, que és la submissió de l'home a Déu (cf. 1112-1113), ací exposada a l'abast del poble, començant per una formulació de cada manament reduïda a l'essencial, en la qual s'han introduït els elements inclosos per la tradició cristiana (1099-1102); l'explicació de cada manament és ocasió de recordar temes bàsics de doctrina lul·liana: dignitats (1102-1104), antropocentrisme amb potències de l'ànima (1104-1106 i 1109), entre les quals destaca la voluntat (1107-1108), primera i segona intenció, aplicable al sentit de la festa (1110-1111) i crítica dels errors contraris, en particular de l'averroisme (1113-1115).- J. P. E. [16.863

Marielle LAMY, *L'Immaculée Conception: étapes et enjeux d'une controverse au Moyen-Âge (XII-XV siècles)* (Collection des Études Augustiniennes. Série Moyen Âge et Temps modernes, 35), París, Institut d'Études Augustiniennes 2000, 676 pp.

En dos punts d'aquest llibre trobem pàgines que recauen en el nostre camp: en parlar de Pere Pasqual i de Ramon Llull (326-336); i en ocupar-se de les controvèrsies protagonitzades pels dos dominicans Joan de Montsó i Nicolau Eimeric (562-586). Si en relació a Pere Pasqual l'autora, tot i no conèixer bibliografia recent, no acaba de veure clar quina realitat històrica hi havia darrere aquell nom, però reporta paràgrafs d'obres que li han estat atribuïdes (*Istòria de sancti Lätzer, Contemplació del dimecres sant i Disputa contra els jueus*), segons els quals, per gràcia especial, Déu ,volch-la [la futura Mare de Déu] reservar del pecat original' (329, nota 10); quant a Ramon Llull, recordades les posicions entorn la seva prioritat o no en relació a Joan Duns Escot, recull la declaració de l'*Arbre de ciència* «...nostra Dona fo concebuda sens peccat» (332, nota 24) i sobretot es deté en el capítol 96 de les *Quaestiones Attrabatenses* del 1298, que resumeix bo i transcrivint-ne fragments, i on veu ,divers arguments de convenance' (333-335, en

particular 333) [sense adonar-se que els raonaments de Llull han d'ésser llegits i compresos a l'interior dels principis de l'*Art* i en concret ací dins el joc dels principis absoluts i relatius]. Quant a les controvèrsies de darreries del segle XIV [saltant-se, doncs, algun text d'escola lul·liana primerenca com el *Llibre de ,Benedicta tu in mulieribus'*] l'autora recorda les polèmiques protagonitzades per Joan de Montsó a la Universitat de París, transformades en problema d'ortodòxia davant el tribunal del bisbe de la ciutat i davant el del papa a Avinyó, amb intervenció dels més prestigiosos teòlegs del moment (Joan Charlier de Gerson i Pierre d'Ailly) i amb sentència contra el dominicà (562-575), i la campanya de Nicolau Eimeric contra els puríssims, en general lul·listes, sense oblidar l'impacte de l'edict de Joan I declarant festiu el dia 8 de desembre en tots els seus regnes i terres (575-586); en ambdós casos les repercussions en els Països Catalans foren immediates i considerables per la resposta teològica a càrrec de Francesc Martí, de Joan Vidal i del lul·lista Ramon Astruc de Cortielles; per la implicació de la temàtica puríssima en les lluites entre lul·listes i antilul·listes encapçalades per Nicolau Eimeric, i pel protagonisme de la casa reial i de les capitals a favor de la doctrina i de la festa de la Puríssima. La darrera intervenció catalana medieval en el tema fou la campanya a favor de la Puríssima dels anys 1415-1432 en els concilis de Constança i de Basilea a través de l'emperador Segimon d'Hongria; l'autora recorda com ha estat possible de reconstruir tot el conjunt d'instàncies i tractats [publicats en aquest anuari, III (1984), 59-191] i la insistència en la institució de festa universal a honor de la Puríssima (591-594).- J. P. E. [16.864

Harvey J. HAMES, *Ramon Llull y su obra polémica contra los judíos*, dins «Misc. Muñoz», 317-344.

Després d'un resum biogràfic de Llull (320-321), l'autor precisa la situació de la ,coexistència' tant des de la pressió de la comunitat cristiana com des dels problemes interns dels calls, amb el refús jueu del pensament de Maimònides i les seves repercussions polítiques (322-323); també reflecteix la varietat de valoracions d'autors actuals entorn la posició de Llull davant els jueus (324-326). En les pàgines següents, l'autor s'encara amb diverses obres lul·lianes, començant pel *Llibre de meravelles* i el *Blanquerna*, en els quals critica la permissivitat cristiana en relació als jueus (326-329); centrat després en la confrontació doctrinal, el seu interès s'adreça a la qualificació intel·lectual del jueu, punt en el qual Llull limitaria l'interès de la disputa a aquells que són capaços de copsar les raons dialèctiques de l',art' lul·liana (329-331), raó per la qual ell considera ineficaces les discussions basades en l',autoritat' de l'Antic Testament (333) i proposa alternatives sobretot en els llibres de diàleg fictici (*Llibre del Gentil*, *Liber Tartari*), insistent, però, en la permissivitat cristiana. Ell propugna i practica la predicació en sinagogues [cf. ATCA, XX (2001), 907, núm. 15830] en la qual exposa la seva teologia trinitària i la força de la ,demonstratio per aequiparantiam' per a fer acceptar la UniTrinitat cristiana, alhora que en general el tracte als jueus és atent, sense, però, excloure l'ús de l'autoritat civil per a obligar-los a escoltar-lo i a contradir-lo (337-343).- J. P. E. [16.865

Lynn D. CATES, *Lull's Modal Voluntarism*, dins *Medieval Logic*, 405-409.

L'autor concentra la seva atenció en l'explicació lul·liana de possible i impossible en el *Liber de possibili et impossibili*, del 1310, i transcriu la definició i el llarg paràgraf corresponent (405-406). Si en Déu ,ad intra' no hi pot haver ni possible ni impossible, ,ad extra' Ell ,causat possibile et impossibile', i en concret l'impossible «quia vult hoc esse impossibile» o almenys «quod Deus posset absolute, et vult hoc non esse ordinate» (406); en conseqüència, Cates es pregunta si segons Llull Déu pot fer una taula rodona quadrada, que ell qualifica de ,Meinongian object' (407), i doncs, si es pot saltar el principi de no-contradició, i quines raons tingué Llull per a apuntar-se a aquest ,modal voluntarism'.- J. P. E. [16.866

Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. A cura d'Albert SOLER amb la col·laboració d'Anna ALBERNI i Joan SANTANACH (Textos i estudis de Cultura Catalana, 61), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 456 pp.

Aquest llibre és bàsicament una traducció del publicat en anglès a Oxford, At the Clarendon Press 1971. Però tal com diu l'autor en el prefaci [en el qual reconeix la meua indicació d'un manuscrit de Chartres, que agraeixo, a la qual ara s'ha d'afegir la del ms. 96 de Clarmont Ferrand, francès pels quatre costats i de la primeríssima hora], trenta anys després de l'edició original el mateix autor presenta una revisió de l'obra, tal com demostra no sols la bibliografia essencial, ajornada (11-15), sinó multitud de notes, d'entre les quals, a tall només d'exemple, crec poder assenyalar la 198 de les pàgines 125-126. En les pàgines del *Prefaci* l'autor es reafirma en les seves conviccions entorn els contactes de Ramon Llull amb la cort francesa i Felip el Bell (6). En aquest volum [en el qual són publicades les tres lletres de Llull al rei de França, a un prelat del consell reial i a l'estudi de París], crida particularment l'atenció el capítol segon de la primera part, dedicat justament a les visites de Ramon Llull a París i a les seves relacions amb la cort de Felip el Bell, ni que només fos perquè representa una revisió del tema que té en compte les aportacions dels darrers decennis, sobretot les procedents del món anglosaxó (73-163).- J. P. E. {16.867

Jaume de PUIG I OLIVER, *Un Domènec Llull de 1341, descendent de Ramon Llull?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 507-509.

És publicat en aquestes pàgines un document de la sèrie *Communium* de l'ADB, relatiu a un Domènec Llull a Mallorca, que podria ésser l'anella que enllaça els Llull de principis del segle XIV amb aquells del segle XV, que ja formaven part del patriciat urbà de Ciutat de Mallorca [cf. la recensió del *Diplomatari lul·lià* en la secció corresponent d'aquest volum].- J. de P. {16.868

Dominique de COURCELLES, *Note sur le lullisme en Italie à l'époque d'Alphonse le Magnanime (1416-1458)*, dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 71-80; i dins XVI Congresso Corona, II, 1383-1400.

Una primera part recorda les successives estades de Ramon Llull a Itàlia entre el 1283 i el 1314 i els intents relacionats amb les mateixes (72-75). La segona part refa la trajectòria dels mestres de l'Escola Lul·liana de Barcelona, primer a Mallorca/Randa (Joan Llobet) i des dels dos llocs a punts diversos de la península italiana, sobretot la protagonitzada a Pàdua per Joan Bulons i fra Joan Ros, i recorda manuscrits copiats a Itàlia durant aquells anys (76-80).- J. P. E. {16.869

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Ramon Llull: su santidad y martirio. Referencias bibliográficas (1491-1750)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 65-78.

El present article es basa en un procés del 1751 destinat a provar el martiri a base d'una cinquantena de textos impresos entre el 1491 i el 1750 [la numeració salta del núm. 12 al 19: 68-69], i de quatre documents inèdits, aleshores conservats en el convent de Sant Francesc de Palma de Mallorca, en els quals Ramon Llull és qualificat de doctor il·luminat, de mestre diví o simplement de diví, de sant (amb els dos qualificatius separats de ,beatus' i de ,sanctus') o de sant i màrtir alhora; també són recordats els manaments papals de no atribuir els darrers qualificatius a qui no els són reconeguts per la Seu Apostòlica (73/36 i 74/42).- J. P. E. {16.870

Josep HERNANDO, *Escoles i programes acadèmics a la Barcelona del segle XV. L'escola de mestre Ramon Llull i l'ensenyament de disciplines gramaticals i d'arts*, dins «Misc. Riu», I, 633-662.

L'escorcoll sistemàtic dels protocols notariais barcelonins realitzat per l'autor [cf. ATCA, XII (1993), 141-171; i XVI (1997), 131-298; i encara en el terç dels articles d'aquest volum], li ha posat a les mans documentació, de la qual ací dóna a conèixer la relativa a escoles 'privades' (entre les quals, la de Mestre Ramon Llull), als programes escolars amb l'afegit de l'acta notarial de l'examen d'un 'magister in artibus' (634). Les dades són aplegades en les pàgines 634-636 (societats per a l'ensenyament), 637-638 (de Mestre Ramon Llull), 639-641 (programes d'ensenyament) i 641-642 (acta d'examen de magisteri en arts). Segueix la transcripció de dos contractes de societat per a l'ensenyament, dels anys 1425 i 1455 (642-646), de dotze relatius a les Escoles de Mestre Ramon Llull (646-660) i l'acte d'examen del [també lul·lista] Gabriel Desclapers per al magisteri d'arts, 1462 (660-662).- J. P. E. [16.871

Gabriel RAMIS, *Historia de la Causa de Canonització del Siervo de Dios Ramón Llull llamado Beato (1232c - 1315)*, dins «Analecta Tertii Ordinis Regularis», 31 (2000), 307-325.

Presentació esquemàtica dels fets que des de mitjan segle XIV fins als nostres dies han constituït la història de la Causa de Canonització de Ramon Llull, història que l'autor divideix en quatre etapes: la primera inclou les controvèrsies entorn l'ortodòxia lul·liana des de Nicolau Eimeric a la Contrareforma amb les posicions oficials de les successives autoritats civils, constantment favorables a Llull (308-313); la segona inclou els fets entorn el primer procés diocesà dels anys 1612-1613 (313-314); la terça va de mitjan segle XVII a la segona meitat del XVIII, durant el qual coincidiren el segon procés diocesà (1747-1749), amb les exposicions i decisions negatives de Benet XIV, aplicades a Mallorca pel bisbe Juan Díaz de la Guerra (314-317); el període quart, coincident amb el segle XX, exposa les iniciatives de represa de la causa, definitivament reencaminada els darrers anys (317-322), d'on es dedueix la situació de la mateixa en aquests moments (323-324).- J. P. E. [16.872

M. Rita PAGNONI-STURLESE, *Lazar Zetzner, Bibliopola Argentinensis. Alchimia e lullismo a Strasburgo agli inizi dell'età moderna*, dins *Albertus Magnus und der Albertismus. Deutsche philosophische Kultur des Mittelalters*, von Maarten J. F. M. HOENEN und Alain de LIBERA (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, XLVIII), Leiden-New York-Köln, E. J. Brill 1995, 353-379.

D'entre els cent-trenta títols de la producció editorial de Zetzner (355-360), destaquen dos blocs temàtics: el lul·lisme enciclopèdic i el pensament alquímic posterior a Paracels, amb l'aplec de més de cent textos en els quatre volums del *Theatrum chemicum* (360-365), on ens trobem amb Arnau de Vilanova 'e, naturalmente... Lullo' (365), al qual dedicà les *Raymundi Lullii opera*, amb tretze textos, la majoria pseudolul·lians desconeguts o coneguts (Pietro Mainardi, *De auditu kabbalístico*; dues obres de Giordano Bruno i una de Cornelius Agrippa; i des de la segona edició l'*Opus aureum* de Valerio de Valeriis), amb quatre edicions entre el 1598 i el 1651 (366); el pròleg de Zetzner, en línia amb la valoració de l'art combinatòria feta per Bernat Lavinheta, resumeix l'art lul·liana en tres trets: oferir base per a totes les ciències; facilitar; i certesa absoluta (367-368). En anys successius publicaria la *Syntaxes artis mirabilis* de Pèire Gregori de Tolosa i la *Clavis artis lullianae et verae logicae* i el *Consiliarius academicus* de Johannes Heinrich Alsted (368); l'edició de l'*Explanatio compendiosaque applicatio artis Lullii* de Bernat Lavinheta, a cura d'Alsted, coronaria les edicions lul·lianes de Zetzner (369).- J. P. E. [16.873

Jordi MALÉ I PEGUEROLES, *Les Perles a la llum del Llibre d'amic e amat: anàlisi dels recursos de poetització*, dins «Anuari Verdager 1995-1996. Conferències. Ponències. Comunicacions, Crònica», Vic, Eumo Editorial 1999, 329-342.

[Cf. ATCA, XX (2001), 917, núm. 15.862]. L'autor es proposa de realitzar «una anàlisi dels principals recursos i procediments literaris de què es val [Jacint Verdaguer] ... a l'hora de glossar els articles del *Llibre d'amic i amat...*» (329); indicades les edicions del *Llibre...* que Verdaguer pogué tenir a les mans, l'autor assenyala que en algun cas, aquest es limità a escriure el text de Llull en forma de vers; en d'altres, 'poetitzà' el text introduint-hi elements nous, en d'altres, encara, recreà el text, sense que manqui l'ocasió en què el verset lul·lià fou 'pretext' (330-332: amb mostres textuals). Després l'autor esbrina «quins són els procediments concrets de manipulació de què es val Verdaguer» (332).- J. P. E. [16.874]

Joan Miquel MUT GARCIA, *La influència de Ramon Llull en el pensament de Joan Mascaró Fornés. Paral·lelismes en la concepció d'amor entre el Llibre d'amic i Amat i les introduccions de Joan Mascaró*, dins «Estudis Baleàrics», 68-69 (2000-2001), 81-102.

A base de correspondència i de l'article *L'orient i Ramon Llull*, del 1934 (82), l'autor es proposa d'establir la visió que En Mascaró tenia de l'obra i de la figura de Ramon Llull i l'influx del concepte d'amor del *Llibre d'amic e Amat* en el de l'autor modern. Mascaró admirava Llull per la seva alta espiritualitat (d'on, la predilecció per *Llibre d'amic e Amat*: 84-85), pel seu sentit pedagògic i pel fet d'haver estat el configurador del català literari. Per a Mascaró, espiritualitat i bellesa eren consubstancials, punt, en el qual s'empara sempre en Llull; contra el materialisme mecànic i el xoc dels blocs, només hi ha una guerra, «la guerra eterna per arribar a la victòria del Déu d'Amor» (88), en la qual guerra ell veia «un substrat comú referent a l'amor diví, que entroncaria el Bhakti Ioga amb el sufisme i, per tant, amb Ramon Llull» (91); ací comencen pàgines de fragments paral·lels del *Bhagavad Gita* i del *Llibre d'amic e Amat* (91-100). Hi ha bibliografia (101-102).- J. P. E. [16.875]

Pere-Joan LLABRÉS MARTORELL, *Ramon Llull en temps de Sínode*. Conferència pronunciada al Saló d'Actes del Col·legi de Sant Francesc en la festa del beat Ramon Llull, el 27 de novembre de 1998 (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 27), Palma (Mallorca) 1999, 48 pp.

La coincidència cronològica de la festa del Beat amb la celebració del Sínode Diocesà (7), és ocasió a una reflexió dels problemes que s'hi presenten. En la biografia de Llull hi ha un concili, el de Viena, al qual ell presentà projectes, finalment aollits (10-11), però hi ha sobretot una visió de vida cristiana i d'Església que és adient de recordar en moments com aquells i que ací és formulada amb referències constants a obres lul·lianes, en particular a les escrites en llengua catalana: vigència de l'ordre entre primera i segona intenció, necessitat de valor, servei a l'Evangeli, conjunció de fe i raó, vida i funcions en l'Església; tot un programa entre bàsic i utòpic de reforma.- J. P. E. [16.876]

Albert G. HAUF, *Corrientes teològiques valencianes, s. XIV-XV: Arnau de Vilanova, Ramón Llull, y Francisc Eiximenis*, dins *Teología Valencia*, 9-47.

Els tres autors són estudiats sota el caire teològic i en continuïtat amb pàgines anteriors [resumides dins ATCA, XIX (2000), 879, núm. 14.915], on ho foren en tant que 'espirituals'. Arnau contraposa la teologia pastada de filosofia a la beguda directament de la contemplació de la paraula de Déu; la contraposició conduí a la polèmica entre ell i els 'thomatistes', d'una banda, però també a ampli influx damunt el poble, de l'altra (14-19). Ramon Llull, en línia amb sant Bonaventura, assenyala la 'necesaria proyección trinitaria' (21) de la realitat i, amb el *Llibre de meravelles*, la vivor d'una teologia que reproduceix els problemes sentits per tothom i els dóna resposta a l'abast de tothom (21-25), i amb l'*Arbre de ciència* desemboca en saviesa de vida d'altura teològica (26-29), en «programa de esfuerzo intelectual puesto al servicio de la primera intención

a través del cristocentrismo y de la devoción mariana» (29). La presentació d'Eiximenis comença centrant-se en el pròleg de *Lo crestià*: teologia és coneixement de la fe amb la vista posada en la conducció de la vida cristiana tant personal com comunitària (33-34); l'autor transcrivint extensos fragments del I i del III del *Crestià* exposa la crítica d'Eiximenis a la preponderància de juristes en el govern de l'Església i propugna la superioritat dels teòlegs estudiosos i ,espirituals' en la línia d'Ubertino da Casale; sense negar la validesa de la teologia acadèmica resultat d'estudi seriós, insisteix en aquella que procedeix de la santedat de vida i de la contemplació (31-46: amb bon concepte d'Arnau de Vilanova: 43).- J. P. E. [16.877

Jaume MENSA I VALLS, «*En aquest centenar que ara corre fenirà lo món*». *Els darrers temps en autors catalans del segle XIV: Arnau de Vilanova i Ponç Carbonell*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000 = *Mil·lenarisme i utopia*), 569-584.

Resumida la situació dels estudis arnaldians fins al 1999, l'autor presenta en aquestes pàgines «les tesis contraposades d'Arnau de Vilanova i Ponç Carbonell en el context de les idees apocalíptiques a la Catalunya del segle XIV. Arnau de Vilanova afirma que és possible, útil i convenient conèixer per endavant els darrers temps, i que aquests són imminents; Ponç Carbonell, contràriament, ho nega. Intentarem veure si llurs tesis formen part d'una teologia general (joaquimita o no) de la història.» (570). Resumit el profetisme apocalíptic a la Catalunya del segle XIV (570-573), el missatge proximitista d'Arnau hauria pretès d'ésser el tro gros que havia de somoure les consciències endurides dels cristians i disposar-les a la lluita final contra l'Anticrist (573-575), sense elaborar una teologia pròpia, ans aprofitant elements justificadors tant de tradició augustiniana com més o menys pròxima al joaquimisme (575-577), d'entre els quals destaquen idees pròximes a la ,concordia' joaquimita (578). Ponç Carbonell, en canvi [cf. ATCA, XX (2001), 929, núm. 15905], en el *De mundi aetatibus et tentationibus et de Anticristo*, es limita a aplegar i seguir la doctrina dels Pares de l'Església i dels teòlegs anteriors, en particular l'augustiniana de les edats del món i la de sant Bernat sobre les quatre grans tribulacions de l'Església, sense que, ni les unes ni les altres permetin de saber per endavant quan seran els temps finals (579-582).- J. P. E. [16.878

Emili BALAGUER I PERIGÜELL, *Arnau de Vilanova. La medicina, la ciencia y la técnica en tiempos de Jaime II*, dins *Jaume II*, 13-27.

Les pàgines 13-19 contenen un conjunt de dades o comentaris sobre la situació científica de València, tant abans com després de la conquesta. Quant a Arnau, a base d'una bibliografia que només arriba al 1994 (25-27), recorda que es troba dins els plantejaments de l'escolàstica contemporània amb predilecció per les ,questiones disputata (!)', que contribuï a l'enriquiment dels coneixements mèdics traduint llibres de l'àrab i descobrint i impulsant el coneixement de Galè des de la seva càtedra de Montpeller, on confluïren l'escolasticisme i l'aportació àrab fins a dotar la facultat de nou pla d'estudis; i que els seus propis llibres hi contribuïren (20-23). Malgrat l'oposició oficial al seu missatge teològic, no mancaren a València seguidors de les seves doctrines sobretot espirituals; però amb el segle XV, els metges valencians miraren més a Itàlia que a Montpeller (24-25).- J. P. E. [16.879

Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *Scienze della natura e cura del corpo alla corte di Bonifacio VIII*, dins *Bonifacio VIII e il suo tempo. Anno 1300 e il primo Giubileo*, a cura di Marina RIGHETTI TOSTI-CROCE, Milano, Electa 2000, 61-64.

L'autor recorda l'interès científic entorn els problemes de la llum i de la visió durant la segona meitat del segle XIII en cort papal. L'altre camp científic cultivat en aquella cort fou la medicina (per al segle XIII són documentats vuitanta arquiates pontificis). Ací compareix Arnau de

Vilanova al servei de Bonifaci VIII, a qui almenys alleugerí els dolors del mal de pedra i en els primers temps del seu servei escriví el *De regimine sanitatis*. L'altre tema que interessava Bonifaci VIII fou el *De prolongatione vitae*, al qual Arnau respongué amb el seu *De conservanda iuventute et retardanda senectute*, i amb la teoria de l',humidum radicale' (63-64).- J. P. E. [16.880

Sebastià GIRALT, *Arnau de Vilanova i les propietats ocultes, de la màgia a la medicina universitària*, dins «V Història Ciència», 393-398.

El *Regimen podagre* «inclou un seguit de remeis que en l'actualitat ens poden sobtar pel seu caire màgic», raó per la qual l'autor esbrina en el *Speculum medicine* i en el *De parte operativa* «de quina manera són compatibles amb una pràctica mèdica que Arnau vol racional» (394). La primera obra, descrites les qualitats primàries i secundàries dels éssers compostos, vinculades a les quatre bàsiques, n'assenyala un grau terç, anomenat ,proprietat / virtus specifica / virtus occulta', només experimental pels seus efectes i, doncs, imprevisible i potser atribuïble a influx dels astres, sobretot a través de l'aire. Un cas concret, esmentat en el *De parte operativa*, podria ésser, entre d'altres, l'alienació mental, on el metge es troba perdut tant en l'etiologia com en el tractament (395). La mateixa teoria de les qualitats ocultes explica que el *De visis*, d'atribució dubtosa, accepti remeis ,procedents d'altres tradicions' tant avalats per ,autoritats', com de tradició popular. Però Arnau de Vilanova no sembla haver admesa la darrera font, car en casos d'aplicació de remeis dubtosos indica que el metge els ha d'experimentar (396). Hi ha bibliografia (397-398).- J. P. E. [16.881

Manuel Alejandro RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, Hesper, *el Vespro y el Vespertilio: Elementos de continuidad entre el milenarismo staufico y el ciclo profético del imperio aragonés*, dins *Jaume II*, 685-697.

En línia amb Marjorie Reeves, l'autor considera joaquimita tot text que suscita l'expectativa de la tercera edat (686) i que els seus principals introductors, en España' haurien estat ,los franciscanos catalanes' impregnats de joaquimisme i Arnau de Vilanova el capdavanter «de las ideas joaquinitas al sur de los Pirineos», les concepcions filosòfiques del qual haurien recolzat en la «,Tertia Aetas' anunciada por Joaquín de Fiore», amb els [pretesos] seus *De semine Scripturarum* de[pseudo-]Joaquim i l' *Expositio super Apocalypsi* (687) [el senyor Rodríguez, els coneixements del qual sobre Arnau es paren en Menéndez y Pelayo i en Josep M. Pou i Martí, sembla ignorar que el *De semine scripturarum* és d'un pseudo-Joaquim de Flore i que l'*Expositio...* no és d'Arnau de Vilanova, el qual mai no ha propugnat una ,tercera edat']; a base, doncs, d'unes obres [que no són d'Arnau de Vilanova] i del *Vae mundo in centum annos* [que tampoc no ho és, encara que per coincidència en previsions per al segle XIV Arnau la inclougués en el *De mysterio cymbalorum* {cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 102-103, líns. 940-988}], l'autor presenta un Arnau, propagandista de la Casa de Barcelona, el qual hauria aplicat a aquesta casa la figura, ,cargada de significado', del ,vespertilio' [que no és d'Arnau, sinó de l'autor del *Vae mundo...*, i a la qual Arnau mai no donà importància], figura que destinava la dita casa a la ,Monarchia mundi' (688); després haurien contribuït a la dita propaganda el *De statibus Ecclesiae secundum Apocalypsim*, el *Breviculum de concordia Veteris et Novi Testamenti*, el *De triplici statu mundi*, que segueix atribuït a Francesc Eiximenis, i Joan de Rocatalhada (691). Les *Cròniques* de Jaume I i de Ramon Muntaner s'haurien fet ressó d'aquelles perspectives d'àmplia dominació (694), empeltant així amb les ,profecies' favorables a la casa dels Staufen (689 i 695-697).- J. P. E. [16.882

Chiara CRISCIANI, Michela PEREIRA, *Black Death and Golden Remedies. Some Remarks on Alchemy and the Plague*, dins *The Regulation of Evil. Social and Cultural Attitudes to Epidemics in the Late Middle Ages* edited by Agostino PARAVICINI BAGLIANI and Francesco SANTI, Sismel, Edizioni del Galluzzo 1998, 7-39.

Les autores es pregunten si i fins a quin punt les referències a l'alquímia aportaren quelcom als intents de trobar un remei universal que permetés de vèncer la pesta després de l'experiència de la Pesta Negra. Trobem referències a Jacme d'Agramont (14, nota 2), en recordar que autors diversos consideraren aquell flagell un càstig de Déu; Arnau de Vilanova hauria obert camí per a trobar aquell remei extrem i momentani, el 'Vinum extinctionis auri' (16, noa 2); sobretot, ell mateix, o hauria estat l'única 'auctoritas' citada en la *Quaestio an lapis philosophicus valeat contra pestem...* (23-30), o un dels més escoltats en el *Tractatus de investigatione auri potabilis...*, l'autor del qual qualifica Arnau de 'doctor subtilis' i utilitza en particular el seu (autèntic?) *De vinis* per a establir doctrina sobre l',or potable' (31-35). L'autoritat d'Arnau era tal que [mort el 1311], anys després de la Pesta Negra Richardus Anglicus li atribuïa l'haver guarit de la pesta del 1348 el papa Innocenci [VI (1352-1362) (!)] (38, nota 3).- J. P. E. [16.883]

Daniele BARCA, *La prophetia tripolitana in Catalogna*, Roma 1996.

Daniele BARCA, *Alfonso il Magnanimo e la tradizione dell'immaginario profetico catalano*, dins XVI Congresso Corona, II, 1283-1291.

El llibre només m'és conegut per referència.

L'autor resumeix al començ de l'article el *Vae mundo in centum annis*, integrat per Arnau de Vilanova dins el seu *De mysterio cymbalorum*, i es fixa en el paràgraf dedicat a «Hispania, nutrix mahometicae pravitate», que ja suscità l'atenció de Joan de Rocatalhada i trobà acolliment entre els estrats directores de Catalunya. En el rei Alfons desembocava la personificació del 'vespertilio / rata-pinyada, en Enrique II Trastámara i l'herència dels Hohenstaufen; Rocatalhada també havia identificat el 'vespertilio' amb l'infant Ferran d'Aragó [que l'autor confon (1286) amb el rei Ferran I, quan aquell era fill d'Alfons el Benigne i de Leonor de Castella]. Eiximenis es fa ressò de la identificació de la rata pinyada amb el rei d'Aragó; amb l'infant Pere d'Aragó i amb Anselm Turmeda, formen la línia d'interprets de profecies en clau política (1286). Les darreres pàgines se centren en el ms. 336 de la Bibliothèque Inghimbertaine de Carpentras i en la seva datació (XV-XVI) i procedència, bo i subratllant la hipòtesi napolitana, car un dels texts eleva a figura escatològica el fill del rei Alfons, Ferrante de Nàpols, i el mateix rei (1287-1289).- J. P. E. [16.884-16.885]

Pascual TAMBURRI, Íñigo MUGUETA, *Navarra en una guerra europea. La estrategia capeta tras las Vísperas Sicilianas (1283-1296)*, dins «Príncipe de Viana», LXI (2000), 657-671.

Resumits els esdeveniments que, com a conseqüència de les Vespres Sicilianes, originaren la Croada contra Catalunya, els autors recorden que, ultra el front sicilià i el català, hi hagué també el navarrès (i encara el castellà), car els dos reis de França afectats (Felip III l'Ardit i Felip IV el Bell), aprofitaren la seva sobirania damunt Navarra per incidir en aquella guerra. La base documental es troba a París, BN, lat. 10.150 (d'on procedeix la recent publicació de Juan Carrasco i Pascual Tamburri, *Acta Vectigalia Regni Navarrae. Documentos financieros para el estudio de la Hacienda Real de Navarra*, I, 2, 2: *Registros de la Casa de Francia. Felipe el Hermoso*, Pamplona 2000) i Nouv. acq. lat. 81; i Pamplona, Archivo General de Navarra, Reg. 4 i 5 (667-668). Hi ha resum d'algunes dades com la presència de nombrosos contingents de gent de guerra a Navarra durant aquells anys, d'algunes de llurs operacions bèl·liques, arbres genealògics de les cases de França i de Barcelona (661-662) i croquis geogràfics de les dites operacions (664 i 668).- J. P. E. [16.886]

Andreas KIESEWETTER, *Die Anfänge der Regierung König Karls II. von Anjou (1278-1295). Das Königreich Neapel, Die Grafschaft Provence und der Mittelmeerraum zu Ausgang des 13. Jahrhunderts* (Historische Studien, 451), Husum, Matthiesen Verlag 1999, 650 pp.

[L'autor no és pas un desconegut en les nostres pàgines, i hom pot trobar resums de treballs seus en els volums XVII (1998), 671, núm. 12557; XVIII (1999), 876, núms. 13506-13507; i XX

(2001), 926, núm. J. El que ara ens ocupa és la seva tesi o ‚Dissertation‘ defensada el 1993 en la Universitat de Würzburg, resultat d'una recerca realitzada en un nombre considerable d'arxius i biblioteques dels diferents països afectats per l'estada o per l'activitat d'aquell rei, el primer lloc dels quals és ocupat per Barcelona, ACA (586-590); la recerca en fons inèdits és completada amb la utilització de fonts ja publicades (590-597) i pels estudis dedicats al tema (598-621). Els anys inicials del regnat de Carles II tant a Nàpols com a Provença coincideixen amb una de les èpoques més importants i decisives de l'existència de Catalunya: herència de la Casa de Hohenstaufen pel casament de Pere el Gran amb Constança, filla de Manfred i néta de l'emperador Frederic; les Vespres Sicilianes i l'entronització d'una branca de la casa de Barcelona a l'illa de Sicília, d'on, per aquest fet, n'era extromès Carles II d'Anjou; la consegüent deposició papal de la casa de Barcelona dels regnes i terres de la corona catalanoaragonesa, la concessió dels dits títols al rei Carles, i la Croada contra Catalunya amb la participació del rei de Mallorca contra el seu germà hereu i la pròpia casa de Barcelona, amb el final inesperat d'un nou David aterrant els Goliats del moment; l'extensió naval de la guerra per la Mediterrània Occidental; els intents d'arribar, si no a una pau definitiva, almenys a una solució que hi acostés; afegim-hi l'estada del rei Carles i dels seus fills presoners a Catalunya, la relació personal amb els dos grans intel·lectuals catalans del moment, Ramon Llull i Arnau de Vilanova, i la constant utilització de les *Cròniques* de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner: tot aquest conjunt de fets converteixen el rei Carles II d'Anjou en un dels protagonistes (ni que sigui en negatiu) de la història de Catalunya d'aquells anys. Val a dir que, ultra el protagonisme constant dels nostres reis (p., e., el de Jaume II) en tot el volum, cent-seixanta pàgines del llibre són dedicades a l'exposició dels dits esdeveniments i dels complicadíssims condicionants nacionals i internacionals que els emmarcaren (137-297): són les seccions 11-13 del volum, respectivament intitolades *Les operacions militars 1283-1284 i la batalla naval de Nàpols* (137-159); *La captivitat i les negociacions per a l'alliberament de Carles de Salern* (160-199) i *La política enfront d'Aragó i el problema sicilià* (200-297), subdividida en tres apartats: *Les negociacions de l'estiu del 1289 fins a l'acord de Brignoles-Tarascon* (200-240); *Les negociacions de l'estiu 1291 fins a l'elecció de Bonifaci VIII* (240-277) i *Els tractats d'Anagni i la confirmació de Vilabertran* (277-297). Afegim-hi dos croquis del Golf de Nàpols i de Gaeta després de les pàgines 153 i 206. En la part expositiva, ultra una narració documentada dels esdeveniments gairebé dia per dia amb la corresponent localització tan precisa com és possible, llegim la valoració positiva de l'objectivitat de Ramon Muntaner en la *Crònica*, tot i la seva clara simpatia per Jaume II (161); la detallada i documentada descripció de la batalla del Golf de Nàpols amb la desfeta de l'estol anjoí i l'empresonament del príncep hereu Carles de Salern amb un bon nombre de nobles provençals i francesos (149-159); la documentació sobre la traïció de Jaume II de Mallorca a la seva pròpia casa de Barcelona el 1283 (157, nota 9; 185, nota 9; 221, notes 3 i 5; 227, nota 2; 239, nota 2; 259, nota 2; ara s'hi ha d'afegir l'article de Giulio Battelli, citat en la pàgina 167, nota 26 d'aquest volum); els articles del Conveni de Cefalú per a la solució global del conflicte entre Jaume II i l'esmentat Carles (169), els de l'acord de Canfranc (190-192) i els del tractat de Brignoles (236); la proposta que la ‚croada contra Catalunya‘ porti el nom de ‚Croada pervertida / pervertierter Kreuzzug‘ (167, nota 3); la captivitat del dit Carles a Siurana (173-174). I ja sota el regnat de Jaume II, en la trobada entre els dos reis a la Jonquera, hom preveia el casament del nostre rei amb Blanca d'Anjou a confirmació de la pau, en la qual Sicília tornaria als Anjou i Jaume II (o el seu germà Frederic) seria recompensat amb el Regne de Sardenya (259-261). El darrer apartat explica les maniobres diplomàtiques farcides de jocs de sotamà, i, partint del nou protagonista que desfèu tot aquell embull, Bonifaci VIII, resumeix successió, contingut i aplicació dels acords d'Anagni, dels quals Jaume II hauria sortit ‚guanyador‘ i ‚triomfant‘ (291) per emprar les qualificacions de l'autor (277-297).- J. P. E. [16.887

Cristina MONTERDE ALBIAC, Mª Desamparados CABANES PECOURT, *Aragón en las cartas reales de Jaime II (1290-1300)*, dins «Misc. San Vicente», 521-554.

De l'ACA, *Canc.*, CRD, les autores han aplegat les que, datades en els anys indicats en el títol, fan referència a l'antic Regne d'Aragó: són dues-centes onze, ací resumides en reges; bon nombre d'elles afecten directament o indirectament catalans.- J. P. E. [16.888

Antoni RIERA I MELIS, *El context mediterrani de la primera fase del regnat de Jaume II (1291-1311): conflictivitat i canvis*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 183-205.

Una àmplia bibliografia tant catalana com forana, i la documentació inèdita de Barcelona, ACB, *Pia Almoïna*, recolzen l'objectiu de l'autor: «examinar la dinàmica socioeconòmica i política existent... a la vessant europea de la Mediterrània Occidental» entre la caiguda de Sant Joan d'Acre i el fracàs de la campanya d'Almeria. Les primeres dècades del segle XIV s'estengué per la Mediterrània una crisi agrària, que rebaixà els drets senyorials (185-192) i provocà en les ciutats crisis de creixement i tensions socials (193-202: assenyalen la llista de mercaders catalans actuant a Xipre segons els protocols notariais de Lamberto di Sambuceto, 194, nota 60: cf. ATCA, XVII (1998), 796-797, núm. 13014).- J. P. E. [16.889

Miguel MARZAL GARCÍA-QUISMONDO, *La perspectiva catalano-aragonesa de D. Jaime de Sicilia*, dins *Jaume II*, 417-444.

L'autor ha dedicat la seva tesi a la *Proyección de las Vísperas Sicilianas en la política peninsular española*, de la qual les actuals pàgines són un tast. L'embull d'interessos polítics que dominà l'escenari de l'Occident Europeu els dos darrers decennis del segle XIII, en el qual es veieren implicades totes les potències des de les Vespres Sicilianes fins a un primer besllum de pau en el Tractat de Brignoles, del 1291, és ací resumit bàsicament per documentació encara inèdita o ja publicada de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*; les primeres pàgines sintetitzen les línies bàsiques que emmarcaren aquells esdeveniments: l'expansió catalana per la Mediterrània, les imposicions dinàstiques tant la conflictiva en relació a Mallorca com la més efectiva en relació a l'illa de Sicília, on, la fórmula de corregència, destacava els drets de la casa Staufen (reina Constança) i alhora la vinculació amb la Casa de Barcelona (amb el futur Jaume II al costat de la reina mare), aquesta concretada en confederació dinàstica (417-427).- J. P. E. [16.890

José M. de FRANCISCO OLMOS, *Jaime II y la 'constitución' de la corona de Aragón*, dins *Jaume II*, 521-529.

Els estudis de constitucionalistes tant antics com moderns, les *Cròniques* i en particular la documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, sobretot en allò que, malgrat la prova a què sotmeté el sistema la defeció de l'infant Jaume i la seva substitució pel futur Alfons el Benigne, toca la configuració constitucional de l'hereu i de les seves prerrogatives com a tal, en primer lloc la de la procuració general automàtica i la del dret de representació, permeten de veure que el Primogènit posseïa «una capacidad de maniobra que no tienen ninguno de los herederos de los reinos de la Europa Occidental» (529). J. P. E. [16.891

Juan Manuel del ESTAL GUTIÉRREZ, *El itinerario de Jaime II de Aragón en la conquista del reino castellano de Murcia (1296-1301)*, dins *Jaume II*, 135-171.

Al començament, l'autor recorda els itineraris reials des de Jaume I a Martí l'Humà publicats abans del 1936 (136-137), informa d'haver acabat el de Jaume I, la publicació del qual ha ofert a una institució valenciana (140); per al de Jaume II de Catalunya-Aragó, del qual aquestes pàgines són un tast (141 i 145), s'ha valgut sobretot de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, font completada amb d'altres quan ha estat possible. L'actual itinerari, amb les dades cronològica i tòpica de cada document, amb la referència arxivística i breu regest del contingut, i encara amb anotacions complementàries a peu de pàgina, ocupa les 146-171, cosa que permet de saber on cada dia era present el rei en aquells anys tan moguts del seu regnat.- J. P. E. [16.892

Carles VELA I AULESA, Per ço com gran fretura és de vianda en la nostra host... *L'avituallament de l'exèrcit de Jaume II en la campanya de Múrcia (1296)*, dins *Jaume II*, 599-630.

L'objectiu d'aquestes pàgines és «aprofundir en diversos aspectes de l'aprovisionament de l'exèrcit catalanoaragonès» (599) els dos primers mesos de campanya, de mitjan abril a mitjan juny 1296, entre el setge d'Alacant i el d'Elx (600). Resumida la campanya de possessió del regne de Múrcia (601-603), amb particular atenció als problemes d'intendència d'una host en peu de guerra (603-607), arriba, a base de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, particularment el núm. 340, a conèixer els casos en què el rei hagué d'intervenir personalment a fi d'assegurar l'avituallament de l'exèrcit, no sols quant als aliments bàsics (pa, vi i carn), sinó també quant als complementaris com verdures i llegums, i quant a la compra i transport dels mateixos, per mar o per terra; es pot calcular que la dieta d'un home equivalia a 1'065 kg. de farina, 1'35 l. de vi, i 37'69 kg. de civada per al cavall (615). L'aprovisionament obligà a muntar una administració específica amb compradors, traguers, repartidors de racions, pagadors, etc. i, tot i que calgué solucionar situacions imprevistes, el sistema funcionà (630).- J. P. E. [16.893

Pedro Carlos PICATOSTE NAVARRO, *El caballero Berenguer de Puigmoltó, guerrero y funcionario al servicio de Jaime II*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 249-259.

Des del Penedès o la Segarra natal, el cavaller de Puigmoltó és recordat per Ramon Muntaner al costat de Jaume II en l'assalt al castell d'Alacant el 1296 fent d'armes, que meravella era' (250). Immediatament després entra en la confiança reial i el rei li encarrega tant activitats pròpiament bèl·liques, com guarda dels principals castells dellà Xixona (Oriola, Alacant, Elx), i el retribueix amb successives donacions de patrimoni (252-257), que al final de la vida li permeten de fer una fundació de quatre-cents sous anyals a Santa Maria d'Alacant (258). Tot és puntualment documentat a Barcelona, ACA, *Canc., reg.* i CRD. *Jaume II*, o en l'antic arxiu de la dita parròquia, *Libro antiguo de beneficios*.- J. P. E. [16.894

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *Los Santiaguistas del Reino de Murcia durante la ocupación aragonesa (1296-1304)*, dins *Jaume II*, 272-299.

La documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i CRD, *Jaume II*, d'on són transcrits ací sis lletres (295-299), permet de conèixer la línia política d'entesa menada pel rei, les vicissituds per les quals passaren durant aquells vuit anys les relacions amb els cavallers de l'orde militar de Santiago i el capteniment pròxim o llunyà d'entesa amb Jaume II, segons que existissin o no les perspectives de reintegració a Castella.- J. P. E. [16.895

Ordinacions de *Jaume II de Mallorca (1300)*, dins «Lluc», núms. 816-817 (maig-agost 2000), 3-11.

Reedició de les esmentades *Ordinacions per a l'establiment de pobles en la illa de Mallorques*, conservades a Palma de Mallorca, ARM, *Llibre del delmar del bestiar*, transcrits i publicades el 1945 per Joan Vich i Salom i Joan Muntaner i Bujosa; ací, de més a més, són publicades en transcripció moderna, en paral·lel amb el text medieval (3-8); segueixen les *Ordinacions de la vila de Felanitx* (8-11). L'edició d'ambdues *Ordinacions* és completada amb els articles següents: Gabriel Ensenyat, *Les Ordinacions de 1300* (12-14); Pau Cateura Bennàsser, *El reformisme medieval: les Ordinacions de Jaume II* (15-18); Jaume Andreu Galmés, *Les Ordinacions de Jaume II per a la creació de pobles a Mallorca: la planificació i la dotació urbana* (19-26); Antoni Mas i Forners, *Les Ordinacions de Jaume II: construir un país o administrant el patrimoni del rei?* (27-32); i Pere Fiol Tornila, *L'Església mallorquina medieval* (33-37).- J. P. E. [16.896

Maria VILAR BONET, *Els béns del Temple a la Corona d'Aragó en suprimir-se l'orde (1300-1319)*.

Pròleg de Josep M. SANS TRAVÉ (Estudis 28), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 210 pp.

Tesi doctoral de l'autora, presentada a la Universidad de Madrid el 1950, de la qual fins ara només havia publicat algunes pàgines (II, notes 4 i 5). La introducció és sobretot bibliogràfica (15-20), l'exposició es limita a la descripció dels béns, entre els quals es troben els llibres (105-107), [però té mancances tan clares com el fet de desconeixer les propostes de Ramon Llull tant abans com després de la supressió de l'orde]; allò que al cap de cinquanta anys resta vàlid és sobretot el recull documental, on són aplegats setanta-set documents, tots transcrits de Barcelona, ACA, *Canc. (CRD, Reg. Templariorum)* i *Reial Patrimoni. Mestre racional* (113-200). Hi ha taules de topònims (201-203) i d'antropònims (205-209).- J. P. E. [16.897

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *La supresión de la Orden del Temple en Aragón. Proceso y consecuencias*, dins *Órdenes Militares*, I, 379-401.

'Aragó' significa generalment en aquestes pàgines 'Corona catalanoaragonesa', alguna vegada 'Regne d'Aragó'. L'autor, que assenyalava el detall que els Templers eren de jurisdicció reial i no eclesiàstica (380), basant-se en documentació pràcticament tota ella de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, ja publicada o no, refà tota la trajectòria dels procés, paral·lel al de França, seguit pels Templers a casa nostra i els portà de la màxima confiança reial com a dipositaris del tresor (383), a una indecisió de Jaume II quant al camí a seguir, i, ja pel camí de la violència armada, a la resistència de les cases de Templers, més forta a l'Aragó i en el cas de Miravet (386-389), a l'extinció el 1312 en aplicació del Concili de Viena (389-390), a la liquidació dels béns del Temple, eficaçment controlada per Jaume II (390-394), a la creació de l'Orde de Montesa en el regne de València, amb els béns de Templers i d'Hospitalers (394-397) i de la Castellania d'Amposta a Catalunya (397-398).- J. P. E. [16.898

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Las relaciones entre la Orden de Montesa y la Monarquía en la Corona de Aragón bajomedieval*, dins *Órdenes Militares* I, 437-453.

L'autor, en temàtica d'ordes militars, constata la manca d'estudis globals o que abracin més d'un regnat. Ell, basant-se sobretot en la documentació de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i en Barcelona, ACA, *Canc., Pergamins*, assenyalades les dues característiques de la relació de Montesa amb la corona: vinculació de fidelitat i pes en els afers polítics valencians, ofereix una visió de conjunt en tres passos: de la fundació [cf. resum precedent] al Compromís de Casp, temps dins el qual aquelles característiques es concretaren en moments de perill, com el de la Germania contra la Unió el 1347 i els moments negres de la Guerra dels dos Peres (440-444); l'etapa central o de crisi, del 1382 al 1412, en què la corona es decantà a favor de les poblacions mirant d'assuaujar les pressions senyorials (444-448); i del Compromís de Casp a Ferran II, en què Montesa col·laborà amb els reis Trastàmara en la política italiana (449-452).- J. P. E. [16.899

Albert FAILLER, *Ferran d'Aunés gentilhomme catalán*, dins «Revue des Études Byzantines», 53 (1995), 327-336.

El dit Ferran era membre de l'estat major de la Companyia Catalana sota Roger de Flor, que el proposà a l'emperador Andrònic II per al càrrec d'almirall i l'amullerà amb una noia de família imperial. Les activitats de N'Aunés són conegudes per les cròniques de Ramon Muntaner i de Georgios Pachymères, els quals, però, no acaben de concordar, diferència agreujada pel fet que en un punt que l'afecta, la darrera fou mal transcrita pel seu editor. La primera part intenta de conjuntar les dues fonts d'informació per a les actuacions dels anys 1303-1305 (328-333); narra la mort d'Aunés en els avalots posteriors a la traïció en la qual fou assassinat Roger de Flor; restava un germà seu, el nom del qual és desconegut, i del qual hom només sap que seguí al servei de l'emperador,

però no n'és sabut res més perquè el text ha sofert una important llacuna: «deux chapitres entiers ont été perdus, ainsi que des fragments de deux autres chapitres» (336).- J. P. E. [16.900

Francisco de MOXÓ Y MONTOLIU, *¿Torrellas o Torrijos? En torno a la ubicación de la sentencia arbitral de 1304*, dins *Jaume II*, 643-649.

Documentació d'ACA, recentment publicada per M. Àngels Masià de Ros, coincideix amb la publicada per d'altres a donar la grafia de 'Torrijos' en la datació d'actes de l'any 1304, del mes d'agost i del mateix 8 del dit mes, en què és datada i localitzada la coneguda sentència de delimitació entre el regne de Castella i els d'Aragó i València. L'autor es manifesta perplex pel fet que Jerónimo Zurita es decidís per 'Torrellas' i exposa hipòtesis diverses d'explicació; la seva és que el lloc es deia Torrijos, que pràcticament desaparegué durant el segle XIV i que fou rehatat amb el nou nom.- J. P. E. [16.901

Pedro Carlos PICATOSTE NAVARRO, *Intereses transalpinos de Jaime II en la conquista del Reino de Murcia. La donación de los calatravos al infante Juan en 1304*, dins *Jaume II*, 457-464.

En apèndix és transcrita d'ACA, *Canc., reg.*, la lletra del Mestre de l'Orde de Calatrava, del 1304, donant a l'infant Joan d'Aragó, per tot el temps de la seva vida, els fruits i drets de l'orde en una llista taxativa de poblacions de la Puglia, el Principato i la Romània, amb acta de possessió dels mateixos pel delegat de l'Infant (463-464). L'altra documentació sobre l'afer, que acompanya l'acta publicada, és al mateix arxiu i sèrie, registre 235 (460-461); fa constar la particular simpatia entre el rei i el mestre de Calatrava, i ja el títol fa pensar en les campanyes de Múrcia [però la localització de les dites poblacions en la zona meridional de la Península Italiana fa pensar en una posició del mestre favorable als nostres reis en la guerra posterior a les Vespres Sicilianes].- J. P. E. [16.902

Agustín BERMÚDEZ AZNAR, *Una perspectiva jurídica sobre la donación del reino de Murcia a Jaime II de Aragón*, dins *Jaume II*, 65-78.

La possessió del Regne de Múrcia es basava en una donació reconeguda pels afectats com a font legitimadora de la nova sobirania. L'autor, a base de la documentació arxivística ja publicada, es fixa en aquell acte de donació, repetit els anys 1289 i 1296, i l'analitza tant des de l'acció del donant, Alfonso de la Cerda, entorn la legitimitat de la qual veu 'abundantes y no fácilmente resolubles problemas' (67-72), com des de l'acceptació de Jaume II (73-78), en la qual potser l'únic element dubtós podria ésser la manca de 'naturalesa', entorn la qual, però hom no mirava massa prim a Castella (72); en canvi, foren normals tant l'acceptació del nou regne per part de Jaume II com la presa de possessió i l'exercici de la nova sobirania, un dels extrems de la qual fou la *Compilatio Fori Regni Murcie*, que tenia com a dret supletori els *Fori Regni Valentie* (77, nota 61). [Sembla mancar un extrem, en aquells moments important: la confirmació papal tant de l'agregació del 1296 com de la partició final del 1304].- J. P. E. [16.903

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Activitat piràtica entre catalano-aragonesos i castellans a la Mediterrània Occidental durant el regnat de Jaume II*, dins *Jaume II*, 445-456.

L'autora comença recordant la trajectòria de les relacions oficials entre la corona de Castella i la de Catalunya-Aragó des del moment en què Jaume II, tot just encetat el seu regnat damunt la Confederació, signava a darrers de novembre 1291 el tractat de Monteagudo-Sòria que confirmava les mútues fronteres estatals; la incorporació de Múrcia el 1296 representà la renaixença del cors castellà, fins a la nova pau de Torrellas del 1304, que durà fins al 1312 després del

fracàs tant de la campanya d'Almeria com dels projectes matrimonials entre les dues dinasties. Els dos actes de pirateria comesos per castellans, resumits en aquestes pàgines, són documentats a Barcelona, AHCB, *Consell de Cent* (448-452); un de catalans, particularment complicat perquè un dels seus afectats era l'abat de la col·legiata de Jerez i l'afer arribà a cort papal, és conegut per l'ACA, *Canc. reg.* i *CRD. Jaume II*, caixa 50, on es conserva la declaració de béns robats al dit abat (455-456).- J. P. E. [16.904

Rica AMRÁN-TEDGHI, *El papel de Ceuta en la política exterior de Jaime II de Aragón*, dins *Jaume II*, 465-478.

Troblem en aquestes pàgines una informació general del comerç que els mercaders europeus feien a Ceuta, tant d'importació com d'exportació, i resum de les notícies sobre contactes diplomàtics entre Jaume II i els successius reis de Marrocs, sobirans de Ceuta, amb transcripció dels dos textos, ja publicats, del 1309 (471-475), en què el marroquí prometia ajuda contra el rei de Granada [ajuda que el text permet de comprendre que consistiria en l'atac al regne de Granada a Almeria, aleshores imminent] i del 1323, en què Jaume II demanava col·laboració, també econòmica en l'empresa de Sardenya (475-477); les dues lletres fan un recompte de les relacions diplomàtiques des d'un parell de generacions.- J. P. E. [16.905

M. Desamparados MARTÍNEZ SAN PEDRO, *Jaime II y la cruzada de Almería*, dins *Jaume II*, 579-598.

Allò que els cronistes digueren de l'expedició a Almeria del 1309 ocupa les tres primeres pàgines (579-581); segueix la descripció dels preparatius i del setge, i el seu relatiu fracàs (alliberació de tots els captius cristians i treva amb el regne sarraí de Granada) per la retirada del rei de Castella i per la manca d'ajut del papa, que s'inclinava pel projecte francoanglès d'expedició directa a Terra Santa (581-585). Segurament per fer accessible el *Llibre dels fets* de Jaume I a la cúria romana, Pere Marsili enviat a Climent V per a obtenir-ne l'ajut, n'emprengué la traducció al llatí (585-586).- J. P. E. [16.906

Josep BAUCCELLS I REIG, *L'enterrament de Jaume II a Santes Creus l'any 1327*, dins «Misc. Riu», I, 323-343.

La documentació aportada per l'autor permet de precisar tres detalls: dies de defunció i sepultura i hàbit amb què el rei fou sepultat. Hauria mort el 2 de novembre, segons document d'escribania reial per a la reina Elisenda de Montcada, ara a Pedralbes, Arxiu del Monestir, ací en part transcrit (326-327); la data és confirmada per Ramon Muntaner, per l'*Obituari de Pedralbes* i per Pere III el Cerimoniós i d'altres (327-330). Fou revestit de l'hàbit cistercenc, igual com la primera muller, Blanca d'Anjou (330). Quant a la data dels funerals i sepultura, desfeta la versió segons la qual només hauria estat traslladat a Santes Creus el 1410 (331-334), els documents avalen la data del 19 del mateix novembre (335-342). Un document de l'ADB, ací transcrit (342-343), demostra que el 14 del dit mes hom havia pres a Barcelona totes les decisions prèvies al trasllat de les despulles a Santes Creus.- J. P. E. [16.907

Milisenda FLORIANA, *I monasteri delle Clarisse in Sicilia nel XIII e nel XIV secolo*, dins «Collectanea Franciscana», 70 (2000), 485-519.

Les primeres pàgines reporten allò que des de segles els autors van descobrir en relació als dits monestirs de Santa Clara, entre els quals té particular interès l'estudi de Filippo Rotolo, *I Francescani e i re aragonesi in Sicilia*, dins «Miscellanea Franciscana», 61 (1961), 54-91, perquè as-

senyala fons documentals: Palerm, Archivio di Stato, *Regia Cancellaria* i *Protonotaro del Regno*; i Biblioteca Comunale (489, nota 19). A través de la dita documentació, repetidament citada, hom pot resseguir una línia de la política eclesiàstica tant de la reina Constança, muller de Pere el Gran, i de llur fill, Frederic d'Aragó, rei de Trinària, anys després de les Vespres Sicilianes, car alguns dels dits monestirs foren fundats per ells entre el 1294 i el 1320 (494-503 i quadre sinòptic: 515).- J. P. E. [16.908

Anne GILMOUR-BRISON, *L'elezione di Bertrand de Got (Clemente V) e l'incontro a St. Jean d'Angély: realtà o leggenda*, dins «Rivista di Storia della Chiesa in Italia», LIII (1999), 407-445.

Una de les narracions de l'elecció de Climent V a Perusa el 1305 més pròximes als esdeveniments és la de la lletra de Guillem Ramon d'Entença a Jaume II, conservada a l'ACA, *Canc.*, *CRD. Jaume II*, i publicada per Heinrich Finke (413-414); del mateix fons i de la mateixa publicació procedeixen nombre d'altres dades esparses per aquestes pàgines (421, 423, 425-426, 427-428, i 444).- J. P. E. [16.909

Lluís GIMENO BETÍ, *Lèxic ramader en documents valencians del segle XIV*, dins *Rural ramadera*, 460-497.

Les nombroses publicacions de documentació valenciana d'aquell segle aplegades en la bibliografia final (494-497) constitueixen la base del present estudi, en la primera part del qual l'autor recull no sols frases en les quals es documenten mots de tema ramader (bestiar, ramat, ganado, cabana), ans també aquelles en les quals figura el mot corresponent completat amb qualificatiu(s) o dins sintagmes; assenyalem l'ús repetit de 'mostrenc' en plural tant masculí com femení, tot i que les frases no són «recollides pels nostres diccionaris històrics» (466), on tampoc no es troba *'radiu' = 'errativum', «ço és sens guarda» (464-465 i 493); la segona part és dedicada a paraules de dret senyorial ramader, com 'herbatge, beuratge, carnatge, etc.' (470-478) o 'redonda, lligallo, devesa, bovalar i mallada' (478-490). Les darreres pàgines són dedicades a altres mots (490-492). Ultra els fins ara no registrats, d'altres resulten molt més antics d'allò que diuen els diccionaris històrics (493).- J. P. E. [16.910

Vicente GARCÍA EDO, *El efímero mandato de Guillem d'Erill, primer maestre de la Orden de Montesa (22 julio / 4 octubre 1319)*, dins *Órdenes Militares*, I, 589-606.

La base arxivística d'aquestes pàgines es troba a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Reg.* i *Bulles*, i a Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i València, ARV, *Clerencia. Protocol 895* (Protocol de Pere Llovet de Balanyà). Hi són reconstruïts els fets de constitució de l'orde, d'elecció del primer mestre i de problemes immediats per malaltia i mort d'aquest, amb les normes per a l'elecció de successor. Té un interès particular l'acta de l'11 d'agost 1319, en què el nou mestre detalla els deu documents o plects de documentació fundacionals rebuts de Jaume II, ací transcrita (600-602), i la confirmació de privilegis de la vila de Sant Mateu, 17 setembre (604-606).- J. P. E. [16.911

Alan FRIEDLANDER, *Processus Bernardi Delitiosi: The Trial of fr. Bernard Délicieux, 3 September - 8 December 1319* (Transactions of the American Philosophical Society, 86), Philadelphia, American Philosophical Society 1997, XII i 393 pp.

Alan FRIEDLANDER, *The Hammer of the Inquisitors. Brother Bernard Délicieux and the Struggle Against the Inquisition in Fourteenth-Century France* (Cultures, Beliefs and Traditions, 9), Leiden · Boston · Köln, Brill 2000, XX i 328 pp.

El primer títol correspon a l'edició del procés enantat contra el framenor occità, Bernat Deliciós, relacionat estretament amb aquella branca de la Casa Reial barcelonina que eren reis de Mallorca i amb Ramon Llull i Arnau de Vilanova, amb aquest en particular durant l'interregne pontifical entre Benet XI i Climent V, car el metge fou acusat d'haver col·laborat amb Deliciós en la mort per enverinament del papa difunt; el procés, parcialment copiat per Étienne Baluze durant el segle XVII en els mateixos arxius de Carcassona i d'Albi, és conegut per aquestes transcripcions conservades a París, BN, *Fonds Baluze*. L'edició nordamericana m'és coneguda per la recensió de la «Revue d'Histoire Ecclésiastique», XCIII (1998), 118-121, signada per Michael Robson.

El llibre indicat en el segon títol comença recordant els predecessors en la lluita contra la Inquisició a Occitània, on som informats d'actuacions del futur bisbe d'Elna, Ramon Costa, des del 1272 a Carcassona, no pas favorables a la Inquisició (15-17). Tot el seu capítol sisè és dedicat al complot de Ferran de Mallorca (178-211), preparat durant els primers mesos del 1304 com a reacció a la negativa del rei de França a defensar la gent de la duresa de la inquisició (Tolosa de Llenguadoc, 25 de gener); dos punts d'aquest capítol entren en el nostre camp: l'itinerari de Jaume II de Mallorca, i del seu quart fill, l'infant Ferran, des de Montpeller, on havia rebut el rei de França, Felip el Bell, acompanyant-lo després fins a Nimes: durant aquelles jornades les autoritats municipals de Carcassona i d'Albi haurien ofert la corona del Llenguadoc a l'infant Ferran, després que el poble s'hagués alçat contra França (186-188); i el viatge de Bernat Deliciós al Rosselló l'abril del mateix any, en concret a Sant Joan de Pladecorts, per a informar el dit infant de les perspectives de complot (sobre el qual el framenor hauria donada més d'una versió en el procés consegüent), en realitat, però, per a caure l'infant i ell a les mans de Jaume II de Mallorca (201-207). No cal dir que la resposta del rei de França fou implacable (cf. 213, nota 2), i és normal de preguntar-se si i quan Jaume II de Mallorca informà del complot el de França, atès que hi era implicat el seu fill, però les dades no permeten de respondre en cap sentit (221-222); la sort posterior de Bernat Deliciós, almenys des que començà el pontificat de Climent V, hauria millorat gràcies al valiment d'Arnau de Vilanova amb el papa (230 i 249), ja que Deliciós és considerat partidari de les posicions espiritualistes d'Arnau, i a través d'ell es podia fer sentir en els ambients més elevats aquells primers anys del segle XIV (241-242); llurs enemics els acusaren tots dos de còmplices de la mort de Benet XI per verí, però l'autor és taxatiu: aquell papa «died of disease» (277-279). Deliciós hauria estat també en òptimes relacions amb Ramon Llull, qui li donà un llibre, potser l'*Ars brevis*, potser l'*Arbor scientie* (240). Tots tres són culturalment acompanyats per llur predilecció pedagògica pels símils d'intenció política protagonitzats per bèsties (125, 132-138).- J. P. E. [16.912-16.913]

Ferran SOLDEVILA (+), *De la política matrimonial d'Alfons el Benigne de Sardenya*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 31-39.

Text evidentment pòstum, presentat a la Primera setmana d'Estudis catalanoaragonesos i sards (Càller 1964): és un cop d'ull a la política matrimonial impulsada pels reis entre llinatges catalans i sards: els Bas amb els Arborea i amb els Torres, els Arborea amb els Montcada i els Rocabertí. L'autor es fixa sobretot en el matrimoni de Bonaventura, filla d'Hug III d'Arborea, amb Pere d'Eixèrica, besnét de Jaume I i Teresa de Vidaure, en temps d'Alfons el Benigne, rei que va mostrar un interès molt especial en aquesta boda, en va seguir de prop els preparatius i va contribuir a fer àgil la capitulació matrimonial. En apèndix són publicats dos documents del 1328, procedents de l'ACA, sobre donacions del rei Alfons al Jutge d'Arborea, i els capítols que havien d'ésser signats pels representants dels contraents.- J. de P. [16.914]

Paolo EVANGELISTI, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria minoritica. Strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XV sec.)* (Istituto Italiano per gli Studi Storici, 43), Nàpols i Bolonya, Società Editrice Il Mulino 1998, LII i 364 pp.

L'autor analitza el *Liber recuperationis Terrae Sanctae*, de Fidenzio da Padova, publicat el 1913 a Quarachhi per Girolamo Golubovich en el segon volum de la seva *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano*, 1-60, en el qual defensa que el dit autor medieval transvasa els principis, raons, figures i referències bíbliques pròpies de la primitiva literatura franciscana a la literatura específica dels tractats *De recuperatione Terrae Sanctae*. En el curs de l'estudi fa referència als paral·lels de Ramon Llull (cf. 356/II), i sobretot al *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis (cf. 353/II), al qual dedica les pàgines 113-122, on exposa que el concepte moral de 'largitas' és utilitzat per Eiximenis per a definir el sentit de l'activitat mercantívol; ell, basant-se en el sentit de l'encarnació i del sacrifici de Jesucrist, en les lletres de sant Pau que parlen del Cos Místic, i en la lloança de sant Agustí a aquells governants de l'antiga Roma que, restant personalment pobres, administraven grans riqueses a favor del bé comú, exposa que el mercader ha de cercar el màxim de profit econòmic, i alhora que a través d'ell la riquesa s'ha de repartir a tot el cos de la cosa pública cristiana (i no sols al Cos Místic de Crist, que és l'Església), arribant a la definició que «vera riquesa... és caritat e vera amor a bé comú».- J. P. E. [16.915]

Raquel MADRID SOUTO, Nieves MUNSURI ROSADO, *Libros, joyas y ornamentos de la parroquia de Santa Catalina de Valencia (1330)*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 403-419.

L'inventari dels béns mobles de la dita parròquia valenciana fou dreçat el juliol del 1330; es conserva a València, ARV, *Protocolos notariales*, núm. 2.758 i és ací transcrit (417-419: fotocòpia: 411); els diversos béns són reduïts a tres quadres sinòptics per a objectes litúrgics i llibres, per a indumentària i per a teixits litúrgics, respectivament (414-416). La llista de llibres litúrgics deu ésser significativa per a parròquies de ciutat: un capitoler i una consueta, dos evangelisters i dos llegenders, quatre missals, dos ordinaris, dos pastorals, un proser, un quadern de Santa Caterina i un de vides des sants, dos responders, dos saltiris i un ,virginari' (ofici o lectures sobre la Mare de Déu o d'alguna verge, com santa Caterina?).- J. P. E. [16.916]

Josep HERNANDO, *La obras de Santo Tomás de Aquino en la biblioteca de un jurista barcelonés del siglo XIV: Ramón Vinader, doctor en leyes (+ 1351)*, dins «Actas del IV Congreso Internacional de la Società Internazionale Tommaso d'Aquino», s. ll., s. d. (1999?), 1357-1366.

Cf. ATCA, XVII (1998), 849-850, núm. 13.198 [sense, però, que en les noves pàgines hi hagi transcripció de l'inventari].- J. P. E. [16.917]

Pere CATALÀ I ROCA, *Monsenyor de Morella (Apunts d'una traïció)*, dins «XL Assemblea Morella», 127-134.

Narració presentada com a transcripció textual, que sembla traduïda o directament del *Liber inquisitionis Jacobi Fornerii, episcopi Appamiarum*, o retraduïda de la seva traducció francesa.- J. P. E. [16.918]

José CHABÁS, «*Lo compta de la luna*». *Lunarios medievales*, dins «V Història Ciència», 335-341.

Els llunaris foren el gènere literari científic més estès, tant en còpies manuscrites com en edicions incunables i posteriors, on destaca el de Bernat de Granollacs, les dades del qual sobre sici-gies i eclipses «tienen un antecesor directo en las tablas de Jacob ben David Bonjorn», calculades per a Perpinyà (337); aquestes taules també es troben a El Escorial, Monasterio, &-IV-19 (338); els dos llunaris en llengua catalana del tipus de *Lo compta de la lluna* es troben a Barcelona, BU, ms. 68, i a València, BU, ms. 216 (338-340). Hi ha bibliografia (340-341).- J. P. E. [16.919]

Máximo DIAGO HERNANDO, *La 'Quema'. Trayectoria histórica de un impuesto sobre los flujos comerciales entre las coronas de Castilla y Aragón (siglos XIV y XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 91-156.

La 'quema' era l'impost percebut damunt mercaderies que passaven de Castella a la corona catalanoaragonesa o al revés; intentat i experimentat durant el temps de Jaume II, fou institucionalitzat el 1329 i tant els precedents com l'establiment i successives vicissituds consten per la documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg. o CRD*, ací constantment esmentada, ja que, com tota imposició fiscal, tingué per amdues bandes dificultats a l'hora d'ésser aplicada i sofrí intents constants d'excepcions sobretot a petició de les poblacions frontereres, que veien disminuir el comerç per culpa del nou tribut (99-105). La situació seguí durant els primers vint anys de Pere III el Cerimoniós (106-114), però en esclatar la Guerra dels dos Peres, durant els temps de conflicte declarat, el comerç era impossible i durant els períodes de treva era major el perill de robatoris, situació agreujada per la divisió a Castella entre el partit de Pere el Cruel i el d'Enric de Trastámara (115-119). Després del rei Cruel, hom arribà a una base sòlida en un acord del 1371 (120-126), però la conflictivitat entorn l'exacció de l'impost no s'estroncà (127-133); aquest donà unes sumes ací indicades (134-140). La voluntat política de Pere III propugnà la cessió a l'erari reial dels drets dels damnificats (aleshores, sis diners per lliura del valor del producte) i així les quantitats de la 'quema' entraven directament al reial patrimoni (141-142). Cap a les acaballes del segle, al Regne d'Aragó l'impost fou venut a perpetuïtat per quinze mil florins d'or (148), en el de València, en canvi, on era molt més important, seguí, fou replantejat i al final, rebaixat a tres diners per lliura, fou agregat als impostos percebuts per la Generalitat Valenciana, amb una quarta part per al rei (149-154). Per part de Castella, a finals del segle XIV hom volia la supressió de l'impost (143-148 i 155).- J. P. E. [16.920]

M. CRUSAFONT, Andreu VIDAL, *Els rals de Mallorca de Pere III (I de Mallorca), del fons de «Sa Nostra», Caixa de Balears*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 57-92.

A partir del 1300, Jaume II de Mallorca també revisà el sistema monetari i establí en fragment documental ací transcrit quins havien d'ésser «els tipus que s'havien de gravar en les seves monedes, així com les seves llegendes» (59); llur qualitat artística era considerable (60-61); amb la plena reincorporació a la corona catalanoaragonesa del 1343 canvià la inscripció (70), repetida en les successives sèries, ací analitzades (74-90, on hi ha reproducció fotogràfica de les peces). És transcrita en apèndix, de l'ARM, *Còdex de franqueses*, l'ordre de Jaume II de Mallorca establí l'encunyació de rals d'or i precisant-ne les característiques (90-92).- J. P. E. [16.921]

Rosa ALCOY I PEDRÓS, *El retaule de Santa Anna del castell reial de Mallorca i els seus mestres. Dels Bassa a Destorrents (1345-1358)*. Pròleg de Frederic Pau VERRIÉ (La Foradada, 56), Palma de Mallorca, J. J. de Olaneta editor 2000, 186 pp., de les quals quaranta (145-184) són de làmines.

Estudi d'història de l'art, que afecta l'atribució de nombre de pintures i miniatures de mitjan segle XIV a grans noms de l'art català. Entra en aquesta bibliografia per la seva base documental, que es troba en reculls d'autors diversos, d'entre els quals destaquen Antoni Rubió i Lluch, Josep M. Madurell i Marimon, i Gabriel Llopart i Moragas. Cinc dels documents o anotacions documentals, dels anys 1345-1360, són aplegades en les pàgines 117-120. Hi ha bibliografia (121-142).- J. P. E. [16.922]

J. Antoni IGLÉSIAS, *Un bifoli en pergami de la parròquia barcelonina de Vilanova del Vallès: el testimoni en català més antic del Llibre de conservació de sanitat de Joan de Toledo (s. XIV)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 389-428.

Copiat a mitjan segle XIV (409-410), conservat només en fragments, ací reproduïts (425-428; també ho són dos altres fragments per facilitat de comparació: 423-424), el text del qual, corresponent a part del capítol IX, el X i part del onzè (410), és ací transcrit amb la corresponent anotació crítica; l'autor el sotmet a estudi codicològic (405-409); recorda els *Regimina sanitatis* medievals, començant pel d'Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum*, conservat en seixanta-una còpies manuscrites completes i disset de parcials, traduït a sis llengües i al català dues vegades. Fou paral·lel l'èxit del *De conservanda sanitate* de Joan de Toledo (391-393), de la traducció catalana del qual es conserven dues còpies manuscrites, a Barcelona, BC, ms. 1829 (ms. Bisbal) (397-402), i el de la Biblioteca Vaticana, Barb. lat., 311 (403-405).- J. P. E. [16.923

Lluís CIFUENTES, *Tres notes sobre traduccions quirúrgiques medievals al català: I. Fragments d'un ms. en català de la Chirurgia de Teodoríc, reaprofitats en rel·ligadures del cinc-cents. II. Notícia d'una traducció catalana de la Chirurgia d'Henri de Mondeville. III. Una traducció catalana desconeguda de la Chirurgia parva de Guiu de Chauliac*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 561-609.

Edició de cinc 'fragmenta codicum' en pergami corresponents a un sol manuscrit de la traducció catalana de la *Chirurgia* de Teodoríc Borgognoni, copiat durant la segona meitat del segle XIV. La major part d'aquests fragments, repartits entre l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (3) i l'Arxiu del Monestir de Pedralbes, també a Barcelona (2), no havien estat identificats fins ara. El manuscrit original fou desmembrat durant la segona meitat del segle XVI molt probablement per un notari de la ciutat que actuava també com a escrivà de la comunitat de Pedralbes, ja llavors sota patronatge del municipi. La traducció que conté correspon a la versió 'esmenada' per mestre Bernat, conservada al ms. 342 de la Universitätsbibliothek de Graz (Àustria), la datació del qual potser cal fer més primerenca del que s'ha escrit aquí. És acarada amb la traducció de Guillem Corretger (ms. Esp. 212 de la Bibliothèque Nationale de París), es demostra que, tot i la proximitat cronològica entre ambdues, es tracta de traduccions diferents i es defensa la prioritat qualitativa de l'efectuada per Corretger.

A partir de la identificació d'una referència localitzada en un inventari de béns d'un balancer de la seca de Barcelona (d'altra banda de gran interès per a la història de la tècnica), actuat l'any 1461, dedueix la circulació en català, durant la baixa Edat Mitjana, de l'únic tractat de cirurgia de l'època del qual ignoràvem la traducció al nostre vulgar: l'interessantíssim text d'Henri de Mondeville (1306-1320). En recorda la penetració de l'original llatí a la Corona d'Aragó (1320), ja comunicada per J.-E. Martínez Ferrando i per Martí de Barcelona.

A partir de la consulta directa (microfilm) del text (exemplar únic a la biblioteca de la Hispanic Society, Nova York), és identificada l'edició impresa a Barcelona per Joan Rosembach i Carles Amorós l'any 1508 d'un text de Gui de Caulhiac traduït al català per Narcís Solà. Contra el que hom havia pressuposat, no es tracta de l'*Inventarium* (o *Chirurgia magna*) d'aquell autor, sinó del promptuari conegut com *Chirurgia parva*, l'atribució del qual al mateix mestre montpellerí sovint ha estat posada en dubte. La traducció catalana efectuada per Solà, un cirurgià format en medicina, és comentada (amb àmplies glosses als marges) i adreçada en un magnífic postfaci, que és transcrit en la mateixa nota, als cirurgians i barbers no llatínistes i sense formació universitària. Es proposa superar els dubtes que afecten el text original a partir d'arguments poc convincents per exclusivament internalistes, i entendre'l com una obra de joventut i pensada com a guia pràctica per a aquest mateix tipus de públic.- Ll. C. M. [16.924-16.925-16.926

Josep Antoni YSERN I LAGARDA, *Edició i estudi del Recull d'Exemples morals contingut en el ms. Sant Cugat 39 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 51-126.

Després d'algunes consideracions genèriques sobre l' 'exemplum' com a gènere literari i les investigacions de què ha estat objecte, l'autor estudia el *Recull d'Exemples morals* del ms. 39 del fons de Sant Cugat, ara a l'ACA: contingut, llengua i estil, amb atenció particularitzada sobre els exemples de tema meravellós, sobre l'altra vida i la salvació eterna, l'amistat, els exemples de tema marià i cinc fragments clarament homilètics. La conclusió és que l'exemplari no és traducció de cap altre recull precís anterior, encara que els exemples siguin tradicionals i hagin pogut ésser traduïts d'un a un. Tot el *Recull* sembla haver estat afegit com a complement circumstancial a la traducció catalana de la *Somme le Roi*, continguda al mateix manuscrit. Després el text és editat segons les normes de la col·lecció "Els Nostres Clàssics", seguit d'un comentari de cadascun dels tretze exemples, on es compara la versió editada amb d'altres conegudes per l'autor, i es ponderen les variants temàtiques de les diverses versions. Hi ha glossari selectiu i bibliografia.- J. de P. [16.927

Jaume de PUIG I OLIVER, *Alguns documents sobre Antoni Ginebreda, O. P. (1340?-1395)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 511-524.

La recent publicació de les actes dels capítols de la província dominicana d'Aragó ha proporcionat noves dades sobre Antoni Ginebreda, ací aplegades. De més a més són ací presentats i transcrits setze documents de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, relatius al mateix personatge, assenyalats però no publicats per Antoni Rubió i Lluch en els *Documents per la història de la cultura catalana mig-aval*, i tres trobats darrerament en el mateix arxiu.- J. de P. [16.928

Pilar PUEYO COLOMINA, *Licencias para pedir limosnas, con y sin indulgencias, otorgadas por los arzobispos de la diócesis de Zaragoza en la segunda mitad del siglo XIV*, dins «Misc. San Vicente», 683-707.

Les dites llicències es troben a Saragossa, Archivo Diocesano, *Registro de Actos Comunes*. El 1349 és documentada una concessió per a l'altar de Santa Bàrbara de Girona, repetida el 1387 (700, núm. 7; 705, núm. 40); i per al de les Onze Mil Verges de Cervera, aleshores bisbat de Vic, repetida el 1355 (701, núm. 12, i 702, núm. 23); aquest any per a Sant Jordi d'Alfama, bisbat de Tortosa (702, núm. 25); el 1387, per a la capella de Santa Eufrosina, en el claustre de la Seu de Barcelona (704, núm. 34), i per a Montserrat (704, núm. 35), aleshores bisbat de Vic (685-686).- J. P. E. [16.929

Fernando SERRANO LARRÁYOZ, *Un proyecto de embajada navarra a Cerdeña. Cuestiones alimentarias de un viaje a mediados del siglo XIV*, dins «Misc. Riu», I, 409-453.

A Pamplona, Archivo General de Navarra, *Comptos*, caja 12, es troben els *Conto et partidas de las expensas por Peyre de Rosas en el viaje... al Rey d'Aragón*, que recau en el nostre anuari pel fet de consignar el trajecte de cada una de les jornades o de l'estada a Barcelona, el cost dels allotjaments i de la manutació o d'altres despeses de persones o de bèsties, dia per dia. La transcripció de la part corresponent a Catalunya (Fraga-Barcelona i Barcelona-Alfagerín) ocupa les pàgines 425-430.- J. P. E. [16.930

Jaume de PUIG I OLIVER, *Notes sobre el manuscrit del Directorium Inquisitorum de Nicolau Eimeric conservat a la Biblioteca de l'Escorial (Ms. N. I. 18)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 525-560.

Descrit el volum, l'autor estudia les notes autògrafes d'Eimeric, una de les quals és una llarga addició sobre els errors dels lullistes, que en manuscrits i edicions posteriors fou incorporada al

text. Una altra nota és una llista dels condemnats per la inquisició (segurament el *Martirologi beguï*), víctimes que els grups espirituals i beguïns consideraven màrtirs sants i que l'inquisidor considera heretges justament condemnats. Són també transcrits els cent errors lul·lians del *Directorium inquisitorum*, per l'interès d'algunes variants pròpies d'aquest manuscrit, possiblement el més antic. Són transcrits en apèndix dos documents dels registres *Communium* de Barcelona, ADB, relatius a l'actuació de Nicolau Eimeric en els casos del jueu Astruc de Piera i del framenor Joan Lledó, sobre els quals hi ha referències al *Directorium*.- J. de P. [16.931

Gener GONZALVO I BOU, *El sepulcre d'Alfons el Cast a Poblet*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 957-962.

Per prescripció testamentària, el primer rei de Catalunya-Aragó fou soterrat a Poblet, on les seves despulles foren portades des de Perpinyà i després de col·locacions diverses, sota Pere III el Cerimoniós i per projecte d'aquest, fou fabricat el nou sepulcre per a aquell antecessor seu (958); la disposició de les sepultures reials anterior a l'exclaustració és coneguda per la descripció de Jaume Finestres, *Epítome histórico de el Real Monasterio de Santa María de Poblet*, manuscrit a Madrid, AHN, còdex 777B, ací resumit, i per la d'Antonio Ponz en el volum XIV del *Viage a España*; també pels gravats d'Alexandre de Laborde i de Francesc Xavier Parcerisa.- J. P. E. [16.932

Juan Manuel CACHO BLECUA, *La lengua de Juan Fernández de Heredia: una carta del Castellán de Amposta*, dins «Misc. San Vicente», 111-127.

Tot i que ja ho havia estat, la dita lletra adreçada a Pere III, el Cerimoniós, des d'Avinyó el 1364, en la qual l'informava de les dificultats del rei en cort romana i de les represàlies que aquesta preparava pel fet d'haver hagut de disposar el rei de béns eclesiàstics per les necessitats de la Guerra amb Castella, és ací transcrita (119-121); en les consideracions filològiques són assenyalades paraules o expressions catalanes (124-126).- J. P. E. [16.933

Carles PUIGFERRAT I OLIVA, *La venda de l'impost de bovatge de 1379-1384*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 51-90.

Després de la fallida econòmica del 1380-1381, la casa reial hagué d'alienar successivament drets reials entre els quals el del bovatge; l'autor es proposa «d'estudiar aquest procés d'alienació dels drets del bovatge per poder establir una cronologia precisa de les successives vendes» (52), a base de la documentació de Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, completat amb la de *Canc., reg.* (52 i 59). Les primeres pàgines resumeixen allò que hom sap dels fogatges des del 1118 al 1379 (53-58); quant al quinquenni 1379-1384, la raó de demanar fogatge era l'enèssima campanya militar a Sardenya amb una referència, en un primer moment, a una anada a Sicília (59-60), en una situació en què la banca Descaus-Olivella ja no podia avançar més diners a la casa reial, deutora de quantitats exorbitants (60-62); d'ací vingué la venda del drets de bovatge a redimir per les poblacions; tenim llista de vendes dels anys 1379-1380 (62-63), i resum de cada una de les operacions, concentrades en senyorijs eclesiàstics (66-74), on calgué solucionar problemes de fogatjament (64-65). L'operació donà unes 40.000 lliures (77-78); el deute reconegut només a la banca Descaus-Olivella era de 128.000 lliures (62). Són transcrits [sense indicació de font] en apèndix les llistes de termes i llocs inclosos en la venda general de bovatge dels bisbats de Girona, Vic i Barcelona (81-88).- J. P. E. [16.934

José CHABÀS, *Astronomía andalusí en Cataluña: Las tablas de Barcelona*, dins «Misc. Vernet», 477-525.

Publicades el 1962 per Josep M. Millàs i Vallicrosa, conservades a Ripoll, BM, les *Taules de Pere el Cerimoniós* han estat objecte d'estudis diversos, que s'han preguntat si eren realment noves o confegides a base d'altres. L'autor, basat en l'edició Millàs, es proposa «identificar, con la mayor precisión posible, la tradicion astronómica en que se insertan las tablas de Barcelona» (479); segueix l'anàlisi de cada una de les cinquanta-tres taules (480-515), d'on dedueix que es troben en línia amb l'astronomia andalusí, més en concret, depenen sobretot de l'*al-Muqtabis* d'Ibn al-Kammâd, també de l'*Almanac* d'Azarquièl, i que el redactor hauria estat Jacob Corsuno qui les hauria acabades el 1381 (520-521). Hi ha bibliografia (522-525).- J. P. E. [16.935]

David A. KING, Kurt MAIER, *The Medieval Catalan Astrolabe of the Society of Antiquaries, London*, dins «Misc. Vernet», 673-718.

Des del 1893 el dit astrolabi es troba a Londres, Society of Antiquaries; immediatament després, en publicà una descripció C. H. Reed, ací transcrita (688-700). Del 1993 ençà, els autors li han dedicades algunes recerques, que els portaren a una primera constatació: els noms dels mesos i els de les estrelles són en català, la col·locació de les coordenades coincideix amb les nostres ciutats (691-694), com també els horaris dels fenòmens atmosfèrics. Feta una nova descripció del conjunt i de cada un dels elements (675-678) i establerta la comparació entre les dites denominacions i les paral·leles en Ramon Llull i en literatura científica catalana medieval, fins a la traducció d'Egidi Romà, *De regimènt de prínceps* (688-690), arriba la datació a darreries del segle XIV (696). Segueix la llista dels astrolabis citats (701-705), la bibliografia (706-712) i sis reproduccions fotogràfiques de l'astrolabi català o d'algunes de les seves peces, i d'un de semblant, àrab/hebreu.- J. P. E. [16.936]

Josep BRUGADA I GUTIÉRREZ-RAVÉ, *Nicolau Eimeric (1320-1399) i la polèmica inquisitorial* (Episodis de la Història, 319), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1998, 94 pp.

Obra que pretén divulgar la biografia d'Eimeric i la seva actuació inquisitorial, a base d'una elaboració personal de la bibliografia i documentació diversa, que alguna vegada no ha pogut ésser ben contextualitzada ni ben emmarcada en les grans qüestions que agitaren l'època medieval, i particularment l'origen i desenvolupament de la singularíssima Inquisició.- J. de P. [16.937]

Klaus REINHARDT, *Nicolàs Eymeric, OP (+ 1399), inquisidor y exegeta: edición de dos textos selectos de su Postilla litteralis super evangelia*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1215-1236.

Nicolau Eimeric és ben conegut com a inquisidor, però desconegut com a exegeta; per això, l'autor presenta i publica ací dos fragments d'altres tantes *Postillae*: la lletra dedicatòria de la *Postilla litteralis super Matthaeum* i l'explicació de la frase «et tenebrae eam non comprehenderunt», del pròleg a l'*Evangelii de Joan* (I, 5b), de la *Postilla litteralis super Iobannem*. Resumida la biografia d'Eimeric (1216-1217), l'autor indica que les dites lletres introductòries continuen les interpretacions al·legòriques dels antics Pares de l'Església (1218); en tres punts, però, Eimeric es distancia de l'al·legoria: en avaluar la recerca del sentit literal de la Bíblia, en el fet d'assumir un cert sentit crític davant la tradició, i en la introducció del mètode de 'quaestiones' (1219-1222). La interpretació de la frase joànica aniria contra afirmacions atribuïdes als espirituals, refusades pel concili de Viena (1223). El text dels dos fragments promesos, transcrits de Barcelona, BC, mss. 1278.I i 1279, i l'anotació que els acompanya ocupa les pàgines 1224-1230 i 1231-1236.- J. P. E. [16.938]

Marielle LAMY, *Les Dominicains dans la tourmente: les suites de l'affaire Jean de Monzon*, dins *Religion et société urbaine au Moyen Âge*. Études offertes à Jean-Louis Biget par ses anciens élèves réunies

par Patrick BOUCHERON et Jacques CHIFFOLEAU. Préface de Pierre TOUBERT, París, Publications de la Sorbonne 2000, 177-200.

El 1387, en acabar el seus estudis a la facultat de teologia de París, Joan de Montsó en l'acte de graduació defensà que la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria era expressament contrària a la fe. L'afer s'allargà i complicà amb intervencions de l'autoritat eclesiàstica tant a París com a Avinyó, alhora que l'orde dominicà s'adheria a Joan de Montsó i el defensava. D'entre les intervencions posteriors contra Montsó és recordada la del nostre Francesc Martí (185-186); en aquell moment, la controvèrsia havia saltat fora les escoles i era tema popular (191): sentències inquisitorials contra Montsó i retractacions solemnes dels seus defensors es convertiren en espectacles públics, mentre Joan I de Catalunya-Aragó demanava una discussió del tema més equànime (198).- J. P. E. [16.939]

Josep PUIG MONTADA, *Francesc Eiximenis y la tradición antimusulmana peninsular*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1551-1577.

Les primeres pàgines resumeixen precedents de la visió que Eiximenis té de Mahoma: Al-Kindi, *Apologia*, amb les seves dues versions, la del musulmà i la del cristià (1553-1556), la del nuvolós bisbe de Jaén, Pere Pasqual, en *Sobre la seta mahometana*, ací resumit (1558-1562); i els tres autors catalans, Ramon Martí, Ramon Llull i Guiu Terrena (1562-1563). Quant a Eiximenis, l'autor recorda i resumeix les raons dels capítols 63, 96, i 98-102 del *Primer del Crestià*, que desqualifiquen creences sobre Mahoma i els seus pretesos miracles, en part seguint Vincencius Bellovacensis, *Speculum historiale* (1565-1568). Fins ara Eiximenis respira com els altres polemistes, però hi ha una part que li és pròpia: la comparació entre els aspectes polítics i pràctics de la ciutat cristiana i de la islàmica (1569-1574), en la qual (caps. 166-169 del *Dotzè del crestià*) exposa les condicions per a la convivència entre sarraïns i cristians: d'una banda, el reconeixement pràctic dels drets naturals de tota persona, com el de propietat, però de l'altra, insistència en aquelles limitacions establertes en les lleis eclesiàstiques com les *Decretals* [però el comentari d'Henricus de Segusio/Hostiensis no és el d'Innocenci IV/Petrus de Tarantasia: 1571, nota 126], amb la múltiple problemàtica entorn a casos concrets, o per les exigències de seguretat de la terra, però no acaba de veure clar si és llegut d'administrar el baptisme a infants d'infidels contra la voluntat dels pares (1570-1574). I no manquen lloances a virtuts col·lectives dels sarraïns, com la frugalitat o la netedat de i entorn les mesquites o la forma d'administrar justícia (1575-1577).- J. P. E. [16.940]

Agustín UÑA JUÁREZ, *Eiximenis: moral y moralidad en la gestión pública*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XXII (1995), 51-68.

Pres Eiximenis com a «exponente muy significativo de sus días», l'autor es pregunta si el gironí tingué consciència dels problemes plantejats en la primera meitat del segle XIV en el tema de la moralització de la realitat política i, en cercar la resposta, esbrina quina fou tant la personalitat d'Eiximenis com la seva doctrina sobre la moralitat de la cosa pública (53); la personalitat és resumida en aquestes frases: «hombre culto y franciscanamente bondadoso que ve en las cosas su parte mejor y presenta el lado radiante de todo aquello en lo que piensa, vive y cree» (59); la doctrina sobre la moralitat política és exposada resumint la *Doctrina compendiosa* (61-63) i el *Regiment de la cosa pública* (63-47) i sintetitzada en aquests punts: Eiximenis s'encara amb la realitat política des de l'angle moral, és a dir, des de les disposicions interiors de rectitud, base de l'activitat política; la reflexió s'adreça no als 'prínceps' sinó a tota la cosa pública, a la concreta de la ciutat de València, el benestar de la qual és vinculat als mercaders; per a ells i per a tots, el bé suprem és el bé públic o 'la cosa pública'; l'ètica del bé públic dibuixa la figura «de un nuevo hombre activo y emprendedor que demanda eficacia en vista del éxito y la prosperidad» (68).- J. P. E. [16.941]

Maria Teresa FERRER MALLOL, *Frontera, convivència y proselitismo entre cristianos y moros en los textos de Francesc Eiximenis y de san Vicente Ferrer*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1579-1600.

L'autora comença recordant les incomoditats provocades pel fet de la convivència entre cristians i musulmans en la zona ,dellà Xixona', on aquests eren tan prop del regne sarraí de Granada, incomoditats que es traduïren en limitacions a algunes de les llibertats dels sarraïns i es pregunta com veié aquesta situació Francesc Eiximenis (1580-1583). A continuació aplega i comenta fragments textuals del *Regiment de la cosa pública* o del *Dotzè del crestià* sobre els perills que podien venir de la convivència amb sarraïns, quan aquests no s'acabaven d'emmotllar en la nova situació i, de més a més, el regne de València era format per gent ,aplegadissa' (584-586); sobre el conflicte públic que representaven certes manifestacions musulmanes, com la crida a la sala [sobre el qual conflicte també legislaren els sínodes diocesans de València: cf. ATCA, XIV (1995), 342], el mateix Eiximenis insistia a cristianitzar la vida pública i en la consegüent transformació de la ciutat després de la conquesta (1587-1590), però també galejava la forma musulmana d'impartir justícia (1590). Les darreres pàgines combinen fragments del mateix teòleg amb les de mestre Vicent Ferrer sobre el comerç amb els musulmans (1592) i sobre les conversions forçades o sobre el baptisme d'infants contra la voluntat de llurs pares, punt en el qual les autoritats tant civils com religioses, aplicaven el principi del respecte a l'autoritat paterna, tot i que es presentaren casos conflictius (1593-1600).- J. P. E. [16.942

Curt WITTLIN, *Propbezeiungen in den Werken von Francesc Eiximenis: Ibr Einfluss auf Missionare in Südamerika und Rebellen in Spanien*, dins *Dulce et decorum est philologiam colere*. «Festschrift für Dietrich Briesemeister zu seinem 65. Geburtstag» herausgegeben von Sybille GROSSE und Axel SCHÖNBERGER, Berlin, Domus Editoria Europaea 1999, 793-812

En quatre dels seus llibres tracta Eiximenis de profecies, tema al qual dedica una dotzena de capítols, concentrats en dos temes: els pronòstics entorn l'anticrist i el monarca universal, punt en el qual insistiren els primers missioners d'Amèrica; i el del final de les monarquies i llur substitució per ciutats sobiranes, punt en el qual es recolzaren els Agermanats. Però el cas és que Eiximenis no sols desconfiava, ans negava la vigència de la profecia en el Nou Testament (794). Per això és estrany que en el *De triplici statu mundi* s'hagués aventurat a prediccions datades (795); Wittlin el data dos anys després del cometa Halley del 1378, en un moment en què Eiximenis treballava a Barcelona entorn el *Primer del Crestià*, en el qual deixa en ridícul l'infant Pere d'Aragó per no haver pogut confirmar els seus pronòstics i en canvi l'autor del *De triplici...* el recolza; Eiximenis, per la seva banda, eleva a principi general la seva doctrina en el capítol 56 del *Segon...*, el qual confirma teològicament i estilísticament les diferències entre els dos autors: per a Eiximenis, les profecies de l'Antic Testament ja s'han complert totes, per a l'autor del *De triplici...*, algunes encara no; aquest emprà sovint la primera persona (,Consulo'), mentre el franciscà s'amaga darrere les seves fonts (795-796). Segueix una revisió dels pronòstics polítics del *Primer...* i del *Dotzè del Crestià*, tant dels relacionats amb la Casa de Barcelona com amb la Casa de França, on l'autor subratlla amb força les precisions que ell mateix fa sobre les afirmacions posades en boca d'altri en el capítol 466 del *Dotzè...* (796-800); el *Llibre de les dones* conté crítica política contra els impostos excessius i la manipulació amb la moneda, aplicables tant ací com a França (400-402). El *Llibre dels àngels* i la *Vida de Jesucrist* es limiten a recordar fets que podrien fer pensar, com l'extinció de cases regnants o la incitació a aprofitar l'avantatge de tenir el papa Benet XIII dins el propi regne (802-805). L'anàlisi anterior fa respondre negativament tant a l'influx ,joaquimita' d'Eiximenis en els primers missioners a Amèrica com al polític en els Agermanats de València (805-808). Hi ha bibliografia (808-812).- J. P. E. [16.943

Curt WITTLIN, *Francesc Eiximenis i les seves fonts*, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 11 (2000), 41-108.

L'autor s'encara amb el problema de les referències eiximenianes a fonts doctrinals, comença per les que no són sospitoses i per les llatines, perquè la distància entre la citació i la font no augmenta pel canvi de llengua: n'analitza quatre de bíbliques (43-44) i sis de jurídiques (aquestes tractades amb la serietat d'un professional: 44-47); onze citacions bíbliques curtes (47-51) i vint-i-cinc d'altres també curtes (52-55); segueix l'anàlisi de deu citacions extenses o compilacions de sentències ampliades (on destaquen dos Pares de l'Església: Jeroni i Gregori el Gran: 55-73), i la d'una citació extensa subdividida (73-75). Quant a fonts i sumaris, n'hi ha dos de fonts escrites (Gregori i Joannes de Lignano: 75-80), i vuit de fonts enciclopèdiques i informacions orals (80-86). La secció de configuracions textuais macroestructurals ens ofereix dos casos de citacions manlleuades en sèrie (87-92), un d'estructures ofertes per la font (92-95) i un de macroestructures (95-97). Finalment, trobem vuit casos de repeticions i reescriptures (97-101). El sistema de citacions seria tan complex perquè la realitat no es presenta senzilla: potser ell mateix utilitzava un pseudònim, potser els companys s'anomenaven amb motius, perquè nombre d'idees ja eren de domini públic i ell mateix diu que ha posat més atenció a la doctrina que a circumstàncies personals (101-104). Les fonts d'Eiximenis de vegades s'acumulen en configuracions molt complexes, com és ara quan manlleua idees d'un autor tractant-les des d'un determinat punt de vista i manlleua les fonts i citacions que vehicula aquell mateix autor aplicant-les a problemes i punts de vista diferents. L'anar i venir «entre fonts i idees pròpies» és un altre recurs que suggereix una activitat compiladora notable per part d'Eiximenis durant els seus viatges a tantes biblioteques europees on hauria aplegat «una pila de quaderns amb extrets i resums d'autors llegits». Compilador, predicador, teòleg professional i assagista, Eiximenis hauria elaborat un sistema força complex de citacions reals i inventades, cap sense intenció. Hi ha bibliografia (104-108).- J. de P. i J. P. E. [16.944

Eusebi AYENSA I PRAT, "Lipot": un préstec grec en l'obra de Francesc Eiximenis, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 377-382.

Arran de l'expedició dels almogàvers a Grècia, i després de recordar que en el terreny lingüístic els estudis sobre l'abast del contacte entre catalans i grecs són encara a les beceroles, llevat de les aportacions de Joan Coromines que posaren de manifest l'arrel grega d'una sèrie de mots catalans de caràcter bàsicament mariner, l'autor es detura en la paraula ,lipot' que apareix dues vegades en el *Dotzè del Crestià* de Francesc Eiximenis, i que segons l'autor significaria ,cavaller', fento-lo derivar de l'arrel grega ,hippótes' més l'article.- J. de P. [16.945

Rafael ALEMANY FERRER, *La Disputa de Turmeda/Abdal-là: preludis d'innovació literària en la literatura catalana del període prenapolità del Magnànim*, dins XVI Congrés Corona, II, 1269-1281.

Resumit l'argument de la *Disputa...*, l'autor la qualifica de reelaboració en forma d',altercatió' dialogada d'un apòleg àrab inclòs en l'enciclopèdia dels Germans de la Puresa, en el qual Turmeda hauria introduït set elements renovadors: motiu temàtic central; intervenció de contendents secundaris; diàleg menys esquemàtic; inserció de matèria narrativa; autobiografisme com a motiu argumental; realisme de les referències històriques i geogràfiques; i ús d'ironia i de paròdia (1270), cada un dels quals és explicat en les pàgines següents; són particularment interessants les dades autobiogràfiques (1274-1275) i la relativa al Compromís de Casp [el cavall que sentència la successió perquè tots li han conferit la potestat de triar el successor reial, no seria Benet XIII? Cf. ATCA, XII (1993), 442-444]. Turmeda, com Bernat Metge, atorguen ple sentit a la narració de l'experiència personal empírica, sense recurs a objectius ulteriors.- J. P. E. [16.946

Vincent BARLETTA, George D. GREENIA, *Scripta nuda tenemus. Discovered Manuscripts on the Exploration of New Spain*, dins «Romance Philology», 53 (1999), 23-43.

De forma totalment impensable, al començament de l'article assenyalat en el títol, els autors informen que es troba a l'arxiu d'un monestir benedictí (St. John's Abbey, Collegeville, Minnesota?), un lligall 'impressionant' que «offered a complete Catalan version» del plet que el 1398 enfrontà Vidal de Vilanova i Joan de Bellvís pels drets de propietat sobre unes terres de Riscal i de Rufat donades pel darrer al monestir de la Valldigna.- J. P. E. [16.947

José Miquel BARRACHINA LAPIEDRA, *Fray Guillermo Monravà, OFM. Un obispo liriano del siglo XV*, dins «Archivo Ibero-Americano», LX (2000), 447-457.

Aplec de notícies sobre aquell franciscà natural de Lliria, anys més tard bisbe de Gualtelli a Sardenya; destaquen les notícies del 1408 procedents del *Bullarium Franciscanum* relatives tant als estudis previs al grau de mestre en teologia (449) i a la consideració adient al dit grau (453-454), com a la seva promoció episcopal (456). Assenyalen la referència a l'acte en el qual l'any 1412 mossèn Antoni Riera, procurador de Pere de Comolls i de Benet XIII, liquidava diners i llibres de l'herència de Francesc Eiximenis destinats al convent de València (452; cf. «Archivo Ibero-Americano», II (1914), 232-238).- J. P. E. [16.948

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Otra aportación al 'Debat de les jurisdiccions' entre Bailía y Gobernación. El criterio jurídico de Domingo Mascó*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 63-77.

[Aquestes pàgines completen les de l'autor resumides dins ATCA, XX (2001), 929, núm. 15.904]. Les primeres pàgines de l'article actual resumeixen l'evolució de l'afer durant el segle XIV (63-68); el segon apartat sintetitza un altre conflicte entre governador general i batlle general del Regne de València entorn la competència judicial damunt autoritats locals acusades d'haver exercit violència contra oficials reials, en què les dues parts es defensaren amb raons jurídiques i amb referències al *Stil de la Governació*; el rei Martí encomanà la solució del cas a Joan Mercader (67-71). Era normal que els afectats defensessin llurs punts de vista amb dictàmens de juristes reconeguts, com l'esmentat *Stil* d'Arnau Joan, o el de Domènec Mascó, sobre poder i jurisdicció de Batllia i Governació de la ciutat i regne de València, en el qual establia la no subordinació de cap de les dues instàncies a l'altra i tocava tres temes: el de la jurisdicció damunt els sarraïns del Regne de València, el de l'autoritat del batlle general per a imposar multes i el de la resistència als oficials reials (74-77).- J. P. E. [16.949

Anna CORTADELLAS I VALLÈS, *Sis llegendes inèdites de la historiografia catalana medieval*, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 11 (2000), 7-39.

Les dites sis llegendes són conegudes per títols datats entre el 1407 i el 1546 i han estat ací disposades «segons l'ordre cronològic dels personatges que en són protagonistes» (7). Són *L'abadessa Na Madruí* (7-10); *La comtessa de Tarragona* (10-14); *Guillem d'Anglesola de Bellpuig i la neboda del vescomte de Bearn* (14-17); *La corona de pa de Pere I el Catòlic* (17-21); *Don Balasc d'Alagó i la conquesta de Morella* (21-32); i *De les gestes de Pere II essent infant* (32-39).- J. P. E. [16.950

Júlia BUTINYÀ, *Un altre Metge, si us plau (al voltant de la dissortada mort del rei Joan a Foixà a propòsit de noves fonts de «Lo Somni» i d'una reconsideració sobre la data)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 27-50.

L'autora reivindica Metge com a innocent en la mort de Joan I i com a funcionari sense tara, humanista, cristià, esperit obert, amant dels clàssics, al·legòric i no només epicuri. Creu que cal

rectificar la cronologia de *Lo Somni* perquè «en cinc mesos escassos no es pot haver elaborat» (32). Així, «Els llibres I, III i IV serien anteriors i el II hauria estat inserit arran de la mort sobtosa del rei a Foixà i del procés contra els curials». Hi ha bibliografia.- J. de P. [16.951]

Emili ALIAGA GIRBÉS, Vicent CANET i LLIDÓ, *Els rituals valentins. La teologia transmesa als fidels* (ss. XIV al XX), dins *Teologia València*, 433-460.

En continuïtat amb unes pàgines de José Miguel Sustaeta [cf. ATCA, XIV (1995), 608, núm. 10471], les inicials d'aquest article recorden que només coneixem els ritus utilitzats a València després de la reconquesta i que aquests eren «poco menos que transcripciones del *Ordinarium sacramentorum* de Tarragona» (435); només variaren des de mitjan segle XVI i sota l'influx del concili de Trento, en què aparegué el *Manuale Valentinum ad sacramenta Ecclesiae ministranda* del 1592 (436); en ell i en els seus successors és clara «la progresiva eliminación de los elementos locales, incluida la lengua vernácula» (437). La segona part de l'article recorda que les normes per a l'administració del baptisme i del matrimoni són integrades en els tretze missals valencians dels segles XIV-XVI conservats a València, ACV (442-443) i explicades en algun sínode diocesà (443-444); després els ritus evolucionaren vers la romanització (446-448); la llengua vernacle, sempre valenciana, el 1746 també és la castellana (esquemes i quadres sinòptics: 448-452). Les darreres pàgines descriuen cada un dels successius rituals dels anys 1514, 1527, 1592, 1654, 1706-1724 i 1746, amb indicació de les biblioteques valencianes que en conserven exemplars (BU, BM, BCorpus Christi, BFacultat de Teologia i Bd'Oriola) (452-457).- J. P. E. [16.952]

Giovanna MOTTA, *Saintes et marchands. pratique de la foi et des affaires dans une famille de Messine au XV siècle*, dins «Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome», LXX (2000), 39-57.

Sota Martí el Jove, Sicília començà el segle XV amb noves perspectives, conduïda per una monarquia forta, que, però, durant tot el segle, fins a Ferran II, li respectà l'estatut de 'reialme autònom'. Durant aquest segle, el govern de les ciutats deixà d'ésser camp exclusiu de les grans famílies, car fou compartit per la nova classe d'administradors al servei de la monarquia i per la dels homes d'empresa, sobretot mercaders («La caractéristique essentielle de la monarchie catalane réside dans son vigoureux anti-féodalisme»: 40). Un d'aquells mercaders, encara que mínim, fou Antonio Cofino, dit Calafato, propietari d'una petita embarcació, que el 1398 col·laborà amb Martí el Jove en la conquesta de Malta i de Gozzo, per la qual rebé una pensió anyal de sis unces d'or; fou avi de santa Esmeralda Calafato; justament el procés *Canonizationis Beate Eustochiae Calafato virginis clarissae fundatricis Monasterii Montis Virginis Messanensis* (+ 1485). *Positio super virtutibus*, Roma 1976, és la font per a conèixer detalls familiars i personals en el marc d'aquell segle, entre els quals no manquen ordres de pagament de Ferran I o d'Alfons IV (49-50).- J. P. E. [16.953]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Crèdit i llibres a Barcelona, segle XV. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XVIII (2000), 7-222.

La constitució d'un censal mort o d'un violari, ultra la quantitat invertida per l'inversor i l'obligació de pagar cens assumida pel receptor, comportava una fiança damunt béns d'aquest que assegurés a aquell la seva inversió. Aquestes pàgines són «el resultat de l'escorcoll dels instruments continguts als protocols notariais del segle XV dels arxius de Barcelona» (10), alguns milers, cinc-cents seixanta-nou dels quals contenen fiança damunt llibres (9: dos-cents cinquanta-vuit per als anys 1473-1500: 10, nota 6). L'autor exposa, àdhuc mitjançant nombre de quadres sinòptics, les dades que figuren en els respectius contractes, on no manca el valor assignat al llibre-fiança, cosa que permet de copsar fins i tot la corba de la inflació durant el segle XV

(12-45), i les raons de la venda, normalment deutes o altres necessitats de numerari (46-52). La part més interessant per al nostre anuari, la relativa als llibres, comença amb unes pàgines de presentació, on és explicada la llista següent i la seva distribució en grups (54-57), després de les quals segueix la presentació de tots els llibres localitzats en els dits contractes de compra-venda de censals o violaris: textos o comentaris bíblics (58), llibres de ciències, sobretot de medicina (58-60), llibres dels autors clàssics (60-63), obres per a l'ensenyament (63-64), tractats jurídics (64-71), llibres d'autors humanistes (71), llibres litúrgics (71-72), tractats teològics (73-77). La part central de l'estudi consisteix en el resum de tots i cada un dels cinc-cents seixanta-nou documents, on consta la qualificació de censal o violari, els protagonistes i el(s) títol(s) de llibre(s) que entra(ren) en l'operació, un resum d'aquesta i la localització arxivística (78-207); les fitxes dedicades a cada classe d'obres són particularment interessants, car, per exemple, informen de l'existència de diverses *Bíblias* en llengua catalana, també de les impreses, de dues de les quals consta que es trobaven segrestades a poder de la Inquisición Española (58). Les darreres pàgines presenten llista alfabètica única de tots els antropònims que surten en els documents, amb llur qualificació sòciolaboral (208-222). [Una petita correcció: pot ésser atribuït amb certesa a Arnau de Vilanova el *De Anticristo* (59) d'un carmelità, que el 1456 també posseïa el *De misterio simbalorum ecclesie* (112-113), títol que certament s'ha de col·locar entre els d'Arnau?].- J. P. E. [16.954

Stefano Maria CINGOLANI, *Política, societat i literatura. Claus per a una reinterpretació de 'Lo somni' de Bernat Metge*, dins «Revista de Catalunya», núm. 150 (abril de 2000), 106-132.

En la seva edició, Martí de Riquer establí les múltiples vinculacions entre *Lo somni* i la situació contemporània, sobretot de la cort de Joan I. Aquesta interpretació ha determinat els estudis posteriors i l'autor es proposa revisar-la en la seva futura edició crítica de *Lo somni*, desvinculant-lo de funcionalitat i intencionalitat pràctiques i centrant-se en qüestions ètiques i literàries personals (109). Resumit i discutit el procés contra els homes de Joan I, considera que la interpretació de Riquer equival a «sobrevalorar el poder i l'efectivitat d'una obra de ficció, reduir-ne brutalment el significat literari i cultural i veure el rei Martí com un ingenu, quan, de fet, era un polític hàbil i cautelós» (116); analitzades tant les informacions sobre les companyies (116-117) com la successió de Joan I per Martí l'Humà i el procés contra els homes de Joan I (117-124), es dibuixa la conclusió que en *Lo somni* «hi hem de veure en primer lloc una funcionalitat literària, des del moment en què Metge reproduceix models clàssics o classicitzants, com Petrarca. El primer que haurem de fer, «doncs, és analitzar el tractament literari que en fa, i només en un segon moment podrem copsar el sentit civil i històric...» (128). Hi ha bibliografia (131-132).- J. P. E. [16.955

Rafael ALEMANY, *El mite d'Orfeu en Bernat Metge i en Joan Roís de Corella. Lectura comparativa*, dins *Estudis Corella*, 41-54.

Les *Metamorfosis* d'Ovidi haurien estat una de les seves obres més influents en la literatura catalana medieval; els seus llibres X-XII reporten el mite d'Orfeu, foren utilitzats tant per Metge com per Corella i l'autor es proposa d'«establir una comparació entre els 'modus operandi'» d'ells dos «i les respectives concepcions literàries que se'n deriven» (42). Resumida la narració ovidiana del mite (42-43), segueix la utilització que en fa Metge, on és clara la dependència del text llatí, extrem que no exclou alguns trets peculiars de cortesia medieval (Orfeu justifica en la seva joventut el fet de parlar abans de Tirèsiades, perquè així l'honora), o l'enriquiment de personatges o de dades procedents d'altres autors clàssics, com Virgili, i, no cal dir, l'exclusió de qualsevol referència a amor homosexual (43-46). En el *Parlament en casa de Berenguer Mercader*, Corella posa en boca de Joan Escrivà (encara que segurament l'escriu ell mateix) la faula d'Orfeu i de bell començament deixa clara la intenció moralitzant d'evitar «la tempestuosa mar de Venus» (47); ni paraula, doncs, d'homosexualitat, tampoc, però, d'incitació a la misogínia; introdueix fragments d'estil directe en diàlegs d'Orfeu amb d'altres i sobretot l'exuberància retòrica (51). Metge esporga i simplifica la narració d'Ovidi, en Corella «s'exacerben intensament els episodis més dramàtics i

es desenrotlle al màxim l'escenografia com a element essencial del relat» (52). Hi ha bibliografia (52-54).- J. P. E. [16.956

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *La actualidad de los tratados filosóficos de san Vicente Ferrer*, dins *Teología Valencia*, 51-58.

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *Tradition and innovation in the logical Treatises of St Vincent Ferrer (1350-1419)*, dins *Medieval Logic*, 159-181.

L'autor [cf. ATCA, XIX (2000), 883, 14.933] recorda els elements nous que assenyala mestre Vicent en el concepte de 'suppositio', començant per ensenyar que només es dóna en el subjecte d'una oració (161). Les notícies esparses que hom té de la seva formació filosòfica (fora de la negativa que no la rebé a París i que potser no es basà en el tractat de Pere Hispà) (152-166), donen importància a les fonts citades en els seus tractats lògics: el *De unitate universalis* esmenta Aristòtil, Boeci, Avicenna i el *Liber de causis*, però també coneix Guillem Occam; el *De suppositiionibus* cita obres d'Aristòtil, Tomàs d'Aquino i Averrois, i esmenta una vegada Boeci, Porfiri, Petrus Elias, al-Farabi, Egidio Romà i el *Liber de causis*; Walter Burleigh i Guillem d'Occam són citats només nominalment; no ho són Pere Hispà, Shyreswood, ni Lambert d'Auxerre (166-168). Ell mateix es col·locava en un punt mitjà entre Walter Burleigh i Guillem d'Occam, certament més pròxim al primer i contrari als nominalistes (170-175). Però el mestre reconegut és sant Tomàs d'Aquino, encara que el deixeble sabia pensar pel seu compte, per exemple en classificar les formes de 'suppositio', o en distingir entre el mode discret i el comú de significació, o en la teoria de la 'suppositio' natural (176-180).- J. P. E. [16.957-16.958

Josep PERARNAU I ESPELT, *Els dos sermons de sant Vicent Ferrer al Capítol Provincial de Savona, 1408*, dins «Dominican History Newsletter», IX (2000), 215-220.

Una sèrie de circumstàncies vinculades a les projectades vistes entre Benet XIII i Gregori XII per al final del Cisma d'Occident, propiciaren el pas de la Ligúria amb la capital Gènova a l'obediència avinyonesa; en aquest context, la província dominicana de Ligúria celebrà capítol a Savona, on estigué present i predicà mestre Vicent; els resums d'ambdós sermons es conserven a Perusa, San Domenico, i un a la BAV, Vat. lat. 4375, ací transcrits (218-220); hom hi pot copsar la forta crítica del futur sant a la situació de Cisma, que aleshores ja durava trenta anys.- J. P. E. [16.959

Bernard HODEL, *Saint Vincent Ferrer à Aubonne? Les prédicateurs d'après un registre de comptes de la ville (1408-1448)*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», LXIX (1999), 181-198.

L'autor recorda les dades ja conegudes del pas de mestre Vicent per les contrades entre Ginebra i Berna els anys 1403-1404 i afegeix nous esments que demostren la viva memòria del seu pas per aquelles terres (186-188), car d'una banda hi esmenta la 'logiam fratris Vincentii' (192), 'in capella fratris Vincentii' (195) i 'capelle facte in quercu pro fratre Vincentio' (197 [però aquest 'frater Vincentius' era realment el futur sant Vicent Ferrer, és a dir, el 'magister Vincentius' (o el 'mestre Vincent') de la pàgina 190?]); de l'altra banda és constantment esmentat un fra Raphael de Cardona 'de la compagnie de mestre Vincent', que tot fa suposar català, car el 1421 era assignat com a lector 'Conventui Barchinonensi', [que hom diria ésser el Convent de Barcelona i no el de Barcelonette] (189).- J. P. E. [16.960

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Uno de los focos de la presentación apocalíptica de la figura de San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXX (2000), 351-394.

Recordades amb Roc Chabàs les dues figuracions de sant Vicent Ferrer, la històrica i la fantàstica, i els progressos darrers en el coneixement històric, l'autor vol «rastrear los inicios fundantes de uno de los focos más importantes de la corriente que insiste en su aspecto apocalíptico» (353). Ja abans de la canonització, els autors que parlen de mestre Vicent no n'esmenten la dimensió apocalíptica, però alhora les comparacions de textos demostren que alguns fragments apocalíptics foren depurats; i la representació de Santa Maria Assunta de Macello (Piemont) té en compte les *Litterae ad Benedictum papam XIII* del 1412 (356-357); alguns testimonis de les actes de canonització recorden moments frapants de sentit apocalíptic (358-359) i la butlla de canonització el presenta com a aquell «alterum angelum volantem per caeli medium... diemque iudicii appropinquare ostenderet...» (360). Després d'aquesta, la *Legenda* de Pietro Ranzano (i d'altres obres seves) recullen la visió avinyonesa del 1398, amb el «volo ut populis extremum iudicii diem cito affuturum denunties...» (362); en la mateixa línia es trobaria sant Antoní de Florència (363-364), però Francesco de Castiglione accentuaria les narracions d'interès popular (364). En les representacions pictòriques el lema del 'Timete Deum' compareix en les taules de Joan Reixac d'entorn el 1459 i es repeteix en la de Domenico Bigordi (il Ghirlandaio), a Rimini, Palazzo Comunale (366-367). La miniatura inicial de l'edició dels *Sermones* (Venècia 1496) representa el tema del judici final (367) i en la de Lió 1523 hi ha el 'Timete Deum' (368); el 1496 el sermó sobre l'Anticrist era publicat a part a Pamplona dins el recull de M. Martínez de Ampíes, *Libro del Anticristo* (369-370), en un moment en què augmentava l'ebullició escatològica, i dins un clima valencià fortament espiritual, la *Vida de sant Vicent Ferrer*, de Miquel Peres dedica un llarg paràgraf a l'anunci 'del final juhi', ací transcrit (373-374). Segueixen les pàgines que recorden successives modalitats espirituals imperants en la València dels segles XVI i XVII (la reforma dominicana i Girolamo Savonarola i sant Lluís Bertran, ambdós imitadors de sant Vicent); la Contrareforma presidida per san Juan de Ribera, en la qual, a darreries del segle XVI, naixen les dues biografies de Vicent Justinià Antist, completada amb edició dels *Opuscula*, dins els quals es troba la lletra a Benet XIII, de la qual també s'ocuparia Tomàs Maluenda en el seu *De Anticristo* (380-388), i sobretot Francisco Diago, primer en la *Historia de la Provincia...* i després en la *Historia de la vida... (de) S. Vicente Ferrer*, que conté un capítol *De cómo predicaba san Vicente en todas partes, del día del Juyzio Final...*, que «establece ya definitivamente los derroteros que seguirán las presentaciones posteriores y recapitula los presuntos fundamentos que se esgrimirán» en llargs paràgrafs ací transcrits: sant Vicent Ferrer hauria estat l'Àngel promès en l'*Apocalipsi* (390-392). La conclusió de l'autor és: «El origen de esta exclusiva y casi excluyente 'dimensión apocalíptica' vicentina está tanto en ellos [els autors dominics citats, i d'altres] como en su Convento de Predicadores... Como decía al principio, en la actualidad una de las más comunes y populares presentaciones se sigue basando en su visión como aquel Ángel del Apocalipsis (cf. *Apoc* 14, 7). Y como he intentado mostrar, ni siempre fue así, ni responde plenamente a su vida y obra, sino que es un reduccionismo sumamente empobrecedor de ellas» (394).- J. P. E. [16.961

José GUADALAJARA MEDINA, *La edad del anticristo y el año del fin del mundo, según fray Vicente Ferrer*, dins «Misc. Santiago-Otero», 321-342.

Les primeres pàgines subratllen l'estranyesa que causa trobar en boca d'un frare dominicà tanta seguretat sobre la imminència de fets escatològics, copsable, ultra en l'*Epistola ad Benedictum XIII del 1412*, en els sermons pronunciats a Castella immediatament abans. L'autor es pregunta per què mestre Vicent feia tals afirmacions i assenyalava raons pastorals de conversió (326), però també perquè n'estava íntimament convençut, tal com demostra, sobretot, la dita lletra al Papa, encara que no ho considerés una conclusió teològica segura, ans només una convicció individual (327-328 i 331); més encara, estava segur que l'anticrist es manifestaria 'tost, tost e ben tost', i que ja havia nascut i anava creixent, d'on es dedueix que per a ell hauria nascut el 1403 (335), cosa que hauria sabut per un ermità de la Toscana, 'molt devot', que el visità aquell mateix any, potser a Chiaves, al NO de Torí (338-339); i ací l'autor, basant-se en els trenta anys de vida privada de Jesús, creu que per a mestre Vicent la previsió de l'anticrist es podria fixar els anys 1436-1437 (340-342). [Però el 1433 del sermó de Tortosa, 1/VII/1413, que distingeix explíci-

tament entre ,duravit' (els 1433 anys) i ,durabit' (,no trigarà gaire' 333), no pot ésser de mestre Vicent, que el 1433 feia catorze anys que era mort, sinó del copista, detall que permet datar amb precisió el ms. 477 de Barcelona, BC].- J. P. E. [16.962

M. Fuenciscla GARCÍA CASAR, *Sefarad: bella utopía del pensamiento hispano medieval*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1687-1697.

Interessen aquestes pàgines per una nota a peu de pàgina (1689), que informa d'un procés inquisitorial del 1497 a càrrec d'un convers castellà de Molina de Aragón que «avía sido judío y se boluió christiano en tiempo de fray Vicente [Ferrer]».- J. P. E. [16.963

Hélène TROPÉ, *La formation des enfants orphelins à Valence (XVe-XVIe siècles). Le cas du Collège impérial Saint-Vincent-Ferrier*. Préface d'Augustin REDONDO (Textes et documents du Centre de Recherche sur l'Espagne, 8), Paris, Presses de la Sorbonne Nouvelle 1998, 417 pp.

A base d'una documentació recollida principalment en l'arxiu de la mateixa institució valenciana i que, transcrita, omple les pàgines 288-369, i d'una bibliografia de més de trenta (371-404), l'autora refà el naixement del Col·legi d'Infants Orfes, després posat sota la protecció de sant Vicent Ferrer, car fou establert el 1410, en un moment en què el futur sant era a la ciutat de València, però definitivament constituït el 1624, en rebre edifici, categoria imperial i béns anteriorment destinats a la formació cristiana d'infants de moriscs -institució que l'expulsió dels moriscs del 1609 havia deixat sense objectiu;- també refà els aspectes principals de la vida interior de la casa, tant la diària (higiene, vestit, alimentació i ensenyament, que per als nois, no pas per a les noies, incloïa l'aprendre de lletra), com la de les festes, i les principals vicissituds de la vida posterior durant dos segles, entre les quals destaca el fet que el col·legi no sols acollia, sinó que formava (fins i tot assistint col·lectivament a les execucions de condemnats a mort) i ensenyava a guanyar-se la vida i procurava de col·locar en treball els nois arribats a l'edat de campar pel seu compte.- J. P. E. [16.964

Martín MARTÍNEZ DE AMPIÉS, *Libro del Anticristo. Libro del Juizio postrero, si quier final, con los quinze señales que han de venir ante el día del juicio, la Declaración... del sermón de San Vicente, y la Epístola de Rabí Samuel* (Pamplona, 1496). Reedición de F. GILBERT, Pamplona 1999, 185 ss.-.

La pàgina acabada d'assenyalar és una de les que ocupa la *Declaración... del sermón de s. Vicente*, que hauria estat feta pel mateix mestre Vicent Ferrer a Salamanca el 1412 (369, nota 61). Reedició només coneguda per referència.- J. P. E. [16.965

Mª Luisa CABANES CATALÀ, *Cartas enviadas por los jurados valencianos al Reino de Aragón durante el Interregno*, dins «Misc. San Vicente», 73-82.

L'escorcoll de la sèrie *Manuale de consells* de l'AMV, i en concret el dels volums g-3/10 i g-3/11, ha fet conèixer vint-i-nou lletres de les autoritats municipals valencianes als seus corresponents aragonesos del temps de l'interregne sobre problemes d'aquella situació, ací resumides en regest; en una del 12 d'abril del 1412, consta que els jurats enviaven Joan Mercader a Casp portador del llibre *Repertorium* (81, núm. 27).- J. P. E. [16.966

Marta BUENO SALINAS, *Edición de diversos documentos relativos a la «Primera Compilación»*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 827-833.

La ,Primera Compilació' de constitucions de Catalunya fou la decidida per la Cort de Barcelona del 1413. Ací són presentats i transcrits quatre documents de 1413-1427, trobats a l'ACA, *Generalitat*, 508 i 510, relatius a la realització d'aquell encàrrec: del rei Ferran I, dels diputats del 1417, i de Felip de Malla, dels anys 1425 i 1427.- J. P. E. [16.967

M^a del Mar AGUDO ROMEO, *El providencialismo de la Chronica actitatorum temporibus Benedicti XIII de Martín de Alpartir* (!), dins «Misc. San Vicente», 1-14.

Partint del pressupòsit que la visió cristiana de la història consisteix a atribuir el seu curs a la Providència, la qual hi actuaria, ni que sigui de forma miraculosa i amb fets, en els quals ja és còpiable el judici de Déu, l'autora aplega fragments o frases de la dita *Chronica...* que encaixen en cada un dels tres extrems, com és, en el darrer, la narració de la mort dels enemics de Benet XIII o, més en general, la interpretació del fracàs final de la seva vida com a compliment de la voluntat de Déu (14).- J. P. E. [16.968

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Joan Mercader: la intervenció del batlle general del Regne de València en la política granadina d'Alfons el Magnànim*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 135-150.

L'autora comença recordant alguns dels estudis que els darrers decennis s'han ocupat de Joan Mercader (135-136), com és ara l'edició de les lletres al rei Ferran per Margarida Tintó i Sala, que dona alguna sucosa mostra de les adreçades al rei Alfons, més mal-leable que el seu pare (138-139), i es concentra en la correspondència relativa al regne de Granada (ara a ACA, *CRD. Alfons IV i Canc., reg.*), demostrant que Mercader féu canviar la posició del rei en l'afer del ,conveni de la seda' amb Granada perquè imposava drets d'eixida en un producte que havia estat de comerç lliure (142-144); aquest punt féu fracassar la treva amb Granada preparada, sempre seguint indicacions de Joan Mercader, el 1418 (144-147); encara faria canviar el parer del rei el 1429 en relació a una treva amb el rei de Granada contra el de Castella (148-150).- J. P. E. [16.969

Johannes GROHE, *Das Provinzialkonzil von Tarragona 1415 unter Erzbischof Pere de Sagarriga*, dins «Misc. Ramos-Lissón», 679-698.

Resumida la situació ,cismàtica' de la corona després de Casp (1412) i de les vistes de Perpinyà (1415) (681-682), és resumida la biografia de Pere de Sagarriga i la seva relació amb Benet XIII i amb els Trastámara (682-685). Durant el primer trimestre del 1415 fou celebrat a Tarragona concili provincial, publicat el 21 de març (697, nota 65), del qual s'han conservat sis constitucions en els aplecs de Girolamo Doria, Antoni Agostí, Joan Terès i Domènec Costa i Borràs (685-688), analitzades en les pàgines següents (689-697) [bibliografia i enfocament són forasters i així semblen desconeguts la publicació de gran part de la correspondència de Francesc Climent (Çapera) per Sebastià Puig i Puig (cf. 688, nota 24) i cinc dels sis volums editats el 1979 per l'Institut d'Estudis Catalans amb motiu del VI Centenari del Cisma d'Occident, en particular la bibliografia, qualificada per Walter Brandmüller d',erschöpfende': LMA, I, 1864; quant al ,Sitz im Leben', hauria estat més encertat de col·locar-lo entre les Vistes de Morella (agost 1414) i les de Perpinyà (novembre 1415)].- J. P. E. [16.970

José Antonio GARCÍA LUJÁN, *De sigilografía fernandina*, dins «Misc. San Vicente», 393-398.

Presentació i transcripció (396-398) de dos documents originals, segellats amb els de Ferran I i Ferran II de Catalunya-Aragó, respectivament, ara a Toledo, AHN, *Nobleza. Frías*, el primer dels quals datat a Perpinyà, el 4 gener 1416, en el qual, en qualitat de tutor del rei de Castella, es-

tablia que, atesa la seva greu malaltia que li impossibilitava de signar, fossin considerats signats per ell els documents per a Castella que ho fossin ,de parte de dentro' amb el seu segell secret. L'altre és encàrrec a Pere Miquel Carbonell de cercar en l'Arxiu Reial de Barcelona un cert document de Joan II de Catalunya-Aragó.- J. P. E. [16.971

Frederic UDINA I MARTORELL, *La preparació política del primogènit Alfons (després Alfons el Magnànim)*, dins XVI Congreso Corona, I, 755-762.

Les primeres pàgines recorden la posició constitucional del primogènit reial en la Corona catalanoaragonesa i la documentació de la seva activitat en l'ACA, *Canc., reg.*, de Jaume I encà (756-757); el primogènit Alfons, de més a més, hagué de suplir el rei en vida d'aquest per causa de la greu malaltia "de pedra o arenes e mal de ronyons" en afers de tant d'abast internacional com la solució del Cisma d'Occident a l'hora en què es preparaven i celebraven les vistes de Perpinyà; en són prova les indicacions per a Pere de Falchs, ambaixador a l'emperador Segimon d'Hongria, del 15 d'agost del 1415, ací transcrites (758-760), dins les quals el príncep Alfons era assenyalat com a interlocutor de Segimon en tot aquell afer. [Una observació relativa a l'estranyesa de l'autor pel fet que el rei Ferran el 26 d'agost del 1415 signava una lletra a Barcelona, «la qual cosa sembla equivocada»; si entorn el 20 d'agost signava lletres a València o a Santa Maria del Puig i el 25 a Cunit (,super nostra Galea in locum de Cunit': 761), què té d'estrany que, camí de Perpinyà, l'endemà, 26 d'agost, signés una lletra a Barcelona?: 758].- J. P. E. [16.972

Manuel RIU I RIU, *El papel de las cortes catalanas en la política de los primeros años de reinado de Alfonso el Magnánimo (1416-1423)*, dins XVI Congreso Corona, I, 657-672.

La cort del 1412-1413 havia intentat de reblar la concepció pactista del govern davant la nova dinastia. Per als primers anys d'Alfons, l'autor fa una relectura de les actes de cort i subratlla l'absentisme del rei ja des del primer moment de la primera (setembre 1416) i la desgana dels assistents, que prengueren l'acord de no atorgar ajut econòmic al rei (661). Aquest arribaria en la cort de Sant Cugat del Vallès: 60.000 florins (665); el trasllat a Tortosa augmentà l'absentisme, també del rei, i la desconfiança dels presents a l'hora d'atorgar ajuts pecuniaris era paral·lela de la calma de la corona a donar resposta a les peticions; només el 1422 arribaren noves constitucions, quan el rei demanava altres 70.000 florins. La distància inicial entre Trastàmaras i Catalunya havia augmentat (672).- J. P. E. [16.973

Damien COULON, *Un tournant dans les relations catalano-aragonaises avec la Méditerranée orientale: la nouvelle politique d'Alphonse le Magnanime (1416-1442 environ)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1055-1073.

A base de nombroses publicacions anteriors i de referències directes a l'ACA, *Canc., reg.*, l'autor estudia la política del rei Alfons en relació als països de la Mediterrània Oriental durant uns anys en què el perill otomà no era ofegador i el rei no posseïa el sud de la Península Italiana, amb particular atenció al paper que hi feren els mercaders barcelonins, condicionants de la política reial, que es concentrà en el sultanat mamluk d'Egipte i Síria i en l'illa de Rodes. Amb el sultanat mamluk les relacions són qualificades de tumultuoses, ja que el regnat començava amb ruptura de relacions comercials (1056-1067); els anys següents la situació canviava constantment per les decisions (i les conveniències personals) dels sobirans, per la necessitat comercial de trobar acords estabilitzadors i per l'activitat de cors. L'assentament a Rodes era necessari i facilitat per Antoni Fluvià, gran mestre de Sant Joan del 1421 al 1437 (1061-1063). Els registres del *Dret de dressanes* i els *Protocols notariais*, tot i les faltes comeses pels copistes, són font indispensable per a conèixer el comerç amb l'Orient i confirmen la importància de Rodes com a destinació de les naus (1063-1065), car «la piraterie n'empêchait pas le commerce», tal com demostra l'ALHPB (1066);

però la concentració dels interessos del rei i dels dels mercaders a Rodes, en compte d'enfortir-se mútuament, propiciaren que el rei insistís en la seva intervenció i aquesta desnaturalitzà el comerç (1066-1068).- J. P. E. {16.974

Jordi PARRAMON I BLASCO, *Els apèndixs del Cançoner Vega-Aguiló*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 383-404.

En ocasió de transcriure el ms. 8 de la BC, l'autor s'ha adonat que l'edició Bohigas de les peces poètiques inèdites del dit cançoner, del 1988, n'ometé una de breu (la *Dansa de figures*) i incorregué en altres errors. Ara aquells textos són publicats «d'acord amb la lliçó que sembla més ajustada a l'original»; l'autor assenyala, de més a més, que les cinc peces tornades a publicar pertanyen al grupet d'obres poètiques copiades en el cançoner Vega-Aguiló, escrites per mans segona i terça, clarament distintes de la bàsica. Hi ha aparat crític i bibliografia.- J. de P. {16.975

Máximo DIEAGO HERNANDO, *Conflictividad en las relaciones comerciales de la Corona de Aragón con Francia durante el reinado de Alfonso el Magnánimo. Las negociaciones de las marcas (1437-1442)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1113-1131.

La conflictivitat entre les cases de Barcelona i d'Anjou féu créixer els actes de violència per mar i terra contra mercaders i súbdits de l'enemic, en particular els de les poblacions frontereres o marineres, i, doncs, les peticions de 'cartes de marca' per a rescabalar-se, però la quantitat de violències feia insuficients les sumes de l'impost de tres diners per lliura tant sobre importacions com exportacions. Entre el 1437 i el 1442 una comissió s'informà de les malifetes i elaborà un acord, els passos i resultat del qual són coneguts per ACA, *Canc., reg.*, i ací resumits.- J. P. E.

{16.976

Francesco MANCONI, *La pesca e il commercio del corallo nei paesi della Corona d'Aragona al tempo di Alfonso il Magnanimo*, dins XVI Congreso Corona, II, 1133-1145.

La pesca del corall era particularment activa en les costes occidentals de Sardenya i de Còrsega, en els bancs de Barbaria i des del 1418, en el nou banc descobert prop Trapani; l'Alguer era punt cèntric d'aplec de la pesca setmanal, tramès per a la seva elaboració a Barcelona o a ciutats d'Itàlia; la importància econòmica és demostrada per l'atenció amb què és contemplada en la Cort de Barcelona del 1381 (1137). Suposada la llicència reial i el pagament dels drets habituals, la política de la corona és la de permetre la pesca a qui sigui, àdhuc súbdits d'enemics com els Anjou; així, fins i tot en els moments de més tensió, corallers marselesos segueixen actius a Sardenya (1138-1139); la primàcia empresarial fou de Barcelona fins al 1462 (1142). La documentació prové no sols dels arxius barcelonins (ACA, AHCB, AHPB), ans també dels de Càller, Archivio di Stato. *Antico Archivio Regio*, i de l'Alguer, Arxiu Comunal, *Llibres vell, gran, de privilegis i Liber magnus*.- J. P. E.

{16.977

Coral CUADRADA, Ma. Dolores LÓPEZ, *Finanzas, comercio y contabilidad: la plaza de Nápoles y los intercambios de larga distancia (2ª mitad del siglo XV)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1081-1093.

Aquestes pàgines es basen en el segon *Libre de deu e deig de mi*, *Jacme Pere Giner*, conservat a Vilassar de Dalt, Arxiu del Marquès de Barberà, llibre personal de comptes, en el qual es poden trobar tota mena de dades tant d'operacions financeres de taules de canvi com de despeses familiars i de cobraments, però no sembla un cas de comptabilitat per partida doble (1082-1083); les autores es fixen en les operacions centrades en Nàpols, setanta-vuit mitjançant lletres de canvi entre

1445 i 1455, indiquen les persones afectades tant a Nàpols com a Barcelona entre les quals el protonotari reial, Arnau de Fonolleda, les operacions amb mercaders italians a Barcelona, en particular amb florentins, mentre aquests no foren expulsats entre els anys 1447-1450 i 1451-1455 (1084-1087); hi ha quadre de l'equivalència monetària entre el ducat napolità i el sou barceloní els anys 1445-1453, en línia de devaluació del ducat (1088).- J. P. E. [16.978]

Francisco de MOXÓ Y MONTOLIU, *Documentación napolitana de Alfonso V conservada en el archivo del Instituto de Valencia de Don Juan de Madrid*, dins XVI Congreso Corona, I, 545-565.

L'arxiu del dit Instituto madrileny posseeix set documents originals d'Alfons IV, dels anys 1429-1448, ací resumits en regist (552-553) i dos d'ells transcrits, el comú denominador dels quals és l'alienació de drets reials per necessitat de diners (553-560).- J. P. E. [16.979]

Josefina MATEU IBARS, *Los virreyes de la Corona de Aragón durante Alfonso el Magnánimo (1416-1458). Su nómina*, dins XVI Congreso Corona, 457-481.

Explicats els conceptes de 'Corona d'Aragó' i la diferència, alhora que la tendència a la confusió entre 'lloctinent' i 'virrei' (457-460), trobem la nómina dels virreis de Nàpols (460-464), de Sicília (464-466), de Sardenya (466-469), de València (469-471), de Catalunya (471-474), d'Aragó (474-475) i de Mallorca (476-479). Nombre de notícies pertanyen a temps posterior al del rei Alfons.- J. P. E. [16.980]

Silvana FOSSATI RAITERI, *Alfonso d'Aragona e Tommaso di Campofregoso tra Catalogna, Genova e Milano, arbitri della politica del suo tempo (1415-1428)*, dins XVI Congreso Corona, I, 345-360.

A base de documentació de Genova, Archivio di Stato, *Diversorum del Comune i Istruzioni e Relazioni agli ambasciatori*, de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i AHCB, *Cartes comunes originals i Lletres closes*, l'autora dibuixa l'actuació paral·lela d'ambdós personatges entre els dos tractats de pau del 1417 i del 1428: hi veu un primer temps, fins al 1420, determinat per la situació heretada (347-349); per la seva banda, el 'doge' genovès, assegura pau en totes direccions (Catalunya, Milà, França) (349-350); el segon període és més complex, perquè Alfons, el protagonista d'aquells anys, ha de comptar amb Milà i a través d'ell amb Venècia, Florència i l'Imperi; en aquells moments de la primera possessió i pèrdua de Nàpols, les línies de la seva política dibuixen una espessa xarxa d'objectius i intervencions i són formulades en el memorial per a Ramon Berenguer de Llorac (351-352); les més particulars en relació a Gènova, en el donat a Nicolò Speciale, i en relació a Florència, a Andreu de Biure (353-354), o comunicades al duc de Milà (357); els darrers anys es dibuixava el gran cop: aprofitant algun moment de crisi, apoderar-se de Gènova (357-358).- J. P. E. [16.981]

Silvana FOSSATI RAITERI, *I mercanti genovesi e la corona d'Aragona tra il 1417 e il 1428*, dins «XV Congrés d'Història de la Corona de Aragó». Actas. Tomo I, volumen 3º: *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)* (Colección Actas, 38), Saragossa, Diputación General de Aragón 1994, 111-119.

Breu presentació dels dos tractats de pau de la corona catalanoaragonesa amb Gènova. El del 1417 era continuació d'anteriors; el del 1428, en canvi, era vist en funció de les aliances italianes d'Alfons amb la vista posada en la seva política napolitana. Estenia a Sardenya, Còrsega i Sicília els privilegis dels mercaders genovesos a Catalunya, amb una certa intervenció indirecta del duc de Milà (118).- J. P. E. [16.982]

Remedios FERRERO MICÓ, *Reivindicaciones estamentales frente al poder monárquico*, dins XVI Congreso Napoli, I, 321-344.

Presentació i resum de cada un dels greuges al·legats pels braços en la cort del Regne de València dels anys 1417-1418: persistència del *Fur d'Aragó* en alguns senyorius del nord del regne (322-323); fiances dels oficials públics (323-325), defensa del reial patrimoni (326), contra la sostracció de l'obediència a Benet XIII (327-328), préstec de vint mil florins (328-329), intromissions en matèria de jurisdicció (329-331), incompliment de la legislació anterior a la Sentència de Casp (332-333), oficis del Regne per a nadius (333-334), al·legacions jurídiques en les quals era implicat el comte Jaume d'Urgell (335-336); també una reparació sense haver estat greuge (336-338) i eleccions municipals (338-340). La base és a València, AMV, *Processos de cort*, completada amb l'ARV, *Canc.*- J. P. E. [16.983]

Ferran GARCIA-OLIVER, Víctor G. LABRADO, *L'entorn familiar de Jordi de Sant Jordi*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 35 (2000), 220-229.

De l'ascendència de Jordi de Sant Jordi no som fins ara informats, car l'episodi entorn la difícil entrada de la germana Isabel al monestir de la Çaidia (València), no permetia de traure conclusions; per això és més important la lletra dels jurats de València, publicada per Agustín Rubio [cf. ATCA, XVIII (1999), 850-852], en la qual aquells justificaven les dificultats pel fet que ambdós germans «eren fills de hun moro catiu qui après fou cristià e libert» (223), fet que els autors comenten des de perspectiva sociològica [per ventura la situació era aquesta: és possible que el pare moro fos un dels conversos de sant Vicent Ferrer; el cert és que l'ascensió de 'Jordiet' a cambrer del rei Alfons ja al començament del regnat obeïa a les normes d'integració de conversos propugnades per Benet XIII i per mestre Vicent, normes que foren aplicades en el seu cas i que no eren acceptades pels estaments oficials de la ciutat de València].- J. P. E. [16.984]

Aniello FRATTA, *Per una rilettura di Jus lo front' di Jordi de Sant Jordi*, dins «Estudis Romànics», XIII (2000), 177-195.

L'autor assenyalava en la composició *Jus lo font* de Jordi de Sant Jordi una sèrie d'elements poètics que són al·lusions o provinences directes d'obres stilnovístiques del Dant i àdhuc de la *Commedia*. Aquest poema seria un homenatge a Dant i a la vegada una inversió del sentit trascendental de la poesia dantesca de la *Commedia*, que Sant Jordi reconduiria cap a un misticisme cortès del tot immanent, per no dir del tot material. L'autor edita el poema, amb anotació copiosa de fonts, referències i aclariments filològics. Hi ha bibliografia.- J. de P. [16.985]

Veronica ORAZI, *Presoner di Jordi de Sant Jordi: tra eredità medievale e fioritura umanistica nell'orizzonte mediterraneo della politica alfonsina*, dins XVI Congresso Corona, II, 1533-1551.

L'autor assenyalava en les primeres pàgines les manifestacions de tradició trobadoresca en les divuit composicions de Sant Jordi, «sia al piano concettuale che a quello più strettamente espressivo» (1534-1536), que dibuixen la «immagine del cavaliere-cortigiano innamorato», en el qual predominen els aspectes sentimentals i afectius (1536), propis de la cort preitaliana del rei Alfons (1537). En el *Presoner*, escrit en la presó de Nàpols el 1423, l'autor hi esbrina «le coordinate storico-politiche complemento indispensabile e necessario del profilo puramente poetico di Jordi e di quelli anni» (1538): l'expansionisme de la corona, causa del seu empresonament (1539-1541), en el qual ell experimenta el drama de la solitud i l'expressa amb íntimes notes humanes (1542). Però el retorn a Nàpols donaria possibilitats a la cultura nova de l'humanisme (1543-1545).- J. P. E. [16.986]

Jaume de PUIG I OLIVER, *La Sentència definitiva de 1419 sobre l'ortodòxia lul·liana. Contextos, protagonistes, problemes*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 297-388.

L'autor exposa l'estat de la qüestió codicològica respecte del text de la *Sentència definitiva* de l'any 1419, que va retrotraure el problema de l'ortodòxia de les doctrines lul·lianes a l'any 1374, invalidant així els efectes jurídics de la butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei* de Gregori XI. Contenint la dita *Sententia* l'instrument notarial de la reunió de la comissió de teòlegs presidida per fra Bernat Ermengol, O. P., aleshores provincial i inquisidor de la corona catalanoaragonesa, en la qual es discutia i s'afirmava la no autenticitat de tres textos lul·lians integrats per Eimeric en la llista de les cent proposicions lul·lianes del *Directorium inquisitorum*, l'autor estudia l'anàlisi que la comissió fa dels tres articles i la frondosa rèplica que Eimeric va fer-ne en el seu tractat encara inèdit *Expurgate vetus fermentum*, bo i posant de manifest les mancances, les incongruències i àdhuc les contradiccions en què incorria Eimeric. La polèmica serveix per a aprofundir en les preocupacions dels lul·listes de la catorzena centúria i en la manera com van organitzar la defensa de la doctrina lul·liana i de la figura del seu autor. El text de la *Sententia* és editat segons la versió de Proaza, no havent estat possible a l'autor d'accedir a cap dels textos manuscrits del segle XV conservats fins avui.- J. de P. [16.987

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Orfebrería impignorada por Alfonso el Magnánimo en Nápoles en 1421*, dins «Misc. San Vicente», 185-196.

El 1421 encetava el rei Alfons l'aventura de Nàpols i un any després havia d'empenyorar una sèrie d'objectes d'argent per pagar algun dels capitans i llur tropa; una d'aquestes operacions, del 1422, consistí a empenyorar una imatge de la Mare de Déu, sis d'apòstols i quatre d'àngels i un conjunt d'altres vint-i-cinc objectes per 1500 florins d'or de Florència a un interès del 20%. Són publicats en apèndix, de Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni*, l'inventari descriptiu de les peces empenyorades (191-195); i de *Canc., reg.*, ordre d'acceptar el comte d'un pagament d'interessos de la dita operació per part del tresorer (196).- J. P. E. [16.988

Pierre BONNEAUD, *Diferencias y conflictos entre Alfonso el Magnánimo, el maestre de Rodas y los Hospitalarios Catalanes (1426-1436)*, dins *Órdenes Militares*, I, 457-471.

El mateix autor resumeix així aquestes pàgines: «Los registros de Cancillería de la Corona de Aragón, los Manuales de los capítulos provinciales del Priorato de Cataluña, así como los procesos de las Cortes catalanas, y varias páginas de la crónica general de la Orden escrita en 1594 por fray Jacomo Bosio, nos han permitido identificar y analizar ciertas situaciones que ponen de relieve, entre 1426 y 1436, unas relaciones difíciles y a menudo conflictivas entre Alfonso el Magnánimo y la Orden» (458) i en concret en el Priorat de Catalunya per les ganes reials de controlar l'orde (459-461 i 468-469), per la resistència d'aquesta a recolzar obertament el rei a Nàpols (462-464 i 468-469) i per la posició del prior de Catalunya en la cort de Barcelona del 1436-1437, aliniat amb els nobles contra la monarquia en el tema dels pagesos de remença (465-467; cf 470-471, quant a la posició des de Rodes del Gran Mestre Antoni de Fluvià en política internacional a l'orient de la Mediterrània).- J. P. E. [16.989

Antoni RIERA I MELIS et alii, *Catàstrofe i societat a la Catalunya medieval: els terratrèmols de 1427-1428*, dins «Misc. Riu», I, 699-735.

Pàgines de síntesi provisional, atentes a les falconades dels dos anys indicats en el títol perquè «per la quantia de les pèrdues humanes i materials... amb una intensitat estimada d'un grau IX o X de l'escala de MSK, són les més intenses i destructives de què s'ha guardat memòria en el nord-est peninsular» (701), és a dir, a la zona gironina. Les pàgines 701-704 presenten les fonts escrites i llur utilització en estudis dels darrers temps; algunes de les narracions són

aprofitades per a descriure el sisme i les seves conseqüències destructives, reduïdes a quadre sinòptic (704-708). La darrera part de l'estudi exposa la resposta dels afectats, anorreats personalment i socialment per les destrosses, i conduïts a una interpretació ètica i religiosa per les manifestacions col·lectives subsegüents, destinades a restablir la cohesió social, amb particular col·laboració de fra Mateu [Guimerà?] d'Agrigento [cf. ATCA, XVIII (1999), 1032, núm. 14067] (708-733).- J. P. E. [16.990]

Josep SERRANO I DAURA, *Les corts de Barcelona de 1432*, dins XVI Congresso Corona, I, 717-735.

Les actes publicades dins les *Cortes de los antiguos reinos...*, les constitucions i actes de cort, de les *Constitucions de Catalunya*, i la documentació d'ACA, *Canc. Processos de Corts, Generalitat*, i de Barcelona, AHCB, *Consell de Cent*, permeten a l'autor de resumir el desplegament de la dita cort (717-721) i de presentar les constitucions que hi foren aprovades (721-728), entre les quals destaquen la *Constitució dels pagesos* establint llibertat de desplaçament (722-723) i la relativa als *Usatges Princeps namque* i *Alium namque* precisant el dret reial a convocar host (723).- J. P. E.

[16.991]

Giuseppe GRILLI, *Il Cant CXXIII di Ausias March e il re innamorato*, dins XVI Congresso Corona, II, 1489-1501.

L'autor interpreta el dit cant col·locant-lo en el carreró sense sortida a què havia arribat la relació del rei Alfons amb Lucrezia d'Alagno: ni matrimoni ni amistançament públic (1490) i proposa dues hipòtesis: la que hi tracta el rei de vell o la que col·loca aquells amors en la categoria dels espirituals; la data seria 1457-1458 (1490-1491); i amb Amadeu Pagès considera que en aquest cant, Ausiàs aixeca acta de la defunció de 'l'amor pur' dels trobadors i resumeix la seva interpretació en el díptic final: "Lo rei se fa de la serventa-sclau / e d'ella vol l'honest e-l delitós" (1498), en el qual veu la poesia no pas en la repetició d'una teoria, ans en l'expressió de la realitat viva.- J. P. E.

[16.992]

Pep VILA, *Una religiosa clarissa de Vic, lectora del 'Cant espiritual' d'Ausiàs Marc (1570)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 150 (abril de 2000), 133-141.

L'autor informa del contingut del manuscrit 213 de Vic, AE, calaix de sastre al servei d'una menoreta, d'entre les peces del qual destaca la còpia de només les catorze primeres estrofes del poema 105 de Marc, conegut com a *Cant espiritual*, i una traducció catalana de la *Forma honestae vitae*, al f. 38v. És conegut el nom de dues monges que utilitzaren el volum: Helena Fàbregues Roquer, clarissa als vint-i-tres anys, ja vídua, i sor Olímpia; hi ha una data: 1570 (134 i 137). L'autor s'endina en hipòtesis de vivència personal per a explicar que una religiosa s'interessés en el dit *Cant*.- J. P. E.

[16.993]

Albert ESTRADA RIUS, *Jaume Callís i la caracterització jurídica del Monarca en temps del Magnànim*, dins XVI Congresso Napoli, I, 237-252.

L'autor es proposa reflexionar sobre aspectes puntuals de l'estructura institucional político-jurídica de Catalunya segons la doctrina de l'*Extravagatorium Curiarum* de Jaume Callís, tractat del 1423 sobre convocatòria, constitució, sessions i conclusió de la cort de Catalunya (240). Basat en el 'ius commune' i suposada la 'universitas' del cos polític visible en la cort per la presència dels braços (242-243) i per l'autoritat suprema (sense superior) del 'princeps' amb les seves atribucions exclusives o 'regalies' i amb qualitats que, en tant que persona pública, el col·loquen per damunt les mesquineses humanes (244-245); però l'exercici de les regalies, il·limitat segons les

teories del dret, té sovint límits en el seu exercici a Catalunya, per tal com el príncep ha renunciat o limitat el seu ús privatiu (245), per exemple, en el legislatiu, on ha d'intervenir el consentiment o l'aprovació dels braços (246); li és més personal l'exercici de l'autoritat per via de govern, de gràcia i de justícia (246-247). HI ha bibliografia (248-249).- J. P. E. [16.994

Carlos HEUSCH, *De la medicina a l'erotisme. El problema de la prosa científica a l'Speculum al foder* (s. XV), dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 97-112.

L'autor vol demostrar la importància d'aquesta obra, que ja ha tingut dues traduccions, a l'anglès i al francès, per a la història de la cultura medieval i alhora la posició central en el marc de qualsevol problemàtica sobre el desenvolupament i la difusió de la prosa científica a la Catalunya de la 'tardor medieval' (97). Resumit el tema de l'obra (89-102), original català i no pas traducció (98), destinat a professionals de la medicina i, a moltes altres gentes' (99); el llibre se centra en el tema de la salubritat (100), «basada en l'evacuació de l'esperma» (102). El planteig mèdic és completat amb el farmacèutic en assenyalar ingredients que ajuden o retarden l'objectiu mèdic; però aquest camp tècnic és traspassat amb nombre d'indicacions encaminades directament a assegurar el plaer sexual (103-104). En tota la segona part l'erotisme passa a primer pla, car l'autor hi «desenvolupa un art d'amar absolutament pràctic, és a dir, en el sentit més eròtic de la paraula, ja que l'amor es confon plenament amb la sexualitat» (105), mantenint, però, «el compromís entre la medicina i l'erotisme» (111).- J. P. E. [16.995

Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD, *De Nàpols a València: El llibre de menescalia de Manuel Dies, majordom d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congreso Corona, II, 1321-1333.

Síntesi de notícies sobre l'autor Dies (1321), sobre l'estructura del *Llibre* en dues parts (*Llibre de cavalls* i *Llibre de les mules*) i les seves fonts, *Liber Marescalcie* de Lorenzo Rusio, i *Libro de fecho de los cavallos*, elaborat en la cort d'Alfonso el Sabio; tingué gran èxit, tant en còpies manuscrites com en edicions d'estampa. La crítica ha suprimit dos detalls previs al llibre: l'encàrrec del rei i la conferència de menescals dels quals Dies hauria rebuda informació (1323-1324); fou llibre de nobles i de menescals i l'exposició teòrica del tema contribuï al reconeixement institucionalitzat dels menescals (examen, tribunal examinador, protomenescalia) (1327).- J. P. E. [16.996

Josep David GARRIDO I VALLS, *Correspondència entre Alfons el Magnànim i Leonardo Bruni al voltant de la traducció dels llibres de La Política d'Aristòtil: el ms. 388 de la Biblioteca General i Històrica de la universitat de València*, dins XVI Congreso Corona, II, 1453-1462.

Després d'una informació resumida de les traduccions gregues realitzades en la cort del rei Alfons, és presentada la de la *Política* d'Aristòtil que el Bruni li envià, i ara es troba a València, BU, ms. 388; conté d'altres traduccions del grec i al començament la correspondència creuada entre el rei i l'Aretí, també conservada a Barcelona, ACA, *Canc. reg.*, 2.716, que les data el 1440. A continuació d'algunes notícies sobre el còdex ara valencià (1456-1458), ve la transcripció de les tres lletres (1458-1461).- J. P. E. [16.997

Isabel GRIFOLL, *Pervivències i innovacions poètiques en temps d'Alfons el Magnànim: Lo 'Conbort' de Francesc Ferrer*, dins XVI Congreso Corona, II, 1463-1488.

Escrit entorn 1447-1449, l'autor, mercader i conseller de la ciutat de Barcelona, hi exposa un cas que li esdevingué, en el qual desesperat d'amor és aconhortat per una rècula de poetes que amb llur exemple el convencen a 'dir tostemps mal de dona' (1464). L'autora sotmet aquell llibre a una interrogació sobre la forma' tant narrativa com lírica (1465-1466), i comença assenya-

lant-ne els precedents ,que havien incorporat citacions líriques en poemes escrits en noves rimades' (1466-1468), bo i subratllant les divergències amb *Lo conhort* fins al final de l'exposició. Hi ha bibliografia (1481-1483).- J. P. E. [16.998

Maria Rosa MANOTE CLIVILLÉS, *Guillem Sagrera i Pere Joan, dos artistes catalans al servei d'Alfons el Magnànim a la cort de Nàpols*, dins XVI Congreso Corona, II, 1729-1743.

La documentació ja publicada i la que d'ACA, *Canc., reg.*, aporta l'autora, li permet de refer la feina de cada un dels dos artistes, que treballaren a Nàpols entre el 1447 i el 1458, també la d'altres, tot resumit en els quadres sinòptics de la pàgina 1733 i de la 1736, i en els dos croquis, que indiquen el treball atribuïble als nombrosos artistes que col·laboraren en l'arc de triomf del Castelnuovo de Nàpols (1738-1739). Hi ha dues fotografies de capitells (1741).- J. P. E. [16.999

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Alfonso de Borja, Obispo de Valencia*, dins «Anales Valencinos», XXVI (2000), 315-356.

Els anys i l'activitat episcopal del futur Calixt III són tema pràcticament desconegut, que l'autor dona a conèixer basat en els arxius de Barcelona, ACA, de València, ACV, AMV, ARV i Arxiu del Patriarcat; i de Roma, ASR i ASV. El seu nomenament s'explica per la concessió papal al rei Alfons d'indicar les persones que havien d'ocupar les seues vacants en el moment de finalitzar el Cisma d'Occident el 1429; el rei proposà el seu vicecanceller Alfons de Borja, del qual, però, rebé almenys onze mil florins (316-322). Ja bisbe, predicava ell mateix i impulsà devocions diverses, entre les quals la de sant Lluís d'Anjou, les despulles del qual, robades de Marsella, el dit rei diposità en la seu de València (323-328); en el sínode diocesà del 1432, ultra la insistència en el compliment de les obligacions pastorals dels clergues i en la vida cristiana dels fidels, procurà posar fre a l'extensió de doctrines i seguidors de fray Felipe de Berbegal (328-336); fou decidit a fer valdre l'autoritat episcopal tant dins l'església com en relació a les autoritats civils, en particular envers els jurats de la Ciutat, amb els quals mantingué una certa tensió (337-346); i fou amatent a defensar els drets de l'església en particular en relació al delme de la canyamel [cf. ATCA, XX (2001), 950-951, núm. 15.983], al senyoriu damunt castell i vall de Garig i delmes i primícies de llocs diversos (347-353). Les darreres pàgines documenten donacions a la família, des de la mare i germanes fins a parents més allunyats (353-355).- J. P. E. [17.000

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Documentos inéditos sobre el vaticinio de san Vicente Ferrer a Alfonso de Borja*.

La Torre de Canals y los abuelos paternos de Alejandro VI, dins *Teología en Valencia: Raíces y retos. Buscando nuestros orígenes de cara al futuro*. Actas del X Simposio de Teología Histórica (3-5 marzo 1999), València, Facultat de Teologia 2000, 59-71.

Atesa l'escassetat de documents sobre els Borja anteriors al papat de Calixt III, l'autor n'aporta quatre d'italians contemporanis (Milano, Archivio di Stato, *Carteggio Sforzesco*; Enea Silvio Piccolomini (Pius II), *Commentarii*; Pietro Ranzano, *Vita s. Vincentii*; i la *Cronica Veronese*) informant que el papa narrava sovint que mestre Vicent li havia pronosticat l'ascensió fins a papa i que el canonitzaria (60-64). També aporta, del 1437, la cessió de vuitanta-vuit sous d'un censal que el cavaller de Xàtiva, Jofre de Borja, havia de pagar cada any per Nadal a l'anterior senyor de la Torre de Canals, censal inclòs en la compra-venda del dit senyoriu (València, Patriarcat, *Protocolos de Francesc Cardona*), completada amb nombre d'altres dades ja publicades, que clarifiquen la relació dels Borja amb la Torre de Canals (64-68). I de l'Archivio Segreto Vaticano, *Reg. Vat.*, la dispensa pontifícia de quart grau de consanguinitat el 1375 entre Roderic de Borja i Sibilla Escrivà, vídua Domènec, avis de Roderic de Borja - Alexandre VI (69-71).- J. P. E. [17.001

José Luis SÁNCHEZ NOGALES, *Un nuevo «Ars Philosophandi»: Lulio y Sibiuda*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1237-1265.

Les primeres pàgines sintetitzen allò que de la relació entre els dos autors nostres hom ha dit entre el 1545 i el 1988 (237-243 [i per tant no sembla conegut allò que en temps posteriors hom n'ha dit tant en les pàgines d'aquest anuari com en d'altres]). Per la seva banda, l'autor assenyalava dues característiques generals d'acomunament entre Lull i Sibiuda: la facilitat pedagògica dels respectius sistemes i la col·laboració de fe i ciència en l'estudi d'aquests (1244-1245), a les quals afegeix una desena de punts concrets, en els quals l'influx de Lull damunt Sibiuda és constatable (1245-1250). Un terç apartat assenyalava quatre notes específicament lul·lianes en Sibiuda: la formulació d'un mètode universal de coneixement científic (*Ars generalis*), aplicable a cada camp del saber (*artes particulares*) (1251-1253); la utilització gnoseològica d',ascensus' i ',descensus', de ',regles' [però les de Sibiuda no semblen les sistematitzades per Lull] i de ',demonstratio per aequiparantiam' i d'altres detalls verbals (1254-1260); la racionalització dels articles de la fe (1261-1263); i la popularització de la filosofia (1263-1265). Els diversos punts són completats amb fragments textuals d'ambdós autors disposats en paral·lel dins requadre.- J. P. E. [17.002]

Glòria SABATÉ, *La concepció de l'heroi al Curial e Güelfa*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 13 (2000), 7-20.

La primera part d'aquestes pàgines esbossa la trajectòria que va d'un naixement plebeu a un reconeixement cavalleresc, on, amb la protecció de personatges de grau superior, corpesos de la bellesa del Curial, l'ascensió d'aquest també ha estat fruit dels seus estudis (gramàtica, lògica, retòrica i filosofia: 8) fets en moments de marginació, de la dedicació a les obligacions cavalleresques, fetes possibles per la generositat de la Güelfa, la traïció amorosa a la qual retorna l'heroi al no-res (7-11). La segona part sintetitza les dues dimensions de la personalitat del Tirant: la pública, que és la del cavaller complert, en la qual la bellesa és només la condició prèvia de l'ascens social, de seguida oblidada (no ens podem imaginar com era el Curial: 14), i la privada: «qualsevol referència a l'esfera privada de Curial la trobem en relació als sentiments amorosos i està estretament lligada amb l'humor. Curial, com a home enamorat, és ridícul» (15). L'heroi Curial és el resultat d'«una ferma voluntat i la cultura... la nova figura de l'heroi és possible» (18). Hi ha bibliografia (18-20.- J. P. E. [17.003]

Mario DEL TREPPO, *Alfonso il Magnanimo e la Corona d'Aragona*, dins XVI Congresso Napoli, I, 1-17.

L'autor constata l'evolució historiogràfica tant entorn a la figura del rei Alfons com al concepte de ',Corona d'Aragó'. Ell considera que la Corona fou l'espai per al qual pensà una política complementària entre la indústria, sobretot drapera, de Catalunya, i la producció agrícola del Regne de Sicília (3), i intentà d'introduir-hi ',trattamenti fiscali comuni', la caixa única, els mètodes mercantívol en la comptabilitat de l'Estat i la unificació de la moneda entre els dos estats italians (4-5); l'altra cara del rei era la cavalleresca i l'autor parla d'un Alfonso-Tirant (7), allargant així la llista dels qui han intentat de ',retratar' aquell personatge (8); per a ell, allò que el defineix són els tres documents conservats a Barcelona, AHCB, *Cartes Comunes Originals*, que contenen la seva reacció apassionada a les propostes de la Cort de Catalunya a Perpinyà 1450; si aquestes, a fi d'assegurar l'administració de justícia, propugnaven una extensió a aquest camp de la cosobirania Rei-Cort, ell s'atribuïa la potestat absoluta' (11), com la que tenia a Nàpols, i assenyalava que els inconvenients venien del fet que a Catalunya eren «impertinentment alegats Usatges de Barchinona, Constitucions e Capítols de Cort de Catalunya, privilegis e pretesos usos e libertats» (11).- J. P. E. [17.004]

Jorge SÁIZ SERRANO, *Los capitanes de Alfonso el Magnánimo en la conquista del reino de Nápoles: la caballería del ejército real de 1441*, dins XVI Congreso Corona, I, 981-1009.

La base arxivística d'aquest estudi es troba en l'ARV, *Mestre racional*, 8790, Nàpols, Archivio di Stato, *Fonti Aragonesi. Frammenti di cedole della tesoreria* (pagaments de soldades); i ARV, *Mestre racional*, 9573 (pagaments en espècie, normalment en draps), i serveix a l'autor per a analitzar «la estructura, procedencia geogràfica y grado de vinculación con la monarquía de este conjunto de líderes de compañías de origen no italiano» (981); les informacions són exposades en el cos de l'article (982-999) i reduïdes a sis gràfiques quantitatives al final (1000-1002); l'autor destaca la figura del rei Alfons com a ‚condottiere‘ i la particular atenció amb què configurava la cavalleria reial, amb efectius directament vinculats a la corona (984-988).- J. P. E. [17.005

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Contribució a l'estudi de les relacions polítiques i comercials a la Mediterrània occidental: anàlisi d'un procés de l'any 1442, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona*, dins XVI Congreso Corona, II, 1147-1160.

La signatura del procés és ACA, *Batllia general. Processos antics 1442-1-H*. Es refereix a l'apresament d'una sagetia a la platja de Salou, forçada pel fortunal; pertanyia a dos florentins residents a Aigüesmortes i a Montpeller, considerats súbdits dels reis Anjou, enemics d'Alfons IV; les declaracions dels testimonis són una font de notícies marítimes, començant per la descripció de la sagetia (1150); per l'acusació de no portar ‚cartulari o manifest‘, és a dir, llibre de navegació; per la llista de mercaderies, llur origen i destinació (Aigüesmortes-Mallorca); per les declaracions contradictòries d'una i altra banda; i per la sentència, contrària al segrest (1149-1154). Per la seva banda, l'autora completa les notícies sobre mercaders italians a la corona i sobre un dels amos, Riccardo Davanzati, sobre les rutes comercials per la Mediterrània i sobre la tipologia dels vaixells (1155-1157).- J. P. E. [17.006

Francesc MASSIP, *De ritu social a espectacle del Poder: l'Entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1443), entre la tradició catalana i la innovació humanística*, dins XVI Congreso Corona, II, 1859-1889.

Aquella entrada és coneguda per nombroses descripcions: d'Antonio Beccadelli (il Panormita), d'Antoni Vinyes; de Melcior Miralles; de Marino Jonata; de Bartolomeo Facio; d'Angelo de Tummullis; de Gianantonio de Pandoni; i d'un anònim sicilià; hom hi pot distingir tres moments forts: el carro triomfal del rei, dels napolitans (1860-1862); els entremesos dels florentins (1863-1867); i els entremesos dels catalans (1867-1876). L'autor hi esbrina «el contingut polític i ideològic dels elements espectaculars que varen conformar aquella entrada» (1860), tota centrada en la figura del príncep virtuós i en les vel·leitats de la Fortuna, amb qualche bursada als Anjou vençuts. Analitzats els components dels tres nuclis, l'autor constata ‚poques autèntiques innovacions‘, com també que damunt velles imatges es projectaren noves idees i ambicions i així l'entrada esdevingué «un veritable espectacle emblemàtic del poder reial» (1877). Hi ha bibliografia (1978-1880) i tres pàgines d'il·lustracions (1887-1889).- J. P. E. [17.007

Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LUIS, *Mercaderes-banqueros en tiempos de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 949-967.

Les empreses bèl·liques del rei Alfons requeriren els serveis dels banquers, que sovint eren també mercaders, i es valgueren d'un instrument peculiar: la lletra de canvi, moltes d'elles documentades a València, ARV, *Mestre racional* (952-953): ja en els canvis de moneda guanyaven entre un 15 i un 20% (954); la funció dels dits mercaders-banquers és exemplificada en la relació de Mateu Pujades, tresorer general de totes les terres de la Corona, i el financer napolità Giovanni Miroballo, relació que generà «graves problemas de contabilidad, que afectaron al mismo Puja-

des incluso después de su muerte» (957), però també la concentració de les operacions en el banc de Miroballo el 1448 (958); moltes de les operacions són conegudes pel registre de l'ARV, *Vària*, 181, ací àmpliament resumit (959-961).- J. P. E. [17.008]

Jill R. WEBSTER, *Contractes (!) entre els ordes mendicants i Itàlia durant el regnat d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congresso Corona, I, 1011-1020.

Aplec de referències a l'atenció amb què la casa reial i en particular la reina Maria, muller d'Alfons IV, seguia la situació espiritual dels ordes mendicants de les respectives províncies d'Aragó, en un moment en què, els franciscans per exemple, vivien els problemes del naixement i consolidació d'una branca observant, personificada en Bernat Escoriola, figura central d'aquestes pàgines (1013-1016). És notable la situació de la província dominicana, mancada d'efectius ací, que s'estaven a Itàlia, i hom els volia recuperar a fi de potenciar la casa d'estudis de Lleida (1016). Són transcrites dues lletres de la reina, d'ACA, *Canc., reg.*, una d'elles relativa a l'afer dels dominics (1019); l'altra, a l'anada d'un observant al capítol general de l'orde.- J. P. E. [17.009]

Gabriella ALBANESE, *Tra Napoli e Roma. Lo scriptorium e la biblioteca dei Re d'Aragona*, dins «Roma nel Rinascimento», (1997 [1998]), 73-86.

La biblioteca palatina de Nàpols fomentada en continuïtat per Alfons IV i pel seu fill Ferrante seria «la formazione più importante dei sovrani venuti a Napoli di Catalogna» i ha d'ésser estudiada «nel contesto della più ampia storia politica economica culturale e artistica del „Regnum”» (73). Les aportacions dels darrers anys comencen amb l'adquisició per a la Biblioteca Universitària de València (actual ms. 947) del darrer inventari d'aquella biblioteca fet venir pel duc de Calàbria el 1527, i segueixen amb les exposicions amb motiu del centenari del naixement del rei Alfons (1396-1996) i amb el paral·lel Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, una secció del qual fou dedicada a *Fonti, Documenti, Archivi* (77 i nota 13); segueix la informació sobre individuació recent de manuscrits procedents del „scriptorium” napoletà i sobre estudis a ells dedicats i sobretot a llurs miniatures (78-83). «Una biblioteca, quella aragonesa, sospesa tra reale e ideale» (85).- J. P. E. [17.010]

Alexandre BATALLER CATALÀ, *Llibres d'escacs i difusió del joc durant el regnat d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congresso Corona, II, 1803-1818.

Una primera secció reproduceix les anotacions relatives a escacs i al *Libre dels scachs* llatí [el *De ludo scachorum?*] en l'inventari de béns de l'infant Alfons el 1416; segueix un aplec de notícies sobre el mateix tema en poder de Joan I i de Martí l'Humà (1804-1810) i altre on són agrupades dades de llibres d'escacs entre el 1349 i el 1527 (1811-1817). El darrer apartat informa del joc d'escacs en la cort dels Anjou i en corts italianes contemporànies (1818-1820). Els darrers anys d'aquella centúria serien escrits a València dos llibres sobre el tema: el poema al·legòric *Escacs d'amor*, de Bernat Fenollar, Narcís Vinyoles i Francesc de Castellví i el *Libre dels jocs partits d'escacs en nombre de 100* (1821-1822). Hi ha bibliografia (1823-1825).- J. P. E. [17.011]

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *La „Bula de oro” de 1451: nota crítica*, dins XVI Congresso Corona, I, 421-437.

A fi de poder sostenir la seva ambiciosa política, Alfons IV insistí a percebre tributs directes dels eclesiàstics, en particular per raó dels béns de reialenc en mans d'ells, que havien d'ésser capbreuats. La Butlla d'or (6 gener 1451) establí la solució pactada amb les esglésies dels regnes de València i Mallorca, comtats de Rosselló i Cerdanya, i amb les illes de Menorca i d'Eivissa. El per-

gamí original es conserva a València, ACV, 541 (428-431); una còpia per al bisbe de Sogorb fou segellada amb ‚bullla plumbea‘ i ara es troba a València, ARV, *Fons de Sogorb*, pergamí 36 (431); fou registrada en volum de l'Arxiu Reial, *Gratiarum Valencie Primum*, però ara es troba a València, ARV, Reial 395 (427); n'hi ha còpies en volums diversos de l'arxiu acabat d'esmentar (431-432), a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Processos de corts* 37 (432); a Mallorca, ACM, Armari LVI, taula IV, núm. 54 (434); ha estat editada dins compilacions de corts o de *Furs de València* (432-435).- J. P. E.

[17.012]

Francesco SENATORE, *Le ultime parole di Alfonso il Magnanimo*, dins «Misc. Del Treppo», 247-270.

L'autor resumeix la manera com primer fou donada i després comentada o interpretada la notícia de la mort d'Alfons IV de Catalunya, o com fou circumstanciada la narració dels seus darrers dies per Vespasiano da Bisticci o Angelo Tummolillo da Sant'Elia (250); en particular entorn les darreres recomanacions al fill i hereu, Ferrante, hi hagué contraposició de versions, segons que fossin pro o anti catalanes (254-255), fins a convertir-les en ‚institutio Ferdinandii‘ per obra d'Antonio Beccadelli, ‚Il Panormita‘ (258). Mostra de com la informació sobre aquell traspàs fou amplificada és la doble versió de la lletra de Pere de Vilarrasa a l'ambaixador d'Alfons davant el duc de Milà, Bartolomeo da Recanati, conservada a Milà, Archivio di Stato, *SPE Napoli*, i *Registri delle Missive*, respectivament, ací transcrites en paral·lel (265-270).- J. P. E.

[17.013]

Flocel SABATÉ, *La mort d'Alfons el Magnànim: coneixença, divulgació i repercussió de la notícia*, dins XVI Congresso Corona, II, 1891-1910.

A base de la documentació aplegada en els arxius de Barcelona, AHCB; Cervera, Tàrraga i Tortosa, AHC; i Girona, Osca i Lleida, AM, l'autor, recordats els interessos dels qui volien aprofitar-se del veïnatge al poder en una situació desficiosa davant el pròxim final d'un ‚statu quo‘ fins aleshores estabilitzat, i allò que representava la llunyania del rei per a la informació ràpida, resumeix les circumstàncies de l'arribada de notícies a Barcelona des del febrer 1458 desvelant que el rei està ‚malalt e desbaratat‘ (1892), alhora que les altres ciutats també demanen informació a Barcelona (1893); successivament arribaria el 12 de juliol la notícia que el 26 de juny el desenllaç semblava imminent (1894) (i seria un fet l'endemà: 1896); el missatger enviat pel príncep de Viana al seu pare, ja Joan II, trigà quinze dies a arribar a Barcelona, i la ciutat aprofità l'avinentsa per reafirmar la capitalitat, mentre la comunicació oficial només arribava el 16 de juliol (1899). Segueixen les expressions de dol, tant oficials com (menys) populars (1899-1903); les exèquies foren ocasió tant de tensions a l'hora de defensar cadascú la representació que li pertocava per la respectiva importància social, com d'ostentació oficial i col·lectiva de la població (1903-1907).- J. P. E.

[17.014]

Gabriella ALBANESE, Daniela PIETRAGALLA, Monia BULLERI, Marco TANGHERONI, *Storiografia come ufficialità alla corte di Alfonso il Magnanimo: i Rerum gestarum Alfonsi regis libri X di Bartolomeo Facio*, dins XVI Congresso Corona, II, 1223-1267.

Liliana MONTI SABIA, Debora D'ALESSANDRO, Antonietta IACONO, *Il ricordo di Alfonso di Aragona nelle opere di Giovanni Pontano*, dins XVI Congresso Corona, II, 1503-1531.

Els quatre primers assaigs interpretatius del llibre dedicat a enaltir les gestes del rei Alfons (1223-1234; 1235-1244; 1245-1253; 1253-1267, respectivament) entren en el nostre camp només per la matèria primera manipulada per Facio: el rei i les notícies que el dit autor li galejà, al servei d'un planteig que, tal com diuen les darreres línies de Tangheroni, demostra una «voluta italianizzazione del personaggio e della sua politica» amb «indifferenza alla realtà pluristatale della Corona», fins al punt que «quasi non si coglie l'esistenza di regni iberici o anche italo-insu-

lari» (1255); per això el mateix autor assenyalava la necessitat de controlar els fets narrats pel Facio amb la els fets documentats en els arxius municipals i notariais tant de Barcelona com de València (1253).

Les autores del segon títol resumeixen així llur aportació: «...la figura di Alfonso assume negli scritti pedagogici ed etici del Pontano un valore esemplare, come l'incarnazione più perfetta... dell'ideale rinascimentale di uomo magnifico e liberale... il Magnanimo appare ripetutamente accanto agli ,esempla' classici, e quasi in gara con essi, come valido ,exemplum' contemporaneo» (1504); les pàgines següents assenyalen els llocs de l'obra del Pontano, d'on les autores dedueixen llur tesi.- J. P. E. [17.015-17.016]

Eulàlia DURAN I GRAU, *La imatge del rei Alfons*, dins XVI Congresso Corona, II, 1401-1418.

«El meu propòsit és analitzar la manera com fou elaborada aquesta imatge, per quins mitjans fou difosa i com anà evolucionant. Tenint en compte que ens movem en el terreny de l'imaginari...» (1401). L'elaboració imaginària de la figura reial començava per la del seu físic (1401-1402), seguia amb la justificació dinàstica per la continuïtat amb la casa de Barcelona, i la glorificació del primer Trastàmara (1402); la legitimació de la conquesta de Nàpols tingué moments diversos en ploma de Pere Rossell, *Llibre de successió del reialme de Nàpols*, Lupo di Specchio, *Summa dell'i re di Aragona...*, Bartolomeo Facio, *De viris illustribus*, i Lorenzo Valla, *De falso credita et ementita Constantini donatione*, que equivalia a declarar innecessària la concessió papal; el punt culminant fou «l'entrada triomfant en la ciutat rendida, el 1443» (1403-1405); la imatge del rei humanista li rendí els intel·lectuals italians (1405-1408) i els intents de croada l'anaven convertint en monarca universal (1408-1411). La dita imatge, importada a Catalunya per Joan Margarit, seria confirmada per una rècula d'annalistes: Pere Tomic, Gabriel Turell, Jordi Centelles, Pere Miquel Carbonell, Pere Anton Beuter, Martí de Viciana i Jerónimo Zurita (1411-1413).- J. P. E. [17.017]

Giancarlo ANDENNA, *Una valutazione di Ferrante I d'Aragona sulla politica milanese (1450-1479)*, dins «Studi in onore di Giosuè Musca» a cura di Cosimo Damiano FONSECA e Vito SIVO, Bari, Edizioni Dedalo 2000, 1-20.

Fill català il·legítim del rei Alfons IV i successor seu a Nàpols, Ferrante I d'Aragona el 1479 encarregava a l'augustinà mestre Agostino da Ancona una ambaixada als ducs de Milà, en compliment de la qual el frare escriví per ordre del rei de Nàpols un memoràndum sobre la sempre embullada situació política entre els estats italians durant la darrera trentena d'anys, memoràndum que es conserva a Milà, Archivio di Stato, *Fondo Sforzesco*, cart. 229, ací transcrit (17-20), acompanyat en text o en notes de nombre d'altres lletres o fragments del mateix fons.- J. P. E. [17.018]

Nouveaux textes inédits d'humanistes français du milieu du XVe siècle. P. de la Hazardière, Jean Serra, Jean Jouffroy, Guillaume Fillastre et Antoine de Neufchatel. Édition, introduction, notes et index par Evencio BERTRAN (Travaux d'Humanisme et Renaissance, CCLXV), Genève, Librairie Droz 1992.

Prosegueix en aquestes pàgines la publicació d'obres de Joan Serra [cf. ATCA, IV (1985), 444-447; IX (1990), 255-258; i X (1991), 412-413], on trobem el *Liber de controversia trium animae potentiarum* (29-83) (que no coneix les pàgines ací publicades el 1985), i el *De institutione Rhetorica dialogus* (85-195).- J. P. E. [17.019]

Montserrat BAJET ROYO, *La producció legislativa a les corts de 1454-1458. Evolució posterior*, dins XVI Congreso Napoli, 45-57.

L'autora es proposa de recordar la producció normativa de les dites corts i la seva recepció en les tres posteriors compilacions de *Constitucions i altres Drets de Catalunya*, a partir dels processos de corts publicats per Fidel Fita entre el 1896 i el 1919, de les dites *Constitucions...*, del *Llibre dit dels quatre senyals* (ACA, *Generalitat*, 162/1), i dels dos dietaris de la Generalitat de Catalunya i de l'Antic Consell Barceloní (45). En primer lloc l'autora recorda l'existència de normativa de la dita cort no aplegada en les *Constitucions...*, com l'ordenació per a les eleccions dels tres diputats del general i dels tres oïdors de comptes (47-48), o la *Constitució de la part de Vic, apellada de Moncada, a la corona reial* (48-49); segueix la constatació que les vuit constitucions de la dita cort no totes han estat reproduïdes en cada una de les tres edicions dels anys 1495, 1588-9 i 1704 (49-54).- J. P. E. [17.020

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dalmau de Copons, un cavaller cerverí desafiat per Gil Suárez (1465)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 425-429.

L'autor publica un document conservat a l'ACA i Cervera, AHC, del 3 d'octubre del 1465, en el qual Joan II assigna lloc i dia per a la batalla entre Dalmau de Copons, cavaller de Cervera, i Gil Suárez; també resumeix dades sobre els Copons de la Segarra i identifica el Dalmau de Copons, ací documentat, amb el personatge del mateix nom que el 1487 adquirí la senyoria de Bullidor.- J. de P. [17.021

Frédérique DESMET, *Le roman en prose Guy de Warewyk (XV siècle). Édition et commentaire*, dins «Positions des thèses soutenues par les élèves de la Promotion de 2000 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École des Chartes 2000, 125-128.

Essent el *Guy de Warewic* font de la primera part del *Tirant lo Blanc*, tenint sobretot en compte que ací la narració és en prosa, no és descartable que la versió francesa prosificada de l'original anglès en vers, realitzada entre el 1300 i el 1310, hagi tingut alguna relació amb el nostre romanç, recordat amb d'altres, en el treball de Desmet com a prova de la supervivència de la narració a Europa (127).- J. P. E. [17.022

Josep GINEBRA, S. COBOS, *Anàlisi estadística de l'estil literari. Aproximació a l'autoria del 'Tirant lo Blanc'*, dins «Afers. Fulls de Recerca i pensament», 29 (1998), 185-206.

Àlex RIBA, Josep GINEBRA, *Riquesa de vocabulari i homogeneïtat d'estil en el 'Tirant lo Blanc'*, dins «Revista de Catalunya», núm. 152 (juny 2000), 99-118.

El primer títol, explicada la tècnica de l'anàlisi estadística de la diversitat del llenguatge dins un text, com a mitjà per a esclarir-ne l'autor sobre la base de característiques quantificables, estableix dins el *Tirant* la frontera entre dos estils entre els capítols 300 i 390.

El segon, recordades les posicions dels crítics sobre l'autoria única o doble del dit romanç (104-105), precisen que la fractura és constatable entorn el capítol 383 (115) i afirmen que «el llenguatge emprat des dels voltants del capítol 383 fins al final del *Tirant lo Blanc* és més pobre que no pas a la resta del llibre» i més en general que «el llenguatge del començament del llibre, potser amb l'excepció dels primers 40 capítols, és més pobre que el de la zona central, entre els capítols 119 i 382, però més ric que el llenguatge de la zona final» (107), resultat que és expressat visiblement en gràfiques de colors (109-110 i 112-114). «Queda per aclarir si aquestes fronteres estan lligades a un canvi d'autor o bé si són fruit d'evolucions temporals».- J. P. E. [17.023-17.024

Josep PUJOL, *Escriptura, imitació i memòria al Tirant lo Blanc*, dins «Els Marges. Revista de Llengua i Literatura», núm. 65 (desembre de 1999), 23-50.

Parla l'autor mateix: «Els tres substantius del títol d'aquest article volen cridar l'atenció... sobre la manera com la memòria de Joanot Martorell -és a dir, el conjunt dels textos que constitueixen el seu horitzó cultural- s'actualitza en l'escriptura concreta de la novel·la a partir d'una concepció essencialment imitativa de la prosa literària culta» (23). Comença recordant el moment en què es troba l'estudi sobre el *Tirant*, quan en la darrera dècada s'han multiplicat les aportacions d'autors sobre ressons d'obres d'altri en el dit romanç, dades que cal veure dins el marc de la cultura tardomedieval a fi de «dotar de significació cultural la manipulació martorelliana dels més diversos materials literaris» (25), i van des de la constatació de ressons al replanteig de l'autoria, dades en virtut de les quals «és urgent fer-se càrrec... que l'escriptura del *Tirant* és molt més complexa i molt menys impremeditada del que havia semblat durant molts anys» (27; la llista d'obres clàssiques i medievals més usades al *Tirant* és a les pp. 41-42); i així, si hom arriba a veure la multiplicitat de textos que incideixen en el romanç, aquest també és «el millor testimoni de l'impacte, la recepció, la lectura i la rendibilitat literària i cultural de les traduccions d'obres llatines i de les novetats que arribaven d'Itàlia» (28). La segona part de l'estudi reparteix els dits materials en tres categories: fonts pròpiament dites, que actuen en l'estadi de la ,inventio'; ,models' imitats o copiats en l',elocutio'; i textos que proporcionen informacions puntuals de caràcter divers (28-33: amb exemples textuals en paral·lel). La tercera, dedicada a ,valoracions', informa «que Guido [delle Colonne] i Corella fan de substrat al progressiu descobriment d'altres textos, que es reconeixen com a pertanyents a la mateixa tradició» (34); entre els darrers, «el descobriment martorellà de la *Fiammetta* de Boccaccio devia ser tot un esdeveniment» (34). L'autor aplica aquestes idees a exemples concrets (42-48), que són adientment explicats (36-39). Resultat: «siguin quines siguin les claus que permeten en cada cas l'itinerari de la memòria literària a l'escriptura, Martorell no es compromet sinó ocasionalment amb el significat de les seves fonts, reduïdes a un gran magatzem de significants pel qual es mou lliurement a la recerca dels seus materials de construcció» (42). Hi ha bibliografia (48-50).- J. P. E. [17.025]

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *Mujeres y literaturas en los medioevos ibéricos: voces, ecos y distorsiones*, dins «Estudis Romànics», XXII (2000) 155-176.

Després de repassar l'estat dels estudis sobre literatura escrita per dones a l'Edat Mitjana, l'autor recorda que aquest tipus de literatura és més aviat escàs en els regnes ibèrics de l'Edat Mitjana, i que els escrits de dones medievals han d'ésser interpretats rigorosament, evitant apologies extemporànies. Recau en els interessos d'aquest anuari l'al·lusió a sor Isabel de Villena i a la seva *Vita Christi*, en el context d'una crida a evitar lectures massa interessades en textos medievals molt precisos en la seva intenció. Hi ha bibliografia.- J. de P. [17.026]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Kirieleyson de Muntalbà o la literatura com a base i contrapunt*, dins «Medioevo Romano», 24 (2000), 92-109.

Recordades les aportacions dels darrers temps que indiquen precedents i fonts a episodis del *Tirant lo Blanc*, l'autor es proposa d'oferir una lectura de l'episodi del dit Kirieleyson, ací resumit (93-94), i més en concret, de la seva mort (96), clarament fora els paradigmes cristians, exposats per Eiximenis en el *Dotzè del crestià* (97); però «que hom morís de sentiment pel seu senyor... sí que tenia ple sentit per a un lector del segle XV», sentit expressat en la literatura artúrica i «precisament ací trobem les explicacions que busquem» (98-99). L'autor prossegueix esbrinant «allò que sembla irònic, còmic o paròdic en la mort de Kirieleyson» (99) i, amb S. Roubaud «le mécanisme interne qui à présidé à l'assemblage de plusieurs réminiscences hétéroclites» (102), i així «als primers capítols sí que hi ha, poc o molt, renarració d'aquesta matèria [de la cavalleria artúrica]», amb la qual cosa el *Tirant* contindria «exemplificació d'una diversitat de cavalleries, que,

això sí, fan superar la barrera entre cavalleries antigues i modernes» (104). Hi ha bibliografia (106-109).- J. P. E. [17.027

Germà COLÓN I DOMÈNECH, *Entre el Cartoixà de Corella i el Tirant*, dins *Estudis Corella*, 125-132.

Proposada darrerament la hipòtesi que Joan Roís de Corella sigui l'autor del *Tirant lo Blanc*, l'autor ofereix «unes notes, que tenen un caràcter molt provisional» (125). En primer lloc introdueix la comparació entre el vocabulari del *Tirant* i el del *Cartoixà*, començant per una llista de mots cultes (126), seguida per una de divergències (127) i d'una segona, més llarga, de cultismes corellians (127-128); hi ha noves indicacions de diferències (128-129) i una comparació de fregaments descriptius (130-131); resultat: «Corella no és el nou candidat per a llevar a Joanot Martorell l'autoria del *Tirant lo Blanc*» (132).- J. P. E. [17.028

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *La aportación de la primera historiografía española moderna a los estudios 'tirantianos'* (*De José Amador de los Ríos a Marcelino Menéndez y Pelayo*), dins «Boletín de la Biblioteca de Menéndez Pelayo», LXXIV (1998), 13-32.

José Amador de los Ríos, aprofitant dades proporcionades per Pascual de Gayangos, dedica pàgines al *Tirant lo Blanc* en el volum VII de la *Historia crítica de la literatura española*, en les quals començà a esmentar-lo dins una llista de títols de llibres de cavalleria (15); n'assenyalà les edicions i desféu la versió d'haver estat escrit en anglès o en portuguès, perquè fou publicada el 1490 «en lenguaje valenciano» (17) i s'emmira l'Roger de Flor descrit per Ramon Muntaner, en una narració ben travada i fidel a l'humus cultural que la féu nàixer (18-19). Per la seva banda, les primeres aportacions de la Renaixença catalana haurien proporcionat a Marcelino Menéndez y Pelayo informació bibliogràfica i un cert ambient postromàntic; el resultat es troba en el capítol dedicat als llibres de cavalleries autòctons dins *Los orígenes de la novela*, que s'apropia la lloança de Miguel de Cervantes i a continuació assenyala que la base de la narració és catalana (Ramon Llull, Expedició a l'Orient i política d'expansió mediterrània), farcida i revestida amb materials de procedència diversa (26-30), en la qual possibles falles resultarien redimides per «l'obsesión de la vida común, el amor al detalle concreto» (31).- J. P. E. [17.029

Anton M. ESPADALER, *Política i ideologia en la novel·la catalana del segle XV*, dins XVI Congreso Corona, II, 1419-1430.

Les implicacions polítiques existents en la literatura catalana des de darreries del segle XIV han estat insuficientment subratllades, i l'autor es proposa d'assenyalar-les en *Curial e Güelfa* i en *Tirant lo Blanc*. El primer, sense vehicular una tesi política, «planteja qüestions i fa passar idees que només poden ser enteses políticament» (1422), com la de la centralitat de la figura del rei, que desqualifica els cavallers indòmits però els glorifica quan fan pinya amb llur rei, com en el torneig de Melú (és a dir, de Bordeus entre Pere el Gran i Carles d'Anjou) o quan lluiten contra els sarraïns (1423-1424); quant a la corona catalanoaragonesa, l'autor del *Curial...* té prevenció davant la nova dinastia, i alhora admiració pel rei Pere el Gran (1425-1428). El *Tirant* conté un document polític, la *Lletra de reials costums* o epístola XII de les *Familiars* de Petrarca, que contraposa el govern ètic i respectuós a la imposició dictatorial (1428-1429), com també contraposa la indecisió del rei Alfons davant l'amenaça turca a Constantinoble amb la decisió de Tirant a entrar-hi vencedor després d'haver subjugat l'Islam al nord d'Àfrica, projecte personificat per Portugal i, doncs, per aquell rei Ferran, al qual el *Tirant lo Blanc* és dedicat (1429-1430).- J. P. E. [17.030

Llúcia MARTÍN PASCUAL, *Les comparacions de tema animal relacionades amb el desengany amorós en les poesies de Joan Roís de Corella i en l'Espill de Jaume Roig*, dins *Estudis Corella*, 193-209.

La comparació és delimitada, en Corella, a la poesia de tema amorós; quant a Roig, l'*Espill* «pot considerar-se un sermó d'amor, paròdia del sermó canònic», que insisteix en els aspectes fisiològics desagradables, mentre Corella es fixa en la passió amorosa impossible tant en el cas de la dama honesta com el de la dissoluta (195). Roig i Corella (aquest en parlar de Caldesa) coincideixen a referir-se a la figura d'aquells animals que representen traïció i engany com guilla, aranya, escorpí; o la pura malignitat, com el cocodril i el basilisc (197), sobretot l'aranya, també assenyada en la *Doctrina compendiosa* atribuïda a Eiximenis (198); no cal dir que el paó personifica la vanitat femenina (199), la salamandra el foc de la luxúria (200). Per contra, Corella aplica les qualitats del lleó a la mort i resurrecció de Crist (com l'au fènix) o al poder de la dama de donar vida al poeta; el pelicà, en canvi, serveix per a criticar aquelles mares que no alleten (201-203); per contra, la coloma, el voltor o l'abella són figures de castedat (205). A través de totes elles, els dos poetes expressen el rebuig de la passió amorosa, la impossibilitat d'accedir a l'amor i la teràpèutica que tots dos proposen (206). Hi ha bibliografia (206-209).- J. P. E. [17.031

Josep Lluís MARTOS, *Els mantells de les deesses en Lo johí de Paris de Roís de Corella: tradició i innovació iconogràfica*, dins *Estudis Corella*, 283-301.

L'autor resumeix tant el mite de Paris i les tres deesses com la interpretació significativa donada des del final de l'època clàssica i continuada en l'Edat Mitjana. La sentència de Paris ha de tenir en compte les qualitats de cada una de les tres, manifestades en els respectius mantells (287); segueix el text de Corella (288-289) i la triple anàlisi d'aquells elements significatius sobreposats als dits mantells, que Corella completa amb altres tantes 'sentències' (290-296); la font tant podria ésser literària com iconogràfica i decorativa (298). Hi ha bibliografia (299-301).- J. P. E. [17.032

Annamaria ANNICCHIARICO, *Presenza e presenza-assenza di madonna Fiammetta e di Corella nel Tirant lo Blanc*, dins *Estudis Corella*, 55-69.

L'autora assenyala l'existència en el *Tirant*, d'«enunciati ed assunti corelliani intrecciati a passi desunti dalla *Fiammetta*, o inseriti in contesti emotivi e situazioni, con relativo lessico, per cosí dire, da *Fiammetta*» (58), passatges que l'autora treu dels capítols 268 (58-63), 311 (63-65) i 319 (65-69), manlleus que alguna vegada arriben a Ausiàs Marc (60-61).- J. P. E. [17.033

Isolda BIGVAVA, *'Tragèdia de Caldesa' i 'Lo jardí d'amor' com a mostres de la narració poètica corelliana*, dins *Estudis Corella*, 83-88.

En aquestes pàgines, l'autora insisteix a considerar 'prosa poètica' la de les dues obres corellianes i dóna particular significació a la 'tragèdia' dins el títol de la primera (84), subratlla la concentració descriptiva del nucli temàtic en poques pàgines i elabora «una anàlisi conjunta de les dues obres, partint de l'afirmació que les tragèdies i els destins dels seus personatges s'assemblen» (85), car en ambdues el tema 'amor' (i 'passió') «ha motivat la selecció dels elements d'expressió, la seva sintagmàtica, ha predeterminat la fusió de la paraula amb la idea» (86) mitjançant una sèrie d',eines poètiques' com «combinacions concretes de paraules i el seu ordre» (86) i d'altres.- J. P. E. [17.034

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Per a una interpretació de la «Balada de la garsa i l'esmerla»*, dins *Estudis Corella*, 265-281.

Qualificada com «el poema més impressionant de les nostres lletres», o «el millor virelai de la poesia catalana», l'autor observa que els deu primers versos amb la presentació dels dos ocells donen sentit i vàlua als següents (266-267), que algú ha considerat protagonistes de la balada; l'autor, en canvi, recorda l'existència del narrador i posa la hipòtesi que els esmentats deu primers versos en realitat siguin posteriors als altres (268). La descripció de garsa i d'esmerla potser no és ornitològicament correcta, però en Corella «l'experiència estètica està molt per sobre de l'experiència personal i ètica» i, també en Corella, és «deutora de la tradició trobadoresca» (271-275), i així «l'ús poètic de temes literaris ja existents» obliga a «reivindicar l'enorme gust i l'elegant tractament que els hi atorga» (276), «un trajecte cap a la selecció conscient i simbòlica dels elements en l'espai» (279). Hi ha bibliografia (279-281).- J. P. E. [17.035]

Stefano M. CINGOLANI, *Anticavalleria com a anticlassicisme a l'obra de Joan Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 107-123.

Objectiu de l'autor: «plantejar... un aspecte de la ideologia de Corella, i relacionar-ho amb les seves idees literàries: el de la seva aversió a la cavalleria», manifestada en un fragment del *Tribunfo de les dones*, ací transcrit, i diametralment contraposat a la lloança de l'orde cavalleresc en el *Tirant*; tal aversió seria explicable per «un context més aviat cultural -i ètic com a conseqüència» (108-109) i una de les fonts haurien estat les *Històries troianes* de Guido delle Colonne i el seu «moralisme anticlassicista» (109-110), amb el qual comparteix la idea «de l'heroi com a mesquí, interessat, és a dir, del tot desproveït dels típics valors cavallerescos»; l'autor col·loca la dita coincidència en el marc de la recuperació i recreació dels clàssics en la literatura catalana del segle XV, de la qual recuperació i recreació fou significativament exclosa «l'exemplaritat heroica de les virtuts masculines» transmesa «per les històries i els poemes èpics» (110); n'és mostra i prova el tractament que rep Eneas, l'heroi de l'*Eneida*: és bandejat de les *Històries troianes* i Corella el recupera en el *Plant dolorós de la reina Hècuba*, no, però, com a heroi ans com a traïdor (111). L'ideal literari de Corella seria una «barreja d'heroisme cristià, drama moral clàssic, filogínia boccacciana i teoria poètica aristotèlica», barreja que ell trobaria personificada en les figures femenines, car els models masculins no són purament morals, ans sobretot físics o polítics (113). Les pàgines següents presenten les dites heroïnes (115-120). Hi ha bibliografia (120-123).- J. P. E. [17.036]

Rafael FRESQUET FAYOS, Encarna VILLAFRANCA GINER, *Algunes consideracions morfològiques al voltant de l'obra de Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 157-168.

Els autors precisen allò que hi ha sota el títol: «Començarem per la morfologia nominal, on resseguirem les traces de l'antiga declinació latina i les alteracions i evolucions que han patit el gènere, el nombre i la gradació de l'adjectiu. Més endavant ens referirem a la determinació nominal, és a dir, revisarem l'article definit, els possessius i els demostratius. El punt següent el dedicarem als pronoms personals. I el darrer apartat de la nostra anàlisi el dedicarem a la morfologia verbal, on mirarem d'analitzar el tema del perfect, les desinències del subjuntiu, tant en present com en imperfect, el futur i el condicional i les perífrasis verbals» (158-159); l'anàlisi es basa en quatre obres de Joan Roís de Corella, de les quals procedeixen els exemples que els autors han aplegat en cada un dels temes estudiats. Hi ha bibliografia.- J. P. E. [17.037]

Marinela GARCIA SEMPÈRE, *Algunes connexions entre l'obra religiosa i l'obra profana de Joan Roís de Corella: L'Oració i la prosa mitològica* La història de Leànder i Hero, dins *Estudis Corella*, 169-181.

Entre l'obra religiosa i la profana de Corella no hi ha tanques insaltables, ans «concomitancies discursives interessants» entre els dos gèneres d'obres indicats en el títol. Són resumides tant l'*Oració a la Sacratíssima verge Maria...*, com la *Història...* (169-170). En ambdós casos les protagonistes, Ma-

ria verge i Hero, expressen elements comuns: «el desig de ser soterrada amb Leànder, que... és un element procedent de la tradició del ‚planctus Mariae‘; la demanda a un tercer perquè els soterrés junts...; l’epitafi que desitgen que aparega en la tomba» (174), paral·lelisme que s’estén a la reacció de Carmesina en la mort de Tirant; un altre element comú serien els acaronaments de Maria, d’Hero o de Carmesina al cadàver ensangonat del Fill o de l’amar (174-176). Són transcrits els respectius fragments textuais (177-179). Hi ha bibliografia (179-181).- J. P. E. [17.038]

Curt WITTLIN, *La Història de Josep de Joan Roís de Corella: traducció amplificada i retoricada del text bíblic*, dins *Estudis Corella*, 315-329.

L’autor dóna en aquestes pàgines el resultat de «col·lacionar detalladament els escrits de Corella amb els textos que ha traduït» (316) en el cas concret de la història bíblica de Josep (*Gènesi*, XLIV, 27-29): la línia narrativa és idèntica, no les expressions, que concreten, reforcen, introdueixen i amplifiquen la narració (316-319) tal com les pàgines següents exemplifiquen a la menuda (319-326). Vist en la diacronia de les produccions corellianes, la *Història de Josep* podria ésser un exercici previ a «les adaptacions de versos d’Ovidi» i datable d’entorn el 1460 (327), però el mateix autor no creu que aquesta sigui conclusió apodíctica. Hi ha bibliografia (328-329).- J. P. E. [17.039]

Sergi GASCÓN, *Corelliana: l’amor dels orats*, dins *Estudis Corella*, 183-191.

L’actual ms. 151 de Barcelona, BU, fou escrit en vida de Joan Roís de Corella, d’acord amb la data del 1486. repetida en folis diversos del volum; recordada la seva trajectòria des del Convent de Sant Josep a la biblioteca actual, l’autor proposa que el títol de *Jardinet d’orats* es basa en el ‚jardí d’amor‘ esmentat en el f. 78r, dins les *Lamentacions de Mirra e Narcisso e Tisbe* (184); dels vuitanta-nou textos copiats en el volum només dotze són de Corella, però tres altres entre els poemes ‚orats‘ parlen d’ell: Bernat Fenollar, Joan Vidal i Joan Verdansa (185-186), els textos dels quals i de Miquel Stela són transcrits (187-190); manifesten la vàlua que contemporanis atribuïen a la prosa elegant de Corella i a la seva condícia. Hi ha bibliografia (190-191).- J. P. E. [17.040]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *De poesia i lògica corellana: Comentaris a ‚La mort per amor‘*, dins «Estudis Romànics», XXII (2000) 197-212.

És analitzat en aquest article el poema *La mort per amor* de Joan Roís de Corella, reproduït i citat segons l’edició de Jordi Carbonell, de l’any 1983. Discutint interpretacions anteriors, que havien insistit en la influència trobadoresca i del bestiari de Philippe de Thaün, l’autor posa en relleu la presència en el poema d’elements de la lògica i dialèctica aristotèliques, apresos per Corella a l’escola, al costat de referències mitològiques com la de l’au Fènix. Després edita el poema *Jo bé que us vull, be may repose* de Joan Moreno, recollit al *Jardinet d’orats* com el poema de Corella, per a demostrar com Moreno es feia ressó de *La mort per amor*.- J. de P. [17.041]

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *Comentaris a l’entorn de la primera difusió impresa de Joan Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 303-313,

Hom havia ja assenyalat el fet que l’obra profana de Corella es transmeté manuscrita i la religiosa impresa. L’autor afegeix d’altres punts de referència, com és el fet que la impremta prest se sotmeté a les decisions dels editors, que cerquen l’èxit de públic; en aquest sentit, Corella hauria estat primer utilitzat i, després de la seva mort el 1507, oblidat pels seus editors, en particular per Diego de Gumiel, essent significativa la comparació entre les edicions anteriors i les posteriors a aquella data (308-310). Hi ha bibliografia (311-313).- J. P. E. [17.042]

Lluís CIFUENTES, *La promoció intel·lectual i social dels barbers-cirurgians a la Barcelona medieval: l'obrador, la biblioteca i els béns de Joan Vicenç (f. 1421-1464)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 429-479.

Edició i estudi de l'inventari de béns de Joan Vicenç, barber-cirurgià de Barcelona mort l'any 1464. Contextualització d'aquest completíssim document, tant de la informació proporcionada per la descripció de l'obrador, que en reflecteix l'ocupació de ,cirurgià' (en realitat també barber), com la del conjunt de la casa, que dóna idea del patrimoni del finat, entre el qual destaca la petita (12 volums) però selecta biblioteca, tots ells en català i, llevat d'un exemplar de la *Consolació* de Boeci, especialitzats en cirurgia i medicina. Aquesta biblioteca és detingudament analitzada i posada en el context del procés de promoció socioprofessional protagonitzat per aquest col·lectiu de pràctics, palesada en els altres extrems de l'inventari. Fou heretada pel seu fill, Miquel Climent Vicenç, en la biblioteca del qual, inèdita, són identificats els volums, i el qual, ja un cirurgià format en medicina, arribaria a ser conseller de Barcelona. El document és presentat com a exponent d'aquell procés, en el qual la literatura tècnica disponible en llengua vulgar jugà un paper de primer ordre. Complementa altres publicacions de l'autor, algunes de les quals aparegudes en aquest anuari, i en particular la monografia *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Barcelona, Universitat de Barcelona-Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2002).- Ll. C. M. [17.043]

Jaume PALOU SANTANDREU, *Els Montanyans i el cercle d'humanistes. Una família poderosa a finals de l'edat mitjana (1465-1545)*, dins «XVIII Estudis Locals», 451-468.

Moltes publicacions s'han ocupat dels Montanyans, però l'autor aporta documentació inèdita de Palma, ARM, *Arxiu Històric, Lletres reials i missives, Actes del Gran e General Consell, Extracció d'oficis i Protocols notariais*. Sobre aquesta base és exposat i reconstruït l'arbre genealògic (452-454), les operacions econòmiques (455-456), la dedicació a la política, amb quadre dels càrrecs encomanats als diversos membres de la família (457-460), i la relació amb els humanistes: tant Jaume com Nicolau de Montanyans haurien estat ,dos exemples de transició', tal com indicarien llurs biblioteques (460), amb forta vinculació a Itàlia ja en els anys d'estudi (Pisa, Florència, Bolonya, Pàdua), on es formaren algunes dinasties de juristes mallorquins, en les biblioteques dels quals és constatable un progressiu major interès per obres representatives de l'Humanisme italià (462-464).- J. P. E. [17.044]

Vicenç BELTRAN, *Tipologia i gènesi dels cançoners. La reordenació de J i K*, dins «Llengua i literatura. Revista anyal de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», XI (2000), 355-395.

L'autor estudia el ms. 10 de la BC (K) i el ms. esp. 225 de la BNP (J), dels quals són donades sengles descripcions. De J l'autor n'explica la seqüència cronològica, bo i avançant el terme ,ad quem', fins als primers anys de la segona meitat del s. XV. Després s'entreté a esbrinar com i perquè K reordenà J i amb quins criteris, a més de disposar d'alguns materials ara desconeguts que també haurien estat a disposició de J. Després de passar revista a les anomalies i omissions que es poden observar, i reprement una observació d'Amedée Pagès, l'autor creu que la reordenació parcial de K es podria explicar perquè Joan Fogassot, Jaume Vallmanya i Joan Berenguer de Masdovelles, així com probablement mossèn Avinyó, potser formaven part d'un grup literari, i per això les seves obres foren reunides en un cançoner.- J. de P. [17.045]

Joke SPRUYT, *A Fifteenth-century Spanish Treatise on Consequences*, dins «Vivarium», (1999), 178-257.

Joke SPRUYT, *Some remarks on semantic topics in two spanish Tractatus de consequentiis*, dins *Medieval Logic*, 183-207.

L. M. DE RIJK, *Logica Morelli: Some notes on the semantics of a fifteenth century spanish logic*, dins *Medieval Logic*, 209-224.

El tractat, al qual es refereix el primer títol, és la *Logica Morelli* = *Lògica d'En Morell*, servada a Sevilla, Colombina, i a Saragossa, Biblioteca de la Seu; ací és donada la descripció d'ambdós manuscrits i un resum general del tractat.

El segon títol estudia un *Liber consequentiarum*, conservat a Barcelona, ACA, Ripoll, 141, ff.20-35 (183-193), i la secció *De consequentiis* de l'esmentada *Logica Morelli*, copiada per Guillem Ferrer la de Sevilla, i per un desconegut el 1476 l'altra (193-207); el títol terç s'ocupa també de la darrera. No constant que sigui d'autor català, del *Liber consequentiarum* només cal donar la notícia de la seva presència en el fons esmentat, cosa que indica la seva permanència al monestir de Ripoll des de segles enrere. Quant a la *Lògica d'En Morell*, Spruyt en reporta la definició i les classificacions de conseqüència, n'analitza els elements constitutius (anterior i conseqüent) i en formula les regles, tant generals com especials, on exclou les conseqüències aparents; finalment estableix en sis regles la relació de conseqüència entre el terme inferior i el superior (193-206). Aquesta doctrina es trobaria en la línia de John Buridan i de la tradició anglesa (207).

El prof. de Rijk presenta les cinc seccions de la *Logica Morelli*, respectivament dedicades a la 'Logica terminorum', 'Logica propositionum', argumentació, predicables i categories i 'obligationes' (209-210). Es fixa en la secció vuitena de la 'divisio terminorum' en infinits i categoremàtics, divisió que explicita amb transcripció dels corresponents paràgrafs (210-212); la doctrina dels termes infinits és relacionada amb la de la suposició, ampliació i apel·lació (212-218), i amb la doctrina de l'autor sobre la 'semantic stratification' (218-220); al final tenim observacions sobre la naturalesa de la còpula dins la proposició, sobre el significat total o parcial d'una proposició, i sobre la 'propositio scita' (221-224).- J. P. E. [17.046-17.047-17.048]

Ester GESSA, *La Carta de Logu e la magistratura di Oristano. La nascita della città regia ed il suo impianto istituzionale (sec. XV-XVI)*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 23 (2000), 115-133.

Marina VINCIS, *La Carta de Logu diritto vigente nella città di Oristano (secoli XV-XVII)*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 23 (2000), 135-153.

El 1477, resultat d'un procés judicial contra Leonardo de Alagon, Joan II el destituïa de marqués d'Oristà i agregava el vell marquesat a la Corona; començava així un camí d'equiparació de les estructures ciutadanes a les de les ciutats de la Corona Catalanoaragonesa (una mostra n'és el sistema d'insaculació per a l'elecció de càrrecs municipals: 122-123; o la col·locació del 'podestà', delegat i home de confiança del rei, a la cima de l'organigrama administratiu), alhora que es mantien en vigor prescripcions de la *Carta de Logu* en tant que codi civil, penal i agrari de la ciutat d'Oristà; tot resseguible per la documentació d'Oristano, Archivio Comunale, *Pergamene* o *Llibre de regiment* o *Llibre de cancelleria*, redactada en llatí o en català; de més a més, la justificació en teoria política es trobava en la *Doctrina compendiosa* de Francesc Eiximenis (124 i 127); també és normalment redactada en català la documentació de les representacions municipals que miraren de posar fre als molts abusos del sistema després que hom havia obtingut que el 'potestà' fos un ciutadà oristanenc (140).- J. P. E. [17.049-17.050]

Jesús VILLANUEVA, *Observacions sobre La fi del comte d'Urgell: datació, transmissió manuscrita, contingut ideològic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 611-635.

«...*La fi del comte d'Urgell* és una obra 'autèntica', és a dir, composta el segle XV...» (632-633).

L'autor arriba a aquesta conclusió després d'haver sintetitzat les dues línies d'atribució de l'obra, al segle XV o al XVII, amb un terme mig de considerar-la bàsicament del XV amb afegitons de darreries del XVI; i d'haver-se proposat de reconstruir la tradició manuscrita i de propugnar que la ideologia de l'escrit encaixa en la segona meitat del segle XV, bo i distingint entre la veritat de la datació del text i la dels fets que reconta (611-613). La tradició manuscrita amb els onze passos que hi veu l'autor, és resseguida en les pàgines 614-623; el primer pas dels quals seria documentat en el

segle XVI (ell mateix la considera ,en certa mesura hipotètica': 622; però també ,raonable': 624), i concretada en esquema (623). Les raons per a la datació en el segle XV comencen pel fet que el llenguatge és ,pur i correcte' (625), són objectives les valoracions dels dos primers reis Trastámara, tot i el judici negatiu sobre el Compromís de Casp (626); encaixa amb el segle XV l'anticastellanisme (encara amb més raons que l'antigal·licisme) (626-627), també les acusacions a la ciutat de Barcelona tant pel seu capteniment ambigu a Casp com per la contraposició a Ferran I (627-636) o la pretesa ,profecia' de papa Benet (534-635). L'autor hauria estat un urgellenc, arrossegat al seguiment dels Trastámara fins que la guerra contra Joan II el féu allunyar tant del rei com de la ciutat de Barcelona (635).- J. P. E. [17.051

Robert ARCHER, *Las coplas De las calidades de las donas de Pere Torroella y la tradición lírica catalana*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 405-423.

L'autor edita i comenta el poema misògin escrit en castellà per Torroella. Fa esment de la seva transmissió i dels problemes que planteja, decantant-se per donar la versió en tretze estrofes del *Cancionero de Estúñiga* contra les quinze del *Cancionero general* i del ms. de París, BN, *Esp.* 479, i de les disset del ms. 1 de l'Ateneu Barcelonès. Després posa en relació aquell poema amb la tradició poètica misògina castellana i amb l'occitanocatalana i conclou que Torroella aporta «a la poesia castellana les convencions d'una arrelada tradició catalanooccitana de vituperid'una dama, que és o havia estat objecte del servei amorós».- J. de P. [17.052

Las glosas de mestre Aleix de Barcelona en su edición catalana del 'De regimine principum' de Egidio Romano y su versión navarroaragonesa, edició bilingüe de Jukka KIVIHARJU (Annales Academiae Scientiarum Fennicae / Suomalainen Tiedekatemia Toimituksia, ser. B, núm. 278), Helsinki Suomalainen Tiedekademia 1995, 138 pp.

[Cf. ATCA, XVII (1998), 877, núm. 13294. Allà, però, indicàvem que la nostra notícia només es basava en referència, ara, en canvi, és possible de donar-ne una informació directa]. La introducció (9-19) recorda l'existència de la traducció catalana medieval del *De regimine principum* de Gil de Roma, realitzada per fra Arnau Estanyol, conservada en tres manuscrits (El Escorial, R.I.8; Barcelona, BC ms. 739; i Girona, Seminari, ms. 10), completats amb la *Declaració e splanació d'alguns vocables*; i en dues edicions incunables (Barcelona 1480 i 1498), revisades per mestre Aleix, «regent les scoles en dita ciutat» de Barcelona, que presenten la novetat de seixanta-dues gloses afegides al final de capítols, vint-i-nou de les quals, traduïdes al navarroaragonès, foren afegides a la còpia de la *Visión deleytable...*, d'Alfonso de la Torre, de la manera que hom pot veure en la reproducció d'una pàgina manuscrita (138). L'autor es fixa en la llengua de la traducció (10-17) i, d'acord amb la ,ratio editionis' (17-19), transcriu text català i traducció de les vint-i-nou, amb els respectius aparats crítics (22-131). Al final hi ha bibliografia (133-134) i taula de persones esmentades en les gloses (135-137); el text català de cada una és normalment encapçalat pel corresponent títol i algunes són particularment llargues, com la *Glosa de accident* (54-59), o la núm. 15, que no fa referència a un sintagma concret del text, ans a tot el capítol *Com són partidas las potèncias de la ànima e en quals potèncias han a ésser les virtuts* (64-71); la més llarga és la *Glosa de passions* (74-87); assenyalen també la *Glosa de los elements* (94-99) i la *Glosa de corsos superiors* (118-127). El conjunt de les gloses constituïa una exposició de doctrina cosmològica, antropològica, psicològica i ètica segons la tradició aristotèlica medieval (10).- J. P. E. [17.053

Helios BORJA CORTIJO, Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *La biblioteca del señor de Torres Torres. El doncel Joanot de Vallterra*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 181-197.

Les primeres pàgines ressegueixen a grans gambades les vicissituds de la família Vallterra des del moment en què el 1421 Alfons IV donava al besavi de Joanot, Joan de Vallterra I, el senyoriu de l'illa de Formentera a fi de, alhora, agrair-li els grans serveis prestats amb les seves operacions de cors i de facilitar-les-hi; afincats a València, els Vallterra esdevingueren una família aristocràtica amb el toc característic del punt d'honor. El protagonista (1450-1487), mort de resultes d'una brega de carrer (187), tenia a la casa de València un llibre i en el castell de Torres Torres una certa biblioteca de clara fesomia humanística (189-192, en total 47 títols), part de la qual es trobava «en la cambra on dorm lo mestre ab los fills del dit defunt» (190), dins la qual destacaven, de molt, els títols de clàssics llatins (disset títols) o cristians (sis títols), continuats amb sis més de literatura italiana recent i sis d'altres que devien servir d'instruments pedagògics o texts d'estudi; és també notable en aquell moment l'abundància de llibres d'estampa: setze, gairebé tots en l'armari de l'estudi.- J. P. E. [17.054]

Vicent MARTINES PERES, *El còdex Vaticanus latinus 4802: els textos literaris de Moner a cavall de diverses edicions*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», VII (Studi e testi, 396), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2000, 215-244.

Les primeres pàgines, partint de l'anotació de l'*Inventarium manuscriptorum BAV*, manuscrit, recorden les dues edicions de l'obra completa de Francesc Moner datades a Barcelona 1528 i 1871, la particular recent de l'obra catalana i les d'obres esparses de la castellana (215-219); segueix la descripció de la materialitat i estructura d'aquell volum, i l'anàlisi particularment detallada de les tres filigranes, totes elles normals en les darreres dècades del s. XV i les primeres del XVI, una de les quals almenys ben present a Perpinyà (222-232). L'apartat següent assenyala les variants entre el text manuscrit i el de les edicions posteriors, sense que manqui algun cas en què la diferència és causada per descolocació d'algun foli no advertida pels editors (233-241). Trobem al final reproducció fotogràfica de tres pàgines manuscrites (242-244).- J. P. E. [17.055]

Antoni FERRANDO, *L'anònim Pròleg d'una no poc devota adoració de Jesús Crucificat: una mostra de la prosa artitzada de les darrereries del segle XV*, dins *Estudis Corella*, 133-156.

Durant les quatre darreres dècades del segle XV, escriptors de tota procedència geogràfica dels Països Catalans i en particular Corella s'expressaren en aquella prosa cultista, d'ampulositat sintàctica i ornamentació lèxica, 'valenciana prosa', també en el *Pròleg de una... adoració...* Segueix la descripció de l'únic exemplar conservat, ara de València, BU, al qual manquen els dos folis on devien figurar l'autor i la data d'impressió; l'únic element concret és el nom de la dama valenciana, a la qual l'*Adoració...* és dedicada, Isabel de Castellví, nom repetit, però que Ferrando creu poder identificar amb una Isabel, nada Suau, però maridada amb Lluís de Castellví i Mercader (134-137). L'autor acomuna per estructura, to i contingut l'*Adoració...* amb l'*Homilia sobre lo psalm Miserere* de Narcís Vinyoles, i amb l'*Homilia sobre lo psalm De profundis* de Jeroni Fuster; l'estructura és així descrita: «Després d'una dedicatòria o d'una introducció d'extensió variable en prosa, el text va alternant en prosa i en vers la meditació/contemplació i la pregària que suscita en el devot penitent la lectura de cada un dels versicles d'un salm penitencial o el record de la mort i passió de Jesucrist, tot això contemplat davant la imatge de Jesús en la creu. La part versificada es redueix a una cobla de deu versos per cada un dels objectes de devota meditació. En tots tres casos, el penitent s'expressa en primera persona...» (137-138). Segueix el resum de les nou cobles i de llur explicació (138-141), que s'acaba amb la indicació dels títols contemporanis que tracten els mateixos tòpics i expressions, d'entre els quals destaca, quant als temes, la traducció corelliana del *Quart del Cartoixà*, pel camí de la qual li arribà tot un gruix de literatura europea devota (141-142), i la prosa de Miquel Peres quant a l'estil (iteratio' sinonímica, figures etimològiques, combinacions binàries d'epítets, al·literacions, fraseologia llatinitzant, imatges conceptuals, construccions positives de conceptes negatius, jocs paranomàstics); per això, si l'autor no és Miquel Peres, fou un seu plagiari «molt o poc reeixit» (145-146). Hi ha bibliografia

(146-147) i reedició del *Pròlech de una no poch devota adoració...*, anotada amb particular atenció a les fonts (148-156).- J. P. E. [17.056]

Agustín CORTÈS SORIANO, *Teología en la Valencia de Alejandro VI*, dins «Anales Valentinus», XXVI (2000), 297-313.

Text d'una conferència, que oferí una resposta global a la pregunta de quina teologia era elaborada, ensenyada i publicada a València en el segle XV. La primera part és un repàs de l'edició valenciana contemporània no sols estrictament teològica, ans també literària (298-302), d'on dedueix tres conclusions: aquella era una teologia plenament integrada en la vida diària; amb una elevada avaluació de la cultura teològica; la qual tenia manifestacions en el pla profà (303). La segona part (304-313) incideix en la presentació de Jaume Peres de València, en línia amb precedents publicacions seves ja conegudes dels lectors d'ATCA [XV (1996), 801, núm. 11387; XVIII (1999), 1022, núm. 14025, i 1046, núm. 14116; i XIX (2000), 900, núm. 15003].- J. P. E. [17.057]

Enrique BENAVENT VIDAL, *Jaime Pérez de Valencia y la doctrina de la doble justicia de Seripando*, dins *Teología Valenciana*, 139-153.

Dins la discussió tridentina sobre la justificació, Girolamo Seripando, general de l'orde de Sant Agustí, recolzava la seva exposició en la doctrina de Jaume Peres de València; l'autor estudia les idees d'aquest en els seus comentaris als salms penitencials, i als 45, 1 i 118 i les compara amb les d'aquell (141). Exposades certes característiques de la doctrina de Peres sobre la situació de pecat i sobre la justificació (142-147), resumeix en quatre les diferències entre els dos autors: situació del fidel justificat; continuïtat de la concupiscència en el fidel batejat; conseqüències que en deriven per a la doctrina del mèrit de les bones obres; i abast escatològic de la justificació, absent en Peres (148-150); per això, comparats fragments d'ambdós agustins, l'autor diu: «no podemos afirmar que Pérez de Valencia sea un precursor de la doctrina de la doble justicia» (153.- J. P. E. [17.058]

Jon ARRIZABALAGA, *Tradició medieval i cultura humanista en la medicina universitària: les activitats editorials de Francesc Argilagues i Guillem Caldentei per a les premses italianes de les acaballes del segle XV*, dins *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanista*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 2000, 175-198.

Les primeres pàgines informen de l'aprofitament de la novençana impremta per a la difusió dels textos mèdics, en particular a Itàlia (176-177). En aquells moments, el valencià Francesc Argelagué(r)s esdevenia metge entre Siena, Pisa i Pàdua i s'establí a Venècia entre el 1483 i el 1508 (178-179), on fou curador de dues edicions de l'*Articella* els anys 1483 i 1487, i de tres del *Conciliator differentiarum medicorum et philosophorum* de Pietro d'Abano els anys 1483, 1490 i 1496 (180-181). El mallorquí Guillem Caldentei, de Felanitx, doctorat en medicina a Pavia el 1496, el mateix any i lloc publicava l'editio princeps de l'*Expositio... Ugonis Senensis super libros Tegni Galieni...* (182-185). El galenisme acomuna ambdós autors (186-190). És transcrit i traduït al català l'*Epistola nuncupatoria* de Caldentei a l'edició esmentada (191-193).- J. P. E. [17.059]

José Jaime BROSEL GAVILÀ, *La devoción a la Sangre de Cristo en la diócesis de Valencia. Apuntes históricos*, dins *Setmana Santa Saguntina 1999*, Sagunt, Majoralia de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist 1999, 177-199.

José Jaime BROSEL GAVILÀ, *La Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist: apuntes històrics sobre la devoció en la diócesis de Valencia*, dins «Anales Valentinós», XXVI (2000), 163-189.

El segon títol és revisió ampliada del primer [i a ell ens atindrem]. Desestimades dues possibles explicacions entorn l'origen (el 'miracle' de Mislata, segons narració del 1716 escrita per Teodosi Herrera i aplegada per Josep Teixidor en *Antigüedades de Valencia*; i un poema sobre la Passió d'Andreu Martí Pineda, desconegut; ho és en canvi la *Contemplació en honor i reverència de les set vegades que l nostre redemptor Jesús escampà la sua preciosíssima sanch...*, València 1521: 165-169), l'autor assenjala el conjunt de factors que l'explicarien: l'atenció baixmedieval a la Humanitat de Crist, la predicació de sant Vicent Ferrer i les confraries de la Sang, les discussions teològiques *De sanguine Christi* els segles XIV-XV [en les del darrer destacà a Roma el dominic valencià Jaume Gil, fet no esmentat per Brosel], la devoció popular a les relíquies de la Passió i en especial a València el Sant Calze i la fundació del convent femení de Santa Caterina de Siena, d'on s'escamparen culte i devoció a la Sang de Crist (170-179). Sant Joan de Ribera, també amb la vista posada en les parròquies de moriscs, hauria aprofitat el conjunt de gèrmens i hauria impulsat de forma decidida la dita devoció mitjançant els nous convents de caputxins i la institució de la festa litúrgica obtinguda de la Santa Seu el 1583; el corresponent *Officium Sanguinis Christi* era el de fra Joan Micó, desestimant els anteriors existents en breviaris i missals propis del bisbat de València (180-186).- J. P. E. [17.060-17.061]

José Rafael RUIZ CARVAJAL, *Los jurados de la Ciudad i Regne de Mallorca como promotores de cultura (s. XV-XVI)*, dins «XVIII Estudi General», 517-530.

Malgrat les grans dificultats econòmiques per al pagament de censals i el malestar social que esclataria en les Germanies, els jurats de Mallorca donaren proves d'atenció a la cultura: recolzant les iniciatives de promoció de la doctrina lul·liana de Beatriu de Pinós i d'Agnès de Pacs, obtenint de Ferran II concessió d'Estudi General, afavorint els jesuïtes tant com l'Estudi i creant càtedra de Cirurgia (518-521); afavorint l'escola de gramàtica de la muntanya de Randa (521-522); i encarregant reculls de legislació mallorquina (*Ordinacions i Franqueses*) o de consuetes, creant el càrrec de cronista del regne, impulsant l'elaboració de plànols i promovent la legislació sanitària (522-524); afegim-hi el sarcòfag de Ramon Llull (525-526).- J. P. E. [17.062]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Pervivències de la tradició medieval en la literatura mallorquina del segle XVI. Primera aproximació*, dins «XVIII Estudis Locals», 327-338.

L'autor propugna que el Renaixement no provocà cap ruptura cultural, i que aquesta s'ha de col·locar en l'inici del barroc i per això subratlla «la pervivència de la tradició medieval al llarg del segle XVI» (328-329), a Mallorca manifestada amb l'*Obra del menyspreu del món*, de Francesc d'Olesa (text de l'estrofa 9: 336, nota 5), i, tot i certa obertura a valors humanistes, amb la *Nova art de trobar*, i la *Representació de la mort*, ja no atribuïdes a Olesa (329-332). Les *Consuetes*, conservades en el ms. 1.139 de Barcelona, BC, procedents de Búger 1598-1599, segueixen «els patrons medievals de creació i d'escenificació dramàtiques» (332). La *Història del regne de Mallorca* de Joan Binimelis partia de més endarrere que les humanistes (335); quant a la poesia de certamen, ja Estanislau de K. Aguiló subratllà que «seguien la ,norma vella'» (336).- J. P. E. [17.063]

Antonio CONTRERAS MAS, *Influències italianes en la transició de la medicina mallorquina medieval a la renacentista*, dins «XVIII Estudis Locals», 299-308.

Assenyalada la presència de metges en la parròquia de Santa Eulàlia de Ciutat de Mallorca els primers decenniis del segle XVI, l'autor recorda la doble influència italiana o montpelleresa entre els metges mallorquins d'aquell moment, entre els quals destaca Mario de Passa, Antoni Alemany, Bartomeu i Guillem Caldentey; també la tirada dels estudiants de medicina vers València:

Pere d'Olesa, Damià Carbó, Sebastià Ferragut, Francesc Terrades, i sobretot Joan B. Binimelis, l'obra científica i mèdica del qual és recordada (305-306); les darreres pàgines esmenten diverses ordinacions per a la salut pública i que la ciutat creà una lectura pràctica de cirurgia i anatomia el 1573 (306-307).- J. P. E. [17.064

Teresa VINYOLES I VIDAL, *Cartes de dones en el pas de l'edat mitjana al Renaixement*, dins «XVIII Estudis Locals», 555-566.

En l'albada del Renaixement hi ha dones que estan a l'altura dels més alts escriptors i poden mantenir diàleg amb ells; l'autora, però, després de recordar la sèrie de lletres existents, sobretot de reines, es fixa i resumeix les de dones d'estaments diversos, en concret les de Sereneta de Tous, esposa d'un funcionari reial, massa absent al gust d'ella (557-559), les escadusseres de França i d'Avinent, amb problema únic, el casament de les filles (559), les d'una reclusa, Brígida Terrera (560-561), i les d'Estefania i Hipòlita de Requesens, mare i filla que narren problemes familiars, però també d'alta política en la cort de Carles emperador (561-564).- J. P. E. [17.065

Gaspar FELIU I MONTFORT, *Addenda a: «El Fogatge de 1515»*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 61-63.

En un treball del 1998 (cfr. ATCA, XIX [2000], 904, núm. 15.018), dedicat a publicar un fogatge inèdit de Josep Iglésies, hom va ometre per error donar les dades de les comarques del Maresme i el Garraf; ara l'autor en dona els resums.- J. de P. [17.066

Maria BARCELÓ CRESPI, *Gabriel Móra, un humanista porrerenc*, dins «XVIII Estudis Locals», 199-211.

Esther CRUZ PÉREZ, M. José BORDOY BORDOY, *La Criança: una aportació humanística a l'ensenyança*, dins «XVIII Estudis Locals», 311-326.

A base sobretot dels protocols notariaus de l'ARM, l'autora reconstrueix la vida, sobretot la pública i social d'aquell personatge que entrà en bona relació amb destacades personalitats mallorquines del pas de l'Edat Mitjana al Renaixement com els lul·listes Bartomeu Caldenty, Francesc Prats (introduïdor de la impremta) i Gregori Genovard; allò que més justifica recordar-lo és la seva contribució bàsica en l'establiment i configuració jurídica de 'la Criança', col·legi per a al·lotges, els *Capítols e regles de recolliment...* del qual foren escrits per l'esmentat Genovard (204-205); no manquen alenades d'espiritualitat visionària i escatològica entre aquelles relacions (206). És documentat fins al 1527 (207).

Les autores del segon títol treballen amb la intenció d'aplegar tota la informació possible sobre fundació i fundadora de la dita Criança (Isabel Cifre), atès que no s'ha conservat, almenys 'in situ', l'arxiu de la casa (312). En aquestes pàgines, a base dels Estatuts, ací resumits (319-322), i de les notícies de Vicenç Mut, reconstrueixen els anys inicials, en els quals destaquen els noms de Gabriel Móra, Jaume d'Olesa i Zanglada, Guillem Caldenty i Gregori Genovard, ultra el de la fundadora (313-317); és transcrita la inscripció de la seva tomba (318-319). Hi ha bibliografia (324-325).- J. P. E. [17.067-17.068

Angel d'ORS, *'Dubium proponitur': Andrés Limós and the Treatise on Obligations*, dins *Medieval Logic*, 225-249.

D'Andreu Llimós no n'és coneguda ni la data de naixement ni la del traspàs, i àdhuc s'ha especulat si és diferent d'un Martí Llimós o si es tracta de dos noms d'identica persona; l'autor dedica algunes pàgines a clarificar vida i obra del valencià, deixeble de Martí Enyego i professor de

l'estudi de València (230-237), autor d'uns *Dubia in insolubilibus*, on són esbrinats quinze dubtes, ací enumerats (238-241). La doctrina del *Dubium proponitur* és acompanyada de fragments textuals (242-247); al final és resumida la seva exposició d'una exigència lògica *Responsiones pro eodem instanti capiendae sunt* (247-249).- J. P. E. [17.069]

Joël BIARD, *Les trois Voies' selon les textes logiques de Jean de Celaya*, dins *Medieval Logic*, 276-290.

Format a París en l'escola de Jean Mair, Salaia hi publicà el 1515 les *Summulae logicales* i l'any sobre l'*Expositio magistri Jobannis de Celaya in librum praedicabilium Porphyri cum quaestionibus eiusdem secundum triplicem viam beati Thome, realium et nominalium*, on són exposades les posicions de les tres escoles i llurs derivacions fins als primers decennis del segle XVI. L'autor concentra la seva atenció en els temes de l'universal (276-282) i de les categories (281-285); els tomistes reconeixen realitat només als éssers concrets, d'on l'enteniment configura les idees dins l'esperit humà; Salaia, en canvi, no es refereix a l'analogia; els ,reals' o realistes són personificats per Escot, configurat per Antoni Andreu: insisteixen en el fet que la idea respon a la realitat d'una natura que no sols és individual, ans també de tota una espècie; els nominals, constantment lloats, parteixen, com Guillem d'Occam, dels anteriors i insisteixen, com John Buridan, en la relació de significat (termes) i significat (286-288); Salaia informa de la situació d'aquests problemes en la facultat d'arts de París en començar el segle XVI (288-290).- J. P. E. [17.070]

Rafel BADIA MAS, *Les Sentències Cathòliques del divi poeta Dant i la difusió de la Divina Comèdia a la Corona d'Aragó en els segles XV i XVI*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis a honor de Josep M. Pons Guri), 51-63.

Entre el 1427, data de la traducció catalana de la *Commedia* del Dant per Andreu Febrer, i el 1545, en què Carles Amorós publicava les *Sentències cathòliques* de Jaume Ferrer, passà més d'un segle, durant el qual s'estengué i enfortí l'influx de Dante Alighieri, tant en forma de comentaris orals (cas de l'aprofitat Joan de Pisa: 52-53), o escrits (comentari italià copiat per Bernat Nicolau Blanquer, ara a Nova York, Hispanic Society of America; i els fragments de glosses catalanes procedents de l'AP de Granyena: 54-55); els grans comentaris italians a la *Commedia* foren aprofitats per Joan Pasqual per als seus *Summa de l'altra vida*, que col·locà el Dant a l'altura de les ,autoritats teològiques' (56); el comentari de Cristoforo Landino fou traduït al català i se n'ha conservada part a Barcelona, BU, ms. 20 (57); aquests i d'altres texts i comentaris presents en la cort de Ferran II de Catalunya-Aragó i d'Isabel de Castella pogueren ésser aprofitats per Jaume Ferrer per a les seves *Sentències*, de les quals són ací transcrits fragments (60-61); l'edició de Carles Amorós conté d'altres títols de Jaume Ferrer (61-62). Hi ha bibliografia (63).- J. P. E. [17.071]

Berislav PRIMORAC, *La Filomena de Timoneda y sus fuentes*, dins «Hispanic Essays in honor of Frank P. Cusa», edited by A. R. LAUER, H. W. SULLIVAN, Nova York-Berna 1997, 26-40.
Article només conegut per referència.- J. P. E. [17.072]

Giovanni MUTO, *Un inedito testo cinquecentesco: il Tratado de razon et valuta de le monete del Regno de Nàpoli di Thomàs Oliver*, dins «Misc. Del Treppo», 175-185.

Poc abans de deixar el càrrec de virrei de Nàpols, Alfons d'Aragó, comte de Ribagorça, informava Ferran el Catòlic que un tal Tomàs Oliver havia convençut tot el consell reial sobre la política monetària a seguir en un moment de crisi i que «para mayor demostración de lo que afirmava hizo, señor, un libro de cosas de monedas» (177); era ,d'origne spagnola', perquè ,su padre fue de Barcelona' (178); el pare havia estat nomenat titular «della credenza, della bilancia e

della zecca del regno» (180), amb dret d'herència en un dels seus fills, de fet Tomàs; el llibre era el *Tractato de ragion et valuta de monete*, descobert per l'autor a Londres, BL, Egerton 2853 (178, nota 8); el text i la seva tesi, contrària al canvi del valor de la moneda, és resumit en les pàgines 181-184. De moment, no varià el valor de la moneda napolitana.- J. P. E. [17.073]

Clive GRIFFIN, *An Unlucky Number of Seville Imprints*, dins «Gutenberg-Jahrbuch», 74 (1999), 146-155.

En aquestes pàgines l'autor dreça la llista cronològicament establerta de les tretze edicions sevillanes de Jakob Cromberger, datables entre el 1505 i el 1549; les número 4 i 12, són, respectivament, les del *Gamaliel* i textos menors associats (anys 1528 i 1538), atribuït a sant Pere Pasqual, i declaradament traduït 'de lengua catalana en castellana' (148 i 152); de la segona n'és assenyalat exemplar a París, Arsenal.- J. P. E. [17.074]

Joaquín APARICI MARTÍ, *La manufactura medieval dels cuiros. Les ordenances tècniques de Sogorb*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 429-443.

El 1511 eren publicats uns *Capítols fets e fermats... al ofici de blanquers e-sabonadors de la dita ciutat*, conservats a Sogorb, AM, *Manual de consells*, 223, ací transcrits (438-441), completats amb explicacions d'una quinzena de paraules tècniques i amb bibliografia (441-443); és característic de les dites ordinacions llur atenció a un saber tècnic, i a una reglamentació del treball, als materials necessaris i als preus del producte (436). En aquesta ocasió són aplegades en les pàgines introductòries notícies sobre adoberies de couro a Sogorb, sobre l'avantatge econòmic per a l'erari municipal (433) i sobre assaonadors o blanquers documentats (435).- J. P. E. [17.075]

Miquela FORTEZA OLIVER, *Adornos tipográficos utilizados como marcas o escudos por las imprentas mallorquinas durante los siglos XVI al XVIII*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 66-67 (2000), 125-157.

Acceptada l'agrupació de les ornamentacions libràries proposada per Francisco Vindel, l'autora es fixa en les tipogràfiques emprades pels impressors mallorquins del 1525 fins a darreries del segle XVIII, subratlla les característiques d'algunes (125-128) i en reproduïx trenta, cada una de les quals és repetida i tècnicament analitzada amb indicació de les edicions en les quals figura (129-156); la núm. 8, del 1609, porta inscripció, transcrita amb falta: 'ADVERIUM < ADVERSUM' (134). Hi ha bibliografia (157).- J. P. E. [17.076]

Jaume AYMAR I RAGOLTA, *Ermitans jerònims i Carles I*, dins «Estudis del Baix Empordà», 19 (2000), 51-68.

La *Crònica dels priors* de Sant Jeroni de la Murta, conservada en el monestir fins a l'exclaustració i ara a Barcelona, ACA, *Monacals. Hisenda*, reg. 2516, és la font d'on l'autor extreu les notícies biogràfiques de fra Mateu Blanc (c. 1498-1558), monjo i prior de la Murta (dins el seu priorat, el 1535 l'emperador Carles hi sojornà preparant la campanya de Tunis: 56-57) i de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, i durant anys ermità a Sant Sebastià de Palafrugell; la narració biogràfica consisteix sovint en transcripció de fragments. Són de la mateixa font les notícies sobre un altre jerònim i ermità a la Costa Brava, el genovès fra Damià[no] Marruf[fo].- J. P. E. [17.077]

Manuel CRUSAFONT I SABATER, *El circulant català del segle XVI. Moneda castellana, moneda local*, dins *Felipe II, I*, 567-585.

L'autor recorda la situació medieval dels dos models monetaris vigents respectivament a Catalunya i a Castella (568-570), com a primer pas per a entendre l'aproximació dels dos sistemes pel fet d'un «sobirà comú, enemics sovint, encara que no sempre, comuns, interessos que poden esdevenir i de fet esdevindran en molts casos comuns» (567); les pàgines següents resumeixen la trajectòria de Castella («del ducat a l'escut» en or i el «nou sobirà» de Felip II en moneda menuda, més enriquida: 572). A Catalunya, malgrat l'aparença de normalitat (ducats, croats, doblers i diners), s'encetava una profunda transformació i s'accentuava la manca de moneda menuda (574); d'ací les emissions locals, algunes de les quals són conegudes per les *Rúbriques de Bruniquer* (375-377); la moneda forta catalana, en canvi, tingué emissions fins a Felip III (IV de Castella), que foren testimonials (573), però la moneda d'or o d'argent que realment circulava fou la de Castella i d'Amèrica, tal com demostra el tresor de Valls (850).- J. P. E. [17.078]

Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Del último Trastámara a los Austrias Mayores: Cataluña y la monarquía hispánica*, dins *Felipe II*, IV, 453-479.

Repàs d'allò que els catalans han dit de la unió de regnes realitzada pels Reis Catòlics, a base de publicacions dels darrers decennis sobre el tema, de textos del segle XVI com els *Col·loquis de Cristòfor Despuig*, i àdhuc de fons inèdits com els *Procesos de cortes* del 1701-1702 (Barcelona, ACA, *Procesos de cortes*): des d'una acceptació inicial, entusiasta en boca d'algú, hom s'anà adonant de la marginació, sospita esdevinguda certa en la segona meitat del segle XVI (465), que es traduïu en negar la identificació Castella = Espanya (466). Això no obstant, la distanciació amb la monarquia no vingué per part d'intel·lectuals com l'esmentat Despuig (465 i 468) o Dionís Jorba, ni per la situació econòmica, amb empenta cap a finals del regnat (469), ans per la representació oficial de la terra, la Generalitat, a la qual la historiografia recent afegeix les catalanes Junes de Braços o les valencianes Junes d'Estaments [cf. l'article que els dedica Emilia Salvador en aquest volum], les quals, atesa la directa i anticonstitucional i constant intromissió reial a través de pragmàtiques (que per al rei eren la manera de substituir les cortes i les seves dificultats), es trobaren cada vegada més foragitades de la línia de govern central, ja descaradament castellà des de començaments del segle XVII (469-478).- J. P. E. [17.079]

Maurice KRIEGLER, *Le parcours de Juan Luis Vives: du milieu judaïsant à l'option érasmienne*, dins «Revue de l'histoire des religions», 215 (1998), 249-281.

De família valenciana de conversos judaïtzants en el pas del segle XV al XVI, Joan Lluís Vives, exclòs qualsevol altre element d'herència cultural i particularment exclosa la referència a la Inquisició Espanyola, s'hauria definit per la pertanyença a la societat cristiana expressada amb categories erasmianes, tal com ell mateix, en una reflexió de caràcter general, formulà en el *De pacificatione*, dedicat justament al gran inquisidor Alonso Manrique el 1529; Vives hauria estat doblement convers, en apartar-se de la religió dels seus, i en qüestionar-se, laic, sobre temes teològics, cosa que l'hauria fet sospitos.- J. P. E. [17.080]

Joseph RICAPITO, *Commonality of thought: Juan Luis Vives and Lazarillo de Tormes*, dins «Crítica Hispánica» (Pittsburg), 19 (1997), 24-40.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[17.081]

J. MONCHO, *El pauperismo según Vives*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», 22 (1995), 69-80.

El mateix autor defineix aquestes pàgines de lectura breu i comparativa del *De subventione pauperum*, que assenyalava dos camins d'ajut: l'almoïna i el treball, ambdós controlats per l'autoritat, que no pot admetre pobres captaires (71-72); la comparació, que podria ésser establerta amb predecessors, contemporanis i posteriors, es limita als fenòmens contemporanis: refús dels anabaptistes de Münster i de llur comunitat de béns en el *De rerum communione* (73-75); i coincidència amb Luter en propugnar una societat cristiana basada en la valoració cristiana del treball (76-78).- J. P. E. [17.082]

Jorge M. AYALA, *Juan Luis Vives en la tradición humanística española de los siglos XVI y XVII*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XXIII (1996), 219-253.

El ràpid triomf d'Antonio de Nebrija a la Corona de Castella hauria tingut per causa el baix nivell de domini del llatí i l'hauria accentuat; a València, Jeroni Alegret, el mestre de Vives, hauria estat molt crític d'Antonio de Nebrija (220-223). Les obres de Joan Lluís s'introduïren en la Península Ibèrica sota l'empar d'Erasme (225) i entre els segles XVI i XVII només hi hagué cinc edicions d'obres de Vives (226); aquest hauria influït més o menys en alguns autors: Sebastián Fox Morcillo (230-231), Juan Lorenzo Palmireno (231-235), Juan Huarte de San Juan (235-237), Francisco Sánchez de las Brozas (237-240) i Pedro Simón Abril (240-243). Compartí, però, la dissort d'Erasme, substituïts en les escoles per les obres plaents als jesuïtes, o pel neoes- toicisme de Justus Lipsius; Vives era confinat a les aules de llatí; el filòsof i el teòleg de la història era 'vitandus' (247); Baltasar Gracián fou excepció amb la seva alta estima de Vives (248-250). A Amèrica, el valencià influí a través de Francisco Cervantes de Salazar, catedràtic de retòrica a Mèxic i editor de Vives tant a la Península (*Introducción a la Sabiduría*) com a Mèxic (*Diálogos*) (252-253).- J. P. E. [17.083]

Francisco CALERO CALERO, *Francisco Cervantes de Salazar autor de la primera biografía de Luis Vives*, dins «Epos. Revista de Filología», XII (1996), 53-64.

Francisco CALERO CALERO, *Traiciones a Luis Vives*, dins «Anales del Seminario de Historia de la Filosofía», 13 (1996), 237-245.

Francisco CALERO CALERO, *Traduir a (!) Vives. Elogi crític de L. Ribes*, dins «Cresol», 7 (1998), 15-28.

Títols només coneguts per referència.- J. P. E. [17.084-17.085-17.086]

Valentín MORENO GALLEGO, *Ediciones de Luis Vives en la biblioteca de Menéndez Pelayo*, dins *Estudios sobre Menéndez Pelayo*. Número extraordinario en homenaje a don Manuel Revuelta Sañudo, Santander, Sociedad Menéndez Pelayo 1994, 415-443.

Aquella biblioteca posseeix exemplars tant de les edicions d'*Opera omnia* de Basilea 1555, com de la valenciana del segle XVIII (418-420); les edicions d'obres escadusseres són aplegades per segles: abundosa la del XVI (421-430), minsa la del XVII (430), major la del XVIII (431-436), limitada la d'edicions vivianes del XIX (436-437). El polígraf anotà amb profusió molts d'aquells exemplars, i és documentada la llista dels que envià a Santander des de Barcelona (438); l'interès per Vives fou alimentat per les lliçons de Francesc X. Llorens i Barba, del qual Menéndez afirma que «procuró enlazar con la tradición de Vives» (440).- J. P. E. [17.087]

Luis VIVES, *Obras políticas y pacifistas*. Estudio introductorio de Francisco CALERO. Traducción y notas de Francisco CALERO, Mª José ECHARTE. Mª Luisa ARRIBAS y Mª Pilar USÁBEL (Biblioteca de Autores Españoles, 304), Madrid, Ediciones Atlas 1999, 336 pp.

La introducció (9-63) presenta cada una de les set obres ací publicades en traducció castellana (13-16), el conjunt de les quals és immediatament qualificat de ‚Summa pacifista‘ (16-21) i a favor de la unitat d'Europa (21-32): la darrera part de la introducció és com un tríptic dedicat al pacifisme: a les seves arrels (32-43), a les característiques del pacifisme propugnat per Vives (44-53), i a les seves actuacions de pacifista (53-59). La introducció es clou amb pàgines de bibliografia (59-63). Els textos traduïts i publicats ací són aplegats en seccions; la primera, dedicada a escrits polítics, conté els següents: *Al papa Adriano VI sobre las perturbaciones de la Iglesia* (67-76); *A Enrique VIII, rey de Inglaterra, sobre la captura del rey de Francia* (77-79); *Al mismo rey sobre el gobierno del reino, sobre la guerra y la paz* (81-90); *Diálogo de Juan Luis Vives sobre las disensiones de Europa y la guerra contra los turcos* (91-113); *Juan Luis Vives a Juan, obispo de Lincoln y confesor del ilustre rey de Inglaterra* (115-117). La segona secció inclou aquestes obres pacifistes. *Sobre la concordia y la discordia en el género humano* (121-293); i *Sobre la pacificación* (295-334).- J. P. E. [17.088

Juan Luis Vives. Sein Werk und seine Bedeutung für Spanien und Deutschland, herausgegeben von Christoph STROSETZKY, Frankfurt am Main 1995

Només conegut per referència. Juan F. Alcina hi signa unes pàgines de *Notas sobre la pervivencia de Vives en España* (s. XVI), 213-228.- J. P. E. [17.089

Antonio MESTRE SANCHIS, *Reflexiones sobre el influjo de Vives en el reformismo del deán Martí*, dins «Estudis», 23 (1997), 153-168.

Pàgines només conegudes per referència.- J. P. E. [17.090

Francesc J. FORTUNY, *Els ‚platònics‘ de Tomàs d'Aquino i Joan Lluís Vives i Marc*, dins «XVIII Estudis Locals», 11-88.

Resseguida l'evolució de l'epistemologia des del segle XI a darreries del XV, l'autor se serveix de frases del *De disciplinis* de Joan Lluís Vives (33) per exposar successivament la pròpia crítica als sistemes pedagògics de la filosofia en tant que pretesament incontestables, començant per la logomàquia dels nominalistes extrems en les ‚disputationes‘, on allò que és considerat axioma o exigència d'escola sepulta la raó personal, i on la ‚possessió de la veritat‘ no permet de veure que l'estudi només equival a entrellucar la veritat llunyana per una excletxa (51-61), ni reconèixer que «la dimensió més genuïna de tot saber és construir el propi subjecte del coneixement» (65) i servir per a quelcom de real; però la crítica de Vives a les ‚disputationes‘ d'escola no abasta a endevinar la «semiòtica pura... com a epistemologia per a qualsevol nivell on recuperar ell mateix el subjecte dinàmic que llegeix, comprèn, jutja i innova, si cal» (70).- J. P. E. [17.091

Pablo de la FUENTE, *Els canons Löffler rosincs*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 117-125.

L'any 1613 el majordom d'artilleria Vicent Ferrer dreça un inventari del material artiller de Roses, on figuren quatre canons Löffler del 1533. El document procedeix de Simancas i es publica fotografia del seu foli 1. L'autor estudia la tipologia, prestacions i estat dels canons fins al segle XVII, quan se'n perd la pista. Més ençà haurien d'ésser buscats en algun museu espanyol o francès.- J. de P. [17.092

Xim RAURICH I SANTALÓ, *Mariners contra patró: un arbitratge entre genovesos a Roses (1545)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 97-115.

L'autor estudia i transcriu els folis 5-10 d'un arbitratge dels còsols de mar de Roses, de l'any 1545, conservat en català a l'Archivio di Stato di Genova, *Camera del Governo. Finanze 22*, descobert per Antonella Grati, de l'Universitat de Pisa. L'arbitratge fou demanat als còsols de mar rossins pels dotze membres d'una tripulació que es queixen que el patró i propietari del vaixell no fa adobar uns desperfectes estructurals de l'embarcació, tan importants que la nau no pot navegar sense perill. Els còsols fallaren a favor de la tripulació.- J. de P. [17.093]

Jordi BUYREU, *De Carlos V a Felipe II. La problemàtica de las abdicaciones y la cuestión virreinal en la Corona de Aragón*, dins *Felipe II, III*, 339-358.

El 16 gener 1556, amb tres documents diversos Carles I renunciava als seus regnes hispànics a favor del seu fill Felip, amb el segon als regnes de la corona catalanoaragonesa i a Sardenya, per als quals aquell acte realitzat en terra estranya era contrari a les constitucions que l'emperador havia jurat complir i fer complir (342-343). La documentació sobre aquells afers és, ultra el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, la de l'ACA, *Canc., reg.*, a Simancas, AG, *Estado*, i a Madrid, Academia de la Historia, C. S, A-48: la llei exigia la presència personal (com en la renúncia de Flandes) i en el Regne d'Aragó ja s'havia convocat la Junta de Braços; la manca de comunicació oficial de la renúncia (ajornada fins a l'octubre) agreujà la situació, car legalment ningú no tenia autoritat; la possibilitat legal que l'emperador, encara únic posseïdor legal de l'autoritat, convoqués corts per als regnes de la corona no fou acceptada per Felip I (II); els atacs turcs per la Mediterrània agreujaven la situació i la mort de l'emperador privà de l'única cobertura legal que restava a l'autoritat règia en la Corona (346-352); però aquella mort canvià la situació, que fou no de renúncia, ans la d'una successió normal i sobre aquesta base s'anà normalitzant l'exercici de l'autoritat, amb convocatòria de corts i jurament personal del nou rei (353-357).- J. P. E. [17.094]

Francesc GUIRADO PAGÈS, *Erasmè de Rotterdam i Cristòfol Despuig: los Col-loquis de la Insigne Ciutat de Tortosa*, dins *Nous Col-loquis*, IV, 117-136.

Les pàgines inicials resumeixen allò que representà Erasme de Rotterdam per a Europa de la primera meitat del segle XVI, el seu influx en la Península Ibèrica i les formes expositives de diàleg i d'adagis (117-124). Cristòfor Despuig hauria emprada la forma dialogal en els *Col-loquis* per «il·lustrar i defensar la naturalesa pròpia» (126) en un moment en què la personalitat de Catalunya podia resultar afectada per la integració dins una monarquia que tenia perspectives diverses i s'expressava amb altra llengua, «i així pareixeria ser per los castellans conquistada» (128). Despuig realitza el seu objectiu amb ,estil baix i humil', però digne d'uns col-loquis (129), en els quals és buidada la saviesa popular entorn la convivència col·lectiva en forma d'adagis, tan rics de doctrina com els d'Aristòtil o de Tul·li Ciceró (131): l'autor n'ha comptat cent trenta-tres (102 en català, 21 en llatí, 9 en castellà i 1 en italià), la majoria dels quals és ací transcrita (134-136).- J. P. E. [17.095]

Jorge MAÍZ, Sonia MARTÍNEZ, David PARDO, *Carles V i el Llibre de la benaventurada vinguda. Recepció d'un monarca: elements de continuïtat i canvi als actes de protocol*, dins «XVIII Estudis Locals», 427-435.

Antoni I. ALOMAR, Miquel A. CAPELLÀ, *Miquel Bestard i una vista de la ciutat de Mallorca com a tema patriòtic al segle XVII*, dins «XVIII Estudis Locals», 113-128.

L'octubre del 1541 l'emperador Carles conduït pel projecte de conquerir Alger féu estada a Mallorca, la crònica de la qual, el *Libre de la benaventurada vinguda del emperador y rey don Carlos en la sua ciutat de Mallorques...*, fou encarregada a Joanot Gomis; el primer punt fou la provisió de vitualles; següen la neteja i embelliment dels llocs públics i les manifestacions de satisfacció amb arcs de triomf; ací és transcrita la salutació del jurat Joanot Caulelles i descrit el trajecte de

l'entrada a ciutat fins a la seu [Isabel Sifre, la fundadora de 'La Criança' hauria predit que l'empresa seria un fracàs i que prest l'alegria tornaria un funeral: 316].

Record llunyà d'aquells esdeveniments fou la pintura de Miquel Bestard, ací reproduïda (123), inspirada en el *Libre de la benaventurada...*, inicialment dedicada a rememorar la intervenció de Pere Ramon Safortesa i Cerdà en el dit estol, i després, alguna almenys de la dotzena de còpies (114-117) era destinada a recordar la participació de la ciutat (en la de Sant Francesc, la inscripció és: «Arma Balearica, non funda sed arballista fidei»: 116); hi ha taula de les variacions en les còpies esmentades (125).- J. P. E. [17.096-17.097

Pablo PÉREZ-VILLEGAS ORDOVÁS, Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La biblioteca de misser Gaspar de Villalonga, I. U. D. (1559)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 227-242.

Les primeres pàgines recorden la trajectòria dels Villalonga en el pas del segle XV al XVI; Gaspar seguí estudis d'ambdós drets a Pàdua, Pavia, Bolonya i Pisa, on assolí el títol de 'Utriusque Iuris Doctor' el 1517; a Mallorca féu d'advocat i de propietari agrícola i tingué relació literària amb Francesc d'Oleza, per a l'*Obra del menyspreu del món* (Mallorca 1540) del qual escriví una epístola proemial llatina. La part de la seva biblioteca que es trobava a la casa de Ciutat constava de cent títols, de tema jurídic fins a un 70%, en gran part de procedència italiana; l'inventari pòstum es conserva a Palma de Mallorca, ARM, *Protocols notariais*, és ací transcrit i són identificats gairebé tots els exemplars, dels quals, però, no consta si eren impresos o manuscrits. Hi havia un *Directorium Inquisitorum* [cal suposar de Nicolau Eimeric], els *Usatges* i les *Constitucions de Catalunya* en un volum i les *Decisiones* Guillelmi Cassador; també un *Compendio d'errori et inganni luterani*, sembla d'Ambrogio Catarino (233-241).- J. P. E. [17.098

Jorge de MONTEMAYOR, *Les sept livres de Diane*. Trad. par Anne CAYUELA, París, Klincksieck 1999, 273 pp.

Aquesta traducció francesa ha estat realitzada a base del text establert recentment per Juan Montero a base de l'edició 'princeps' realitzada a València per Joan Mey el 1559, a la qual havien seguit fins a vint-i-vuit reedicions en arribar el 1607. En l'estudi inicial la traductora subratlla l'influx del llibre de Montemayor en l'*Astrée* de H. d'Urfé.- J. P. E. [17.099

Ángel Luis LUJÁN, *La corrección lingüística, Furió Ceriol y Palmireno en el Ciceronianismo español*, dins «Revista de Filología Española», LXXVI (1996), 141-153.

Ciceró hauria estat l'alternativa a Erasme entre professors valencians com Andreu Sempere, Pere Joan Núñez i Llorenç Palmireno, qui hauria definida aquella posició en *De vera et facili imitatione Ciceronis* del 1560. Però essent el llatí llengua morta i, doncs, essent impossible el recurs suprem a l'ús, aquest és substituït per les 'autoritats', les quals, per a Furió, acabarien reduint-se a Ciceró (143), i la qualitat dels texts llatins contemporanis a la imitació d'un autor únic, cosa que fou concretada en sis regles (151-151). Però també en aquest punt, la regla suprema fou l'ús, en aquest cas, dels ciceronians (153).- J. P. E. [17.100

Jon ARRIETA ALBERDI, *Gobernar rescribiendo. Felipe II y el Consejo de Aragón*, dins *Felipe II*, II, 65-96.

Sentit d'aquestes pàgines: «Hacer un balance de la trayectoria de la relación de Felipe II con el Consejo de Aragón, para lo que se prestará especial atención a los años iniciales y a los finales de aquella» (66), tenint en compte que un dels dos extrems relacionats té la darrera paraula en aque-

lla situació política. Base especial per a l'estudi són els documents que arribats, llegits i sospesats pel rei, eren retornats al Consell amb les observacions o decisions 'reescrites' per ell mateix. Després d'unes pàgines en què l'autor exposa la importància que aquell rei atribuïa al Consell d'Aragó en tant que col·laborador en les decisions reials (67-78), el darrer apartat presenta la conseqüència d'aquella forma de govern per autògrafs als marges dels documents, considerada forma excessivament expeditiva i lesiva de les *Constitucions de Catalunya* i de les atribucions de les institucions catalanes en el cas conflictiu de la detenció de Joan de Queralt, afer que s'enverinà fins a l'acusació de 'lesa majestat' (79), car el rei considerà que afectava les seves regalies, conegut pel *Manual de novells arditis* i per documentació de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, on les anotacions 'epistòliques' del rei són constants; el conflicte es resolgué en empat (87). Les darreres pàgines (88-96) transcriuen dues mostres dels dits autògrafs, en resposta a dues consultes al Consell d'Aragó, dels mesos de juny i juliol 1588, conservades a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 264, plec 12.- J. P. E. [17.101

Eva SERRA I PUIG, *Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)*, dins *Felipe II*, IV, 159-189.

Lluny d'ésser institucions fossilitzades, les corts es mogueren al ritme del temps i una de les proves és la necessitat que la seva documentació fos ben conservada i disponible, car aquesta creix en la mesura que una societat viu i prospera (162); també n'és prova l'augment de les entrades de la Generalitat, de 85.153 lliures anyals de mitjana entre el 1527 i el 1564, a 147.756 entre el 1564 al 1585, que malgrat la inflació, representava un augment real del 21% i es traduïa en una certa febre constructora en el Palau de la Generalitat, cosa que engelosí el rei (163-164). El 1585 arribaven un bloc de lleis que indicaven el canvi de la societat, com obres públiques (camins i obres hidràuliques «perquè lo comerç ab los bons camins [és] més facilitat»:168), o la unificació de pesos, mides i mesures a patró de Barcelona, les garanties del crèdit, el dret successori entre hereu i fadrins, i àdhuc mesures d'ordre públic i judicials (165-173). I si els *Capítols del redreç* del 1564 es limitaren a retocar la concòrdia catalanoaragonesa del 1553 sobre el tema de les marques frontereres, els del 1585 no sols són importants pels seus noranta-sis capítols, o pel nombre de temes, sinó per llur importància: legalitat en la provisió d'oficis, honradesa en la recaptació i esmerç de diners públics, eficàcia dels serveis i servidors de la Generalitat, les exigències personals per a les insaculacions, i la normativa per al govern, la fiscalitat i l'economia de Catalunya (174-183). Després de les corts del 1585 la problemàtica política fou viva (184), és coneguda a través de l'AHCB, *Consell de Cent*, i l'autora la veu concentrada en tres punts: «els greuges pendents de resolució, les lleis no aprovades o amb decrets simulats, i els efectes polítics derivats de l'aprovació del sistema de divuitenes» (185); ens afecta particularment la dificultat a obtenir que la monarquia estigués d'acord en la publicació dels tres volums de *Constitucions i altres drets...*, *Pragmàtiques y altres drets de Catalunya...* i *Constitucions y altres drets de Catalunya superfluos...*, Barcelona, Hubert Gotard 1588-1589; particular interès polític hi hagué en les divuitenes, establertes per a control de la Generalitat, que donà més representativitat al conjunt del país i tingué la desconfiança del poder central i de l'Audiència (185-189).- J. P. E. [17.102

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *El entorno clientelar de los virreyes de Cataluña durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, III, 359-375.

Establerta la llista dels virreis de Catalunya entre el 1556 i el 1598 (361), Torras en subratlla dues característiques: són aclapadorament de la noblesa castellana, però en cap cas pertanyents a la família reial, com els lloctinents de la corona catalanoaragonesa (361-364); quant a la clientela, es fixa en la del virrei Fernando Álvarez de Toledo (365), d'entre la qual destaca el grup familiar de Martí Joan Franquesa, les actuacions proreialistes del qual són conegudes pel *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, i per documentació d'ACA, *Canc., reg., Consell d'Aragó, Generalitat*; de l'AHCB, *Consell de Cent i Deliberacions*; d'Igualada, AHC, *Liber Universitatis*, o Madrid, Archivo Zabálburu,

família a la qual l'autor ha dedicat estudis consistents [d'ATCA, XII (1993), 656, núm. 8721; XVII (1998), 761-762, núm. 12885; XVIII (1999), 1064, núm. 14187; i XIX (2000), 914-915, núms. 15061-15062, als quals em permeto de remetre] (365-370) i que després del virregnat d'Álvarez de Toledo seguiren mantenint a Catalunya «la facción cortesana de los Alba» (371-374).- J. P. E. [17.103

Eduardo ESCARTÍN, *La Capitanía General de Cataluña bajo Felipe II*, dins *Felipe II*, III, 377-392.

En les corts de Montsó 1547, hom demanà que el càrrec de capità general s'unís al de virrei; era magistratura reial que no exigia ésser natural de la terra, era permanent i s'estenia a tot el territori de Principat i Comtats (382); en aquestes pàgines són aplegades d'ACA, *Canc., reg.*, i de Simancas, AG, *Estado i Guerra*, aquelles situacions que posaren en dubte l'aplicació de la jurisdicció militar i les decisions que hi recaigueren (379-381), com també la configuració i amplitud de l'escrivania major (ben conegudes per les dades d'un expedient informatiu del 1597) (382-384), del tribunal de la dita capitania (384-389) i de la col·locació d'aquest en relació a la Reial Audiència, que defensà sempre la seva prerrogativa de tribunal suprem de la terra (390-391).- J. P. E. [17.104

Teresa CANET APARISI, *Los tribunales supremos de justicia: audiencias y chancillerías reales*, dins *Felipe II*, III, 565-598.

En la primera part, l'autora descriu la situació, entre d'altres, de les audiències de Catalunya, València i Mallorca durant el segle XVI (567). En la de Catalunya haurien estat clars els principis de col·legialitat i de territorialitat i la configuració de l'Audiència hauria estat obra conjunta de rei i corts de 1493 i de 1512 (570-571); sota Felip I (II), rei i corts hi afegien el 1564 la sala criminal, el 1585 reconduïda dins una reestructuració de l'Audiència; la seva competència tenia un abast amplíssim (572-574). Fundada el 1506, la valenciana fou reformada amb *Pragmàtica de la institució* el 1543, amb *Nova Pragmàtica* el 1570 i definitivament el 1572 amb la *Pragmàtica regia circa ordinem servandum in Regia Audientia Valentiae*, que la independitzava del virrei i la col·locava per damunt ell (574-579). La mallorquina, creada el 1571, mai no fou resultat de col·laboració entre rei i representació de la terra, ans creació reial exclusiva, que augmentà la centralització i la conflictivitat entre rei i regne (379-382).- J. P. E. [17.105

Joan Lluís PALOS PEÑARROYA, *La Audiencia de Cataluña en tiempos de Felipe II: la fuerza y la debilidad del rey*, dins *Felipe II*, III, 617-630.

Per a l'administració de justícia Felip II potencià les Audiències en cada un dels regnes i terres. L'autor es pregunta si realment contribuí a fer la justícia més ràpida i eficaç; la resposta de diverses institucions contemporànies coincideix en una qualificació: 'les causes (o: 'los pleyts') se fan immortals' (619: cf. Perpinyà, ADPO, G-60; AM AA-13; Girona, AC, en tots tres casos, instruccions als síndics tramesos a les corts del 1585). La raó: el sistema d'administració de justícia no mirava sols aquesta, ans tenia l'objectiu polític de fer present l'autoritat reial en cada regne i això tenia un cost: el de poder oferir perspectives d'ascens o de millora als juristes al servei de sa majestat; i així, no sols es creà un esperit de cos, ans també, dins aquest, faccions clientelars, recolzades en personatges concrets de la cort (620-625). La discussió entorn als executors dels *Capítols del redreç* establerts en corts, que donà nova bel·ligerància a la teoria del pactisme (Francisc Calça, *De Catalonia*), fou ocasió que els juristes reials aprofitaren per constituir-se en instància suprema, bandejats tant la Generalitat com el virrei i àdhuc el Sant Ofici i el sistema de visites, establert per a controlar els juristes (626-629).- J. P. E. [17.106

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Els fons de l'Arxiu de la Generalitat de Catalunya a l'època de Felip I de Catalunya-Aragó*, dins *Felipe II*, IV, 203-212.

Exposició de la diversitat d'oficis de l'antiga Generalitat (la documentació dels quals, la rebuda i l'expedida, era conservada en l'arxiu de la institució) i de les sèries documentals que conserven fons corresponents al regnat de Felip I (II) (207-212); remarcuem la notícia d'existència de volums notariais amb documentació de Generalitat en l'AHPB (204-205, nota 2) i la de la recent publicació dels successius tres primers volums dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (210).- J. P. E. [17.107

Xavier GIL, «A noticia de todos». *Las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1585 a través de fuentes externas*, dins *Felipe II*, IV, 213-230.

Objectiu de l'autor: «atender a noticias que circularon a propósito de aquella reunión. La creación de noticias, su difusión y el impacto que ejercieron sobre la vida política y cultural» (215), fins i tot exclosos els tractats sobre corts elaborats en aquella circumstància (215-216); són aprofitades les notícies sobre aquella cort conservades a Barcelona, AHCB, i a Barbastro, AM, les lletres personals del mateix rei, conservades a Madrid, Fundación Francisco Zúbalburu, el *Dietari de Frederic Despalau* (214 i 217) o el de la *Generalitat de Catalunya*; van resseguint els esdeveniments, repeteixen les queixes de lentitud i allargassament, i reporten episodis com el de la pretensió del Regne de València de tenir precedència sobre el Principat de Catalunya, resolta repetint la declaració de Pere III el Cerimoniós, donada al mateix Montsó el 1363, favorable a Catalunya (221).- J. P. E. [17.108

Lilia E. F. de ORDUNA, *Sobre El felicísimo viaje de Calvete de Estrella: una poética de las entradas reales. Ficción y realidad*, dins «Anuario de Letras» (México), 35 (1997), 461-487.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[17.109

Andrés GALLEGU BARNES, *Un aspecto de la difusión de la emblemática: el Alphabetum rerum heroicarum de Juan Lorenzo Palmireno*, dins «Bulletin Hispanique», 97 (1995), 95-108.

Julio ALONSO ASENJO, *Dos mujeres de armas tomar en la Fabella aenaria de Palmireno*, dins «Edad de Oro», 16 (1997), 29-52.

Els *Emblemata* d'Andrea Alciato suscitaren moltes imitacions, no sols en llibres, sinó també en exercicis escolars, com l'*Alphabetum rerum heroicarum, in quo sunt emblemata...*, conservat a València, AMV, *Fons Serrano Morales*, dins un volum intitulat *Laurentii Palmireni Opuscula...*, 1576, fet copiar per Joan A. Maïans i ací descrit (98-99). Essent un exercici escolar és natural que tingui faltes (100-101); les fons consten en el títol: Girolamo Ruscelli, Paolo Giovio, Claude Paradín, Gabriele Simeoni (101-102). Palmireno trià aquells emblemes que insistien en les virtuts cavalleresques i cristianes (102-104) i els afegí breus comentaris, units als quals hi ha la notícia de com Palmireno els il·lustrava amb dibuixos (104-106). La finalitat pedagògica era la d'integrar valors morals en l'ensenyament i d'assegurar major difusió a les explicacions escolars, ni que de vegades fos de 'gramàtica parda' (106-108).

Les pàgines del segon títol només em són conegudes per fererència.- J. P. E. [17.110-17.111

Pilar BARBEITO DÍEZ, *Impresos de Pedro Juan Núñez: Estudio bibliográfico*, dins «Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos», 18 (2000), 335-386.

Les primeres pàgines concentren l'atenció en els anys més prolífics en activitat editorial del valencià Pere Joan Nunyes, professor als Estudis Generals de València i de Barcelona durant la se-

gona meitat del segle XVI. L'autora avisa que el seu treball de recopilació s'ha basat en les biblioteques de l'estat espanyol i en les de París, BN, de Roma, Vaticana, i de Londres, BL, no, en canvi, en les riques biblioteques americanes (336-337). Els títols de Nunyes són distribuïts en vuit apartats: obres sobre retòrica (338-350, publicades els anys 1552-1607); filosofia (351-358, anys 1554-1677); llengua grega (359-365, anys 1555-1589); edicions d'autors diversos (366-371, anys 1553-1601); traduccions (372-373, anys 1553-1554); anotacions de Nunyes a obres d'altres autors (373-378, anys 1585-1806); obres dubtoses (378-381, anys 1551-1581); i obres documentades, però ara introbables (381-383). Hi ha bibliografia (383-386).- J. P. E. [17.112

Álvaro HUERGA, *Corrientes teológicas valencianas en la época de San Juan de Ribera (siglos XVI-XVII)*, dins *Teología Valencia*, 105-122.

Juan BELDA PLANS, *San Juan de Ribera (1532-1611), arzobispo de Valencia, y la escuela de Salamanca*, dins *Teología Valencia*, 123-137.

Del 1569 al 1611 Juan de Ribera fou arquebisbe de València i el seu primer problema fou el de la universitat, que ell volia posar en mans millors i quant a la facultat de teologia, que fos reconegut l'ensenyament de col·legis religiosos; encausà i empresonà els catedràtics contraris (107); del 1526 al 1558 Joan Salaia hi havia imposat el tomisme, sense refusar les altres dues 'vies' (113); Ribera havia estudiat a Salamanca amb mestres dominics (Pedro de Sotomayor) en el moment del procés contra Bartolomé de Carranza, en què escrits protestants corrien per les mans dels estudiants, i algun arribà a les seves. Després, ell propugnava que la teologia no fos sols metafísica, ans sobretot bíblia i pregària (115-118); ja bisbe, sintonitzà amb Luis de Granada (119-120) i pertanyé al grup de sant Carles Borromeu i sant Francesc de Borja (121-122).

Belda resumeix la significació de l'escola de Salamanca de mitjan segle XVI (127-132) i assenyalava que l'influx en Juan de Ribera es pot trobar en aquests punts: figura del bisbe ideal; amor a l'estudi i als llibres; coneixement científic de la Bíblia i de les llengües bíbliques; i càrrega teològica de la predicació. El Col·legi del Patriarca n'hauria estat la concreció, com també la reforma que imposà en la Universitat de València (133-137).- J. P. E. [17.113-17.114

Antonio BENLLOCH, Miguel Ángel BONDÍA, *Correspondencia de Felipe II con san Juan de Ribera*, dins *Teología Valencia*, 155-181.

Breu presentació i transcripció de les trenta-sis lletres reials a l'arquebisbe de València, dades entre el 1570 i el 1594, conservades a València, Col·legi del Patriarca. Des de la reforma de la Universitat fins al tema de les parròquies i la instrucció de moriscs amb elaboració de nou catecisme, passant per la reforma de cases religioses i les picabaralles entre dominics i jesuïtes, hi passen tots els afers valencians contemporanis.- J. P. E. [17.115

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El testament del bisbe Gaspar Punter*, dins «XL Assemblée Morella», 139-153.

Les pàgines inicials resumeixen biografia i activitat episcopal de Punter, on destaca l'interès a assegurar l'ensenyament de la doctrina cristiana, per al qual publicà *Doctrina cristiana y instrucció breu, fàcil y útil per ensenyar-la* i féu un llegat testamentari a fi d'assegurar-la els diumenges en quatre ermites dels Ports de Morella (143 i 150); el testament, conservat a Tortosa, Arxiu de la Seu, *Calaix de Testaments i Llegats piadosos*, núm. 45, és ací transcrit complet (145-153); les *Actes capitulars* del mateix arxiu permeten de conèixer detalls de com foren aplicades les disposicions testamentàries; la biblioteca personal passà íntegra al seu vicari general, alhora que consta l'existència de l'inventari dels llibres propis del palau episcopal; també hi ha llista de les confraries i gremis de Tortosa l'any 1600 i d'altres detalls de l'organització del bisbat a la part valenciana.- J. P. E. [17.116

Identitat i territori. Textos geogràfics del Renaixement. A cura d'Agustí Alcoberro (Col·lecció Escolis, 7), Vic, Eumo Editorial 2000, 240 pp.

Entorn el 1600 en els tres Països Catalans apareixien descripcions de cada un d'ells (les de Pere Gil, Joan Binimelis i Gaspar Escolano), bàsicament descriptives i basades en l'observació; integraven l'herència dels autors clàssics, les denominacions geogràfiques dels quals intentaven d'identificar en la realitat d'aquells moments i, portats per un instint d'imitació creativa, en corregien les faltes, aplicaven llur voluntat descriptiva a les realitats noves i, tal com havien fet els humanistes italians, feien remuntar als temps heroics les ciutats actuals (7-11). L'interès per la geografia encaixava amb l'enfortiment dels estats moderns i l'exigència de claredat en llur delimitació, amb la recerca de la pròpia història i amb la creació de la pròpia cartografia (el mapa més antic conservat de Catalunya és del 1603) (12-16); i així, les obres d'on són extractats els quaranta-cinc textos, responen sempre a la necessitat d'exaltació del propi estat o ciutat, que hom intentava de prestigiar amb una llengua pròpia, en detriment de la unitat de la llengua (17-20). Aquest seria el marc teòric, al qual (i en concret al territori), són dedicats cinc fragments dels tres autors esmentats i de Joan Margarit i Rafael Martí de Vicianà (32-55); i tres a les divisions comarcals, de Dionís Jeroni de Jorba, Onofre Menescal i Pere Gil (57-71). Després arriba la temàtica concreta: el relleu: cinc fragments de Jeroni Pau, Francesc Tarafa, Francesc Comte, Jeroni Pujades i Gaspar Escolano (73-88); la hidrografia, amb sis fragments de Jeroni Pau, Pere Antoni Beuter, Joan Binimelis, Pere Gil (bis) i Gaspar Escolano (89-106); el clima, flora i fauna: sis fragments de Cristòfor Despuig, Joan Binimelis, Pere Gil (bis), Gaspar Escolano i Miquel Agustí (107-125); les ciutats: quatre fragments de Jeroni Pau, Cristòfor Despuig, Dionís-Jeroni de Jorba i Gaspar Escolano (127-150); el camp, amb cinc descripcions de Pere Antoni Beuter, Lluís Ponç d'Icard, Cristòfor Despuig, Joan Binimelis i Gaspar Escolano (151-169); les activitats econòmiques: sis fragments de Cristòfor Despuig, Pere Gil (ter) i Gaspar Escolano (bis) (171-191); a la gent són dedicats quatre elogis, de Joan Binimelis, Pere Gil, Gaspar Escolano i Francesc de Gilabert (193-212). La teoria de la 'província feliç' arriba de la mà de Pere Gil (215-218). Hi ha presentació dels autors (219-222) i bibliografia (223-233). Els textos escrits en llatí són donats en llengua original i en traducció catalana.- J. P. E. [17.117

Jordi GUNZBERG MOLL, *L'instrument notarial a l'època moderna (segles XVI i XVII)*, dins *Actes Notariat*, II, 313-342.

Una primera part recorda les bases jurídiques o cos normatiu, d'acord amb les quals s'havia de configurar l'instrument notarial: les *Constitucions de Catalunya*, els privilegis i la normativa municipal i les obres dels grans juristes del segle XVII (318-320) i àdhuc les sentències de la Reial Audiència (313-317). Els col·legis notariais tenien facultats de control de la validesa de la documentació (321). En conseqüència la documentació notarial, tant privada (323), com judicial (323-327), augmentà considerablement durant aquest període, sobretot la privada mercantil (328-331); algunes de les grans obres dels juristes són dedicades a documentació privada, com noces, testaments, etc. Foren molt corrents els volums de mostres documentals (a Catalunya en són coneguts una quarantena, catorze dels quals conservats a la BC: 331-336); llur qualificació també era donada per les corresponents taxes oficials (337-340) i per fonts diverses, tant privades com públiques, la llista de les quals es troba en els dos apèndixs (340-342).- J. P. E. [17.118

Emilio COLLADO ESTELA, *Maculistas e inmaculistas en la Valencia del siglo XVII. El arzobispo Aliaga y su oposición a la Inmaculada Concepción*, dins *Teología Valencia*, 183-192.

[Cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms.16.127-16130]. Un decret del Sant Ofici romà del 1617, limitadament favorable a la doctrina de la Puríssima, desencadenà a València una gran alegria, enfortida perquè era camí de manifestar el disgust per les prohibicions de culte a mossèn Francesc Jeroni Simó; contra ambdós punts lluitaven els dominics; l'arquebisbe Aliaga ho era i així aquella lluita enfrontà l'arquebisbe amb la ciutat; les gestions d'aquesta són documentades

amb transcripció de fragments de l'AMV, *Manuale de consells, Lletres missives i Crides i pregons*. En aquella ocasió el comte de Bunyol, Gaspar Mercader, patrocinà una nova edició de la pragmàtica de Joan I a favor de la Puríssima, del 1394 (187, nota 20).- J. P. E. [17.119]

Bartomeu PROHENS PERELLÓ, *La mort d'En Berga. Mallorca, 1619*. Amb una presentació de Biel MAJORAL (Biblioteca Raixa, 159), Mallorca, Editorial Moll 2000, 156 pp.

L'autor, basat i sovint amb transcripció de fragments dels processos judicials conservats en l'ARM, *Audiència i Miscel·lànies Pasqual*, i amb documentació complementària de Madrid, AHN, *Inquisición. Mallorca* ('testificacions', 'càrrecs' i 'descàrrecs') (141), elabora una narració tant de l'assassinat de Jaume Joan de Berga, i de la llarga conspiració que el preparà, com de la repercussió, que féu trontollar les solidaritats de facció (Canamunt i Canavall), i posà al descobert les contradiccions d'una societat en què les jurisdiccions civil i eclesiàstica, judicial i inquisitorial, i les enemistats i complicitats entre faccions podien convertir-se en encobridores de delinqüents. Hi ha també informació sobre els escamots de bandejats que s'amagaven en la Muntanya de Mallorca, sovint al servei dels senyors i de llurs bàndols.- J. P. E. [17.120]

Maria VILAR I BONET, *Antoni de Cardona, senyor de la baronia de Calonge (1550-1606)*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 69-78.

De la biografia d'aquell duc de Sessa, etc., i ambaixador a Roma entre el 1590 i el 1603, l'autora en destaca el fet que Marc Antoni de Camós li dedicà la *Microcosmia y gobierno universal del hombre christiano*, publicat a Barcelona el 1592; ultra el resum de l'obra tenim ací reproducció d'una pàgina sobre l'ofici de tresorer reial, la de la dedicatòria (72-73) i la portada (75); també destaca la presència de la curta estada a Barcelona dels ducs de Sessa en els llibres dels cronistes catalans del moment: Jeroni Pujades, *Dietari de la Generalitat de Catalunya i Manual de novells arbits* (76-77).- J. P. E. [17.121]

Antoni SIMON TARRÉS, *Salvador Fontanet i Savila (1560?-1633). Un jurista gironí a la cort dels Àustries*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1), 79-89.

Fontanet fou un dels pocs catalans que ocuparen llocs de responsabilitat en el govern dels Àustries; les notícies sobre la família procedeixen sobretot dels testaments, conservats a Girona, AH, *Protocols notariais*, i Barcelona, AHPB, *Notaris diversos* (80-82). Entrà al servei de la corona en l'administració reial de Catalunya: diversos càrrecs en l'Audiència li obriren el camí a l'ennobliment i a un lloc en el Consell d'Aragó a Valladolid i a Madrid (83-84); fracassà, però, en l'intent de fer acceptar a les institucions catalanes la Unió de Armas d'Olivares i fou arrossegat pel fracàs de les corts dels anys 1626-1632, de les quals, amb el duc de Cardona, era habilitador (84-85). Fou repetidament acusat d'enriquiment il·legal en escrits d'ACA, *Consell d'Aragó* (86-87). El 1640, el seu fill Tomàs desertà i fou acollit a Madrid (88). Hi ha arbre de família (89).- J. P. E. [17.122]

Goffredo CIANFROCCA, *Fra cronaca e storia. (Ad Epistolario calasanziano aperto)*, dins «Archivum Scholarum Piarum», XIX (1995), 1-54.

Obert l'epistolari calassancià corresponent al 1617 i següents, l'autor n'ha aplegat i en transcriu aquelles frases que fan referència a petites coses i que alhora permeten de descobrir en Josep de Calassanç l'home atent a les menudències de la vida, sobretot quan poden repercutir en servei d'altres que ho necessiten, com malalts: indicacions sobre el tracte a donar a dues someretes, una

de blanca i una de negra (3-9 i 19-27), ‚asinello / somarello’ pres com a punt de referència en textos espirituals (10-16); atencions a malalts (16-19), o advertiment a no trametre una bóta de vi la nit, perquè pel camí, vora alguna font, podia augmentar de quantitat i disminuir de qualitat (23-34), o els malsdecap per una herència cardenalícia de vint egües (35-49); tanquen el recompte les notícies de visites o peregrinacions o caminades a peu (49-51): «Se non si osservano le picco-le cose, non si starà bene» (52).- J. P. E. [17.123]

Eulàlia MIRALLES, *Jeroni Pujades i la Ciutat de Tortosa*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 137-148.

L'autora recorda que sovint els biògrafs han pouat en el *Dietari* les notícies biogràfiques de Pujades i assenyalen les que hi ha en les altres obres, sobretot en els *Flosculi*, ara a París, BN, *Baluze*, 234, 238 i 239, on és documentada la seva estada a Tortosa la darrera dècada de setembre de 1623 (139), durant la qual copià textos o fragments (de Cristòfor Despuig, de Francesc Vicenç a través de l'*Antiquum Breviarium Ecclesiae Dertusensis* i d'altres) (140), tractà amb personatges diversos (Francesc Puig, potser Francesc Martorell i de Luna); aquest i Pujades s'aprofitaren mútuament de la *Història de Catalunya* i de la *Historia de la antiga Hibera*, tal com demostren els fragments ací transcrits (143-145). Són donades en apèndix les inscripcions tortosines aquells dies copiades per Pujades (145-147).- J. P. E. [17.124]

Bonifacio PORRES ALONSO, *Dos manuscritos autógrafos del padre Juan Figueras Carpi conservados en la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Trinitarium», 7 (1998), 253-273.

Els volums són els mss. 3584 i 3585; contenen, respectivament, els *Apuntes para la orden de la Sma. Trinidad* i la *Corónica de la Trinidad*; el primer, de més a més, inclou noranta-quatre folis originals d'un procés sobre empresonament i mort a Argel de tres trinitaris, datat a Mallorca el 1624, en llatí i català; són també descrits quatre llibres seus (256-260) i cinc opuscles (260-261); l'activitat literària seria d'entorn el 1650 (265-267). El seu treball és vàlid en tant que aplega documentació, però, barroc, de vegades es deixa endur per la fantasia (271-272; assenyalen la llista de documents relatius a l'Ordre Trinitari i Catalunya: 263, nota 32).- J. P. E. [17.125]

Francesc Vicent GARCIA, *La Armonia del Parnàs*. Introducció d'Albert ROSSICH, Barcelona-València, Edicions de la Universitat de Barcelona i Publicacions de la Universitat de València 2000, 407 pp.

El volum, editat amb motiu del 375^è aniversari de la mort de Francesc Vicent Garcia, recull en reproducció facsimilar la primera edició de les obres del Rector de Vallfogona, *La Armonia del Parnàs, mes numerosa en las poesias varias del atlant del cel poetic, lo Dr. Vicent Garcia, Rector de la Parroquial de Santa Maria de Vallfogona. Recopiladas i emendadas per dos Ingenis de la molt ilustre Academia dels Desconfiats*, Barcelona, Rafael Figueró 1703, acompanyada d'una nota preliminar d'Eulàlia Duran (7-8), una introducció d'Albert Rossich (9-15) i un apèndix que inclou les lliçons il·legibles de l'imprès setcentista (407). L'estudi de Rossich comenta breument aspectes de la biografia de Garcia i la transmissió de la seva obra, i es detura a analitzar amb detall l'edició de 1703 (cf. també ATCA, III (1984), 261-264), en repassa el contingut (inclou peces apòcrifes -algunes de les quals són detallades a la pàgina 12- i no recull el *Sermo predicat {...} en les exequies fetes a la Magestat Catholica del Rey Don Phelip Tercer, nostre senyor, lo dia 12 de Maig 1621*) i valora les dades que ofereix la *Vida del Dr. Vicent Garcia*, així com la cura dels editors a respectar el text, tot i «la inevitable censura que [...] van haver d'aplicar a alguns passatges que no haurien superat l'examen de la Inquisició, i malgrat que la ciència filològica encara no havia desenvolupat els mètodes sofisticats que avui la caracteritzen». La de 1703 és l'edició ‚prínceps’ de l'obra de Garcia (la de 1700 és furtiva), i la que, d'aleshores ençà, ha fixat les edicions posteriors. [La reedició de *La*

Armonia... té la virtut de servir d'eina de treball mentre esperem l'edició crítica de l'obra completa, que Rossich promet tenir molt avançada].- E. M. J. [17.126

Miguel MARAÑÓN RIPOLL, *Las ediciones gerundenses del Discurso de todos los diablos de Quevedo*, dins «Revista de Filología Española», LXXVI (1996), 327-342.

La primera edició isqué a Girona, obra de Gaspar Garric i Juan Simón. Recordada la presència de la dada en els repertoris bibliogràfics i també llurs diferències, l'autor estableix les fitxes tècniques de la primera edició, 1628, de la segona i de la terça, ambdues del mateix any, i encara d'una segona tirada de la terça, sempre d'any idèntic, amb indicació dels exemplars de cada una, localitzats en biblioteques diverses.- J. P. E. [17.127

Anne CAYUELA, Pascal GANDULPHE, *Littérature et pouvoir: dédicaces et dédicataires dans Noches de placer d'Alonso Castillo Solórzano (1631)*, dins «Bulletin Hispanique», 101 (1999), 91-110.

El 1631, Sebastià de Cormellas imprimia a Barcelona el llibre indicat en el títol, on són aplegades les dotze 'novel·les' presumptament explicades dotze vespres per altres tants personatges en les festes entre Nadal i els Reis d'un any en què Gaspar de Centelles i les seves dues filles les passaren a Barcelona i programaren sis vetllades, durant les quals dos dels convidats s'encarregaven de sengles contalles. Particularitat de les dites 'novel·les' és que cada una és dedicada a un personatge valencià contemporani, el comú denominador dels quals no és el fet d'ésser grans nobles, ans el d'ocupar càrrecs en les principals institucions del dit Regne: Església, Generalitat, Ciutat o administració reial (103). Al final, quadre sinòptic de temes i dedicataris, amb indicació dels títols o càrrecs de cada un.- J. P. E. [17.128

Pep VALSALOBRE, Narcís FIGUERAS, *Confluències literàries en el Viatge de Pere Porter a l'Infern*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1), 91-102.

[L'edició del *Viatge...* a cura de Josep M. Pons i Guri ha estat objecte de recensió, signada per Eulàlia Miralles i Jori, dins ATCA, XIX (2000), 724-727]. L'edició de Pons Guri proporciona «la pintura nítida, i per primer cop entenedora, del context social que va generar, molt probablement, la redacció i difusió del text» (91); més enllà, els autors plantegen punts com la tradició literària de què s'alimentà, les repercussions socials que pogué tenir i que potser expliquen el retard en la seva edició, i el judici que l'obra meresqué als estudiosos catalans en el pas del segle XIX al XX (92-93). Per als autors «és evident l'ús de la literatura que fa l'autor anònim» (93): no manquen els recursos narratius, i sobretot «molts episodis i motius literaris... remunten a una llarga tradició» (94), com els 'exempla' medievals de condemnats o de visitants de l'infern (95-98), o el barroc, del diable que ajuda el protagonista humà conduint-lo a viatges fantàstics amb objectiu crític i satíric (99). Conclusió: en el *Viatge...* «conflueixen molt diversos materials» (101). Hi ha mostra d'un manuscrit i portades de dues edicions del *Viatge...* (102).- J. P. E. [17.129

Sven EXTERNBRINK, «Faire contrepois à la puissance d'Espagne». *Paul Ardier de Beauregard (1590-1671) et la politique de Richelieu en 1633*, dins «Francia. Forschungen zur Westeuropäischen Geschichte», 27/2 (2000), 1-24.

Estudi que només té una relació negativa o indirecta amb el tema d'aquest anuari i consisteix en el fet que, presentant la reflexió que Ardier escriví sobre la relació de França amb els Habsburgs i en particular amb la monarquia hispànica, sobretot en les *Mémoires sur les affaires générales de la Chrestienté, au mois d'avril 1633*, amb la intenció que França adquirís a Europa una força que

limités la dels Habsburgs, no fa cap referència ni a utilitzar Catalunya ni pensa en el nostre país com a escenari de la confrontació amb la Casa d'Àustria (10-20). Igual silenci en el *Prince de Jean-Louis Guez de Balzac*, que intentava de formular el sentit de la política estrangera de Richelieu (21-22). [John Elliot, *A non-revolutionary Society: Castile in the 1640*, dins *Études d'Histoire Européenne*. Mélanges offerts à René et Suzanne Pillorget, Angers, Presses de l'Université 1990, 253-269, aporta un punt de confrontació amb les opcions catalanes del 1640, complementari del francès]- J. P. E. [17.130]

Valentí GUAL VILÀ, *Les misèries de la guerra. Pira, 1635-1670*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 27-56.

L'autor informa de la descoberta a Montblanc, AHC, *Fons municipal. Pira*, del lligall de comptes i acords municipals del 1583 al 1695; el seu interès se centra en les anotacions entorn la Guerra de Separació, que comencen el 1637 amb problemes en l'avituallament de l'exèrcit castellà i acaben el 1666 amb dificultats semblants. Les pàgines 31-56 són pràcticament un enfilall de fragments sobre els successius problemes que el consell del comú hagué d'estudiar i als quals hagué de donar resposta: «exigències d'homes per al front, relació d'armes disposades pels particulars, fiscalitat creixent (una autèntica corrua de talls), necessitat d'allotjar les tropes (un veritable flagell), morts...» (28).- J. P. E. [17.131]

Vicent PITARCH, *Nota sobre la qüestió de la llengua al Barroc: dues perspectives des de la talaia de Tortosa*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Tortosa (4 i 5 de juny de 1999)», Barcelona i Tortosa, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament 2000, 49-59.

En els concilis provincials tarragonins dels anys 1636 i 1637 fou debatut el tema de la llengua a emprar en la predicació; en el primer dels dos, el bisbe de Tortosa, Justino Antolínez, hi defensà la llengua catalana amb tanta d'eficàcia, que el concili promulgà la *Constitutio ad concionandum lingua Cathalana*; la posició contrària fou defensada el mateix any per un 'doctor Juan Gómez Adrín', (que sembla ésser pseudònim d'Alexandre de Ros) en el *Memorial en defensa de la lengua castellana para que se predique en ella en Cataluña*, la posició del qual era que el català havia de servir per a la gent rude, i el castellà per als 'lucidos' ja que tenia a favor seu el fet d'ésser la llengua del poder reial i eren bon nombre els qui per posició social la parlaven a Catalunya.- J. P. E. [17.132]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *La Junta de Ejecución', de Madrid, i els fets contrarevolucionaris de Tortosa de Setembre de 1640*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 149-160.

La repercussió a Tortosa del Corpus de Sang consistí en un alçament popular els dies 21-22 de juliol, contra el qual les autoritats contraposaren els gremis, cosa que els donà la victòria el 4 de setembre, i el 6 eren ajusticiats amb garrot sis capitosos. Les autoritats ciutadanes i el sotsveguer s'afanyaren a informar-ne el rei, informació que fou a la base de la Junta de Ejecución del 23 de setembre; les dues lletres i l'acta d'aquella sessió s'han conservat a Simancas, AG, *Guerra y Marina*, lligall 1345, d'on són transcrits (153-160); els parers expressats en aquella ocasió tenien més davant els ulls les repercussions a Barcelona que a Tortosa.- J. P. E. [17.133]

Enrique SOLANO CAMÓN, Porfirio SANZ CAMAÑES, *La monarquía hispánica y el reino de Aragón en tiempos de crisis. La década de 1640*, dins «Cuadernos de Historia de España», LXXXVI (2000), 239-253.

Els estudis anteriors i la documentació de nombrosos arxius (de Saragossa, Diputació, *Cartas de Aragón, Registro de actos comunes*; Ayuntamiento, *Libro de actos comunes*; Simancas, AG, *Guerra y Marina*; Madrid, Academia de la Historia, mss.; AHN, *Estado. Legajos*; BN, mss. 2336 i 2372; Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*) permeten als autors de resseguir la trajectòria de les institucions aragoneses davant la Guerra de Separació, des de la desconfiança envers Felip IV, fins a la plena col·laboració cordial i econòmica en el bàndol realista, amb particular atenció a situacions i decisions concretes, com la que el Regne d'Aragó pagà durant sis mesos els tres mil soldats enrolats per a la conquesta de Lleida el 1644 (250).- J. P. E. [17.134]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Alguns processos eclesiàstics a la diòcesi de Tortosa durant la Guerra dels Segadors*, dins *Nous Col·loquis*, 161-175.

La versió donada pels historiadors subratllava la fidelitat dels eclesiàstics a Felip III de Catalunya, IV de Castella, però l'autor informa d'un ,conjunt de processos', conservats en l'AD de Tortosa, dels quals en presenta tres: l'enantat a càrrec de l'augustinia valencià, Josep Horta, que, arribat del convent de Perpinyà, anava ,semblant noves y malícies' i causava avalots entre els soldats, raó per la qual fou assignat al convent augustinia de Vinaròs (162-163); l'instruït a càrrec d'Atanasi Roger, procedent de Falset i rector de Masroig, que fou desterrat de la ciutat i diòcesi de Tortosa (163-165); l'actuació d'aquests dos pertanyia als primers temps de la revolta. El terç anà contra Pere Figuerola, rector, i Baptista Cabés, beneficiat d'Arnes, del 1642, que foren alliberats de la presó de Tortosa en els moments d'ocupació francesa (165-173).- J. P. E. [17.135]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *Legitimació de la moneda municipal catalana: dos casos de falsificació documental*, dins «Gaceta Numismática», núm. 139 (diciembre 2000), 55-57.

Ambdós casos es refereixen a les peticions municipals de batre menuts durant la Guerra dels Segadors, en què l'autoritat només renovava concessions anteriors, i en què aquesta fou falsificada, tant a Vic 1643, on hom la datà del 1366 i 1375, com a Agramunt 1648, on és datada del 1314; la de Vic és desconeguda de l'inventari de privilegis reials relatiu a imposicions (ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*) i ho era dels mateixos consellers de Vic a l'hora de la primera petició (55-56); la d'Agramunt oblida que el 1314 l'autoritat competent era a Agramunt el comte d'Urgell, que no hi corrien menuts, que la primera concessió d'un comte, Ermengol X, és del 1331, i que el document del 1314 és d'exempció de lleuda i peatge en tot el territori de la corona: hom hi afegí la concessió d'encunyar menuts.- J. P. E. [17.136]

Antoni PICAZO MUNTANER, *El ideari de fray Antoni Llinàs, OFM, para la creació del primer colegio de Propaganda Fide de América*, dins «Archivo Ibero Americano», LX (2000), 437-446.

A base de documentació de Sevilla, Archivo General de Indias, *México*; de Mèxic, Archivo General de la Nación, *Sección Indios*, i de Celaya (Mèxic), Archivo Histórico de la Provincia Franciscana de Michoacán, l'autor resumeix el malestar dels nadius per la colonització espanyola en començar el segle XVII; entorn mitjan segle el mallorquí Antoni Llinàs formulà un projecte que respectava la personalitat cultural dels indis mitjançant escoles de missioners, projecte ací resumit en onze punts (440-444); el fet de prescindir de la força hauria conduït el projecte «al fracaso o a un éxito limitado» (444).- J. P. E. [17.137]

Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *El futuro de Cataluña: un sujet brûlant en las negociaciones de Múnster*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 19 (1999), 95-116.

Aquestes pàgines són traducció de *The Future of Catalonia, a sujet brûlant at Munster. Negotiations*, dins *Der Westfälische Friede. Diplomatie-politische Zäsur - kulturelles Umfeld - Rezeptionsgeschichte*, Herausgegeben von Dr. Heinz DUCHHARDT, Munic, Oldenburg Verlag 1998, 273-291. L'autor s'hi proposa presentar una panoràmica de les complicades negociacions sobre el futur de Catalunya, 1643-1648, amb particular atenció tant als elements de continuïtat com a les variacions conjunturals en paral·lel al resultat de la contesa a Catalunya; i el tema en els deu anys posteriors fins a la Pau dels Pirineus. La situació de Catalunya, tal com era vista per les potències europees aquells anys, és deduïda de la documentació publicada en la col·lecció *Acta Pacis Westphalicae*, completada amb la de Barcelona, AHCB, *Consell de Cent. Cartes comunes originals*, i Simancas, AG, *Estado*: el de Catalunya era a Münster el problema de solució més difícil, per a la qual hom volia prescindir d'escoltar la veu dels catalans i només a contrarcor França acceptà que Josep de Fontanella formés part de la seva representació (98-101). Ultra la dificultat del tema, foren constants el fet que Catalunya fou tractada més com a objecte de canvi que com a protagonista; i que les negociacions passaren per mans de mitjancers italians i eclesiàstics, sempre a remolc de la situació en el camp de batalla. Per a la Generalitat i el Consell de Cent, fou constant l'esforç a garantir la totalitat del territori de Catalunya (Principat i Comtats) i la vigència de les *Constitucions de Catalunya*; per a França, quedar bé en el compliment dels compromisos assumits envers Catalunya, i alhora la diferència entre Catalunya i els Comtats, dels quals no es volia desprendre; per a Madrid, la recuperació de Catalunya, resignant-se a la pèrdua dels Comtats (102-109). Les negociacions sobre el futur de Catalunya començaren centrant-se directament en el problema; després es desviaren cercant la solució de la independència per als Països Baixos, després de la qual les dues potències enfrontades (París i Madrid) foren incapaces de moment de cercar una solució al problema de Catalunya, [que seria tan dolenta com la Pau dels Pirineus] (110-114).- J. P. E. [17.138]

Narcís IGLÉSIAS, *La llengua al Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*, Vic, Eumo Editorial 1998, 153 pp.
Títol només conegut per referència.- J. P. E. [17.139]

Tomás ECHARTE, Alberto MONTANER FRUTOS, *Un gravado de San Luis Bertrán con las armas del marqués de Astorga*, dins «Emblemata. Revista Aragonesa de Emblemática», VI (2000), 377-384.
Per encàrrec de fra Josep Favores, el 1668 el dibuixant Domenico Raynaldi i el gravador B. Thiboust dedicaven a l'ambaixador de Felip IV a Roma Antonio Pedro Álvarez de Osorio, marquès d'Astorga, un gravat del 'miracle de la creu a l'arbre', atribuït al futur sant Lluís Bertran, realitzat a Colòmbia el 1568, la descripció del qual, feta pel biògraf Francesc Vidal i Micó, és ací transcrita, com també la reelaboració de fra Favores en la dedicatòria llatina al dit marquès (378-379), les armes del qual presideixen tota l'escena. Hi ha reproducció fotogràfica general (378) i quatre de parcials, totes a color. El gravat és ara a Torrent, Museo Histórico Dominicano de la Provincia de Aragón.- J. P. E. [17.140]

Antoni ESPINO LÓPEZ, *Les lectures d'un religiós durant el regnat de Carles II. La Biblioteca de Daniel Saiol*, dins «Revista de Catalunya», núm. 150 (abril de 2000), 32-52.

Ardiaca de l'església de Barcelona, diputat de la Generalitat de Catalunya pel Braç eclesiàstic, pertanyent a una família que acabà essent bandejada dels càrrecs polítics pel govern de Carles II, deixà en morir una biblioteca de més de 1300 títols, dels quals són en aquestes pàgines presents només els que fan referència a l'art de la guerra (34-38), a la informació o propaganda bèl·lica o política contemporània (Guerres dels Segadors i de Portugal, informació sobre estralls a les

Índies, tensió entre Anglaterra i França) (38-43), història (43-49) i teoria política (50-52). Hi ha bibliografia (52).- J. P. E. [17.141]

Joan TRES, Montserrat CLARASÓ, *Un altre col·loqui valencià del segle XVII: El col·loqui entre el doctor Chancleta y un orat o loco de l'Hospital*, dins «Els Marges. Revista de Llengua i Literatura», núm. 63 (maig de 1999), 39-57.

Conservat en el volum miscel·lani, ms. 3619, de Barcelona, BC, ací transcrit i anotat (48-57), el col·loqui gira entorn l'aplicació de pena capital a un frare augustinà a València el setembre del 1680 i en particular sobre el detall que la dita pena havia estat imposada pel capità general, sense respectar la jurisdicció eclesiàstica, que l'arquebisbe, fra Joan Tomàs de Rocabertí i de Safortesa, havia de defensar; no cal dir que tots els penjaments són destinats als defensors de la sentència del capità general i totes les lloances als de la jurisdicció eclesiàstica; els editors donen aclariments sobre la parròquia de Sant Nicolau i els seus captaires, sobre els doctors de l'Hospital General de València, que integrava el d'Innocents i Folls, i sobre les particularitats de la llengua del *Col·loqui...*, clarament escrit en valencià central o apitxat.- J. P. E. [17.142]

Júlia BUTINYÀ, Enric PRAT, Pep VILA, *La comèdia bagiógràfica de santa Quitèria (s. XVII). Edició del text*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 191-266.

Estudiada aquesta comèdia en un volum anterior dels «Annals...» i resumit dit estudi en ATCA, XIX (2000), 916, núm. 15.067, ara els autors procedeixen a editar-ne el text, d'acord amb la normativa que descriuen sumàriament. El ms. és propietat de Júlia Butinyà, heretat del seu avi patern. És donada llista de mots interessants.- J. de P. [17.143]

Pep VILA, Albert ROSSICH, *Un cançoner català del Barroc*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 179-190.

Descripció del manuscrit que duu el número de registre 288 de l'inventari del fons Manuel Blanxart i Torradella (1865-1932), donat el 1997 a l'arxiu del monestir de Sant Joan de les Abadesses per la família Blanxart. Pertany al grup de cançoners intitolats *Reneo i Jardí del Parnàs*, ha perdut 85 folis inicials i un nombre indeterminat al final. Ara té 81 folis i conté 204 peces, atribuïdes al Rector de Vallfogona, Jofreu, Cervera, Francesc Fontanella, Antoni Massanés, Baptista Mirambell, Joan Terré, i fragments de comèdies. Els autors detallen peça per peça el contingut del ms.- J. de P. [17.144]

Carles DORICO i ALUJAS, *Algunes precisions sobre l'escultor mallorquí Miquel Perelló*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 79-90.

El 1690 Perelló deixava inscrit al frontís del Bonsuccés de Barcelona que ell era l'autor d'aquella portada; ara, corregint els autors de diccionaris d'artistes, l'autor, basat tant en els *Protocols notariais* de Palma, ARM, com de Barcelona, AHPB, el fa néixer devers el 1643, el fa deixeble de Joan Antoni Homs (1600-1667), i establert a Barcelona abans del 1668 (80-81); d'ençà és documentada tant la vida personal i familiar (ACB, *Esposalles*) com la professional dins el Gremi d'escultors des del 1684, del qual fou prohom segon i després oidor de comptes (82); integrat en el taller de Pau Costa, és documentat construint retaules en indrets diversos de Catalunya (Torelló: Vic, AE, *Torelló. Protocols*; Berga, ACA, *Protocols. Berga*) (84-87); hauria mort entorn el 1716. Hi ha notícies familiars (87-88). El 1781 Perelló era recordat com un dels grans escultors del gremi barceloní en un memorial a favor del dit gremi (89-90: AHPB).- J. P. E. [17.145]

Antoni COMAS, *L'Acadèmia de Bones Lletres i la seva fundació l'any 1700*. Inauguració conjunta de les corporacions catalanes del curs acadèmic 2000-2001, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres 2000, 150 pp.

Edició definida com a «recuperació de diversos capítols que [Antoni Comas] va dedicar a la història de l'Acadèmia dels Desconfiats així com a la seva successora, l'Acadèmia de Bones Lletres» (7) en el volum IV de la *Història de la Literatura Catalana*, publicat el 1964; algun dels títols aplegats en la bibliografia (137-146) o esmentats en les notes són posteriors al dit any.- J. P. E. [17.146]

Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Corrientes teológicas valencianas en los siglos XVIII y XIX*, dins *Teología Valenciana*, 269-305.

Allò que es refereix a València caracteritza les inclinacions teològiques dels successius arquebisbes del segle XVIII, començant per Andreu Mayoral, d'un rigorisme pròxim als jansenistes (273), al redós del qual es formà un estol de bisbes il·lustrats com Ascensi Sales, Felip Bertran, Josep Climent o Rafael Lasala (274-276); no mancà la posició intransigent d'un Vincet Calatayud (276-277), tampoc la tensió entre les diverses escoles d'ordes religiosos, dominics, framenors, agustins, jesuïtes (278-279). La segona meitat del segle XVIII aportà dues novetats: la supressió de la Companyia de Jesús i la reforma de les universitats: ambdós fets confluïren en resultat unitari, el predomini del tomisme en convertir la *Summa theologiae* en llibre de text per a l'estudi universitari de la teologia (280-281); en aquest marc, l'arquebisbe Francisco Fabián y Fuero creava el Seminari de València, al qual donava les *Reglas y constituciones* (282-283). I així arribava el segle XIX.- J. P. E. [17.147]

Pere MOLAS RIBALTA, *El marquès d'Aitona a la guerra de Successió*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 51-59.

A base de bibliografia impresa i amb una sola cita del ms. 2336 de la BNM (Memorial d'Aitona sobre l'actuació de Mata), l'autor resumeix primer la trajectòria dels marquesos d'Aitona, des del s. XVI a principis del s. XVIII, esmentant els càrrecs que van tenir, les moltes declaracions de catalanitat que van fer, formalistes de dalt a baix, i els enllaços matrimonials i patrimonials que van protagonitzar. El sisè marquès d'Aitona, don Miquel de Montcada, formà en el bàndol filipista, lluità en els setges de Barcelona de 1705 i de 1706. Organitzà prou bé la retirada cap a França, passant per molts llocs de la seva jurisdicció i pactant amb els pagesos una retirada honorable. No va voler comanar l'exèrcit filipista el 1713. El 1714 fou designat membre del Consell de Guerra, i dimití d'aquest càrrec el 1724. Morí a València el 1727. Segons l'autor, la trajectòria política del sisè marquès d'Aitona mostra l'etapa final de la incorporació de l'aristocràcia catalana a la de Castella.- J. de P. [17.148]

Albert COMPTE, *Cartografia antiga de pobles empordanesos*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 147-156.

L'autor publica fotografies de mapes del territori de Riumors, de Fortià, de Llers, d'Avinyonet, de Garriguella, de Sant Climent ces Cebs i de les esglésies de Vilabertran i de Vilasacra, provinents de la Biblioteca Nacional de Madrid. Són de la primera meitat del segle XVIII, amb toponímia força correcta i amb indicació d'estanys i masos ara desapareguts.- J. de P. [17.149]

Tomàs Vicent TOSCA, *Compendio mathematico en que se contienen todas las materias más principales de las Ciencias que tratan de la Cantidad*.² Tomo V que comprende arquitectura civil. Monte y cantería. Arquitectura militar. Pirotechnia y Artilleria, Madrid Antonio Marín 1727, 254

pp. *Facsimil de los tratados: Tratado XIV de la Arquitectura civil. Tratado XV de la montea y cortes de cantería*, València, Universitat Politècnica de València 2000.

Margarita FERNÁNDEZ GÓMEZ, *Estudio de los tratados XIV y XV del Compendio Matbematico del Padre Tosca*, València, Universitat Politècnica 2000, 76 pp.

El primer títol es limita a ésser reproducció facsimilar d'aquell text. El segon, després d'assenyalar les edicions del *Compendio matbematico...* (9-10), recorda que aquest començava a veure la llum el mateix any del primer *Decret de nova planta*, l'imposat a València, raó per la qual no es pot veure com a resultat de la il·lustració borbònica, ans de la renovació dels 'novatores' procedent de la segona meitat del segle XVII (13-15); les obres de Tosca i en particular el *Compendio...* són resumits en les pàgines 16-21; aquest és col·locat dins una llista de publicacions similars editades entre el 1617 i el 1797, a les quals, i en particular a Caramuel, és Tosca particularment deutor (22-39); l'autora resumeix amb més detall, però esquemàticament i sintètica, tant el tractat XIV (31-38) com el XV (39-46) i reproduïx la taula general de tot el *Compendio...* (46-74).- J. P. E. [17.150-17.151]

Antoni HOMS I GUZMÁN, *Una relació desconeguda sobre Terra Santa: les Notícies verdaderes, del franciscà Pau Pou (1732-1737)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 87-128.

Presentat el mss. 2.456 de Barcelona, BC, i els textos copiats (87, nota 1), l'autor informa d'altres narracions catalanes de pelegrins a Terra Santa durant el segle XVIII, una almenys, la de l'osonenc Joan López, del 1781 (88-89); no és, en canvi, peregrinació o viatge l'assenyalar per Josep Pijoan en el ms. 90 de Barcelona, BU (89); resumida la bibliografia de fra Pau Pou i la seva narració (90-92), és publicat i anotat el text de *Notícies verdaderes del que passà, véu i visità lo pare fra Pau Pou en la peregrinació (que) féu en Terra Santa de Jerusalem des de lo dia 15 de juliol de l'any 1732 que partí de Barcelona fins l'any 1737, als 2 del mes de setembre, que desembarcà en Mataró* (94-128).- J. P. E. [17.152]

Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ, *Les topografies mèdiques menorquines i els seus autors*, dins Josep BERNABEU MESTRE, Francesc BUJOSA HOMAR, Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ (coords.), *Clima, microbis i desigualtat social: de les tipografies mèdiques als diagnòstics de salut* (Col·lecció recerca, 5), Maó, Institut Menorquí d'Estudis 1999, 87-183.

L'estudi ací transcrit abasta els segles XVIII-XX; la part relativa al segle XVIII és paral·lela d'altres pàgines del mateix autor, conegudes pels resums publicats dins ATCA, XX (2001), 1007-1008, núms. 16.201-16.202.- J. P. E. [17.153]

Josep M. PLANAS I CLOSA, Roser PUIG I TÀRRECH, *Un fragment de cens del marquès de la Ensenada referit a Catalunya: el bisbat d'Urgell l'any 1749*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 13 (2000), 103-135.

Localitzat a Madrid, AHN, *Estado*, consta que el dit cens fou elaborat entre el 1747 i el 1749, en què era enviat a Madrid; tot i les mancances (sembla que no comptabilitza els infants) és interessant perquè permet de conèixer amb una certa precisió la demografia de mitjan segle XVIII. Aquell *Cens* divideix el bisbat d'Urgell en catorze oficialats, el conjunt dels quals dóna 318 parròquies, 10.097 cases i 34.198 persones comptabilitzades, amb una taxa de creixement demogràfic del 6'8% (108). Les dades del cens són resumides en dotze quadres (108-121). Les darreres pàgines ofereixen, parròquia per parròquia de cada un dels catorze oficialats, l'*Annex estadístic amb totes les dades ofertes pel cens i les corresponents mitjanes i taxes brutes* (122-134).- J. P. E. [17.154]

Joan BADA I ELIAS, *L'episcopat il·lustrat a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII*, dins *Bisbes segle XVIII*, 149-168.

Del 1750 a final de segle foren quaranta-tres els bisbes que governaren els bisbats del Principat de Catalunya [Elna no és considerada], només cinc dels quals eren catalans; de formació generalment universitària (159), escollits pels reis borbons i, doncs, dòcils a llur política regalista, en general més pre-il·lustrats que il·lustrats pròpiament dits (153-156), es poden caracteritzar per alguns trets: la crítica a la religiositat barroca, el foment de vivències més íntimes, amb més coneixement de la doctrina cristiana tant de fe com de costums, *Bíblia* inclosa, només parcialment contraris a l'expulsió dels jesuïtes, preocupats per la formació del clergat diocesà i partidaris de reformes en els ordes religiosos, protagonistes de reformes en el pla civil (ensenyament, salubritat i atenció a desvalguts, noves formes d'indústria, comunicacions), algun d'ells, com Pedro Díaz de Valdés, ha deixat prova de la seva plural curiositat (164); un bon nombre figuren en la llista dels il·lustrats (166-168).- J. P. E. [17.155]

Ignasi ROVIRO I ALEMANY, *Diccionari de filòsofs, teòlegs i mestres del Seminari de Vic (1749-1968)*.

Precedit per *Aproximació a la història del Seminari Conciliar de Vic* de Ramon RIAL CARBONELL (Osona a la butxaca, 22-23), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2000, 338 pp.

Tal com consta en el títol, el Seminari de Vic nasqué definitivament el 1749 i, doncs, els seus cinquanta-dos primers anys pertanyen al nostre camp. A base de les fonts (327-332) i de la bibliografia (333-336), els autors ens ofereixen, primer, la dita *Aproximació...*, en la qual som informats dels primers intents posteriors al Concili de Trento (32-34), de la fundació definitiva el 1749 (34-40) i de l'edifici inicial i del definitiu després de l'expulsió dels jesuïtes (40-42); el nombre d'estudiants saltà de 98 el 1773-1774 a 308 el 1799-1800 (52); la institució tingué tres reglaments abans del segle XIX (78-79) i deu rectors (84). El *Diccionari...* conté notícia dels següents professors que, per haver publicat quelcom durant el segle XVIII, recauen en el nostre camp: Jacint Bertrams, *Dissertatio... ad casus hac in Ausonensi dioecesi reservatos...*, Vic, 1782; i *Brevis instructio...*, Vic 1796 (122-123); Manuel Comes i Just, *Novenario para el uso del Hospital de Vic*, Vic 1784 (147); Segimon Pou i Comella de Palau, *Extracto de algunas reglas de la lengua latina...*, Vic 1779; i *Plan o método de estudios para las aulas de Gramática y Retórica...*, Vic 1787 (232-242); Josep Roig, *La ciudad de Vich patente en la mystica ciudad de Santo Thomás...*, Vic 1761; *Panegírico funeral... de ... Isabel Farnesio...*, Girona 1766; i *Alabanza sin oprobio...*, Barcelona 1775 (261-262). També hi ha semblances i alguna bibliografia de Miquel dels Sants Gros i Pujol (183-185), Josep Gudiol i Cunill (185-188), Eduard Junyent i Subirà (192-194) i Antoni Pladevall i Font (225-227).- J. P. E. [17.156]

MARQUÈS DE LLO, *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*. Introducció de Pere MOLAS RIBALTA, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona 2000, 667 i 50 pp.

Aprofitant el tricentenari de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, aquesta corporació ha reeditat les *Observaciones...* de Josep de Móra i Catà, marquès de Llo, que havien aparegut en els primer i segon volum de les «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» els anys 1756 i 1868, respectivament. L'avinentsa de la commemoració ha permès, també, que l'Acadèmia s'hagi fet càrrec de recuperar els capítols de la *Història de la Literatura Catalana* dedicats a la institució a càrrec d'Antoni Comas (Barcelona 1964, vol. IV), i els hagi publicat de nou, amb alguna nota afegida i amb bibliografia completa al final sota el títol *L'Acadèmia de Bones Lletres des de la seva fundació l'any 1700*, Barcelona 2000. Les *Observaciones...* són precedides d'una introducció de Pere Molas, que repassa la vida privada i pública del marquès, la història de la refundació de l'Acadèmia sense nom el 1729 i les gestions de la institució a Madrid el 1751 per a obtenir el títol de 'reial', tot vist des del paper que hi féu Josep de Móra; hi és subratllada la relació entre l'Acadèmia de Barcelona i l'Acadèmia de la Historia de Madrid, de la qual el marquès fou membre honorari. Des del seu començament, la de Barcelona es proposà d'elaborar una història de Catalunya i, amb vista a assolir l'objectiu, el 1751 hom demanava a Móra que redactés l'*obra prèvia* a la gran *Història de Catalunya*, un mètode que servís de guia als acadèmics. Móra

exposà els seus treballs a les juntes corporatives i el 1756 -tres anys més tard del previst- es presentà la primera part de l'obra, d'un total de tres. A les *Observaciones...*, inspirades en el *Norte crítico* de Jacint Segura, Móra es val del criticisme històric hispànic de la segona meitat del segle XVII, així com dels corrents de la historiografia crítica i les obres erudites de la primera meitat del XVIII, per confegir «un treball de metodologia i crítica històrica que encara avui és judicada positivament pels estudiosos de la historiografia, que el consideren un tractat sistemàtic de l'especialitat». La segona i tercera part de les *Observaciones...*, molt resumides, no foren publicades en volum únic fins al 1868.- E. M. J. [17.157]

Anna BORRUEL LLOVERA, *Els Mossos d'Esquadra. Aportació documental a la seva història (1741-1821)* (Estudis Vallencs, XXXVII), Valls, Institut d'Estudis Vallencs 1998, 604 pp.

La introducció (11-38) resumeix tant el marc dins el qual nasqueren els Mossos d'Esquadra, tot i la malfiança de les autoritats borbòniques davant qualsevol cos armat de Catalunya, com les aportacions dels successius comandants dels mossos, tots pertanyents, fins a començaments del segle XIX, a quatre generacions de la família Veciana; el fundador, Pere-Anton Veciana i Rabassa, donà al cos la pròpia configuració (17-27), però els successors no estigueren a la seva altura. L'autora ha trobat en l'arxiu particular del senyor Paül González Castells els 977 documents que transcriu, dels quals només els quatre darrers pertanyen al segle XIX, i els ,primers' nou-cents setanta-tres al segle XVIII (41-598). Es tracta de documentació personal de l'esmentat Veciana i àdhuc d'altres persones de la seva família, en la qual, però la major part fa referència amb molt de detall al cos dels Mossos (informacions, ordres, actes d'òrgans col·legiats, comunicacions amb o de la superioritat), sense que manquin les que barregen els dos temes. És una font indispensable per al coneixement de l'ordre públic a Catalunya en la segona meitat del segle XVIII.- J. P. E. [17.158]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *La relació de Mateu Aymerich amb Gregori Mayans*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXV (2000), 223-232.

Proseguint pàgines anteriors [resumides dins ATCA, XX (2001), 1016-1017, núm. 16.239], l'autor es fixa en les vint-i-nou lletres d'Aymerich a Maïans i en les trenta d'aquest a aquell, conservades a València, Patriarca, Biblioteca Hispano Mayansiana, datades entre el 1756 i el 1767. Josep Finestres havia informat Maïans de les publicacions d'Aymerich, i les primeres lletres se centren en les *Prousiones Philosophicae* del jesuïta; després aquest i Maïans no sempre coincidiren, i la distància s'engrandí entorn les exigències de la crítica històrica i dels falsos cronicons, i es concretà en la valoració crítica de sant Sever de Barcelona (227-228); la bona relació, en canvi, s'enfortí amb motiu de l'estada d'Aymerich a Gandia, cosa que propicià tracte personal (229-230). Aymerich informava Maïans de la maltempada que es congriava a Europa contra els jesuïtes (231).- J. P. E. [17.159]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Beneficios de las abadías benedictinas de Montserrat y de la diócesis de Gerona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 129-160.

El 1753 el govern borbònic requeria informació sobre tots els beneficis fundats en les esglésies; les respostes dels abats benedictins de Catalunya es troben a Madrid, AHN, *Consejos*, 12049; l'autor, atesa la importància informativa, sobretot econòmica, d'uns textos oficials, transcriu les respostes del monestir de Montserrat (134-140), dels de Santa Maria d'Amer i de Santa Maria de Roses (141-143), del de Camprodon (143-146), de Banyoles (146-151), de Sant Pere de Besalú (151-154), de Sant Pere de Roda (154-155), de Sant Pere de Galligants (155-158) i de Sant Salvador de Breda (158-160).- J. P. E. [17.160]

Luis QUÍLEZ MATA, *La reforma del clergat en el si del programa reformista borbònic: el Nuevo Plan Beneficial de la catedral de Tarragona*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», V (2000), 9-42.

Pedro Rodríguez Campomanes programà una política intervencionista en l'Església en *Bosquejo de política económica española*, que el Consejo de Castilla propugnà en resolucions diverses des del 1758 (13-15). L'arquebisbe de Tarragona inicià el 1768 els tràmits per a l'aplicació de les normes de revisió de beneficis de la catedral de Tarragona, gestions documentades a Tarragona, ASeu, com el *Libro del Nuevo Plan por real cédula...*, i els *Llibre de varies notas fetas per lo doctoral i Llibre de tornos de canonges* (17). A base d'aquesta i d'altra documentació són exposats primer els criteris de reducció per supressió de beneficis; les modificacions són resumides (18-21; 25-31; 33-34), reduïdes a quadres sinòptics (22, 23-24, 32-33) i a tres esquemes (41-42), i exposades en la situació en què foren formulades en la *Consueta del 1768*, reelaborada el 1816 (34-38).- J. P. E. [17.161]

Antoni CORCOLL I LLOBET, *Una llista de peixos valencians de Mariano Bru (1778)*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XL. Homenatge a Arthur Terry 4», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000, 5-55.

En el ms. 490 del Museo Nacional de Ciencias Naturales de Madrid hi ha una llista de peixos de les costes valencianes, amb els noms del país. L'autor l'edita, bo i fent precedir l'edició d'unes notícies sobre el seu per ara poc conegut autor, Marià Bru, i sobre la llengua emprada; i d'un estudi detallat des del punt de vista filològic de cadascun dels ictiònims, amb indicació dels esments literaris de cadascun d'ells. Hi ha bibliografia.- J. de P. [17.162]

Juan ANDRÉS, *Origen, progresos y estado actual de toda la literatura*. Traducción de Carlos ANDRÉS. Volumen I. *Estudio preliminar*. Tomos I y II. Edición de Jesús GARCÍA GABALDÓN, Santiago NAVARRO PASTOR y Carmen VALCÁRCEL RIBERA. Dirigida por Pedro AULLÓN DE HARO, Madrid, Verbum Editorial 1997, CCXII i 416 pp.- Volumen II. Tomos III y IV (*Poesía*), Madrid, Verbum Editorial 2000, 410 pp.- Volumen IV. Tomos VII y VIII (*Ciencias naturales*), Madrid, Verbo Editorial 2000, 490 pp.- Volumen V. Tomos IX y X (*Ciencias naturales. Filosofía. Jurisprudencia*), Madrid, Verbo Editorial 2000, 570 pp.- Volumen VI. Tomos XI, XII y XIII (*Ciencias eclesiásticas. Addenda. Onomástica*). Traducción de Santiago NAVARRO PASTOR, Madrid, 2001, 1000 pp.

Jesuïta valencià víctima de llur expulsió per Carles III, es refugià a Itàlia i ocupà càrrecs de confiança de diversos reis i prínceps en el camp cultural. Els anys 1782-1799 publicà a Parma *Dell'origine, progressi e stato d'ogni letteratura*, ara traduït en castellà i publicat en l'edició assenyalada en el títol.- J. P. E. [17.163]

Manuel BARRUECO SALVADOR, *Capítulos de la provincia agustiniana de la Corona de Aragón (1786-1791)*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXXIV (2000), 45-97.

Recordades les publicacions d'actes de capítols provincials celebrats entre el 1611 i el 1758, l'autor informa d'un lligall que conté actes posteriors a la darrera data i es conserva a Madrid, Archivo de la Provincia de Castilla. En transcriu els decrets publicats al final dels capítols de València 1761 i Barcelona 1764, les actes dels quals no s'han conservat (47-49); i les actes del capítol del 1786, celebrat a Sant Agustí de Barcelona (50-66), les de 1788, corresponents al capítol provincial celebrat a València (66-76), del 1790 a Saragossa (76-90) i del 1791, altra vegada a Barcelona (90-97). Ultra les llistes dels presents en cada capítol i dels elegits per als càrrecs de cada convent de la província, aquestes pàgines donen llista dels qui havien estat professors més de dotze anys i dels qui passaven a la categoria de jubilats; som també informats que hi havia una nova metodologia d'estudis per als convents del Principat de Catalunya i que el

1788 a València el p. Josep Flórez havia enviat als definidors del capítol un opuscle (libellus', qui sap si un pamflet) «mendiis et iniuriis intexto atque incredibili procacitatis (!) scripto» (68). Retinguem algunes decisions doctrinals de teologia augustiniana en el capítol del 1761 (47).- J. P. E. [17.164]

Josep MORAN OCERINJAUREGUI, *Estudi lingüístic del Manual Digest d'Antoni Fiter i Rossell*, dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 149-157.

Presentat com a una de les mostres de la llengua catalana escrita durant el segle XVIII, gramaticalment ben digna perquè pressuposava un bon coneixement de la llengua llatina, el llibre d'Antoni Fiter és ací successivament analitzat en ortografia, fonètica, morfosintaxi nominal, morfosintaxi verbal, sintaxi, vocabulari i toponímia (dos temes particularment interessants, per les particularitats andorranes).- J. P. E. [17.165]

Pasqual BERNAT, *La difusió de nous conreus a la Catalunya de la Il·lustració. Les aportacions de la Direcció d'Agricultura de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1766-1808)*, dins «V Història Ciència», 279-284.

Els il·lustrats proposaven en agricultura tant l'optimització dels cultius tradicionals, com la introducció d'altres, entre els quals algunes espècies de ferratges. Destacaren per les seves propostes els opuscles de Josep Albert Navarro-Mas i Marquet i de Marià Oliveres i de Plana, que alhora que informaven propugnaven els nous conreus per llur gran adaptabilitat, per la senzillesa del cultiu, pels costos ben enraonats i per l'ampli ventall d'utilitats; de cada un d'aquests avantatges en són transcrits fragments textuais (281-283). Hi ha bibliografia (283-284).- J. P. E. [17.166]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Mostra d'obres de dret impreses a la Universitat de Cervera. Exposició en homenatge a Ramon Maria Roca Sastre*, Cervera, Universitat Nacional d'Educació a Distància 2000, [16 pp.]

El catàleg consisteix en la reproducció de les portades d'almenys vint-i-sis volums publicats per la impremta de la Universitat durant el segle XVIII, ací ordenats seguint la llista alfabètica de llurs autors.- J. P. E. [17.167]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un inventari de la biblioteca de Josep Antoni de Gomar i de Navés, catedràtic de lleis de la Universitat de Cervera (1788)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 637-648.

Després de les notícies personals i familiars relatives al dit catedràtic cerverí, ens és oferta la transcripció d'aquell inventari, conservat a Cervera, AHC, *Fons notarial. Cervera*, on consten dos-cents seixanta-sis títols (alguns d'ells amb més d'un volum), pertanyents a obres del mateix professor de Gomar fins ara desconegudes, també a d'altres professors cerverins, i, no cal dir, un considerable percentatge de llibres de dret, tant civil com canònic, sense que hi manquin les grans obres dels juristes catalans del Barroc; és també notable l'abundància de literatura clàssica, sense que manqui alguna obra de teologia, com el comentari als salms de Jaume Peres de València. Assenyallem «un llibret de gramàtica catalana, molt vell» (647/233), la *Història del Sant Misteri de Cervera* (647/235) i alguns llibres de pietat. Quant als títols en castellà potser no tots s'han d'entendre en el sentit que el text de l'obra ho sigui.- J. P. E. [17.168]

Lluís ROURA I AULINAS, *Poder o glòria? La imatge de Felip II a l'època de les Llums*, dins *Felipe II*, IV, 501-525.

Encara que aquestes pàgines no es limitin a autors catalans, bon nombre d'elles presenten les caracteritzacions que els nostres atribuïren al dit rei: Narcís Feliu de la Penya veu en Felip II «un model de govern i de comportament que ell reivindica per al Principat» (506); Jaume Caresmar, A. Josep Cabanilles i Cristòfor Cladera s'haurien sumat a l'apologia del segle XVI enfront les crítiques de l'*Encyclopédie* (507-508). Fou, però, Antoni de Capmany qui replantejà la visió de la història d'Espanya «amb aplicació rigorosa del mètode i l'anàlisi històrica» (511), criticà la visió retòrica dels qui cantaven els temps d'or recordant que allò que permeten de saber les fonts d'aquells temps, a les quals ell es volia atendre, és 'la misèria y ruina' dels regnes de Castella (512-513); posat en el pla de la doctrina política fou un clar propugnador de l'esquema pactista de poder establert en la corona catalanoaragonesa, en què aquesta, la corona, era pobra, però la nació rica i aquesta mateixa s'imposava els tributs i se'ls administrava; però Felip I (II) hauria atacat el sistema a l'Aragó, Felip III (IV) a Catalunya i Felip IV (V) hauria acabat d'aterrar-lo (522-523).- J. P. E. [17.169]

Josep FÀBREGAS I ROIG, *Catalunya i la Guerra Gran. L'aportació dels corregiments meridionals*, Tarragona, Diputació 2000.

A base de documentació conservada en els arxius municipals de Girona i Sant Feliu de Guíxols, de la biblioteca del Palau de Peralada, de l'AHCB de Barcelona i del AG de Simancas, ultra les dades que proporcionen autors com Jaume Caresmar i Francisco de Zamora, l'autor analitza els dos aspectes bàsics en tota guerra: la formació dels contingents humans i la financiació. Els contingents humans es concretaren en terços comarcals i la financiació es basà en gran part en les contribucions al cadastre dels diversos corregiments. L'exposició és completada amb nombre de mapes, gràfiques i quadres estadístics.- J. P. E. [17.170]

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *Tomàs de Lorenzana, bisbe de Girona, un funcionari benefactor (1775-1796)*, dins *Bisbes segle XVIII*, 11-87.

Al cap de dos segles, el bisbe Lorenzana no ha estat oblidat, l'autor però, a base de la documentació tramesa a Roma, [ara a l'ASV] i de la conservada a Girona, AD, o a Madrid, AHN, respon a la pregunta de com exercí el govern ordinari del bisbat alhora que rectifica dades sistemàticament imprecises. Resumeix la biografia (ocasió per a refer l'esbós d'un bisbe borbònic) (12-19); troba en la clerecia jove que formava part de la 'família' episcopal, noms que després serien coneguts: Gabriel Casanova, Narcís Coll i Prat, Cirus Valls, Francesc Dorca (23-24). Tot i que les rendes li donaven una mitjana de 157.882 reials de billó anyals (26), sembla que morí pobre (28). Cada any hi havia provisió de parròquies per concurs (28-31), féu tres visites pastorals a tot el bisbat, on no mancaven exàmens de mestres de primeres lletres (32), celebrà sínode cada any (32-34), insistí en les conferències morals (34-36), que formaven com la secció terça del seminari de Girona, per al qual Lorenzana escriví unes *Constituciones...* el 1795 (36-40); el creixement demogràfic propicià una reorganització parroquial (40-41), la creació i financiació de l'hospici per a pobres, tant a Girona com a Olot (45-52), l'Escola de Dibuix, la Capella de Sant Narcís de Girona (52-56) i la publicació del ritual diocesà revisat en alguns punts el 1788 (57-58); la Revolució Francesa provocà algun trasbals, sobretot en esclatar la Guerra Gran, en què tot se somogué (59-60). Moria el 1796 (61-62). En l'apèndix trobem un document personal (la partida de baptisme: 64), cinc mostres de la intervenció borbònica en afers eclesiaístics (65-70), quatre constitucions sinodals entre 1777 i 1789 (71-73), disposicions, llistes de professors i de directors i quadres de xifres del seminari (74-79) i tres sobre l'hospici (80-84). Les darreres pàgines són de fonts i bibliografia (86-87).- J. P. E. [17.171]

Joan Carles MAIXÉ i ALTÉS, *Els instruments de pagament i de crèdit a la documentació notarial catalana del segle XVIII*, dins «Actes Notariat», 409-418.

L'autor esbrina el paper que tingué el mercat monetari en el procés de finançament de la indústria i en el sistema de pagaments del darrer terç del segle XVIII, a base dels registres dels corredors de comerç, conservats a Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya, i de la documentació notarial d'escriptures de protest d'unes cinc-centes lletres de canvi i d'altres efectes, que havien d'incloure tot el tenor de la dita lletra, amb tots els endossaments, dates, places i pobles de circulació, per als anys 1773, 1787 i 1795, existents en els arxius de protocols notariais de Reus, Tarragona i Barcelona. L'autor explica les formes que podien revestir les dites lletres de canvi (val, bitllet, paper-ordre, o, una vegada, pagaré) i es pregunta si sota els endossaments no hi hauria una forma de fer negoci, retardant almenys el pagament (414).- J. P. E. [17.172]

Miquel FERRER FLÓREZ, *La personalidad de Antonio Desbrull Boil de Arenós (1745-1827)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 297-336.

Fill de família mallorquina noble, membre de l'Orde de Malta, i militar de professió (cf. 321-323), s'apropià de les idees filosòfiques de la Il·lustració amb clar influx de Jean-Jacques Rousseau; soci fundador de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País, deixà biblioteca i arxiu, ara a l'AM de Palma de Mallorca, *Fons Desbrull*; la seva actuació política es desplegà en el segle XIX; són del XVIII nombre dels seus escrits: *Diario de la expedición contra Argel...*, del 1775; *Recopilación histórica de la revolución de Malta...*, en part almenys del 1798; *Oración en la abertura de la escuela de Matemáticas de esta ciudad...*, del 1779 (cf. 316-318); *Memorias sobre la formación de viveros y plantas comunes...*; i escrits diversos, alguns dels quals almenys semblen del segle XIX (302-304). Associà el liberalisme amb el despotisme il·lustrat i la lluita contra Napoleó (306-308), idees que aplicà particularment al camp de l'economia (318-321). L'apèndix documental és datat del segle XIX (324-335).- J. P. E. [17.173]

Josep Lluís BARONA, Joan A. MICÓ NAVARRO, *Salut i medi ambient en tres topografies mèdiques valencianes: Cavanilles (1795), Peset Vidal (1878), Guillén Marco (1898)*, dins Josep BERNABEU MESTRE, Francesc BUJOSA HOMAR, Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ, *Clima, microbis i desigualtat social: de les topografies mèdiques als diagnòstics de salut* (Col·lecció recerca, 5), Maó, Institut Menorquí d'Estudis 1999, 13-33.

Entra en les nostres pàgines la part de l'article dedicada a Anton Josep Cabanilles i a la connexió per ell establerta entre salut i ambient en les seves *Observaciones sobre la historia natural... del Reyno de Valencia*, del 1795, i en les *Observaciones sobre el cultivo del arroz en el Reyno de Valencia*, del 1797, que insisteixen en l'efecte perniciosos de les marjals pels miasmes que crien en les aigües pútrides; i així les febres terçanes haurien estat vinculades als arrossars, fins al punt de suggerir la supressió total del cultiu de l'arròs en la Ribera del Xúquer (18-22). Hi ha bibliografia (31-33).- J. P. E. [17.174]

Gregori MIR, *Una conseqüència de la tercera dominació anglesa de Menorca (1798-1802): els menorquins sota sospita*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 489-494.

Dins el joc d'acció-reacció entre les grans potències europees i contra els plans expansius de Napoleó Bonaparte per la Mediterrània, Anglaterra ocupà per tercera vegada Menorca durant els anys indicats en el títol. Entre les mesures espanyoles de resposta hi ha la reial ordre del 2 de gener del 1799, ací transcrita (491-492), que exigia als menorquins residents a d'altres illes o a la Península jurament de fidelitat al rei d'Espanya i prohibia contactes àdhuc comercials amb Menorca; el mateix dia era publicat en el «Semanario Económico» de Mallorca el ban del capità general prohibint tota mena de comerç amb Menorca (491, nota 6).- J. P. E. [17.175]

Joan PAPELL I TARDIU, Josep J. ESCODA I ANGUERA, *El llibre de farmacopea del frare caputxí fra Miquel de Tarragona*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 5 (1999), 89-147.

Els editors daten el dit llibre, de finals del segle XVIII' (89); ara és dipositat a Valls, AHC, on arribà per camins explicats en les primeres pàgines; descrit el volum en la seva materialitat (90-92), n'és transcrit el contingut, que comença amb un vocabulari específic llatí-català (92-96), després del qual comencen les receptes, amb algunes anotacions o remeis en castellà (97-127). Segueixen pàgines que contenen *El tractat de avisos y advertències que han de tener los flebotomianos...* en forma de catecisme, que conté dibuixos de venes i d'instruments quirúrgics (127-129). Tornen noves receptes i fórmules devocionals, en català (*Lletra al naixament de Jesús*, en vers: 134-135) o castellà, i noves equivalències de vocabulari d'herbes medicinals (132-147). Assenyalen alguna dada autobiogràfica de l'autor (132).- J. P. E. [17.176]

Antonio ASTORGANO ABAJO, *El fiscal inquisidor don Nicolás Rodríguez Laso en Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 197-275.

De Nicolás Rodríguez Laso (1747-1820), salmantí i darrer gran inquisidor de València, n'és donada una biografia detallada a base de documentació de l'AHN i de l'Arxiu de la Universitat de Salamanca: estudis, exercici de la carrera d'advocat, secretari del bisbe de Conca, acadèmic corresponent i supernumerari de l'Acadèmia de la Història, ingrés a la Inquisició (1779), primer com a comissari, amb el seu germà, i després com a fiscal del tribunal de Barcelona (1783). Laso fou filojansenista i es relacionà amb els clergues de la mateixa tendència formats sota el magisteri del bisbe Climent. Com a inquisidor del tribunal català, del qual l'autor dóna tot de notícies ben documentades, Laso procurà posar pau entre els seus membres malavinguts, sense massa èxit. Entre 1788 i 1789, Laso viatjà per França i per Itàlia; d'aquest viatge n'ha quedat un dietari ple d'observacions, d'entre les quals cal remarcar l'interès de Laso per l'exemplar de la *Biblia catalana* de la Biblioteca Reial de París (segurament les traduccions catalanes conegudes, actualment ,esp. 2 i 5') i altres manuscrits catalans. Després del viatge, Laso es reintegrà al tribunal barceloní per a col·laborar en les mesures de control ideològic imposades per Floridablanca arran del procés revolucionari de França. De 1792 a 1794 viu a Madrid, on malda a ésser traslladat a València i on exercí com a membre de la Reial Acadèmia de la Història. Passà a València els darrers anys de la seva carrera, arribant a ésser inquisidor degà (1811-1820). De Rodríguez Laso hi ha un tret remarcable: sempre va mantenir bones relacions amb tothom, conservant la seva dignitat. Fou jansenista i va haver de fer complir la butlla antijansenista *Auctorem fidei* (1801). Fou respectat per Torres i Amat i pel general Suchet, pels revolucionaris de Cadis, pels reaccionaris ferrandins i pels liberals del Trienni. I, malgrat el seu filojansenisme, quan s'oferí l'avinentsa tingué relacions excel·lents amb els jesuïtes.- J. de P. [17.177]

SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Christina MECKELNBORG, *Die nichtarchivischen Handschriften der Signaturengruppe Best 701 Nr. 1-190, ergänzt durch die im Görres-Gymnasium Koblenz aufbewahrten Handschriften A. B und C.* (Mittelalterliche Handschriften im Landeshauptarchiv Koblenz, 1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1998, VIII i 623 pp. i 48 làmines.

L'arxiu del Land posseeix en el ms. Best 101, núm. 138, un exemplar d'Adam Alderspacensis, *Summula de Summa Raimundi* (217); en el Best 101, núm. 183, ff. 192-198, un fragment del *Commentum in Decretum* de Guiu Terrena (420), i en el Best 101, núm. 172, ff. 80-107v, una *Expositio super tria cantica (Novi Testamenti)*, atribuïda al mateix Guiu Terrena (377); en el ms. Best 101, núm. 161, ff. 99-105, un *Sermo de Purificatione BV Mariae*, de Joan Ballester (326); i finalment, de Joan de Palomar, *De temporalitate cleri*, en el volum Best 101, núm. 183, ff. 165-176 (418-419).- J. P. E. [17.178]

Gerhard LIST, *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz. Zweiter Band: Hs I 151-Hs I 250*, Wiesbaden, Harrassowitz 1999, 443 pp.

El ms. I 151, ff. 214, de la biblioteca de la ciutat de Mainz (Magúncia) conté còpia de les XIV *propositiones fr. Ioannis de Montesono condemnate a Fac. Theol. Universitatis Parisiensis*, del 1387 (30); i els volums manuscrits I 172, ff. 306-318; I 202, ff. 1-103; I 226, ff. 4-260; i I 239, ff. 65-146, de la mateixa biblioteca text, glossa i comentari d'Adam Alderspacensis a la *Summa* de sant Ramon de Penyafort (110, 276 i 304).- J. P. E. [17.179]

Die Lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München. Die Handschriften aus der Quartreihe beschrieben von Marianne REUTER unter Mitarbeit von Gerhard SCHOTT, mit Vorarbeiten von Natalia DANIEL und Peter ZAHN (Die Handschriften der Universitätsbibliothek München, 5), Wiesbaden, Harrassowitz 2000, XXXVI i 454 pp.

El 4º Cod. ms. 259 conté l'*Apparatus ad Adami Summulam de Summa Raymundi* (ff. 1-131) amb un pròleg («Circa initium Summe Reymundi...»), abans de la *Summula* pròpiament dita, la que comença: «In summis festis ad missam...» (122); aquesta es troba sense afegits en el 4º Cod. ms. 524, ff. 1-17 (151); el 4º Cod. ms. 804, f. 252, presenta un text dedicat a la crida de Calixt III després de la caiguda de Constantinoble: *Super defensionem fidei christianae 1456*: «dominus papa Calixtus hortatur et requirit...». I en el *Nachtrag zu Band 3.2*, trobem la *Vita s. Vincentii Ferrerii* de Pietro Ransano, ff. 58-107; la *Legenda fr. Raymundi de ordine Praedicatorum*, ff. 107-136, que inclou la vida (ff. 107-115) i les narracions de 'miracles', que comencen amb un certificat del notari Jacobus de Portu (ff. 115-136); i la butlla de Calixt III per a la canonització de s. Vicent Ferrer, 29 juny 1455 (334).- J. P. E. [17.180]

Wilfried WERNER, *Die mittelalterlichen nichtliturgischen Handschriften des Zisterzienserklosters Salem* (Kataloge der Universitätsbibliothek Heidelberg, 5), Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 2000, LXVIII, 4 folis de reproduccions fotogràfiques a colors i 428 pp.

El volum COD. SAL. VIII 41, ff. 66-115, conté còpia de Guido de Monte Rocherii, *Manipulus curatorum* (127-128), ss. XV-XVI.- J. P. E. [17.181]

Isabel KNOBLICH, *Die Bibliothek des Klosters St. Maximin bei Trier bis zum 12. Jahrhundert*, Trier, Wissenschaftlicher Verlag 1996, XLVIII i 294 pp.

Ultra l'estudi d'aquella biblioteca fins a darreries del segle XII, és donada en apèndix la llista de manuscrits d'aquell monestir conservats ara en biblioteques i en col·leccions diverses: hi figura un exemplar, copiat entorn el 1300, de sant Ramon de Penyafort, *Summa de casibus penitentiae*, ara a Nova York, Library of Phillis Goodhard and John Dozier Gordan jr, ms. 95 (161).- J. P. E. [17.182]

Ulrich HINZ, *Handschriftencensus Westfalen* (Schriften der Universitäts- und Landesbibliothek Münster, 18), Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 1999, XXXIV i 483 pp.

Trobem a Wiedenbrück, Convent de Franciscans, ms. 566, ff. 1-177: *Summula de Summa Raimundi de Pennaforti (Manuale Sacerdotum)*, «mit Glossen und Kommentar» (326); a Soest, Wissenschaftliche Stadtbibliothek, cod. 14a, Nicolaus Eymerici, *Directorium Officii Inquisitionis*, parts I i II, «partim cum glossis Jacobi de Susato»; i cod. 14b, Nicolaus Eymerici, *Directorium Officii inquisitionis*, tercera part (c. 1410) (382); cod. 21a, de mitjan segle XV, seria una *Lectura in libros sententiarum* de o relacionada amb Guiu Terrena (385 i 424); el cod. 29 conté quelcom de sant Ramon de Penyafort (388 i 435); cod. 33 (XIV/1), Arnoldus de Villa Nova, *Tractatus introductorius ad iudicia astrologie quantum pertinet ad medicum* (389-390).- J. P. E. [17.183

Bayerische Staatsbibliothek. Inkunabelkatalog. BSB-Ink, Band 5. Rid-Z, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 2000, 582 pp.

[Aquest volum cinquè clou la catalogació dels incunables de la Bayerische Staatsbibliothek, obra de la qual han estat successivament informats els lectors d'aquest anuari, a mesura que apareixien els quatre toms precedents: ATCA, XII (1993), 680-681, nùms. 8802-8803; XIV (1995), 674, nùms. 10602; i XIX (2000), 936, nùms. 15142]. En el cinquè, ultra remissions a Ramon Sibiuda (39) i a sant Vicent Ferrer (493), trobem notícia de l'edició del *Gloria, laus et honor...*, V-72, de o atribuït a Teodulf d'Orleans (Leipzig, Martin Landsberg c. 1490) (262), i de la del *Dialogus de dolore in pudendagra*, i *De ulceribus in pudendagra*, de Gaspar Torrella, amb dedicatòria a Cèsar Borja, T-382 (Roma, Johann Besicken 1500) (338).- J. P. E. [17.184

AMÈRICA

James E. WALSH, *A Catalogue of the Fifteenth-Century printed Books in the Harvard University Library*. I. *Books Printed in Germany, German-Speaking Switzerland, and Austria-Hungary*. II. *Books Printed in Rome and Venice*. III. *Books printed in Italy with the exception of Rome and Venice*. IV. *Books printed in France, The Netherlands, the Iberian Peninsula, England, and Montenegro*. V. *A Brief History of the Collection. Cumulative Indices* (Medieval and Renaissance Texts & Studies, 84, 97, 119, 150 i 171), Binghamton (N. Y.), State University of New York 1991, XXVI, 618 i XVI làmines; 1993, XII, 674 i XVI làmines; 1994, XII, 398 i [XX] pp. de làmines; 1995, XVIII, 332 pp. i XVI reproduccions de pàgines; i 1997, XII i 479 pp. i VIII làmines.

Aquella biblioteca posseeix exemplars de les següents edicions incunables: d'Estrasburg, Martin Flach, Ramon Sibiuda, *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, 1496, (120-121: dos exemplars); Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, 1499 (122). De Colònia, Heinrich Quentell, Peter Dorlant, *Viola animae* (resum del *Liber creaturarum* de Sibiuda), 1499 (186); magister Adam, *Summula* (treteta de s. Ramon de Penyafort), 1500 (187); Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Regimen contra pestilentiam, Regimen sanitatis per circulum anni* (194: tres exemplars). D'Augsburg, Anton Sorg, s. Vicent Ferrer, pseudo, *De fine mundi* (en alemany), 1486 (230); Johann Keller, Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Tractatus de pestilentia*, 1478/1482 (235); Christmann Heyny, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, 1481 (244-245). De Nürenberg, Anton Koberger, s. Vicent Ferrer, *Sermones de temore. Pars Hiemalis*, 1492 (284-285); Conrad Zeninger, Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Regimen contra pestilentiam*, 1482 (311-312). De Leipzig, Melchior Lotter, Arnau de Vilanova, *De vinis*, c. 1500 (406).

De Roma, Bartholomaeus Guldinbeck, Arnoldus de Villanova, *De arte cognoscendi venena*, c. 1475-1476 (41); Stephan Plannck, Bernat de Granollachs, *Lunarium*, 1490 (57); Petrus Garcia, *Determinationes magistrales contra conclusiones Johannis Pici Mirandulae*, 1489 (68-69); Pere

Pintor, *Aggregator sententiarum de pestilentia*, 1499 (77). Johann Besicken: Jeroni Pau, *Practica Cancellariae apostolicae*, 1493 (84-85); Gaspar Torrella, *Dialogus de dolore cum tractatu de ulceribus in pudendagra evenire solitis*, 1500 (87); Bernat de Granollachs, *Lunarium*, 1500? (87-88). De Venècia, Antonius de Strata, Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, 1481, i *Scriptum aureum super Metaphysicam Aristotelis*, 1482 (214); Bernardinus Benalius, *Regimen sanitatis*, amb comentari d'Arnau de Vilanova, c. 1500 (318); Bonetus Locatellus, Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae Aristotelis*, 1487 (376-377); Johannes Canonicus, *Quaestiones super Physica Aristotelis*, 1487 (377); Jacobus Pentius, s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, tres volums, 1496 (527-528); Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae Aristotelis*, c. 1500 (531); Otinus de Luna, Arnoldus de Villanova, *Breviarium practicae medicinae*, 1497 (534).

De Ferrara, Laurentius de Rubeis, Antoni Andreu, *Quaestiones de tribus principiis rerum naturalium*, 1490 (9). De Pàdua, Laurentius Canozius, altra edició del mateix, 1475 (13-14). Florència, Lorenzo Morgiani, Bernat de Granollachs, *Lunarium* (en italià), 1491 (83-84). Milà, Christophorus Valdarfer, Arnau de Vilanova, *De arte cognoscendi venena*, 1475 (116); Uldericus Scinzeler, s. Vicent Ferrer, *Sermones de sanctis*, 1488 (131). De Màntua, Johannes Vurster, Arnau de Vilanova, *De arte cognoscendi venena*, 1473 (217: dos exemplars). De Pavia, Antonius de Carcano, Arnau de Vilanova, *Breviarium practicae medicinae*, c. 1485 (257-258).

París, d'Ulrich Gering, Johannes Jacobi (= Joan Jaume), *Regimen contra pestilentiam* (traducció francesa), c. 1481 (7-8). De Guy Marchant, Ramon Llull, *De laudibus BV. Mariae, De natali pueri parvuli JC., Clericus, Phantasticus* (!) dos exemplars, datats el 6 i el 10 d'abril 1499 (19-20: cf. RD: 24-25); i d'impressor desconegut, Bernat de Granollachs, *Lunarium*, c. 1495 (71). De Lió, Guillaume Balsarin, Raimundus de Sabunde, *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, c. 1488 (86-87); Michel Topié i Jacques Heremberck, Bernat de Granollachs, *Lunarium*, 1497 (91). Jacques Maillet, Ramon Llull, *Quaestiones dubitabiles super quatuor libris sententiarum*, 1491 (100). De Deventer, de Richardus Pafraet, Raimundus de Sabunde, *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, entre 1480-1485 (133). De Luvaina, Johannes de Westfalia, Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* (amb el *Regimen sanitatis Salernitanum*), entre 1483-1485 (153).

De Barcelona, de Pere (no Pedro) Posa, *Capítols i actes de la cort primera de Barcelona; Capítols i ordinations sobre los drets del General; Capítols i actes de la cort primera de Barcelona*, nova edició que inclou *Privilegis atorgats als estaments eclesiàstic i militar; Capítols per al redreç de la mercaderia; Pragmàtica sobre la prohibició de la treta dels corals de Sardenya; Lo acte sobre los censals de Mallorca*, tots quatre del 1481, aplegats en un volum (164-165); Ramon Llull, *Arbor scientiae*, 1482 (165-166). De Pere Miquel: Nicolaus Bonetus, *Metaphysica*, 1493; dos exemplars de *Statuta Barcinoniae et Cataloniae*, 1495 (sic: *Usatges de Barcelona* i *Constitucions de Catalunya*?); *Sentència en la qüestió entre los senyors de remença i los pagesos donada per lo rey Ferrando II* (166-168). De Johan Rosenbach, Ximenes, Franciscus (Francesc Eiximenis), *De los dones* (!); i Ferran II, *Confirmació de la pragmàtica sobre les immunitats i llibertats de les esglésies*, 1496 (168-169). De València, Lambertus Palmart, Mela, Pomponius, *Cosmographia*, 1482, Alfonso Fernández de Córdoba: Jaume Peres de València, *Opuscula*, 1484-1485. Petrus Hagenbach i Leonardus Hutz, *Imitatio Christi*, 1491; i Plutarchus, *De liberis educandis*, c. 1493?, traducció de Miquel Peres (170-171). De Montserrat, Johann Luschner, Pseudo-Bonaventura, *De instructione novitiorum*, 1499 (184). I entre els ,Hebraica, de Nàpols, de Joseph ben Jacob Ashkenazi, Moses ben Nahman, *Perush 'al ha-Tbora*, 1490 (217); altre exemplar de Lisboa, Eliezer Toledano, 1489 (221-222).

El volum de taules conté la bibliografia (78-105), llista alfabètica d'autors amb indicació de les respectives obres amb any de publicació de cada una (109-263), llista també alfabètica d'editors i traductors (264-288), de llocs d'edició i d'impressors (289-313), de precedents possessors (314-379), llista d'incunables relligats amb manuscrits (380), d'enquadradors identificats (381) i de punts d'especial interès (382-383). El darrer apartat és el d'equivalències de les signatures de la biblioteca de la Universitat de Harvard amb les de les més conegudes col·leccions d'incunables (387-373).- J. P. E.

[17.185-17.186-17.187-17.188

ANGLATERRA I PAÏSOS DE LLENGUA ANGLESA

Andrew A. WATSON, *A Descriptive Catalogue of the Medieval Manuscripts of Exeter College Oxford*, Oxford, University Press 2000, XXVIII i 150 pp.

El dit col·legi d'Oxford posseeix un volum del segle XII (mss. 18) amb l'*Expositio in Epistolas Sancti Pauli* de Florus de Lió (23-24); un volum d'entorn 1330 (ms. 23), amb els diversos complements de Johannes de Friburgo a la *Summa* de Sant Ramon de Penyafort, un dels quals s'intitula *Libellus quaestionum casualium occurrentium in summa et apparatu fratris Raymundi*; i un altre comença: «Isti sunt paragraphi *Summe* fratris Raymundi per numerum, secundum quem ut plurimum in hac summa confessorum eorumdem fit assignatio...» (31-32); i dos textos del pseudo-Arnau de Vilanova: *Tractatus de modo qualiter medicus visitabit infirmos*; i *Flos dietarum*, en el ms. 35 (58).- J. P. E. [17.189]

BARCELONA

L'informe sobre els fons de l'Arxiu Corona d'Aragó de F. Valls Taberner (1933), dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 25 (primavera 2000), 1-2.

Presentació i transcripció de l'informe indicat en el títol, elevat oficialment a la Comissió Mixta de l'Estatut de Catalunya a fi de determinar quins fons ubicats en aquell moment en l'ACA pertanyien a la Generalitat de Catalunya i li havien d'ésser restituïts. Valls i Taberner distingia entre allò que pertanyia a l'Arxiu Reial i ja es trobava o s'havia de trobar a l'ACA i allò que s'hi trobava sense que fos el seu lloc propi, com la documentació de la Generalitat de Catalunya fins al 1714.- J. P. E. [17.190]

Beatriz CANELLAS, Alberto TORRA, *Los Registros de Cancillería de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 121-145.

Aquest seria «un estudio completo que permitiera reconstruir la estructura original de las diversas series registrales, restituyéndoles sus verdaderos títulos y su primitivo orden, y explicando convenientemente su contenido» (122), objectiu no pas fàcil, ateses les modificacions que els registres sofriren durant el segle XVIII, en què uns quaranta són el resultat d'agrupar dos o més registres inicials (122-123). Notícies de l'estat antic dels volums es troben en el *Libre de entrades e eixides dels registres e scriptures reals* (ACA, *Canc. Memorials*, 51). El resultat del treball és concretat en el quadre que presenta la consistència actual de cada una de les sèries, amb indicació de temps i signatura vigent (129-132). De més a més, la documentació específica de Sardenya i Sicília (citra et ultra Farum) és indicada, segons sèries, en les pàgines 133-134 per a Sardenya i en les 134-142 per a Sicília, on és aplegada d'acord amb la successió dels secretaris reials (136-140); hi ha una sèrie napolitana específica (*Privilegiorum Cancellariae Neapolis*) i dos volums de *Regestrum* (140-142).- J. P. E. [17.191]

Maria Giuseppina MELONI, *Alfonso il Magnanimo e la Corsica. Attività militare, politica e diplomatica tra il 1416 e il 1422*, dins XVI Congreso Corona, I, 483-513.

La base arxivística d'aquestes pàgines es troba a l'ACA, *Canc., reg.*, d'on són transcrits quatre documents, tots de la mateixa sèrie, tres dels quals escrits en català (495-504).- J. P. E. [17.192]

Luisa SÁNCHEZ ARAGONÉS, Miguel Ángel MOTIS DOLADIER, *Papel de las ciudades y villas de Aragón en las Cortes celebradas durante el reinado de Alfonso el Magnánimo (1416-58)*, dins XVI Congreso Corona, 673-688.

En les vuit corts celebrades al Regne d'Aragó durant aquells anys, fou constant la línia d'allunyament entre els interessos de la corona i els del regne; les bases arxivístiques d'aquestes pàgines es troben en gran part a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*- J. P. E. [17.193]

Eva SERRA I PUIG, *Informe sobre els Llibres de matrícula de les insaculacions de la Diputació del General o 'Llibres de l'ànima'*, dins «Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia», núm. 11 (2000), 53-55.

Presentació de la sèrie de Barcelona, ACA, *Llibres de l'ànima de la Diputació del General*, on és aplegada informació sobre totes les persones que en un o altre moment foren insaculades per als càrrecs de la Generalitat elegidors a ,sac e sort' (o en els corresponents arxius municipals de ciutats on també vigia la insaculació), indicació de les informacions que contenen, i proposta de publicació.- J. P. E. [17.194]

Maria Isabel FALCÓN-PÉREZ, *La introducción del sistema insaculatorio para la provisión de cargos municipales en Aragón*, dins XVI Congreso Corona, I, 253-276.

Quinze dels setze documents en què principalment es basa aquesta exposició, transcrits en l'apèndix documental, procedeixen de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i són datats entre el febrer del 1444 i l'agost del 1445 (261-274).- J. P. E. [17.195]

Maria-Mercè COSTA, *Relacions entre Alfons el Magnànim i els Països Balcànics. Testimonis documentals*, dins XVI Congreso Corona, I, 199-211.

Per al temps del rei Alfons, el nombre de documents d'ACA, relatius als Balcans és de noranta-sis, el contingut dels quals és ací agrupat per temes: esclaus (200), Orde de Sant Joan (200-201), el rei Ladislau de Polònia (201), l'intent de recuperar el ducat d'Atenes (201-202), l'imperi de Constantinoble i la família imperial (202-204), la política envers els turcs (204-205) i envers els senyors de l'antiga Iugoslàvia (205-206), les paus (206), Albània (206-207), Ragusa (207-209) i Bòsnia (209-211).- J. P. E. [17.196]

Laura SCIASCIA, *Pirati a Trapani (1332)*, dins «Studi in onore di Giosuè Musca» a cura di Cosimo Damiano FONSECA e Vito SIVO, Bari, Edizioni Dedalo 2000, 473-486.

Episodi de pirateria protagonitzat al moll de Trapani pel català Pericó Soler a càrrec d'una nau toscana, feta a la mar a Port Pisà, acte que comportà un procés conservat a Barcelona, ACA, *Canc., CRD de Jaume II*, caixa 146, núm. 274, ací transcrit (481-486); les acusacions dels damnificats han permès a l'autora de reconstruir la llista dels productes transportats i llur valor declarat: 3749 florins (476).- J. P. E. [17.197]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *La lucha entre los notarios reales y los notarios de número de Zaragoza a través del proceso judicial contra Juan Caveró (1368-1369)*, dins «Misc. San Vicente», 45-63.

El procés judicial enantat pels notaris saragossans de nombre contra un contrincant, notari per nomenament reial, Juan Caveró, es conserva a Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos, i és datat el 1368. La defensa de la part reial i de la seva intervenció, amb el consegüent control en el

nomenament de notaris, és coneguda per documentació d'ACA, *Canc., reg.*, tant contemporània com precedent, atès que el del control reial era un punt entorn el qual lluitava la corona de temps enrere (58-60).- J. P. E. [17.198]

Beatriz CANELLAS ANOZ, *Del oficio del maestre racional de la corte en el Reino de Aragón (1420-1458)*, dins «Misc. San Vicente», 145-162.

Entre les moltes ruptures amb el passat introduïdes pels Trastámara hi ha la creació del càrrec de mestre racional reial propi per a cada un dels dos regnes de València el 1419 i d'Aragó el 1420, amb els consegüents nomenaments de mestre racional, extrems coneguts per documentació d'ACA, *Pecuniarum*, i resumits en les pàgines introductòries. En apèndix és d'alguna manera transcrit el document fundacional del dit ofici en el regne d'Aragó i el de nomenament del segon mestre, Pero de la Cavalleria, ambdós conservats a València ARV, *Reial* 417 (154-156) i els de la privació i restabliment d'aquest, conservats a Barcelona, ACA, *Canc., reg.* (157-161).- J. P. E. [17.199]

Gaspar COLL I ROSELL, «*El arte de los códices*». (*Aproximación al estudio de los manuscritos iluminados bajomedievales del Archivo Capitular de la S. I. Catedral Basílica de Barcelona*), dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 651-667.

L'autor diu limitar-se a presentar algunes mostres que serien inèdites i destaquen per bellesa o d'altres detalls de les il·lustracions (652). En la primera part repassa la successiva accessió de volums a la llibreria de la Seu de Barcelona, començant pels que conserven il·lustracions (653-658); la segona part és dedicada als còdexs medievals miniats de la Seu de Barcelona, amb particular atenció als de contingut jurídic, sobretot al còdex 99, els *Instituta* de Justinià (658-662); de catorze dels dits còdexs hi ha llista al final de l'exposició (663). Hi ha en apèndix reproducció de catorze pàgines (664-667).- J. P. E. [17.200]

Massimo MIGLIO, *Xàtiva, Roma, Barcellona: Pietro Garcia*, dins «Roma nel Rinascimento», 1999 [2000], 257-260.

La síntesi biogràfica de Pere Garcia, en la que destaca la seva activitat doctrinal a Roma en controvèrsia amb Giovanni Pico della Mirandola, és completada amb la notícia de la supervivència a Barcelona, ACB, de dos incunables, que formaven part de la biblioteca donada per ell a la dita catedral, els núms. 85 (Thomas de Aquino, *Quaestiones disputatae de veritate...*) i 90 (Hieronymus, *Epistolae*), ambdós editats a Roma el 1476 i 1470, respectivament; és transcrita la notícia de la donació del primer (260).- J. P. E. [17.201]

Alberto TORRA PÉREZ, *Los libros de profesiones ilustrados del Convento de San Agustín de Barcelona*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 479-492.

Tot i que l'objectiu principal sigui el de descriure les il·lustracions que emmarquen certes pàgines dels llibres de professió (vint-i-vuit de les quals són ací reproduïdes: 486-492), al començament l'autor dreça la llista dels deu volums, tots pertanyents a la sèrie de *Monacals. Hisenda* de l'ACA, amb actes que van del 1569 al 1834 (480-481; però el dels anys 1696-1713 ja s'havia perdut abans que la sèrie entrés en el dit arxiu), i fa constar que les actes són escrites en general en llatí, excepcionalment en català i encara més testimonialment en castellà (482).- J. P. E. [17.202]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Los archivos de la monarquía hispánica*, dins *Felipe II, III*, 193-211.

Tal com el títol indica, aquestes pàgines s'ocupen dels arxius reials dels diversos estats peninsulars, també d'ACA i de l'ARV [continuant pàgines conegudes dels lectors pels resums d'ATCA, XX (2000), 714-718]. Ací trobem pàgines que, recordada la diferència entre l'arxiu reial de Barcelona pròpiament dit i els de diversos serveis de la monarquia, com el del mestre racional o els dels veguer i batlle, ara aplegats tots dins ACA, i la successiva aparició d'altres arxius reials a València i a l'Aragó, exposen la situació dels dits diversos arxius reials en el pas de la dinastia Trastámara a la d'Habsburg (199-204, amb bibliografia sobre ACA, 198, nota 10), i la situació durant el regnat de Felip I, en què, interposat el Consell d'Aragó i vivint el rei fora la Corona, la documentació reial es dispersà entre els arxius anteriors i el de Simancas (205-205).- J. P. E. [17.203

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *El Reino de Aragón en la época de Jaime II (1291-1327)*, dins *Jaume II*, 301-314.

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *La Gobernación General en Aragón durante la Edad Media*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 9-20.

Les pàgines d'ambdós títols recauen fora del nostre camp, car es limiten al regne d'Aragó, però ambdós tenen almenys part dels seus fons bàsics a Barcelona, ACA, *Canc., reg., o CRD*. Al final del segon, de més a més, és transcrita de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 34, l'*Acta de insolutundación otorgada por... don Joseph de Urries y Marcilla... en favor de Dionisio Ximénez de Urrea* del 1689 (16-20).- J. P. E. [17.204-17.205

Vicent GARCIA EDO, *El Libro de la Comunidad de Teruel (1206-1533)*, dins *Rural ramadera*, 371-460.

[Segurament ingressat a la BC de Barcelona amb el fons Sánchez Munyòs durant el segon decenni del segle XX], l'actual ms. 707 és ací presentat per l'autor, que concentra tota l'atenció en el contingut tant de les pàgines inicials (373) com de tot el conjunt mitjançant sumari dels documents que hi són transcrits (374-381), i en els temes principals (381-386). Els trenta documents són transcrits sencers (386-458), com també la *Tabla del presente libro* (458-460). Ultra el fet que hi són esmentats un bon nombre de catalans, començant pels reis de la Casa de Barcelona, molts dels documents estableixen drets de pas o d'ús de pastures en el Regne de València i alguns són almenys parcialment escrits en llengua catalana (núms. 3, 6, 15, 16, 17, 18, 19, 26, 29 i 30).- J. P. E. [17.206

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *El poder real en la Murcia aragonesa a través del oficio de la procuración, 1296-1304*, dins *Jaume II*, 79-110.

Directament o indirecta, la font pràcticament única d'aquestes pàgines és Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, d'on també procedeixen els deu documents ací transcrits datats entre el 1296 i el 1309 (103-110).- J. P. E. [17.207

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Notícies de genovesos al Regne de Múrcia al tombant del segle XIII*, dins *Jaume II*, 479-491.

Tal com diu l'autora, les notícies d'aquestes pàgines deriven «quasi exclusivament, dels registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó» (479) i segons ella mateixa són particularment interessants perquè «l'anàlisi de la presència genovesa al Regne de Múrcia al tombant del segle XIII pot transformar-se en un observatori privilegiat de les actituds genoveses i catalanoa-

ragoneses en el moment en què... comencen a cristal·litzar i a posar-se de manifest els episodis d'aquella pugna plurisecular» (483), que arribaria fins a l'edat moderna.- J. P. E. [17.208

Máximo DIAGO HERNANDO, *El final de la Guerra de los dos Pedros y sus efectos sobre el escenario político regional soriano en la segunda mitad del siglo XIV*, dins «Celtiberia», 92 (1998), 125-156.

Exposició de les repercussions d'aquella guerra en una zona castellana de frontera afectades per les divisions internes entorn Pedro el Cruel i Enrique de Trastámara, en part conegudes per la documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*- J. P. E. [17.209

Gabriella OLLA RIPETTO, *Ebrei Sardi e Aragonesi nella Sardegna tardo medievale*, dins «Orientalia Kalaritana», 3 (aprile 1998), i *Contributi alla storia degli ebrei nel Regno di ,Sardegna e Corsica'*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 23 (2000), 155-178.

L'autora, després d'indicar que el segon títol és versió més completa del primer, informa que l'estudi d'Alberto Boscolo, *Gli ebrei in Sardegna durante la dominazione aragonese*, Città di Castello 1952, confirmada pels estudis posteriors, havia fet desaparèixer la versió precedent, segons la qual la presència de jueus a Sardenya durant la Baixa Edat Mitjana hauria estat ,comercial, no pas residencial' i, doncs, esporàdica. Els estudis de la segona meitat del segle XX s'han basat en els ,due grandi Archivi' que són l'ACA de Barcelona i l'Archivio di Stato de Càller (156), i exposa els resultats de les investigacions de forma diacrònica des de la conquesta catalana el 1323 a l'expulsió dels jueus el 1492, de manera que aquestes pàgines són com un butlletí bibliogràfic sobre el tema; gran part de la documentació tant de Barcelona com de Càller és redactada en llengua catalana.- J. P. E. [17.210-17.211

CASTELLÓ DE LA PLANA

Ferran OLUCHA MONTINS, *Unes notes sobre el Museu Provincial de Belles Arts de Castelló*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 637-655.

Encara que aquestes pàgines no recaiguin bàsicament en el nostre camp, cal retenir la informació sobre el nombre de volums que es trobaven a Castelló a conseqüència de la desamortització del 1835, molts dels quals devien haver estat en els respectius convents abans d'acabar-se el segle XVIII: de l'Alcora, Sant Pasqual, 1354; de Sant Agustí i Sant Francesc de Castelló, 435; i dels Caputxins de Castelló, 3357, en total cinc-mil cent quaranta-sis volums. Era el 1842 (639).- J. P. E. [17.212

CIUTAT DEL VATICÀ

Dorothea WALZ, *Die historischen und philosophischen Handschriften der Codices Palatini Latini in der Vatikanischen Bibliothek*, herausgegeben von Veit PROBST und Karin ZIMMERMANN (Katalogue der Universitätsbibliothek Heidelberg, III), Wiesbaden, dr. Ludwig Reichert Verlag 1999, LX i 329 pp.

El volum manuscrit Pal. lat., ff. 226-238, conté el *De adventu anticristi et fine mundi* de Johannes Parisiensis, del 1300, que conté la seva presa de posició en relació al *De adventu anticristi*

risti d'Arnau de Vilanova (7); el Pal. Lat. 958, tot ell és dedicat a lletres o títols d'Antonio Beccadelli, il Panormita, secretari d'Alfons IV, entre els quals hi ha el seu *De dictis et factis Alfonsi regis Aragonum*, ff. 137-202; el *Triumphus Alfonsi regis*, ff. 204-210; i epigrames, en general ja editats, entre els quals es troben: *Ad viatores de operibus Alphonsi regis*; *Alfonsus V. rex Aragonum*; hi ha també una *Alfonsi regis oratio in expeditionem contra Turcos*, ff. 202-204 (60-61); els textos en prosa (no els epigrames) també es troben en el Pal. lat. 959, ff. 1-41, als quals s'ha d'afegir el *Commentum in Antonii Beccadelli Panormitae De dictis et factis Alfonsi regis*, del papa Pius II (62-63). El Pal. lat. 978, ff. 66-76, conté el *Tbesaurus thesaurorum sive Rosarius philosophorum*, del pseudo Arnau de Vilanova (101). El Pal. lat. 981, ff. 179-198, Ramon Llull, *Ars inventiva veritatis sive Ars intellectiva veri* (105). El Pal. lat. 984, és gairebé tot ell lul·lià: *Tabula generalis*, a-65; *Ars brevis*, ff. 95-107; i *Ars generalis ultima*, ff. 192-375; entre aquests texts hi ha comentaris a l'obra de Llull: *Commentum in artem Magnam Raimundi Lulli*, ff. 65-93; *Commentum in Artem brevem Raimundi Lulli*, ff. ff. 109-138; i un altre *Commentum in Artem magnam Raimundi Lulli*, [que no coincideix amb el primer *Commentum*, però, a judicar pels breus fragments d'incipit i èxplícit, aquell podria ésser la part lògica i aquest la física] (984-985).- J. P. E. [17.213]

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscana Spectantia ann. 1385-1492. Pars I. Documenta Vaticana ann. 1385-1417*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 90 (1997), 85-135.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscana Spectantia ann. 1385-1492. Pars II. Documenta Vaticana ann. 1417-1431*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 91 (1998), 65-131.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscana Spectantia ann. 1385-1492. Pars III. Documenta Vaticana ann. 1431-1447*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 92 (1999), 143-198.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscana Spectantia ann. 1385-1492. Pars IV. Documenta Vaticana ann. 1447-1458*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 93 (2000), 217-259.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscana Spectantia ann. 1385-1492. Pars V. Documenta Vaticana ann. 1458-1471*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 94 (2001), 85-145.

L'autor es proposà de sotmetre a revisió la totalitat de les sèries de l'ASV i d'altres fons a fi de completar el *Bullarium Franciscanum* amb aquelles peces que s'havien escapat als compiladors inicials. La primera part pertany als anys del Cisma d'Occident, on només consten sengles documents de Climent VII (Avinyó) el 1388 a la futura reina Maria de Luna i a Joana de Montcada concedint-los companyia de dues o d'una menoreta (118). El 1409 compareix el futur cardenal Pèire de Foix (128 i 135).

La segona part correspon als anys en què el Cisma d'Occident encara cuejava en les nostres terres i així la figura principal d'aquestes pàgines és Pèire de Foix, que ja compareix al començament (67), i sobretot consta el seu nomenament a legat a la corona catalanoaragonesa (102/1425), la concessió del priorat de Cervià (Girona) (112/1427), i el retorn a la cúria (118/1428). De més a més, fr. Joan Eixemeno era nomenat bisbe de Malta, fr. Bernat Roig bisbe d'Usselli (Sardenya) (70/1418), i fr. Joan Ferrer, de Galtelli (Sardenya).

El terç lliurament d'aquesta sèrie ha estat aplegat en fons diversos de l'ASV, d'entre les quals destaca el *Fondo Camerale* (143). Són els anys immediats a l'acabament del Cisma i s'explica que, ja des de la primera pàgina, moltes de les anotacions facin referència al cardenal Pèire de Foix, que en fou un dels grans protagonistes; de més a més: Ramon Gornau és nomenat prior de Cervià (Girona) (147) i Arnau Guilhem de Bearn ho és d'Organyà (149, nota 25); el cardenal Joan de Casanova actuava com a relator en el nomenament de bisbes (153, nota 56; 154, nota 60; 155, nota 64);

Lliurament quart: 1448: Santa Clara de València pagarà a la catedral de Jaca, malmesa recentment pel foc, els 150 florins que devia a la Cambra Apostòlica (221); dues notícies dels anys 1450-1452 sobre actuacions documentades del futur cardenal Joan Margarit com a agent de la Cambra Apostòlica (231 i 239, notes 98 i 139); i 1453: Miquel Castault, nomenat bisbe auxiliar de València amb facultat 'exercendi pontificalia' a Sogorb (241, notes 131-132).

Finalment, la cinquena part ens permet d'assistir a les darreres compareixences de Pèire de Foix, renunciant a la sagrstia d'Elna per a Pere Guillem d'Oms, i al priorat de Cervià per a Gabriel Miquel, amb contrapartida de pensions (89/1460 i 101/1461). Sabem d'un fr. Jaume Gazull que pretenia un priorat a Ascoli (113/1464; cf. 115/1465); hi hagué un intent d'expedir butlles de nomenament d'Elionor, àlias Isabel de Villena a abadessa de la Trinitat, de València (116/1465); i Joan ‚Megnio‘ i Lluís Joan, framenors de Barcelona, foren ordenats respectivament de diaca i prevere a l'Araceli de Roma (125/1467).- J. P. E. [17.214-17.215-17.216-17.217-17.218

ELX

M. Luisa CABANES CATALÀ, Ramon BALDAQUÍ ESCANDELL, *Sellos parroquiales conservados en el Archivo Histórico Municipal de Elche*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 371-383.

Dins l'Arxiu Municipal d'Elx hi ha un fons parroquial i en aquest els expedients matrimonials, que conserven segells des del 1675; n'hi ha dos d'altres del segle XVII i dinou del segle XVIII; en són principalment analitzades les representacions iconogràfiques i en algun cas n'és ací reportada la inscripció (378).- J. P. E. [17.219

ESPANYA

Marta MONTERROSO LÓPEZ, M^a de las Mercedes PATO CALLEJA, Patricia PESQUEIRA LÓPEZ, Mª Teresa PIRIS PEÑA, *Aproximación metodológica para la identificación de series documentales en el fondo del Consejo de Órdenes Militares del Archivo Histórico Nacional*, dins *Órdenes Militares*, II, 1407-1427.

Treball destinat a organitzar i descriure els llibres de registre del Consell d'Ordres Militars conservats a Madrid, AHN; la documentació de l'orde de Montesa és diferent de la dels altres ordes, car passà a la corona a darreries del XVI i el 1704, extingida la Corona d'Aragó i el Consell corresponent, la documentació passà al Consejo de Castilla; les autores assenyalen els volums d'*Índices de los libros de registro*, indiquen l'existència d'altres sèries com la de *Cartas reales originales* (1423) i donen notícia de l'existència de registres de Capítols generals anteriors al pas a la corona (1424). Hi ha bibliografia (1425-1427).- J. P. E. [17.220

Mercedes DÍAZ-PLAZA RODRÍGUEZ, *Testimonios comarcales en los archivos zaragozanos*, dins «XL Asamblea Morella», 335-337.

Notícia d'alguns documents relatius a la comarca dels Ports de Morella existents en els arxius saragossans, històric provincial i en el de la Diputació Provincial; en el primer, *Reial acord*, document relatiu al nomenament de mossèn Vicent Palos Gil, veí de Sorita, a mestre de Valjunquera; i *Pleitos civiles*, afer testamentari, que inclou darrera voluntat de mossèn Gabriel Salvador, de Cretes: «el interés de este documento se encuentra... sobretudo en el hecho de estar redactado en lengua dialectal» (336). El segon, *Albacena de Zurita*, posseeix tres documents relatius a castells d'Olocau i de Vilafranca dels anys 1286, 1318 i 1336 (337).- J. P. E. [17.221

José Luis GONZALO SÁNCHEZ-MOLERO, *La «Librería rica» de Felipe II. Estudio histórico y catalogación* (Colección del Instituto Ecurialense de Investigaciones Históricas y Artísticas, 10), San Lorenzo del Escorial, Estudios Superiores 1998, 880 pp.

Moltes pàgines de l'estudi introductorí descriuen l'activitat de l'aragonés' (50), [el sabadellenc] Joan Cristòfor Calvet d'Estrella, el qual, en qualitat de preceptor del futur Felip I de Catalunya-Aragó (II de Castella), era l'encarregat de la biblioteca del príncep; sota la direcció d'En Calvet aquesta anà abandonant les funcions pedagògiques i convertint-se en una biblioteca d'Estat per a la qual el nostre adquirí constantment obres en les llibreries de Salamanca i en la fira de Medina del Campo, tal com documenten les anotacions de pagament conservades a Simancas, AG, *Casa y sitios reales*, Legajo 36 (49-125); aquella biblioteca s'integraria en la del Monestir de El Escorial. El catàleg d'aquells volums, alfabèticament ordenats, ocupa les pàgines 165-817; hi trobem els *Epigrammata Antiquae Vrbs Tarraconensis* (Esc. T-III-24); *Observaciones militares dirigidas al emperador don Carlos V*, datades a Mallorca 4. XII. 1543 (Esc. f-IV-5) (202/94 i 95); Joan Bta. Anyés, *Apologia...*, València 1543, i *Elegia...*, València 1545 (Esc. 39-V-73 i 3-XIII-31) (209-210/114-115); Joan Lluís Vives, *De libris Aristotelis censura* dins *Aristotelis... opera...*, Basilea 1538 (Esc. 70-VI-1) (222/141), Antonio Beccadelli (Panormita), *De dictis et factis Alphonsi Regis... cum Aeneae Sylvii commentariis...*, Basilea 1538 (242-243/183); del mateix Calvet d'Estrella, un títol desconegut, i *El felicísimo viaje...*, Anvers 1552; *De Aphrodisio expugnato...*, Anvers 1551 (Esc. 34-I-15 i 121-VI-60); i *Epigrammata* manuscrits, perduts (286-288/298-301); Bartolomeo Facio, Antonio Beccadelli, *Rerum gestarum Alfonsi regis, libri X; In Alfonsi regis dicta aut facta libri IV; Alfonsi regis triumphus*, manuscrit (Esc., f-I-9) (400/555); Francesc Jover, *Sanctiones ecclesiasticae...*, París 1555 (Esc. 25-III-11) (508/799); Justí Urgellensis, *In Cantica Cantorum explanatio*, Hagenau 1529 (Esc. 5-VI-19) (519/838); Margarit, Antonio (! Joan), *Paralipomenon Hispaniae libri decem*, Granada 1545 (Esc. 41-IV-1) (558/937); Lucio Marineo Sículo, *Cbrónica d'Aragón*, València 1524 (Esc. 29-V-8) (558-559/939); Pomponii Melae, *De situ orbis... cum annotationibus Petri Ioannis Oliuarrii*, París 1539 (dos exemplars, un de perdut, l'altre Esc. 73-IV-3) (569-570/961-962); Paciani, Barcinonensis Episcopi, *Paraenesis ad Poenitentiam...*, París 1538 (Esc. 37-IV-27) (611/1051); Guido de Perpiñán (! Guiu Terrena), *Summa de haeresibus...*, París 1528 (Esc. 58-VI-13) (623/1075); Ramon Sibiuda, *De natura hominis dialogi Viola animi ab ipso auctore inscripti*, Lió 1544 (703/1257); Francesc Tarafa, *De origine ac rebus gestis Regum Hispaniae*, Anvers 1553 (Esc. 40-VI-13) (729/1311); s. Vicent Ferrer, *Sermones*, totes tres parts, Lió 1539 (Esc. 84-IV-3-5) (783-784/1431-1433); i Joan Lluís Vives, *Linguae Latinae Exercitatio...*, sense indicacions (Esc. 102-VI-15), i altra de Lió 1546 (Esc. 4-II-29); *De anima et vita*, Basilea 1538 (Esc. 39-V-64); *Declamationes sex...* (Esc. 8-II-9); *Opuscula aliquot*, Lió 1532 (Esc. 57-IV-7) i Lió 1551 (41-II-78) (796/1460-780/1469). El volum és completat amb bibliografia i índexs (819-828), (829-879).- J. P. E. [17.222

Pedro M. CÁTEDRA, *El taller del predicador. A propósito de un sermón castellano para el Domingo de Ramos* (RAE, ms. 294), dins «Misc. Santiago-Otero», 291-320.

El sermó, al qual es refereix el títol, ací publicat (313-320), es troba en el mateix volum manuscrit que conserva els resums dels sermons predicats per sant Vicent Ferrer entorn Toledo el juny del 1411; la dita peça hauria estat transcrita en temps posterior al de la còpia dels sermons vicentins i per aquesta raó ajuda a conèixer la història del dit volum i sobretot a constatar l'influx que seguien tenint els sermons vicentins a la corona de Castella a mitjan segle XV, car aquest del diumenge de Rams té clares reminiscències ferrerianes. Hi ha, de més a més, referència a Francesc Eiximenis en exposar la tècnica d'elaborar un sermó (297) i més d'una als sermons castellans de sant Vicent Ferrer (302-304, 308 i nota 36); i al robatori sofert pel carmelità fra Pere de Tarragona el 1382 mentre predicava per la Serranía de Cuenca (311).- J. P. E. [17.223

Charles B. FAULHABER, *Las bibliotecas españolas medievales*, dins «Misc. Santiago-Otero», 785-800.

Dins una visió de conjunt, l'autor destaca pel nombre de volums de cultura profana la biblioteca de Ripoll (787); els fons de la biblioteca reial en temps de Jaume II (788-789) i successors (790-791) i els de ciutadans i nobles en les darreres pàgines (793-795). La informació de les pàgines inicials es basa en una sèrie d'inventaris de biblioteques (796-800 [que no és pas completa, car almenys hi manquen, sense excepció, els publicats en aquestes pàgines, que, entre d'altres punts, haurien permès d'assenyalar l'important impacte de la dissolució de la biblioteca papal de Peníscola en les dels Països Catalans].- J. P. E. [17.224

FRANÇA I PAÏSOS FRANCÒFONS

Damien RUIZ, *Pour l'histoire franciscaine provençale: le Formularivm litterarvm provincie Provincie (XV s.)*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 93 (2000), 137-216.

El manuscrit 1200 de la Bibliothèque Municipale de Marsella (139-144) ens afecta per dues raons: perquè sorgí de l'encàrrec de Benet XIII al ,seu' provincial Guillem de Vilamaleta d'encaminar els convents franciscans de la província franciscana de Provença per camins d'autenticitat franciscana; i perquè la dita província incloïa els comtats catalans de Rosselló, Conflent i Cerdanya amb llurs convents franciscans masculins i femenins; els formularis ací transcrits (155-216) manifesten el sentit de la dita reforma i encaminaren durant anys la vida també dels nostres convents de Perpinyà, Vilafranca de Conflent i Puigcerdà. Seguint aquests formularis devien arribar als dits convents les comunicacions oficials del Provincial almenys durant el segle XV.- J. P. E. [17.225

Romain JUROT, *Catalogue des incunables du Fonds ancien de la bibliothèque cantonale jurassienne à Porrentruy*, Dietikon / Zurich i Porrentruy, Graf Verlag i Office du patrimoine historique de la République et Canton du Jura 2000, 160 pp.

Aquesta biblioteca posseeix actualment dos jocs dels tres volums dels *Sermones de tempore et de sanctis* de sant Vicent Ferrer (Lió, Trechsel 1493; i Lió, Matthias Huss 1497) (64-65, núms. 78-79); també dos exemplars de Guido de Monteroquerii, *Manipulus curatorum* (Estrasburg, Husner? 1493; i París, Mittelhus? 1500-1501) (70-71, núms. 92-93); i un de Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Tractatus de pestilentia (Regimen contra pestilentiam)* (Besançon, Peter Metlinger 1487) (113-114, núm. 184).- J. P. E. [17.226

GIRONA

Gabriel ROURA I GÜIBAS, *La catedral gòtica de Girona en el Archivo Capitular*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 573-584.

Les primeres pàgines fan un repàs històric centrat en la catedral de Girona, que les troballes arqueològiques demostren haver substituït un temple pagà; per als temps visigòtics són recordats els grans bisbes i en especial Joan de Bíclarum, amb transcripció de fragments llatins o traduïts que s'hi refereixen, d'Isidor de Sevilla, o d'Ildefons o Julià de Toledo (576-577); per al temps carolingi són indicats els nou diplomes reials de Carlemany i successors i les dues butlles dels papes Formós i Romà (578-579); sota els reis Capets i els comtes es construí la catedral romànica, a la qual el 1018 s'uní la canònica; a partir d'ací, les notícies ja es basen en la documentació actual de Girona, AC, *Pergamins o Llibre verd*, d'entre les quals destaca la de la lluída dedicació el

1038 (580-581). El 1312 s'iniciava la construcció de la catedral gòtica, per a la qual hom disposa de nova font d'informació, la sèrie *Notularum* (582); el 1417, els mestres d'obres de les catedrals catalanes votaren gairebé unànimes saltar de les tres a l'única volta de la nau gòtica, que s'acabaria el 1570 (584).- J. P. E. [17.227]

ITÀLIA

Bruno ANATRA, *Aspectos de la fiscalidad en Cerdeña durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, I, 555-566.

La fiscalitat sarda, de tipus pactista d'estil català, és ací exposada a base de documentació inèdita dels arxius sards (Archivi di Stato de Càller i Iglésias i Capitular de Càller), i dels *Acta Curiarum Regni Sardiniae*, en part almenys escrits en llengua catalana.- J. P. E. [17.228]

Catalogo dei manoscritti filosofici nelle biblioteche italiane. Volume 9: *Firenze* a cura di Gabriella POMARO (Unione Accademica Nazionale. Subsidia al Corpus Philosophorum Medii Aevi, XI), Florència, Sismel - Edizioni del Galluzzo 1999, 214 pp.

En la Biblioteca Medicea Laurenziana. Fondo Conventi Soppressi, 415, f.40r, després d'una còpia dels *Articuli Parisius condemnati 1241, 1270, 1277 et 1346*, segueix un començament de nota: *Isti sunt aliqui passus in libro sententiarum in quibus idem magister communiter non tenetur* (44[re corda el títol de Nicolau Eimeric, *Declaratio xxii articulorum magistri Sententiarum in quibus ab omnibus non tenetur*; n'és un resum?); el ms. A. 7. 1474, del mateix fons és el comentari de Joan de Friburg a la *Summa confessorum* de st. Ramon de Penyafort, completat amb uns *Statuta Summae Confessorum* i amb una *Tabula super Summam Confessorum*; el volum B. 3. 1573 de la mateixa sèrie conté còpia de Ramon Llull, *Ars compendiosa medicinae i Tractatus novus de astronomia* (86-87); i el B. 6. 1680, també còpia incompleta (per pèrdua de quaderns) del *Liber de quadratura et triangulatura circuli* del mateix Llull (96-98 [sobre els dos darrers volums, cf. ATCA, XIX (2000), 849-850, núm. 14799]); finalment, en el volum D. 2. 1538, ff. 60a-73a, un *Sermo de tempore adventus anticristi* (137 = [Arnau de Vilanova, *De adventu anticristi?*]).- J. P. E. [17.229]

I codici della biblioteca capitolare di Cividale del Friuli, a cura di Cesare SCALON e Laura PANI (Biblioteche e Archivi, 1), Bottai (Firenze), Edizioni del Galluzzo 1998, XXX, 462 pp. de text i 160 pp. de làmines.

Els volums descrits en aquest llibre són litúrgics, molts dels quals passionaris; i així, el Cividale VIII, *Passionarium*, reporta la *De sanctis martyribus Fructuoso, Augurio et Eulogio*: «Fructuosus episcopus apud Terraconam...» (93), que no sembla haver entrat en la BHL; els Cividale VII i VIII, sota el títol *Passio sancti Vincentii martyris*, al qual el segon afegeix *Augustinus in sermone suo*, contenen tant el text de sant Agustí com la ,passio' pròpiament dita, respectivament identificats amb BHL n. 8628 i 8631 (89 i 92); en canvi, el Cividale XVI, sota el títol *Passio sancti Vincentii martyris*, només reporta la ,passio', BHL 8631 (124), i el Cividale XVII, *Passio sancti Vincentii levitae et martyris*, només el sermó de Sant Agustí (BHL 8628). El Cividale XII, *Passionarium* del s. XV, recull la *Legenda sante Eulalie virginis martiris. Die XII decembris*: «Eulalia virgo civis Barcinone... rapuerunt et honorifice sepelierunt in civitate emerita iiiio idus decembris» (113). El Cividale XXXVI, *Antiphonarium Ordinis Praedicatorum*, del segle XIV, afegí ja després de mitjan segle XV, l'*Antifona per li secondi vespri di san Vincenzo Ferreri*, (165): «Gloriose pater Vincenti, cui arcem...»; cf. 166).- J. P. E. [17.230]

I manoscritti della biblioteca del Seminario Vescovile di Padova, a cura di Andrea DONELLO, Gianna Maria FLORIO, Nicoletta GIOVÈ, Leonardo GRANATA, Giordana Canova MARIANI, Paola MASSALIN, Antonella MAZZON, Federica TONIOLO, Stefano ZAMPONI (Biblioteche e Archivi, 2. Manoscritti medievali del Veneto, 1), Venècia i Bottai (Florència), Regione del Veneto i Edizioni del Galluzzo 1998, LII, 158 pp. i CCXL làmines.

El Cod. 60 té l'*Epistula ad Manfredum*, d'Agobard de Lió (21); el Cod. 83, ff. 45-47, una *Epistola* d'Alfonso d'Aragona (27), repetida en el cod. 692 (100).- J. P. E. [17.231

I manoscritti medievali della provincia di Pistoia, a cura di Giovanna MURANO, Giancarlo SAVINO, Stefano ZAMPONI, con la collaborazione di Sandra BERTELLI, Simona BIANCHI, Francesca Sara D'IMPERIO, Silvia FIASCHI (Biblioteche e archivi, 3. Manoscritti medievali della Toscana 1), Florència, Regione Toscana i Edizioni del Galluzzo 1998, XXIV, 212 i CCIV pàgines de làmines.

El volum ms. C.54, de Pistoia, Archivio Capitolare, conserva en els ff. 12r-27v, un text descrit així: [Consentius Hispanus, Dialogus quaestionum LXV] (attr. Augustinus)] (23); el C.62, una *In sanctum Vincentium confessorum oratio*: «Deus, qui gentium multitudinem mira beati Vincentii...» (26-27); el D.291 de la Biblioteca Comunale Forteguerriana, ff. 8-94, uns *Sermones de oratione* de Petrus Hieremiae de Panormo, algun dels quals podria ésser de sant Vicent Ferrer (101). A Pistoia, Convento di San Francesco a Giaccherino, hi ha dins el volum I.F.5, ff. 155a-164d, una còpia de la *Disputatio contra Iudaeos*, d'Inghetto Contardo (116). Figura, finalment, com a furat després del 1982 el ms. 314 de Pistoia, Biblioteca Capitolare Febroniana, conjunt de textos de naturalesa científica, sobretot astronòmica, entre els quals hi havia, traduïda al català, la *Theorica planetarum* de Gerardus Cremonensis (140) [cf. ATCA, III (1984), 7-1].- J. P. E. [17.232

I manoscritti medievali della provincia di Prato a cura di Simona BIANCHI, Francesca GALLORI, Giovanna MURANO, Martina PANTAROTTO, Gabriella POMARO con la collaborazione di Sandro BERTELLI, Francesca Sara D'IMPERIO, Silvia FIASCHI (Biblioteche e Archivi, 5. Manoscritti medievali della Toscana, 2), Florència, Regione Toscana i Edizioni del Galluzzo 1999, XVI, 134 i XCVI pàgines de làmines.

La Biblioteca Roncioniana de Prato posseeix en el volum Q.VIII.5 (22), els tres títols de o atribuïts a Joan de Casanova, *Tractatus de potestate papae et concilii generalis*, *Quaestio de potestate papae*, i *Quaestio quid venit nomine ecclesiae*, en còpia anterior al 1442 (56-57; cf. 96 [28]).- J. P. E. [17.233

Claudia ANDREASSI, *La biblioteca di frate Giovanni Battista Panetti carmelitano*, dins «Medioevo e Rinascimento», XI (2000), 183-231.

Carmelità i home de confiança d'Ercole I d'Este, a Ferrara, es procurà una biblioteca, que ara és reconstruïda a partir dels manuscrits i incunables conservats a Ferrara, Biblioteca Ariosteia; figuren, entre els darrers, el *Scriptum super metaphysicam Aristotelis*, i les *Quaestiones super metaphysicam Aristotelis*, d'Antoni Andreu, en edicions de Venècia, da Strà, 1482 i 1481, respectivament (224-225).- J. P. E. [17.234

Incunaboli e cinquecentine del Fondo trentino della Biblioteca Comunale di Trento. Catalogo a cura di Elena RAVELLI e Mauro HAUSBERGHER (Patrimonio storico e artistico del Trentino, 23), Trento, Provincia autonoma 2000, XXXVIII i 402 pp.

Aquella biblioteca posseeix, d'acord amb el present catàleg, els següents exemplars que re-cauen en el nostre camp: Joan Bta. Burgos, *Concio euangelica ad Patres Concilii Tridentini habita dominica tertia Aduentus Domini anno MDLXII ...*, Pàdua, Christ. Gryphius 1563 (doble exemplar) (31-32); Jaume Ferrús, *Oratio in festo assumptionis sacrae Dei Genitricis Mariae ad Patres...*, Venècia, Officina Erasmiana 1551 (122); Missim ben Reuben Girondi, *Hiddushe ha-Rav...*, Riva de Trento, Jacob Mercharia 1558 (doble exemplar) (192); Lluís Joan Vileta, *Disputatio de communione sub vna panis specie...*, Venècia, Domin. de Farris 1562(?), (269); Yishaq ben Sheshet Perfet, *Sefer bar Shesbet...*, Riva de Trento, Jacob Marcaria 1559 (273).- J. P. E. [17.235

Il Patrimonio Libraio della Biblioteca ,Pasquale Rosario' di Ascoli Satriano. Le Cinquecentine. Catalogo a cura di Potilo MELE e Grazia COLUCELLI. Riproduzioni fotografiche a cura di Ciro PIO, Ascoli Satriano (Foggia), Comune 2000/2001, 120 pp.

Aquesta biblioteca posseeix sengles exemplars de Jaume Peres de València: *Orthodoxa et perdivina explanatio in Psalmos Davidicos. In Cantica Canticorum Salomonis...*, Venècia 1574; i de l'*Expositio in cantica ferialia et euangelica...*, *In Cantica Canticorum Salomonis...*, *Contra iudaeos*, també de Venècia 1574 (63-64: amb reproducció d'ambdues portades).- J. P. E. [17.236

MALLORCA

Maria J. MASSOT RAMIS D'AYREFLOR, *Notes per a la investigació de temes d'història de l'art en els fons documentals dels arxius de Mallorca*, dins «Estudis Baleàrics», 66/67 (2000), 7-21.

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Breus directrius per a la recerca de la història de l'art en l'Arxiu Diocesà de Mallorca*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 23-26.

L'autora es proposa ací tant una informació metodològica per al possible aprenent, com una descripció de fons heurístics per a l'investigador. I així informa de quins poden ésser els fons que contenen dades sobre art i de llur actual localització, a Mallorca mateix o a Madrid, AHN, o a Barcelona, ACA (8-10); la segona part informa d'allò que hom pot trobar en sèries com les de *Gremis i Protocols notariais* en l'ARM (1-14), i en els fons eclesiàstics dels ACM i ADM i de les parròquies; o en els arxius de l'Estat Espanyol, a Mallorca o a Madrid, quan es tracta de fons d'ordes religiosos suprimits o desamortitzats (14-15); hi ha encara d'altres fons documentals, tant públics com privats (16). Hi ha bibliografia (17-21).

El segon autor indica que la recerca de noms d'artistes s'ha d'encaminar vers els *Quinque libri* parroquials, la majoria dels quals comencen entorn el 1564, i vers els *Regesta sponsalium*, també dits *Concessos*, alguns dels quals ja han estat publicats. Les notícies sobre obres concretes es poden trobar en les actes de visita pastoral; els casos conflictius poden ésser documentats en els processos judicials. Els registres parroquials poden proporcionar notícies sobre gremis i confraries.- J. P. E. [17.237-17.238

Isabel ESCANDELL PROUST, *El Liber Chronicarum de Hartmann Schedel, en Mallorca*, dins «XVIII Estudis Locals», 339-351.

Un exemplar d'aquell llibre, en edició de Nüremberg 1493, és ara a la biblioteca del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, desconegut dels catàlegs públics. L'autora vol esbrinar «la relevància de esta obra en general... hasta nuestros días en Mallorca» (339), car n'hi ha un altre exemplar, en mal estat, a la BP, aquest inventariat (340); també n'és documentat un en l'inventari de Jeroni Garau, del 1607, i amb el títol de *Chronica Mundi* en tres biblioteques de la primera meitat del segle XVI (341); l'exemplar estudiat conserva l'ex libris' del comte d'Espanya, Carlos José de

España y Cabalby, d'on l'autora dedueix que «se encuentra con seguridad en Mallorca desde principios del siglo XIX» (343). Hi ha cinc reproduccions (345-346).- J. P. E. [17.239]

MARRATXÍ

María José MOYA PAIS (red.) et alii, Isabel GARAU LLOMPART (coord.), *Inventari de l'Arxiu Municipal de Marratxí* (Instrumentes de descripció documental, 16), Palma de Mallorca i Ajuntament de Marratxí 2000, 192 pp.

La introducció ofereix un resum de la història municipal, presenta la localització de l'actual arxiu i les seves seccions (15-30); segueix el quadre esquemàtic de classificació (31-45), després del qual tenim la part principal del llibre o inventari pròpiament dit. Els fons que recauen en el nostre temps són el *Llibre dels jurats i determinacions de consells*, des del 1715, i un *Llibre d'actes* del 1753 (52); *Bans i edictes* des del 1739 (70); *Expedients d'acordament*, des del 1777 (72); és particularment completa la secció de patrimoni i finances, amb llibres de censals des del 1747 (74-75), actes d'establiment des del 1601 (76), repartiment de blat i de pa (105); i la documentació de clauvaria, des del 1732 (113-117); després només compareixen unitats esparses de correspondència, des del 1730 (137), llibres d'utensili', des del 1721 (144-145), una sèrie força completa de *Llibres de talla*, del 1783 ençà (147-149); uns pagaments de censos a l'ajuntament, des del 1693 (157); i algun volum de la Cúria del Pariatge, des del 1771 (165). Hi ha taula alfabètica de temes (171-189).- J. P. E. [17.240]

PERALADA

Inès PADROSA I GORGOT, *Els manuscrits francesos de la Biblioteca del Palau de Perelada*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 555-562.

Completant inventaris anteriors, (cfr ATCA, XIX (2000), 960, núm. 15.233), l'autora presenta la llista dels deu manuscrits francesos conservats a la biblioteca del Palau de Peralada, vuit dels quals són del segle XVIII i els altres dos del XIX, en la seva major partida d'assumptes militars i referits a fortificacions i plànols de ciutats catalanes i mediterrànies. D'alguns plànols hi ha reproducció fotogràfica.- J. de P. [17.241]

POLÒNIA

Jolanta M. MARSZALSKA, *Katalog inkunabólów biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, Tarnow, Seminarium 1997, 154 pp.

Entre les cent quaranta-sis obres presentades en aquest catàleg hi ha exemplars de dues edicions de Guido de Monrochero, *Manipulus curatorum* (un d'anterior al 23 III 1474, sense localització d'impremta, i un d'Estrasburg, Ge. Husner?, 1493) (55-56, núms. 65-66); del segon és reproduïda la pàgina de portada per les anotacions manuscrites (147); també s'hi troben tres jocs complets de s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis* (Colònia, Quentell 1487; Nürnbreg, Koberger 1492; i Estrasburg, Husner? 1493) (84-85, núms. 141-143). Hi ha reproducció amb fotografia a colors de la caplletra inicial manuscrita del volum *De sanctis* de l'edició més antiga de

les tres esmentades (142). Cap de les 146 edicions incloses en aquest catàleg no fou impresa en els Països Catalans.- J. P. E. [17.242]

PORTUGAL

Catálogo dos códices da livraria de mão do mosteiro de Santa Cruz de Coimbra na Biblioteca Pública Municipal do Porto, coordenação Aires Augusto NASCIMENTO, José Francisco MEIRINHOS, Porto, Biblioteca Pública Municipal 1997, CXIV i 524 pp.

Trobem a Santa Cruz 14 (Geral 27), Florus de Lió, *Expositio epistularum beati Pauli...ex libris sancti Augustini*, del segle XIII (96-100); les *Passio Sancti Cucufati* i *Passio Felicis martyris Gerunde*, a Santa Cruz 20 i 21 (124 i 130); Just d'Urgell, *Explicatio mystica in Cantica Canticorum*, còpia del s. XII, Santa Cruz 46 (Geral 800) (234); Ramon de Penyafort, *Summa de poenitentia et de matrimonio* (incompleta), Santa Cruz 36 (Geral 48) del pas del s. XIII al XIV (206-207), i *Constitutiones Ordinis Fratrum Praedicatorum*, Santa Cruz 54 (Geral 101) (256-259); i Ramon Llull, *Compendium artis demonstrative*, *Liber propositionum secundum artem demonstrativam*, *Ars inveniendi particularia in universalibus* i *Liber super figuram elementalem artis demonstrative*, Santa Cruz 95 (Geral 1150) de mitjan XV (366-368).- J. P. E. [17.243]

ROMANIA

Elena-Maria SCHATZ, *Catalogul colectiei de incunabule. Biblioteca Nationala a României*, Bucuresti 1995, 268 pp.

La Biblioteca Nacional de Romania posseïx sengles exemplars de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, edició de París? 1497 (82-83); i de Joannes [Marbres] Canonicus, *Quaestiones in VIII libros Physicorum Aristotelis*, edició de Venècia, Octavianus Scotus 1481 (93-94). I facsímil de *Les Trobes en labors de la Verge Maria*, [València 1474] (149-150).- J. P. E. [17.244]

SALT

Narcís CASTELLS, M. Assumpció COLOMER, *Els pergamins de l'Arxiu del Marquès de Camps*, Salt, Ajuntament 1999.

Els dits pergamins es troben en l'AM de Salt (Girona). L'edició de l'inventari només m'és coneguda per referència.- J. P. E. [17.245]

SILS

Lluís COSTA, *El patrimoni català dels Medinaceli, més a l'abast*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000), 139-157.

Ultra el conveni entre la Generalitat de Catalunya i la Fundació Medinaceli, en virtut del qual la documentació catalana serà reproduïda i dipositada dins l'Arxiu de Poblet, un altre fons, aquest format d'originals i vinculat a l'Estany de Sils, ha estat donat pel darrer posseïdor dels drets damunt l'estany, Josep Madi i Rusiñol, a l'AM de Sils; és format per setanta-set unitats, cada una de les quals és mínimament descrita en l'inventari (151-154), amb particular atenció a les relatives al dit estany (155-156). Són reproduïts en fotografia la coberta i tres llocs de registres d'establiments (157).- J. P. E. [17.246]

TARRAGONA

Krijnie. N. CIGGAAR, *Une description de Constantinople dans le Tarragonensis* 55, dins «Revue des Études Byzantines», 53 (1995), 117-140.

El volum que l'autora anomena 'Tarragonensis' es troba ara a Tarragona, Biblioteca Pública, *Santes Creus*, 55; conté un fragment del *Liber sancti Jacobi* i la *Disciplina Clericalis* de Pedro Alfonso, ultra el *De Constantinopoli civitate*, transcrit ací (119-128); el text original, que sembla ésser de la segona meitat del segle XI (130-131), no sols descriu la realitat que es va presentant als ulls de l'autor, ans sobretot el continu embadaliment del visitant davant tanta meravella; atès aquest estat d'esperit, és normal que l'autor (absolutament desconegut, però occidental que aprenia el grec: 132-134) recordi en particular els miracles vinculats a santuaris o a imatges de la Mare de Déu, 'tis Teotochui' (121).- J. P. E. [17.247]

Montserrat SANMARTÍ ROSET, Daniel PIÑOL ALABART, *Pergamins de l'Arxiu Històric de Tarragona. L'època d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congrés Corona, I, 701-715.

Presentació del fons de pergamins del dit arxiu, que, pel fet d'integrar el municipal, conserven testimoniatge jurídic dels primers passos de la ciutat de Tarragona; són vint-i-sis els datats entre el 1416 i el 1456, ací resumits en regest; assenyallem la clàusula del testament de Pere Sagarriga destinant quaranta lliures a favor de dos estudiants de Teologia i de Dret Canònic (704/3).- J. P. E. [17.248]

Isabel COMPANYS I FARRERONS, Jordi PIQUÉ I PADRÓ, *Catàleg dels protocols notariais de Tarragona (1472-1899)* (Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya, 23), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 546 pp.

Les primeres pàgines parteixen de la informació oficial elaborada el 1869, en la qual consta quins protocols notariais de segles anteriors posseïa cada un dels vuit notaris de Tarragona i el de Vila-seca, completats amb els del Capítol de la Seu, de l'Ajuntament i de Lluïsa Mallafré (10-14). L'objectiu, a partir d'ací, és el de reconstruir parcialment cadenes de notaris en les nombroses escriptories tarragonines (del metropolità, del capítol, del veguer unitari dels cossenyors, del consell municipal...) (15), cosa que és feta en doble línia: la d'un aplec de notícies sobre institucions disposades en ordre cronològic del 1198 al 1749, amb particular atenció als emoluments fixats per a cada tipus de document, a la confraria de Sant Lluç i al Col·legi de notaris, amb el corresponent articulat fundacional (36-37; 116-123) i a les ordinacions del 1617 (38-41; 123-135); l'altra línia és prosopogràfica dels notaris aplegats per segles, amb o sense dades biogràfiques (47-93); la introducció es clou amb un annex on són transcrits cinc documents datats entre el 1241 i el 1617 (107-135) i amb reproducció fotogràfica de tres pàgines manuscrites (137-139). El cos del llibre conté l'inventari pròpiament dit dels volums notariais tarragonins, contenint documents en general ('omnia instrumenta'), o emanats d'una sola institució, com el capítol de la Seu, o de temà-

tica especialitzada (com capítols matrimonials, testaments, capbreus, inventaris, censals...), entre els quals hom pot trobar volums de tema ben particular com l'*Inventarium bonorum que fuerunt Sullam de Caporia, quondam, iudei* (140), o els capítols per a la construcció de l'església de Belianes el 1563 (148), o la documentació de la casa de probació dels jesuïtes, de Tarragona, 1582-1589 (156), o indicació de folis d'un manuscrit medieval servint de cobertes (190). Les darreres pàgines donen taula cronològica (529-531) i alfabètica dels notaris (533-535).- J. P. E. [17.249

Roser PUIG I TÀRRECH, *Catàleg dels protocols notarials dels antics districtes de Falset i Gandesa* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 22), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 196 pp.

Les pàgines introductòries informen dels camins que han portat els antics fons notarials als arxius que actualment els conserven, en general els indicats en la pàgina 12. Quant al districte de Falset, que ocupa la primera part del volum, ultra les informacions sobre els protocols notarials de cada poble (19-31), trobem transcripció de l'*Inventari de totes les escriptures... de les corts de la Batllia de la vila de Falset...*, escrit el 1682 per Josep Bernardí Llop, el qual, seguint la successió dels notaris, descriu cada un dels volums amb indicació de l'any al qual corresponen (31-42), començant el 1521 (41); hi afegí la llista dels manuals de notaris diversos alguns dels quals eren del segle XIV, repartits entre els *Liber communis christianorum* i *Liber notularum christianorum* (42-50); les pàgines següents agrupen els volums que corresponen a cada notari (50-69). El catàleg pròpiament dit segueix l'ordre alfabètic de les poblacions i dedica fitxa a cada un dels volums, amb indicació de l'arxiu on ara es conserva. S'han conservat registres anteriors al segle XIX de les poblacions de Cornudella de Montsant (73-75), Falset (77-82 [trobó a les pàgines 81-84 la sigla AFPascó, absent de la llista de la pàgina 12 i que interpreto 'Arxiu Familiar Pascó']), Garcia (89), Poboleda (93-94), Prades (95-96), Tivissa (97-98) i Ulldemolins (99-102). Segueix la part dedicada a Gandesa, la introducció de la qual és estructurada com la de Falset (109-147). El catàleg informa dels volums anteriors al 1801 procedents de Batea (151-157), Benissanet (159-160), Bot (161), Corbera d'Ebre (163-164), Flix (167), Gandesa (169), Horta de Sant Joan (177), Miravet (179), Benicarló-Rossell (187) i Xerta (189-190).- J. P. E. [17.250

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Manel GÜELL, *Arxius i arxivística a les comarques tarragonines. Un balanç finimil·lenari. Història i producció bibliogràfica*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», núm. 6 (2000), 45-157.

Les pàgines inicials resumeixen allò que hom sap dels diversos i successius arxius tarragonins posteriors a la reconquesta (46-50), dels arxivers (50-54) i dels inventaris o repertoris almenys de la documentació considerada més important del 1548 ençà, en què el Capítol de la Seu de Tarragona decidí inventariar les seves escriptures; el seguiren Tortosa, la Selva del Camp, Scala Dei, l'*Índex vell* de l'AHA, i la Ciutat de Tarragona i d'altres ja en el segle XVIII (54-57); assenyalen els efectes de la desamortització (57-58), però també els esforços realitzats durant els segles XVIII i XIX, tot i els tràngols com la Guerra Civil dels anys 1936-1939, fins a arribar a la cura amb què hom mira en general els arxius i a la normalització que representen els AHC (57-71). La segona part de l'article conté la bibliografia específica publicada fins al darrer dia del segle XX, ordenada d'acord amb l'esquema de la pàgina 75 en les successives (76-138). Segueix taula alfabètica d'autors (138-145) i una *Anàlisi de la bibliografia sobre arxius i arxivística a les comarques tarragonines* (146-157).- J. P. E. [17.251

Julio Luis QUÍLEZ MATA, *L'aplicació de la norma ISAD(G) als fons parroquials de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*, dins «Lligall», 15 (1999), 259-287.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[17.252

TÀRREGA

Gener GONZALVO I BOU, Manuel SALAS I FLOTATS, *Inventari de l'Arxiu Patrimonial de la família Pedrolo (1056-1941)* (Col·lecció Ardèvol, 2), Tàrrega, Arxiu Històric Comarcal 2000, 60 pp.

Gener GONZALVO I BOU, *Fons documentals de Montblanc a l'Arxiu Comarcal de Tàrrega*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 167-181.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 568, núms. 11674-11675]. El fons documental, al qual es refereixen aquests títols, és el patrimonial de la família Pedrolo i de totes les que per enllaços matrimonials hi conflüen (documentació del 1056 al 1941), que durant el segle XIX fou estructurat per Manuel de Pedrolo i de Gomar, ordenació que s'ha mantingut en el present inventari, que conserva diferenciades les raguèlies originàries: Pedrolo (21-30), Gomar (31: cf. ATCA, XIX (2000), 637-648), Desclergue (31-35), Folcràs (35-39), Nuix (40) i Sánchez de Molina-Vidal i Quer (40); i els fons particulars de Manuel de Pedrolo i de Gomar (40-43); i Joaquim de Pedrolo i de Nuix (43-44). Hi ha una secció dedicada als dos-cents cinc pergamins, datats entre el 1255 i el 1754 (44-56). Hi ha reproducció fotogràfica d'algunes pàgines.

El fet que en un cert moment l'arxiu familiar Desclergue, de Montblanc, fos, per enllaç matrimonial, integrat en el dels Pedrolo, dins el qual ha mantingut la seva identitat (169), justifica l'atenció a aquell fons en una publicació de la Conca de Barberà; resumida la trajectòria de la família Pedrolo i la seva vinculació a Montblanc (170-175), trobem l'esquema dels fons tant dels pertanyents a la família Pedrolo (175-176) com els de la família Desclergue (176-179). És transcrit en apèndix el nomenament reial de Francesc de Pedrolo i Desclergue a veguer de Montblanc el 1687, de Tàrrega. AHC, *Fons Patrimonial Pedrolo* (179-181).- J. P. E. [17.253-17.254]

Emma NOVELL I PERELLÓ, *Catàleg de la Biblioteca Antiga del fons patrimonial Pedrolo* (Col·lecció Ardèvol, 1), Tàrrega, Arxiu Històric Comarcal 1999, 56 pp.

La trajectòria familiar de les vàries raguèlies integrades en el patrimoni Pedrolo explica la composició de la biblioteca, predominantment jurídica ja per als temps anteriors a la Nova Planta i, després d'aquesta, fortament vinculada a la Universitat de Cervera i als seus grans noms, Josep de Finestres, Ramon Llätzer de Dou, sense que hi manqui l'autor de la família, Josep Antoni de Gomar [cf. ATCA, XIX (2000), 637-648]. Actualment consta de cent cinquanta-nou volums, entre els quals no manquen algunes de les obres bàsiques d'espiritualitat cristiana d'època del barroc (7); tampoc no hi manquen els tres volums de les *Constitucions de Catalunya* del 1704 (19, núm. 36); ni el *Llibre fàcil de comptes fets...*, Barcelona c. 1779 (32, núm. 88). Hi ha reproducció d'onze portades i taula dels autors (53-56).- J. P. E. [17.255]

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *L'arxiu Històric Comarcal de Terrassa: de la captació de fons documentals a la recerca per a la difusió de la història*, dins «Terme. Terrassa», 15 (novembre 2000), 3-5.

Pere PUIG I USTRELL, *El text més antic conservat d'una Constitució de Pau i Treva Catalana: el document 50 del Diplomatarí de Sani Pere i Santa Maria de Terrassa, del 1063 o 1064*, dins «Arxiu. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 27 (tardor de 2000), 1-2.

Si la captació de fons documentals es limita aquesta vegada als recents, la recerca ens informa d'una mostra dedicada a *Pergamins i llibres medievals: a la recerca dels orígens de la vila de Terrassa* i de l'estudi i transcripció de la primera part dels pergamins de Santa Maria d'Egara, els dos-cents vint-i-dos datats entre el 958 i el 1207, inicialment transcrits per Fortià Solà i Moreta i ara reela-

borats amb vistes a l'edició; en destaca el Pergamí IV-A-4, que conté el text més antic conservat d'una constitució de pau i treva, que l'autor data de o de poc després l'any 1064.

El Pergamí IV-A-4, acabat d'esmentar, és objecte de presentació particular; per raons paleogràfiques i lingüístiques, l'autor el considera datable dels anys indicats en el títol, segons quin sigui el còmput utilitzat, i en resumeix el contingut.- J. P. E. [17.256-17.257]

VALÈNCIA

Irene MANCLÚS CUÑAT, *Els registres de Cancelleria d'Alfons el Magnànim: l'administració reial i els seus documents*, dins XVI Congreso Corona, I, 439-455.

Els registres de cancelleria reial relatius a València formen part, teòricament, de l'ARV, *Reial*; l'autora informa dels treballs de catalogació realitzats en ocasions successives i de l'actual, que, amb l'elaboració de noves fitxes, «ha intentat ésser sistemàtica, confeccionant una fitxa que ens ha servit de base per la catalogació dels registres pertanyents al rei Alfons, i a la reina Maria i Joan de Navarra, com lloctinents del primer» (440); exposats els diversos punts que ha calgut clarificar, arriba el nou inventari, que distingeix els registres d'Alfons, dels de la reina Maria i de Joan en tant que lloctinent; per a cada volum consta la signatura topogràfica dins la secció Reial de l'ARV, la cronologia i la intitulació del registre (443). El triple inventari ocupa les pàgines 444-449.- J. P. E. [17.258]

M. de las Nieves PEIRÓ GRANER, *Archivos y crónicas institucionales. El ejemplo de la provincia franciscana de Valencia*, dins «Archivo Ibero-Americano», LX (2000), 461-510.

Després d'un resum de la història de l'orde franciscà a València, en el qual destaquen les dates de 1357 (delimitació de la custòdia de València: 470), i 1559 (creació de la província franciscana de València: 466); també el 1424 (creació de la custòdia eremítica de Sogorb i Sant Esperit) i 1441-1443 (reconeixement de la branca observant: 471, amb la pròpia província per a València i Balears des del 1503: 474). La documentació generada per tots aquests fets i per la vida normal en l'arxiu de Sant Francesc de València fou objecte d'atenció per part de diversos arxivers i historiadors; ací és publicat el *Libro de las bulas, privilegios y otros papeles que contiene el archivo de la provincia...*, escrit per fra Josep Ferrando, datat el 1764: els documents són resumits i agrupats per segles, sense que a l'interior de cada un d'aquests hi hagi seqüència cronològica (482-508); un darrer apartat conté els documents sense datació (508-510).- J. P. E. [17.259]

Ramón FITA REVERT, *Pérdida y recuperación del tesoro documental. Los archivos eclesiásticos*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 539-571.

Les pèrdua i recuperació es refereixen a València, al període posterior al 20 de juliol del 1936 i al treball realitzat més o menys oficialment per membres del Cos Facultatiu d'Arxius i Biblioteques, entre els quals des del març del 1937 destacà, ni que sigui ateses les actuals fonts d'informació, En Felip Mateu i Llopis (539-540); «la Archidiócesis Valentina perdió más de la mitad de sus archivos eclesiásticos» (541) i damunt els salvats pesava el perill d'ésser transformats en pasta de paper, atesa l'escassetat d'aquest; de fet, per aquest camí desaparegué gairebé tot l'arxiu diocesà de València (13.000 lligalls: 545 i nota 16), però fou salvat d'una fàbrica de paper de Bunyol, entre d'altres fons no valencians, l'Arxiu de la Catedral de Sogorb (542-543); per iniciativa particular se salvà arxiu i biblioteca de la Seu de València (545-547), que seguí al seu lloc fins a l'abril del 1937 (548-549), traslladat les setmanes següents al Col·legi del Patriarca; les notícies de fets tant anteriors com posteriors procedeixen d'anotacions del prof. Mateu i Llopis, ja

publicades (548-555). Les pàgines finals contenen transcripció o notícia de trenta documents, datats entre el 22 de juliol 1936 i el 3 maig 1937, relatius a la conservació de patrimoni artístic, documental o bibliogràfic (556-571).- J. P. E. {17.260}

Jesús VILLALMANZO, *Catálogo de los pergaminos de Segorbe existentes en el Archivo del Reino de Valencia*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 471-498.

Regests de quatre-cents cinquanta-set pergamins, la referència arxivística dels quals és València, ARV, *Sogorb*. El brevíssim regest i les indicacions complementàries són agrupades en pergamins reials (núms. 1-45, entre els anys 1256 i 1620); pontificis (núms. 46-123, dels anys 1327-1907); i d'institucions menors o de particulars (núms. 124-457, amb dates dels anys 1232-1792). Les darreres pàgines ofereixen taula única d'antropònims i de topònims (589-598).- J. P. E. {17.261}

Juan FERNÁNDEZ VALVERDE, *Manuscritos de las obras históricas de Rodrigo Jiménez de Rada (ca. 1170-1247) en la Biblioteca Vaticana*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», VII (Studi e Testi, 396), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2000, 183-192.

Un dels volums manuscrits que contenen les obres de Jiménez de Rada és l'actual de València, BU 260 [olim 1204], assenyalat amb X, les variants del qual en relació al Vat. lat. 2007, són indicades en les pàgines 185-186; en canvi, no sembla haver-hi variants en relació al Vat. lat. 1932 (188-182).- J. P. E. {17.262}

VILAFRANCA (els Ports de Morella)

Pere-Enric BARREDA, *Fons històrics de l'arxiu parroquial de Vilafranca*, dins «XL Assemblea Morella», 327-334.

Presentació de les diverses sèries del dit arxiu i de cada un dels volums que les componen, amb indicació de l'any en què cada un comença. Registres parroquials: baptismes-confirmacions del 1564 ençà (327); matrimonis i defuncions, des del mateix any, com també hi comencen les taules dels llibres esmentats (328-329); els llibres de visites pastorals comencen el 1555. Llibres de confraries: de la Mare de Déu o Major, 1587; Mare de Déu del Roser, 1596; Puríssima o dels Lletrats, 1599; Santíssim, 1638. Llibres de fundacions: Administració de l'almoïna, 1703 (330-331); només resten dos pergamins, dels anys 1443 i 1575 (392). Hi ha un lligall amb documentació sobre censals, del segle XVIII i el *Tenal*, escrit per Antoni Tena des de darreries del segle XVIII (332). La darrera pàgina aplega notícies diverses relatives al dit arxiu (333). Hi ha bibliografia (334).- J. P. E. {17.263}

VILANOVA I LA GELTRÚ

Montserrat COMAS I GÜELL, *La Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 625-640.

L'autora sintetitza la biografia de Víctor Balaguer i Cirera (625-627) i la fundació de la Biblioteca-Museu Balaguer el 1884 (627); com a mostra de la importància dels fons, és presentada

una llista de cent vint-i-dos títols relatius a Dret (628-638), completada per alguns de la secció de manuscrits (639-640).- J. P. E. [17.264

LLOCS DIVERSOS

Pep VILA, *Tractats de cuina i rebosteria catalans*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 267-388.

L'autor transcriu l'índex dels continguts de diversos receptaris provinents de les biblioteques del Seminari Conciliar de Girona, BUB i BC, a més d'altres receptaris del fons Manuel Blanxart i Torrabadella, actualment a l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses; de l'Arxiu Històric de Santa Maria de Ripoll, i d'un imprès del 1871. Els textos manuscrits s'han conservat en còpies dels segles XVIII i XIX. Són indexats, doncs, els núms. 154 i 178 de la Bibl. del Seminari gironí, els núms. 4, 62, 68, 1152, 1395, 1938, 2010 de la BUB, el ms. 44 i 55 de la BC; un receptari de cuina del Monestir de Banyoles del s. XIII, la *Instrucció* de cuina, copiada a Castelló d'Empúries el 1835 per Narcís Fabrellas, frare O. P. d'aquella localitat, i els textos de Ripoll i Sant Joan ja al.ludits; finalment el *Nuevo arte de cocina* de l'aragonés Juan Altimiras, amb dues edicions setcentistes de Girona el 1745 i el 1770.- J. de P. [17.265

Nous fons documentals i documents ingressats als arxius, dins «Arxius. Butlletí del servei d'arxius», núm. 25 (primavera 2000), 3-5; núm. 26 (estiu 2000), 4-5; núm. 27 (tardor 2000), 3-4; núm. 28 (hivern 2000), 4-5.

Assenyalem les notícies següents: l'arxiu familiar Vilaseca-Biosca, amb fons des del 1691, ha ingressat a Igualada, AHC; el també familiar de Can Martelló, de Peramea, a Sort, AHC, on també ingressava el fons patrimonial Subirà d'Altron; el dels germans Puig i Aguilar, del 1693 ençà, a Vilanova i la Geltrú, AHC. A l'AM d'Esplugues de Llobregat, l'*Espèculo dels actes en pergami y en paper fabens per la hazienda de la casa de Picalqués...*, del 1759; i el *Llibre mestre de tots los sensos que en 1774 deu persuir lo sr. comte de Darnius...*; i cinc registres parroquials de Sant Antoni Abat de Vilanova i la Geltrú, dels anys 1503-1559; i tretze pergamins de la família Mansilla-Navarro, dels segles XVI-XVII).

Ha ingressat a Vic, AHC d'Osona el fons patrimonial Mas La Roca, amb documents del segle XVII; al de Solsona, l'*Inventari de les jocalies i robes... de Nostra Senyora de las Claustres*, del 1624; a l'AHC de la Val d'Aran, dos llibres del segle XVIII, i el fons patrimonial Es de Safortada, del 1582; a Valls, AHC, els fons de l'ajuntament de Nulles, del 1688 ençà. A l'AHC d'Igualada, el fons personal d'Ignasi Colomer; i al de Montblanc, documentació municipal i de la cort del batlle, de Solivella, del darrer decenni del segle XVIII. I a l'AH de Tarragona inventari de documents de Pere Antoni Veciana, relatius al bandoler Andreu Garcia, del 1734-1759; i en dos lliuraments el llegat documental d'Eufemià Fort i Cogul.

A Manresa, AHC, ingressaven cent vuit pergamins de l'ajuntament de Calders, el primer dels quals és del segle XI; i a Terrassa, AHC, el fons patrimonial de Can Perellada, que comença el 1542; al de la Bisbal d'Empordà el fons patrimonial Ciurana; al de Montblanc la col·lecció d'Ismael Balanyà i Moix amb el *Llibre del Llochtinent...*; al de Solsona, documents d'Eusebi de Llobera; al de Valls, fons municipals de Bràfim i del Pla de Santa Maria; i al del Vendrell, documentació municipal de la mateixa vila. Finalment, l'AHC de Manresa ingressava dos gravats francesos de Cardonar del Castell, corresponents a la Guerra de Separació.- J. P. E. [17.266-17.267-17.268-17.269

Les signatures consignades al final de cada notícia bibliogràfica corresponen a Lluís Cifuentes i Comamala (Ll. C. i C.), Eulàlia Miralles i Jori (E. M. J.), Josep Perarnau i Espelt (J. P. E.) i Jaume de Puig i Oliver (J. P. i O.).

ABREVIATURES EMPRADES EN LA PRESENT SECCIÓ
DE NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Actes Gerbert* = *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlbac i el seu temps: «Catalunya i Europa a la fi del I mil·lenni*. Vic-Ripoll, 10-13 de novembre de 1999». Coordinació, presentació i edició Imma OLLICH i CASTANYER, Vic, Eumo Editorial 1999, 888 pp.
- Actes Notariat* = *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. A cura de Juan José LÓPEZ BURNIOL i Josep M. SANS i TRAVÉ (Estudis, 23), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 549 pp.
- Bisbes segle XVIII* = Joan BADA, Emilio LA PARRA, Ernest LLUCH, Josep M. MARQUÈS, Joaquim M. PUIGVERT, *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII* (Biblioteca Universitària. Història, 6), Vic, Eumo Editorial 2000, 182 pp.
- Felipe II/1* = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum I: *Los recursos humanos y materiales*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 596 pp.
- Felipe II, II* = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum II: *Los grupos sociales*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 632 pp.
- Felipe II, III* = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum III: *La monarquía y los reinos (I)*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 652 pp.
- Felipe II, IV*: = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum IV: *La monarquía y los reinos (II)*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 536 pp.
- Girona 200* = «Revista de Girona», núm. 200 (maig-juny 2000 = *El balanç del segle XX/200 números de la Revista de Girona*), 393 pp.
- Jaume II* = «Congreso Internacional Jaime II 700 años después. Actas». Juan Antonio BARRIO BARRIO, José Vicente CABEZUELO PLIEGO, Juan Francisco JIMÉNEZ ALCÁZAR, editores, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 11 (1996-1997 [1998]), 698 pp.
- Medieval Logic* = *Medieval and Renaissance Logic in Spain*. «Actes of the 12th European Symposium on Medieval Logic and Semantics, held at the University of Navarra (Pamplona, 26-30 May 1997)». Edited by Ignacio ANGELELLI and Paloma PÉREZ-ILZARBE (Philosophische Texte und Studien, 54), Hildesheim - Zürich - New York, Georg Olms Verlag 2000, X i 480 pp.
- «Misc. Del Treppo» = *Medioevo Mazzogiorno Mediterraneo*. Studi in onore di Mario Del Treppo a cura di Gabriella ROSSETTI e Giovanni VITOLO. Volume II (Europa Mediterranea. Quaderni 13), Nàpols, Liguori editore 2000, VIII i 376 pp.
- «Misc. Gasperini» = EPIGRAFAÍ. Miscellanea epigráfica in onore di Lidio Gasperini (Collana del Dipartimento di Scienze Archeologiche e Storiche dell'Antiquità. Università di Macerata, 5), Tivoli, Editrice Tipigraf 2000, I-II, XXXVI i 1140 pp.
- «Misc. Muñoz» = *La controversia judeocristiana en España (desde los orígenes hasta el siglo XIII)*. Homenaje a Domingo Muñoz León. Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, editor con la colaboración de Andrés BARCALA MUÑOZ, Jaime COLOMINA TORNER, Angel CORTARRABÍA BEITIA, Carlos del VALLE, Luis DÍEZ MERINO, Harvey J. HAMES, Lorenzo JIMÉNEZ PATÓN, Juan Carlos LARA OLMO, Daniel J. LASKER, Domingo MUÑOZ LEÓN, José V. NICLÓS, Úrsula RAGACS, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1998, 358 pp.
- «Misc. Santiago-Otero» = *Pensamiento Medieval Hispano*. Homenaje a Horacio Santiago-Otero. I-II, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1998, LVIII i 1706 pp.
- «Misc. Sanvicente» = «Aragón en la Edad Media», XVI (2000 = Homenaje al profesor emérito Ángel San Vicente Pino), XXIV i 758 pp.
- «Misc. Vernet» = «Anuari de Filologia», XIX/B2 (1996 = *From Bagdad to Barcelona*. Studies in the Islamic Exact Sciences in Honour of Prof. Juan Vernet. Edició preparada por Josep CASULLERAS y Julio SAMSÓ), 830 pp en dos volums.

- Nous Col·loquis*, IV = *Nous col·loquis*, IV, Tortosa, Centre d'Estudis Francesc Martorell 2000, 292 pp.
- Órdenes militares*, I/II = *Las órdenes militares en la Península Ibérica*. Volumen I: *Edad Media*. Coordinadores: Ricardo IZQUIERDO BENITO, Francisco RUIZ GÓMEZ, Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha 2000, XX i 1154 pp; Volumen II. *Edad Moderna*. Coordinador: Jerónimo LÓPEZ-SALAZAR PÉREZ, Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha 2000, XX i 1555-2376 pp.
- Rural ramadera* = «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (1999 [2000]) = *Vida rural i ramadera*, a cura de Germà COLÓN DOMÈNECH i José SÁNCHEZ ADELL, 298-806.
- Teología Valencia* = *Teología en Valencia. Raíces y retos. Buscando nuestros orígenes cara al futuro*. Actas del X Simposio de Teología Histórica (3-5 marzo 1999) (Series Valentina, XLV), València, Facultat de Teologia 2000, 654 pp.
- Umanesimi Medievali* = *Gli Umanesimi Medievali*. «Atti del II Congresso dell'Internationale Mitteleiner Komitee». Firenze, Certosa del Galluzzo, 11-15 settembre 1993» a cura di Claudio LEONARDI, Bottai (Firenze), SISMEL-Edizioni del Galluzzo 1998, VIII i 884 pp.
- «II Jornades Marratxí» = «II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1997», Marratxí, Ajuntament 1998, 266 pp.
- «V Història Ciència» = «V Trobades d'història de la ciència i de la tècnica (Roquetes, 11-13 de setembre 1998)». Coordinació: Josep BATLLÓ ORTIZ, Pere de la FUENTE COLLELL, Roser PUIG AGUILAR, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 566 pp.
- XVI Congresso Corona = XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. I modelli politico-istituzionali. La circolazione degli uomini, delle idee, delle merci. Gli influssi sulla società e sul costume*. Celebrazioni Alfonsine. Alto Patrocinio del Presidente della Repubblica Italiana. Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997, Napoli, Paparo Edizioni 2000, XXXIV i 1910 pp. en dos volums.
- XVIII *Estudis Locals* = *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Palma, del 15 al 17 de desembre de 1999. Coordinació: Maria BARCELÓ CRESPI (XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 2000, 568 pp.
- XL Assemblée Morella = «Actes de la XL Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos. Morella». Volum I, Castelló, Diputació 2000, 532 pp.